II 961

Lenin R 1:n
SAIRAALA

KARJALAN KIRJA

PAAVO AHAVAN, J. R. ASPELININ,
HJ. BASILIERIN, YRJÖ BLOMSTEDT-
OJOISEN Y. M. AVULLA TOIMITTANUT

IIVO HÄRKÖNEN

II OSA

Карело-Финская База
Академии Наук СССР
БИБЛИОТЕКА

Проверено
№ 10.X.47
Подпись:

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

TIENHAARAN
„WIRKISTYS"
NUORISOSEURA

1973 г.

II 97 A

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN KIRJAPAINOSSA

TOISEN OSAN SISÄLLYS.

III. Karjalan kansa.

Sivu.

Karjalan kansa:
- Karjalan kielimurteet, kirj. *K. F. Karjalainen* 3
- Karjalan kansan ulkomuoto y. m., kirj. *E. Ahtia* ja *Iivo Härkönen* 6

Karjalan (ja Aunuksen) kielestä, kirj. *Heikki Ojansuu* 10
Karjalaisten asumuksista, kirj. *U. T. Sirelius* 17
Karjalaisten puvuista, kirj. *U. T. Sirelius* 29
Aunuksen ja Vienan Karjalan elinkeinoista:
- Aunuksen elinkeinot, kirj. *E. Ahtia* 58
- Vienan Karjalan elinkeinot, J. W. Juveliuksen, L. W. Pääkkösen y. m. mukaan 70
- Lisäys jälkimäiseen, kirj. *J. R. Aspelin* 76

Suomen Karjalan elinkeinoista, kirj. *J. Kurikka* 78
Karjalaisten ruuaksista, L. W. Pääkkösen y. m. mukaan 83
Karjalaisista kansantavoista, kirj. *E. Ahtia, I. K. Inha* ja *Iivo Härkönen* 85
Pakanallisen uskonnon jätteitä Karjalassa, kirj. (E. Ahtia ja) *Iivo Härkönen* 97
Karjalaisten vainajainpalveluksesta, kirj. *Matti Varonen* 101
Karjalaisten luonteesta:
1. Eteläkarjalaisten luonteesta, kirj. *Juho Hurmalainen* 108
2. Rajakarjalaisten ja aunukselaisten luonteesta, kirj. *Iivo Härkönen* ja *E. Ahtia* 111
3. Vienankarjalaisten luonteesta, kirj. *Paavo Ahava* 119

Karjalan runoalueet ja mitä lajeja kansanrunoutta Karjalan heimo eri alueilla viljelee, kirj. *Väinö Salminen* 121
Karjalaisten osuus Kalevalan runoissa, kirj. *Kaarle Krohn* 125
Karjalainen kansallistunto ja Karjalankielen asema rajan takana, kirj. *E. Ahtia* 128
Millaisissa yhteiskunnallisissa oloissa rajantakaiset karjalaiset elävät, (E. Ahtia) 134

Sisä-Venäjän karjalaisista, kirj. *K. F. Karjalainen* 138
Inkerinmaan muinais- ja kansatiedettä, kirj. *Kaarle Soikkeli* 149
Sananen lyydiläisistä ja heidän kielestään, kirj. *Joh. Kujola* 162
Luterinuskoiset suomalaiset ja siirtolaiset Aunuksessa, kirj. *E. Ahtia* 172
Karjalaisen pitämä puhe eräässä iltamassa, kirj. *Timo Manner* 174
Karjalaisten laulu, kirj. *P. J. Hannikainen* 177

Sivu.

IV. Karjalan edistyselämän alalta.

Sananen viimeaikaisista edistysriennoista Suomen Pohjois-Karjalassa, kirj. *Erkki Peltonen* ... 181
Edistyspyrinnöistä Suomen Etelä-Karjalassa:
1. Nuorisoseurat, kirj. *Mikko Puhakka* ... 188
2. Raittiusseurat y. m., kirj. *K. V. Hoppu* ... 192
Edistyspyrkimyksistä Raja-Karjalassa, kirj. *Iivo Härkönen* ... 203
Valistus- ja edistyspyrinnöistä Vienan ja Aunuksen Karjalassa:
Aunuksen Karjalassa, kirj. *E. Ahtia* ... 211
Vienan Karjalassa, kirj. *Paavo Ahava* ... 214
Kansakoulujen kehityksestä Itä-Suomessa ja erittäin kouluoloista Salmin kihlakunnassa, kirj. *Hj. Basilier* ... 220
Karjalan kanavat:
I. Saimaan kanava, kirj. *E. G. Palmén* ... 236
II. Pielisen kanava, kirj. *P. Puhakka* ... 240
Karjalan rata, kirj. *E. G. Palmén* ... 248
Karjalan suomenkielisestä sanomalehti- ja aikakauskirjallisuudesta, kirj. *K. S. Kaikkonen* ... 251
Raja-Karjalan rautatien puolesta, kirj. *O. A. Hainari* ... 264

V. Karjalaisia ja Karjalan ystäviä.

Vienan läänin etevimmät runonlaulajat, kirj. *A. R. Niemi* ... 269
Suomen Karjalan runonlaulajat, kirj. *Iivo Härkönen* ... 288
Inkerin runonlaulajat, kirj. *Väinö Salminen* ... 309
Pari muistelmaa kahdesta karjalaisesta runonlaulajasta, kirj. *Yrjö Blomstedt-Ojoinen* ... 318
Karjalaisia metsämiehiä, kirj. *Eliel Vartiainen* ... 324
Karjalaisista talonpoikaissankareista, kirj. *Olli Koistinen* ... 337
Karjalan kansanrunoilijat, kirj. *Onni Okkonen* ... 349
Karjalaisia merkkimiehiä:
D. E. D. Europaeus, kirj. *Väinö Salminen* ... 356
Antti Josef Europaeus, kirj. *J. R. Aspelin* ... 360
Mattias Akiander, kirj. *K. Grotenfelt* ... 361
Henrik Renqvist, kirj. *R. Saraste* ... 362
Jaakko Fredrik Lagervall, kirj. *Onni Okkonen* ... 363
Antti Juhana Mustonen, kirj. *J. Lukkarinen* ... 364
Juho Pynninen, kirj. *O. Järveläinen* ... 365
Aatto Suppanen, kirj. *Antti Komonen* ... 366
Jaakko Häkli, kirj. *Antti Komonen* ... 367
Kolme karjalaista edistysmiestä (Heikki Jaatinen, Antti Kaksonen, V. Jeremejeff-Räihä), kirj. *J. Lukkarinen, J. Kurikka, Iivo Härkönen* 367
Kaksi karjalaista järvenlaskijaa, kirj. *P. Puhakka* ... 369
Juhani Sjöström, kirj. *Iivo Härkönen* ... 373
Pietari Hannikainen, kirj. *Alpo Silander* ... 374
Karjalan ystäviä:
Kolme Karjalan suurmiestä, kirj. *A. R. Saarenseppä* ... 378
Niilo Ludvig Arppe, kirj. *E. G. Palmén* ... 385
August Vilhelm Ervasti, kirj. *Hj. Basilier* ... 389
Hallonblad-puolisot, kirj. *Iivo Härkönen* ... 391

Sivu.

O. A. Hainari, kirj. *Iivo Härkönen* 392
Eräitä elossa olevia Karjalan ystäviä, kirj. *K. F. Karjalainen, Iivo Härkönen* 394

VI. Karjala kunnittain esitettynä.

Suomen Etelä-Karjala, kirj. *A. A. Niskala* 403
Suomen Pohjois- ja Raja-Karjala, kirj. *U. Karttunen* 416
Vienan Karjala, kirj. *Paavo Ahava* 427
Aunuksen Karjala, kirj. *E. Ahtia* 432

VII. Kirjotuksia eri aloilta.

Lisiä Karjalan maantieteeseen:
I. Karjalan pinnanmuodostuksesta, kirj. *J. E. Rosberg* 441
II. Karjalan vesistöistä, kirj. *Viljo Pelkonen* 453
Karjalan kasvilajeista, kirj. *K. H. Hällström* 458
Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen, kirj. *O. A. Kallio* 465
Miten Touvilan hovin talonpojat muuttuivat lampuodeiksi, kirj. *Antti Komonen* 475
Viipurin museo, kirj. *Antti Helander* 480
Karjalaisten rakennus- ja puukoristeista, kirj. *Yrjö Blomstedt-Ojoinen* 483
Haapas-Mari, kirj. *Samuli Paulaharju* 497
Karjalan historia ja sen tutkimus, kirj. *A. R. Saarenseppä* 501
Karjalaiset aiheet Suomen kaunokirjallisuudessa ja taiteessa, kirj. *Onni Okkonen* 510
Vienankarjalaisesta vaikutuksesta Gallénin, Vikströmin ja Sparren taiteellisessa tuotannossa, kirj. *Yrjö Blomstedt-Ojoinen* 528
Liite
Suomen kansallismuseo ja Karjalan muinaisuus, kirj. *J. R. Aspelin* 537
Jälkilause, kirj. *Iivo Härkönen* 538
Oikaisuja 540
Kuvien luettelo 541
Asialuettelo 545

— — —

Kun oikeuttasi, uskoas
ja Wäinön-kieltäsi hoidat,
ei pelkoa sull' ole kateistas,
ei voittaa voi sua noidat:
sä keväin kukkiva vanha tuomi,
sä jälleen nuortuva vanha Suomi,
sä talvet vihreä vanha kuus,
sä Suomi vanha ja uus!

Arvi Jännes.

III

KARJALAN KANSA

KARJALAN KANSA.

Karjalan kielimurteet. Kielellinen Karjala, »Suur-Karjala», ei ole maantieteellisesti mikään yhtenäinen alue. Puhutaanhan karjalankieltä — laveimmassa merkityksessä — Suomen Karjalassa, Vienan, Aunuksen, Pietarin, Novgorodin ja Tverin lääneissä — aikaisemmin vielä muutamilla muillakin alueilla —, joista viimeksimainitut kaksi aluetta, osittain myöskin inkeriläinen karjalaisalue, ovat vielä toisistaan erillisiä, enemmän tai vähemmän vieraiden kielimuotojen ympäröimiä saarekkeita, kaukana toisistaan, kaukana muusta heimostaan. Toisin on maantieteellisen tai oikeammin historiallisen Karjalan laita. Tässä merkityksessä Karjala käsittää verrattain yhtäjaksoisen maa-alan Pohjois-Suomen valtiollisesta ja Suomen Karjalan läntisestä rajasta Vienanmeren rantamille ja Äänisjärveen itään sekä Nevasta, Laatokasta ja Syväristä Kuolan niemimaan etelärannoille pohjoiseen.

Viimemainittuakin Karjalaa voimme pitää yhtenäisenä kuitenkin ainoastaan maantieteellisessä suhteessa; valtiollisesti Karjala on jaettuna Suomen ja Venäjän kesken, ja kielellisiäkin oloja silmälläpitäen täytyy meidän pitää sitä jonkunverran hajanaisena. Huomioonottamatta siellä täällä, varsinkin kaupungeissa, asuvia ruotsin- ja saksankielisiä sekä varsinkin Aunuksessa ja Vienanmeren rantamilla paikottain verrattain taajaa venäläistä asutusta, jakautuu Karjalan varsinainen suomensukuinen väestö kolmea, tarkemmin ottaen neljää toisistaan jotenkin paljon eroavaa puheenpartta käyttävään ryhmään.

Aivan Karjalan etelä-äärellä, jotenkin Syvärijoen keskipaikoilla pistää sen rajojen sisään vähäinen kolkka *vepsäläisaluetta* (Kuujärven seutu), joka kuuluu vepsän eteläiseen murrealueeseen, n. s. Ojatti-vepsään, ja Äänisjärven länsi-(lounais-)rannalla, Syvärin senpuolisesta suusta pohjoiseen olevat kylät Pedaselga, Shokshu, Sholtjärvi (Shoutarj), Kalajoki (-jögi), Kaskeza, Himjoki(-jögi) ovat niinikään vepsäläisiä, joiden asukkaiden kieli, naapurien *shokshunkieleksi* sanoma, ainoastaan hyvin vähän poikkeaa ojattivepsäläisten kielestä. Toiseksi kielelliseksi ryhmäksi voisimme eroittaa A. Genetzin »Vepsän pohjoisiksi etujoukoiksi» nimittämät Tiudien, Sununsuun,

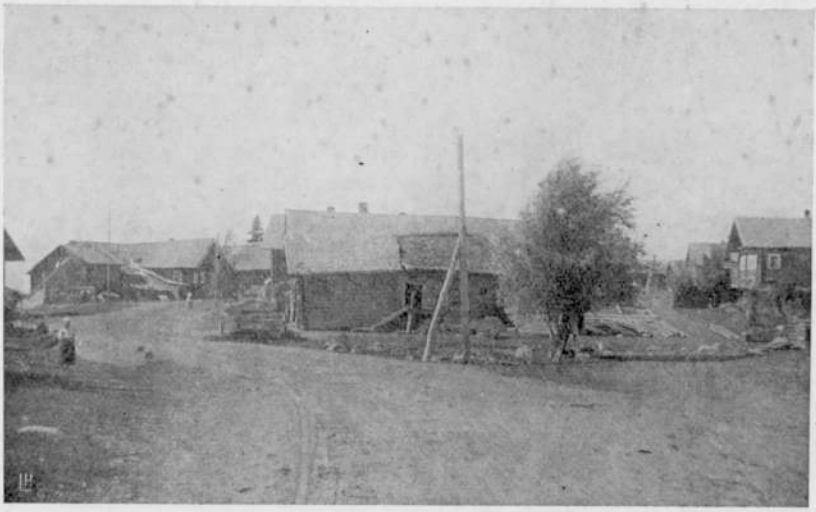

Aunuksen-karjalainen kylä.

Mundjärven, Kendjärven länsikylän, Viidanan, Preäzhän, Pyhäjärven, Kashkanan ja Metshoiniemen kylien asukkaat, joita kuitenkin lienee sopivampi kutsua rahvaan itsensä käyttämällä nimityksellä *lyydikoi* ja heidän kieltään nimellä *lyydinkieli*. Lyydinkieltä on katsottava jonkinlaiseksi välimuodoksi Aunuksen puheenparren ja vepsänkielen välillä: vokalismin useat piirteet lähentelevät aunusta, konsonantismin vepsää. Kolmantena Karjalan kielialueena olisi suurin osa Suomen Karjalaa, jonka puhe tavallisesti eroitetaan varsinaisesta karjalankielestä ja luetaan suomen itäisiin murteisiin kuuluvaksi. Pienessä osassa Suomen Karjalaa, Salmissa, Suistamon salokylissä, osissa Suojärveä ja Kitelän kappelissa Impilahtea puhutaan kieltä, joka kuuluu Karjalan neljänteen, laveimmalle alalle levinneeseen puheenparteen, varsinaiseen *karjalankieleen*. Tämän alue sisältää koko Vienan läänin Kemin kihlakunnan paitsi kapeaa Vienanmeren rantakaistaletta, ja pieniä pälviä Kuolan niemimaan etelärannalla, Aunuksen läänistä Poventsan ja Aunuksen kihlakunnat sekä suurimman — läntisen — osan Petroskoin kihlakuntaa ja Suomen Karjalasta edellämainitut alueet. — Seuraavassa tarkoitamme Karjalalla kahta viimeksimainittua kielialuetta yhteensä ja karjalaisilla sen asukkaita, mutta karjalankielellä yksinomaan neljäntenä mainittua puheenpartta, siis n. s. Venäjän Karjalan kieltä.

On selvää, että laajalle alueelle levinnyt karjalankieli ei ole voinut säilyä murteelliselta erikoiskehitykseltä eri alueissa, varsinkin kun liiketeiden suunta on ollut omiansa vetämään osaa Karjalasta lähemmin länteen, suomalaisen, toista lähemmin itään ja etelään, venäläisen vaikutuksen piiriin. Onpa tahdottu jakaa karjalankieli kahteen aivan

Aunuksen-karjalainen perhe.

itsenäiseen puoliskoon, karjalankieleen ja aunuksenkieleen, mutta vaikka näiden väliset eroavaisuudet ovatkin muutamissa suhteissa huomattavia, ne kumminkin ovat siksi vähäiset, etteivät estä keskinäistä ymmärtämistä edes niin suuressa määrässä kuin esim. Rauman seudun kielen omituisuudet tekevät tämän itäsuomalaisen vaikeasti tajuttavaksi. Tämän tähden lienee parasta puhua karjalankielen kahdesta *päämurteesta*, karjalasta ja aunuksesta, *) joiden alueiden välinen kieliraja kulkee pitkin Poventsan kihlakunnan etelärajaa. — Kummassakin päämurteessa on vuorostaan erinäisiä murrevivahduksia, joista kuitenkin ainoastaan karjalan alueella tehty murrejaoitus ansaitsee tässä mainitsemisen. Siellä nimittäin tavallisesti eroitetaan kaksi alamurrealuetta, pohjoinen ja eteläinen murre — eroituksista kts. seuraavaa kirjoitusta —, joiden likimääräinen raja kulkee Kiitehenselästä Kontokin, Kostamuksen, Alajärven, ja Enonsuun itäpuolitse Kuittijärville ja sieltä Kemijokea myöten Vienanmereen. Tämän rajaviivan pohjoispuolella (Piljärven seutuja lukematta) ja länsipuolella vallitsee n. s. »kova» murre (esim. joki, pata, kakla, pešä) **) toisella puolella »pehmeä» murre (jogi, pada, kagla, pežä), vaikkakin pehmeän murteen alueella sen luonteenomaisimmat tunnusmerkit, puheäänelliset g, d, b, z, ž, eivät esiinny kaikkialla samassa laajuudessa.

*) Aunukselaiset nimittävät omaa murrettansa l i v v i n k i e l e k s i ja karjalanmurretta — ainakin Poventsan kihlakunnassa puhuttua — l a p i n k i e l e k s i. Lappi nimityksestä vrt. teoksemme I. s. 135.

**) Kielinäytteissä käytämme n. s. foneettista merkintätapaa.

Etelä-karjalainen ukko.

Alkuperältäänkään ei nykyinen Karjalan kansa ole täysin yhtä heimoa, siitä antaa meille selvän todistuksen eri seutujen rahvaan ulkonäkö, sen tavat ja luonne. Enimmän eroaa tässä suhteessa muista pohjoisen Suomen Karjalan luterinuskoinen rahvas, jonka suonissa virtailee hyvinkin runsas annos savolaista verta. Se väestö onkin verrattain myöhään tullut nykyisille asuinpaikoilleen, vasta sen jälkeen kuin nämä seudut Ruotsin valtaan jouduttuaan olivat menettäneet suuren osan entistä kreikanuskoista karjalaista asutustaan. Suhteellisesti puhtaimmin karjalaisena on rajantakainen Karjala säilynyt, vaikka siellä, varsinkin paikoittain, venäläinen vaikutus on selvästi huomattavissa — vaikutus, joka esim. sikäläiseen karjalankieleen nähden on ollut hyvin tuntuva.

K. F. Karjalainen.

Ulkomuodoltaan varsinainen karjalainen eroaa aika paljon lännempänä asuvista hämäläisistä ja savolaisista, läheten siinä jo, varsinkin puettuna, jonkun verran toisenpuolisia naapurejaan, venäläisiä. Varreltaan ovat karjalaiset keskikokoisia, huomattavasti lyhyempiä kuin länsisuomalaiset, mutta ryhdikkäitä, useimmin solakoita ja sopusuhtaisesti kehittyneitä. Päämuodoltaan kuuluu enin osa karjalaisia lyhytpäisiin. Tukan ja silmien väriltä ovat karjalaiset tummimpia suomalaisista, mutta kuitenkin on siellä vaaleatukkaisia yli 50 %. Miehet tavallisesti pitävät tuuheata partaa, joka usein on helakan ruskea. Naiset ovat paikoittain kauniitakin, solakan ja vantteran väliltä; heidän kasvoillaan elää joko suora iloisuus tai naisellinen ujous. Ylipäätään näyttää Karjalan kansa elinvoimaiselta väeltä. Poikkeuksena kaikkeen tähän nähden kuitenkin ovat jäsenvikaiset ja rokonarpiset, josta varsinkin viimeksimainittuja tapaa runsaasti etenkin rajantakaisessa Karjalassa.

Asutukseen nähden on karjalaisille luonteenomaista, että he,

varsinkin rajantakana, elävät hyvin suurissa kylissä ja perheissäkin. Väliin on rajantakaisessa kylässä 100 ja 150:kin taloa (keskimäärin 15—20) ja ainoastaan aniharvoin yksi talo. *) Sitäpaitsi ovat kyläin talot melkein aina yhdessä ryhmässä **) ja onpa tällaista patoutumista havaittavissa kyläinkin aseman suhteen. Perheitä taas saattaa siellä olla sellaisiakin, jossa seitsemän eri perhettä yhden isännyyden alla asuu. Tietysti nämä ovat veljesperheitä. Isäntänä eli »haldiena» on useimmin talon vanhin, veljesten harmaahapsinen taatto, kantaen sen merkkinä talon kaikkia avaimia vyössään. Missä taatto on kuollut siellä haltioi taloa vanhin veli. Perheissä vallitsee, huolimatta niiden kansakkuudesta, useimmin hyvä sopu ja järjestys, »haldieda» ja perheperimäoppeja kunnioitetaan, tasaisesti ja säännöllisesti yleensä eletään. Kuvaavasti on karjalaisen perhe-elämän laatua sanottu patriarkaaliseksi.

Rajakarjalaisia naisia.

U s k o n t o k i n luo Karjalaan eri värityksiä. — Uskonnoltaan ovat karjalaiset Suomen puolella etupäässä luterinuskoisia — ainoastaan n. s. Raja-Karjalassa tunnustetaan kreikanuskoa —, rajan takana taas yksinomaan kreikkalaiskatolisia. — Uskonnolliset eroavaisuudet näkyvät etupäässä elämäntavoissa. Pidätetymmän ja vapaamman, vakavamman ja hilpeämmän elämänlaadun vuorottainen vaihtelu, mikä on niin kuvaavaa etenkin rajantakaisen Karjalan elämälle, aiheutuu uskonnosta, lähimmin paastoista. ***)

Uskontotilastoa: kreikanuskoisia Suomen Karjalassa: noin 45,000,

---

*) Aunuksen läänin 4455 talosta oli v. 1905 yksinäisiä vain 154.

**) Vert. kylän tai kylänosan nimitykseen »ryhjä».

***) Paastoja on kreikanuskoisilla karjalaisilla enempi kuin puoli vuotta. Paitsi päiväpaastoja (keskiviikko ja perjantai, ei kuitenkaan joka viikon) on olemassa kokonaista neljä »pitkää pyhää». Nimittäin: »suuri pyhä» pääsiäisen, »Pedrun pyhä» Pietar-Paavalin päivän, »Spuasan pyhä» elokuussa ja »Rastavanpyhä» joulun edellä.

luterinuskoisia Aunuksessa (v. 1897 väenlaskun mukaan) 2,395 henkeä.

K a r j a l a i s t e n l u k u m ä ä r ä. Rajantakaisen Karjalan lukumäärästä meidän on valitettavasti tyydyttävä jo toistakymmentä vuotta vanhoihin tietoihin, sillä täydellisiä ei myöhemmältä ajalta ole saatavissa; Suomen puolisesta Karjalasta sitävastoin tietoja on aivan viime ajoiltakin. Venäjän yleisen, v. 1897 toimeenpannun väenlaskun mukaan oli karjalaisia

Vienan läänissä	
Kuolan kihlakunnassa . . .	256 h.
Kemin „ . . .	19,236 h.
Yhteensä	19,492 h.
Aunuksen läänissä:	
Poventsan kihlakunnassa . .	13,106 h.
Petroskoin „ . .	17,643 h.*)
Aunuksen „ . .	28,532 h.
Yhteensä	59,281 h.
Suomen Karjalassa oli karjalaisia (v. 1907)	
Kuopion läänissä	138,026 h.
Viipurin „	325,285 h.**)
Yhteensä	463,311 h.

Kaikkiaan olisi maantieteellisessä Karjalassa karjalaisia täten 542,084 henkeä. Tätä summaa saa kuitenkin melkoisesti suurentaa, sillä Vienan läänissä on nykyään karjalaisia ainakin kymmentätuhatta enemmän ja Aunuksen läänin karjalaisten lukumäärä on vielä suuremmassa suhteessa kasvanut. — Kielellisen Karjalan asukasmäärä on paljoa suurempi; osoittaahan v. 1897 väenlasku karjalaisia ja »suomalaisia» Venäjällä olleen yhteensä 351,169.

V ä e n t i h e y s K a r j a l a s s a. Rajantakainen Karjala on yleensä harvanlaisesti asuttu. Esim. Vienan Karjala niin harvaan kuin vain Lapinmaa meillä. Ja Aunuksen Karjalassakin, vaikka siellä on tiheäänkin asuttuja seutuja, asuu keskimäärin vain $3,_2$ henkeä neliökilometrillä. Aunuksen eri kihlakunnissa vaihtelee väentaajuus seuraavasti: Aunuksen kihlak. $4,_9$ h. neliökm., Petroskoin kihlak. $6,_8$ h. neliökm. ja Poventsan kihlak. $0,_8$ h. neliökm. Suomen Karjalassa on suurempi väentiheys: Viipurin läänissä (v. 1890) $11,_2$ h. neliökm. ja Kuopion läänissä $8,_1$ h. neliökm. Ei kuitenkaan kaikkialla. Raja-Karjalassa asuu: Salmissa $6,_3$ h., Impilahdella $11,_1$ h.; Suojärvellä $1,_2$ h.,

*) Tähän ovat kuitenkin luetut myös lyydikoit, joita lienee noin 3000—3500 henkeä.

**) Koko Viipurin läänin karjalaisalueen asukasluku on 335,285, mutta niistä lienee ruotsalaisia, saksalaisia ja venäläisiä yhteensä 10,000 h.

Suistamalla 4,7 h. ja Korpiselillä 1,8 h. neliökm. (Kaikki numerot v:lta 1890.)

Kansan karttuminen Karjalassa on sotien, hävitysten, katovuosien ja taloudellisen kehittymättömyyden takia pitkät ajat ollut heikkoa, mutta nykyaikoina on se ollut kohoamaan päin ainakin Aunuksessa ja Viipurin läänissä. Tilasto näyttää, että esim. vuosina 1881—90 kansan luonnollinen kasvu (syntyneiden enemmyys) on keskimäärin ollut:

Aunuksen läänissä	1,15	%
Viipurin „	1,02	„
Kuopion „	1,37	„

Kansan sivistys karjalaisten kesken on myös yleensä verrattain alhainen. Kuitenkin on se viime vuosina varsinkin Suomen Karjalassa ruvennut ilahuttavasti nousemaan. Rajantakana ei kansanomaista sivistyskantaa ole juuri ollenkaan, puhumatta Vienan Karjalan muutamista kylistä. Ja vieraskielisenkin sivistystilan laita on niin ja näin. Kuitenkin ilmaisevat viralliset tiedonannot Aunuksen läänissä (v. 1907) olleen lukutaitoissa 25,3 % (Vienan läänin Kemin kihlak:ssa v. 1897 15,4 %), joka, kun kaupungit otetaan lukuun, vielä kohoaa.

E. Ahtia ja Iivo Härkönen.

Saattomiehiä Jyskyjärveltä.

KARJALAN (JA AUNUKSEN) KIELESTÄ.

»Kas Suomen lahdella hyrskyt
Ja laajat Laatokan veet
Ja vuolaan Tornion tyrskyt
Ja Maanselän harjanteet,
Ne halkoo Suomea suurta,
Ne pilkkoo kansoa sen,
Ne katkovat Sammon juurta,
Ei juurru se uudelleen.

Vaan kaikki Väinölän lapset
Jo eksyi toisistaan,
Kuin tuulispäässä hapset
Ne kaikk' ovat hajallaan:
Ei Aunus, Vepsä tunne,
Kust' Eestein kulkee tie,
Ei Karjala tiedä, kunne
Jo Kainuu häipynyt lie.»

Näin laulaa huomatuin karjalan kielen tutkija Arvi Jännes (Arvid Genetz) kaihomielisessä runossaan »Väinölän lapset». Runoilija viittaa siihen, kuinka nykyiset rajamme: meret, joet ja Maanselkä eroittavat meistä heimolaisemme, heimolaisemme, jotka eivät enää ole sukulaisistaan selvillä. Runo päättyy haaveelliseen toivomukseen Suomen sillasta, kansallistunteesta, joka liittäisi toisiinsa nuo Suomen heimon eri jäsenet.

Suomen suvun heimojen haarauminen ja irtauminen on ollut historiallinen välttämättömyys eikä niiden uusi liittyminen toisiinsa ole juuri ajateltavissa. Mutta muutamien sukukieltemme ja suomen eroavaisuudet ovat siksi vähäpätöiset, että henkinen Suomen silta on kyllä niiden välillä mahdollinen. Niinpä esim. karjalaisten ja suomalaisten välillä.

Karjalan ja suomen kielten välillä ei ole jyrkkää rajaa: suomi muuttuu vähitellen, asteettain karjalaksi. Länteenpäin voimme sanoa

uskonnon määräävän kielirajan: luterinuskoiset ovat suomalaisia, ortodoksiset karjalaisia.

Karjalan kielen suomesta eroavat äänteelliset piirteet, joihin esitykseni pääasiallisesti rajoittuu, voimme jakaa kahteen pääryhmään: 1:ksi sellaisiin, joissa karjala on suomea vanhemmalla kannalla, 2:ksi sellaisiin, joissa Karjala on myöhemmin kehittynyt eri tavoin.

1. Karjala on suomea vanhemmalla kannalla.*)

Karjalassa ovat aiemmat *eü* ja *iü* diftongit (kaksoisääntiöt) säilyneet, esim.: *heühen, keühä, neürä, leühkätä; liüheh* lyhde *(< liühδeh), viühti* vyyhti. Sellaiset sanat kuin *lõüdeä, lõülü* ovat kai pidettävät lainoina suomesta.

Vokaalienvälinen *h* on koko kielialueella säilyneenä (suomessa enää vain murteittain); esim.: *nälgähińe, vierahat, padah* pataan, *tullah, kaikkineh* kaikkineen j. n. e. — *h* on edelleen säilyneenä pääkorottoman tavun lopussa (myös sanan lopussa); esim.: *tervehtä, tervehten(?), venehtä, valehta, perehtä, vajehtoa* vaihtaa j. n. e.; *huoneh, terveh, veneh, valeh, majeh (moah)* made j. n. e. Huomattava on ettei tavata n. s. metateesimuotoja (takaheittoa) vaan esim. *veneh, venehen, unohtoa, kamahlo, imeh* j. n. e. *h*:n säilymisen johdosta on karjala säilyttänyt eron alkuperin *ek-* ja *eh*-loppuisten sanain välillä: *lähe* ~ *lähtien* lähde, mutta *terveh* ~ *tervehen.*

us- ~ *ute-, üs-* ~ *üte*-loppuisten sanain monikkomuodot eivät ole sekaantuneet *us-* ~ *ukse-, üs-* ~ *ükse*-loppuisten sanain vastaaviin muotoihin; siis esim. mon. part. *tervehüžie* (yks. nom. *tervehüš);* samoin on *ut-, üt*-loppuisten sanain monikkotaivutus säilynyt alkuperäisenä, esim. *kätküt,* mon. part. *kätküzie, tullut* ~ *tulluzie, männüt* ~ *männüzie;* suomen kielen alalla on *s*:llisiä muotoja vain etelä-Pohjanmaalla.

Passiivissa on säilynyt sellaisia muotoja kuin *lähtieh (< lähteäh)* lähdetään, *lähteih* lähdettiin, jotka palautuvat *δ*:lliseen passiivin vartaloon *(lähteδä-, lähteδi-* j. n. e.).

Superlatiivissa on, tosin enää vain aunuksessa, alkuperäinen lyhyt *m* säilyneenä: *sūrin, sūriman, sūrimie* j. n. e.

Huomattava on myös eroavaisuus preesensin ja imperfektin monikollisten persoonapäätteiden välillä: *lähemmä, lähettä,* mutta *läksimä, läksiä (< läksiδä).* Myöhemmin ovat kyllä murteittain preesensin persoonapäätteet yleistyneet imperfektiinkin. Samanlaista eroa esiintyy myös suomessa murteittain (itäsuomen murteissa).

2. Karjalan erikoiskehitys.

Pitkät vokaalit *ā* ja *ǟ* ovat diftongiutuneet *oa*:ksi, *eä*:ksi (murt. myös *ua*:ksi, *iä*:ksi); esim. *moa, hoaroa* haaraa, *peä, keändeä* kääntää

*) Kielennäytteissä käytämme n. s. karkeata foneettista merkintätapaa.

(huom. *koan* kaadan, *heän* häädän). Tämä äänteenmuutos on tapahtunut myös suomen kielessä, nimittäin savolais-murteissa (Kajaanin seuduille pohjoisessa). Karjalassa on tämä ilmiö nuorempi. Sitä ei ole inkerin kielessä (inkerikot ovat eronneet v. 1100 seud.) eikä äyrämöisillä (eronneet 1300-luvun alussa). Edelleen esiintyy se Karjalassa muutamissa tapauksissa, joihin pitkä vokaali on vasta myöhemmin kehittynyt ja joissa tapauksissa ei sitä Savossa ole, nimittäin *aka*:n *(aga*:n) ja *ata*:n *(ada*:n) rinnalla n. s. heikossa asteessa; esim. *joan, moata, toaš, poan, šoan; šeän* (nom. *šägä* selkäevä), *teälä* täällä, *heän* (nom. *hädä)*. Edelleen on tämä äänteenmuutos karjalassa (ei aunuksessa) tapahtunut myös myöhäsyntyisissä *ae* ja *äe* yhtymissä, esim. *poata, roah* rae, *toah* (myös *tajeh)* tade, *veän* väen, *keätä* käetä j. n. e. *ā* > *oa*, *ā̆* > *eä* on karjalassa suoritettu varhaisintaan 1300:n ja myöhäisintään 1500:n seuduilla.

Alkusuomen pitkät vokaalit *ē*, *ō*, *ǣ* ovat vielä säilyneinä inkerin karjalassa (Porkan mukaan ei sentään äyrämöisillä). Niiden diftongiutumisaika palautuu niinmuodoin v. 1100—1300. Omituista kyllä, ovat myös muutamat myöhäsyntyiset *ō* ja *ē* muuttuneet *uo*:ksi ja *ie*:ksi: *vuottoa* odottaa, *šieš* sees, *viettih* vedettiin, *iessä, ieštä, iellä, ieldä.* Aunuksessa on *ie* tällöin yleinen, esim. *ried* reet, *vien* veden, *vietäh, ies.* Nuo muutamat tapaukset, joita tavataan karjalassa, voisivat hyvin olla lainaa aunuksesta, jossa diftongiutumiseen ovat äännelaillisesti ottaneet osaa myös myöhäsyntyiset pitkät vokaalit (itse diftongiutuminen olisi niinmuodoin aunuksessa nuorempi). Kautta koko Karjalan alueen on myöhäsyntyinen *ē* sanan ensitavua edempänä diftongiutunut, esim. *andieksi, kaštien, lugiešša* j. n. e.

Edempänä sanan ensimäistä tavua tapahtuneista äänteenmuutoksista mainittakoon ensiksi *oa* > *ua* > *uo* ja *ua* > *uo; ōä* > *üä* > *üō* ja *üä* > *üō;* esim. *veduo* vetoa, *nägüō* näköä, *šanuo* sanoa, *kiskuoda* kiskokaa, *ei kohuo* ei kohoa j. n. e.; samoin *pajuo, kälüō, kučču̇o, üōdüō* j. n. e. Äänteenmuutokset *oa* > *ua*, *ōä* > *üä* ovat koko karjalassa (myös Tverissä) suoritetut. Kun niitä ei ole inkeroisilla eikä äyrämöisillä, eivät ne liene ennen 1300:n seutuja tapahtuneet. *ua* > *uo*, *üä* > *üō* ovat nuorempia; *ua* ja *üä* ovat vielä murteittain säilyneinä.

ea > *ia* > *ie*, *ia* > *ie* ja *eä* > *iä* > *ie*, *iä* > *ie*. Nämä äänteenmuutokset lienevät jotenkin samanaikaisia edellisten kanssa. Esimerkkejä: *kergie* kerkeä, *ülbie* ylpeä, *lugie, lähtie, polgieh* poljetaan, *itkieh* itketään, *halgien, kergien;* samoin *šappie, täd'ie, rüš ie, tulie* tulitte, *ečči̇e* etsitte j. n. e. *eä* > *iä* on suoritettu myös ensimäisen ja toisen tavun nojalla muodoissa *miän, tiän, hiän (< meδän, teδän, heδän)* meidän, teidän heidän.

e:n kehityksessä on vielä huomattava sen kehittyminen *o*:ksi ja *ō*:ksi lyhyen *m*:n ja *v*:n edellä; esim. *lugomah, itkōmäh, noužomińe, lähtōmińe; noužov, itkōv*, nousee, itkee, *noužovan, itkōvän, tūlova mielōvä.*

Samanlaisia *o*-, *ō*-muotoja on myös inkerikoilla. Aunuksessa on tämä ilmiö tavallinen vain yksikön 3:nnessa persoonassa. — Samoin on *e* muuttunut *o*:ksi, *ō*:ksi edellisen *u*:n tai *ü*:n vaikutuksesta, esim. *šoaruot* saaruet, *järvüöt* järvyet; *kovuon* kovuuden, *hüvüön* hyvyyden; huom. edelleen *pahuoľen* pahoilen (< *pahoelen*), *lainuoľen* (vrt. *lainuon* ~ *lainota*), *kiskuošša, küzüöššä, kiskuon, küzüön* j. n. e.

h:n jälkisen *e*:n on karjalassa käynyt samoin kuin suomessakin: se on kehittynyt *h*:n edellisen vokaalin kaltaiseksi; *i*:n jäljessä se on muuttumatta: *maihe, päihe, voihe* (yks. ill.).

i on *h*:n edellä muuttunut *e*:ksi *e*:n seuratessa; siitä ovat syntyneet suhteet *kabris* ~ *kabrehen, soaľis* ~ *soalehen, kaunis* ~ *kaunehen, valmis* ~ *valmehen*. Tähän *is* ~ *ehe* tyyppiin on siirtynyt suuri joukko alkuperin *eh* ~ *ehe*-tyyppisiä sanoja, joten on saatu nominatiivit: *kahľis* kahle, *rais, rahis, tarvis*. *i* > *e* *h*:n edellä esiintyy myös Tverin karjalassa.

Sanan loppuvokaaleista ovat *a* ja *ä* joutuneet erikoisen käsittelyn alaisiksi aunuksessa: *a* on muuttunut *u*:ksi, *ä ü*:ksi kaksitavuisissa sanoissa, jos ensimäinen tavu on ollut pitkä, monitavuisissa aina; esim. *akku, äjjü, pūdu, süldü* j. n. e.; *harakku, ižändü, venehtü* j. n. e. Useampitavuisissa sanoissa esiintyy usein loppuheitto. — Eri laji loppuheittoa on *i*:n kato, josta on seuraavanlaisia esimerkkejä: *tulov, vierōv; šais koadais*, translat. *ks* < *ksi*, milloin ei *kse* < *ksek*); *hen-* loppu on lyhentynyt paljaaksi *h*:ksi: *moah* maahan, *moattah* maattaan, *šoahah* j. n. e.

Kaksoisääntiöiden käsittelyssä on se erikoisuus aunuksessa, että *i* on *s*:n seuratessa (tavun lopussa) kadonneena: *lašku* laiska, *pastoa* paistaa, *musto* muisto; samoin *kirjastu* kirjaista, *illastoa* syödä illallista (karj. *illaistoa*) j. n. e. Muuten ovat vanhat *i*-loppuiset diftongit aunuksessa korottomissa asemissa uskollisemmin säilyneinä kuin karjalassa, jossa *i* on säilynyt vain toisinaan suljetussa tavussa; esim. *kukoi, reboi, jänōi, kägōi* j. n. e.; *andoa* kuuluu imperfektissä karjalassa: *annoin, annoit, ando, andoma* (mutta mon. 2 pers. *andoja* < *antoiδa*); aunuksessa *i* tällöin aina säilyneenä.

Vokaalisuhteissa on Karjalassa paljon omaa äännekehitystä; se on vienyt m. m. siihen, että tavataan paljon enemmän diftongillisia muotoja kuin suomen kielessä.

Konsonanteista (kerakkeista) huomautettakoon seuraavia kohtia.

j on (etelä)karjalassa ja aunuksessa sanan alussa muuttunut *ď*:ksi, esim. *ďo, ďeä* jää, *ďügie* = *jügie* j. n. e. Edempänä sanassa on *j* *l*:n jäljessä Karjalassa assimiloitunut sen kaltaiseksi, joten *lj* < *l'l'*; esim. *maľľa, nelľä, veľľi* < *velji* veli.

Suomen lyhyitä *k, t, p* äänteitä, milloin ne eivät ole kahdennettujen *kk*:n, *tt*:n, *pp*:n vastineina heikossa asteessa, vastaa karjala-aunuksessa *g, d, b*, esim. *vago, kädehińe, hoaba, haŋgi, andoa, ambuo, velga, šilda,*

tarbehet. Pohjoiskarjalassa on *k*, *t*, *p* niinkuin suomessakin. — Samoin tavataan karjala-aunuksessa (taaskaan ei pohjoiskarjalassa) yhtymät *gl, gr, dr, bl, br, dj, dv, zr;* esim. *kagla, nagris, adra, kablaš, kabris, loďja* (ja *loďďa), ladva, ozra* ohra j. n. e. Pohjoiskarjalassa *kl, kr* j. n. e. — Suomen n. s. loppuaspiratsio palautuu useimmiten alkusuomalaiseen *k*:hon; karjalassa *k* on jäljettömiin kadonnut (siis *tule tänne, poiga, tule* — ei niinkuin suomessa: *tulet tännep poika, tule')*.

Suomen *ts*:ää vastaa *čč* ~ *č: meččä* ~ *mecän, kaččuo* ~ *kačahtoa* j. n. e. Karjalan *ts*-suhteet ovat osittain vanhemmalla kannalla kuin suomen tai ainakin valaisevat entisiä alkuperäisiä äännesuhteita. Huomattakoon seuraavat tapaukset. 1. Karjalassa *č (čč)*, suomessa *t : kučču* = kutku, kutiaminen, *kučuttoa* kutkuttaa, kutittaa, *lačistuo* = latistua, litistyä, *lačču* = lattu, latiska, litteä, tasainen, *liččoa* (aun.) = litistää, tunkea, puristaa, *puččie* puhdistaa l. puolustella itseänsä vrt. *puti* (puhdas), *mučkahtoa* =? mutkahtaa (mennä sijoiltaan), *kačku* = katku, *kačkera* = katkera, *račkoa* vrt. ratista; samaan tapaan: *viʒize-* vitistä, *vaʒize-* vatista »vasertaa», *kuʒoi* muurahainen vert suomen kusiainen, *mõʒõi* (aun.) vrt. suomen mutiainen. Verrattakoon vielä *räččinä* naisenpaita ja viron sana *räte* omanto *rätte, rätik* ja *rätsik*. 2. Karjalassa *č*, suomessa *s*, esim. *peäčküläńe* = pääskyläinen, *pačkahtoa* = paiskahtaa, *kičkistelen* (aun.) = kiskottelen, *pičukkańe* (eteläkarj.) vrt. piskuinen, *mančikkaińe* = mansikka, *tülččä, tülččene* = tylsä, tylsenee, *härččeä* härsyttää, suututtaa (vrt. myös karj. *härhätteä* ärsyttää); edelleen *künʒin* (aun.) = kynsin, *riʒahtoa* (aun.) risahtaa (vrt. ritistä). Huom. myös *püöčkürä* ja *püöskürä* (»ympyriäinen, pyöreä») molemmat pohjoiskarjalaa. — Onpa vielä huomattava että *č* äänne esiintyy karjalassa usein myös sanan alussa, vastaten suomen *s*:ää tai *t*:tä; siitäkin parisen esimerkkiä: *čagari* = sakarisormi, *čüöttü* = syötti (onkimato), *čoma* = soma, *čibauttoa* = tipauttaa, *čihva* häkä vrt. suomen tihu j. n. e.

Astevaihtelusuhteista huomautettakoon edelleen seuraavia kohtia. Huulivokaalin edellä ja jäljessä on *g*:n vastineena heikossa asteessa *v*, *i*:n *(e*:n) jäljessä *j*; esim. *hago* ~ *havon, mavun, joven, rüvin, leuvan, hauvin* — *igä* ~ *ijin* ikuisesti, *lijan, lijan, muijota* hapata, *šejašša* (myös *šeašša)* j. n. e. *l*:n ja *r*:n jäljessä vastaa *g*:tä joko kato tai assimilatsio; esim. *jalat, nälăštüö, varaš, kuret* tai *jallat, nälläštüö* (myös *näľľästüö*). — *ŋ*:n jäljessä on *g*, pohjoiskarjalassa *k: laŋgan, kaŋgen, kaŋkašpüt.* — *d*:n edustus heikossa asteessa on samantapainen kuin *g*:nkin; esim.: *poašša, heäššä* (mutta *šoaha, jeähä); kavottoa, roavon peävün, kovašša* ~ *koda, toven, lüveh* luode, länsi, *müvä, käüvä; ije* ~ *idien, ijätteä, loajin, tijän,* vieläpä *vejen, vejän, majeh* (myös *moah)*. Huom. myös karjalan (ei aunuksen) astevaihtelusuhteet: *hk* ~ *h, ht* ~ *t, sk* ~ *s (ss), šk* ~ *š (šš* t. *ž), st* ~ *ss, št* ~ *šš, tk* ~ *t.*

Muista nykyisin astevaihteluun yhdistetyistä suhteista huomautettakoon vielä muutamia. Imperatiivimuodot kuuluvat (karjalassa) *andoade* antakaa, *ottoada, eččiede, kiškuoda, kašvattoah* kasvattakaan, (aunuksessa) *ottoad, lendeät, küzüättõ;* näiden rinnalla: *andagoa, eččigeä, andakkoa, eččikkeä* j. n. e. Passiivimuodot kuuluvat *laškieh, itkieh,* tai *laškietah, itkietäh* j. n. e. Tavataan sellaisia substantiiveja kuin *leikkavo, magavo, keravo,* (= suom. *leikkuu, makuu, keruu).*

s:n asemassa esiintyy pohjoiskarjalassa *š* sanan alussa ja edempänä sanassa muuten paitsi n. s. puheäänellisten äänteiden yhteydessä, jolloin tavataan *ž; i*:n jäljessä on pohjoiskarjalassa *s* ja *z;* esim. *šabilaš, šukši, aššel* askel, *jäžen, küžüjä, käržä, kažvoa,* mutta *iskõv, vĩzaš, laizistella* laiskotella. Aunuksessa ja sen rajaisessa osassa eteläkarjalaa on *s* ja (puheäänellisten äänteiden yhteydessä) *z; i*:n yhteydessä sen sijaan esiintyvät *š, ž;* esim. *ižä, kiškuo, lašku* (< laiska), *kažl'u* kaisla, *magužu* makuisa, vieläpä *ašt'e,* gen. *ištien* astia. Sanan lopussa on *š* ja *ž;* ero alkuperin aiheutunut seuraavan sanan alkuäänteestä (esim. *izändä toaš kävelõv,* mutta *izändä toaž läks kävelõmäh).*

n on Karjalassa (ei aunuksessa) *s*:n edellä kehittynyt nasaalivokaaliksi (jonka Genetz merkitsee *ñ*:llä), esim. *añžah, kolmañžie.* Tällainen nasaalivokaali esiintyy joskus myös alkuperäisen suomessakin vielä tavattavan loppu-*n*:n asemessa. Muuten on loppu-*n*:n edustus hyvin kirjava. Kadonnut se on seuraavissa tapauksissa (sekä karjalassa että aunuksessa): 1. *nen*-lopp. sanain yks. nom., esim. *naińe, kukkańe,* 2. illatiivimuodoissa, esim. *moah, harakkah;* 3. 3:nnen pers. suffiksissa: *poigah, aiganah, vägeheze* väkivallalla; 4. verbien yks. 3:nnen pers. ja pass. muodoissa, esim. *pežekše, pezih, peštäh, peštih* j. n. e.; 5. muutamissa partikkeleissa, niinkuin aina *gi* (= kin) liitteessä. Aunuksessa on tähän kuuluvia tapauksia jonkun verran enemmän.

l on takavokaalisissa sanoissa melkein koko karjalassa ja aunuksessa venäläinen л: tässä se on sentään merkitty vaan *l*:llä.

Karjalan murteiden keskinäiset eroavaisuudet ovat vähäpätöisiä; pohjoiskarjala on sekä äänteellisen asunsa puolesta että muutenkin lähempänä suomea kuin eteläkarjala. Tärkeimpänä syynä siihen, että karjala niin suuresti eroaa suomesta, on venäjän kielen vaikutus, joka on ulottunut kielen äänteelliseen asuun, sanastoon ja lauseopillisiin suhteisiin.

Edellä esitetyistä äänteistä ovat *g, d, b, z, č, š, ž,* ja л pidettävät venäjän aiheuttamina. Karjalassa yleinen muljeeraus (liudennus) on epäilemättä osaksi venäläistä vaikutusta sekin. Niinikään kaksi tai useampia konsonantteja sanan alussa (konsonanttiyhtymät: *gl, gr, gn, dr, dv, bl, br, kl, kr, kn, tr, pl, pr, fk, sk, st, sp, skr, str, spr, sm, sn, sl, sr, sv, šk, št, šp, (šm), šl, šr, zm, zl, zv* j. n. e).

Melkoinen osa karjalan sanavarastoa on venäläistä alkuperää; niin esimerkiksi melkein koko kirkollinen sanasto nimistöineen ja suuri osa muitakin sivistyssanoja.

Mitä karjalan kielen lauseopilliseen asuun tulee on se säilyttänyt paljon arvokasta alkuperäistä, mutta toisaalta on siinäkin puolessa venäjän vaikutus varsin tuntuva. Toisaalta voi huomauttaa, että karjala myös on ollut ja on yhä edelleen suomalaisen vaikutuksen alaisena. Äännehistorioitsija saattaa osottaa, että useat tärkeät karjalaiset äänteenmuutokset ovat ensin kehittyneet Suomen puolella ja meiltä siirtyneet karjalaan. On kuitenkin kysymyksenalaista voiko — kirkon ja koulun sekä herrain ollessa venäläisiä — suomenkieli enää voittaa venäjää Karjalassa. Se riippuu tietysti siitä, mitä voimme karjalaisille antaa, sivistyksemme kehityksestä ja mahdollisesta etevämmyydestä venäläisen rinnalla. Se riippuu myös Karjalan kansan omasta heräämisestä kansalliseen itsetietoisuuteen. Venäläisyys on Karjalan kansan kuolema, suomalaisuus sen pelastus oman heimonsa yhteyteen.

Heikki Ojansuu.

KARJALAISTEN ASUMUKSISTA.

Harvanlainen asutus on ollut omiaan säilyttämään Karjalassa asuntomuotoja, jotka kuuluvat ihmisellisen kehityksen alkuasteille. Uutisviljelijän, saloja kiertelevän metsästäjän ja kaukarannoilla viipyvän kalastajan jälkinä tapaamme siellä sellaisia asumuksia kuin k o t i a ja m a j o j a, anastustaloutta elävän, paikasta toiseen kiertelevän ihmisen ainoita suojia tuulta ja sadetta vastaan.

1. Kota. Polvijärvi.

Suomalaisten nykyinen kota (kuv. 2) on seipäistä pystytetty kota, jonka tukena on kolme tai neljä latvapäästään yhteen sidottua seivästä, ja jonka keskilattialla on avonainen tulisija. Epäilemättä se oli siihen aikaan, kun esi-isämme sitä vielä varsinaisemmin asuntonaan käyttivät, kesällä peitetty tuohilevyistä, talvella taljoista ommelluilla matoilla samoinkuin vielä kaukaisten siperialaisheimolaistemme ostjakkien ja vogulien kodat.

Kun sittemmin viljelevää taloutta alettiin harjoittaa, kun tämän mukana asutus kävi kiinteämmäksi, alkoivat karjalaisten esi-isät kuten yleensä ihmiset tällä asteella valmistaa itselleen lämpimiä talviasuntoja. Aluksi tapahtui tämä siten, että kodan katolle luotiin kerros maata, joka paremmin kuin aikaisemmin käytetty peite suojasi tuulelta ja esti lämpöä haihtumasta. Samalla alettiin asuntoa syventää; matala kuoppa syntyi jo sen kautta, että maata kaivettiin katon peitteeksi. Näin asunto vähitellen muodostui maanalaiseksi, jommoisesta meillä vielä viimeisinä todistajina ovat mäkirinteisiin tehdyt niin asunto- kuin kylpysaunatkin (kuv. 2).

1971

Карело-Финская база Академии Наук СССР БИБЛИОТЕКА

Hirsisiä asumuksia, p i r t t e j ä näyttävät suomalaiset vasta verraten myöhään ruvenneen käyttämään. Tämä tapahtui — ja arveluun on päteviä syitä — vasta ajanlaskumme alulla eli siihen aikaan, kun suomalaiset, virolaiset, liiviläiset, vepsäläiset, vatjalaiset vielä elivät likipitäin yhtenä kansana Suomenlahden eteläpuolella lättiläisten ja liettualaisten naapureina. Juuri näiltä kansoilta he omistivat pirttinsä, jota m. m. tämän asunnon nimi lättiläis-liettualaisena lainasanana todistaa.

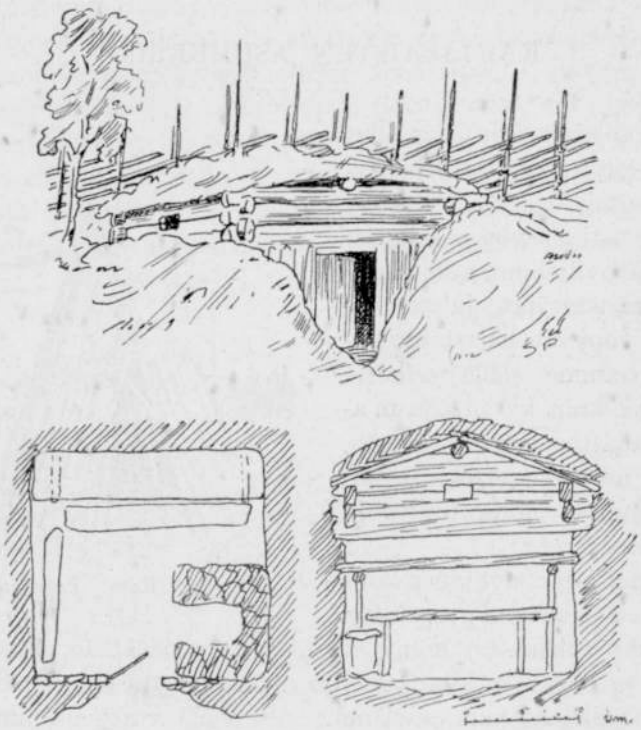

2. Maasauna. Nurmes.

Varsin todennäköistä on, että suomalaisten esi-isät jo ennen mainittua aikaa osasivat valmistaa jonkinlaisia neliseinäisiä asumuksia pystyseipäistä orsineen ja näille katteeksi pannuista tuohilevymatoista ja koskueista. Tämän tapaisia kesäasuntoja käyttävät vielä meidän aikanamme ostjakit ja vogulit: ne ovat kaksivierteisellä katolla varustettuja; tuli palaa keskipermannolla, savu poistuu yläpuolella olevan reppänäaukon kautta ja makuusijat ovat sivuseinien vieressä. Sanottujen asumuksien kehitys ostjakkien ja vogulien maassa on aivan ilmeinen: ne ovat kasvaneet yksinkertaisesta »lakasta» eli tuulensuojana käytetystä viistokatosta siten, että tällaisia on pantu kaksi vastakkain. Kun sitten molemmat varustettiin sivu- ja päätyseinillä, oli nelisei-

näinen tuohimaja valmis. Suomessa havaitaan samanlaista kehityksen kulkua: edistynein muoto on se, jossa kaksi sivuseinällistä koskutmajaa on pantu vastakkain ja missä näiden majain välisessä solassa palaa tuli — talvella rakovalkea (kuv. 3, 4).

Kun hirret seinäaineksena tulivat käytäntöön, alettiin majojakin niistä veistellä, ja niin kohosi m. m. kaksipuolisen majan mallinen kesä-

3. Metsämaja. Ilomantsi.

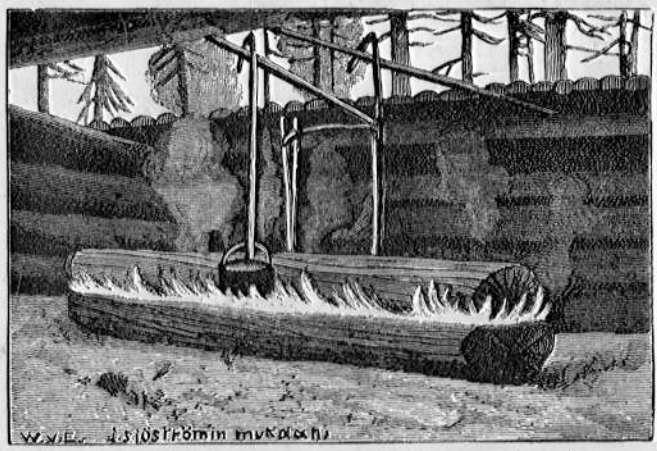

4. Metsämaja sisältä.

asunto eli keittokota ennen pitkää talon pihalle. Näin syntyneeksi on varmaan selitettävä hattulainen kota, kuv. 5, jossa etupäätyseinä on osaksi seipäitten varassa ja jonka katto on päädystä päätyyn harjasta avonainen.

Milloin pirttiin ensiksi kiuvas tehtiin, ei vastaiseksi ole varmuudella päätettävissä. Pitkät ajat tyydyttiin aluksi palkittomaan permantoon, joka ainakin paremmissa asumuksissa lyötiin savesta, kuten vielä usein virolaisten tuvissa ja karjalaisten riihissä. On viittauksia siihen, että permannon peräpuolinen osa aikaisemmin oli etupuolista

hiukan ylempänä ja mahdollisesti juuri tätä osaa germaanilaiseen tapaan sanottiin lattiaksi. Varmaa on, että pirtin peräpuoli ensin sai palkkilattian; ovensuupuoli, jossa vesiä paljon käytettiin ja eläimiäkin seisotettiin, sai kauvan tyytyä tantereiseen tai kivillä laskettuun per-

5. Keittokota. Hattula.

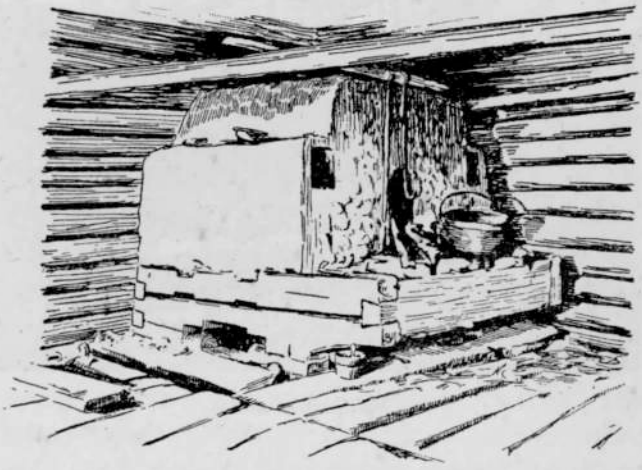

6. Pirtin uuninurkka. Kangasniemi.

mantoon. Kun sekin sittemmin palkkilattialla varustettiin, syntyi sauma eli liitos poikkipäin keskisiltaan (kuv. 6).

Vanhat tietävät vielä nyt kertoa, että Karjalan pirtissä ennen erotettiin kaksi osaa: *karsina* eli *karsinapuoli* uunin ja peräseinän välissä sekä päälattian puoli eli se osa, johon karsinapuoli ei sisältynyt. Karsinassa oli noin kyynärän korkeudella lava, pola, (kuv. 7), jota käytettiin makaamiseen. Vielä nyt tavataan väliin vanhoissa Karja-

lan savupirteissä makuupaikkana *luaslautoja*, mutta toisessa asemassa: ne sijaitsevat uunin sivulla sen keskikorkeudella. Luaslaudoiksi sanottiin myös niitä lautoja, joilla uunin ulkosivu vuorattiin.

Karsina näyttää alkujaan olleen lavan alla, ja pidettiin siinä paitsi pientä ja nuorta karjaa, myös ravintoaineita, kuten nauriita, kaljaa

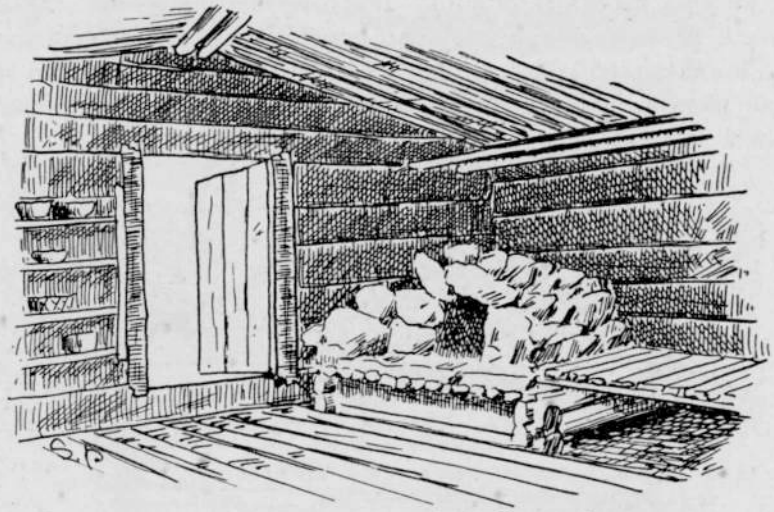

7. Lavalla varustettu pirtti. Ilomantsi.

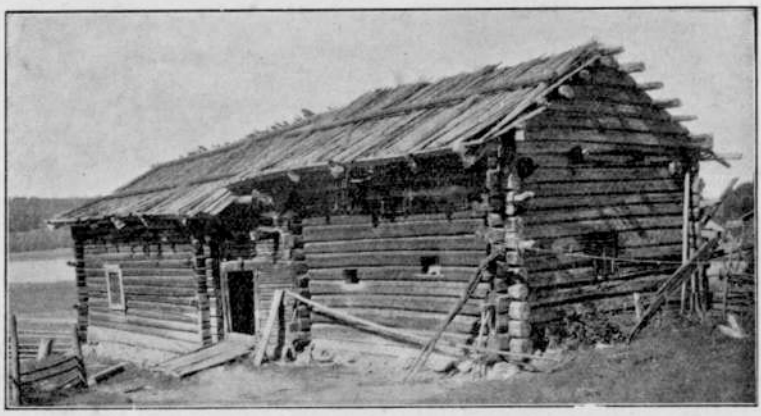

8. Luukkuakkunoilla varustettu pirtti. Kirvu.

y. m. Kaikki nämä pantiin paljaalle maaperälle: karsinan toinen nimi Karjalassa olikin *perämää*. Kun sitten palkkilattia kasvoi koko permannon peittäväksi, jäi säilytyskarsina lattian alle. Tästä syystä Raja- ja Venäjän Karjalassa sanotaankin lattianalustaa karsinaksi. Aluksi oli säilytyspaikka vain karsinalattian alla, jonne päästiin nostamalla ylös muutamia siltapalkkeja. *Silta* sana lienee lattian merkityksessä

tullut silloin käytäntöön, kun palkkilattia kasvoi etupääty- ja karsinaseinään asti.

Vanhimpina aikoina oli pirtti aivan akkunaton tai vain varustettu pienillä kurkistusreijillä, jotka voitiin täppiä kiinni. Vasta 1100-luvun tienoilla lienee se varustettu lautaluukuin suljettavalla akkunalla, jona oli matala ja pitkähkö aukko sienässä (kuv. 8). Tällainen akkuna lienee ensin ilmestynyt perä-, sitten myös karsina- ja sivuseinään. Vuoden 1700 jälkeen näyttää peräseinään luukkuakkunan sijalle tulevan pieni lasiakkuna. Mutta muilla seinillä säilyivät luukkuakkunat vielä kauvan.

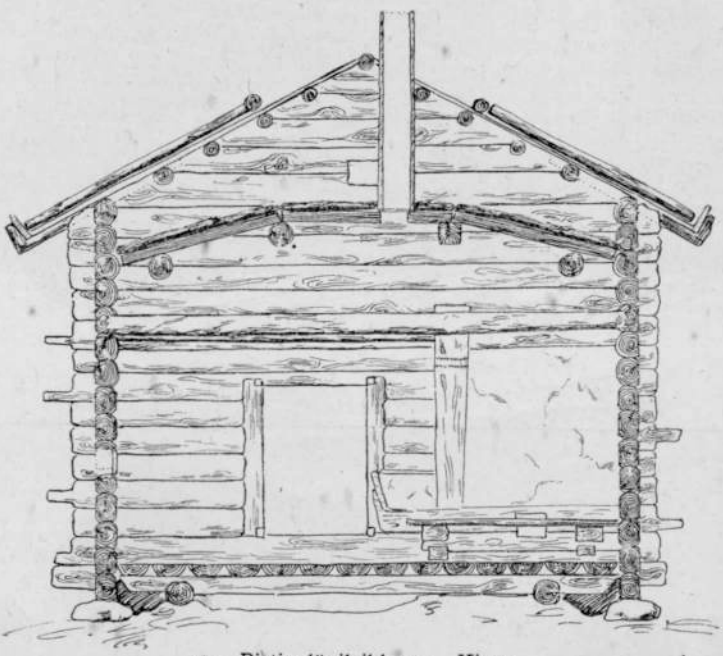

9. Pirtin läpileikkaus. Kirvu.

Välikattoa, mattoa eli lakea ei vanhemman ajan pirteissä ollut. Sensijaan tehtiin ulko- eli vesikatto lämmintä pitävä: katonalasille asetettiin poikittain ruoteita tai liisteitä, nämä peitettiin tuohilevyillä eli löyhyillä, joille vihdoin pantiin turpeet, ruohopuoli ylöspäin. Myöhemmin alettiin paremman vesipitoisuuden vuoksi turpeet peittää ruoteille pannuilla löyhyillä, joille painopuiksi aseteltiin malkoja. Näitä kuten turpeitakin estivät räystäskokille sijoitetut räystäslaudat lipumasta alas. Niin oli kaksinkertainen vesikatto syntynyt. Kun se sittemmin jakaantui, muodostui aliosasta turpeineen välikatto eli laki ja yläosasta malkoineen vesikatto, malkokatto. Aluksi muodostettiin välikattokin harjakkaaksi; isommissa pirteissä se painui keskikohdalta tasaiseksi, jonka kautta syntyi kaksitaitteinen laki (kuv. 9), mikä vih-

doin laskeutui kokonaisuudessaan vaakasuoraksi. Tällöin muodostui välikatolle tilava parvi eli vinni, jota voitiin ruveta käyttämään säilytyshuoneena. Verraten yleisesti tehtiin Suomen Karjalassa vielä 1800-luvun puolivälissä taitteisia välikattoja. Turvekattojen jälkeen tule-

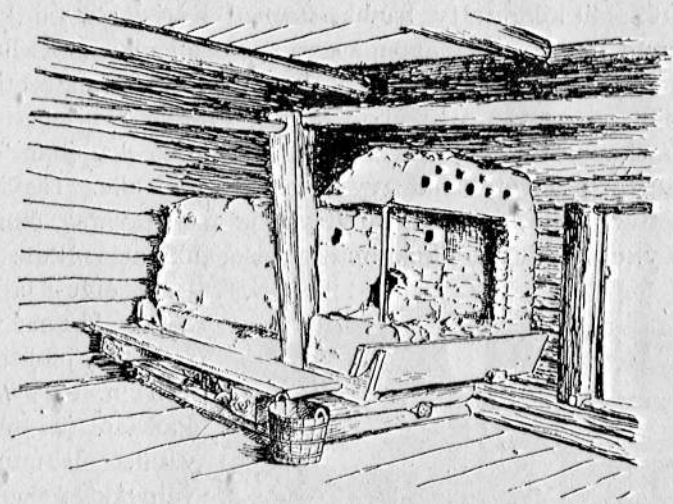

10. Pirtin uuninurkka. Kirvu.

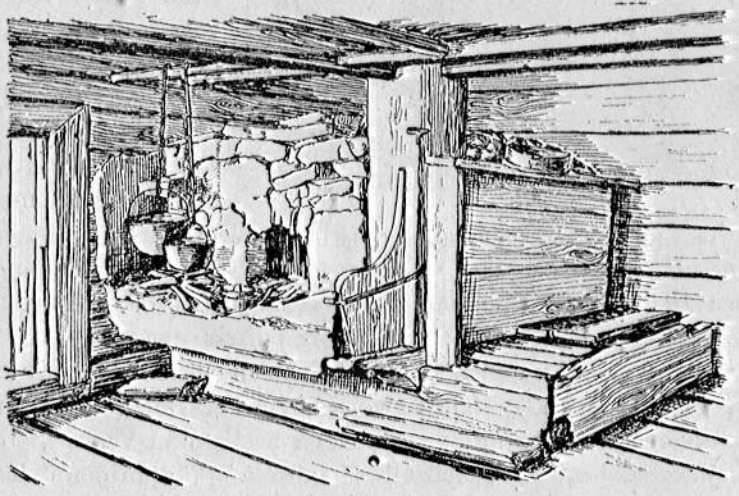

11. Kolpitsalla varustettu uuni. Kitee.

vat käytäntöön kouru- ja liistekatot ja näitä vielä myöhemmin lauta- ja pärekatot.

Alkujaan näyttää pirtin uuni, joka aina sijaitsee ovinurkassa, suu vastaista sivuseinää kohti, olleen saunan kiukaan tapainen. Uunin suu oli siis matalalla, lähellä permantoa, ja keittäminen tapahtui liesikivillä sen edessä. Kun uuni sittemmin nostettiin kivestä tai

hirsistä tehdylle alustalle (kuv. 7), muodostui uunin eteen pankko eli toista kyynärää korkea keittoliesi. Mitään henkiputkea ei ollut, se ilmestyi vasta verraten myöhään ensin uunin ulkopuoliseen, sitten myös sisäpuoliseen otsaan. Keittopata tai -kattila riippui liedellä haahloissa, jotka oli kiinnitetty haahlaorteen. Karjalassa oli keittoliesi tavallisimmin pankon seinänpuolisessa päässä; ulkopuolisella pidettiin keittoastioita, ja sille nousivat lapset ja väliin aikuisetkin lämmittelemään.

Uunia kannattavassa salvoksessa oli aukko karsinan puolella, ja sen kautta pääsivät kanat tyyssijaansa uunin alle. Tässä salvoksessa pidettiin usein myös tervapyttyjä ja roskatavaraa, kuten kengänrajoja y. m. s. Uunin ulkokulmassa seisoi tukipatsas (kuv. 10—12), josta sivu- ja peräseinään, kuten venäläispirteissä, juoksi tukiorsi eli n. s. *patalauta*. Patsaan ja sivuseinän välillä oli uunin kuve vahvikkeen vuoksi luaslaudoilla verhottu. Aina 1800-luvun puoliväliin uunit tavallisemmin tehtiin kivistä, jotka saviruukilla toisiinsa liitettiin. Samalla tavalla muurattiin uuneja vielä myöhemminkin.

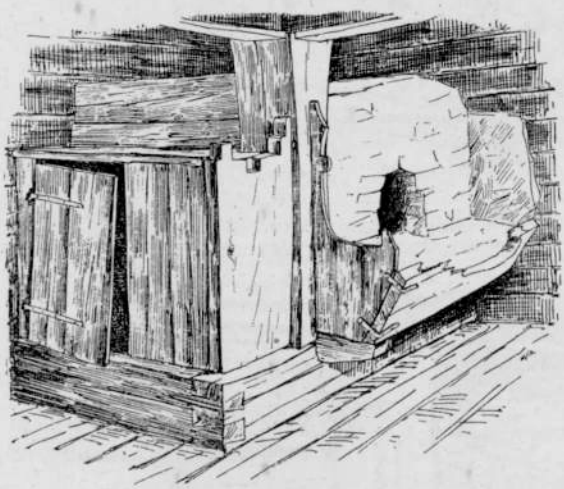

12. Kosinokolpitsa. Venäjän Karjala.

Uunista nouseva savu täytti huoneen yläosan ja poistui lähellä keskikättoa olevan *reppänän* ja tästä johtuvan puisen savutorven kautta ulos (kuv. 9). Jälkimäinen oli väliin sateen sisääntulon estämiseksi katolla peitetty. Etteivät liekit voisi kovin korkealle nousta, muurattiin uunin otsaan tästä hiukan ulkoneva lieskakivi. Vasta 1800-luvun alkupuoliskolla tuli venäläiseltä taholta käytäntöön *kolpakko*-niminen kipunakupu, jonka otsassa savun läpipääsyksi oli joukko aukkoja (kuv. 10). Samoihin aikoihin tehtiin ensimäiset piipulliset eli uloslämpiävät uunit, mutta savu-uunit pysyivät niiden ohella vielä kauvan käytännössä, ja tavataan niitä joitakuita syrjäseutujen köyhälistöllä vielä tänäkin päivänä.

Epäilemättä oli vanhaa alkuperää karjalaispirtissä uunin sivulla sijaitseva kiuvaspenkki. Jos se oli arkkumainen, kannella varustettu, sanottiin sitä (kuv. 11). *kolpitsaksi*. Tässä tapauksessa mentiin kar-

sinaan (sillanalukseen) sen kautta. Kolpitsa oli, kuten pelkkä nimikin jo osottaa, venäläinen laina. Paitsi karsinakäytävän kattajana toimi se myös säilytyspaikkana. Venäjän Karjalassa on sen nimi kosino (kuv. 12).

Milloinka Karjalassa tupa sana tuli pirtti sanan sijalle, ei voida päättää. Muualla Suomessa se anasti itsellensä 1700-luvulla sitä enemmän jalansijaa, kuta yleisemmiksi tulivat uloslämpiävät ja lasiakkunoilla varustetut asunnot. Nämä jälkimäiset näet juuri olivat tupia erotukseksi pirtistä, jossa oli savu-uuni ja luukkuakkunat.

Näimme jo että pirtti aikoinaan oli suoja myöskin muutamille kotieläimille. Ovensuussa vastapäätä uunia pidettiin talvipakkasella talon hevoset; maan keskiosissa muistetaan vielä samalla seinällä olleen syöttöruuhen. Karsinassa lavan alla oli paikka samoinkuin vielä nykyään Luoteis-Venäjällä vastasyntyneelle karjalle ja lampaillekin. Kanoista oli jo puhe. Niitä pidettiin myös usein sillan alla. Kun sillanalus venäläiseen malliin kasvoi korkeaksi, sijotettiin sinne — uunilavan alle — myös käsikivet.

13. Savutupa ja aitta. Jaakkima.

Hämeessä olivat vielä 1700-luvulla verraten tavallisia sellaiset pirtit, jotka myös toimittivat saunan virkaa. Karjalassakin tiedetään metsäsaunojen samalla olleen asuntoja ja kylpyhuoneita. Mutta onpa viittauksia siihenkin, että varsinaisessa asuinpirtissäkin aikoinaan kylvettiin. Samoinkuin pirtin samoin nimitetään saunankin kiukaan ja peräseinän välistä osaa karsinaksi, jossa osassa saunassa juuri on kylpylava. Sama osa on saunassa vielä säännöllisesti puulattiaton, ja että niin oli aikoinaan laita myös pirtin lattian, todistaa karsinapuolen toinen karjalainen nimi perämää. Koska kylpylavalla käytettiin vettä, oli luonnollista, että sen alus oli tantereinen. Näimmekin jo, että karjalaisen pirtin karsinaosassa oli aikoinaan lava. Sitä voitiin tietysti paitsi makaamiseen käyttää myös kylpemiseen. Mutta luultavaa on, että pirtin orsiakin, joita Karjalassa usein oli kolme poikkipäin juoksevaa (etu- ja peräseinän vieressä sekä keskipirtissä), käytettiin kannattamaan lavaa, joka sijotettiin alilavan yläpuolelle. Maamme keskiosissa tavataan vielä saunoja, joissa samoilla poikkiorsilla karsinapuolella on kylpylava ja vastaisen sivuseinän vieressä mallasparvi. Itse pirtti sana

merkitsee niissä kielissä, joista se on lainattu, kylpyhuonetta. Sama merkitys sillä vielä on paikoin Länsi-Suomessa. Itsenäiseksi huoneeksi on sauna varmaan jo kauvan sitten muodostunut, vaikka se Hämeessä ja Suomen länsiosissa on monessa tapauksessa vielä verraten myöhään toiminut myös asuntona. Itsenäisiä saunoja oli virolaisilla jo 1200-luvulla.

Hämeestä ja Länsi-Suomesta tunnetaan tapauksia, joissa pirtti on ollut riihenäkin. Kaikki, mitä Karjalasta ja Savosta tässä suhteessa tiedämme, on, että metsäsaunoja on uudismailla käytetty myös viljan

14. Härköniemen talo. Vienan Karjala.

kuivattamiseen ja puimiseen, kunnes on saatu erityinen riihi rakennetuksi. Näyttääkin siltä, että riihi ja asunto jo ammon-ajoista ovat olleet eri rakennuksia.

Vanhimmissa karjalaisissa taloissa seisoo pirtin eli savutuvan vastapäätä, s. o. eteisen toisella puolella milloin ruoka-aitta (kuv. 13), milloin sauna. Molemmatkin nämä yhtymät ovat epäilemättä kauvan vallinneet, vaikkakin edellistä täytynee pitää vanhempana. Kun taloudellinen asema vaurastui, rakennettiin toinen pirtti edellisen vastapäätä, ja tällöin sai ruoka-aitta siirtyä välillä olevan eteisen perälle ja sauna erilleen asumuksesta, ensin lähemmälle ja sitten tulenvaaran välttämiseksi yhä edemmäs, tavallisesti järven tai joen rannalle. Aitta, joka uudessa asemassaan aluksi oli vain välillisessä suhteessa asuinhuoneisiin, siirtyi vähitellen pirttien väliin; jopa se vihdoin salvottiin samalla

niiden kanssa. Lopuksi sekin usein muodostui asuinhuoneeksi: porstuanperäkamariksi. Näin syntyi tuo vielä äsken vallitsevin karjalainen asuinrakennus. Aivan viime aikoina on ainakin Keski-Karjalassa tullut yleiseksi asumus, missä toisessa päässä on tupa, toisessa kaksi kamaria, joihin tuvasta päästään uunin sivu tämän etu- ja peräpuolitse. Tuvan eteen on siirretty porstua.

Venäjän Karjalassa pääsi vallalle n. s. novgorodilainen rakennustapa, joka saman katon alle sijoittaa niin ihmisten kuin eläintenkin suojat. Jälkimäisissä on pääosina tanhut ja sen ylä-

15. Talo. Rukajärvi.

puolella sarai (kuv. 14 ja 15). Edellisessä ja sen viereisessä leävässä pidetään elukat, saraissa niiden rehu. Muutoin nähdään venäjän-karjalaisessakin asuinrakennuksessa tavallisesti aitta »pertin» vastapäätä. Venäläiseen malliin on sillanalus eli karsina korkea; väliin se muodostuu asuttavaksi alikerrokseksi. *) Koristustapaan ja koriste-aiheisiinkin nähden havaitaan venäjän-karjalaisissa taloissa venäläistä vaikutusta.

U. T. Sirelius.

---

*) Aunuksessa on pyöreistä hirsistä tehdyssä »kodissa» (asuinrakennuksessa) toisen pään alakerta ruoka-aittana (»karzina» ja »podvoala»); yläkerrassa, johon vievät pihalta portaat, on asuintupa (»eländpertti») ja vierashuone (»gornittsha»). »Parembaisten» taloissa on sitäpaitsi kolmaskin kerros, jossa on »buishka» (ullakko) ja »tshardakka» (yliskamari), jonka edustalla vielä »galdari» (palkonki). Köyhissä taloissa, missä ei ole varoja rakentaa useampia huoneita, on läävä itse tuvan lattian

alla. — Kun ovesta astut tupaan, näet oikealla puolellasi suuren uunin, joka usein täyttää ¼ koko huoneesta, vasemmalla riippuu nauhasta vaskinen pesukoje (»käziastia»), jonka alla seisoo vesikorvo. Oven vastanurkassa on pyhäkuva, ja pitkiin orsiin kiinnitetyn vivun nenässä keinuu hihnojen varassa kätkyt. Muuta on tuvassa, paitsi pitkin seiniä kiertäviä lavitsoita, pari matalaa pöytää, muutamia tuoleja ja hyllyjä ja mahdollisesti seinäkaappi. Tuolit ovat varsin puisevia. Sänkyjä on vain varakkaissa taloissa ja niissäkin ainoastaan isännällä ja emännällä. — Tietenkin on eri paikoissa huoneiden järjestys ja kalustus jonkun verran erilainen. »Parembaizissa» taloissa on huonekalut komeammat ja monipuolisemmat: vierashuoneessa tapetit, pyhäkuvia paljon ja upeita, sohva, lasiovinen kaappi, ikkunoissa uutimet y. m.

E. A.

KARJALAISTEN PUVUISTA.

Kun puvut suurimmassa osassa muuta Suomea ainakin parina viimeisenä satalukuna ilmaisivat voimakasta länsimaista vaikutusta, näyttäytyi niissä sensijaan Karjalassa vielä äsken piirteitä ja osia, jotka olivat perintöä vuosisatain takaa. Ei kuitenkaan kautta koko Karjalan: Venäjän Karjalassa osottautui näet voimakas venäläinen, Suomen Karjalan läntisimmissä ja pohjoisosissa taas länsisuomalainen vaikutus. Pohjois-Karjalassa oli tämä vaikutus eritoten savolainen — seurauksena siitä, että mainittu Karjalan osa ison vihan jälkeen erotettiin muusta Karjalasta ja liitettiin Savoon. Mainitun sodan jälkeen sanotaan asukkaita Savosta ja Hämeestäkin siirtyneen Etelä-Karjalaan, jonne varsinkin Savosta tulleet — »savakot» — toivat uusia pukuvaikutuksia mukanaan. Kun paikkakunnan vanhan eli äyrämöisen vaateparren leimallisia osia olivat huntu ja rekkopaita, jossa sepalus oli vasemmalla puolella, olivat savakkojen puvun merkittävimpiä osia myssy tai lakki ja rekoton paita, jossa sepalus oli rinnan keskikohdalla. Myöhemminkin »savakko» kansan kielitajunnassa — eikä ainoastaan Etelä-Karjalassa — merkitsi ihmistä, joka kantoi uudenaikaista pukua. Niinpä esim. vielä äsken Viipurin tienoilla nimitettiin naista, joka käytti pitkäripsuista hattua, savakoksi. Inkerissäkin merkitsivät savakot uutuuksille herkkää tulokaskansaa. — Karjalaan kuuluville Suomenlahden saarillekin on tullut vierasta pukuvaikutusta. Seiskariin näyttävät niistä vanhimmat tulleen idästä ja etelästä: Koivistolta, Virosta ja Inkeristä; myöhemmät Suomenlahden pohjoisrannikolta Vehkalahden tienoilta. Vanhaa liikeyhteyttä Viron kanssa todistavat muutamat sikäläiset pukuosien nimityksetkin.

Otamme ensin puheeksi n a i s p u v u n, siitä ensimäiseksi p ä ä h i n e e n.

Ennenvanhaan, niin kerrotaan, kulkivat erittäinkin alaikäiset tytöt enimmästään hajalla hapsin, hartioille vapaasti valuvin hiuksin (kuva 1). Sitäpaitsi he olivat arkioloissa tavallisesti ilman minkäänlaista tukkaverhoa. Ja kun he juhlapäivinä pitivät päähinettä, oli sen tarkoituksena enemmän koristaa kuin suojata. Niinpä kantoivat

Joutsenon (kuva 2), Jääsken ja Antrean (kuva 7) tytöt mustaa silkki-, ja Räisälän (kuva 9), Kaukolan (kuva 8) ja Koiviston tytöt punaista verkanauhaa, joka johdettuna ympäri pään latvapuoliltaan liehui vapaana hartioilla. Ruokolahtelaisilla taaskin oli päässään joko säppälimäinen puolta korttelia leveä, neljästä kohti hiuksiin kiinnitetty verka-

1.

2.

3.

Joutsenolaisia tyttöjä.

4.
Ruokolahtelainen tyttö päähineineen.

5.
Ruokolahtelainen tyttö pääkoristeineen.

nauha (kuva 5) tai korkeahko myssy (kuva 4). Molemmat olivat punaiset.

Vasta kun tyttö oli rippikoulun käynyt, lakkasi hän semminkin kirkkomatkoilla kulkemasta hajalla hiuksin. Tämä oli merkki naimaikään tulosta. Hiukset pantiin nyt n. s. sykeröille, *) s. o. jaettiin kahteen osaan, joitten ympärille korvain takaa lähtien sidottiin lujasti

*) Sakkolassa sanotaan sykeröt tehdyn vasta naimisiin mentäessä.

6.
Ruokolahtelaisia tyttöjä.

7.
Antrealaisia tyttöjä.

8.
Kaukolaista nuorta väkeä.

9.
Räisäläinen vaimo ja tyttöjä.

punainen palmikko eli nauha. Näin muodostuneet hiuspiiskat taivutettiin vastakkain ja yhdistettiin vemmelmäiseksi päänkoristeeksi, jota pään ympäri sidottu n. s. tikute, kapea nauha, piti paikallaan (kuva 6, ylin tyttö).

Sykeröt sijotettiin ja laadittiin eri pitäjissä hyvinkin eri lailla (kuv. 3, 6, 7, 8 ja 9). Omituinen rengasmainen muoto oli niillä Kaukolassa, jossa ne pidettiin pystyssä keskellä päälakea (kuva 8).

Sykeröjen ohella kantoivat useissa pitäjissä naimaikäiset tytöt

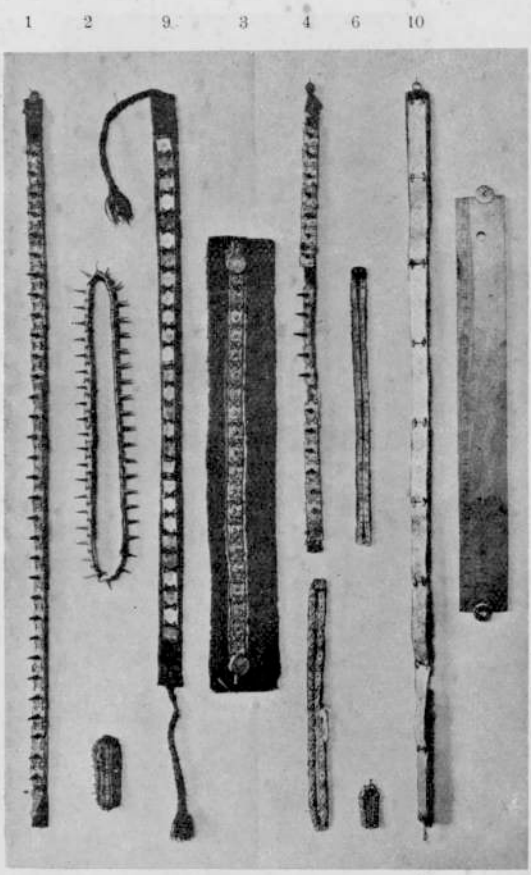

10.
Säppälejä: 1 Räisälästä, 2 Kaukolasta, 3 Äyräpäästä, 4—6 Pyhäjärveltä, 7, 8 Raudusta, Sakkolasta, 9 Koivistolta, 10 Kuolemajärveltä.

perintönä lapsuusajaltaan nauhaa eli »pinteliä» (kuv. 3, 7). Ruokolahdella he koristelivat päätään seitsemällä erivärisellä leveällä silkkinauhalla, jotka kaikki johdettiin yläpuolitse otsan takaraivolle, missä ne kiinnitettiin (kuva 6). Hiitolan, Kurkijoen (kuva 7) ja Sortavalan pitäjässä sekä ainakin paikoin Salmin kihlakunnassa tehtiin pintelit eli »lentat» kovin leveät sekä niin lyhyet, että paraiksi ulottuivat pään ympäri. Ne valmistettiin useimmiten punaisesta kankaasta ja varustettiin Hiitolassa, Kurkijoella ja Suistamolla pitkin keskiosaa kiinni ommeltavalla kullankiiltävällä kalunalla. Saman värisestä kankaasta tehtiin Hiitolassa väliin koko pinteli. Lisäkoristeiksi, hartioilla häilyviksi, kiinnitettiin pintelin yhteyteen erikarvaisia silkkikankaan kappaleita. — Hopeankiiltäviä nauhankappaleita on Räisälässä ja Kaukolassa tavattu eräistä pakanuuden loppuajan naishaudoista pääkalloluiden ohelta. Ne saattavat olettamaan mahdollisuutta, että karjalaistytöt jo tähän aikaan koristivat päänsä kalunaisella nauhalla.

Tyttöjen päähineitä oli myös n. s. »säppäli», s. o. tinanastoilla koristettu punainen verkanauha, jota vain pyhinä ja pidoissa kannettiin. Alkuperäisemmässä muodossa kuin muualla tavattiin se kaakkoiskarjalaisten kansallispukujen viimeisimpänä aikana Räisälässä. Siellä se tehtiin ympäri pään ulottuva (kuva 9) ja varustettiin pitkäpiikkisillä nastoilla (kuva 10,1), jotka yhdistettiin rihmalla toisiinsa. Säppälin kehitys näyttäikse ko'on vähenemisessä, nastapiikkien pienenemisessä ja lopulta häviämisessä sekä itse nastojen yhteen su-

laumisessa. Kaukolainen säppäli jo oli räisäläistä koko joukon pienempi sekä nauhan leveyteen ja pituuteen että nastojenkin kokoon nähden (kuva 10,2). Päähän pantuna se riitti kiertämään vain itse päälaen (kuva 8). Äyräpääläisen Muolaan tytöt kantoivat takaraivolla säppäliään (kuva 11), joka nauhan leveyteen nähden oli edellisiä kookkaampi, mutta sen sijaan kaukolaistakin lyhempi ja pienempipiikkinen (kuva 10,3). Sen tueksi he tekivät hiuksistaan, »kassoistaan», nutturan. Pyhäjärvellä kannettiin säppäliä kiinnitettynä pitkittäin päälaelle (vrt. kuvaan 17). Vanhemmanaikaisissa olivat nastat erillisiä kahdella eri verkaliuskalla (kuva 10,5), mutta uudemmanaikaisissa yhteen valettuja samalla verkakaistalla (kuva 10,6). Supistuneimmassa muodossaan esiytyi säppäli Rautussa ja Sakkolassa (kuva 10,7,8), joissa pitäjissä se kannettiin hiusrajasta otsalle riippuvana (vrt. kuvaan 18). Koivistolaisessa säppälissä, joka pantiin pään ympärille samoinkuin Räisälässä, oli piikeistä vain hitunen jäljellä (kuva 10,9). Kuolemajärvellä, Koiviston naapuripitäjässä, katosivat piikit kokonaan nastoista, jotka siellä valettiin tavallista pitemmät (kuva 10,10).

11.
Muolaalainen tyttö.

Myöskin Jääskessä (ja varmaan siis koko samannimisessä kihlakunnassa), jossa nykyisellä vanhimmallakaan polvella tuskin lienee

12.
Joutsenolainen vaimo ja poikanen.

13.
Antrealaisia: mies, kaksi vaimoa ja tyttö.

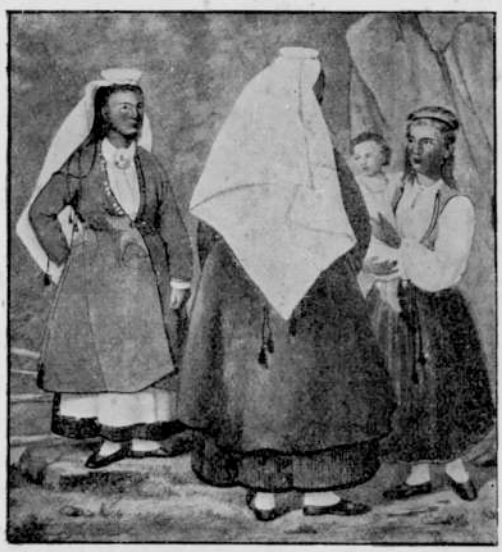

14.
Kaukolalaisia: kaksi vaimoa, tyttö ja lapsi.

mitään muistoa säppälistä, kertoo tämän päähineen aikoinaan olleen käytännössä eräs v. 1852 painettu selonteko »Naisien vaate-parresta Jääskessä». — Yleensä ei säppälin yhteyteen liene mitään riipusnauhoja kiinnitetty. Tästä säännöstä tekivät kuitenkin poikkeuksen Muolaan tytöt, jotka kantoivat aina nilkkoihin ulottuvia punaverkaisia säppälnauhoja (kuva 11).

Olemme nyt nähneet tyttöjen erilaiset päähinemuodot. Käy selville, ettei heillä missään ainakaan Kaakkois-Karjalassa ollut koko päätä peittävää verhoa. Tyttöyden merkkinä oli heillä paljaat hiukset. Kovissakin pakkasissa kulkivat he usein avopäin, s. o. päässä vain pinteli ja säppäli, joista ei suinkaan ollut suojaksi.*) Vasta naimisiin jouduttuaan taipui tyttö liinan alle. Tänä oli useimmilla luterinuskoisilla naisilla n. s. huntu, jolla — jos se oli riittävän iso — tukka ja sykeröt peitettiin. Samalla kun nuori vaimo hunnutettiin, leikattiin häneltä ainakin muutamin seuduin (Räisälä) kaikki ne hiukset, jotka eivät sykeröihin mahtuneet. Huomattavaa on muutoin, että vaimot kansallispukujen loppuaikana monissa pitäjissä alkoivat kantaa keinotekoisia sykeröitä, joihin hiuksia ei pantu. Tämän vaikutti nähtävästi se, että heikkotukkaiset naiset sykeröjen tiukan ja pingottavan kokoonpanon takia rupesivat kadottamaan hiuksiansa.

15.
Kuolemajärveläinen vaimo.

*) Seurauksena oli, että hiukset, joutuneina alttiiksi auringon ja säävaihteitten vaikutukselle, vivahtivat — niin kerrotaan — kaikkiin väreihin ja pian harvenivat. Siitäpä syystä sitten muka tytöt Sakkolan tienoilla leikkasivat tukkansa lyhyeksi.

Huntu oli nelikulmainen valkea vaate. Sen kaksi vastakkaista kulmaa aina kiinnitettiin toisiinsa ja kolmas, otsan puolelle tuleva, tavallisesti taitettiin pesän alle. Se on suomalaisten vaimojen päähineenä varsin vanhaa juurta. 1100—1300-lukujen haudoissa on siitä tavattu kappaleita Perniössä, Tuukkalassa Mikkelin tienoilla ja Kaakkois-Karjalassa. Paitsi Suomen rajojen sisäpuolella käytettiin huntua vielä aivan äsken Länsi-Inkerissäkin. Pakanuuden ajan lopulla lienee karjalaisella hunnulla ollut ison liinan eli vaipan muoto, joka — kuten hautalöydöt osottavat — pantiin hevosenkengän muotoisella soljella rinnan kohdalta kiinni. Että näin tosiaan oli, siihen viittaa eräitten venäläisten asiakirjain tieto, jonka mukaan »v. 1535 naisilla koko Karjalassa oli tapana leikata hiuksensa ja kantaa päänsä ja

16.
Koivistolainen vaimo.

17.
Pyhäjärveläinen vaimo.

18.
Sakkolainen vaimo.

hartioittensa päällä semmoista vaatetta, jota kiinnitetään kuolleille ihmisille». Isoja huntuja käyttivät vanhat vaimot vielä joku aika sitten Räisälässä, Kaukolassa ja Hiitolassa, joissa ne olivat välinyytingillä eli -pitsillä varustetut, sekä Jääsken kihlakunnassa, Lavansaarella ja Seiskarissa, joissa niihin ei sanottua pitsiä pantu. Huolimatta siitä että huntu kaikissa näissä pitäjissä oli miltei samaa kokoa, tunsi kuitenkin sen panostelusta helposti vaimon kotiseudun (kts. kuvia 12—14). Niinpä esimerkiksi lavansaarelaiset ja seiskarilaiset muodostelivat huntunsa otsalta ulkonevaksi, ikäänkuin nokalla varustetuksi. Kaikissa mainituissa pitäjissä riippui sen alta leveitä palmikkoja ja kapeita tikutenauhoja.

Isoja huntuja kantoivat vaimot aikaisemmin varmaan muissakin pitäjissä. Tähän arveluun antavat tuen yhdeltä puolen hautalöydöt, toiselta se seikka, että hunnut kansallispukujen loppuaikana monin paikoin ilmeisesti osottautuivat yhtämittaa pienentyviksi. Koivistolla (kuva 16), Kuolemajärvellä (kuva 15) ja Uudellakirkolla ne

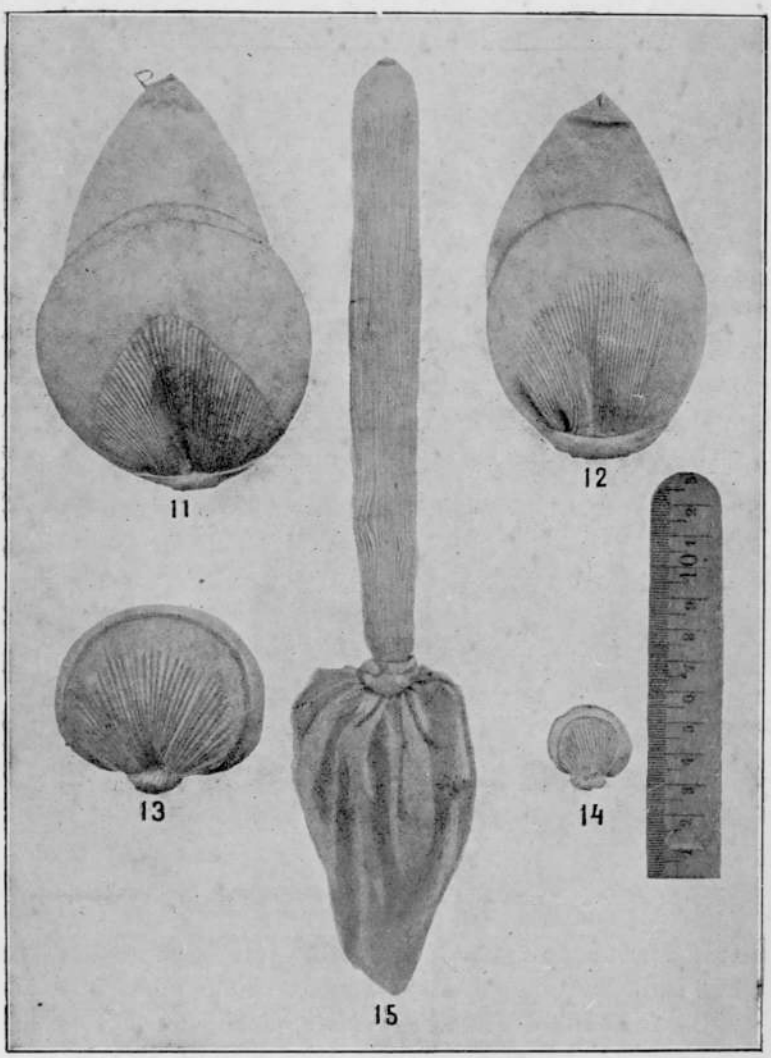

19.
Pikku huntuja. 11, 12 Äyräpäästä, 13, 14 Raudusta, Sakkolasta, 15 Pyhäjärveltä.

tehtiin paraiksi sellaiset, että kattoivat pään. Tätä kokoa kerrotaan huntujen viime sataluvun alulla olleen myös Muolaassa. Myöhemmin ne siellä pienenivät niin, että lopuksi riittivät kattamaan ainoastaan päälaen (kuva $19_{,11,12}$). Omituinen oli pyhäjärveläisten vaimojen kapea, nauhamainen huntu (kuva $19_{,15}$), joka samoinkuin seudun säppälit kannettiin keskellä päälakea (kuva 17). Pienimmässä koossaan esiintyi huntu (kuva $19_{,13,14}$) Sakkolan ja Raudun vaimoilla, jotka sen pitivät säppälin tapaan otsalla (kuva 18). *) Näit-

*) Vanhat vaimot, joilta tiukkaan sidotut sykeröt usein irroittivat hiukset päälaelta, tekivät huntunsa isomman kuin nuorikot.

ten viimemainittujen pitäjien samoinkuin Muolaankin hunnuissa oli huntuliinan neljäs kulma, joka kaikissa isoissa hunnuissa liehui vapaana seljässä, kierretty sen kohdan ympäri, missä yhdistetyt kulmat toisiinsa liittyivät.

20.
Joutsenolainen nuorikko.

21.
Rautjärveläinen nuorikko.

Koivistolaiset vaimot sitoivat huntunsa pään ympärille n. s. palmikonnenillä, jotka tehtiin punaisesta verasta ja reunustettiin silkkinauhalla. Toiset samantapaiset palmikonnenät pantiin niskasta hartioille riippumaan (kuva 16).

Joutsenossa kantoivat morsiamet »tirkathuntua» (kuva 20), jonka päälle nauhalla sitoivat n. s. »pääpyyhkeen» (kuva 22,2). Tirkat pantiin päähän läksiäistalossa ja heitettiin pois vasta sitten, kun oli juotu *»kerta»* ja sulho morsiamineen oli härpännyt yhteisen »pullin», jonka jälkeen morsian puettiin tavalliseen huntuun. Mutta häiden lopettajaisissa, kun »nuoteet» (saattajat) läksivät häätalosta, oli morsian taas puettu tirkattiin. Pääpyyhe pantiin tirkatin päälle siten, että yksi kulma joutui otsalle silmien väliin, mihin asentoon se leuvan alta sidottiin värillisellä silkkinauhalla pyyhkeen laidassa olevista rakseista. Pyyhettä käytti morsian kirkossa käydessään aina laskiaiseen saakka, kunnes meni ensi kerran vanhempiensa luokse käymään (»oljamiin»), jolloin pyyhe otettiin

1 2

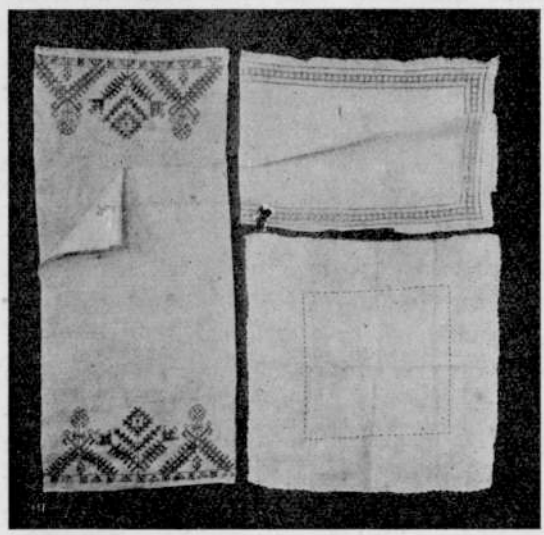

3

22.
Pyyhkeitä. 2, Joutsenosta,
3 Ruokolahdelta.

23.
Kurkijokelaisia vaimoja ja tyttö.

pois. Pääpyyhettä käytettiin paikoin muuallakin Viipurin läänissä ja sanottiin sitä missä äsken mainitulla nimellä (Jääski, Rautjärvi; kuva 21), missä »päänästyykiksi» (Kirvu), missä taas »morsiuspääliinaksi» (Kaukola, Hiitola). Se oli nelikulmainen valkea vaate, joka eri seuduilla oli useinkin erivärisellä nyytingillä koristettu. Kaukolassa sitä ensi vuotta naimisissa olevat vaimotkin (n. s. morsiamet) pitivät päässään hunnun päällä. Jääskessä kantoi morsian pääpyyhettä vanhasta kodista sulhasen kotiin vietäessä. Suistamolla pantiin morsiamelle ennen vihkimistä ja myös vihkimisen jälkeen peitto eli huivi päähän. Näin verhottuna eli — kuten sanottiin — »säkki päässä» piti hänen sulhasen kodissa siihen asti syödäkin, kunnes miehet värttinällä tai muulla sopivalla esineellä heilauttivat sen pois. Samalla hääkansa huusi: »hyvä mutsho, hyvä mutsho», ja morsian kiitokseksi kumarsi. — »Pääpyyhin» nimistä valkeaa liinaa vaimot Sortavalan pitäjässä juhlapuvuissaan pitivät lakin päällä. Se sidottiin kiinni niskaan niin että päät joutuivat hartioille (kuva 23).

24.
Jaakkimalainen vaimo.

Edellä mainitsimme savakkojen vaateparteen kuuluvan »lakin». Tämä päähine, joka miltei viime aikoihin asti on ollut käytännössä Kymijoen laaksossa, kotiutui eritoten Äyräpään rantakylissä, Parikkalassa, Kurkijoella (kuva 23), Jaakkimassa (kuva 24) ja Sortavalan pitäjässä. Se ollen tehty valkeasta vaatteesta ja kurenauhoilla varustettu oli Äyräpään rantakylissä takaa pyöreä (kuva 25_3), muualla suorakulmainen (kuva 25_4). Sortavalan pitäjässä jakoivat vaimot hiuksensa kahteen osaan ja sitoivat ne 3-sylisellä joko punaisella tai sinisellä nauhalla palmikoille, jotka käärittiin ympäri pään ja joitten päälle lakki sitten pantiin. Nuorikot varustivat lakkinsa »rimsuilla», jotka laskettiin silmille riippumaan — nähtävästi kainoudesta. Äyrämöisten lakki oli kai aina pitsireunainen. Sen alle koottiin hiukset yhteen jynttyrään, jonka päälle kiinnitettiin »patero» (kuva 26) eli kangaspäällyksinen koppa pateroneulalla. Pateron päälle pantiin lakki.

Samaan aikaan kun vaimot Laatokan ja Vuoksen rantamailla vielä kantoivat huntua tai lakkia, oli pohjois- ja länsikarjalaisten vaimojen

25.
Pyyhkeitä ja lakkeja. 1 Räisälästä, 2, 3 Äyräpäästä, 4 Sortavalasta.

26.
Patero ja pateroneula Äyräpäästä.

27.
Tykkimyssyinen nainen Lappeelta.

päähineenä n. s. tykkimyssy (kuva 27) tai huivi. Molemmat olivat lännestä päin tänne siirtyneet. Myssy tehtiin kuten muuallakin Suomessa kovalle paperipohjalle tavallisimmin silkkikankaasta, joka juhlamyssyissä oli joko kukikkaaksi kudottu tai kirjattu.

Viipurin tienoitten savakko-vaimojen hatun eli »natsin» päälaen ympärille ripustettiin pitkät rihmaripsut (kuva 28).

28.
»Natsi»-pää vaimo Viipurin tienoilta.

Tämä luterinuskoisten naisten päähineistä.

Kreikanuskoiset kantoivat »sorokkaa» eli »harakkaa» tai »tshäptshää» eli »säpsää».

Harakka on epäilemättä hyvin vanha päähinemuoto. Se tavataan, tosin aina paikallista leimaansa kantavana, m. m. inkerikoilla, syrjääneillä, tsheremisseillä ja mordvalaisilla. Karjalaisten entisaikainen harakka (kuva 29) tehtiin valkoisesta palttinasta, ja siinä oli kolme pääosaa: 1) pysty etupuoli, jonka keskiosaa sanottiin »otsalliseksi», kapeaa alasyrjää »otsaksi» ja sivusyrjiä »patsaiksi», 2) niskassa

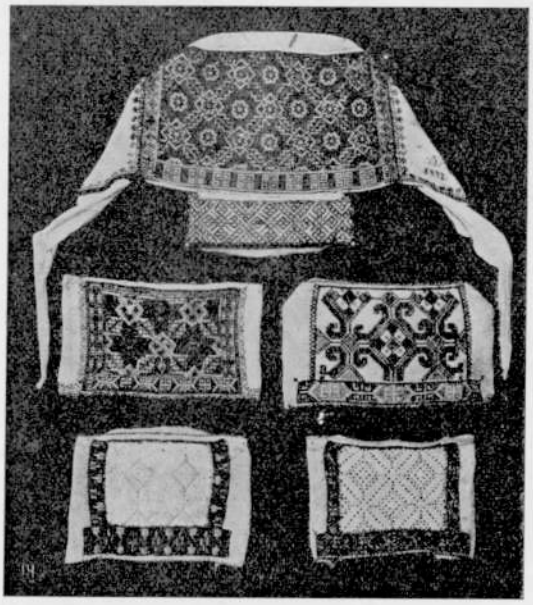

29.
»Sorokkoja» eli »harakkoja». 1 Sakkolasta, 2, 3 Räisälästä, 4, 5 Hiitolasta.

riippuva osa eli »lakimus» sekä 3) »korvalliset», joilla harakka sidottiin päähän niskan takaa. *Theodor Schwindt*, joka teoksensa »Ompelukoristeita» päälähteenä on käyttänyt Suomen Karjalan harakoita, kirjoittaa näistä Kansatieteellisen museon luetteloon: »Lähinnä alkumuotoa ovat Sakkolan ja Raudun harakat, jotka myös sekä kooltaan että muodoltaan ovat tuntuvassa määrässä niiden sorokkojen kaltaisia, joita ennen käytettiin Tverin Karjalassakin. Räisälän vanhimmat sorokat (vrt. kuvaan 29,1) ovat kirjatut samanlaiselle vaatteelle ja samaan tapaan kuin harakatkin. Otsalliskuvat eli keselliset, kuten niitä Räisälässä nimitetään, ovat erikseen kirjatut, erikseen otsa ja patsaat; korvallisia (korvalliskirjat) on muutamissa ainakin vielä nähtävissä ja lakimuksen alareuna on koristettu langalla, vaikka tosin vähäisessä määrässä. Sorokkojen muuttuessa hävisivät varsinaiset kuvakirjotukset ensin lakimuksista ja sitten hävisivät korvalliset; otsa ja patsaat levenivät ja kasvoivat useasti yhteen; kesellinen supistui, etenkin sivuilta. Sittemmin ei enää kirjattu kesellisiä umpeen, vaan jätettiin vaatetta lankakirjotuksien väliin näkyviin (kuva 29,2,3). Myöhemmin tehtiin keselliset nyhentäisiksi eli revintäisiksi, siten että vaatteesta nyhdettiin rihmoja pois ja tälle näin harvennetulle vaatteelle ommeltiin reikäniekkoja kuvia eli »kirjoja» (kuva 29,4,5). Vihdoin leikattiin koko vaate pois kesellisen kohdalta ja sijaan neulottiin kokalla valkearihmaisia kirjoja. Tämmöisiä harakkoja uusimpaa muotoa tavattiin etenkin Kurkijoella ja Jaakkimassa. Otsa ja patsaat, jotka olivat kasvaneet kesellisen supistuessa, pysyivät sittemmin jotensakin muuttumatta kesellisen yhäti muuttuessa.»

Sorokat Suomen Karjalan tekotapaa olivat vielä äskettäinkin käytännössä rajan toisellakin puolen — Repolassa. Tavallisin vaimon päähine rajaseuduilla oli kuitenkin »tshäptshä» eli »tsheptsha» (kuva 30),

joka harakasta paraastaan eroaa sen kautta, ettei siinä ole lakimusta, ei solmittavia korvallisia eikä ylipäätään mitään ompelukirjausta. Juhlasäpsät tehtiin (ja tehdään vielä) joko kiilto- tai silkkikankaasta, arkisäpsät erivärisestä, usein raidakkaasta karttuunista. Myssyjä tätä jälkimäistä laatua käyttivät arkipäähineinä myös Hiitolan kreikanuskoiset vaimot. — Paikoin, kuten Kurkijoella ja Jaakkimassa, kantoivat naiset erityistä talvipäähinettä, »karvalakkia», jonka kaareviksi korvallisiksi laskeutuvia laitoja kiersi revonnahkapuuhka (kuva 31).

30.
Vaimo ja pikku tyttö Vienan Karjalasta.

Myöskin naisten p a i t a vaihteli eri paikoilla tekotapaansa nähden melkoisesti. Yleistä oli, että sen yläpuoli eli »yliset» useimmin tehtiin ohuesta palttinasta ja alaosa eli »alaset» karheasta hamppukankaasta (»rohtimista» »piikosta», »piitsasta»). Tavallisimmin se oli kauluksella varustettu. Tähän lajiin paitoja kuului äyrämöinen eli n. s. »rekkopaita», jota vielä verraten myöhään tai aivan äsken Äyräpään, Raudun, Sakkolan, Kuolemajärven ja Koiviston naiset pitivät. Päättäen siitä, että paidan solkea Jääsken kihlakunnassa sanottiin »rekkosoljeksi», tätä paitaa aikaisemmin nähtävästi käytettiin laajemmaltakin, eritoten juuri mainitussa kihlakunnassa. Sille antoi nimen nelikulmainen, toisesta päästään poimuttu palttinavaate eli »rekko», joka ommeltiin kiinni paidan yläsiin, niin että poimuttu osa tuli olemaan ylinnä leuan alla ja vastainen pää alasissa kiinni. Ensinmainittu osa, jonka poimut rihmalla vedettiin yhteen niin lujasti kuin mahdollista, kirjattiin umpeen erivärisillä langoilla. Paidan kaulukseksi ommeltiin erikseen niinikään kirjattu vaatekaistale. Rekkopaidassa oli sepalus aina vasemmalla. Äyräpäässä, Kuolemajärvellä ja Koivistolla tehtiin rekot isommat kuin Raudussa ja Sakkolassa. Ensinmainitulla seudulla ne tavallisimmin kirjattiin keltaisella tai ruskeankeltaisella, jälkimäisillä seuduilla punaisella langalla. Kuolemajärveläisissä ja koivistolaisissa paidoissa olivat hihansuutkin villalangalla kuvitetut ja nauhoilla raksista

31.
Naisen talvipäähine Kurkijoelta.

32.
Hurstutpäinen tyttö Joutsenosta.

33.
Nuori mies ja nainen Viipurin tienoilta.

kiinni köytettävät. — Savakkopaidoissa oli sepalus keskellä rintaa. Jääsken kihlakunnassa oli niissä kaulus, joka koristettiin missä puna-, missä sinilangalla, missä molemmilla. Laatokan rantamilla Hiitolasta Sortavalan tienoille asti varustettiin paidat väljällä kauluksella sekä sepaluksella. Ne olivat Hiitolassa kauluksen ja olkapäiden alta sekä hihojen suista kauniisti poimutut; pitkin olkapäitä kävi reikäompelu. Sepaluksettomia paitoja käytettiin monilla seuduin; niinpä Johanneksen pitäjästä aina Säkkijärvelle asti, missä paidat olivat hihallisia ja päärtien syrjät usein ripsuilla koristetut, Kiteellä, missä hihat tehtiin lyhyet ja kaulus n. s. »reuhkakaulus» sekä Seiskarissa, missä hihat tyyten puuttuivat. Ilomantsissa oli paita kuin lyhyillä hartuuksilla eli olkanauhoilla varustettu hame.

Karjalassa käytetyt h a m e e t olivat pakanuuden ajan lopulla leveillä hartuuksilla varustettuja. Niinkuin toisessa paikassa (I, s. 128) tätä teosta on osoitettu, ne pantiin kiinni olkapäiden etupuolelta soikeilla kupurasoljilla. Luultavaa on, että hame tehtiin kahdesta kangaspalasta, joitten syrjät olivat kainalojen alta harvaan yhteenommellut, ja että ainakin joskus toinen kankaansyrjä oli paksuilla solmupäisillä ripsuilla koristettu. Mahdollista on, että muinaiskarjalainen hame oli myös, samoinkuin muinaiskreikkalainen peplos, jota soljet olkapäillä kannattivat, vain iso neliskulmainen (ompelulla leveyteen jatkettu) vaatepala. Aihetta tähän arveluun antavat nim. eräät vielä äsken Itämeren maakunnissa ja Inkerissäkin (n. s. »paida» ja »aanua») käytetyt hamemuodot. »Paida», joka tunnetaan Soikkolasta, oli oikealta puolen halki sekä leveällä valkealla helmuksella ja rikkailla ompelukoristeilla varustettu. »Aanuaa», joka oli neliskulmainen, musta, ompeluksilla kirjattu sarkapala, kantoivat Hevaan kreikanuskoiset naiset ku-

vitetussa olkanauhassa hameenaan. Se oli auki vasemmalta puolelta, jossa aukon altapäin täytti »hurstut» eli olkanauhassa kannettava neliskulmainen, kirjava ja leveällä helmuksella varustettu vaate, joka oli aanuaa lyhempi. Tällainen »hurstuthame» oli käytännössä Suomenkin puolella (Pyhäjärvellä) ainakin 1700-luvun loppupuolella. Muutoin itse hurstut paikotellen, kuten Äyräpäässä (»hurstue»), Rautjärvellä (»hurstut») ja Joutsenossa (»hurstuus»), säilyi kansallispukujen viimeiseen aikaan asti. Parilla viimemainitulla seudulla, missä se oli punaisella verkahelmuksella varustettu, naiset sillä sateessa ja pakkasella kattoivat päänsä (kuva 32).

Mainitut Karjalan ja Inkerin vanhimmat hartuukselliset hameet olivat, kuten sanottu, toiselta sivulta auki. Täysin umpeutuneet »hartuushameet» olivat vielä paljoa myöhemmin käytännössä Karjalan kaakkoisrajoilla eli Tuuterissa, Raudussa, Sakkolassa ja Pyhäjärvellä. Ensimainitulla seudulla olivat hartuukset vanhaan tyyliin leveät ja kirjatutkin — Suomen puolella vain kapeita kannatinnauhoja Jääskessä hartuushameet eli n. s. »ylishameet» heitettiin pois jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Pyhäjärven ja Tuuterin hameet olivat mustat, varustetut punaisella helmuksella, Raudun ja Sakkolan punaiset sekä koristetut leveällä helmusnauhalla. Myöskin Pohjois-Karjalassa käytettiin aikoinaan hameita, joita hartuukset kannattivat. Raja-Karjalassa käytetään niitä osaksi vielä nyt. Ne olivat, esimerkiksi Repolan vanhanaikainen »päällyssopa», tehdyt palttinasta, ja suljettiin näiden sepalus kiiltävillä napeilla; Repolan »feresi» eli nuoren naisen hame tehtiin punakirjavasta karttuunista ja Suojärven »hartiushame» valmistettiin m. m. vihertävästä silkkikankaasta. Ilomantsissa ja Kiteellä varustettiin hameet ennen liivinmuotoisilla hartiuksilla. Milloin vyötäisille kiinnitettävät hameet tulivat Suomen Karjalassa ensin käytäntöön, ei ole selvitetty. Koivistolla ja Kuolemajärvellä (kuva 15) on säilynyt miltei meidän päiviimme asti yksinvaltiaana n. s. »hurstut», joka »hurstuthameh» nimisenä (Jääski, Ruoholahti, Rautjärvi) myöskin Jääsken kihlakunnassa (kts. kuvaa 13) vanhemmiten näyttää olleen semminkin kirkkohameena paljon käytetty. Se tavattiin myös Seiskarissa. Se tehtiin samantapaisesta raidakkaasta kankaasta kuin edellä puheena ollut hurstut. Kaikissa hurstuskankaissa oli leimallisena värinä mataran juurista keitetty ruskea. Jääsken kihlakunnan hurstuthameisiin tehtiin helmus punaisesta verasta, joskus neljääkin tuumaa leveä, koivistolaiseen ja kuolemajärveläiseen poikkiviiruinen, monikarvainen ja lähes kahdeksan tuumaa leveä. Raidakkaat, mutta toisenväriset, olivat hameet myös Suomen Karjalan pohjois- ja länsiosissa. Raidat kulkivat aina pitkinpäin ja olivat hyvin monivärisiä. Esimerkiksi Viipurin tienoilla ne olivat punaiset ja siniset (kudotut valkealle pohjalle), Sortavalan pitäjässä miltei

sateenkaaren väriset, punainen, vihreä ja sininen valtavinna. Vuoksen laaksossa ja siitä edelleen aina Äyräpään rannoille asti käytettiin yksivärisiä vyötäisille kiinnitettäviä villahameita, ja oli niiden väri pääasiallisesti musta. Valkjärvellä olivat hameet kahta lajia: äyrämöis- ja savakkohameita. *) Hame miltei aina varustettiin verkahelmuksella, joka tavallisimmin oli punainen, äyrämöisten punaisessa hameessa kuitenkin keltainen. Pyhäjärvellä, Räisälässä, Kaukolassa, Jääskessä, Joutsenossa, Ruokolahdella ja Rautjärvellä yksiväriset hameet poimuttiin. Viipurin seuduilla ne olivat mustia tai tummansinisiä (kuva 33). Hametta nimitettiin myös »körtiksi» (Äyräpää, Joutseno, Säkkijärvi) ja »ympäriköksi» (Seiskari).

L i i v e j ä eivät Karjalan naiset liene vanhempina aikoina käyttäneet. Ne eivät ehtineet vanhan pukuparren aikana lainkaan päästä muotiin siellä, missä hartuushameita (Rautu, Sakkola, Pyhäjärvi) tai isorekkoisia paitoja (Koivisto, Kuolemajärvi) pidettiin. Tämä olikin luonnollista, koska näissä hameissa hartuusosat tavallaan vastasivat liivejä. Perintötiedon mukaan kulkivat myös Äyräpään ja Jääskeen naiset ennenvanhaan liiveittä, mikä tieto siihen nähden on hauska, että ainakin Jääskessä vanhemmiten käytettiin hartuushametta. Liivit tehtiin ainakin Valkjärvellä aikaisemmin valkeasta sarasta, Räisälässä, Kaukolassa ja Jääsken kihlakunnassa mustasta, mutta sinisestä tai tummansinisestä sarasta Kaukolassa, Ruokolahdella ja Rautjärvellä. Paikotellen reunustettiin liivin kaulus ja sepalukset punaisella veralla; vieläpä Valkjärvellä, Räisälässä ja Kaukolassa sepaluksetkin kirjailtiin ja koristettiinpa Kaukolassa napeillakin. Niissä osissa Karjalaa, joitten puvuissa länsisuomalaista vaikutusta havaitaan, olivat liivit väriltään vaihtelevat, useinkin raidalliset ja takaa vyötäisiltä alaspäin poimutut. Tämmöisiä olivat esim. Viipurin tienoitten »pitkävolliset liivit» (kuva 33) ja Säkkijärven »hankkiliivit». Liivit pantiin vanhemmiten kiinni köyttönauhoilla (Ruokolahdella) tai hakasilla. Niitä sanottiin Räisälässä, Kaukolassa, Hiitolassa, Äyräpäässä ja Jääskessä »tankiksi».

Talvipakkasien aikana käytettiin sarkaliivien asemesta lammasnahkoista tehtyä »rystlappia» (Jääski, Äyräpää) eli »pälssiä» (Pyhäjärvi).

Paitsi liivejä käyttivät naiset yliruumiin verhona ainakin paikotellen myös »västiä» (Joutseno, Ruokolahti). Tämä puvun osa erosi liivistä vain sen kautta, että se oli hihoilla varustettu. Jääskessä sitä sanottiinkin hihaniekaksi »tankiksi», jota kylmien ilmojen aikana käytettiin.

Karjalan pohjois- ja länsiosissa oli puheena olevan pukimen nimi

*) Äyrämöismalliset »hameet» olivat punasia keltahelmaisia tai sinisiä, mutta »körtit» punaisia tai mustia punahelmaisia. Savakkomalliset »hameet» olivat sinisiä punahelmaisia, mutta »körtit» mustia punahelmaisia.

34.
Karjalaisia vöitä.
1 Räisälästä, 2 Pyhäjärveltä,
3 Kiteeltä.

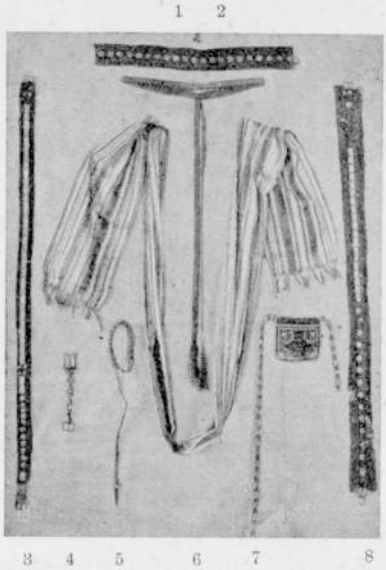

35.
Karjalaisia vöitä y. m. 1, 2 Ruokolahdelta, 3 Joutsenosta, 4 Suojärveltä, 5 Jääskestä, 6 Ruokolahdelta, 7 Luumäeltä, 8 Ruokolahdelta.

»röijy». Samoinkuin liivit oli se täällä tavallisimmin takaa (vyötäisten alapuolelta) poimuttu (Säkkijärvi, Viipurin tienoot, Hiitola, Suojärvi); poimuttiinpa paikoin (Ilomantsi, Viipurin tienoot) hihatkin yläosaltaan. Siellä täällä Pohjois-Karjalassa (Ilomantsi, Juuka) varustettiin röijy vyötäisnauhalla; Suojärvellä vedettiin kauluksen etupuoli kokoon kurenauhalla. Vanhemmiten pantiin röijy hakasilla kiinni (Säkkijärvi, Pälkjärvi, Kiihtelysvaara). Kangas, josta se valmistettiin, oli milloin yksivärinen, milloin raidallinen. Niin se oli esimerkiksi Viipurin tienoilla valkea tai harmaa, Pälkjärvellä, Ilomantsissa ja Juuassa tummansininen, Kiihtelysvaarassa vihreäpohjainen, viiruinen, Juuassa tummansininen, raitainen. Tehtiinpä röijyjä varakkaammissa oloissa silkistäkin.

Naisetkin käyttivät v y ö t ä. Tämä näyttää aikaisemmin olleen myös nahkainen, koristettu vaskisilla lapoilla, joista sai nimen »lappavyö» (kuva 34,2). Tämä vyö oli vielä 1800-luvun keskivaiheilla käytännössä sillä alueella, joka Äyräpäästä ulottuu Jääskeen ja Kirvuun asti. Mutta että se aikaisemmin kuului pukuun pohjoisempanakin Karjalassa, todistavat muutamat lapat, jotka on otettu talteen Jaakkimassa ja Kontiolahdella. Se pidettiin hameen kauluksen — ehkäpä paidankin päällä siten, että se osaksi näkyi tankin alta. Oikealta puolen riippuivat siitä n. s. »vöylliset», s. o. vyölliskokallinen »vöyllispyörä», missä olivat kiinni veitsi tuppineen, »nielisputki», vaskikampa ja

kukkaro, joka jälkimäinen oli varustettu »helttusilla» koristetulla vaskiputkella eli »suillisilla». Vöyllisten metalliosat olivat tavallisesti vaskea. Nielisputki tehtiin väliin — semminkin Pohjois-Karjalassa — lappalaiseen tapaan luusta, samoin veitsen pää. — Vöylliset ovat Theodor Schwindt'in arvelun mukaan lähtöisin niistä soikeista kupurasoljista, joilla pakanuuden ajan hamehartuukset pantiin kiinni, sekä niistä ketjuista riipuksineen, joita samaiset soljet rinnalla kannattivat.

Vöylliset nähtävästi syrjäytti käytännöstä »tasku» eli — mainitaksemme myös pohjoiskarjalaisen nimen — »lakkari» (kuva 35,7). Sekin pidettiin vyöllä — edessäpäin, vähän kupeella, niin että se tankin helman alta hyvästi näkyi. Se tehtiin milloin minkinlaisesta kankaasta ja väliin moniosainenkin. Säännöllisesti pidettiin siinä kääntöpääveitsi, mutta myös rahaa, »nästyykki» ja väliin taskumattikin.

Jääskessä, Joutsenossa (kuva 35,3), Ruokolahdella (kuva 35,1,8) ja Rautjärvellä käytettiin aikoinaan n. s. »tinavyötä» eli nahkaremeliä, joka oli veralla päällystetty ja tiheästi kuvikkailla tinanastoilla koristettu. Verka oli punainen, sininen tai musta — ehkä yksinomaan ensinmainittua väriä Jääskessä. Tina- ja lappavöitten jälkeen tuli muotiin Jääsken kihlakunnassa »pokramo»-niminen naistenvyö (kuva 35,2). Se kudottiin vyöpirralla ja oli siinä päävärinä punainen; solki oli edessä ja tertut riippuivat takana.

Pohjois-Karjalassa olivat naisten vyöt toista lajia: niinpä esimerkiksi Kiteellä toista jalkaa leveitä kirjavaraitaisia vaatekaistaleita, Suistamolla ja Suojärvellä paksusta silkkirihmasta tehtyjä nuppupäisiä »sulkkuvöitä», Pielisjärvellä virkatuita j. n. e. *)

E s i l i i n o j a tai niiden jäännöksiä on tavattu pakanuuden ajan loppuun kuuluvista haudoista. Vanhan eli kansanomaisen vaateparren viimeisinä aikoina ne olivat aivan yleisiä. Jääskessä kerrotaan niitä aikaisemmin vain ripille päässeitten naisten pitäneen. Ne olivat kolmea päälajia: n. s. »kirjavia esiliinoja» (kuva 36,1), »nyytinkiesiliinoja» (kuva 37) ja »kuonnaisia». Ensinmainitut, jotka olivat varsinaisesti äyrämöisiä, tehtiin villasta, aikaisemmin noin 3 korttelia pitkät ja 2 ½ leveät. Alkuvaatteessa oli ensin paria tuumaa leveä punalangoista laadittu raita; sitten kudottiin siihen sinistä kolme, neljä lankaa, väliin viskattiin muutama säije valkeaa rihmaa ja lopuksi kudottiin taas punaista. Alapäähän, viirujen mukaan, pantiin

*) Aikaisemmin lienee käytetty hyvin yleiseen kapeampia lankavöitä. Komeimpia niitä olivat n. s. »vironvyöt», jotka »turkkivyö» nimisinä saattoivat olla kolmekin tuumaa leveät. Ne tehtiin pirralla samoinkuin joutsenolaiset »viispiiset» ja »ristikkovyöt», kirvulaiset »tiuhakkovyöt» sekä muutamat »säärsiteet». N. s. »viilivöitä» eli »lautavöitä» kudottaessa käytettiin nelikulmaisia reijällisiä lautakappaleita. Paikoin käytettiin viilivyötä »tikutteena» (kts. s. 31). Tavallisimmin kuitenkin tikutteet samoinkuin »isentäiset» (Rautu, Sakkola, Äyräpää) ja väliin säärsiteetkin tehtiin sormissa. »Seinävyöt» saivat nimensä siitä, että niiden langat kudottaessa olivat viritettyinä seinään lyödyillä nauloilla. Nekin kyllä palmikoitiin sormilla.

1 3

36.
Karjalainen esiliina ja käsinepari.
1 Äyräpäästä, 2 Ruokolahdelta,
3 Koivistolta.

1 2

37.
Karjalaisia esiliinoja.
1 Muolaasta, 2 Joutsenosta.

parin tuuman levyinen palanen punaista verkaa ja sen jatkoksi samanlevyinen hyvin tiukkaan punaisella langalla »kirjoitettu» kaista palttinaa. Alasyrjä koristettiin punalankaisilla röpyillä. Tällainen oli kirjava esiliina 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Myöhempimallisen, joka m. m. oli kullanvärisillä kalunanauhoilla koristettu, näyttää kuva 36,1.

Nyytinkiesiliinat, joita muuten vielä muutama vuosikymmen sitten käytettiin Jääsken kihlakunnan pohjoisosista lähtien aina Rajajoelle ja Koiviston rannoille asti, tehtiin palttinakaistaleista, joitten väliin paikoittain ommeltiin n. s. »papeloilla» tehtyjä pitsejä eli »nyytinkejä». Harvoin ne olivat »kokonyytinkiesliinoja» (Äyräpää).*) Muutamissa pitäjissä oli nyytingeillä määrätty värinsä: Pyhäjärvellä musta, Räisälässä harmaa, Joutsenossa mustansininen; toisilla seuduilla, kuten esimerkiksi Jääskessä, Kirvussa, Antreassa ja Ruokolahdella, saattoivat nyytingit olla kirjaviakin. Joutsenossa (kuva 37,2) koristettiin välivaatteet aina, Ruokolahdella usein reikäompelulla.

»Kuonnaisia» esiliinoja tehtiin Jääsken kihlakunnan muissa pitäjissä paitsi Joutsenossa. Ne koristettiin erivärisillä poikkiraidoilla ja -viiruilla. Kaikki esiliinalajit olivat tavallisesti helmastaan röpsyillä varustetut. — Esiliinaa sanottiin myös »polleeksi» (Seiskari) ja »esvaatteeksi» (Koivisto).

Päällysvaatteena oli naisilla viitta, s. o. palttoota vastaava

*) Nyytingit olivat ehkä alkujaan valkeita. Tällaisia »painamattomasta» rihmasta valmistettuja mainitaan Raudusta, Sakkolasta, Hiitolasta, Kurkijoelta, Jaakkimasta ja Äyräpäästä. Kaukolassa nimenomaan sanotaan käytetyn valkoisia ennenkuin niitä ruvettiin ruskeiksi painamaan.

pu'in, joka ulottui milloin liki polvia milloin niiden alapuolelle. Se tehtiin suurimmassa osassa Karjalaa valkeasta (Raudussa, Sakkolassa, Äyräpäässä, Pyhäjärvellä, Koivistolla, Seiskarissa, Antreassa, Jääskessä, Kirvussa, Hiitolassa [melkein valkea], Kiteellä ja Ilomantsissa) mutta myös mustasta (Kaukolassa), sinisestä (Rautussa ja Sakkolassa kreikanuskoisilla), harmaasta (Raudussa, Sakkolassa, Räisälässä, Rautjärvellä, Ruokolahdella, Hiitolassa, Jaakkimassa ja Sortavalan pitäjässä) tai mustanruskeasta sarasta (Joutsenossa). Monilla seuduin, kuten Äyräpäässä, Pyhäjärvellä, Räisälässä, Kaukolassa, Rautjärvellä, Sortavalassa nämä viitat kauluksestaan, rohkamojen ja hakasien kohdalta sekä hihansuista nahkoitettiin (kuv. 14, 24). Nahkoittamatta ne jätettiin esim. Antreassa (kuva 13), Jääskessä ja Koivistolla. Raudussa, Sakkolassa ja Kiteellä ommeltiin vain rohkamoihin ja hihansuihin nahkapalat, jotka tavallisimmin punaisella langalla kirjailtiin. Punainen verkakaulus pantiin viittaan Pyhäjärvellä, Äyräpäässä, Koivistolla ja Seiskarissa. Ensinmainitulla seudulla se samoinkuin punaverkaiset sepaluksetkin reunustettiin sinisellä. Koivistolaiset ja Kuolemajärveläiset koristivat lyhyen viittansa kauluksen ja sepaluksen leveällä punaisella verkanauhalla, joka reunustettiin mustalla ja keltaisella (kuva 15). Kaukolaiset (kuva 14) somistivat viittansa edestä lankanyplillä ja ompelivat, samoinkuin kiteeläiset ja ilomantsilaiset, sen syrjiin »koittanan» eli pyöreän punaisen nauhan. Erityistä huolta pantiin sepaluksiin, jotka koristeltiin joko punaisella (Raudussa, Sakkolassa, Rautjärvellä, Hiitolassa, Kiteellä ja Ilomantsissa) tai punaisella ja sinisellä (Koivistolla) tai punaisella ja vihreällä (Sortavalan pitäjässä) tai punaisella, vihreällä ja keltaisella langalla (Antrea; kuva 13). Komeammin kuin muualla olivat sepalukset Äyräpäässä kirjatut. Rautjärvellä varustettiin toinen sepalus leveämmillä ompeluksilla kuin toinen.

Talvipakkasella verhoutuivat naisetkin turkkiin, joka aina eri tarpeiden mukaan oli joko pitkä tai lyhyt (Kaukolassa, Kuolemajärvellä). Sitä ei varustettu päällisellä, vaan pidettiin valkeana. Kaukolassa pitkin kauluksen ja sepaluksen reunaa ommeltiin vuorotellen musta- ja valkeakarvaisia pikkuisia nahanpalasia, muista paikoin reunustettiin lammasnahkainen turkki yksikarvaisella vasikannahalla. »Sormen levyinen reunus pitkin vasikannahkaista liitettä painettiin lepän kuorilla ruskeankellertäväksi. Hihansuut olivat varustetut samalla tavalla kuin muut reunat.» Napit olivat kääritystä nahkasta, lämpsät kierretystä (Koivisto). Vanhanaikaisissa valkjärveläisissä naisturkeissa oli kaulus neljää tuumaa leveä, tehty revonkoipinahkasta, jossa kynsienkin tuli olla tallella. — Turkkia sanottiin, sen laadun mukaan, joko »kirjavapuuhkoseksi» (Kaukola, Räisälä) tai »rohkamoniekaksi» (Hiitola).

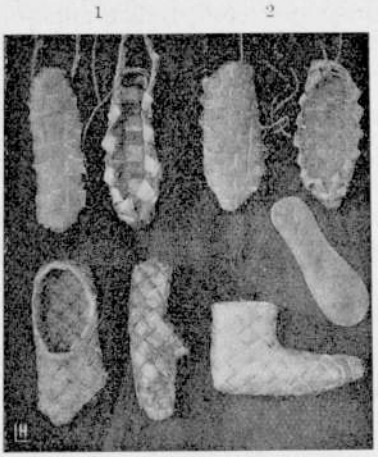

38.
Tuohijalkineita. 1 Ruokolahdelta, 2 Rautjärveltä. 3, 4 Kirvusta, 5 Jääskestä.

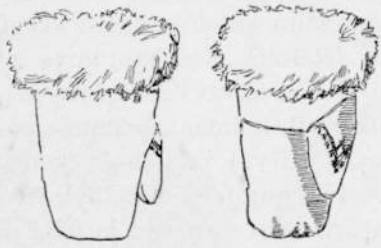

40.
Kaukolalaiset naisen rukkaset.

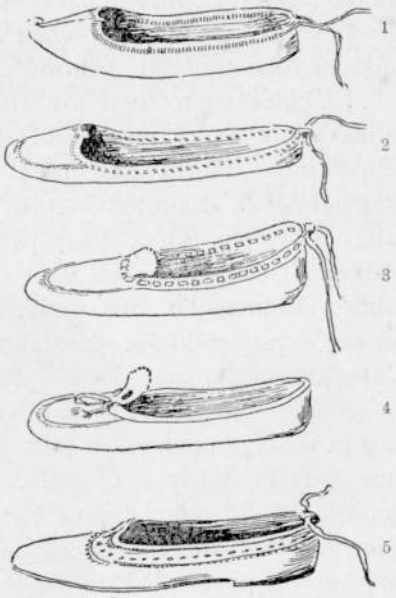

39.
Nahkajalkineita. 1, 2 Pyhäjärveltä, 3 Koivistolta, 4 Seiskarista, 5 Valkjärveltä.

Kesällä käyttivät naiset paksun viitan asemesta ohutta, palttinaista »kostulia» (kuva 2), jonka kaulus ja sepulus monin seuduin (Rautu, Sakkola, Äyräpää, Koivisto, Kuolemajärvi) langalla kirjailtiin. Jääsken kihlakunnassa varustettiin vain kaulus ompeluksella; Räisälässä oli kostuli aivan koristeeton. Koivistolla, Jääskessä, Ruokolahdella ja Rautjärvellä käytettiin myös nimitystä »liinaviitta». Seiskarissa sanottiin kostulia »ryyti'ksi», ja pantiin se siellä nauhoilla kiinni.

Päällysvaatteiden joukkoon kuuluvat myöskin n. s. läppöset, joita naiset ainakin Pyhäjärvellä, Räisälässä, Käkisalmella ja Kaukolassa kirkkomatkoillaan käyttivät. Ne olivat pieni aivinainen vaate, joka pantiin päällimäiseksi yli pään kaulaan. Ennen läppösiä käyttivät Kaukolan naiset kirkossa käydessään palttinaisia päällyspaitoja, joissa oli reijät olkapäiden etupuolella. Näistä reijistä pistettiin käsivarret ulos, ja hihat jäivät riippumaan taakse.

Jalat verhottiin sukilla, liinaisilla tai villaisilla, ellei milloin käyty sukitta. Sukat olivat aikaisemmin äyrämöisillä punaiset, savakoilla valkoiset tai siniset, — myöhempinä aikoina raitaisetkin. Pohjois-Karjalassa käytettiin karvoista tehtyjä varrettomia sukkia, n. s. »karvassyylinkejä». Kesäaikana ja aina silloin, kun ei pitkävartisia

sukkia käytetty, pitivät naiset pohkeiden peitteenä terättömiä sukkia eli »kalsuja», »kaputoita», »sääryksiä», jotka nekin olivat vuodenaikojen mukaan joko liinaiset, rohtimiset tai villaiset.

J a l k i n e e t olivat joko tuohiset tai nahkaiset. Edelliset olivat kahta päälajia: 1) paulallisia »löttöjä» tai »virsuja», 2) paulattomia »laapottimia» (Sortavalan pit.) »laapatteja» (Pielisjärvi) »laapokkaita» (Rautjärvi) eli »tuohitohveleja». Jalkineet kiinnitettiin nilkkoihin pauloilla. Löttöjen (kuva 38,1) ja virsujen (kuva 38,2) eli »viertokenkien» (Pälkjärvi) erotuksena oli vain se, että edellisten pohjaan oli kudottu kolme, jälkimäisten viisi tuohisiisnaa rinnakkain. Laapatit olivat väliin myös varsiniekkoja samoinkuin Rautjärven tuohipieksut ja Ruokolahden tuohisaappaat (kuva 38,4).

Naisten nahkajalkineet olivat kolmea laatua: 1) yhdestä nahkapalasta tehtyjä paulallisia, joka oli vanhin laji (Pyhäjärvi), 2) kahdesta nahkapalasta tehtyjä paulallisia, joissa sauma useimmin kulki jalan ympäri, ja 3) viimemainittujen tapaisia paulattomia. Ensimäisen lajin kenkiä sanottiin »nokkakurpposiksi» (kuva 39,1), koska niiden kärjessä oli pieni nahkanyplä — toisen lajin »puolruojusiksi kengiksi» (kuva 39,2; Pyhäjärvi), »paulakengiksi (Räisälä, Koivisto; kuva 39,3), »ruohikengiksi (Jääski) tai »kotikkaiksi», jos ne olivat kantapäillä ja puolipohjilla varustettuja (kuva 39,5) Valkjärvi); kolmannen lajin »ruohikkaiksi» (Hiitola), »lipokkaiksi» (Sortavala, Kirvu) ja »naisen kengiksi» (kuva 39,4; Seiskari). Jääsken ruohikenkiin pujotettiin päällyksen reikien läpi kaita nahkarimssu, jota »ympäriköksi» sanottiin ja jolla päällysnahka vedettiin jalkarintaan kiinni. Ympärikkö juoksi kantalapun lävitse ja oli ommeltu kiinni paulaan. Kantalapusta juoksi paula yhdeltä ja ympärikkö toiselta puolelta ketroksen yläpuolitse monta kertaa sääriluun ympäri ja esti kenkää jalasta putoamasta. — Kengän sisässä käytettiin usein pohjallisia, jotka tehtiin joko villalangasta tai tuohesta (kuva 38,5).

Naisten k ä s i n e e t olivat neljää lajia: rukkasia, kintaita, lapasia ja sormikkaita. Ensinmainitut olivat Kaukolassa ja Käkisalmen pitäjässä ylen komeat: ne päällystettiin selkämältä sinisellä tai mustalla veralla, mutta kämmenpuolelta punaisella saffianinahkalla; suihin pantiin revonhäntä ja vihdoin kirjailtiin useinkin päällysverka langalla (kuva 40). Miltei samantapaisia rukkasia käytettiin myös Parikkalassa. Kintaat (kuva 36,2) olivat kinnasneulalla villalangasta tehtyjä isoja, leveäsuisia käsineitä, joitten suupuoli ainakin kirkossa käyntiä varten (Räisälä) kirjailtiin — paikoin erivärisillä langoilla, kuten punaisilla, sinisillä ja keltaisilla (Ruokolahti); vieläpä ne väliin varustettiin tupsunauhoillakin (Jääski). Kintaita käytettiin ennen kautta koko Karjalan. Lapaset erosivat niistä sen kautta, että olivat pienempiä, sukkapuikolla valmistettuja ja tavallisimmin koristamat-

tomia. Neulottuja olivat myöskin sormikkaat, jotka tehtiin valkeasta liina-, pumpuli- tai villalangasta — väliin kirjatut (kuva 36,3). Jääskessä ne 1800-luvun alulla pidettiin niin pitkät, että ylettyivät kyynäspäähän asti; käytettiin sellaisia Säkkijärvelläkin. Valkjärven tienoilla riippui aikanaan kolmea tuumaa pitkä »töppy» kunkin sormen päästä. Kirjavilla tupsuilla olivat sormien nenät varustetut myös Kuolemajärvellä. Sortavalan ja Ilomantsin tienoilla käyttivät tytöt ja nuoret vaimot n. s. puolisormikkaita. Sortavalan pitäjässä neulot-

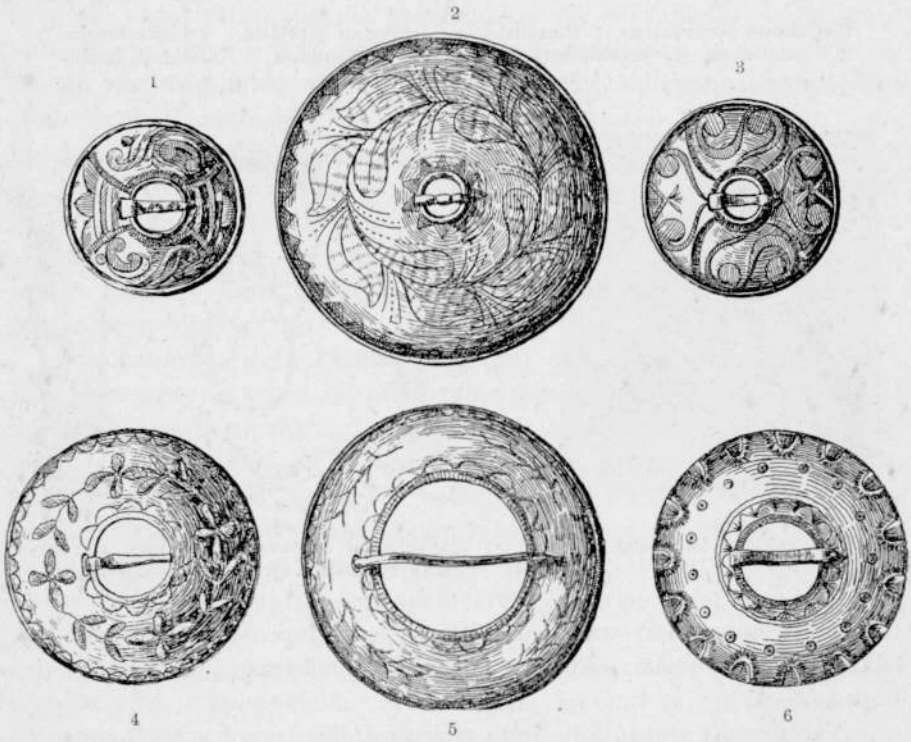

41.
Naisten rintasolkia. 1 Muolaasta, 2 Joutsenosta, 3 Räisälästä, 4 Kurkijoelta, 5 Valkealasta, 6 Hiitolasta.

tiin kirkkosormikkaat niin, että peukalon ja etusormen pää oikeassa kädessä jäivät paljaiksi virsikirjan lehtien kääntämistä varten.

Puvun metallikoristuksiin kuuluivat soljet, sormukset ja korvarenkaat. Ensinmainituilla pantiin kiinni paidan kaulus ja kostuli. Isoimpia (kuva 41) käyttivät vaimot paidoissansa, ja ne tehtiin tavallisemmin hopeasta. Pieniä olivat kostulien samoinkuin yleensä miesten käyttämät soljet. Paitsi hopeasta tehtiin niitä myös tinasta, vaskesta ja n. s. »tekohopeasta». Isot naisten soljet olivat useinkin eri seuduilla varustetut erilaisilla koristeilla, joten jo soljesta voi tietää mistäpäin mikin emäntä oli. Ainakin Pohjois-Karjalassa sulhanen an-

42.
Karjalaisia sormuksia. 1 Raudusta, 2 Sortavalan pitäjästä, 3 Jaakkimasta, 4 Suistamosta, 5 Jaakkimasta, 6 Kymistä, 7 Raudusta, 8 Räisälästä, 9 Hiitolasta, 10 Jaakkimasta.

43.
Karvahattu Lappeelta.

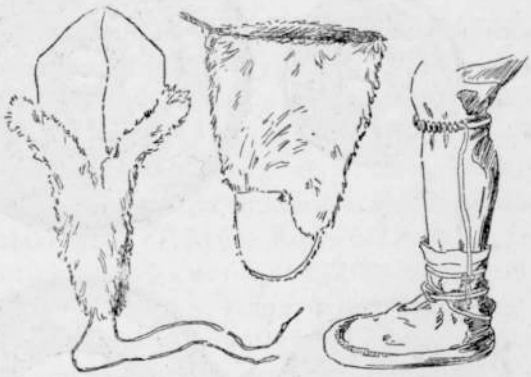

44.
1 (karvahattu) Sortavalan pitäjästä, 2 (rukkanen) Ikaalisista, 3 (upokas) Antreasta.

toi kihlatessaan morsiamelleen tällaisen ison hopeasoljen »kihlasoljen», silkkihuivin ja kaksi sormusta; morsian puolestaan sulhaselle pienen hopeasoljen.

Vanhimmat sormukset, joita nykyään elävä vanha polvi muistaa, ovat n. s. »saraperäsormuksia» (kuva $42_{,1}$). Vielä 1800-luvun alkupuoliskolla näyttävät kautta koko »Uuden Suomen» ja Lapin olleen yleisiä rengaskantaiset (kuva $42_{,2-4}$). Ne kotiutuivat myös Laatokan luoteis- ja pohjoisrantamalla (Hiitola, Sortavala, Suistamo) sekä Karjalan lounaisosissa. Verrattain uuden lajin muodostivat pyöreäkanta-, ristikanta-, tähtikanta- ja herttakantasormukset (kuv. $42_{,5-10}$). Sekä renkaalliset että kantasormukset olivat välistä kivillä (laseilla) koristetut.

Korvarenkaita ei mainita Karjalan rintamailta, mutta kyllä Laatokan luoteisrannalta ja siitä pohjoiseen. Ne olivat milloin isoilla kivillä koristetut, milloin heltalliset. — Monivärisiä lasihelmiä pitivät erittäinkin tytöt kaulassaan.

Tulemme sitten miesten pukuihin.

Päähineet lienevät paraastaan olleet kolmea laatua: kiilamaisista vaatekappaleista ommeltuja patalakkeja, karvahattuja ja huopahattuja. Ensinmainitut olivat jo viisikymmentä vuotta sitten harvinaisia. Erästä sellaista sanottiin Ruokolahdella »juhlamyssyksi». Karvahatut (kuva 43) tehtiin ennen mustasta sarasta ja niihin ommeltiin korvalliset mustasta lammasnahkasta (Valkjärvi). Viipurin läänissä ne usein varustettiin suurilla sudennahkaisilla korvallisilla, mitkä pauloilla köytettiin toisiinsa hatun samettisen päällyksen ylitse. Niitä sanottiin »kirjavapuuhkosiksi» (Räisälä, Kaukola), »kilapannahkahatuiksi» (Rautjärvi, Ruokolahti) ja »kilappahäntälakeiksi» (Johannes). Sortavalan tienoilta lähtien aina Ilomantsiin asti olivat karvahatut (kuva 44,1) varustetut ylen pitkillä, vaan suhteellisen kapeilla suden- tai ketunnahkaisilla korvallisilla, jotka riippuivat sivuilla kuin syrjäänien porontalja-myssyjen korvalliset. Pielisjärvellä olivat »näätäreuhkat» samaa muotoa kuin kirjavapuuhkoset karvahatut Viipurin läänissä, mutta pienemmät.

Huopahatut, joita kesällä pidettiin, olivat aikaisemmin ohuesta huovasta tehtyjä; niissä oli pieni ympyräinen pääpesä ja hyvin leveät korvukset eli lierit (kuv. 12, 13 ja 33). Myöhemmin tulivat käytäntöön paksuhuopaiset, korkeapesäiset hatut (kuva 8). Pesän juurta ympäröi tinasoljilla koristettu samettinauha. Yleisen »huopahattu»-nimen ohella käytettiin myös nimityksiä »huopalääppä» (Räisälä) tai vain »lääppä» (= ven. šljapa; Äyräpää, Jaakkima), »pajaskhattu» (Joutseno, Ruokolahti), »pajaskihattu» (Koivisto), »pajariskohattu» (Viipurin pitäjä).

Hautalöydöistä päättäen näyttää miehillä olleen paita jo pakanuuden ajan loppupuolella. Myöhempinä aikoina se oli leveäkauluksinen savakoilla, kapeakauluksinen äyrämöisillä. Muuta huomattavampaa eroitusta ei äyrämöisten ja savakkojen miespuvun välillä liene ollutkaan. Housut olivat talvella ja juhlatilaisuuksia varten sarkaiset; kesällä käytiin arkioloissa valkeissa tai sinisiksi painetuissa liinaisissa tai rohtimisissa housuissa. Sarkahousut olivat lyhyet. Koivistolta Valkjärvelle asti oli halaistuissa lahkeissa alasriippuvilla »töpyillä» koristetut nauhat, joilla lahkeet sidottiin säären ympäri kiinni. Siitä sitten alaspäin olivat Valkjärvellä »housu»-nimiset säärykset, jotka pantiin »polvipöksyjen» lahkeiden alta nauhoilla kiinni.* Ainakin Pyhäjärveltä Jääskeen asti housut polvien alta koristettiin »sirkkasäärsiteillä», (kuva 44,3), mitkä olivat kapeita, »sirkoilla» eli pienillä latakoilla vaskirenkailla varustettuja nahkapauloja, joitten vaskisi-

*) Niiden yläpäässä oli supistuva »soikka», joka oli punalangalla kirjattu ja lapatti alas säärien edessä.

laiset päät heiluivat liki maata. Jääskessä pistettiin housunlahkeet upokkaiden varsiin, mutta Sortavalan tienoilla sukkien sisään. Paikotellen oli housuilla määrätty värinsä: valkea (aikaisemmin Jääskessä, Antreassa, Kirvussa, Koivistolla), musta (Valkjärvellä, myöhemmin Jääsken kihlakunnan pitäjissä ja Pälkjärvellä), ruskea (Kaukolassa), harmaa (Räisälä), tummansiniharmaa (Sortavalan tienoilla). Kaukolaisten nuorten miesten housut olivat sepaluksien ympäriltä punaisella langalla kirjatut.

Pakanuuden loppuaikana näyttää hautalöydöistä päättäen miehen vartalovaatteena olleen mekko eli edestäkin umpinainen hihallinen pu'in. Arki- ja semminkin metsämiehen pukimena se oli käytännössä vielä muutama vuosikymmen sitten etupäässä Hämeessä. Milloin Karjalassa liivit, takki ja viitta tulivat muotiin, on vastaiseksi selvittämättä. Kuitenkin kertoo eräs piispankeräjäin pöytäkirja v:lta 1770, että Jaakkimassa miespuolille annettiin muistutus sen sopimattoman tavan johdosta, että he kirkossa heittivät »kauhtanat» yltään ja istuivat »vain paitasillaan», mistä voi päättää, etteivät liivit vielä olleet tulleet käytäntöön. Nämä vartalovaatteet olivat tavallisesti samoinkuin housutkin määrätyillä seuduilla määrättyä väriä. Takkia sanottiin useimmin paikoin »lyhyeksi viitaksi» (Kaukola, Hiitola, Jääski), joskus »miestakiksi» (Pälkjärvi), »sarkaliiveiksi» (Koivisto), »hihaliiveiksi» (Seiskari), »västeiksi» (Kaukola). Kaukolassa oli takki sivuilta halaistu aina vyötäisiin asti (kuva 8). Taskuja oli siinä tavallisesti kaksi. Juuri mainitussa pitäjässä olivat niiden suut nahkapalasilla ja »lankakirjutuksilla» koristetut, Koivistolla punaisella veralla reunustetut ja Joutsenossa napillisilla katteilla varustetut. Koivistolla reunustettiin myös kaulus punaisella veralla. Takki pantiin muutamilla seuduilla kiinni napeilla (esimerkiksi Sortavalan pitäjässä kiiltävillä vaskinapeilla), paikoin nauhoilla. Valkjärven tienoitten takkimallin muutoksista antaa v. 1867 lähempiä tietoja Johan Lemmetty. V:n 1840 paikoilla alkoivat hänen kertomuksensa mukaan kaikki pitää sinisiä takkeja. Ensimäinen laji oli omakutoisesta hienosta sarasta tehty sortukin muotoon. Tämän n. s. »jänterikin» — sen nimi oli Viipurin tienoilla »jänterikki» (kuva 33) — jälkeen tuli käytäntöön »kuitsaveikka» eli polviin ulottuva pu'in, jonka vyötäisiltä juoksi alas paljon poimuja. Jos se oli Pietarista valmiina ostettu, sanottiin sitä »poteuhkaksi». Vihdoin tulivat muotiin »paltot». Jääskessä sanottiin tummansinistä takkia »nutuksi».

On mainittava myöskin körttitakki. Pälkjärvellä oli »körttiröijy» sininen eli tavallista körttiläisväriä. Siinä oli edessä kaksi riviä verkanappeja — takana ja kummassakin hihansuussa pari. Taskuja kaksi. Jaakkimalainen takki, n. s. »vollivästi», oli niinikään körtillinen, mutta tehty mustasta verasta. Seiskarissa tehtiin miehen »hihalii-

vit» länsisuomalaiseen tapaan kirjavaraitaisesta kankaasta ja pystykauluksiset.

Viittakin oli samoinkuin housut määrätyillä seuduilla määrättyä väriä. Hiitolassa ommeltiin punainen verka kaulukseksi ja Koivistolla kaulusliitingiksi. Valkjärvellä oli miesten viitta — Lemmetyn tietojen mukaan — vähän pitempi kuin naisten sekä ryntäiltä avonainen, säämyskällä* ja punaisella langalla koristettu. Myöhemmin eli 1830-luvulla tulivat käytäntöön n. s. »venäänviitat»**, jotka olivat pitemmät ja leveämmät kuin nuo vanhanmuotiset Suomen viitat. Viittakin pantiin kiinni milloin napeilla, milloin nauhoilla. Pitkää viittaa sanottiin myös »kauhtanaksi» (ruots. kaftan, Viipurin tienoot, Joutseno), »ärmäkäksi» (ven. jarmjak), »miehen hameeksi» (Seiskari).

Myöskin miehet käyttivät kesällä pitkää valkeata »liinaviittaa» (Rautjärvi) eli »kostulia» (Jääski), »kostelia» (Äyräpää). Rautjärvellä sen kaulus ja sepalukset kirjailtiin sinisellä ja punaisella rihmalla.

Vöitä oli useita eri lajeja. Ennen muita ovat mainittavat n. s. »hirvennahkavyöt», joita kautta koko Karjalan käytettiin. Ne olivat väliin neljättä tuumaa leveät ja vaskisilla koristeilla varustetut (Kitee). Joskus laadittiin vyö myös säämyskästä (Kaukola). Lukot koetettiin tehdä komeat. Lankavöistä olivat isoimmat n. s. »kussakat» (ven. kushak; Raja-Karjala, Rautu, Sakkola, Seiskari, Joutseno) eli »pusakot» (Ruokolahti), jotka olivat leveitä ja kirjavaraitaisia. Ainakin aluksi niitä ostettiin Venäjältä, jonne m. m. viittaa valkjärveläinen nimi »kalmikki-kussakko». Sanottiinkin näitä vöitä tuodun kalmukkien maasta. — Paikotellen (Suojärvi) riippui miehillä puukko vyöltä vaskisissa monijäsenisissä kannattimissa.

Lukuunottamatta tuohijalkineita, joista jo oli kysymys, olivat vanhan ajan tavallisimmat jalkineet »upokkaat» (Äyräpää, Jääski, Sortavalan pitäjä) eli »lapikkaat» (Ruokolahti) ja »ruojukengät» (Valkjärvi). Ne olivat lyhyillä, takaa halkinaisilla varsilla varustetut ja tehtiin — ensinmainittu laji — joko kahdesta (Jääski, Antrea, kuva 44,3) tai kolmesta nahkapalasta (Sortavalan pitäjä). Edellisessä tapauksessa sauma kulki jalan ympäri noin kaksi tuumaa pohjasta; jälkimäisessä tapauksessa pohjanahka ulottui varpaiden ja kantapään yli, toinen pala kattoi jalkalavan ja kolmas oli vartena. Ruojukengät olivat saappaiden tapaiset, mutta halkivartiset kuin upokkaat. Kaikkien paulakenkien varsinahka käärittiin housun lahkeiden tai sukkien ympäri ja köytettiin nahkapaulalla kiinni. Ainakin Valkjärvellä oli toisessa paulan päässä vaskinen rengas, jota sanottiin »sirkaksi». Samalla seudulla

---

*) Säämyskä nousi edestä vyötäisiltä aina kaulukseen asti, jossa oli kuusi vaskista tinalla silattua nappia.

**) Venäänviitoissa oli kolme mustaa samettinauhaa kummallakin rinta-aukon puolella (Valkjärvi, Jääski, Kirvu, Kurkijoki).

tulivat saappaat käytäntöön ehkä 1820-luvulla. Ne olivat aluksi ostotavaraa ja maksettiin niistä silloin 7 á 8 ruplaa parilta.

Arkioloissa käytettiin kenkien sisässä jalkariepuja eli hattaroita. Vanhaa perua olivat epäilemättä taljasukat, esimerkiksi koirannahkaiset, jollaisia Ruokolahdelta mainitaan. Miesten lankasukat, joita juhlatiloissa pidettiin, olivat lyhemmät kuin naisten. Laatokan luoteisrannalta pohjoiseen, missä länsisuomalainen muoti pääsi valtaan, pidettiin sinisiä sukkia, joiden suut olivat kirjatut; vähän alapuolelta polvien, ne köytettiin sukkanauhoilla kiinni (Sortavalan pitäjä).

Naisten käsineistä puhuessamme teimme jo selkoa kintaista ja lapasista. Niitä samoja miehetkin pitivät — usein rukkastensa sisässä. Mainittakoot vielä »hukan»- eli »sudennahkaiset» (kuva 44,2), »norpannahkaiset», »koirannahkaiset» ja »karhunnahkaiset» rukkaset, joita vielä puolisen vuosisataa sitten siellä täällä pidettiin tai vanhoina peruina säilytettiin. Niissä oli karvapuoli ulospäin. Suden- ja karhunnahkaiset tehtiin tavallisesti koipinahkoista, joten kynnetkin usein joutuivat kuni koristeina mukaan.

Pukujen yhteydessä esitettäköötpikimmältään sellaiset vaateesineet kuin »vaippa», »hursti» sekä pyyhe- ja »pyötäliina». Ensinmainittua, joka oli mustan-, harmaan- ja valkeanristikkäinen paksu villavaate, käytettiin peitteenä sängyssä. Hurstina oli palttinalakana, jonka ylipäähän useinkin oli ommeltu valkoista nyytinkiä (Kurkijoki). Pyyheliina taas oli suorakaiteen muotoinen (kuv. 22,1, 25,2) ja nimeltään: »pyyhinliina» (Viipurin tienoilla, Jääskessä, Joutsenossa, Hiitolassa, Kurkijoella, Jaakkimassa, Sortavalan pitäjässä), »pyyheliina» (Sortavalan pitäjässä, Ilomantsissa), »silmpyyhe» (Jääskessä), »käspyyhin» (Pyhäjärvellä), »käspyyhe» (Raudussa, Sakkolassa, Räisälässä,), »käsipaikka» (Ilomantsissa, Suojärvellä, Suistamolla), »hantuukki» (Räisälässä, Kirvussa, Jääskessä, Kurkijoella). Sen päät aina koristettiin milloin ommelluilla, milloin kudotuilla koristeilla, röpyillä, reikäompelulla, nyytingillä eli pitseillä. Pyötäliinatkin, joita muuten vain juhlatiloissa käytettiin, olivat koristetut; niinpä saattoi keskellä olevassa ompeleessa olla nyytinki sekä päissä rivi isoja puoliympyrän muotoisia reikiä ja pitkät rihmaripsut (Rautjärvi, Ruokolahti).

Karjalan naisten geometriset ompelukoristeet ovat epäilemättä ikivanhaa alkuperää. Tätä todistaa paitsi samantapaisten kuosien esiintyminen pakanuuden ajan hautalöydöissä myöskin

se seikka, että muotoja, jotka ovat joko täysin tai likipitäin yhtäläisiä, tavataan kaukana rajoiltamme asuvien heimokansojemmekin koristeissa. Milloin ja mistä suunnalta tämä tyylisuunta on suomalaisten kansojen omaisuudeksi tullut, ei ole vielä selitetty.

U. T. Sirelius.

AUNUKSEN JA VIENAN KARJALAN ELINKEINOISTA.

I.

Aunukselaisten elinkeinot ovat useissa suhtein vielä kehittymättömällä kannalla. Kansan alhainen sivistyskanta, hallituksen liikaholhous, maalaisväestön yhteisöllinen ahtaus, kulkuneuvojen puute ja suurempien myyntipaikkojen etäisyys y. m. hidastavat täällä taloudellista edistystä. Alkuperäisempi viljelyskanta esiintyy myös eri elinkeinojen suhteessa Suomen elinkeinoihin verraten. Suuri järvi- ja metsärikkaus tekee täälläpäin kalastuksen ja metsästyksen paljon huomattavammaksi kuin Suomessa. Sensijaan on maanviljelys vielä suurelta osalta kaskenpolton varassa, etenkin läänin pohjoisosissa. Karjanhoito on perin alhaisella kannalla; vuoritoimi on vielä aivan kapalossaan, vaikka siihen olisi suuria edellytyksiä. Kotiteollisuus on kylläkin edistymään päin ja kotiteollisuustuotteiden kauppaamista harjottavat aunukselaiset paljon suuremmassa määrin kuin suomenpuolelaiset. Mutta käydäänpä tarkemmin katsastamaan maakunnan oloja huomioonottaen kutakin elinkeinoa erikseen.

Maanviljelys ja karjanhoito. Yleisen kuvan Aunuksen läänin viljelysoloista tarjoo maanomistustilasto. V. 1905 oli läänin maa-ala seuraavien isäntien hallussa:*)

Valtion (ja kaupunkien, luostarien y. m.)	6,566,133	desjatinaa**)	eli 60 %
kyläkuntien	3,859,922	,,	,, 35,3 %
yksityisten ja yhtiöiden	519,862	,,	,, 4,7 %

Tästä huomaamme, että valtio yksin omaa $\frac{3}{5}$, talonpoikaiset kyläkunnat yli $\frac{1}{3}$ ja yksityiset ja yhtiöt vain $\frac{1}{20}$. Täten eroaa Aunuksen lääni jyrkästi naapureistaan Novgorodin ja Pietarin lääneistä, joissa noin puolet koko maa-alasta on yksityisten omaisuutta.

Ne yksityishenkilöt, jotka hallitsevat omaa maata, ovat enimmäkseen aatelisia, kauppiaita tai pikkuporvareita, harvoin talonpoikia.

*) Памятн. книжка Олон. губ. на 1907 годъ, s. 281.
**) Desjatina = 109 aaria.

Talonpoikaisia tilanomistajia (perheineen) asui v. 1893 Lodinapellon Vidlin kunnassa 30 henkeä, Aunuksen Videlen ja Tulemajärven kunnissa 427 h. ja Petroskoin Shuojun k:ssa 506.

Kyläkuntien yhteismaata laskettiin v. 1905 tulevan talonpoikaistaloa kohti koko läänissä 65,1 desj., ja eri kihlakunnissa: Lodinapellon 36,2 desj., Aunuksen 43,1 desj., Petroskoin 77,2 desj., ja Poventsan 143,4 desjatinaa. Täten talonpoikien maaosuudet suurenevat suhteellisesti pohjoseen päin. Eri kyläkunnissa ovat osuudet kuitenkin siksi erilaisia, että on seutuja, joissa kunkin talon palsta alenee 5 desj:aan, jopa senkin alle.

Kyläkuntamaasta oli v. 1898 peltoa 3,8 desj. taloa kohti. Viljellään ruista (40 % koko sadosta) ja kauraa (45 %), vähemmän ohraa (11 %). Sitäpaitsi toukoruista, vehnää, herneitä, pellavaa, tattaria sekä perunaa (4 %).*) Nurmet ja niityt sijaitsevat usein soisissa ja metsäisissä paikoissa, heinänsaanti on silloin niukanpuoleista: monessa paikoin ei kannata joka vuosi niittää, vaan jätetään paikka koskematta seuraavaan vuoteen. Heinää tehdään usein 10—15, jopa 20 virstan päässä kylästä; luonnonheinää niitetään mistä paikasta ja minkä verran kukin näkee hyväksi.

Aunuksen kihlakunnassa on Aunusjoen varsilla maanlaatu — hiekansekainen savimaa — omiaan maanviljelykseen; keväisin tulvavesi jonkun aikaa peittää rantapellot höystäen ne kasvuisiksi. Petroskoinkin kihlakunnassa on viljavia seutuja niinkuin Veshkelyksen savikkomäet, Suojujoen rannat, Äänisentaka ja Petroskoin kaupungin ympäristö. Huonompaa on maanlaatu Poventsan kihlakunnassa. Täällä panevat hallat usein viljan ja katovuosia on tuontuostakin. Hyvinäkään vuosina ei riitä oma vilja kuin 3—4 kuukaudeksi, ja, kun vilja on ostossa, täytyy maksaa mitä paikalliset kauppiaat vain ilkeävät ottaa. Esimerkiksi v. 1892 maksoivat jauhot Paadenessa syksyllä 7 ruplaa säkki, mutta keväällä ja kesällä — 14 r ja enemmänkin. Katovuosina on tila kahta tukalampaa. Silloin on turvauduttava pettuun tai kalaan, jota jälkimäistä käytetään niinkin että se kuivattuna jauhetaan ja ruisjauhoihin sekotettuna tehdään leiväksi. Silloin myös monet karjalaiset, jättäen naapureille karjan tai myöden sen polusta, lähtevät nälkää pakoon »Venäjälle» s. o. Sungun ja Tulvojan kuntiin, missä kokonaiset perhekunnat »palasia» kerjäten talven viettävät. — Karjanhoidon huonoon tilaan on syynä rehunpuute, eläinruttojen ja petoeläinten hävitykset sekä kulkuneuvojen hankaluus, joka tekee mahdottomaksi myyntipaikkojen saamisen karjantuotteille. Etenkin eläinrutot ovat suurena haittana. Aunuksen kihlakunnassa näet raivoo n. s. siperialainen rutto — entiseen aikaan raivosi vielä enemmän kuin nyt. Alavoisesta

*) Олон. Сборникъ. Выпускъ IV, 1902, s. 3.

Syväriin asti leviävät laajat suot ja kostea ilmasto muodostavat otollisen maaperän tälle karjan viholliselle. Ei ole aivan harvinaista, että se kaataa talonpojalta karjan viimeiseen lehmäänkin. Sanotaan, että ruttoa levittävät näiden seutujen monet nahkatehtaat, niihin kun kaikkialta keräytyy nahkoja silmänhuomaamattomine ruton siemenineen, jotka pian saastuttavat ympäristönsä ilman ja veden. Toisena karjan vitsauksena ovat petoeläimet, joiden tuottama vuotuinen vahinko arvioidaan n. 134,000 markaksi; v. 1892 pedot raatelivat karjaa 4,000 päätä. — Hevosrotu kärsii taas raskaasta työstä; niitä muuten melko määrässä ostetaan Suomesta, vaikka kyllä kasvatetaan kotonakin. V:n 1892 kato pakotti monen myömään karjansa, jopa viimeisen heponsakin, ja osa hevosia nääntyi rehunpuutteeseen. Siten oli Aunuksen läänissä v. 1898 hevosia 1,760 päätä vähemmän kuin v. 1881, joten hevosettomien talojen luku varmaankin paljon suureni: v. 1882 näitä oli 15,3 kaikista talonpoikaistaloista.

Metsänhoito, metsätyöt ja metsästys. Koko läänin pinta-alasta on 770 desj. metsän alla ja henkeä kohti tulee keskimäärin 22 desj. metsää. Suurimmat metsät omaa tietenkin valtio, jonka mailta myydyistä puista v. 1898 saatiin puhtaana tulona 4,181,000 mk. eli 64 p. desj:lta. Yksityisten metsissä, vaikka ovatkin 17 kertaa pienemmät kuin kruunun, kaadettiin hirsiä vielä enemmän kuin valtion. Kyläkuntien metsämaata on 1,920,000 desj., joista 332,120 desj. »metsäosuutena» kuuluu kunnille ja 1,585,825 desj. kaskettavaksi annettuna »maaosuutena». Ennen vuotta 1887 oli lupa myydä kasvavaa metsää ja silloin aikaansaatiin metsänmyynnillä moneen kuntaan melkoiset kunnallisrahastot. V:n 1887 kielto, jonka mukaan sallittiin myydä vain tuulenkaatopuita, antoi aihetta kaikenmoisiin rettelöihin: talonpojat metsänostajain liitossa viekastelivat hakaten kasvavaa metsää ja anoen myyntilupaa muka asetuksen mukaan. V:n 1900 asetus antoi luvan myydä kasvavaa järeää metsää kaskiosuudesta, jos kyläkunta vähintään $\frac{2}{3}$ äänten enemmistöllä kerahmossa päättää myynnin. Metsä silloin huutokaupataan, rahat on käytettävä maanlunastusmaksuihin, ylijäämä muutetaan arvopapereiksi valtiopankkiin, mutta korot voipi kyläkunta käyttää saatuaan siihen jokakertaisen sisäministerin suostumuksen.

Metsänmyynnistä saadut hinnat eivät näin ollen itse paikalliselle väestölle voi olla sen arvoisia kuin se tuhansille tarjoutuva työnansio, minkä talvet kesät antaa hirrenhakkuu,,-veto ja -uitto. Niinpä vuosina 1894—96 maksettiin metsätöistä vuotuisina työpalkkoina keskimäärin 1,630,000 mk. ja hirrenuitosta 173,550 mk; hevosmiehen ansio kohosi 270:een ja hevosettoman 107 mk:aan vuodessa.

Metsästys, joka ikivanhoista ajoista on ollut huomattavana ansiolähteenä, on nykyaikoinakin tärkeä elinkeino, liiatenkin Pohjois-Au-

nuksen asujilla. Tosin on ansallapyynti kielletty ja luvallinenkin metsästys on veronalainen, mutta mahdotonta on metsästysasetuksen valvonta salomailla. Tärkeimpänä riistana ovat pyy, orava ja jänis. Ora-

Kuvattamassa.
(Jäljennös W. Salon maalauksesta.)

vanajo kestää lokakuusta alkaen koko talven, metsästäjiä on tavallisesti kaksi ynnä koira. Kappaleelta maksetaan paikalla 5—15 kop. Oravakaupan keskuksena on Kargopolen kaupunki, jossa vuosittain peitotaan 2 miljonaa nahkaa. Lintuja — paitsi pyitä myös metsoja, teiriä, riekkoja — pyydystetään elo- ja syyskuusta syvään lumeen asti

vesilintuja — sorsia ja hanhia — syksyin, keväin muuttoaikoina: niitä ammutaan pienireikäisillä piilukkoisilla rihlapyssyillä, jotka ovat usein kotitekoa. Käytetään »rihmojakin», kieltoa katsomatta viritetään sadottain, tuhansittain — virstamäärin. Pyydetty ja ammuttu saalis säilytetään metsässä pitkien seivästen nenässä, joten pedot eivät niihin pääse. Pyypari maksaa paikalla 20—60 kop. Linnut myödään välikauppiaille tai vaihdetaan tavaraan ja viedään Pietariin talvikelillä. — Kontiota ajetaan enimmiten talvisin kierroksella, hätistetään pesästä seipäällä ja tapetaan luodilla, keihäällä tai kirveellä. Hukkaa ammutaan tai pyydystetään saksilla. Valitettavasti eivät nämä vahinkoeläimet ota siitä huolimatta vähentyäkseen. V. 1898 kaadettiin neljässä Aunuksen läntisessä kihlakunnassa 111 karhua ja 56 sutta; mesikämmenen hinta oli silloin 5—40 rpl. ja »raakahännän» 3—4 rpl. Peuran- ja hirvenajo on kaikista vaikein ja onnistuu paraiten syvällä upottavalla lumella, jolloin otus voidaan väsyttää. Koko metsästyssaalis Aunuksen läänissä v. 1898 oli n. 155,000 oravaa, jänistä ja petoeläintä sekä 97,000 lintuparia, joiden yhteinen rahaarvo teki n. 151,000 mk.

Eräs nuottaranta Aunuksessa.

Kalastus on kaikkina vuoden aikoina tuottavainen elinkeino: kesällä on pyynti helppoa, talvella kalan säilyttäminen ja kuljetus mukavaa. Läänin lukuisat järvet ja joet ovat kaloista rikkaita. Äänisessä elää 40 eri kalalajia, tärkeimpinä siika, lohi, taimen, made, lahna, ahven, hauki, kouri, kuha, kuore, sorva ja muje. Ahkerin pyynti tapahtuu Äänisen- ja Laatokanjärvissä, mutta on muitakin tärkeitä kalapaikkoja, niinkuin Sees- ja Uikujärvi, Säämjärvi y. m. Kalasaaliin viimeaikaiseen vähenemiseen on suurena syynä pienisilmäisten pyydysten käyttäminen. Saaliin koko arvo v. 1898 on arvioitu olleen n. 209,000 mk. Sitä ostavat välittäjäkauppiaat joko rahalla tai tavaralla, jolloin hinnat tietenkin pysytetään alhaisina. Lohi ja siika kuljetetaan saimoissa etenkin Pietariin, muu kala kaikissa muodoissa — tuoreena, suolattuna ja kuivattuna — Petroskoille ja muihin kaupunkeihin, myös Suomeen, Pietariin ja Novgorodinkin lääniin. Suomeen tuotiin v. 1908 Salmin kautta tuoretta kalaa 10,766 kg (= 7,536 mk.) ja suolattua 1,569 kg (= 1,198 mk.).

Kauppa ja merenkulku. Karjalaiset Poventsan kihlakunnassa

samoin kuin Vienan läänissäkin harjottavat laajalti »konttikauppaa», pitäen tarjolla kaikenmoista kartuuni- ja rihkamatavaraa kulkien kautta Suomen ja loitos Venäjällekin. Tämä kulkukauppa on nykyään vähenemään päin, mutta lintu- ja kalakaupalla käypi vieläkin sadottain kuormia likimpäin Suomen kaupunkien markkinoilla ja varsinkin Pietarissa. Täten varustavat monet välikauppiaat Pietarin kalalla ja semminkin linnulla, maksaen paikalla 30—50 kop. parilta ja myöden 80 kop. — 1 r:sta. Omituista kulkukauppaa pitävät »Stroitshan konnut»-nimisten kylien talonpoikaisnaiset. Noin 350 henkeä lähtee heitä aikaiseen joka kevät kotoaan (Aunuksen kihlakunnan etelärajalta) Pietariin, jossa ostavat kaikenmoista lyhyttavaraa niinkuin lankoja, liinoja ja pitsejä ja kaupitsevat niitä sitten pitkin Pietaria ja Etelä-Suomea. Mennessään ottavat he mukaansa Pietarissa myötäväksi Aunuksen olkihattuja, joista edempänä enemmän. — Myös vakituisen ja suuremman kaupan toimessa osottavat karjalaiset kuntoaan. Jos ei Pietarin koko nahkakauppa liekään keskittynyt heidän käsiinsä, niin ainakin he ovat siitä vallanneet melkoisen osan. Kauppaan heillä on luontainen taipumus, ja moni on sillä alalla toimellisuudellaan koonnut melkoisen omaisuuden. Mainitsemme sellaisista esim. Jefim Pimenovin, shokshulaisen, joka oli aikanaan Petroskoin rikkain mies.*) Hänen setänsä oli myös etevä liikemies; hän asui Kronstadtissa. Useasti näin muualla rikastunut muisti kaukaista kotikyläänsä lahjotuksillaan, rakennuttaen konsa kirkon konsa koulun ja varustaen ne korkoa kasvavilla kannatusvaroilla. Niinpä on Sununsuussa kirkon ja koulun teettänyt sekä papinpalkat varannut entinen kylän talonpoika Larionov, nahkakauppias, jolla aikoinaan oli Pietarissa 8 myymälää ja 3 taloa. Kiimasjärvellä (Poventsan kihlakunnassa) pystytti entinen laukkusaksa, sittemmin Pietarin kauppias Miinin kaksikerroksisen koulutalon, jossa opetus — myös suutarin, räätälin ja puusepän ammatissa — annettiin ja annetaan ilmaiseksi, samoin täyshoito varattomille oppilaille. Suuren Mäen (Aunuksen kihlak.) koulun rakennutti taas kinalahtelainen Vasili Bogdanov, joka tyhjästä kerjäläispojasta oli kohonnut Keisarillisen Perheen hoviräätäliksi — muita mainitsematta.

Merenkulkua harjotetaan Laatokan ja Äänisen jättiläisjärvillä. Laatokalla kulkevat »galjotat»: suurehkot purjelaivat, joiden aihe on Pietari I:sen aikana saatu Hollannista. Niissä on kaksi mastoa, korkea perä ja raine, ne mahduttavat paljon lastia eivätkä istu syvällä. Hinta 410 tonnia kuljettavasta galjotasta on 19,000 mk. Niillä rahdataan jauhoja Sermaksesta Sortavalaan tai halkoja Alavoisen, Videlen ja Tuuloksen jokien suista Pietariin. Myötäisellä päästään päivässä Pähkinälinnaan, loput matkaa hinataan. Laatokalla on galjottoja n. 200, niistä

*) Hän oli myös semstvon ensimäinen puheenjohtaja.

Aunuksen kihlakuntalaisten omia 5 kpl. — »Saimat» ovat pienempiä merenkulunvälineitä. Niitä käyttävät kalastajat pyytö- ja kauppamatkoillaan, kuljetetaanpa niillä paljon pyhiinvaeltajiakin Valamon ja Konevitsan luostareihin. Miehet, naiset ja lapset sullotaan silloin ruumaan, jossa ei voida seistä eikä juuri hengittääkään, kun kovemmalla tuulella vielä luukut suljetaan. Olletikin kertyy toivioretkeläisiä — 1000 henkeen — Alavoisen rannalta Iljan pogostalta 24 p. kesäk. (v. l) Valamoon juhliin lähteviin saimoihin. Nämä laivantapaiset ovat erihintaisia: 160—3,300 mk.; niillä koottu bruttotulo voi nousta n. 700 mk. kesältä. Saimoja on Aunuksen kihlakuntalaisilla 15 kpl, joilla rahdataan Pietariin enimmäkseen kalaa ja halkoja sekä tuodaan sieltä jauhoja. Äänisjärvellä niitä on 40 kpl ja kuljetetaan niillä rantapaikoista kalaa, kalkkia, tiiltä, karjaa ja erinäisiä maalaistuotteita Petroskoille ja Vosnesenjaan.

Vuori- ja tehdastyö. Aunuksen läänissä on joltinenkin joukko hyödyllisiä kivennäisiä, joista ensimäisen sijan saa rautamalmi. Sitä on soissa ja etenkin järvien pohjassa, varsinkin Petroskoin ja Poventsan kihlakunnissa: viimeksimainitussa on huomattu olevan 165 malmipohjaista järveä. Erikoisen rautarikkaita ovat järvet Seesjärven pohjoispuolella ja liki Uikujärveä, missä malmi usein täyttää koko järvenpohjan. Säämjärvessä on laskettu olevan 4,814,000 tonnia »rautamaata» ja Himolanjärvessä 655,200 tonnia. Turve- ja suomalmit ovat hyvin yleisiä, mutta ne sisältävät paljon vieraita aineksia. — Aunuksen marmori on myös sangen huomattava, sen muunnoksia luetaan 32:een ja niistä moniaat ovat erityisen kauniita, kelvaten mitä hienoimpiin teoksiin. Jyhkeimpinä esiintyvät marmorit Tiudien ja Valkeanmäen luona (Petroskoin ja Poventsan kihlakunnan rajalla), jossa niitä on paksuna kerroksena, 10½—21 metrin korkuisina seinäminä. Paitsi marmoria on Aunuksessa kvartsiittia ja hietakiveä, joista huomattavin on Shokshun porfyyri, liuskakiveä, grafiittia, shungiittia, rautakiillettä (esim. Koikarissa ja Tulemajärvellä), vaskimalmia, joka sisältää 2—5 %, harvoin 7 % vaskea, ja vieläpä kivennäisvesilähteitäkin (Kentjärvellä), joissa on paitsi rauta-aineksia, rikkihappoista natronia.

Tämä kivennäisrikkaus ei ole, niinkuin jo sanoimme, vielä päässyt kaiken mahdollisen käytön esineeksi. Rautamalmia kyllä käyttävät hyväkseen valtion rautatehtaat mutta eivät erittäin huomattavassa määrässä. Kuitenkin on nykyään olemassa kolme melkoista kruunun tehdasta: Aleksanterin kanuunavalimo, Petroskoilla, suurin, perustettu v. 1774; rautasulatto Kentjärvellä (per. v. 1707) ja samanlainen Valasmossa (per. v. 1864—8). Vakinaisia työmiehiä näissä tehtaissa on yhteensä yli 1,300 h., josta Aleksanterin tehtaassa noin 1,200. Kun Uralin malmirauta oli osottunut paljon huokeammaksi ja paremmaksi lakkasi Kentjärven tehdas v. 1905 toistaiseksi käymästä. — Yksityisten rautasu-

lattoja Poventsan kihlakunnassa on Sandalossa ja Pyhäniemellä. V. 1897 pani »Putilovan tehdasyhtiö» käyntiin Videlen sulaton, mutta se käytti enimmäkseen Suomen malmia, olletikin Välimäen magneettista rautamalmia, ja on nykyään seisauksissa. Tätä myöhemmin pani eräs »Staljyhtiö» sulaton pystyyn Tulemajärvelle, mutta tämäkin yritys on mennyt kumoon.

Mitä tulee marmorin käyttöön, niin on huomattava, että Tiudien marmoria, joka löydettiin v. 1757, on käytetty moneen suuremmoiseen rakennukseen Pietarissa esim. Iisakin ja Kasanin katedraaleihin. V. 1807 Valkeamäelle perustettu marmoritehdas kuitenkin lakkasi v. 1867 ja jäi paikka, oltuaan senjälkeen vuokrattu eri henkilöille, v:sta 1893 alkaen täydelliseen autiotilaan; nykyään vain paikalliset eläjät, entisen tehtaan työläiset, teostelevat myötäväksi erinäisiä pikku esineitä marmorista, esim. pöydän- ja shakkilautoja, kynttiläjalkoja, tuhkakuppeja, leimasimia y. m. — Shokshun porfyyrista on tehty muunmuassa Iisakin kirkon sisuskoristeet, Nikolai I:n muistopatsas ja Napoleon I:n lepokammio Hôtel des Invalides'issa Pariisissa. — Muutamat Sholtjärven talonpojat murtavat hietakiveä tahkoiksi ja myövät niitä Petroskoin ja muilla markkinoilla (n. 16—19,000 kg), osa viedään Novgorodin lääniin. Kalajoen ja Shokshun kylissä tehdään hauta- ja muistopatsaita, jalustoja j. m. noin 5,300 mk:n arvosta vuodessa. Samoilla paikoin valmistetaan myös hyviä myllynkiviä (hinta 27—40 mk.). Hyvän maineen ovat myös saavuttaneet kovasimet, joita murretaan korkeasta vuoresta 25 virstaa Selkien pogostalta (Poventsan kihlak.).

V. 1898 oli koko läänin teollisuustuotannon rahallinen arvo 8,527,707 mk., laitosten luku 335 ja työläisten määrä 3,604 h. Tähän on luettu myös lukuisat nahkatehtaat ja savenvalimot, jotka oikeastaan kuuluvat käsiteollisuuteen.

K o t i t e o l l i s u u s. *Pohjois-Aunuksessa* on suuri puute kelvollisista käsityöläisistä. Seppiäkin on harvassa. Miesväki tosin valmistaa työkalunsa, mutta naiset ovat varsin taitamattomia: nykyään täytyy heidän kaikki vaatteensa ostaa. Ainoastaan tuohiteokset ja pyssyt todistavat tekijäinsä taitavuutta. Tuohesta tehdään virsuja, konteja, paimentorvia, puupohjaisia maitoastioita, jopa köysiäkin. Työainetta näihin kerätään keväisin, kiskomalla pitkiä viilekkeitä kerälle. Pyssyt, varsinkin Poventsan ja Vienan Karjalassa valmistetut, ovat vanhastaan hyviksi mainittuja.*) Nämä luodikot ovat hyvin pienireikäisiä: ruutinaula (409 gr) riittää 700 panokseen ja lyijynaula 500 luotiin. 64:nkin metrin matkalla karjalainen metsästäjä tällaisella pyssyllä pudottaa pyyn tai oravan. Mutta niitä ei tehdäkään vain omiksi tarpeiksi, niitä valmistetaan koko Vienan lääniä varten. Karjalaisia pys-

*) Кустарная промышленность въ Олон. губ. 1895, s. 48.

syjä — samoinkuin Usmanan mestarien rakentamia laivoja — käyttävät varsinkin Vienanmeren venäläiset rannikkolaiset.*) Etevimpäin pyssyseppäin sanotaan asuvan Maaselän ja Jyskyjärven kylissä.

Muinaisin ovat Pohjois-Aunuksen karjalaiset olleet eteviä sepäntöissä. Tätä ja koristelukykyä valaisevat monet hautalöydöissä tavatut rautaiset rengasketjut, vyönsilat ja solkimuodot sekä vaskiset ja hopeaiset kaunokirjoin kuvatut kupurasoljet, sormukset, korvarenkaat ja kaulaketjut, tai ne vanhojen kalujen jätteet, joita vanhat naiset suurella huolella säilyttävät lippaissaan ja aittojensa arkuissa. Raudansulattamistaito oli heillä myös ennen aivan yleinen. Tästä ovat todisteina jäljet raudanvalmistuspajoista, joita on entisaikoina ollut melkein joka kylässä Kesäjärvestä Vienan rajoille ja sieltä aina Porojärven seutuville Aunuksessa. Eräissä kylissä kerrotaan olleen 40:kin pajaa.

Puunveistossa ovat nämä karjalaiset vielä nykyäänkin huomattavia; ainakin ovat monet kaunismuotoiset rakennukset ja niiden koristeelliset erikoisosat, hautapatsaat y. m. teokset tästä kumoomattomina todisteina.**)

Mitä käsityötaitoon *Petroskoin kihlakunnassa* tulee, olemme jo ennen maininneet Tiudien marmorin teostelusta, tahkojen, kovasimien ja myllynkivien murtamisesta sekä hautapatsaiden, jalustojen valmistuksesta puhuessa. Muuten tehdään täällä sepänteoksia ja vasuja paraiten Pyhäjärven ja Säämjärven kylissä, ajo- ja työrekiä Säämjärven kunnassa. Harjoja valmistavat Suopohjan (ven. Sapoha) kyläläiset, jotka aineksia sitä varten ostelevat Suomesta kierrellen siellä aina Oulua ja Kuopiota myöten. Myös myövät niitä enimmäkseen Suomeen — 40 kop. kappale. Vuohtjärvellä kudotaan palttinaa, jota Sungun markkinoilla vaihdetaan kalaan y. m. tai kotosalla konttikauppiasten nauhoihin, pitseihin y. m. Eräs toinen käsiteollisuuden haara täälläpäin on huopateosten tekeminen. Se on kokonaan »kulkeva elinkeino», pari miestä tai isä poikineen lähtee talvikaudeksi »mieron päälle», ottaen raskaat, useinkin parin puudan painoiset villanhienonnuskompeet ja hattu- ja tohvelilestit mukaansa. Niitä kantaen käyvät he kylästä kylään, talosta taloon työtä kysymässä. Harvoin tällaisia töitä on tarjolla, ja jos onkin, ei mielellään tahdota ottaa taloon pariviikkoisia »maankiertäjävieraita» moisine tupaa täyttävine laitoksineen. Sitäpaitsi on heidän työnsä hyvin hidasta. Mutta sieltä täältä kuitenkin saadaan työtä. Ja niin he anastavat jonkun nurkan, kiinnittävät kompeensa seinään ja alkavat »lyödä» s. o. kihnuttaa talon takkuisia villoja hienoiksi. Näistä sitten koettavat he perin alkuperäisellä tavalla saippuan avulla muodostella tukevain les-

*) С. Максимовъ, Годъ на сѣверѣ. Томъ перв. 1859, s. 303.

**) Y. Blomstedt ja Victor Sucksdorff, Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja, s. 165, 166.

tien ympärille haluttua esinettä. Kauvan siinä viipyy ennenkuin villa saippuoineen muodostaa huovan ja sitten tarvitaan vielä tavaton aika huovan kuivamiseen, mutta vihdoin kuitenkin valmistuu tuote ja niin on kaikki hyvin.

Aunuksen kihlakunnassa on erittäin kehittynyt kaikenmoisten takeiden ja ajokalujen valmistus. Mägriäjoen varrella, Yläagjan kylässä on esim. J. G. Holopain'in takomapaja, jossa valmistetaan, runsaasti lapioita ja pyörän vanteita. Muita seppiä on tällä maakulmalla 50:een, joista etevimpinä pidetään Sammatuksen ja Yllösen kylien. Tämän taidon alkuunpanija oli noin 30 vuotta sitten eräs Osipov, joka osin Pietarin työpajoissa, osin ominpäin kehittelihe taitavaksi alallaan. — Ikimuistoisista ajoista on täälläpäin myös kyhätty lehmänkelloja. Niitä tehdään Kotkatjärven, Riipushkalan, Videlen ja Vieljärven kunnissa. Kellot tehdään rautapellistä, jonka ympäri valetaan vaskikerros äänen saamiseksi. Paikalla maksavat ne 15—18 kop.:aan. Koko tuotannon arvo on 1600 mk. — Suomen suomalaisilta ovat aunuksenkihlakuntalaiset oppineet ajokaluteollisuuden. Sitä harjottaa Nekkulan, Riipushkalan ja Kotkatjärven kunnissa noin 30 mestaria. Raudotettuna reki maksaa 15—30 rupl., rattaat 25—30 r., matkavaunut 35—60 r. Pyöriä tehdään Nurmoilan kylässä Riipushkalan kuntaa: tekijöitä kymmenkunta, hinta 2:50—3 r. Melkein kaikki kihlakunnan kauppiaat tilaavat ajokalunsa Yllösestä. Viime aikoina on saapunut tilauksia loitompaakin: Pietarin läänistä. Matkavaunujen hinta on 160—220 r. Parhaimmat reet maksavat 45 r. ja maalataan mustiksi. Yhteensä nousee ajokalujen myöntisumma kihlakunnassa 10—11,000 mk:aan.

Huopateosten tekijä villaa hienontamassa.

Myös astiain ja länkien valmistus on mainittava. Edellinen on keskittynyt Sammatuksen, Pizhin ja Kontujen kyläkuntiin (Nekkulankuntaa), osin myös Kavainon ja Kaukoijärven kyliin (Salmin rajalla). Teoksia kaupitaan Lodinapellon kihlakuntaan ja rajan taa Suomeen, joissa maksetaan niistä korkeita hintoja. Ansion yhteissumma — 4,000 mk. — Länkiä teostellaan Kotkatjärvellä ja, valmistuu niitä vuodessa noin 750 länkiparia, maksaen 15—25 kop. pari. Samoilla seuduin sepätään myös satulapuita (20 kop. kpl.).

Paitsi edellämainituita, on tämä maankulma tunnettu myös olkiteoksistaan. Hamaramäen kylässä kiintyi v. 1867 erään talonpojan huomio suomenmaalaisen paimenpojan jättämään olkihattuun. Hän teki itse hatun tuon mallin mukaan. Hänen opettamanaan alkoi köyhä talonpoikaistyttö sitten valmistaa hattuja kaupaksi 3—5 kop:sta kappaleen. Vähitellen kasvoi oljenpalmikoitsijain luku ja teoksia aljettiin viedä Pietariin, missä saatiin niillä 5—30 kop. kpl:lta. Myöhemmin ruvettiin palmikoimaan olkinauhojakin, joista Pietarissa ommellaan hattuja eri kuosien mukaan. Tätä olkityötä tekevät enimmäkseen puolikasvuiset pojat ja tytöt sekä väliaikoina myös naiset. Jo 6—7 vuotiaina lapset oppivat palmikoimaan. Näiden olkiteosten valmistus levisi vähitellen 6 kyläkuntaan (Nekkulan kuntaa). Paha vain että, kun menekki kasvoi ja esiintyi välittäjiä, hinnat alkoivat laskea. Samaa edisti myös liikatuotanto. Tähän nähden on aljettu etsiä uusia myöntipaikkoja tuotteille. V. 1894 vietiin Pietariin, Tallinnaan, Varsovaan ja Odessaan n. 1,065,000 metriä erilaatuista olkinauhaa ja 16,000 kpl. hattuja. Ansiota tästä koitui tekijöille — noin 1,500 hengelle — rahassa noin 7,000 mk. Paikalliset hinnat ovat keskimäärin: 12 kop. 100 nauha-arshinalta ja 5 r. 100 hatulta.

Noin 20 vuotta sitten oli nahkojen valmistus tässä kihlakunnassa niin runsas, että täällä yksin peitottiin yhtä paljon kuin läänin muissa 6 khlk:ssa yhteensä. Mutta sitten, kun Suomessa nahkateollisuus kehittyi ja samalla täällä tekotapaa laiminlyötiin, lakkasivat monet suuret tehtaat käymästä. Nykyään enimmäkseen itse isännät perheineen askaroivat nahkojen kera ja rajoittuvat peittoamaan vain heille tuotuja vuotia. Vain kaksi suurehkoa tehdasta enää on, ostaen Pietarista tsherkessiläisiä, liiviläisiä ja venäläisiä nahkoja. Tuotannon valmistusarvo v. 1894 teki 28,000 mk.

Mutta mikä on täällä suuressa vauhdissa, niin vesirinkelien paistaminen. Aunuksen rinkelit tunnetaan koko Itä-Suomessa ja varsinkin on niitä markkinapaikoissa runsaasti saatavana. Yksistään v. 1908 tuotiin Suomeen 30,930 mk:n arvosta näitä »virmukoita».

Mainittava on myös kirjailtujen lautasliinojen, raitien, pyyhkimien ja peittojen valmistus, jota harjotetaan Sieksen kylässä.

Siirrymme lopuksi *Lodinapellon kihlakuntaan*. Täällä on saviteosten valanta huomattava kotiteollisuudenhaara. Se on etenkin levinnyt Shapshan kunnan Sadoves-nimiseen kyläkuntaan, jossa tätä elinkeinoa harrastetaan 12 kylässä. Työ tehdään erityisissä vajoissa, kahtia jaetuissa; toisessa osassa on uuni, jossa teoksia poltetaan; jotta ne saisivat kauniin kiillon, valetaan ne sulatulla lyijyllä. Tämä käsityö on Ojatilla jo n. 100 vuotta vanha — syntynyt erään Ivan Markov'in alotteesta. Sata maitoruukkua maksaa paikalla 40 kop., semmoisia tekee mies 150 kpl päivässä. Välittäjät voittavat ruuk-

kusadalta 1—1:50 r:aan. Raatajien oma ansio vuodessa supistuu vain 2,900—3,100 mk:aan. — Suuremmassa määrin harjotetaan tässä kihlakunnassa sitten nahkojen valmistusta. V. 1894 oli tuotannon arvo tällä alalla n. 32,000 mk.

Jonkinlaisen yleiskatsauksen Aunuksen läänin kotiteollisuuden tilasta tarjoo seuraava Suomeen tuotujen kaupusten luettelo, tehty Salmin Virdelän tullivartiossa v. 1908.

työrekiä	119	kpl.				tuohentervaa	530	kg	arvo	212 mk.
puulapioita	15	,,				tervaa	1,105	,,	,,	331 ,,
seuloja	375	,,				tervatappuraa	187	,,	,,	50 ,,
puuteoksia	35,945	kg	arvo	8,986	mk	nahkaa	1,488	,,	,,	4,464 ,,
pärevasuja	4,810	,,	,,	1,202	,,	karhunnahkoja	5	kpl.		
sorvarinteoksia	1,110	,,	,,	1,110	,,	huopakenkiä	70	kg	,,	250 ,,
puuharavia	1,100	,,	,,	275	,,	vesirinkeliä	51,549	,,	,,	30,730 ,,
tuohiteoksia	238	,,	,,	75	,,	lasia	1,615	,,	,,	1,200 ,,
kovasimia	50	,,	,,	20	,,	pyhänkuvia	250	,,	,,	200 ,,
rautatakeita	15	,,	,,	10	,,	saviteoksia	32,470	,,	,,	4,871 ,,
pajunkuoria	5,616	,,	,,	560	,,					

Ennenkun lopetamme tämän katsauksen, sopii mainita, että paikallinen maalaishallinto (semstvo) on ryhtynyt toimiin edistääkseen kansan kätevyyttä. Niinpä on Poventsan semstvo perustanut käsityökouluja suutarin- ja puusepänammattia varten ja ottanut välittääkseen kotiteosten myöntiä. Muualla on syntynyt n. s. kotiteollisuuskomiteoja tämän asian ajannaksi ja moneen kansakouluun on liitetty opetus jossakin käsiteollisuuden haarassa.

Erinäisiä ansiotoimia. Rahdinveto antaa hyvän ansion monen monelle aunukselaiselle. Vedetään halkoja ja »rautamaata» tehtaille ja tuodaan »linnasta» tavaroita maaseudun kauppiaille. Aunuksen kihlak:n eläjät kuljettavat kaupuksia talvisin Pietarista Petroskoille ja muihin kaupunkeihin, kesäisin Syvärin rannalta Aunuksen kaupunkiin. Lodinapellon talonpojat taas kuljettavat varhain keväällä ja myöhään syksyllä työläisjoukkoja, mitkä Vienan läänistä ja Kargopolen kilhak:sta vuosittain käyvät Pietarissa työnansiolla. Muuten sopii mainita, että rahtimaksut ovat nousseet: ennen maksoi puudan (16 kg) kuljetus Pietarista Petroskoille 40—50 kop., nyt 60—90 kop. Yleensä lasketaan ansion rahdinvedosta koko läänissä nousevan (v. 1898) n. 111,000 mk:aan.

Hyvää ansiota monelle perheelle koituu myös halkojen sahuusta (»birzhoissa käynti») ja lastaustöistä. Kun uitetut hirret saapuvat joen suuhun, alkaa kiireinen työ: hirret ja halot nostetaan rannalle ja ladotaan kasoihin ja pinoihin. Miehet seisovat vyötäisiin asti vedessä ja keräävät yötä päivää pölkkyjä, ennenkun ne vajoavat pohjaan tai puomien ratketessa hajoavat ulapalle; naiset sahaavat hirsiä rannalla, pinoavat sekä usein lastaavatkin niin halkoja kuin heiniä laivoihin Pie-

tariin vietäväksi. Tätä työtä riittää koko kesän; yhden laivan mentyä tulee toinen.

Kivenhakkuuta harjottavat Sholtjärven vepsäläiset, paitsi kotipaikoillaan niink. yllä kerrottiin, myös laajalti muualla Venäjällä, etenkin Pietarissa. Vuosittain lähtee 1500—2000 henkeä varhain keväällä matkalle, osa jalan, osa veneillä — venettä kohti 10—15 h. — itse soutaen ja myötäisellä purjehtien. Viidessä vuorokaudessa päästään täten Pietariin ja matka on maksanut 2 r. hengeltä. Kivenhakkaajain ansiot

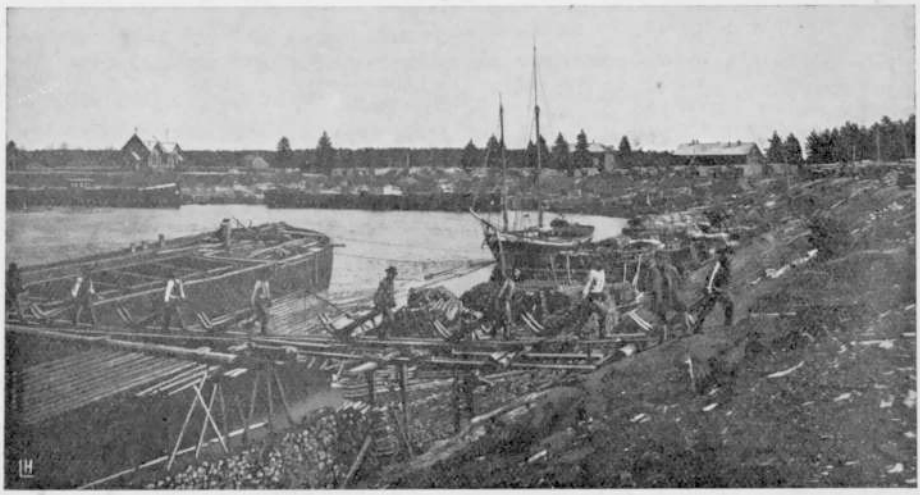

Lastauspaikka Tulemajoen suussa Salmissa.

nousevat 214,00—270,00 r:aan vuodessa. Kotitalous jää miesten poissaollen naisten huoleksi. Myöhään syksyllä palaavat miehet.

Parkinkiskonta nahkatehtaiden tarpeeksi antaa myös paikotellen tuloja köyhälle kansalle, ollenkin Lodinapellon kihlakunnassa, jossa siitä v. 1898 säästyi ansiota n. 40,000 mk.

E. Ahtia.

II.

Vienankarjalaisten pääelinkeinoja ovat — voimme sanoa — kauppa, kalastus ja metsästys. Kaupan kansaa he varsinkin ovat — ovat olleet ikimuistoisista ajoista —, ovat pienestä suureen asti. Mutta kun heidän varallisuutensa on ollut pieni, niin on tämä kauppa ollut etupäässä *kulku- eli laukkukauppaa*, on ollut ja on vieläkin. Ei kummin-

kaan puutu todisteita siitä, että heistä useat ovat — lähdettyään alussa laukunkantajana liikkeelle — vuosien kuluessa vaurastuneet siksikin, että ovat ryhtyneet harjottamaan vakituistakin kauppaa, laittaneet »puoteja» ei ainoastaan maaseuduille vain kaupunkeihinkin.

Laukkukauppaa he ovat aina harjottaneet Suomessa; ainoastaan vähemmässä määrässä kotiseuduillaan ja Venäjällä. Ja vakituisiakin kauppoja ovat he perustaneet etupäässä Suomeen, Pohjanmaalle tai Länsi-Suomeen siellä. Kuitenkin on heistä moni asettunut Pietariinkin, kohoten siellä sen huomattavimmiksi kauppiaiksi. Tästä ovat todisteena

Kaksi vienankarjalaista, lähdössä laukunkantoon.

kauppahuoneet sellaiset kuin Bogdanoff, Filipoff, Miinin, Samoiloff y. m. Suomeen asettuneista taas ovat mainittavimmat suvut Andronoff, Mitrofanoff, Tichanoff ja Sofronoff.

Laukkukaupalle lähdetään aina syksyisin, elonleikkuun jälkeen, ja lähtee silloin niistä kylistä, jonka asukkaat tätä elinkeinoa harjottavat, miltei kaikki miehinen väki liikkeelle. Kaupittavana on etupäässä vaatetavaraa. Entisaikoina sitä ostettiin Venäjänpuolen kaupungeista; nykyään melkein yksinomaan Suomesta. Kaikki laukkumiehet eivät kuitenkaan itse hanki kaupuksiaan, vaan palkkautuvat heistä toiset — köyhemmät — rikkaampain rengeiksi. Ennen, kun rikkaammalla laukkulaisella oli useita renkikantajia, muodostivat isäntä ja palkkalaiset »liiton». Tämä liitto sitten kokoontui määräpaikkoihin tilille, laukuntäytölle ja neuvottelulle. »Ruotsinmatkalla» ollaan tavallisesti

talven aika kerrallaan, palataan näet kotiperille tuossa touko- ja kesäkuun vaihteissa. Joskus sentään viivytään vuosimääriäkin.

Entisinä aikoina, jolloin muuten tämä kauppa oli kaikinpuolinkin etuisampi, kuletettiin sentään muutakin kuin kangastavaraa. Silloin ostivat vienankarjalaiset esim. Kemistä ja Sungusta pellavia, hamppuja ja nahkatavaroita ja saattoivat niitä Kajaaniin, Ouluun, Tornioon, Iisalmeen y. m. Myös harjottivat he silloin turkisten ja lintujen kauppaa, — tosin vielä nytkin. Tällöin he liikkuivat hevosin ja poroin.

Ne kylät, jotka laukkukauppaa ovat harjottaneet ja harjottavat, ovat: kaikki Kuittijärven ja Pääjärven rannoilla sijaitsevat ja niistä länteenpäin olevat; Tuoppajärven ympärillä olevista: Kiestinki, Kokkosalmi, Valasjoki, Vaarakylä ja Kiisjoki sekä kaikki niistä länteen olevat.

Laukkukaupan sanotaan saaneen alkunsa — tietystikin ensiaiheena oli elämisen tukaluus kotoisilla tanterilla — turkinompelumatkoista, joita ennen kiertävien käsityöelinkeinojen aikana Vienan Karjalasta käsin Suomeen tehtiin.*)

Kalastuksesta Vienan Karjalassa voi ennenkaikkea sanoa, että se — samoinkuin myös tietysti metsästyskin — on maakunnan vanhin elinkeino. Että se myös on tärkeimpiä, näkee jo kyläin asemastakin. Sijaitsevathan nimittäin poikkeuksetta kaikki Vienan kylät vesien rannoilla.

Vienalaisessa kalastuksessa on kaksi puolta: kalastus sisävesillä ja kalastus Jäämeren rannoilla, Vienanmeressä ja Ruijassa.

Sisävesistä pyydetään pääasiallisesti keväällä, varhain keväällä. Se on niin sanottua »kevätystä». Silloin on vilkasta elämää Vienassa. Kaikkialla näkee kylissä varustauduttavan kalastamiseen. Tuvissa kiireimmän kautta kudotaan verkkoja, kudotaan ja vanhoja korjataan. Rannoilla tuoksuaa tervan haju. Siellä venheitä laitetaan, paikkaillaan ja tervataan. Jopa on pyydykset kunnossa. Nyt aletaan vetää nuottaa päivää ja yötä. Ken ei ole jaksanut itse koko nuottaa laittaa, yhtyy osamieheksi, ja niin on esim. parilla kolmella perheellä yhteinen nuotta. Välistä saattaa toinen osamies omistaa kolme neljäsosaa ja toinen yhden neljänneksen. Saalis jaetaan sitten tietysti saman suhteen mukaan. Osottaaksemme tarkemmin pyyntineuvojen suhdetta taloihin liitämme tähän pari numeroa parista Pääjärven rannan kylästä. Niskankylässä on 20 taloa — 7 nuottaa; Kostonvaarassa 4 taloa — 3 nuottaa.

Jäämeren rannalla taas kalastetaan keväästä syksyyn. Keväällä

---

*) Noilta turkinompeluretkiltä on vanhan kansan suussa säilynyt monta hauskaa tarinaa ja runoa, — niinkuin esim. seuraava säkeistö eräästä Vuokkiniemen miehestä:

»Oli oiva ompelija,
taitava takin tekijä,
villaturkit viillä taisi
sekä sarkakauhtanaiset
ruotsin miehen mieltä myöten,
vartta vaimon suomalaisen.»

mennään Ruijan ja Muurmannin rannikolle turskan pyyntiin, syksymmällä sitten sieltä käsin palataan songan ja seldin (sillin) pyyntiin Vienanmeren rantamille. Tähän kalastukseen kuitenkin otetaan osaa vain palkkalaisina; varsinaisesti sitä harjoittavat rannikkojen venäläiset.

Kalastus on Vienassa varsin edullinen elinkeino, sillä sikäläiset järvet ovat — huolimatta siitä, että elinkeinoa usein varsinkin n. s. kutujen aikoina hyvin tolkuttomasti harjotetaan — erittäin kalaisia. Paha vain, että kaloja saadaan siellä aivan liika runsaasti s. o., ettei liikasaalista saada myydyksi, vaan täytyy se usein jättää joko suolattomana tai, mikä pahempaa, suolattunakin mätänemään.

Kalamiehen maja salolla.

Vienan kalalajit ovat: ahven, hauki, harjus, lohi, siika, särki ja säynä sekä jo mainitut turska, sonka ja seldi (Jäämeren kalat). — Ovatpa vienalaiset pyytäneet mursuja ja valaskalojakin.

Metsästyksen merkitys on edellisen sijaan pienenemässä. Tähän on syynä se, että metsänriistat alkavat paljon pyynnin tähden vähetä, ja myös, että hallitus on kieltänyt ansoilla pyytämisen ja esim. peuran pyynnin kaikinkin keinoin. Kuitenkaan ei voi vielä sanoa, että sen aika olisi aivan mennyt. Ei, sillä kyllä vielä Vienassa, varsinkin sen synkimmillä saloilla, metsänkarjaa kaadetaan, sekä jaloin juoksevaa että siivin siuvottavaa.

Vienalaisen metsästyksen päätarkotuksena on saada turkiksia. Mutta metsästetäänpä siellä esim. lintukaupankin varalta. — Ennen pyydettiin ahkerasti peuroja — Sungun markkinoilla kysytyn peuranlihan vuoksi. — Suurten eläinten tappamisesta on nyt enää jälellä karhunkaato. Karhua pyydetään etupäässä pyssyin, mutta paikotellen myös entisin pyytökeinoin. Omituinen tapa on Vienan Karjalassa ampua karhu haaskalta itsestään laukeavin pyssyin.

Ennenmuinoin kuletettiin metsän tuotteita asutuskeskuksiin Vienanmeren rannalla, aina Vienankaupunkiinkin (Arkangeliin) asti; nyt niitä viedään pääasiallisesti Suomeen.

Maanviljelys ja *karjanhoito*, jotka muualla maailmassa ovat ensielinkeinoja, ovat Vienan Karjalassa aivan sivuasemassa. Syynä edellisen takapajutilaan on osaksi se, että hallitus on kieltänyt kaskenpolton — sitä ennen se kylläkin oli paremmalla kannalla — ja osaksi se, että ei ole olemassa yksityistä maanomistusta, vaan että maat ovat, niinkuin Aunuksessakin, kyläkunnan yhteisiä, mikäli ne eivät ole valtion. Ja kun nämä maat vielä tuontuostakin uudesti-jaetaan, ei monikaan talonpoika rupea niitä tositavoin viljelemään. Myöskin maaperän karuus, kansansivistyksen alhaisuus ja vähin sekin, että kansa on suuresti mielistynyt muihin elämänkeinoihin, niinkuin juuri kauppaan, vaikuttaa asianlaitaan.

Karhun pyytöä. (Pyssyn asettaminen itsestään laukeavaksi.)

Peltoja Vienassa kylläkin hoidetaan, mutta kun ne ovat pieniä ja kun viljelyskalut ja tavat ovat vanhanaikaisia, ei se juuri sanottavasti kohota maanviljelyksen tilaa. Ehkä sentään nyt, varsinkin Uhtuan ja Vuokkiniemen seuduilla, mihin sivistysvaikutukset paremmin pääsevät, rupeaa asianlaita vähän muuttumaan.

Karjanhoito taas on alhaisella kannalla syystä, kun Vienassa ovat niittysuhteet kovin epäedulliset. Ensinnäkin ovat ne huonoja, pensaikkaita luonnonniittyjä ja toiseksi kaukana kylistä; sitäpaitsi ovat ne useina kesinä tulva- ja sade-vesien peitossa. Heinä näissä on huono, ravinnoton ja usein ei saada sitäkään, kun vesien vuoksi jäävät niityt väliin niittämättä. Ja vaikuttaapa tähänkin elinkeinoon sivistyksen vähäisyys ja — maanviljelyksen huono tila.

Vienan Karjalan taloissa on keskimäärin kaksi, kolme elukkaa. Tuntuvan poikkeuksen sentään tekevät pohjoisen Vienan Karjalan talot, joissa lehmäin lisänä pidetään poroja. *Poronhoito* näet on myös eräs elinkeino Vienassa, eikä suinkaan yhtä mitätön kuin muu karjanhoito.

Kun karjanhoito on alhaisella asteella, ei suinkaan maitotalouskaan ole kovin korkealla.

Muista elinkeinoista on mainittava *tukkityöt* ja *rahdinajo*. Edelliseen on tilaisuutta varsinkin rannikon puolella. Näiden töiden isännät

ovat kuitenkin kansalle ventovieraita, joten ei niihin puhtaasti karjalainen rahvas varsin mieluisasti puutu. Rahdinajoa sensijaan voi tehdä kotoisillekin työnantajille, Karjalan ja Suomen kauppiaille. — Tehdastöitäkin on nykyään jonkunverran saatavissa, mutta niistä on kansalle enemmän turmiota kuin hyötyä, sillä niissä oppii arveluttavasti kaikkea pahaa niinkuin juoppoutta, siveettömyyttä y. m.

Sitäpaitsi on mainittava elinkeino sellainen kuin *simpukkain pyyntö*. Kallisarvoisia »Väinämöisen kyyneleitä» saadaan yleisimmin

Tukkijoelta.

Lapin jokien pohjista, ja sinne Karjalanmies lähteekin kesän tullen pyyntiretkelle, viipyen sillä usein syksyyn saakka. Talvella hän sitten lähtee niitä kulettamaan kaupaksi. Ennen niitä vietiin Pietariin ja Moskovaan, mutta nykyisin ostavat niitä Suomenkin kultasepät.

Muista elinkeinoista, niinkuin metsänhoidosta, käsitöistä ja kotiteollisuudesta taas ei ole paljon sanottavaa. Sillä ensiksimainittua ei ole ensinkään (metsät kun ovat kauttaaltaan valtion) ja käsityötaito ja kotiteollisuus ovat suuresti taantumassa, viimeksimainittu venäläisen tehdasteollisuuden tuotteiden tunkeutumisen vuoksi. Ennen oli Vienan Karjala oikea kotiteollisuuden ja kätevyyden maa.

J. W. Juveliuksen, L. W. Pääkkösen y. m. mukaan. *)

*) Aineksia tähän saatu myös S. Lipkiniltä ja A. Kuroselta.

L i s ä y s. Vienankarjalaisten elinkeinoista puhuttaessa ei ole unohdettava myöskään *suolankeittoa* Vienanmeren rannoilla. Sitä ei kylläkään enää nyt harjoteta, mutta ennen — Norjan ja muillakin valtameren rannoilla — luullaksemme runsaastikin, joten se ansaitsee mainitsemisen. Viittaahan siihen muuten Kalevalakin, sanoessaan, että suolat tuotiin Saksanmaalta, *»Vienanpäälliltä vesiltä»*. Ja on aikakirjoissakin siitä tieto, koskapa novgorodilaisten sanotaan siitä karjalaisia (v. 1137) verottaneen.

Karjalaisia olivat luonnollisesti Nenoksankin *suolakeittimöt* Vienanmeren suvirannikolla. Niiden entisten omistajain luut sanotaan lepäävän unohtuneina Pyhävuoren »tshuudilaisessa kalmistossa», kylän ohella. Mutta varsinkin oli aikanaan läntinen Karjalan ranta, n. s. Suur-Suomen rannikko, suolakeittimöistään tunnettu. V. 1556 kertoi näet Nousia-niminen venäjänkarjalainen että suurin osa Venäjää sai suolavaransa Vienanmeren rantalaisilta, jotka keittivät sitä Kuolansuussa Norjan rajalla, Kantalahden, Petsin ja useissa muissa kylissä Vienanmeren partailla. Tuo suola oli valkoista ja talvisin sitä vietiin lukemattomilla hevosilla sisämaihin. Pääkkönen kuuli »suolan valmistushautoja olleen Suijussa, Sorokassa ja Sumassa (vrt. I: 189, 196).

Eräs Lönnrotille kerrottu kasku valaisee myös asiaa — samalla kuin myös Rukajärven kylän syntymistä. Kun vihollinen oli kauan piirittänyt Viipurin linnaa, niin kuului tarina, eivätkä talonpojat saaneet suoloja Suomenlahden rannoilta mistään, oli yksi talonpoika, jonka vanha koti oli sodassa hävitetty, lähtenyt kuuden poikansa kanssa, säkit seljässä, Vienanmerelle suolaan. Paluumatkalla kulkivat he synkässä erämaassa Rukavaaran poikki, mielistyivät maisemaan ja kun vielä huomasivat järven kalakkaaksi, päättivät ensitilassa muuttaa ja asettua sinne perheineen.

Erään suolakeittimön näki Ervasti vielä v. 1879; se sijaitsi penikulman päässä Kieretistä. Siihen kuului kaksi huonetta. Suuremman huoneen nurkassa oli tulisijalle asetettu rautalevyistä taottu suuri neliskulmainen laatikko, kolmea syltä kanttiinsa ja laidat kahta korttelia korkeat. Tuon omituisen kattilan yläpuolelle johti seinän läpi viereisestä pienemmästä huoneesta kuurna, jota myöten oli nähtävästi laskettu merestä pumpattua vettä kattilaan. Siinä kuului vuorokaudessa valmistuneen 40—50 puutaa suoloja. Niiden hinta oli ollut viidettäosaa halvempi muiden suolojen hintaa, joka Kieretissä oli ollut rupla ja 20 k. puudasta. Mutta suolojen keitto merivedestä oli, kertoo Ervasti, viime aikoina ollut — kielletty!

Jopa *ajohaukan kesyttäminenkin* on ollut Vienan karjalaisilla elinkeinona, ajohaukat kun aikanaan olivat hyvässä hinnassa. Keskiajalla oli näet ajohaukkojen käyttäminen metsästyksessä ylimysten suosituimpia urheiluja. Sen luullaan Hunnien kautta saapuneen Eurooppaan. Kun Novgorodin edustalla on suuri suo, jolta talonpojat veroa vastaan saivat pyydystää ajohaukkoja, otaksuu Nevolin että haukan kesyttämistaito oli Novgorodista saapunut Karjalaan. Mutta kun muistamme mikä merkitys metsästyksellä oli Perman vallan aasialaisessa kauppaliikkeessä, voisi todellakin kummastella, jos ei ajohaukan käyttäminen olisi jo aikaisemmin levinnyt Karjalaan. Keskiajalla mainitaankin Sjögrenin tieten petshoralaisia haukkamiehiä, jotka pyydystivät vesilintuja, ja Perman muinaiskalustosta ei puutu ajohaukkaakaan esittäviä esineitä. On sitä paitsi muistettava että varsinaisen eli pysyväisen verotuksen alkuunpanijat Venäjällä olivat ajohaukkoja käyttävät tatarit, jotka panivat työkapineen verotuksen perustaksi.

Vielä 1859, kertoo A. J. Europæus, kesytettiin Turjan Lapissa ajo-haukkoja, joilla sitten pyydettiin metsäkanoja. Hän oli myöskin kuullut kansan kertovan että ennen oli annettu haukkoja verosta. 1500 v:n verokirjassa mainitaan haukankesyttäjiä olleen yksin Kuuppolan kylässä Kurkijoella, Kopsolan kylässä Jaakkimassa ja Hunnukan kylässä Impilahdella. Ensiksi mainittujen kylien asukkaat olivat siihen asti suorittaneet veronsa osaksi, jälkimäiset kokonaan ajohaukoissa, mutta se veroitusmuoto silloin verokirjoituksessa lakkautettiin. Bjelajev sanoo ajohaukan hinnan olleen 2½ riunaa.

J. R. Aspelin.

Ajohaukan pyytöä esittävä medaljonki.
(Perman löydöistä.)

SUOMEN KARJALAN ELINKEINOISTA.

Pääelinkeinona Suomen Karjalassa, samoin kuin muissakin osissa Suomea, on jo ammoisista ajoista asti harjoitettu maanviljelystä ja karjanhoitoa. Maanviljelys on kuitenkin varsinkin maakunnan itä- ja pohjoisosissa viime vuosikymmeniin asti ollut etupäässä *kaskiviljelystä*, jota syrjäisemmissä pitäjissä vielä nytkin melkoisessa määrässä harjoitetaan. Useimmissa pitäjissä on se kuitenkin uudenaikaisen viljelyksen edessä jo vähentynyt ja kokonaan loppunutkin. Syynä tähän on osaksi sekin, että useilla seuduilla ja varsinkin hyvien liikeneuvojen varsilla ovat metsät jo niin täydellisesti raiskatut, että kaskenpoltto ei enää käy päinsä. Paikoin on tämän aiheuttanut taas viime vuosikymmeninä herännyt harrastus metsänjäännösten hoitamiseen. Ja varmana voi pitää, että tästä viljelystavasta ennen pitkää luovutaan aivan kokonaankin, sillä nouseva sukupolvi hylkää sen jo pelkästään sen tavattoman raskaan työn takia, jonka se vaatii.

Maanviljelyksen edistymistä muuten auttaa sekin, että maanlaatu on monin paikoin ja varsinkin Laatokan pohjois- ja luoteisrannikolla, Vuoksen laaksossa, osissa Pohjois-Karjalaa ja Lounais-Karjalassa erittäin sopivaa sen harjoittamiselle. Ainoastaan osissa Karjalan Kannasta ja Salmin kihlakuntaa on maanlaatu laihaa ja hedelmätöntä. Sielläkin kuitenkin on — samoinkuin kaikkiallakin Karjalassa — olemassa viljelykseen kelpaavia soita.

Soiden viljelemiseen on Karjalassa nyt tarmokkaasti ryhdytty. Pohjois-Karjalassa sitä on kyllä — muutamissa pitäjissä — harjoitettu jo Ruotsin vallan ajoilta asti, mutta takapajulla olevassa Raja-Karjalassakin on siihen viime vuosikymmeninä innostuttu. Lukuisista soistaan ovat Karjalan miehet sen lisäksi ryhtyneet ottamaan itselleen hyötyä toisellakin tavalla, nimittäin käyttämällä niissä olevaa valkosammalta karjan kuivikkeina. Tämä sammalkuivikkeitten käyttö, jolla on maataloudessa tavattoman suuri merkitys, onkin tullut melkein yleiseksi useissa pohjoisissa ja itäisissäkin pitäjissä.

Karjanhoitoa on luonnollisesti aina harjoitettu maanviljelyksen ohella. Pohjois-Karjala on jo ammoisista ajoista asti ollut kuuluisa

Karjalainen talonpoika pellollaan.

karjanhoidostaan; sieltä on jo vanhoina aikoina lähetetty suuret määrät voita maailman markkinoille. Nykyään on siellä kehittynyt suuremmoinen meijeriliike, jonka tukemana karjanhoito on yhä edelleen kohonnut. Sen sijaan muussa osassa Karjalaa, lukuunottamatta läntistä osaa Viipurin lääniä, jossa olot ovat enemmän Uudenmaan kuin Karjalan tapaiset, on karjanhoito yleensä verrattain huonolla kannalla — talonpoikaisväestön keskuudessa. Kaikkein alkuperäisimmällä kannalla on se Salmin kihlakunnan pitäjissä, varsinkin Suojärvellä ja Salmissa, joissa lehmiä pidetään irrallaan laajoissa kylmissä suojissa, »tanhuloissa». Muutamin seuduin ja varsinkin tiheästi asutulla Laatokan rannikolla tekee karjanhoidolle suurta haittaa sopimaton maanjako ja siitä johtuva laidunmaiden etäisyys. Kuitenkin on viime aikoina kaikkialla ryhdytty innokkaasti harrastamaan karjanhoitoa, ja sittenkun sen pahin vastustaja — vanhoillisuus — lakkaa vaikuttamasta, tulee se epäilemättä nopeasti edistymään.

Karjanhoidon edistyessä on viljanviljelyksestä siirrytty enemmän rehunviljelykseen, ja on sen kautta *heinänviljelys* tullut yleiseksi. On kuitenkin olemassa, etenkin Raja-Karjalan syrjäseuduissa, paikkoja, joissa tämä siirtyminen nyt vasta alkaa tapahtua. Samoin on ryhdytty karjanrehuksi viljelemään juurikasveja, joiden viljelys kuitenkaan ei ole likimainkaan vakaantunut. Aivan viime vuosina on ruvettu suuremmassa määrässä viljelemään myös hernekasveja rehuksi ja näyttää niiden viljeleminen vastoin edellistä nopeasti leviävän ja vakaantuvan.

Uusien viljelystapojen ohella on apulantojen ja uudenaikaisten maanviljelyskalujen käyttäminen tullut aivan yleiseksi.

Kun metsiä on Suomen Karjalassa ollut aivan ylenmäärin, ei ole siellä tähän asti älytty *metsänhoidon* suurta merkitystä. Mutta nyt,

Karjalan karjaa.

kun ne alkavat vähentyä, aletaan jo paremmin tajuta niiden hoidon tärkeyttä. Ja voipi sanoa, — vaikkakin kyllä metsänhaaskausta Suomen Karjalassa, varsinkin Salmin kihlakunnassa vielä surkuteltavassa määrässä harjotetaan — että metsänhoito on ottanut aimo askeleen eteenpäin, varsinkin viimeisinä vuosina.

Kasvitarhanhoito on yleisintä Salmin pitäjässä, jossa aivan joka talossa viljellään kaalia, lanttua, sikuria, sipulia ja rötkää sekä usein vielä punajuurikkaita, porkkanoita ja kurkkuja. Koko Viipurin läänissäkin viljellään yleisesti kaalia, lukuunottamatta Suojärven ja Korpiselän pitäjiä, joissa tätä kasvia ei käytetä, vaan sen sijaan runsaasti sipulia. Pohjois-Karjalassa on kasvitarhanhoito sen sijaan vähemmän levinnyt. Yleensä on kasvitarhanhoito vilkkaasti edistymässä samoin kuin hedelmäpuitten ja marjapensasten viljelys.

Kotiteollisuus on paikoin edistynyt sangen korkealle kannalle, sen sijaan kun taas on seutuja, joissa sitä tuskin ollenkaan harjotetaan. Karjalan pitäjistä on kotiteollisuudestaan kuuluisin *Valkjärven pitäjä*, jossa harjoitetaan suuremmoista ajokaluteollisuutta. Mainittu pitäjä valmistaa vuodessa näitä kapineita noin 300,000 markan edestä. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Karjalan suurimman koko pitä-

jää käsittävän, Nurmeksen osuusmeijerin kokonaistulo on tätä summaa koko joukon pienempi. Huomattavaa on tämän lisäksi astiain valmistus Säkkijärvellä, vempeleitten Kurkijoella, ajokalujen Liperissä, venheitten Sortavalassa y. m.

Varsin tärkeä elinkeino on monin paikoin *kalastus*. Tämä onkin luonnollista, sillä rajoittuuhan Karjala sellaisiin suuriin vesiin kuin Suomen lahti ja Laatokka. Edellisessä harjoittavat rannikkolaiset etupäässä silakan ja jälkimäisessä etupäässä siian, nieriäisen ja kuhan pyytämistä. Kalastusta Laatokalla on viime aikoihin asti vaikeuttaneet monenlaiset epäkohdat. Niitä on nyt äskettäin kuitenkin ruvettu tarmolla poistamaan. Sisäjärvissäkin harjoitetaan suurta kalastusta, ja saadaan niistä pääasiallisesti muikkuja. Suurimmista joista pyydetään sen lisäksi lohia.

Metsästys, josta Raja-Karjala entisinä aikoina oli niin kuuluisa ja josta aina on puhuttu yhdessä kansanrunouden kanssa, on samoin kuin Kalevalan runotkin häviämäisillään. Metsänriistan vähetessä on siltä nimittäin mennyt elinkeinon merkitys, ja sitäpaitsi pidetään nykyään laiskurina sitä, joka koettaa itseään metsästyksellä elättää. Vaikka karhujakin vielä silloin tällöin tavataan, niin ei kansanmies ryhdy niitäkään enää koskaan itse kaatamaan, vaan myy kierroksensa hyvästä hinnasta herroille, nykyään enimmäkseen ulkomaalaisille.

Nuotanvetäjiä Salmin rannalla.

Merenkulkua harjoitetaan Suomenlahden rannikkopitäjissä sekä muutamissa Raja-Karjalan rantakylissä niinkuin Impilahdella ja Salmissa. Koivisto on erityisesti tässä suhteessa huomattava. Siellä oli nimittäin v. 1907 yhteensä 191 alusta, joiden kantavuus oli 13,925 rek. tonnia ja arvo 1,673,970 mk. Merirahdinkuljetuksella ansaittiin samana vuonna 623,590 mk. — Laatokan huomatuimmat merenkulkijat ovat salmilaiset, jotka rahtaavat jauhoja Pietarista Sortavalan kauppiaille ja itselleen.

Elinkeinoista puhuttaessa ei pidä jättää mainitsematta *kauppaa*, jota paremmilla liikepaikoilla asuvista suomenkarjalaisista käy melkein joka mies, varsinkin Viipurin läänissä. Kauppa on usein epärehellistä keinottelua ja onkin sen kautta Karjala saanut muualla Suomessa huonon maineen, mutta on se myös osaltaan pitänyt Karja-

lan kansaa vilkkaana ja elinhaluisena. Yhden epäkohdan vain se vaikuttaa, nimittäin, että maanviljelys suuressa osassa Karjalaa sentähden on ja pysyy takapajuisella kannalla.

Vuoriteollisuuttakin on harjoitettu ja harjoitetaan Suomen Karjalassa. Puhumatta tämän elinkeinon harjottamisesta tehtaissa (Pitkärannan, Välimäen y. m.), on sitä yritetty kansankin keskuudessa. Niinpä on Impilahden itäosassa olemassa muutamia maasälpä- ja kvartsilouhoksia, jotka nykyään tosin ovat enimmäkseen hyljätyt. Jotkut näistä ovat todellisia pieniä kaivoksia, kansanomaisine alkuperäisine työkaluineen. — Mainitsemista ansaitsee tämän yhteydessä myös syden- eli hiilenpoltto Pohjois- ja Raja-Karjalan saloilla, — »kuutshanpoltto».

Rahdintekoa harjoitetaan Suomen Karjalassa sangen suuressa määrässä. Kuitenkin on se paljon vähentynyt sen jälkeen, kun Karjalan rata rakennettiin ja monet suuret metallitehtaat niinkuin Pitkäranta, Annantehdas, Värtsilä, Möhkö y. m. lakkauttivat tai supistivat liikkeensä. Puutavara- ja paperiteollisuus on sen sijaan kasvanut ja antanut uutta työtä rahdintekijöille ja työväelle.

Elinkeinojen ja varsinkin maanviljelyksen edistämiseksi on Karjalassa viime aikoina tehty paljon ja innokasta työtä. Karjalan vanhimmat maanviljelyskoulut, Kurkijoen ja Simananniemen Liperissä, ovat jättäneet tuntuvia jälkiä ympäristöihinsä. Maatalousopetusta on sen lisäksi annettu Harjun, Elisenvaaran, Soanlahden ja Haapapuron (Nurmeksessa) maanviljelyskouluissa, useissa karjanhoito- ja meijerikouluissa, Salmin kihlakunnan kiertävissä maanviljelyskouluissa ja vasta perustetuissa Konnitsan ja Uudenkirkon maamieskouluissa, sekä puutarhakouluissa ja kansanopistoissa. Onpa sen lisäksi äskettäin perustettu Sortavalaan emäntäkoulu, jossa annetaan maatalousopetusta naisille. Samoin ovat maatalouden edistämiseksi huomattavalla tavalla toimineet Viipurin läänin, Läntisen Viipurinläänin, Itä-Karjalan ja Pohjois-Karjalan maanviljelysseurat ja näiden toimesta perustetut maamiesseurat, joita on olemassa keskimäärin yksi kussakin pitäjässä.

Maatalouden kohottamisessa on ollut huomattava sija myöskin Pellervo-seuran alkuunpanemalla ja maanviljelysseurojen avulla ajamalla osuustoiminnalla, joka on saanut hyvän jalansijan osuusmeijerien muodossa Pohjois-Karjalassa ja osuuskassojen muodossa Raja- ja Etelä-Karjalassa.

J. Kurikka.

KARJALAISTEN RUUAKSISTA.

Suurimmassa osassa Suomen Karjalaa käyvät ruuakset jo suuresti muuttumaan muun Suomen ruuasten mukaisiksi. Sentähden koskettelemme tässä vain Vienan, Aunuksen ja Raja-Karjalan tai t. s. kreikanuskoisen Karjalan ravintoaineita.

Tärkeimpänä ruoka-aineena tietysti täälläkin on *leipä*. Mutta on huomattava, että täällä syödään se enimmäkseen pehmeänä, ei kovotettuna eikä suinkaan reikäleipänä. Leipä pysyy aina pehmeänä siten, että leivotaan vähä kerrassaan ja taajasti. Aineksiltaan on se useimmin rukiista, mutta suositaan myös kauraista ja ohraistakin leipää. Ja täytyypä Vienan- ja pohjoisessa Aunuksen-Karjalassa olojen pakosta sietää n. s. surveleipääkin, jonka tahtaasen jauhon sekaan pannaan petäjänkuorista, olesta, vehkasta ja jopa kanervistakin survottua jauhetta. Petäjänkuorijauhe valmistetaan näin: Kolotetaan kuori petäjästä ja liotetaan lämpimässä niin, että pihkan maku mahdollisimman vähiin häviää. Sitten kuorilevyt kuivataan päivänpaisteessa tai lämpimän tuvan orsilla. Sen perästä ne »paahdetaan» s. o. kärvennetään uunissa, josta ne sitten suoraa päätä pannaan huhmareeseen ja survotaan — sitä parempi, mitä hienommaksi. Olet taas saatetaan jauheeksi siten, että ensin pilkotaan teräaseella niin pieniksi kuin suinkin. Sitten ne jauhetaan ja sitten seulotaan ja taas jauhetaan. Seulominen on tässä tärkeätä, sillä olkijauholeipä, jos siinä on suurempia olkisiruja, on vatsalle vaarallinen. Yleensäkin on surveleipä epäterveellistä, vaikeasti sulavaa, umpitauteja aiheuttavaa.

Leivän jälkeen käytetään yleisimmin *kalaa*. Erittäinkin kesällä, jolloin sitä syödään melkein yksinomaan »vereksenä». Silloin se siis heti järvestä nostettua ja »puhkattua» pistetään kattilaan ja keitetään »kalakeitoksi». Tässä on, paitsi kalaa, vettä ja vähän jauhoja, joskus nauriita ja perunoita. Syödään sitä kesälläkin sentään suolattuna, enimmäkseen kuitenkin kukossa, »kurniekassa». Talvella sitä käytetään etupäässä suolattuna; »silakkana» tai paistokalana. Eräissä salokylissä on tapa syödä sitä vähäsuolaisena eli »härskähtäneenä». Tämä kai johtuu suolan vähyydestä. Kaikkina aikoina käytetty kalalaite, joskin vain

juhlaruoka, on »kuiva kala», auringossa paahdettu suolakala. Sitä etenkin viinapöydässä suositaan.

Maitoa, voita ja *lihaa* käytetään yksinomaan »arren» aikana, kun ei ole paasto. Maito syödään enimmäkseen »pätshi»- eli »roahtomaitona», s. o. sellaisena, joka pannaan viiliytyneenä uuniin päiväkaudeksi — kokkeloitumaan ja ruskettumaan. Syödään sitä kyllä myös »rieskanamaitona». Kermamaitoa uunissa pitäen saadaan »sliuhkaa». Laitetaanpa maitoa paikottain juustonkin tapaan ja sanotaan sitä silloin »siiruaksi». Lihaa keitetään rokaksi, jota valmistetaan myös uunissa hauduttamalla. Hevosen ja karhun lihaa ei syödä.

Muita ruoka-aineita mainittakoon peruna ja nauris. Varsinkin nauris on yleiseen käytetty ja suosittu. Sitä syödään sinään, paistikkaana (»patshoina»), haudikkaana; siitä tehdään »nagrispiiroada», »lohkoida» — laatikontapaista laitosta —, »njäivöidä» y. m. Njäivöjä — uunissakuivattuja haudikasviipaleita — oikeastaan ei sinään syödä, vaan valmistetaan niiden avulla eräänlaista naurisjuomaa — »njäivöivettä». Raja-Karjalassa kuitenkin alkaa nauris väistyä perunan tieltä. Alkaapa peruna voittaa nauriin muuallakin kysymyksenalaisella alueella. — Perunasta laitetaan perunavelliä ja -puuroa, »pyörösen peällystä», piirakansydäntä y. m. Enimmäkseen sitä kuitenkin syödään sinään tai kermavoikastikkeen kera.

Mutta entäs *piirakat* ja muut pyhäpäiväruuat? Nehän ne ovat luonteenomaisimpia kreikanuskoisen Karjalan ruuaksia. Piirakoista ovat yleisimpiä tavalliset »piiraat» eli »shipainiekat», jotka ovat soikion muotoisia. Myös »pyöröset», tukevammat piiraslaitteet, ovat yleisiä. »Keitinpiiraat» ovat näitä kumpaakin hienompi ja ylellisempi muoto. »Kokoi» on siltä väliltä. Sitten tulevat »skantshat», »sultshinat», »tshupoit», »valljoit», »hapoit», »kyrzät», »bletut» eli »blinat» y. m. s. Tavallisiin piirakoihin pannaan sydän joko peruna- tai ohrasuurimavellistä. Mutta tehdään piirakoita esim. suola-, kaali-, nauris-, talkkuna- ja hirssisydämyksinkin. Muista pyhäruuista on mainittava *kiisseli*, jälkiruoka, joka keitetään joko kaura- tai perunajauholaitteesta.

Vielä käytetään puheenalaisella alueella ruuaksina »koasshoa» (puuroja), »imeliä» (mämmiä), »töntshöidä» (mämmin ja puolojen sekotusta) marjoja, sieniä, »idyö» (idätettyjä jyviä) y. m.

Nautintoaineina ovat, kuten Suomessakin, kahvi ja tee, jälkimäinen ehkä käytetympänä.

L. V. Pääkkösen y. m. mukaan.

KARJALAISISTA KANSANTAVOISTA.

Niinkuin kaikki muukin vanha sivistys, alkavat vanhat kansallistavatkin Karjalasta hävitä. Suomen Karjalasta, varsinkin Etelä- ja Pohjois-Karjalasta, ovat ne jo melkein kokonaan hävinneet. Rajantakaisessa Karjalassa, etenkin Aunuksessa, niitä sentään vielä viljellään. Niitä seutuja ja Raja-Karjalaa Suomen puolelta tämä kirjotussarjamme kosketteleekin.

Kihlaus- ja häätapoja.

Aunuksessa saapuu nuorimies kosille aina puhemiehen kera. Tultuaan siihen taloon, jonka tyttöä hän kosii, jättää hän talon pöydälle jonkun rahasumman. Se merkitsee talon tyttären pyytämistä vaimoksi ja ovat rahat myös kihlat. Talon puolesta joko pyytö-tarjous samana iltana hylätään tai määrätään muutaman viikon miettimisaika. Miettiessä s. o. neuvotellessa voi käydä niinkin, että vanhemmat suostuisivat, mutta tyttö ei. »Minä katsho en mene; pidänöv gä mengeä itshe; hot kolmeks palaks pangoa ga nji kolmas pala ei mene!», sanoo hän. Nykyään, kun ei enää tyttöä niin pakoteta väkinäiseen naimiskauppaan, päättyykin asia tytön mielen mukaan: tarjous päätetään hylätä.

Kun siis nyt »sulhastaja» saapuu »lujuzil», miettimisen tulosta tiedustamaan, niin saa hän »pullon» (rukkaset), s. o. talon puolesta kohteliaasti ilmotetaan: »Passibo*) luvus pidämeä, hyvä briha!**)

Mutta jos tyttö suostuu, niin tarjous joko heti tai lujusilla hyväksytään, ja siitä alkaa sitten häiden valmistus.

Tyttö — nyt »andilas» — lähtee itkettäjänaisen, »ollallizen», kera rahaa ja muita lahjoja myötäjäisiksi sukulaisilta kerjäämään. Taloon tultua andilas ja ollallinen itkevät itkuvirsiä kaulakkain, huivi silmillä, ja ollallinen laulaa:

*) kiitos.
**) nuorimies.

Kohtaus karjalaisista häämenoista. (Kihlontavirsi.)

»Viehäi on teäl ilmoin aigomien afitsieru,
ilmoin kandomien kalevoi-kana.
Viego voit orboista ittshiedänji
ozavil kädyizil ozitella,
loaskavil*) lahjaizil lahjoitella,
ilmoin loadjimih lähties?»

Kun on annettu lahja, seuraa kiitos:

»Suuret passiboizet,
ku' et palehtunutt' ittshiedänji pakitshuttanuh**),
vaimeluo ittshiedänji vanguttanuh!
Vuota minä angehtunuh
alahaizet poklonaizet***) andelen,
ilmoin aigomih lähties!»

Kun sitte jo ollaan lähdössä vihille, täysissä tamineissa, niin seisotetaan sulhasta ja antilasta aitassa riehtilällä ja joku vanhus, päretuli kädessä ja kirves toisessa, astuu pariskunnan ympäritse kolme kertaa lukien:

»Kivizen linnan kierrän,
raudaizen linnan rakendan,
teräksizet seibähät seizatan
moas da taivahas sai,
vaskizil vitshoil veännän

*) sulavilla, mieluisilla.
**) kerjäyttänyt.
***) kumarrukset.

kuuks kullaks aigoa,
siks' ilmaist' igeä
ymbär Wasjas da Pashas!»*)

Kun sitten nuori pari vihiltä palaa, seuraa »peän laindu». Sulhanen istutetaan ruisnelikolle, »mutshoi» pannaan hänen syliinsä, ja joku akka käy nuorten päitä kampaamaan, lukien:

Heitä vagahaistukset vastan oal,
lapsestukset lautshan oal;
azetu akaks, muutu mushkaks!» **)

Sitten poltetaan kampaan tarttuneet hiukset nuorten päiden yllä, sanoen:

»Kui tämä tuli palav,
muga Vasja palakkah Pashah,
Pasha palakkah Vasjah!
Kuin tämä tuli on lämmä,
muga Vasja lämmikkäh Pashah,
Pasha lämmikkäh Vasjah!»

Nyt esiintyy joku »tshoma rishtikanza» (kaunis ihminen), ottaa käteensä kuvastimen, katsoo siihen, ja käskee nuorikoitakin siihen katsomaan, ja samalla toivottaa:

»Jumal andakkah hyvie poigie, hyvie tyttärie,
sadoin soajie, tuhanzien tuojie!»

Kun tämä on tehty, mennään pirttiin, nuorikot käyvät istumaan pöydän ääreen, sulhasen isä nostaa leivän ja »obrazan» (pyhänkuvan) nuoren parin ylle ja tervehtää:

»Ole terveh, poiga, pojjaks,
njeveskä,***) njeveskäks!»

Sitten tervehtivät sisaret, veljet, kummit ja muut. Kun nyt viinaa tarjotaan, niin vieraat kirkaisevat:

»Hyveä muttshoi!»

---

*) Wasja, Pasha — sattumalta otetut nimet.
**) mieheksi.
***) miniä.

Sekä häiden edellä että itse häissä lauletaan runollisenkauniita, liikuttavia itkuvirsiä.

Jos niin sattuu, että vanhemmat vastustavat nuorten liittoa, niin tyttö lähtee kotoa salaa ja nuoret menevät »hypyl» yhteen s. o. vihityttävät itsensä vanhempien kiellon uhalla, luottaen siihen, että vanhukset ajan oloon vielä leppyvät ja antavat heille siunauksensakin.

Myös ovat tämän yhteydessä mainittavat aunukselaiset tyttötavat tai -taiat, joita tehdään etupäässä nuortenmiesten miellyttämiseksi tyttöön. Tämmöisiä taikoja nimittää kansa yhteisellä nimellä »lemmennostatukseksi». Kun tyttö tahtoo kohottaa miellytysvoimaansa yleensä, kylpee hän Iivanan ja Pedrun päivien välisenä aikana — »veändöin aigah» — kasteisessa ruispellossa, kerää kastetta kuppiin ja peseytyy sillä mennessään »besodaan» (illatsuun). Taikka lähtee hän järven rantaan, tekee kolmesti ristinmerkin ja lukee:

»Otan vetty Jordanan joves,
pyhän virran pyöhtimes,
kuh on Syndy kastettu,
Valdukundu valettu.
En ota syvvä, en ota juvva,
otan omoadanj lembie nostoa — —.»

Luettuaan hän ottaa järvestä vettä, jolla kotona pesee silmiään ja pirskottaa vaatteensa. — Mutta jos neito tahtoo itseensä kiinnyttää jonkun tietyn brihan, niin hän turvautuu »paistutekseen». Silloin otetaan suoloja, hiestytettyjä vasemmassa kainalossa ja sukassa vasemman jalan alla, lasketaan verta muutamia pisaroita ruumiin eri kohdista, poltetaan hiuksia tuhkaksi, hierotaan kaikki tämä yhtenä seoksena ruumiiseen saunassa ja senjälkeen sitä sekotetaan salaa brihan juotavaan tahi syötävään. Muitakin keinoja on brihan suosion saavuttamiseksi, mutta tämä on kuvaavin. — Jos neidolla taas on hyvä »lembi», silloin hänen on varottava, etteivät ystävättäret pääsisi sitä varastamaan, mikä voi käydä päinsä paljoa helpommin tempuin kuin lemmekkyyden hankinta.

Vienan Karjalassa tapahtuu kosiminen usein niinkin, että naimahaluinen mies praasniekassa ojentaa naiselle nenäliinan kulmaa. Jos nainen ottaa tästä kiinni, niin suostuu hän ilman muita mutkia ja heti rupeamaan miehen vaimoksi. Tätä kosimatapaa käytetään kun vanhemmat ja heimokunta vastustavat naimiskauppaa.

Tavallisimmin otetaan vaimo kuitenkin monimutkaisemmilla tempuilla. Kosija tulee taloon puhemiesten ja sukulaisten kera, pyssyjen paukkuessa. Asia esitetään sitten juhlallisesti pirtissä ja päätös tehdään, kun kosittavan koko heimokunta on kutsuttu kokoon.

Häidenpitoa kestää Vienan Karjalassa usein viikon ajan, ja se on monimutkaista yhteensommitelmaa vanhoista ja uudemmista menoista. — Morsiamen »äänellä itkemisessä» on täällä apuna pari vanhaa eukkoa.

Tuossa pienessä mökissä vietetään verevän Okahvin häitä. Rahvasta on pihalla ryhmissä, pirtti ei näet vedä kaikkia. Se tarinoi rauhallisesti, vaan tuvasta kuuluu ämmäin valittava itku, jota morsiamen pehmeä ääni säestää. Itkijät astuvat portaita alas pihaan. Antilaan kauniit hiukset ovat hajallaan, peittävät puolen itkeneitä kasvoja. Molempain itkettäjäin kera hän tulee jonkun miehen luo, jonka kaulassa ruvetaan lakkirahoja itkemään. Antilas kumartuu hänen edessään maahan saakka, koskettaa hänen jalkojaan otsallaan. Se on »jalan kumartamista». Miesten tulee nyt hellittää kukkaronsa nauhoja, kuka antaa kymmenkopekaisen, kuka ruplan, ja antajalle itketään lopuksi kauniit »passibot». Sillä tavoin vaelletaan miehestä mieheen, keräten myötäjäisiä.

Kohtaus karjalaisista häämenoista. (Varotus.)

Monissa menoissa on päivä täten kulunut iltaan ja iltahämärä laskeutuu kylälle. Jo on aika sulhaskansan lähteä. Mutta sitä ennen se kokoontuu pirtin edustalle kasaan. Patvaska on pannut siihen kolme kiveä ja riehtilän; näiden päälle panevat sulhanen, antilas ja muu sulhasväki oikean jalkansa ja painavat päänsä yhteen. Patvaska astuu pihalle toisessa kädessä kirves ja toisessa palavat päreet, jotka luovat punaisen hohteen rahvaaseen. Hän lyö kirveensä maahan ja tekee kolmasti ristinmerkin koillista kohti. Sitten kiertää hän sulhaskansan kolmeen kertaan piirtäen kirveen terällä maata ja pysähtyen aina lähtökohdalla ristinmerkkiä tekemässä. Kiertäessään hän kiivaasti mutisee vanhaa loitsua:

Aita rauasta rakenna,
teräksestä seivästele,
vitshastele maan mavoilla,
keärmehillä keännättele . . .

suojaksi sulhasen ja morsiamen ympäri. Kolmannen kerran kierrettyään patvaska kiertää pärein ja kirvein kerran päänsä, nostaa ne sulhaskansan pään yli ja heittää sitten hajalleen minkä millekin suunnalle.

Raja-Karjalassa sulhaset taloon mentyä ensisanoiksi sanovat: »Ennen kävimmö muinna vierahinna, nyt tulimmo sulhazikse.» Talon puolesta tähän vastataan: »Anna Jumal njiidä kuuluo, ei hallavuozie.» Tyttö tervehtii kuitenkin vasta kun on eräiden naisten kera pistäytynyt aitassa »parembih sobih» pukeutumassa — kumartaen, johon sulhaset samoin vastaavat. Sitten sulhaset jaksatetaan ja, niin pian kuin on piirakat »paisteltu», pannaan heidät syömään. Syötyä pannaan pöydälle toinen pöytäliina ja puhemies (»kosusmies») astuu pöydän luo ja lausuen »pidäs syömisis jengat jättiä» panee sille jonkun setelin. Jos nyt tyttö haluaa mennä miehelle, lankeaa hän vanhempainsa jalkoihin, joka on kehotus »duumimah» ja ottamaan rahat. Kun rahat on otettu, on useimmin samalla suostuttu kauppaan. — Muutaman päivän perästä menevät kuitenkin tytön vanhemmat sulhasen taloon »tjilua katshomah». Täällä koetellaan samalla sulhasen luontoa, tarjoamalla kihlarahoja takasin, mutta jos mitään »mielirikkua» ei ole, ei niitä tietysti oteta. Käydään sitten »kuulutuksih panemas» ja pidetään »lujuot», missä sovitaan myös häiden ajasta. Lujusten aikana itkee tyttö itkettäjän kera:

»Eihän olis meil huolishkozil huoletoinn' olenda-aigazet,
eigä vaibunuzil vaikkanjiolenda-aigazet,
vain olis meil kurjazil kuldazien syndyzien kumarrus-aigazet,
olis meil atkalazil armahien syndyzien aihelenda-aigazet.
Nygöi blahoslovikkua*) minuo palehtunutta parahat syndyzet
ilmoin ottamih olgovoijes,
omilletto parembil ozazil nygöin kuivatelgua minuo
kurjasta siemendä kuldazet syndyzet omilletto kuuluvoil kunnjivozil,
ozitelgua minua onehtunutta orjhiet armozet omilletto ozakkakahembil ozazil.»

Sinä aamuna, jona päivänä sulhaset lähtevät morsianta »ottamah», herättää sulhasen äiti poikansa seuraavin itkuvirsin:

»Vuotas kurjanji kuonnuttelen kuldasta siemendä omies kuldazien kunnjivozien kuulund-aigazinna,
eihän ois, maksazeni magavo-aigazet,
vain nyt ois, kerttehyöni, kiurun kielel kitsherdelendä**)-aigazet,
nygöin ois, katsho, armas vezazeni, omies vesselöin aigazien viebrahtelenda-aigazet,
nygöin, katsho, kuldanji siemen, omies kuuluzhien kunnjivozien kuulundan aigazet.»

*) siunatkaa.
**) visertelemis-

Morsiamen taloon mentyä kysyy kosusmies siitä »yötjilua». Talon vanhin tähän vastaa: A mistä vierahat ollah?» — »Olemmo Oulun-Joulun pidäjäs, helluntain kyläs.» Talon vanhin silloin saa sanoiksi:

Enhän tiijä, engä taija,
mitkä miehet oldanoogi,
vaikka lienöö ottajat ovilla,
kosusmiehet kynnyksillä.»

Parin kolmen kokkapuheen vaihdettua sitten annetaan sulhasille yötila.

Kun sulhasväki on syönyt ja juonut, puhdistetaan pöytä ja puhdas pöytäliina sille levitetään. Sitten asettavat sille sekä talonväki että sulhaskansa leipämöykyn ja suolavakan, ja sulhasväki asettuu seisomaan pöydän taa. Sulhasväen kysyttyä, missä on morsian, vie itkettäjä nainen (»päistärsäkki») tämän pöydän luo ja kysyvät silloin nämä häneltä: »Mänöögö tämä kauppa kaupalleh? Tämä kaupp' eule kahen rikkahan, vain kahen rakkahan.» Menee tietysti, — morsian taatolle ja maamolle suostumuksen merkiksi jalkaan kumartaa ja tytön taatto ja naitinmies (puhemies) »käzi ishketäh». Samalla ruvetaan juomaan »harjakkoi» ja itketään »käjenishkendävirzi».

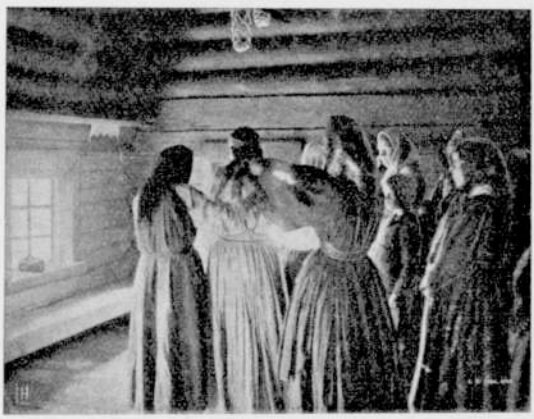

Kohtaus karjalaisista häämenoista. (Kassan riitsiminen.)

»Nygöin tule armas kallis kandajazeni miun kargijazen kaunehie kassazie katkualemah,
nygöin tulgua miun tshikkozen sizaruot miun kuldoi-kuidrizie kuivattelemah,
nygöin tulgua miun verjasen veljyöt miun lehnäzen siemenen blettjizie lekahuttelemah,
miun ilmoin ottajil olgovujes — — —.»

Sen perästä kylvetään n. s. njeiskyly (neitisauna), pidetään »njeisstola» (neitipöytä), jonka jälkeen tyttö menee »ujoi korvis» (huppupäissä)

pöydän taa ja sulhanen pyörähyttää häntä kolmasti sen ympäri myötäpäivään, joll'aikaa kansa huutelee: »Ongo omas?» Siitä juodaan lähtöviinat, morsiamen vanhemmat koskettelevat morsiamen ja sulhasen päätä leipämöykyllä, ja »lähtiezet» ovat ohi.

Käydään vihille.

Sulhasen taloon tultua seisattuu morsiuspari — morsian yhä ujoi korvissa — portaitten eteen. Sulhasen vanhemmat tulevat heitä vastaan ottamaan ohramaljoin, josta — kun morsiuspari on sittemmin sei-

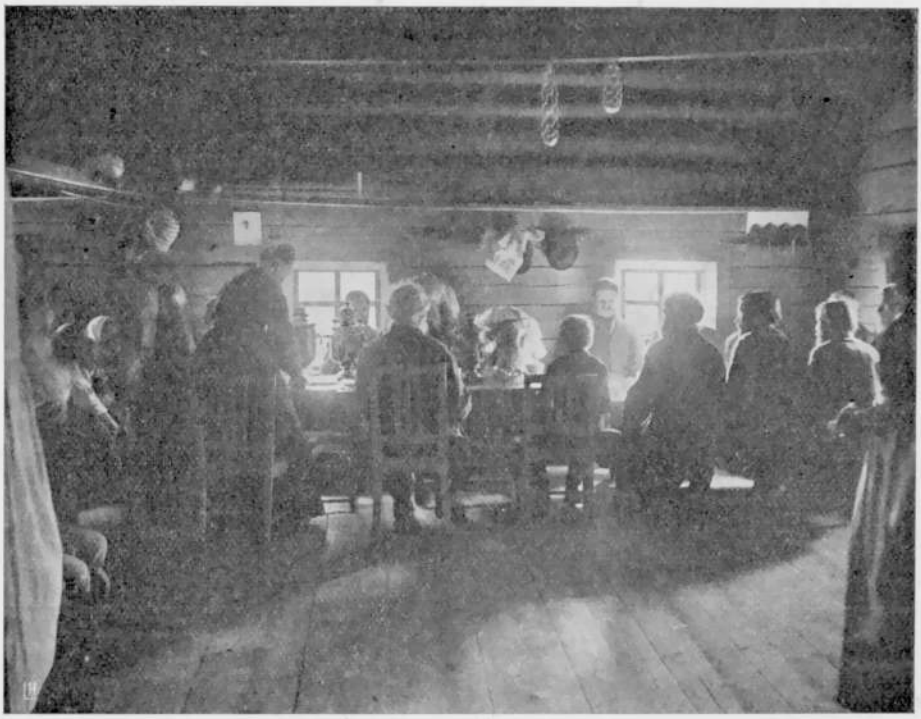

Kohtaus karjalaisista häämenoista (Hääpäivällinen).

sattunut portaitten eteen tuodulle turkille — viskotaan ohranjyviä heidän päälle sanoen: »en ozrua, ozua kylvän».

Muista häätavoista on mainittava hääpäivällinen, jolloin, ennen kiiseliä, päästetään »mutsho» ujoista ja juodaan avajaisviinat ja n. s. tsharkanjuonti, jolloin läsnäoleva kansa sepäilee morsiusparia ja huutelee: »terveh svuatukse, terveh svuatjakse!»

Hautajaistapoihin nähden viittaamme teoksemme kirjotukseen »Karjalaisten vainajainpalveluksesta».

Juhlia ja ajanviettotapoja.

Kansanomaisista juhlista, joita Karjalassa vielä vietetään, ovat ennenkaikkea mainittavat n. s. *praasniekat*, nuo nähtävästi muinai-

sista heimojuhlista kehittyneet kyläjuhlat. Nykyään niiden vieton pää-aiheuttajina ovat pyhimysten muistopäivät, — joten ne nyt tavallaan ovat kirkollis-uskonnollisia juhlia. Kuitenkin niitä vain tavallaan, sillä sukulaisten kestitseminen ja markkinainpito niissä on nykyään sentään pääohjelmana. Monesti ei enää juhlan kirkollista puolta ollenkaan muisteta, ja missä sitä muistetaan, supistuu se sielläkin yksin viralliseen ja pikaiseen käyntiin kylän »tshasovnassa» (rukoushuone), jossa sytytetään pieni tuohus praasniekkapyhimyksen kuvan eteen ja tehdään sen edessä hetkinen ristinmerkkejä. Joskus käydään praasniekkain yhteydessä sentään »kalmoilla» (hautausmaalla, vainajia muistelemassa).

Käsikisha praasniekassa.

Praasniekoita vietetään kreikanuskoisen Karjalan melkein joka kylässä. Huomattavimmat vietetään *Wieristänä* (Loppiainen), *Jumaldomana* (Toinen Pääsiäispäivä), *Kevät Miikkulanpäivänä* (22/9 toukok.), *Stroitshanpäivänä* (Helluntai), *Petrunpäivänä* (12 p. heinäk. —29 p. kesäk.) *Iljanpäivänä* (2 p. elok.—20 p. heinäk.), *Spuassanpäivänä* (6/19 p. elok.,) *Emänpäivänä* (28/15 p. elok.), *Suurena pruashniekkana* (21/8 p. syysk.) ja *Pokrovana* (14/1 p. lokak.) Kuitenkaan ei jokaista näistä joka kylässä, vaan on pitäjä jaettu praasniekkain suhteen niin, että yhdelle kylälle tulee korkeintaan kaksi juhlaa vuodessa.

Praasniekkain markkinapuolen ohjelmana on »kihermänpito» sopivalla kohdalla kylässä tai sen läheisyydessä. Nuoriso tanssii tai kävelee edestakaisin, vanhempi väki tarinoitsee tai katselee nuorten liikkeitä; ostetaan ja syödään »orehkoja» y. m. makeisia »priädniekkäkauppiailta», juodaan »spiitenjiä» (siirappiteetä) y. m. Myös viinoja on ruvettu näissä käyttämään — seikka, mikä niiden luonteen perinpohjin pilaa. Mitä tulee tuohon nuorison kävelyyn, niin se muodostuu usein n. s. pitkäksi poaraksi, jossa ensin kävelevät neitoset, kaksittain, käsi-

kädessä. Vähitellen yhtyvät heihin brihat ja syntyy uudet parit: pojat tyttöineen. Kävelijäin esinenässä astuvat aina »shogolimmat» (koreimmat) ja rikkaimmat neitoset ja pojat, — joten mitä peremmäs tullaan, sitä köyhemmäksi käyvät parit, kunnes perimpänä käpistelevät kaikista mitättömimmät. Tätä poarankäyntiä Aunuksessa kuvaa eräs venäläinen näin: »Jälkeen puolenpäivän suuri joukko karjalaistyttöjä tunki kansan syrjään ja täytti itse kylänraitin. He kulkivat kahtena jonona, kumpikin eri puolella raittia toisiaan vastaan. Silmissäni kulki kokonaiset rykmentit tyttöjä, vantteria, raikkaita, kokonainen armeija, jonka pää oli tässä edessäni ja perää ei ensinkään näkynyt. Ja tälle joukolle vastaan kulki toinen samanmoinen, loistava helmilöissä, silkissä, jopa kultabrokaadissakin. Saavuttuaan raitin päähän rivistö kiemurrellen kääntyi ja astui takaisinpäin kohdatakseen keskellä kylää toisaalta tulevan rivistön. Tämä oli aivan erikoisen ihastuttava näky. Tien varsilla seisoivat brihat, välisti he ryhmittäin kulkivat kujaa pitkin rivistön takana, ja harmonikan räikeä ääni viehätti ja lumosi maalaiskaunottaria».*)

Keilanlyöntiä Vienan Karjalassa.

Vienan Karjalassa leikkivät nuoret praasniekoissa n. s. käsikiskaa.**) Muista juhlista ovat mainittavat sellaiset kuin *Pyhälaskun* (Laskiainen), *Jyrinpäivän* (6 p. toukok. — 23 p. huhtik.), *Iivananpäivän* (Juhannusta vastaava juhla; 7 p. heinäk. — 24 p. kesäk.) ja *Kekrin* vietot sekä n. s. *synnyn väli* joka on kokonainen juhla-aika. Näistä Iivananpäivää vietetään kokonpolttamisella ja Kekrinä, samoinkuin koko kekriviikkonakin, pidetään tanssiaisia, illatsuja. Synnynvälin aikaa (joulusta loppiaiseen) taas kunnioitetaan tuomalla kyliin toisten kylien sukulaistaloista tyttöjä viikkomääräisvierailulle, »adjvoiksi», pitämällä illatsuja miltei joka ilta ja tekemällä kiihkeästi etupäässä tyttötaikoja. Taikoja tehdään kyllä Jyrkinä ja Iivananpäivänkin ajalla, — Jyrkinä yksinomaan karjaonnea tarkottavia. Myöskin n. s. *tshirpikkäitä* vietetään, kestijuhlia elonleikkuun päättymisen kunniaksi.

*) Krukovskij, M. A., Одонецкій Край 1904, s. 53.

**) Suomen Etelä-Karjalassa esiintyivät praasniekkajuhlat n. s. kihupyhinä — joissa etupäässä hurjasti ajeltiin —, mutta nyt ne ovat jo melkein yhdettömiin hävinneet.

Ajanviettotavoista ovat yleisimpiä useinmainittujen *illatsujen* (Aunuksessa »besodat») pidot. Illatsuissa tanssitaan — käsiharmonikan (»soitto», shirmankka», »harmuuli», »taljankka») säestyksellä tai myös (Aunuksessa) »pajatuksen» (loilun) johdolla. Tanssitaan: »kuutta paria», »kolmea paria», »ristikontraa», »moanitusta», »viittä paria», »kadrelia», »lanseeta». Ristikontrassa ja moanituksessa on poikain »ishkettävä prisatka.» Illatsujen lopuksi pidetään joskus hullunkurinen »naitinpeli». Tanssitaan sentään päivälläkin (esim. praasniekoissa), jolloin se on päiväkishaa. Illatsujen ohella pidetään *illanistujaisia* (Aunuksessa »ildaketshoit») ja joskus myös *yötsyjä*. Edellisissä ken kehrää, ken kutoo sukkaa y. m., toiset taas laulavat. Nämä ovat tyttöjen »njeidisten», ajanvietteitä — ainoastaan joku briha »ketshoihin» pääsee. Brihoille yksinomaan taas kuuluvat ajanvietetoimet sellaiset kuin »bapkan» ja keilan (»gurjoi», »gruukka», »kyykkä») kisaaminen. Kisaavat näitä sentään miehetkin, varsinkin Vienan Karjalassa. Lapset taas »juostah tjippizil», »leskizil» »ollah peitoizil» (piilosilla) »tshoukoizil (sokkosilla), »kishatah kivyöh» (noppa) y. m.

Kanteleensoitto.

Kaikille yhteisiä ajanvietteitä ovat kotoiset illanistujaiset, jotka varsinkin entiseen aikaan olivat erittäin hupaisia ja herttaisia ajankulutustapoja. Niissä — samalla kun tehdään kotoisia pirttitöitä — kerrotaan tarinoita, sanotaan satuja ja aprikoidaan arvotuksia. Ja vieläpä siellä, sydän-Karjalassa kahden Karjalan rajoilla, paikotellen lauletaan iltaisin vanhoja runojakin ja otetaan esille kantelekin ja — — »harmaahapsinen vanhus istahtaa sen ääreen. Hänen koukistuneet sormensa koskettelevat kieliä, korvansa kuuntelee, sormien liikunta vähitellen tihittyy ja niin muuttuu koko huoneen ilma sointuisaksi sävelmereksi. Siinä lainehtii ja värehtii. Väreet liplettävät pieninä ja pehmoisina ja sivelevät korvaa hienosti ja hempeästi. Soittaja itse on lumoutunut» ja työ käy keveästi ja koko tuvassa vallitsee hiljainen, lämmin tunnelma — entiskarjalaisen elämän keskeisin sävy, runollisuus. Näin kuitenkin enää vain sydän-Karjalassa siellä täällä. Sillä *runolaulanto* ja *kanteleensoitto* on Karjalastakin tyyten häviämässä, sekä ajanvietteenä että muuna harrastuksena. Yksinpä kanteleensoiton välineetkin, kanteleet, käyvät harvinaisiksi. Sitä seikkaa kuvaamaan ja kirjotustamme päättämään lainaamme tähän toisen kappaleen Sjöströmin teok-

sesta (siv. 76): »— — toivoo tapaavansa kanteleenkin ja alkaa sitä etsivin silmäyksin hakea. Mutta sitä ei näy ja niin tulee kysäisseeksi, missä se on.

— Olihan se meillä, — vastaa isäntämies, — missä lienee. Etkö tiedä? — kysäisee hän emännältä.

— Eikö liene porstuan ylisillä.»

E. Ahtia, I. K. Inha ja Iivo Härkönen.*

*) Inhan osuus — vienankarjalaisia häämenoja koskeva esitys.

PAKANALLISEN USKONNON JÄTTEITÄ KARJALASSA.

Huolimatta siitä, että jo varhain alettiin työ kristinuskon juurruttamiseksi karjalaisten keskuuteen ja että novgorodilainen piispa Makarij v. 1534 käski lähetyssaarnaajainsa ja pappiensa hävittää kaikki pakanuuden merkit Karjalasta, elää Aunuksen- ja Vienan- ja myös Raja-Karjalassakin vielä eräitä luuloja ja tapoja, joita voidaan katsoa pakanalliseen uskontoon kuuluviksi. Niinpä esim. vainajanpalvelukseen kuuluvat pitämykset ja menot. Niistä kuitenkin enemmän teoksemme seuraavassa kirjoituksessa. Tässä yhteydessä mainittakoon vain, että Aunuksessa ja Raja-Karjalassa vainajain lyylittämisellä tarkotetaan usein myös sitä, ettei kalmiston »haldie» suuttuisi, tuntuen tämä enemmän tuonen kuin vainajain palvelukselta. Tuonen palvelukseen viittaa mielestämme myös seuraava itkuvirsi:

»Elgeä tundosyndyizet työndäkkeä *tuonen* koiraizie haukkumah;
avaelkoa adamanaiguizet roajun vereähyöt» j. n. e.,

joka itketään haudalla, arkkua hautaan laskettaessa.

Myös ansaitsevat tässä kohdassa mainitsemisen ne seikat, että koetetaan välttää kalmiston (myös rukoushuoneen) kiertämistä ja myös sen »pahoin ajattelemista», ja että, jos joku »pahuus» (silmätauti t. m. s.) näyttäytyy kalmistosta aiheutuneeksi, käydään sitä kumartelemassa.

Huomattavia ovat myöskin luonnonvoimien palveluksenjälet. Niistä on ennenkaikkea mainittava »metshän haldien» tai »metshän nenän» lyylittäminen. Tämä tapahtuu useimmin niin, että mennään jonkun muurahaiskeon luo metsään ja luetaan sen ääressä joko sanat: »Metshän izhännät, metshän emännät, metshän piijat, metshän poijat, prostjikkoa*) nygöi minuo!» tai »Prostjikkua, heittäkkiä hengilleh, piästäkkiä päivilleh; miun väärys, teijän viga. Ottuad omatto kullat

*) Antakaa anteeksi.

itshellettö, omanj pahat iäreh andakkua!»*) Näin tehdään, kun kuullaan jonkun vian (ihmiseen) tulleen metsästä.

Palvellaanpa metsää sitenkin, että se »sivotah». Mennään johonkin tiheään lehtoon ja katsotaan, missä kasvaa kolme nuorenpuoleista puuta kolmikannassa ja lukien joitakin lukuja yhdistetään ne punasella villalangalla. Tämä tehdään karjan vuoksi, kun jonkun siitä on »metshä peittänyh».

Mutta myös »moan» ja »vein» haltiaa lyylitetään. Edellistä palvellaan — kun se on tuottanut, niinkuin useimmin, jonkun vaurion hevoselle — seuraavalla kummallisella tavalla. Mennään talliin sydänyöllä ja isketään muutamia kertoja ilmaa ruoskalla hevosen selän yläpuolella ja luetaan ankaria loitsuja. Ja kyllä se silloin heittää

Mantsinsaaren Työmpäisten uhrikalmisto nykyään.

»hevonharjoin kassoil blettimizen» **) ja niiden hikeen asti ajelemisen.

Veden haltijan — jota muuten myös joskus »lamminjumalaksi» nimitetään — palvelemiseksi voi katsoa esim. sen, kun erään järven rannoille Suuren-Mäen kylän läheisyydessä Aunuksessa kuletetaan kaikenmoisia vaatekappaleita. Lyylitys, jota tässä tapauksessa muuten jo voi sanoa uhraamiseksi, tapahtuu kokonaisuudessaan niin, että vanhemmat vievät mainitun — »pohjattoman» — järven rannoille lapsiaan, käyttävät niitä järven vedessä umpisukkelissa, pukevat sitten ne uusiin vaatteisiin ja jättävät vanhat vaatteet »järven haldiel». Lapset, joita tänne kuletetaan, ovat sairaita, ja etsitään täten siis parannusta niille. Uhrikappaleen laatu riippuu sairaudesta; jos pää on kipeänä, niin jätetään hattu, jos jalat, niin virsut, jos on kuume vaivana, niin paita j. n. e.***) — Veden haltijana pidetään yleisimmin

*) Wert. A. G., Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa (Koitar 1) ja A. A. Branders, Tietoja Suojärven pitäjästä.

**) Palmikoimisen.

***) Krukovskij, M. A., Одонецкій Край.

»vedehistä», vaikkakin sillä on paikottain toinenkin merkitys. Lapsille se kangastelee peikkona — »vedeh-ottajana».

Onpa kreikanuskoisessa Karjalassa olemassa auringon eli päivänpalvelustakin. Se tapahtuu niin, että mennään joko vähää ennen päivän nousemista, tai juuri sen noustua pellon päivärinteelle —»puhtahal moahuol» — ja kumarrellen päivännousuun päin luetaan kolmesti: »Armas päiväzeni syöttäi, anna rauhuttu, tervehytty päivän allukse, kaikes katsho, vardoitshe!»

Raudan ja tulen manaamiset »rauvan» ja »tulenvihoin» lukemisineen taas ovat ylen yleisiä luonnonvoimain palveluja.

Eivätkä eläintenpalveluksenkaan jäljet ole kokonaan kadonneet. »Mavon», käärmeen, manaus sopivin »mavonviha»-loitsuin on siitä sel-

Uhrilihojen säilytyspaikka Työmpäisten kalmistossa.

vänä todistuksena. Ja ehkäpä siihen viittaa myös Salmin Varpakylässä vietettävä *»hevospraasniekka»*.

Mutta mikä puhuu todistavinta kieltä muinaisuskonnon elämisestä salo-Karjalassa, niin lukuisten olentojumalten palveleminen. Tämä on kylläkin saanut kristillisen verhon ja on olevinaan pyhimysten kunnioittamista, mutta syvemmin kurkistaessa kansan sieluun ja niiden menojen luonteeseen, joilla tätä kunnioitusta osotetaan, huomaa että ainakin useimmin on pohjalla pakanallinen jumalanpalvelus. Ei sitä mielestämme myöskään peitä, että noilla pikkujumalilla on kristillisperäiset nimet, niinkuin Pyhä-Ilja, Pyhä-Miikkula, Pyhä-Jyrki, Valgei-Valassi syöttäi y. m. s. — jotka muuten saattavat ollakin vain »jällenpeittieks» otettuja toisintonimiä.

Että näin on asianlaita, todistaa se, että kansa ajattelee edellämainittuja enimmäkseen karjan- viljan-, meren-, hampaan- y. m. jumalina ja osottaessaan niille kunnioitusta, pitää niitä useimmin aivan erillään kristillisestä »izhäjumalasta». Niinpä on »Pyhä-Ilja» karjan- ja viljan-

jumala (Ukkosen jumala?) »Pyhä-Miikkul» merenjumala, »Onttji» hampaanjumala y. m. ja rukoillaan menestystä elukoille nimenomaan Iljalta, merionnea Miikkulalta, hammaskivussa pannaan tuohus Ontjille j. n. e. Ja mikä sitä sitovimmin todistaa, niin se, että näille uhrataan. Niinpä Iljalle ja Valassille uhrataan heidän päivinään »häkki» (härkä), Miikkulalle lammas, Jyrille ityjä ja muille »jumalille» maitoa, villoja, kakkaroita, pellavia y. m. Tuohuksetkin monesti viedään uhritarkotuksessa, varsinkin kun »jiäksiyvytäh» panemaan sellainen. Härkäuhria ei kuitenkaan enää nykyisin alkuperäisellä tavalla toimiteta, vaan niin, että uhrieläin uhripäivänä ja -paikalla myödään enimmän tarjoovalle uhrikalmiston rukoushuoneen hyväksi. Niin varsinkin Salmin Mantsinsaarella, missä Työmpäisen kalmistossa ennen (ja vielä muuan vuosi sitten) toimitettiin oikein kuuluisat härkäuhrit Iljalle.*)

Pakanallisuutta todistavat myöskin lukuisat pikkutaiat ja esim. voimain sellaisten kuin »karzinmoahisen» (kotijumala?) ja »pyhän Ägröin» (naurisjumala?) palvelemiset. — Lyylitys- ja uhritoimitukset tehdään useimmin »tietäjän» (»tiedoiniekku», »arbaniekku») avulla ja käyttää hän taas apunaan »arbua» s. o. seulaa.

Iivo Härkönen.

---

*) Ennen toimitettiin härkäuhri myös m. m. Widelen kunnan Uukshmäen kylässä Aunuksessa. Lammasuhreja toimitettiin ja osaksi vieläkin toimitetaan Wenehjärvellä Vienan Karjalassa, Äänisjärven Sudensaarella (kts. J. Krohn: Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus) ja Salmin Lunkulansaarella.

KARJALAISTEN VAINAJAINPALVELUKSESTA. (Raja-karjala)

Tarkastaessamme karjalaisten vainajainpalvelusta koskevaa pakanallista uskoa ja siihen kuuluvia pitämyksiä huomaamme jo ensi katseella näissä kaksi jotenkin selvästi toisistaan eroitettavaa sarjaa. Toista voimme pitää yhteisenä Karjalan suurimmalle osalle, toinen taas on omituinen Raja-Karjalalle; ero siis sama kuin kansan muistotiedon muillakin aloilla. Muutamissa vainajauskoon kuuluvissa pitämyksissä tavataan kuitenkin yhteyttä muun Karjalan ja Raja-Karjalan menojen välillä.

Kuoleman sanansaattajat, taudit, ovat kaikille kansoille olleet peljättäviä olennoita; se on ollut laita kaikilla suomenheimoisilla kansoilla, ja niin on uskottu Karjalassakin kulku- ja ruttotautien olleen manalasta lähetettyjä varottavia olentoja.

Kulkutaudeista oli Raja-Karjalassa varsin peljätty »suurirupi» s. o. isorokko, ja tätä tautia koetettiin erityisillä lyylityksillä suostutella suopeaksi sekä sitä sairastaville että terveillekin. Kun rokkotautiselle pyydettiin maitoa tai muuta ruokaa, niin katsottiin välttämättömäksi antaa sitä, jottei rupi suuttuisi ja rupeisi niihin, jotka eivät sairasta auttaneet. Muutenkin piti suurtarupea karttaa suututtamasta ja sitä kaikella lyylitellä ja kumartaa, eikä sen aikana pitänyt poukkuja pestä, ei mitään likaista liikuttaa, ei edes tuvan lavitsata pestä eikä kenkiä tervata, eikä myöskään saanut tuhkia hiiloksessa liikuttaa. Jos suurirupi sai suuttuneeksi, niin piti sille laittaa piirakat tai sauna lämmittää, ja luultiin sen sillä leppyvän, että rokkoa sairastavia, varsinkin lapsia, ravittiin piirakoilla ja monella muulla hyvällä sekä kylvetettiin saunanlöylyssä, jota lyötäessä piti olla viinaa. Muunkin sairauden sattuessa rukoiltiin arvan määräyksestä m. m. kalmiston haltioita. Pohjois-Karjalassa pidettiin tauteja, kipuja ja muita rasituksia olentoina, joita ei saattanut olemattomiksi tehdä, vaan ainoastaan muuttaa muualle. Ne joko itsestään tarttuivat luonnosta tai olivat panennaisia. Tartunnaisia saattoi poistaa kuka hyvänsä, mutta panentataudista päästämään tarvittiin poppamies, joka ankaralla loitsimisella sekä muilla peloituskeinoilla pahan karkoitti.

Vaikkapa tauteja, niinkuin edellisestä näkyy, pidettiinkin kammottavina olentoina, niin hengenlähdettyä s. o. kuoleman jälkeen vainajan ruumiille varsinkin Raja-Karjalassa osotettiin hyvinkin hellivää kohtelua. Uskottiin siellä nimittäin, ettei kuolema ollut ihmisen henkisen, eipä edes ruumiillisenkaan olemuksen loppu, vaan hengen, samoin kuin ruumiinkin olemassa oloa kesti vielä hengenlähdönkin jälkeen, vaikkapa silloin henki saattoi retkeillä erilläänkin ruumiista.

Raja-Karjalassa alkoi kohta hengenlähdön jälkeen vainajalle kokonainen sarja ystävyyden ja kunnianosotuksia, jotka sille tehtiin mitä hellimmällä ja liikuttavimmalla hyväntahtoisuudella. Ensiksi lähti joku itkujen taitava vaimo ulos tuvasta ja alkoi »itkeä» s. o. laulaa itkuvirttä. Ruumista pestessä itkettiin »pezendvirzi» ja sen jälkeen nostettiin ruumis »obrazoin oale, suuren tshupun lautshale», s. o. jumalan kuvain alle peränurkan penkille ja kuolinsijalle pantiin hiilikoukku kalmaa siitä poisvetämään eli karkoittamaan. Sukulaiset ja talonväki valvoivat pari kolme yötä kuolleen ääressä, naapurit ja muut tuttavat kokoutuivat »yönistuosih», joissa yöt läpi valvottiin, ja vaimoväki asettui vainajan ympärille joka aamu »itkemään». Näihin tilaisuuksiin tulijain oli velvollisuus tuoda muassaan ruisleipä tai »kurniekka» s. o. kalakukko. Valvoessaan juttelivat miehet vainajasta ja puheltiin hänestä vain hyvää, jopa suudeltiinkin kuollutta.

Vainajan viimeisestä majasta huolta pitääkseen lähtivät haudankaivajat »kuuzikkoh» (kylän hautausmaalle) ja »ruuhen loadijat» metsään hakemaan »ruuhen» s. o. ruumisarkun aineksia. Heidän sieltä tultuaan taas itkettiin. »Ruuhta» alettiin veistää ulkona, mutta tuotiin se puolitekoisena pirttiin siellä lopullisesti valmistettavaksi. Samaan aikaan veisteltiin ulkona »kalmalautaa» ja ristiä. Ruuhta pirtissä kokoonpantaessa lauletaan seuraava »ruuhenloainduvirzi»:

»Mid-bo oldaneh nygöi vaimeloizen vakkisrojuzed?
Ihalal armoizellenj igäizii kodjizii azutah.
Loadiekkoa kuldaizil kädyizil kuldaizel armoizellenj igäized kodjized!
Pangoatto kallehel armoizellenj kalanluuhized kravattized!
Pangoa pestyl armoizellenj ylen pehmiezed perinäized!
Pangoatto aig-armoizellenj allilinduizien undulaized peähyizien oale!
Katelkoa pesty armoistanj pehmielöil katuhkaizil,
Anna pitkien matkaizien tulduo pezijy armoizenj ehki huogavuv.
Loadiekkoa kahted kroasnoi-ikkun-pielyöd kallehel armoizellenj.
Ann' ihalu armoisenj meidy igävis aigaizis ehki katshov niis ikkun-pielyzis.»*)

*) »Mikä outo työ nyt on ikävänalaisella? Ihanalle rakkaalleni ikuista kotia rakennetaan. Laatikaa kultaisilla käsillä armaalleni ikuista kotia. Pankaa kalliille armaalleni kalanluiset sängyt, pankaa pestylle armaalleni ylen pehmiät patjat. Pan-

Kun arkku täten on saatu valmiiksi, pannaan sen pohjalle ruumiin alustaksi pellavia liinoja ja tappuraa tai vastoista riivityitä lehtiä, ja ruumis lasketaan siihen pyhävaatteissa, jalassa ohuesta nahasta ommellut kengät, toimittaen tämä kaikki itkuvirsiä laulaen. Ennenkun ruumisarkku pannaan kiinni, käy jokainen saapuvilla olevista vainajan tykönä »proskenjoil» s. o. jäähyväisillä, kumartaen käsi silmien edessä ensin ruumiin päätä, sitte vatsaa ja viimein jalkoja ja sanoen: prosti minuo, mitä lienen pahuutta loadin eläissä». Kun sitte ruumista viedään pihalle, niin taaskin itketään; tämä kaikki siinä uskossa, että vainaja kuulee kaikki, mitä hänelle puhutaan.

Kotoa hautausmaalle arkkua joko venheellä tai hevosella kuljetettaessa istuvat sukulaiset kaiken matkaa arkun kannella, jota tapaa noudatetaan Raja-Karjalan luterinuskoistenkin keskuudessa. Hautausmaan lähelle saavuttua taas itketään, ja ennen arkun hautaan laskemista avataan sen kansi, että sukulaiset vielä kerran saisivat katsella vainajata. Eri virsi itketään taas ruumista hautaan laskettaessa. Haudan umpeenluotua asetetaan sen päälle noin parin kyynärän mittainen »kalmalauta» ja sen toiseen päähän risti.

Ennen hautausmaalta poislähtöä laskevat vainajan omaiset kalmalaudalle rahoja »ruuhen loadijoil» ja »hauvan kaivajil» palkaksi. Kuitenkaan eivät nämät ota rahoja vastaan, vaan ne jaetaan »pakitshijoil», kerjäläisille.

Pannaan kalmalaudalle myös ruista, ohraa, suolaa ja leipää.

Haudalta vainajan kotitaloon palattua tarttuu kaksi naista kaulakkain, itkevät virren, hakevat kuollutta kaikkialta, ja tähän lopetetaan varsinaiset hautajaismenot.

Vielä haudassakin luultiin vainajan elävän, ainakin niin kauvan, kuin ruumis kesti mätänemättä. Sentähden rakennettiin hauta ihmisasunnon tapaiseksi, ruumiin mukaan arkkuun ja hautaan pantiin elintarpeita ja haudalla nautittiin aterioita, joihin vainajan toivottiin ottavan osaa, vieläpä hautakummulle jätettiin aterian jälkeen ruokaa, jotta vainaja saisi sitä yksinkin nauttia.

Venäjän Karjalan vanhimmissa kalmistoissa nähdään usein jäännöksiä huoneentapaisista arkkusalvoksista, jotka viiden hirsikerran korkuisina peittävät vainajan hautaa. Vaikkapa hirret ovatkin pahasti mädänneet, niin voipi kuitenkin nähdä, että tämä hautasuoja eli »kropnitsa» on aivan samaan tapaan tehty kuin Venäjän Karjalan vanhat asuinrakennukset, salvettu pyöreistä hirsistä ja katolla varustettu. Tämän rakennuksen »soloma» nimiseen, harjahirttä vastaavaan osaan

---

kaa hänelle, joka aikanaan oli armaani, allilinnun untuvia pään alle. Peittäkää pestyä armastani pehmeillä peitteillä, jotta pitkän matkan päästä tultuaan pesijäarmaani edes levähtää. Tehkää kahdet punaiset ikkunapielet kalliille armaalleni, että ihana armaani ikäväpäivissään meitä edes katsoo niistä ikkunapielistä.»

on kiinnitetty pieni hautaristi, pienoiskatolla varustettu puupylväs. Pylvään katto on tehty aivan samaan tapaan kuin hauta-arkkujen ja Venäjän Karjalan asuinrakennustenkin katot, ja niiden koristeellisilla osilla on näissä täydelliset vastineensa. Ylinnä soloman päällä voipi toisinaan myös olla erityinen somasti koristettu pystyharjalauta pulpukoiden varassa tai joku eriskummallisen eläimen, taikkapa (Suomen puolella) linnun kuva.

Ruumis-arkun nimittäminen ruuheksi ja sen aikaisempi valmistaminen yhdestä hongasta »ruuhikartasta» kovertamalla soutu-aluksen muotoiseksi viittaa sekin luuloon vainajan elämästä vielä haudantakaisessakin olossaan. Tämä pakanallinen usko on karjalaisilla yhteistä muiden suomalaisten heimojen ja useiden kansain vainaja-uskon kanssa, että nimittäin vainajan oli kuljettava vesien yli päästäksensä manalaan, jota varten ruuhi oli hyvään tarpeeseen. Räisälän Hynnisen eli Tontinmäen rautakauden aikuisesta hautalöydöstä on tavattu puualtaaseen haudattu miehen ruumis, joka löytö on tämmöisen hautaamistavan näkyvä muisto. Venäjän Karjalan hautausmailla taas tapaa veneitä haudoille kumottuina. Vanhempina aikoina näkyy Etelä-Karjalassa sentään olleen tapana arkutonkin hautaaminen, joka tapa heillä oli yhteistä monen muun suomen heimon kanssa.

Karjalan muissakin osissa noudatetut vainajan hautaanvarustamis-tavat ilmaisevat uskotun, että vainaja eli vielä haudassakin ominaista elämäänsä. Siten oli esim. tapana ruumista arkkuun laskettaessa panna viinapullo päänpohjiin, vasemman käden kintaaseen lihaa ja oikeanpuoliseen leipää. Toisin paikoin oli tapana panna arkkuun peijaisissa ruokaa ja sirppi sekä vielä hautaan viedä muita työkaluja.

Myöhemmässä kansankertomuksessa on säilynyt tietoja hauskasta vainajan kotona nautitusta hautajais-ateriasta, johon oli varustettu erityisiä, vainajain muistoaterioissa käytettyjä ruokia.

Tavallisesti syötiin maitovelliä eli — lämmitöstä ja jotain liemikeittoa, niinkuin esim. hernerokkaa, joita, niinkuin kaikkiakin hautajais-ruokalajeja, oli ensin ruumiinpesijän tahi talonvanhimman maistettava. Tämän jälkeen kuollutta maahan viemään lähtiessä maistoivat maitolämmitöstä lusikalla ne, jotka kirkolle lähtivät, joka mies kolme lusikallista, viskattuaan kuitenkin ensin kukin kolmasti tätä keittoa maahan, samoinkuin oli tehtävä muidenkin ruokalajien suhteen ennenkun suuhunsa pani, tai myöskin heitti lämmitöksen keittäjä sitä ensin pöydän nurkkaan. Tämä oli nähtävästi uhri talon haltijahengille. Myöskin kirkolta tultua oli lämmitöstä maisteltava, jotta elävät menestyisivät. Jos ei joku maistanut, niin luultiin sitä rupeavan »pahan» kiusaamaan. Yleinen usko Karjalassa ja Savossakin oli, että sinä vuonna kuoli paljon eläimiä jos talonhaltijan hautajaisissa tavanmukaiset uhri-

menot laiminlyötiin. Hautajaisvieraiden oli tuotava tullessaan hautajaisiin, niinkuin uhrijuhlaan ainakin, tuomisiksi piirakoita, vehnäsiä, herneitä y. m., vieläpä viinaakin. Mutta hautajaisista ei saanut tuoda mitään tuliaisia. Kuitenkin oli tapana antaa köyhille, jotka koottiin ruumisarkun ympärille, leipää yli kirstun. Tällainen tapa oli muutoinkin kaikissa uhriaterioissa noudatettu.

Hautalöytöjen nojalla on päätetty, että hautajaistilaisuudessa on Karjalan alueella nautittu peijais-ateria myöskin haudalla ruumista hautaan saatettaessa. Ennenkun hauta ummistettiin ja mahdollisesti ennenkun vainaja liinalla tai tuohella katettiin, vietettiin haudalla peijaiset. Tätä peijaisateriaa varten teurastettiin silloin joku elukka, useimmissa tapauksissa lammas, ja sen lihat nautti peijaisväki haudalla. Kun raavas oli tapettu ja nyljetty, paistettiin tai keitettiin liha sekä kaloja vanhoissa paikatuissa vaskikattiloissa ja saviruukuissa. Haudoista löydetyistä ruo'an jätteistä ja luista päättäen näyttiin näissä aterioissa syödyn lehmän, härän, lampaan tai sian lihaa, lintuja ja kaloja, joista viimeksi mainituista kuhat lienevät olleet mieluisimmat peijaiskaloiksi. Näistä valmistettiin keitto, jonka lientä sitte joskus syrjälleen asetetussa kattilassa pantiin hautaan, tavallisesti yllämainitun puukehyksen viereen ja aina sen ulkopuolelle.

Vielä hautajaistilaisuudenkin jälkeen muisteltiin Raja-Karjalassa vainajaa erityisten muistopäiväin vietolla vainajan kotona ja ravinnon viemisellä hänen hautakummulleen. Tällaisia haudalla käyntejä oli ennen ja on vieläkin kahdenlaisia. Toisten tarkoituksena, jotka suoritetaan jonkun määrätyn ajan kuluttua vainajan kuoleman jälkeen, on kunkin vainajan erikoinen muisteleminen. Toiset taas niinkuin »roadintshat» ja »muistinsuovatta» vietettiin määrättyinä vuodenaikoina, keväin ja syksyin, milloin kuolleiden omaiset ja sukulaiset pitivät useampain vainajain »muistajaisia».

Ensimäinen haudalla käynti tehtiin jo kolmen päivän kuluttua hautajaisista. Mutta kuuden viikon kuluttua kuolinpäivästä vietettiin ja vietetään vieläkin vainajan muistoksi ja kunniaksi juhla »kuuznjedälized». Jos vainajan kotitalo oli varakkaanlainen, teurastettiin pidoiksi lehmä ja laitettiin juhlaruokia sekä kutsuttiin pappi ja kaikki sukulaiset taloon. Kun pappi saapui taloon, menivät naiset itkulla häntä vastaanottamaan. Pöytä oli valmiiksi katettu. Pappi piti rukoukset, jonka jälkeen istuttiin pöytään. Aterian loputtua lähtivät naiset, itkuvirttä laulaen ulos »pokoiniekkoi kaimoamah» s. o. kutsumaan suvun vainajia muistojuhlaan. Pappi ja sukulaiset olivat jo sitä ennen käyneet rukoilemassa haudalla, jonne oli silloin muiden hevosien kanssa viety yksi hevonen ilman ajajaa, valjastettuna tyhjän reen eteen ja valkoinen hursti levitettynä reen yli. Tämän tarkoituksena oli kuljettaa suku-

Haudalla itkijöitä.

taloon vainajien henkiä, joita naiset itkuvirttä laulaen nyt pyysivät pirttiin tulemaan.

Tällaisiin juhliin toivat kuolleiden omaiset ja sukulaiset, samoin kuin hautajaisiinkin, monia pitoruokia, niinkuin useanlaisia piiraita, talkkunaa, kiiseliä, y. m., joka tapa vielä muistuttaa muinaisista uhrijuhlista, mihin osanottajain oli tuotava uhriantimet.

Vainajan kauemmanaikaista muistamista tarkoitti karsikon tekeminen vainajan muistoksi, joko erittäin uuden karsikon laatiminen hautaansaattomatkalla tai ainoastaan jonkun uuden muistoesineen kiinnittäminen jo ennen tehtyyn karsikkoon, jotka tavat olivat aivan yleiset koko Karjalan alueella. Uusi karsikko Etelä-Karjalassa tehtiin siten, että petäjäpuusta karsittiin alempaa oksat, jätettiin vain, jos vainaja oli nainut, kaksi oksaa käsivarsiksi metsään päin, mutta naimattomalle yksi oksa tielle päin. Toiset silittivät petäjän kylkeä ja leikkasivat siihen vuosiluvun tai valitsivat tien vierestä suurenpuoleisen petäjän, johon löivät mustan kohonmuotoisen tai myöskin neliskulmaisen malaamattoman lautasen ja panivat siihen kuoleman vuosiluvun sekä vainajan nimimerkit. Tämmöistä puuta, jonka kylkeen lyödyssä laudanpalasessa oli joskus vaan kuvattuna risti, sanottiin »ristipetäjäksi», vaan mainitaanpa olleen myöskin »ristikoivuja». Taika-

uskon mukaan ei vainajan henki päässyt karsikon sivutse kotiin kummittelemaan.

Raja- sekä Aunuksen Karjalassakin tavataan n. s. »rishtapuita», joiden juurella ja joihin kiinnittämällä ja ripustamalla uhrataan erityisiä antimia useammanlaisen menestyksen saamista varten. Kun näiden uhrien tarkoituksena osaksi on karjaonnen hankkiminen, niin näyttää siinä olevan jälkiä vainajain karsikko-palveluksesta.

Karjalan alueella, niinkuin edellisestä näkyy, varsinkin Raja-Karjalassa on vainajanpalveluksessa vallitsevana tämän pakunuususkon valoisampi puoli, joka käsitystapa yleensä kaikissa muissakin elämänoloissa on ominaista ja kuvaavaa Karjalan vilkasluontoiselle ja herkkätuntoiselle kansalle. Kuitenkaan ei karjalaisenkaan vainajausko ole kokonaan tuntematta kammoa ja pelkoa. Niinpä Raja-Karjalassa oli tapana, että »ruuhta» valmistaessa tulleet veisto- tai höylänlastut piti kaikella muotoa kätkeä tai polttaa. Ruumista hautaan viemään lähdettyä taas löi vahvin mies kirveellä arkun sijalle ja pantiin siihen myös kylmää vettä, että kalma karkkoisi.

Pohjois-Karjalassa lyötiin kirves sille sijalle, mistä vainaja pois kannettiin, ja se otettiin pois sitte vasta, kun hautausväki oli palannut takaisin kirkolta. Myöskin oli tapana arkun sijalle panna joko haahlat yksin tai vettä, kirves ja haahlat, tai jos vainaja oli talon vanhin, kannettiin siihen talon kaikki avaimet. Haudalle ajamaan lähtiessä kaadettiin reki kolme kertaa ympäri. Senjälkeen sytytti ruumiinpesijä pesuoljet kahden puolen tiestä, jota myöten sitte ajettiin palavien olkikasojen välitse kirkolle. Myöskin toisin paikoin iskettiin tuluksilla taulaan tuli ja se tulitaula pantiin kirstun alle rekeen. Muinoin näet, kuletettiin ruumis kaikkina vuodenaikoina reellä hautaan.

Etelä-Karjalassa oli paikoin tapana, että hautajaissaatto ruumista hautaan viedessä ajoi kovaa vauhtia, ettei vainajan henki sitte palaisi kotiin. Edellä on jo mainittu, että luultiin myöskin karsikon voivan tätä estää.

Paitsi kunkin vainajan erittäin kunnioittamista, on Karjalassa vietetty ja vietetään muistopäiviä, joilla tarkoitetaan vainajain henkien yleisempää palvelua. Niistä on erittäin mainittava Raja-Karjalassa tavattavat »muistajaizet», jolloin kansa kävi kalmistossa, »kalmoilla», vainajilleen kunnioitusta osottamassa ja joita vietettiin kahdesti vuodessa. Näistä »roadintshat» vietettiin keväällä, pääsiäisestä laskien toisen viikon tiistaina.

Sitäpaitsi vietettiin toisin paikoin vainajain yhteinen juhla »muistinsuovattu» noin yhdeksän viikkoa ennen joulua, toisin paikoin taas keyrin edellisenä lauvantaina, ja pidettiin se samoja menoja noudattaen kuin »kuusnjedälizet» keväällä.

Matti Waronen.

KARJALAISTEN LUONTEESTA.

1. Eteläkarjalaisten luonteesta.

Kirjoitelmassaan »Suomen kansan kansallisesta luonteesta»*) huomauttaa prof. A. Grotenfelt miten vaikea sellainen tehtävä on, paljon vaikeampi kuin tuonoin luultiinkaan. Sama vaikeus on edessä tutkittaessa jonkun kulmakunnan kansaa. Verrattain helppo on se vielä silloin, kun ollaan tekemisissä puhtaan sisämaan kanssa. Mutta esim. alue sellainen kuin Etelä-Karjala on tässä suhteessa mitä vaikein. Niin kirjavina esiintyvät siellä yhteiset luonteenpiirteet.

Ryhdyttäessä kuvaamaan eteläkarjalaisten luonnetta voidaan aluksi viitata siihen, mitä ennemmin on lausuttu karjalaisten luonteesta yleensä. Moni piirre tosin on entisessä kuvauksessa liiaksi ihannoitu, monta luonteenpuolta siinä omistettu yksinomaan karjalaisille, vaikka ne yhtähyvin sopisivat hämäläisillekin, tai päinvastoin. Mutta pääasiallisesti annetut kuvat pitävät paikkansa.

Karjalainen ja samoin siis eteläkarjalainenkin sen mukaan edustaa kansassamme vilkkaampaa, avonaisempaa, herttaisampaa, kaikkea uutta vähemmän epäilevää, mutta samalla pintapuolisemmin omistavaa, hetken etua tavoittavaa, vähemmän kestävää luonteenpuolta. Tyyni, miettiväinen hän saattaa olla, mutta samalla malttamaton, ystävällinen niinikään, mutta samalla itsekäs. Työtä hän saattaa tehdä tarmokkaastikin, mutta mielellään istahtaa rahtikuormallekin. Omituinen kaksinaisuus esiintyy hänen luonteessaan: taipumus syvempään elämän ymmärtämiseen ja samalla herkkyys siirtymään yhä ja yhä uusille aloille.

Tämän kaksinaisuuden huomaa selvemmin, kun ottaa eri luonteenominaisuudet yksityiskohtaisesti puheeksi.

Ei voida väittää, että eteläkarjalainen uskonnollisessa suhteessa olisi ollut välinpitämättömämpi kuin toisetkaan. Mutta tosiasia on, että sellaisia valtavia, syvälle tunkevia hengellisiä liikkeitä kuin heräin-

*) Kansanvalistusseuran kalenteri 1910.

näisyysliikkeet muualla Suomessa, täällä ei ole syntynyt. Aikojen kuluessa ne ovat kyllä löytäneet tiensä tännekin, mutta etupäässä muualta muuttaneiden mukana ja näiden piirissä vaikuttavina. Yksi ja toinen on taipuisa syvempään, kestävämpään tutkimiseen, mutta enimmät tyytyvät ottamaan asiat yleisemmältä kannalta. Laulun, hetken tunnelman ihminen on eteläkarjalainen enemmän kuin yksityiskohtiin pyrkivän mietiskelyn.

»Laulun laajan kotimaan» nimeä kantaa hänen kotipuolensakin. Kuitenkin on muistettava, että tämä nimi soveltuu täällä paremmin menneelle kuin nykyajalle. Sillä olkoonpa, että entisaikaa yleensä liiaksi kaunistellaan, niin tosiasia on, että ohi ovat Etelä-Karjalassa ne ajat,

»jolloin kaikki toimet suuret
laulun tehtiin mahdilla».

Heleänä kajahtaa kansanlaulu monasti nytkin ja parempi taituri hän siinä vieläkin on kuin lännenpuoleinen veljensä, mutta syvempää runollista tunnetta ei tapaa kuin siellä, täällä ja näin ihannoimamme kansan laulun sijasta saadaan kuulla raakaa loilotusta.

Ollen vilkas ja taipuisa keinotteluun ei eteläkarjalainen likimainkaan aina jaksa pysyä rehellisyyden rajoissa, vaan helposti »jutkauttaakin». Hän ei tällöin kuitenkaan yleensä ole salakähmäinen, kavala salapurija, siksi hän on liian avonainen. Pian hänen aikeittensa perille pääsee ja hän itsekin ikäänkuin sanoo toiselle: pidä varasi, aijon hyötyä kustannuksellasi.

Läheisessä yhteydessä edellisen kanssa, sen aiheuttamana tai sen vaikuttajana, on mainittava taipumus ylellisyyteen ja hetkelliseen nautintoon. »Kun kaikki on lopussa, syödään vehnästä» tai »kun on, niin syödään, kun ei ole, niin kutjutetaan», ovat kuvaavia sanontatapoja. Seurauksena tästä on ajattelematon velanteko ja valitettava epäsäännöllisyys raha-asioissa. Voidaan sanoa, että eteläkarjalaisen luonteen suurin heikkous esiintyy juuri tässä. Ja tämä aiheuttaa heikon, epävarman taloudellisen elämän ja talojen joutumisen vasaran alle, vieraisiin käsiin. Löytyy pitäjiä, joissa oikeusistuin saapi vuosittain käsitellä monia satoja velkajuttuja.

Mitä kansan siveelliseen tilaan muuten tulee, ei eteläkarjalaista voida syyttää pahemmin kuin muitakaan suomalaisia. Toivomisen varaa tosin on ja suurissa liikekeskuksissa paljonkin. Mutta varsinaista taipumusta paheisiin ei hänessä ole — niin nurjissa oloissa kuin hän onkin elänyt.

Kansamme rikkinäisyys ja huono naapurisopu ovat tulleet melkein puheenparsiksi. Eteläkarjalainen ei tee tässä poikkeusta. Tosin saattaa keskinäinen hyväntahtoisuus toisinaan esiintyä sangen liikuttavas-

sakin muodossa. Mutta yleensä leimaa naapurien välisiä suhteita joko kylmä välinpitämättömyys tai kateus ja epäluulo, nuo kansamme elinjuurien pahimmat kalvaajat. Ja moni suurellakin innostuksella alotettu yhteinen yritys on kompastunut näihin.

Niin — yritysten, uusien aloitteiden mies on eteläkarjalainen. Ja ellei hän sitä olisi ollut, eipä olisi se jyrkkä ero, joka sata vuotta sitten vallitsi kahden puolen Kymin jokea, seuraavana aikana tullut niinkään tasoitetuksi kuin se on tapahtunut. Pahana haittana näille hänen harrastuksilleen on kuitenkin hetken hyödyn tavoitteleminen, häilyväisyys ja kestämättömyys. Sentähden hän ei ole tähän saakka jaksanut uran uurtajaksi kohota.

Vilkkaan ja leikkisän luonteensa tähden on eteläkarjalainen varsin taipuisa seuran ja leikin pitoon. Pian hän on tuntemattomastakin tehnyt itselleen tutun, sittenkun hän on aluksi sateluttanut vieraalle kysymyksiä: »a mihis työ määttä?» »a mistäs työ ootta?», »a kukas työ ootta?» j. n. e. sekä hän itse kertonut melkein koko elämänsä vaiheet. Toisinaan tämä seuran kaipuu kehittyy haitalliseksi, niinpä silloin kun hän pitkät iltapuhteet viettää naapurituvan penkillä tai kauppapuodin pöydällä »kaaskuilemassa». Nuorison liiallinen huvitteluhalu taas monasti pilaa heidän vakavammat harrastuksensa.

Herkkänä uuteen eteläkarjalainen kernaasti luopuu vanhasta. Mutta silloin hän usein hylkää sellaisenkin, joka kehitettynä antaisi hänen elämälleen kansallisen leiman. Vanhat vaateparret esim. alkavat olla muinaismuistoja, joiden kauneudesta puhutaan samalla kuin uskollisesti seurataan päivän muotia. Tämän hirviön edessä ei kotikutoinenkaan monin paikoin kelpaa. Samoin on käynyt vanhojen tapojen, ja mikäli näitä noudatetaan esim. perhejuhlissa, ne enimmäkseen saavat raa'an leiman niinkuin aina se, joka on kansan luonteelle muuttunut vieraaksi.

Eteläkarjalaisen raskaana ja kunniakkaana tehtävänä on halki vuosisatojen ollut kansallisuutemme vartioiminen idän rajalla. Ja tunnustettavalla sitkeydellä hän on sen tehnyt. Usein maahan tallattuna hän taas ajan oloon on ojentanut vartensa pystyyn kuin

»vaahteran latva nuori».

Päältänähden ei kansallistunto hänessä aina esiinny selvänä ja liiassa vaatimattomuudessaan hän toisinaan pitää vieraan kielen käyttöä »herran» tuntomerkkinä. Mutta pohja on suomalainen. Ja kotiseutuunsa hän yleensä on lujasti kiintynyt.

Topelius sanoo karjalaista kansamme valopuoleksi. Eteläkarjalaisen luonteessa ei kaikki ole tätä valopuolta, vaan haitallisia varjopuoliakin löytyy. Jos sitten kysytään, mitkä ovat ne voimat, jotka hänen luonnettaan ovat muodostelleet, niin voidaan niistä mainita erittäinkin

kolme: luonto, historialliset vaiheet ja vieras kosketus. Ensimäinen näistä on antanut hänen luonteeseensa kaiken sen, joka hänessä on toisten veljiensä kanssa yhteistä. Vaikeat historialliset vaiheet ja idän tuntuva kosketus taas sen, mikä hänessä on vierasta. Onhan tämä alue halki aikojen ollut kynnyksen asemassa, taistelutantereena ja kulkutienä. Askelten jäljet ovat kaikkiallakin Karjalassa näkyvissä ja luonnollisesti sitä tuntuvammin täällä »kannaksella». Ajateltakoon vaan lahjoitusmaiden aikaa, ja helposti ymmärtää, etteivät sellaisten vaurioaikojen jäljet ole helposti pois pyyhityt. Paljon on eteläkarjalainen tehnyt niiden poistamiseksi, mutta paljon täytyy hänen vielä tehdä ja luontaisia lahjojaan kasvattaa, että ne »auttaisivat hänet kansansa parhaiden joukkoon.»

Juho Hurmalainen.

---

2. Rajakarjalaisten ja aunukselaisten luonteesta.

Rajakarjalaisen luonteen ominaisuuksista herättävät enimmän huomiota *hilpeys* ja *iloisuus*, halu nauruun, leikinlaskuun, kisailuun, juhlimiseen ja rahvaanremuihin. Varsinkin on hän leikinlaskun mies. Sen huomaa kaikkialla, missä vain on useampia rajakarjalaisia koossa. Toinen toisensa perään siinä satelee kaikenlaisia sutkauksia ja leikkilauseita (»vertauksia», »privutshkoita», »poverkoita»). Ja kädet viuhkaa, näköpää hyvästätuulesta punottaa ja naurut remajaa. Toisinaan tällaisissa tilaisuuksissa sentään saattavat pakinat muuttua kärjekkäiksikin, tarkotuksellisiksi »otattelemisiksi» tai »kenkkäilemisiksi» ja silloin kyllä hyvä tuuli muuttuu vastakohdakseenkin. Mutta näin kuitenkin aniharvoin.

Kisailu- ja juhlimishalua hän osottaa innokkaalla illatsuissa ja praasniekoissa käymisellä. Eikä vain nuorten kengät karkelo- ja kestimatkoilla kulu, vaan vanhainkin. Monesti matkustaa lähikylän praasniekkoihin koko kylä, paitsi »sadavuodjizet», ja »koinkatshojat». Illatsuissa istuvat vakavaluontoisimmatkin. Muunlaista kisarakkautta osottavat pyhäpäiväiset »gresshih»*) ja »bapkah kishuamizet», keilanlyömiset, »kapustanhakkuamizet»,**) karhuntanssit y. m. s.

Toiseksi on merkittävä luonteenpuolet sellaiset kuin *uteliaisuus*, halu ottaa vastaan vieraita ja päästä näkemään maailmaa. Uteliaisuuden pakottamana istuskellaan pyhäpäivät aamusta iltaan kylän taloissa — näkemässä, »midä heil on emännöidy» ja kuuntelemassa »kuulumizie»,

*) = rahahattupeli.
**) = vaikea kyykkyhyppyjuoksu.

seisoskellaan kirkonkylässä (»pogostal», »pidäjäl») käydessä puodeissa tai niiden edustoilla monet tähdellisimmätkin arkipäivät, ja jos esim. johonkin lähitaloon sattuu tulemaan oudompi henkilö, puhumattakaan »kaupunnjin herrasta», niin riennetään sinne usein heinäniityltäkin — katsomaan, »kenen heil pidi tulla». Tämmöistä uteliaisuutta tavataan varsinkin Aunuksessa. Kertovathan sieltä eräät kansanrunojenkerääjät semmoistakin, että jos heikäläinen on sattunut kulkemaan metsähuuhdan ohi, jolla kyntää mies, on tämä palon toisessakin päässä ollen pysäyttänyt hevosensa ja tullut »moankävijeä» tervehtimään, jopa häneltä hänen elämäkertaansakin tiedustamaan. — Mitä vieraan vastaanottavaisuuteen tulee, niin selviää se jo edellisestä. Kun kerran toiseen taloon tullut vieras saa semmoista huomiota aikaan, niin mitä sitten omaan taloon tullut. Tapaus panee talon kerrassaan nurin. Jokainen joutuu silloin aivan »varbahuzilleh kävelemäh» ja — osottamaan parastaan. Puetaan parhaisiin, liikutaan hiljaa ja puhutaan harkiten. Lähimäisen palveluhalu nousee huippuunsa. Näin kuitenkin vain oudon-arvokkaan vieraan osuessa, — sukulainen (»omahinen», »heimomies») synnyttää vain lämmintä hyväämieltä. Jälkimäisenkin sattuessa sentään pannaan toimeen kestijuhlat.

Maailmaa näkemään taas tahtoo jokainen mieshenkilö. »Auttaskohai Jumal tuonne (Pietariin, Helsinkiin, Solovetskiin, Jerusalemiin) piäsemäh!» kuulee usein vanhainkin miesten lausahtelevan. Muutamat pääsevätkin — esim. rahtimatkojen yhteydessä — jossakin markkinapaikassa käymään, ja voi miekkosen iloa sen jälkeen! Kertomista hänelle siitä riittää lopuksi ijäkseen. Kauppiaat saavat siihen tilaisuutta kauppamatkoillaan ja ovatkin he usein niiksi ruvenneet halusta päästä »liikkuvaksi mieheksi». Yleensäkin lienee karjalaisten kauppahaluisuus maailmannäkemishalun yhteydessä.

Näiden yhteydessä on kerrottava myös hänen valmiudesta ihailemaan kaikkea, missä on jotakin komeampaa tai nerokkaampaa. Jo tavallista kauniimpia kasvoja, upeampia pukimia, välkkyvämpiä ajoneuvoja, suurempaa taloa y. m. s. on hän valmis imehtimään ja kiittelemään; mitä enemmän sitten seikkoja sellaisia kuin kaupungin elämäntapoja, uusia keksintöjä ja ihmisen nerokkuutta. Runojen laulajat, hyvät sadunkertojat, kirjamiehet ja varsinkin miehet, jotka voivat olla »fulmahtina» (ajaa lakiasiota) — ne saavat heidän suurimman ihailunsa. Tästä on johtunut suuri herrojenkin ihailu, vaikka toiselta puolen he heitä kohtaan kantavat epäluuloakin. — Pappien ihailijoita he ovat uskonnollisista syistä.

Uteliaisuutensa ja ihailevaisuutensa vuoksi on rajakarjalainen myös herkkä ottamaan vastaan uusia elämäntapoja ja sivistystäkin, vaikka näissä suhteissa, varsinkin kun häntä niitä omaamaan ahdistetaan ja

kun sellainen muutos tuottaa tuntuvia kustannuksia, on hän toiselta puolen varsin vastahakoinenkin.

Eikä hän sentään aina ole utelias eikä liikekiihkoinenkaan. Toisinaan saattaa hän kotioloihinsa ja -aloihinsa painua niinkuin myyrä tai karhu, elellä niissä välittämättä mistään: kyntää äänettömänä peltoansa, kaataa kaskiansa korpisissa viljelysmiettehissä ja niittää luonnonniittyjään kuumeisin ennätysmielin. Ja liikkumassaollessakin tulee hänelle väliin valtava *koti-ikävä* — niin valtava, että hän joko asiansa matkan päässä hätiköiden toimittaa tai matkan, tärkeänkin, keskeyttää ja kääntää. Mielestäni sopivat rajakarjalaiseen mitä parahimmin Runebergin sanat, joilla hän »Hirvenhiihtäjissä» on antanut vienankarjalaisen Ontron tulkita matkan keskellä kohonnutta koti-ikäväänsä:

»Kolmast' autuas oot, joka istut kunniakasna
ystäväpiirissäis, etk' outoja seutuja astu!
Silmäsi rauhasan eess' on vilpitön eukko ja lapset
sievät, katsoa niinkuin virran kukkiva penger;
toinen taas kotimaasta ja heimostaan etähällä
kulkevi halveksittuna niin kuin arvotus outo.»

Ja *tyytyväinen kotoisiin oloihinsa* hän on, tyytyväinen aina. Ei hän ole kurjimpinakaan aikoina halukas pitemmäksi aikaa jättämään tanteriaan, lähtemään »paremmille laitumille» siirtolaisen tavoin. »Kuolem' on kovinta työtä, majanmuutto surkeinta», on hänen elämänoppinsa tässä suhteessa.

Ja tyytyväinen hän on yleensäkin; kovimmankin kovanonnen hän ottaa verrattain kylmäverisesti vastaan, kuin odotettuna ja ansaittuna. Vaikka toisaalta ei häntä herkempää itkuun — niin herkkä- ja hellätuntoinen kun on — toista ole. Mutta hän voi ja osaa mukautua. Lienee syytä tässä yhteydessä mainita myös hänen suuresta sukulaisrakkaudestaan ja uskollisuudesta taatontapoja kohtaan.

Noina painautumisen hetkinä, joista äskettäin mainitsimme, hän uutterasti mietiskelee. Miettimisen esineinä ovat hyvin usein »jumalahizet azhied». Tästä johtuu hänen suuri *uskonnollisuutensa*.

Uskonnollista muuten ovat kreikanuskoiset karjalaiset yleensäkin. Varsinkin aunukselaiset — ja puheenalaiset karjalaiset. Aunukselaisesta sanoo eräs heidän kuvaajansa, ettei hän nouse, ei pane maata, ei syö, ei juo, ei astu sisään (tupaan) eikä ulos ilman että täyttää uskonnollisen velvollisuutensa — ristii silmänsä. Ja eräs toinen sanoo heistä: »Minun täytyy sanoa, että karjalainen on hyvin uskonnollinen, aivan taikauskoisuuteen asti.»

Valitettavaa vain, että karjalaisten uskonnollisuus pyrkii paikottain supistumaan pelkkään ulkonaiseen uskonnollisuuteen. Paitsi edellämainittua ristinmerkkivelvollisuuden täyttöä voi näet katsoa hänen

Rukous.

pitävän tärkeimpänä puolena uskonnollisessa elämässä paastojen noudattamista ja luostareissakäymistä, joihin ei suinkaan aina liity syvempää uskonnollista elämää. Ja tämän lisäksi tulee vielä se, että heillä on uskonnon perusasioista useimmin hämärät ja nurjatkin käsitykset. Niinpä esim. Jumalasta. He näet saattavat pitää hänenä jotakuta pyhimystä, niinkuin »Pyhää-Iljaa», »Pyhää-Miikkulaa» t. m. s. Varsinkin Ilja (Elias) saa usein käydä Jumalasta. Sanotaan esim.: »Pyh-Ilja jyräjää» ja samalla: »Jumal tulda ishköö». *)

Ja onpa sulaa pakanuuttakin olemassa karjalaisten uskonnollisissa käsityksissä ja tavoissa.

Mutta tämä kaikki ei kuitenkaan halvenna karjalaisten uskonnollisuutta. Sen vilpittömyys näet korvaa nurinkurisuudet käsityksissä. Eikä nuo nurjuudet suinkaan ole heidän omaa syytänsä, vaan tietysti sen uskonnonopetuksen, jota heille on annettu — sen opetuksen vieraskielisyyden. Ovathan nim. heidän pappinsa, paitsi Raja-Karjalassa, kautta aikojen olleet ummikoita kansan kielen suhteen.

Ja eläväthän he sentään korkeampaakin uskontoelämää. Sitä todistavat heidän terveet käsityksensä ihmiselämän koettelemuksista — että ne ovat sallitut ja annetut opetukseksi — heidän *suuri siveellisyytensä* ja varma valoisa uskonsa haudantakaisesta elämästä.

*) Vert. myös: A. G., Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa (Koitar I, 103) ja A. A. Branders, Tietoja Suojärven pitäjästä, 1. 72.

Mitä tulee edelleen rajakarjalaisten luonteen ominaisuuksiin niin on niistä mainittava esim. heidän *rakkautensa lauluun*, soittoon. Vanhastaanhan he olivat vallan kuuluisia laulullisuudestaan. Ja nytkin, jos vain esim. kanteleen sävel helähtää, heti hiljaisuus pirttiin syntyy ja sekä soittaja että kuulijat muuttuvat kuin toisiksi ihmisiksi, henkeviksi ja kaihomielisiksi. Mutta kanteleen ääntähän ei enää kuulu. Sen puutteessa ilmenee heidän musikaalisuutensa kirkkomusiikin suosimisena. Että niin on asianlaita, todistaa se seikka että monet rajakarjalaiset käyvät kirkkoon etupäässä »jorostuksen» (kuorilaulun) vuoksi.

Eikä ole unohdettava heidän lainkuuliaisuuttaankaan, joka kuitenkin usein muodostuu lainpeloksi — josta myös sitten virkamiestenpelko — ja, jos laki näyttää heistä epäkäytännölliseltä ja heidän vanhan elämänjärjestyksensä vastaiselta, myös lainvihaksi, — josta sitten herrainviha.

Mutta eikö rajakarjalaisen luonteessa nurjia puolia olekaan? — Juuri niihin aioimme tulla.

Hänen luonteensa vähemmän kauniita puolia on ennenkaikkea hänen yli varain elämisensä ja miltei rajaton velanottohalu. Totta kyllä, että enimmät ajat elää hän ylen yksinkertaisesti, mutta toisin ajoin hän tuhlaa siinä määrin, että keskiarvo lankeaa liiallisuuden puolelle. — Velanottavaisuuden kera yhteydessä on vähäinen takaisinmaksamishalu, vikuroiminen siinä suhteessa.

Sitäpaitsi on mainittava hänen pieni epärehellisyytensä ja jonkunlainen kateus, salakateus, naapuria kohtaan.

Eikä hän ole aivan sopuisakaan ja lauhkealuontoinen, miksi häntä voisi edellisestä päättäen luulla. Kyllä hän suuttuu ja riitaantuukin ja kenties pikemmin kuin kukaan muu suomalainen, ja suututtuaan on kärjekäs ja julkea. Pieneen närkästystilaan joutuu hän hyvin usein, paitsi alussamainituissa remuseuroissa. Eikä hänen vieraanvastaanottavaisuutensakaan ole aina varjopuolta vailla; usein hän esim. kaukaisempaa sukulaista pöytään käskee ja samalla salaa toivoo, ett' ei tämä vain istuutuisi.

Ja ahneenpuoleinen hän on. Sitä ilmaisee esim. se, kun hän jonkun palveluksen tehtyään ei tahtoisi millään määrätä korvauksen suuruutta — ajattelee, kenties kysyjä määrää enemmän.

Rajakarjalainen on herkkämielinen, innostuva tunne-ihminen, mutta juuri siitä johtuu, että hän on myös herkästi lamautuva, katkeroittuva ja väliin välinpitämättömyyteenkin painuva korpi-ihminen, joka heimolaisilleen antaa paljon aprikoimisen ja huolen aihetta.

Iivo Härkönen.

Aunukselaisten luonnetta, mikäli se eroaa rajakarjalaisten luonteesta, kuvatkoot seuraavat venäläisten lausunnot.

Eräs niistä — v:lta 1875* — kiittää aunuksenkarjalaista hiljaiseksi, rauhaiseksi, tiedonhaluiseksi, työteliääksi ja raittiiksi. »Hän», sanotaan edelleen siinä, »helposti alistuu vieraaseen vaikutukseen, on siveellisesti turmeltumaton, hyväluontoinen, luottavainen, mieliottoinen ja jäljitteleväinen».

Eräs toinen venäläinen kirjottaa:** »Karjalaisen (tarkotetaan Aunuksen kihlak. karjalaista) luonne on järkähtämättömän tyyni, mutta samalla jonkun verran epäluuloinen, umpimielinen ja sulkeutunut. Hänen älyllinen puolensa on järkevyys ja tarkkapäisyys, yhtyneenä lujamielisyyteen, vaikka hän joskus näyttää koettavan peitellä näitä näennäisellä tyhmyydellä ja typeryydellä. Hänellä on suhteellisesti kehittynyt kauneuden aisti, joka ilmenee puhtauden harrastuksena, haluna juhlapäivinä koristeleida à la évropeique, härppäistä kahvikultaa ja hypellä kantelen säestyksellä . . . Tämä kansa on hämmästyttävän rehellinen ja täysin siveellinen. Rikoksia vierasta omaisuutta yhtävähän kuin henkilöä vastaan tuskin ollenkaan tavataan.»***) — Eräs kolmas venäläinen kiittelee myös näitä karjalaisia ja sanoo lopuksi: »Tämä älykkäisyys, yhtyneenä tunnollisuuteen, kohottaa Aunuksen läänissä hänet korkealle yläpuolelle venäläistä ja vepsäläistä, jotka asuvat tässä maakunnassa.»

Ennenmainittu Krukovskij, joka matkastaan halki Aunuksen läänin on julkaissut laajan kertomuksen, antaa karjalaisista seuraavan kuvauksen:

»Karjalaisen luonne on hiljainen, tasainen, pehmeä: karjalaista miellyttää hiljaisuus, tyyneys, vaitiolo ja siten karjalaisissa kylissä vallitsee täydellinen hiljaisuus. Samalla hän on itseensä-sulkeutunut, ei juuri seuramielinen ja usein epäluuloinen. Karjalaiset viettävät patriarkaalisen yksinkertaista elämää, eikä heidän tapojaan ole turmellut pinnallinen sivistys, josta hänen venäläiselle naapurilleen on niin paljon vahinkoa tullut. Karjalainen on rehellinen turhanpäiväisyyteen asti, hän ei konsaan petä eikä varasta. Erääseen erämaan kyläpahaseen minä unhotin revolverini ja neljän kuukauden kuluttua sain sen takaisin Pietariin, josta minut etsittiin ilmi. Hänessä ei ole sitä rahanahneutta,

---

*) Олон. Сборн. Выпускъ I, s. 126.

**) Олон. Сборн. Выпускъ 2-й, s. 43, 44, 51.

***) Että tämä on totta, todistaa se, että rikoksista tuomittujen prosentti Aunuksessa on lähes puolta pienempi kuin yleensä Venäjällä. Ja siveyden osotteena on sekin, että vaikka Aunuksessa vallitsee tapa, että miehet ja naiset kylpevät yhdessä, ei se kuitenkaan johda mihinkään valitettaviin seurauksiin. Ja vaikka ilatsuissa nuoret miehet ja neidot lähentelevät oudon mielestä usein hyvinkin arveluttavasti, ei niissäkään astuta yli rajan. — Poikkeuksen kerrotaan tekevän vain Ojatin vepsäläisten, jossa aatelisten maaorjuus on aikoinaan vallinnut.

joka on huomattavana hänen naapurissaan.»*) — Moniaat venäläiset sananlaskut ilmaisevat myös venäläisen käsitystä karjalaisen luonteesta. Mainitsemme niistä esim. seuraavat: »Raataa kuin aunukselainen kuolemaisilleen»; »Missä venäläinen saappaansa söi, siinä karjalainen hyötyä osasi.» »Karjalainen elää kuin kiiltomato metsässä.»**)

Pohjoisempana asuvista aunuksenkarjalaisista taas lausutaan samalta taholta:***) »Karjalaisen (Petroskoin kihlakunnassa) luonteen huomattavin piirre on itsepäisyys ja omavaltaisuus. Jokainen Petroskoin kaupungin rouva tämän hyvin tietää, jos hänellä on ollut karjalatar palveluksessaan. Jos tätä mikä ei miellytä, niin joutaa sanoa: »paikalla, paikalla», — hän ei sitä suinkaan kohta tee. Jos he näin menettelevät niiden kera, jotka voivat heidät paikastaan erottaa, niin mitenkäpä sitten Karjalassa virassa oleviin niinkuin lääkäreihin, opettajiin, pappeihin y. m. nähden, niiden puolelta kun ei ole mitään peljättävää, totteli taikka ei. Vaikka tuhat kertaa sairasta käskisit saapumaan määrättyyn aikaan, niin sanasi jäävät »huutavan ääneksi korvessa». Jos häntä miellytti tulla pyhäisin, niin, vaikka lauvantaina ei olisi mitään työtä, hän ei tule . . . Sanalla sanoen, venäläisen kauppiaan omapäisyys: »näin minä tahdon» on hyvin voimakkaana karjalaisessa. Kummeksittavaa on myös keskinäisen rakkauden ja vieraanvaraisuuden puute. Jos toinen karjalainen teetä juo, niin eipä tarjoa tuvassa istuvalle naapurilleen, vaan menköön, kun muka »oma pirtti näkyy». — — —

»Miten ystävällisesti ja sydämellisesti sinua kohdellaankin, niin kuitenkin tunnet, että et ole venäläisissä. Ja kaikesta hänen ryhdistään, varsinkin katseesta, pilkistää viekkaus ja petos. Kun läheisistä kylistä tuodaan heiniä, niin ne lumessa vieritetään, jotta paino kasvaisi . . . Jos voipi sanoa, että venäläinen on soturi, vanhanajan juutalainen lähetyssaarnaaja, niin karjalainen on käräjöitsijä-asianajaja. Oikeudenkäynnistä hän ei etsikään etua, onpa valmis kärsimään tappiotakin vaan hänen ainoa ajatuksensa on: »elköön vihamieskään maatko rauhassa, käyköön ainakin käräjissä». Olla jotenkin muita etevämpänä, se on hänen salainen unelmansa. Jopa kirkossakin hän tahtoo vallata ylimmän sijan. Jos häntä tahtoo ärsyttää, ei huoli kuin sanoa, että naapurikylässä on kansa kohteliaampaa, vieraanvaraisempaa — hän joutuu silloin sanomattomaan raivoon . . . Karjalaiset kirkonkylän asujat haastavat halveksivasti takakyläin eläjistä . . . Heidän kunniakseen täytyy kuitenkin tunnustaa, että he pyrkivät valistukseen. Muutamilla Pietarissa käyneillä on kirjatietoja, enemmän sentään historian ja lakitieteen alalla . . . Monen Karjalassa palvelleen opettajan lausun-

*) Круковскій, М. А., Олонецкій край. С. Петербургъ. 1904.
**) Майновъ, Поѣздка въ Обонежье и Корелу, 1874.
***) Eräs venäläinen virkamies Aunuksen läänинsanomissa (Олонецкія Губернскія Вѣдомости) v. 1905 n:ossa 61, 62.

non mukaan laskento on oppiaine, johon heillä on harrastusta ja kykyä . . Monet luvuntaitamattomatkin kauppiaat hämmästyttävät päässälaskun nopeudella ja tarkkuudella. Eiköhän sentähden lienekin heidän mielityönään kauppa . . .? Ennen vanhaan harrastettiin maanviljelystä: tämän todistavat laajat vainiot ja etenkin aidat, tehdyt suunnattomista kivistä. Työssä karjalainen ei jää venäläisestä jälelle, ja hänen sitkeytensä on hämmästyttävää. Päinvastoin kuin venäläiset, jotka sanovat: »ei ole eikä mistään saa», he sanovat: »on, pitää vain ansaita». Päinvaistoin kuin venäläisessä rahvaassa, on heissä uskonnollisuus heikkoa. Tämä kansa ei ole ihanteiden, vaan rahallisen voiton palvelija . . . Vaikka karjalainen juo, niin ei harjota semmoista herkeämätöntä juopottelua kuin venäläiset. Nyrkkitappelut ovat, päin vastoin kuin venäläisillä, täällä harvinaisia.»

Poventsan kihlakunnan karjalaisista kertoo eräs »Lapin eläjä» samaisissa lääninsanomissa,*) mitenkä talonpojat, kun velkautuvat paikallisille kauppiaille ja kun nämä sitten heitä ahdistelevat, polttavat pomoilta konsa verkot, konsa myllyt j. n. e. »Mutta», lausuu hän edelleen, »katso, mikä muutos tapahtuu siinä samassa talonpoika-kerjäläisessä, kun hän jotenkin pääsee menestymään! Hänestä tulee porho joka kymmenesti voittaa opettajansa! . . . Niin, ja karjalainen on iloinen voidessaan nylkeä jokaista, kun vain tilaisuus tarjoutuu. Katsokaa, miten hän tinkii, »mankuu» yhden kopekan tähden, minkä melun nostaa, jos ostaja laskee väärin yhdenkin kopekan verran. Karjalaisen mielessä on vain yksi: rahavoitto . . . Ja merkillinen piirre karjalaisessa on — ylpeys. Alituisen puutteen, silminnähtävän hädänalaisuudenkin uhalla karjalainen ei konsaan salli itseään loukata: naapurille hän salaa kostaa ja säätyläistä hän yhdestä, usein järkevästä muistutuksesta palkitsee mitä julkeimmilla mainesanoilla ja vähänkään kursailematta ilmottaa julki, että hän ja hänen naapurinsa ovat — alkuisia asukkaita, mutta te — muualta tullut ja sentähden elä opeta häntä, hän itse tahtoo teitä opettaa! . . .»

Viimeisissä lausunnoissa sentään lienee liiotteluakin, varsinkin, kun yhden niistä on kirjottanut virkamies — toisrotuinen ja -kielinen virkamies. Kuitenkin lienee näissäkin paljon totta. — Liitämme vihdoin loppuun pari lausuntoa, jotka on annettu meikäläisten karjalankävijäin taholta.

Teoksessaan »Kesämatkoja Venäjän Karjalassa» lausuu Pääkkönen: »Kansa on luonteeltaan vilkasta, ystävällistä, avomielistä, mutta samalla myöskin hyvin valmista epäluuloon, jos vaan vähänkään sitä heissä herättää.»

Rosberg taas kirjoittaa:**)

*) Олон. Губ. Вѣд., 1902 т. 131.

**) Rosberg, J. E.: Från finska språkgränsen. (Ateneum, 1898, s. 158.)

»Kysyin kerran venäläiseltä talonpojalta, mintähden hän ja useat hänen naapurinsa ovat ottaneet vaimonsa karjalaisesta kylästä, vaikka omassa kylässä oli naimaikäisiä tyttöjä yltäkyllin. — 'Karjalattaret eivät lörpöttele niin paljon kuin venakot', kuului vastaus.»

E. Ahtia.

---

3. Vienankarjalaisten luonteesta.

Vienankarjalaiset ovat vilkasta, reipasta, rehtiä, mutta samalla myös hellämielistä, runollista, jopa kainostelevaakin väkeä, kaupoissa käytännöllistä, mutta kotioloissa väliin hyvinkin epäkäytännöllistä — maatöitä mahtamatonta — kansaa. Vilkkaus ja reippaus on heimoperintöä, tuntehikkaaksi on vienankarjalaisen tehnyt mahtava erämaanluonto, joka valtavasti vaikuttaa varsinkin harvaan asutuilla seuduilla, ja muun on kasvattanut historia.

»Kanssakäymisessään hän on iloinen ja puhelijas, vieraita vastaan hyväntahtoinen ja ystävällinen, puutetta kärsiviä lähimmäisiä vastaan avulijas.»

Uskonnollista on Vienan kansa — katsoen valtiokirkon kannalta — vain pintapuolisesti, mikä ei ole kummakaan, kun uskonnon opetus on kautta aikojen käynyt kansalle tajuamattomalla kielellä. Kyllähän se silmiänsä ahkerastikin ristii, pyhänsä säännöllisemmin kuin itse slavoonit pyhittää, mutta se kaikki on ulkonaista. Syvemmällä ovat vallalla kiintymykset ja uskot vanhoihin jumaliin tai — uskonlahkoihin. Lahkolaisuudesta on mainittava staroverilaisuuden suuri suosiminen, niin suuri että siitä on muodostunut lukuisia pikku lahkoja. Tästä kuitenkin kerrottanee enemmän tämän kirjan toisessa kirjoituksessa.

Huolimatta pintapuolisesta uskonnollisuudesta on tämä kansa suuresti *siveellinen*. Niin suuresti, että onneton se, joka esim. sukupuolipuhtauden polulta poikkeaa, — hän saa yleisen pilkan ja halveksumisen osakseen. Eipä viinankaan viettelyksiä vienankarjalainen kovin seuraa. Sitä todistaa sekin, että koko Vienassa, Kemin kihlakunnan karjalaisessa osassa, ei ole muuta kuin yksi viinakauppa, sekin lähellä merenrantaa, Usmanankylässä, johtuen tämä siitä, että kansa ei ole tarjottuja viinakauppoja ottanut vastaan. Rehellistä tämä kansa on siinä määrin, ettei varkauksia, ryöstöjä ja miestappoja tapahdu vuosikymmeniin.

Muista luonteenominaisuuksista mainittakoon avomielisyys, luottavaisuus, nöyryys ja erittäinkin *sitkeys*. Pääkkönen lausuu viimeksimainitusta: »Mitä sitkeyteen tulee, niin ovat Vienan karjalaiset siinä

suhteessa edellä monesta muusta. Lakkaamattomassa taistelussa elämisestä, osaksi karua maaperää, osaksi hallaa, kylmyyttä, metsänpetoja ja ennen kaikkea sitä muukalaista sorrantaa vastaan, joka jäytää sen sekä ruumiillisen työn hedelmiä että hengenvoimia, on tuon kansan tarmo terästynyt aivan ihmeteltäväksi. Joka hetki seisoo kuolon enkeli ovella, vaan tämä uljas kansa ei sitä hämmästy; se nauraa sille vaan ja elää hilpeänä sittenkin. Jos tätä kansaa joskus syytetään turhasta yrittelevyydestä ja johdonmukaisuuden puutteesta, niin muistettakoon silloin sen asema ja se toivoton tila, mihin tuo asema sen on vienyt.»*)

Lopuksi huomautan vienankarjalaisten suuresta *opin-* ja *tiedonhalusta*, joka on saattanut monen omin voiminsa kehittymään kelpoisaksikin kirjamieheksi.

Paavo Ahava.

---

*) L. W. Pääkkönen, Kesämatkoja Venäjän Karjalassa. Suomen Muinaismuistoyhd. Aikakauskirja XVIII, s. 98.

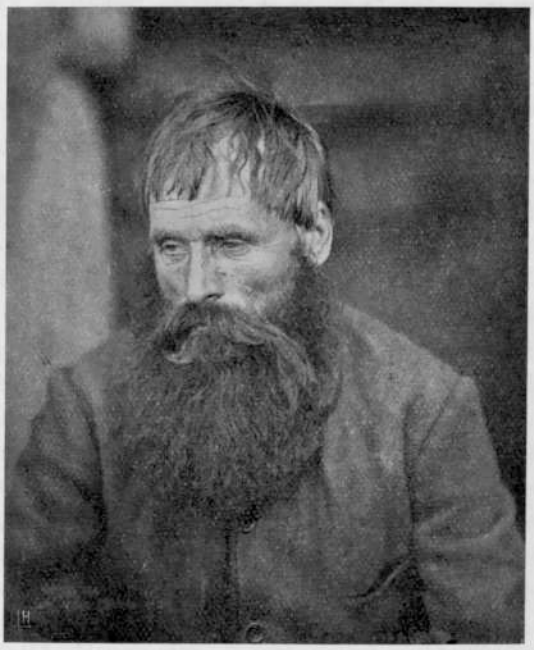

RUNOALUEET JA MITÄ LAJEJA KANSANRUNOUTTA KARJALAN HEIMO ERI ALUEILLA VILJELEE.

Kansanrunouttamme tutkittaessa erotetaan Karjalan heimon asumilla mailla seuraavat runoalueet: Inkeri ja Karjalan kannas, joita myös (Viro niihin laskettuna) nimitetään eteläiseksi runoalueeksi; Suomen ja Venäjän Karjala, joita yhteisellä nimellä sanotaan pohjoisiksi alueiksi. Suomen Karjala jaetaan kansanrunouden kannalta katsoen vielä kahteen osaan n. s. Itä-Karjalaan (siihen kuuluvat etupäässä Salmi, Impilahti, Suistamo, Suojärvi, Korpiselkä ja läheinen Venäjänpuolinen rajaseutu) ja Ilomantsin seutuun. Pohjoisin alue jaetaan Pohjois-Aunuksen ja Vienan Karjalan runoalueeseen. Edelliseen lasketaan n. 120 virstan pituinen kaistale Himolasta Repolaan. N. s. rajaryhmänä pidetään Kiimasjärven ja Kontokin pitäjiä. Vienan läänin pohjoisin varsinainen laulupaikka on Lonkan kylä, itäisin Jyskyjärvi. Aluejako perustuu siihen että kussakin piirissä on oma omituinen laulutapansa.

Karjalan heimo on viljellyt ja taitaa vieläkin kaikkia lajeja suomalaista kansanrunoutta.

Sadusto eroo savolaisesta ja länsisuomalaisesta koko huomattavasti. Se on ollut enemmän venäläisen vaikutuksen alaisena ja aiheet koskevat esim. enemmän tsaareja, pajareita ja pyhimyksiä kuin muiden suomalaisten sadut. Sananlaskuista ja -sutkauksista sekä arvoituksista on Karjala ehkä köyhempi kuin muu Suomi, samaten lienee myöskin sävelmien laita, sillä uudenaikaisia lauluja on sieltä niukalti saatu. Mutta aivan toisin on laita kaiken varsinaisen vanhan runouden, sitä on siellä viljemmälti kuin missään muualla.

Karjalassa on ennen kaikkea laulettu *kertovaisia runoja*. Rikkain Kalevala-aiheisista runoista on Vienan lääni. Sieltä niitä on kerätty toista tuhatta toisintoa. Merkillisin ilmiö näissä runoissa on se, että kukin muodostaa täydellisen kokonaisuuden. Mitä etelämmäksi runoaluetta kuljet sen lyhyemmiksi ja yksinkertaisemmiksi kertovaiset runot muuttuvat. Pohjois-Aunuksen ja Ilomantsin seuduilla ne vielä ovat koko täydellisiä, mutta jo Karjalan kannaksella tapaat vain ai-

van lyhyitä pätkiä samoista aiheista. Inkerin ja Viron muutaman kymmenen säkeen mittaisia kertovaisia runoja enää vain vaivoin voit samoiksi tuntea ja vähän on niissä (kaikkeen näiltä alueilta vanhalla runomitalla lauletun runouden lukumäärään verraten) kertovaista ainesta. Jos laskisimme kaikki Vienan läänissä vanhalla runomitalla muistoonpannut säkeet, huomaisimme suurimman osan tulevan kertovaisten runojen osalle, Karjalan kannaksella ehkä niitä on vain kolmas osa, Inkerissä tuskin neljättäkään osaa.

Lyyrillisiä, tunnelmarunoja, sitävastoin on yhä niukemmin mitä pohjoisemmaksi kuljemme. Häärunoja on kumminkin viljalti ollut kaikkialla missä vain Karjalan heimoa asuu. Laulaen on morsiamelle annettu neuvot elämänsä varalle miehelässä, laulaen on hän häissä purkanut kotikaihonsa ja lapsuusmuistelmansa. Tätä lajia lyyrillistä runoutta on yhtähyvin pohjoisimmalla alueella kuin Inkerissä ja kaikkialla ovat häälaulut jokseenkin täydellisiä. Kantelettaren aiheisto sitävastoin on kerätty Suomen Karjalasta; myös Karjalan kannaksella ja Inkerissä sentapaisia lauluja on viljalti. Vienan läänissä on häärunoja lukuunottamatta saatu talteen vain muutama sata lyyrillistä runonpätkää, nekin köyhiä; Aunuksesta ehkä saman verran.

Itkuvirsiä, jotka on niinikään luettava lyyrilliseen runouteen, käytetään kaikkialla, missä asuu kreikanuskoisia karjalaisia. Vakiintunutta runomittaa niissä ei ole, jonkunlainen poljenta kumminkin ja ennen kaikkea alkusointu sekä omituisia hyväilynimiä ja kuvaannollisia lauseparsia. Itkuvirsin tulkitaan tunteita häissä ja hautajaisissa; äiti tekee itkun pojastaan, joka otetaan sotamieheksi, tytär itkee äitinsä, isänsä ja veljensä ristin juurella aina kuin kalmoilla käy, itketään omia ja muiden kovia kohtaloja. Ja aina saa itkuvirsi mielen herkkenemään ja pusertaa silmistä viljavat vedet.

Loitsurunoutta käytetään koko alueella. Inkeristä niitä on kumminkin saatu vähemmän talteen kuin muualta, vain pari sataa toisintoa. Ei sitä tautia — kuolemantautia lukuunottamatta — mitä ei Karjalassa luvuin parannettaisi. Loihduista saadaan apu kaikkiin elämän sattumiin, kotiaskareisiin, karjankaitsemiseen, metsänkäyntiin ja kalastukseen. Länsi-Suomessa ovat loitsuluvut vielä aivan lyhyitä taudin puhutteluja, käskyn tapaisia manauksia tai legendoja, Savossa tapaat jo hieman kehittyneempiä lukuja, mutta varsinainen loitsurunous kukoistaa sekin vasta Karjalassa. Siellä kehittyvät taudin syntysanat aivan kuin laajoiksi kertomarunoiksi, rukoukset runollisemmiksi, manaukset jylhiksi. Tietäjän salaperäisyydet tutkiva henki, ja eläväksi olioksi käsitetty, ihmistä kaikkialla vaaniva tauti herruudesta kiistelevät, ja elleivät synnyt ja manaukset muuten auta, liikkuu loihtija »Ukon väellä, väellä vanhan Väinämöisen, tietäjän ijän ikuisen, Jumalan on luottehilla».

Minkäänlaista kuvaa kansanrunouden rikkaudesta ja laadusta eri alueilla emme saa vaikka luettelisimme montako tuhatta toisintoa on muistiin kirjoitettu eri alueilta. Niiden vanhalla runomitalla sepitettyjen toisintojen lukumäärä Inkeristä, Karjalasta ja koko muusta Suomesta, jotka tallennetaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, nousee ehkä 40,000. Inkerin osalle niistä tulee n. 8,000—9,000, Länsi-Suomen, Savon ja Perä-Pohjolan osalle tuskin edes samaa määrää lyyrillisiä lauluja ja loitsuja, kaikki muut jäävät Karjalan heimolta saaduiksi. Karjalan kannakselle tulee niistä n. 6000 toisintoa. Mutta tuollaiset numerolaskut eivät meitä suurestikaan hyödytä, sillä ennen kaikkea on otettava huomioon minkä pituisia ja arvoisia nuo tuotteet eri alueilla ovat. Jonkunlaisen käsityksen siitä saamme tarkastamalla eri alueiden parhaita laulajia, niin sanoakseni runolaulajain ja tietäjäin huippuja. Viron etevin laulaja Epp Vasar lauloi kyllä 700 runoa, yhteensä n. 15,000 säettä, mutta runo tulee hänellä vain parinkymmenen säkeen pituiseksi; Paraske Karjalan kannaksella n. 1,200 runoa, yhteensä n. 30,000 säettä, ja hänen runojensa pituus on keskimäärin 25 säettä. Sissonen Ilomantsissa tosin lauloi vain 80 runoa, joissa säeluku on 4,000, mutta hänen runonsa ovat 50 säkeen pituisia. Ja pohjoisimmalla laulualueella, Lonkassa, taisi Jyrki aina 89 säkeen pituisia runoja; niiden lukumäärä on 29, säeluku n. 2,500. Onpa pohjoisella alueella laulettu lähes puolentuhannen säkeen mittaisia runoja, eteläisellä sitävastoin harvoin sataan säkeeseen paisunutta. Senpävuoksi ei pitäne paikkaansa runojen runsautta mittailla yksinomaan toisintojen numeroluvun mukaan.

Runojen erilaisuus — paremmuus, mitä pohjoisemmaksi mennään — aiheutuu etupäässä erilaisista olosuhteista eri alueilla. Noilla kansaryhmillä, vaikka kuuluisivatkin samaan heimoon, on takanaan erilainen kehitys; luonto on toinen ja laulajatkin ovat toisaalla yksinomaan naisia, toisaalla on runoilu miltei vain miesten tehtävä. Jos tarkkaat tässä kirjassa olevia esityksiä hiljaisista uneksivista Vienan Karjalan saloista ja sen kansan rauhaisaa, vaikkakin raskasta taistelua elämän toimeentulon eteen ja vertaat niitä oloja Suomen Karjalassa, Karjalan kannaksella sekä Inkerissä asuvien vaiheisiin, niin huomaat, mikä ero on sekä luonnolla että elämällä. Huomaat myös, miksi Vienan Karjalassa lauletaan pitkiä ja täydellisiä runoja. Sikäläinen on kuin oman onnensa nojassa kuunnellut luonnon ääntä ja ne salaperäisinä helskytellyt lauluiksi, toiset taas ovat olleet alinomaan vihollisen jaloissa ja läänitysherrain armoilla, maaorjina ja raatajina rahanalaisina. Heidän ei ole tehnyt mieli laulaa paljo muuta kuin synkeitä tai alakuloisia mielialojaan.

Pohjoisessa kukoistaa kertovainen ja loitsurunous sellainen, että vieraan vainioilla raatava etelä ei pääse läheskään sen verroille. „On

mahdotonta ajatella, että Kalevalan runot missään muualla kuin Karjalan sydänmailla olisivat kehittyneet sellaisiksi kuin ne ovat. Niissähän ei kuvata sotaisia urotöitä eikä viljelysrintamaiden kylähenkeä. Ne ovat kuin itse luonnon rinnasta puhjenneita, niissä puhuu välittömästi koskemattomien korpien vieno runollinen henki. Niin on voinut laulaa vain sellainen kansa, joka vuosituhannet on salojen sylissä asustanut.

Väinö Salminen.

KARJALAISTEN OSUUS KALEVALAN RUNOISSA.

Jo 1600 luvulla oppineet puhuvat niistä vanhoista lauluista, joita talonpoikaisessa väestössä Suomen sydänmailla muisteltiin, ja joilla oli aivan omituinen runomittansa. Seuraavalla vuosisadalla Porthan kirjoittaessaan varsinaisen tutkimuksen suomalaisesta runoudesta, jossa selvittää tämän runomitan sääntöjä, mainitsee sitä varsinkin savolaisten, karjalaisten ja Kajaanin puolisten pohjalaisten viljelevän. Viime vuosisadan alkupuolella vanhempi Sakari Topelius sai selville, että muinaisrunojen paras säilymispaikka oli Suomen rajan ulkopuolella Venäjän Karjalassa, jossa sitten Lönnrot kokosi varsinaiset rakennusainekset vanhaan Kalevalaan. Ennen uuden Kalevalan ilmestymistä löysi Europaeus vielä uusia laulumaita Suomen Raja-Karjalassa, Karjalan kannaksella ja Inkerinmaalla.

Siitä, että suomalaiset runot olivat säilyneet juuri karjalaisen heimon asumusaloilla, tehtiin luonnollisesti se johtopäätös, että ne olivat karjalaisten luomiakin. Tämän päätöksen perusteena ei ollut ainoastaan hämäläisten ja virolaisten alueilla löydettyjen runojen vähälukuisuus ja lyhyys, vaan myös heidän murteittensa soveltumattomuus vanhaan runomittaan, jopa jäämiläisen kansanluonteen oletettu epärunollisuus.

Uudemmat keräykset ja tutkimukset ovat kuitenkin johtaneet aivan toisiin tuloksiin. Virosta on viime vuosikymmeninä koottu talteen noin 60,000 runotoisintoa, niiden joukossa yhtä pitkiä kuin laajimmat vienanpuoliset runojaksot, ja Suomen länsimurteen alalta on samoihin aikoihin tuhansittain loitsuja kirjaan pantu. Näistä löydöistä myös ilmenee, että viron ja länsisuomen murteet vanhempina aikoina ovat hyvinkin voineet täyttää runomitan vaatimuksia.

Toiselta puolen on käynyt ilmi, etteivät suinkaan kaikki karjalaiset tunne runoja. Jo Lönnrot pettyi toiveissaan löytää pohjoispuolelta Vuokkiniemen ja Uhtuen pitäjien vielä runsaampia runolähteitä. Saman pettymyksen koki Europaeus Tverin Karjalassa. Uudemmista tieteellisistä keräilijöistä Borenius teki ensimäisenä sen havainnon, että venäjänkarjalaisten runojen kielimuodot ja sanasto viittavat suomenpuoliseen syntyperään. Runojen sisällyksen vertaileva tutkimus on Julius

Krohnista alkaen yhä yksityiskohtaisemmin osoittanut, että suurin osa runoaiheista on Länsi-Suomesta tai Virosta kotoisin. Kalevalassa on tuskin ainoatakaan kertomarunoa, joka olisi Venäjän tai Suomen Karjalasta alkuisin, ja mahdollisesti inkeriläisperäisiä on varsin rajoitettu luku.

Mikä on siis karjalaisten osuus Kalevalan runoissa? Onko heillä yksistään säilyttäjän ansio, joka tosin ei ole vähäksi arvattava? Tähänkin kysymykseen antaa vertaileva runotutkimus vastauksen, joka asettaa karjalaisten runollisen kyvyn oikeaan valoonsa. Jos tarkastamme samanaineisia virolaisia ja inkeriläisiä runoja vierekkäin taikka länsisuomalaisia ja itäsuomalaisia loitsuja rinnakkain, niin havaitsemme heti, kuinka suuressa määrässä jälkimäiset ovat laajentuneet uusien kertosäkeitten ja lisäpiirteitten avulla. Sitä paitsi huomaamme, miten eri runot ja niiden osat usein pyrkivät yhdistymään keskenään. Nämät taipumukset tapaamme enimmän kehittyneinä varsinaisesti karjalaisilla alueilla kahden puolen Suomen itärajaa, missä Savon kautta kulkeneet läntiset ja Inkeristä päin tulleet eteläiset virtaukset yhtyvät. Muista runoista lainatut tai tilapäisesti keksityt lisäpiirteet jäävät säännöllisesti runoon kuuluviksi, runojen yhdistykset muuttuvat vakinaisiksi runojaksoiksi. Runojen yhdistyessä yleistyvät muutamat henkilönimet: Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen ja Kullervo, jotka vuorostansa aiheuttavat yhä lähempää yhteyttä heistä kertovien laulujen välillä. Eri runojen aiheet ja piirteet sulautuvat siinä määrin toisiinsa, että syntyy aivan uuden veroisia hengentuotteita. Näihin kuuluvat useimmat niistä vienanpuolisista runojaksoista, joista Kalevala paraasta päästä on kokoonpantu. Vaikkeivät niiden eri ainekset olekaan karjalaisten alkuisin luomia, niin ovat ne miltei kaikki karjalaisten uudesti luomia. Ja vaikkei n. s. jäämiläisen heimon henkeä enää voi väittää epärunolliseksi, niin todistaa kuitenkin runojemme kehitys karjalaisten laulajain piirissä vielä melkoista runsaampaa runollista luonnonlahjaa.

Meidän ei tarvitse muuta kuin ottaa verrattain vähäinen Aino-jakso paloiteltavaksi, nähdäksemme mitenkä vienanpuolinen runo voi olla kuudesta seitsemästä virolaisperäisestä tai länsisuomalaisesta alkuaineksesta kokoonpantu ja sittenkin yhtenäinen luoma. Kaikista selvimmän käsityksen karjalaisten osuudesta Kalevalassa antaa meille suuri Sampojakso. Jo Suomen Karjalassa näemme länsisuomalaisen Väinämöisen ammunnan ja virolaisen Luomisrunon kiinteästi yhtyneenä. Samoin tapaamme kahdesta laivaretkestä ja kantelen synnystä muodostuneen Kantelejakson, johon vielä Päivänpäästö-runo liittyy. Viimeksi mainitusta kokoonpanosta ynnä muista aiheista syntyy sulautumalla Sammonryöstö-runo. Tämä sitten Venäjän Karjalassa saa johdannokseen Väinämöisen ammuntaa ja luomista esittävän kokoonpanon ja niiden

välille liitteeksi sepitetään kosintarunoista ynnä kaikenlaisista eri aineksista Sammontaonta. Siten muodostunut Sampojakso alkaa vetää puoleensa muitakin Väinämöisestä ja Ilmarisesta kertovia runoja, vieläpä Lemminkäis- ja Kullervo-jaksot joutuvat sen kera kosketuksiin, joten Lönnrotin ei tarvinnut enää ottaa pitkää askelta ryhtyessään yhtenäisen kokonaiseepoksen järjestämiseen.

Myöskin loitsurunojen yhdistäminen Kalevalaan perustuu karjalaisten laulutapaan. Alkuansa on laulettuja kertoma- ja tunnelmarunoja pidetty aivan erillään lausumalla esitettävistä loitsuluvuista, vaikka niillä oli yhteinen runomitta. Edellisiä esittivät kisakentillä nuoret neitoset sekä Virossa että vielä Inkerissä ynnä Helkavirsistä päättäen myös Länsi-Suomessa. Mutta Itä-Suomessa ja Venäjän Karjalassa ottivat vanhat partasuut uroot, loitsujen paraat taitajat, myös kertomarunot hoitoonsa, yhdistäen muistissaan molemmat runolajit. Loitsuluvuista he mielinmäärin siirtelivät säkeitä ja piirteitä kertomarunoihin. Ja loitsuihin he sovittivat suuria kappaleita kertomarunoista, jopa kokonaisia runojakin. Siten muodostui melkoinen osa n. s. syntyrunoja. Esim. pistoksen lukuun otettiin johdannoksi ison tammen runo, niinikään verensulkusanoihin Väinämöisen veneenveisto, ja raudan synty sai Ilmarisen taonnan kultaneidon runosta.

V. 1835 julkaisemansa kansaneepoksen Lönnrot nimitti: »Kalevala taikka vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista.» Tässä voimme eroittaa runoelman kaikki tekijät. Lopullinen järjestys ja yhdistys nimityksellä Kalevala on Lönnrotin, aiheet ovat koko Suomen kansan, vieläpä virolaisen veljeskansan, aikoinaan runoiksi luomat, mutta ne runojaksot, joista Kalevala on voitu kokoonpanna, ovat karjalaisten kansanrunoilijain muodostamat ja kehittämät. Suurin kunnia on kieltämättä annettava Vienan läänin runojen laulajille, joiden Kalevalan-aineiset kertomarunot, äskettäin painosta valmistuneina, ovat jokaisen nähtävänä ja tutkittavana. Heille on Suomen kansa ikuisessa kiitollisuuden velassa ei ainoastaan niistä runollisista helmistä, joita he ovat säilyttäneet ja kasvattaneet, vaan myös heidän laulujensa vaikutuksesta Kalevalan kautta suomalaisen kansallishengen heräämiseen.

Kaarle Krohn.

KARJALAINEN KANSALLISTUNTO JA KARJALANKIELEN ASEMA RAJAN TAKANA.

Eläen kaidalla maakaistaleellaan heitä vierovien kansallisuuksien ahdistuksessa eivät rajantakaiset karjalaiset ole voineet keskittyä juuri minkään yhdistävän aatteen ympärille — ei hallituksellisen eikä kielelliskansallisenkaan. Kansallistunteen heräämistä ja kasvamista ovat sitäpaitsi ehkäisseet heidän lukumäärällinen vähäisyytensä, pieni varallisuutensa ja henkinen kehittymättömyytensä.

Jos täten onkin tunnustettava, että mitään kansallistuntoa nykyaikaisessa mielessä ainakaan Aunuksessa yleensä ei ole, niin on toiselta puolen varmaa, että joku määrä omaa kieltä ja omaa kansaa hellivää yhteistuntoa sentään rajan takana on. Kuulee näet Aunuksessakin usein valitettavan, miten omaa kieltä vieras kieli painaa ja sitä hävittää. Ja venäläiset pysyvät yleensä karjalaisille enemmän tai vähemmän vieraina. Eikä se olekaan kumma, sillä eihän näitä naapuruksia erota vain eri kieli ja kansallisuus, vaan usein myös se, että venäläiset halveksivat karjalaisia, — kutsuvat heitä ja vepsäläisiä ivaten liikanimillä: »koreljak», »korjeshka», »valkeasilmäinen korjoha», »pogany kaivany» (kirotut kaivanit), »tshuhari» y. m. Että välit eivät ole oikein, sen todistavat venäläiset itsekin. Eräs venäläinen, joka nähtävästi pitemmän aikaa on elänyt karjalaisten parissa, sanoo: »Venäläinen on aina hänen hengelleen vieras. Venäläisen aikana karjalainen käy vaiteliaaksi ja ikäväksi, jopa hänen luotaan poistuukin.»*) Samaa kertovat useat muut kirjottajat.

Voisi nyt ajatella, että karjalainen näin ollen mieluisasti liittyy läntiseen veljeensä, suomalaiseen, kun hän vielä elää sen kera vierekkäin, on kauppasuhteissa y. m. Niin ei kuitenkaan, ainakaan aunuksela isiin nähden, ole yleensä asianlaita, vaan on vieroksumusta tässäkin suhteen olemassa. Mikä siihen on syynä? Erilaiset yhteisölliset olot, erilainen uskontunnustus ja ennenkaikkea se vierova ja hyljeksivä kohtelu, mitä Suomen rahvas ja säätyläisetkin ovat heille osottaneet,

*) Олон. Сборникъ, Выпускъ II, 1886, s. 181.

kutsuen hekin heitä pilkkanimillä — esim. sellaisilla kuin »ryssä», »laukkuryssä», »sukkapelli». Se on estänyt yleisen heimous- ja yhteistunnon heräämistä tai kehittymistä rajantakaisessa Karjalassa.

Tämä kaikki koskee kuitenkin yksinkertaista karjalaista rahvasta. Varakkaampi, laajemmin liikkunut ja johonkin määrin sivistynyt karjalainen kauppias tai liikemies on useimmin ainakin Aunuksessa venäläistynyt, ellei aineellisten harrastustensa vuoksi osota kylmyyttä karjalaisuudelle.

Rajantakaisten karjalaisten venäläistymistä ovat edistäneet sekä hallinnolliset ja taloudelliset, että uskonnolliset ja opetukselliset seikat. Kaikkien virastojen ja virkamiesten ynnä säätyläisten vieraskielisyys ja -mielisyys, venäläinen asevelvollisuus, sotaväen majotukset, valtiollisesti karkotettujen oleskelut, lukuisat Pietarin matkat, rautatehtaat venäläisine työmiehineen sekä venäläinen siirtolaisuus — kaikki nämä ovat sen aallon hyrskyä, joka on kattanut ja kattaa karjalaista aluetta siellä. Tähän tulee nykyaikana lisäksi kiihkeästi johdettu, uskonnon ja sivistyksen nimessä käypä, vieraan kielen juurruttaminen ja karjalankielen »hävittäminen». Vienan Karjalassa on kuitenkin ilahuttavaa poikkeusta olemassa, vaikka sielläkin samat voimat ja venäläispropaganda ovat täydessä toimessaan.

Katsastakaammepa lähemmin karjalankielen asemaa kirjallisuuden, kirkon ja koulun alalla rajantakaisessa Karjalassa.

Mitään karjalankielistä kirjallisuutta ei ennen XIX vuosisataa ole siellä ollut. Tosin kertoo eräs hollantilainen Simon van Salingen, miten hän vv. 1566—68 matkaillessaan Vienan-Karjalassa oli Kantalahdessa kohdannut erään Feodor Zidenovin, joka »oli kirjottanut Karjalan ja Lapin historian, ja uskaltanut kirjotuksiin saattaa karjalan kieltä, jota ei kenkään ollut milloinkaan kirjottanut», ja joka näytti hänelle karjalaiset aakkoset, uskontunnustuksen ja Isämeidän, jotka hän oli karjalankielelle kääntänyt.*) Mutta tämä merkillinen yritys lienee jäänyt yritykseksi. Myös kerrotaan, kuinka v. 1773 saapui Pietariin eräs papinehdokas Poventsan Karjalasta, tullakseen vihityksi papinvirkaan. Kun metropoliitta Gabriel oli häneltä kuullut, etteivät hänen seurakuntalaisensa ensinkään taida venäjänkieltä, pani hän hänet kääntämään aunuksenkielelle ortodoksisen tunnustuksen, Herran- ja Isämeidän rukouksen ja lyhykäisen kristillisen siveysopin, sekä tarkistaakseen käännöstä kutsui koolle muutamia Pietarissa eläviä Aunuksen kauppiaita, käskien heidän lukea käännöksen ja kysyen, vastaako se tarkotustaan. Näin kertoo eräs kirje (josta tuonnempana enemmän), mutta nähtävästi tämäkin toimenpide jäi tähän.

Ensimmäinen aunuksenmurteella toimitettu kirja on tietääksemme

*) Finnisch-Ugrische Forschungen. Band IV, Heft 2, s. 57.

Pietarissa v. 1804 ilmestynyt: »Muutamien rukousten ja lyhykäisen katkismon käännös karjalankielelle», painettu venäläisillä kirjakkeilla. Ehkä tämä on yhteydessä edellämainitun metropoliitan toimenpiteen kera, mutta varmasti sitä emme tiedä, yhtävähän kuin sitäkään, pääsikö tämä ensimäinen kirja mihinkään käytäntöön niiden kesken, joille se oli tarkotettu.

V. 1816 kirjottaa eräs »vanhus» — kirje päivätty Kineshmassa 20 p. tammik. — yliprokuraattori ruhtinas Golitsynille, kerrottuaan ensin yllämainitusta metropoliitan käännöstoimesta: »Aunuksen läänissä asuu kansa, joka tunnustaa kreikkalais-venäläistä uskontoa, mutta haastaa kieltä aivan erilaista kuin venäjä: se on melkein sama kuin suomi, mutta eroaa hiukan ääntämisen puolesta. Suomalaisen ja aunukselaisen kielellinen erotus on sama kuin iso- ja vähävenäläisen, niin että kun suomalainen haastaa, niin aunukselainen ymmärtää, vaikka ei voi haastaa niinkuin suomalainen. Mutta isovenäläisen ja aunukselaisen erotus on aivan toinen: toinen ei toistaan ymmärrä, ja vain ne aunukselaiset osaavat venäjänkieltä, jotka käyvät isovenäläisissä kaupungeissa kaupan asioilla ja ansiotyössä, mutta ketkä eivät Aunuksen läänistä liiku muuanne, he eivät sanaakaan venäjää taida. Olen sattunut tuntemaan ja näkemään Pietarin nahkatehtaissa monta aunukselaista, jotka — — sairauden tullen on rippi-isän täytynyt ripittää välittäjän avulla, joka on taitanut sekä venäjän että aunuksen kieltä.» Sitten kirjottaja pyytää, että yliprokuraattori suvaitsisi jatkaa metropoliitan yllämainittua yritystä ja käännättää aunuksenkielelle katkismon ja muut tarpeelliset kirjat. Lopulla hän sanoo: »— — — tämän kirjeen kirjottamiseen minut saattoi jumalisuuden harrastus ja sääli, kun ihmisraukat kuuntelevat pyhää liturgiaa ja muita kirkonmenoja tajuamatta vähääkään, mitä tehdään ja luetaan. Mutta vanhauskoiset, jotka asuvat likellä erakkoloissaan ja täysin taitavat heidän kieltään, houkuttelevat ja viettelevät heitä turmiolliseen eksymykseen ja yhteiseen kadotukseen, pyydystelevät verkkoihinsa niinkuin äänettömiä kaloja.»*) — Tämän kirjeen johdosta ruhtinas Golitsyn kirjotti kirjeen Novgorodin metropoliitalle Ambrosiolle (14 p. helmik. 1816), jossa hän, kerrottuaan saamansa kirjeen sisällyksen, ehdottaa: »Eikö todellakin voisi keksiä keinoa miten opettaa aunuksenkieltä tämän maakunnan papeiksi ja kirkonpalvelijoiksi valmistautuville?**)

V. 1820 julkaistiinkin kyllä karjalankielinen käännös Matteuksen evankeliumia, mutta — Tverin Karjalan murteella. Kuitenkin tätä käännöstä, joka muuten sai kunnian pitkät ajat edustaa karjalankieltä maailman kirjallisuudessa, käytettiin Aunuksessakin — karjalankielen

*) Олон. Сборникъ, III, s. 129.
**) Олон. Сборникъ, III, s. 130.

oppikirjana Petroskoille v. 1829 perustetussa pappisseminaarissa.*) Tätä kirjaa tarkotetaan myös eräässä kirjelmässä, jossa sitä käsketään lähettämään 200 kpl. karjalaisille. Aunuksen koulujen esimies näet kirjottaa (v. 1868): »Keskustellessaan hänen ylhäisyytensä kansanvalistusministeri Dmitrij Andreijevitsch Tolstoin kera oppilaitosten tarkastuksesta, hänen jaloutensa Pietarin koulupiirin tarkastaja ruhtinas Liewen lausui, että olisi tarpeellista kääntää karjalaksi muutamia raamatun osia ja jumalanpalveluskirjoja karjalaisten siveellisuskonnollista kehittämistä varten — —. Toistaiseksi katsoi herra kansanvalistusministeri mahdolliseksi yllämainittuun tarkotukseen käyttää — — Matteuksen evankeliumia, käännettyä karjalankielelle — — —.» **)

V. 1870 ilmestyi kolmas karjalankielinen kirja: eräs Tihonov julkaisi karjalais-venäläisen rukouskirjan aunuksen murteella. 1880- ja 1890-luvulla on sittemmin julkaistu joku aapiskirja, raamatunhistoria, katkismo ja Matteuksen, Luukkaan ja Johanneksen evankeliumit. Näistä ei kumminkaan ole kansalle tähän asti ollut juuri mitään hyötyä, sillä kirjakasat ovat enimmäkseen saaneet maata arkistojen hyllyillä, ja jos jokunen kappale onkin osunut asianomaisten käteen, niin käännöksen huonous ja lukijan harjaumattomuus on tehnyt vaikutuksen vähäiseksi.

Kirkossa ei karjalaisen kielelle ole suotu juuri mitään sijaa, — eivätpä useimmat papit ole muutenkaan osanneet sitä. Vasta aivan viime aikoina (v:sta 1907 lähtein) on rajan takana joskus suurina pyhinä luettu evankeliumia ja lausuttu saarnoja kansan kielellä.

Vielä vähemmän kuin uskonnon alalla on kouluopetuksessa huomioonotettu karjalaisen kansan luonnollista oikeutta omakieliseen opinsaantiin. Tämä johtuu siitä, että alkeisopetuksen tarkotus karjalaisella alueella ei ole yksin valistuksellista ja kasvatuksellista laatua, vaan on niillä erikoinen valtiollinenkin tehtävä. Tämä taas näkyy kaikesta, mutta erityisesti eräistä venäläisten lausunnoista. Äsken mainittu Aunuksen koulujen esimiehen kirjotus jatkuu: »— — ja piti hän (ministeri Tolstoi) sitäpaitsi tarpeellisena, että ryhdytään asianmukaisiin toimiin venäjänkielen asteettaista kehittämistä varten karjalaisten kesken — —». Samaan suuntaan käyvät muidenkin lausunnot — erinäisten venäl. kirja- ja koulumiesten antamat. »Täällä on maakunnan venäläistyttämiseksi koulu erikoisen tarpeellinen. Karjalaisten venäläistyttäminen heidän lopulliseksi kiinnittämisekseen venäläiseen (kansa-) perheeseen tarvitsee sellaista tekijää — —.»***)

---

*) Ensimäisenä opetti sen avulla karjalaa siellä eräs ylimmän luokan oppilas Wasilij Iljinskij. Sittemmin, v. 1872, katsottiin aineen opetus tarpeettomaksi ja lakkautettiin, — kunnes se nyt taas on otettu käytäntöön (1909).

**) Олон. Губ. Вѣд. 1902. № 78.

***) Олон. Сборникъ, II, 1886, s. 201.

Eräs opettaja kirjottaa Aunuksen lääninsanomissa paikkakunnastaan: »Kaikki pitäjäläiset löpertävät karjalankieltä, joka — — on määrätty mahdollisuuden mukaan hävitettäväksi. Kielen hävittämistä varten (»dlja unishtozhenija jazyka») ja samalla rukousten, kristinopin alkeiden, luku- ja kirjoitustaidon sekä luvunlaskun opettamista varten on pitäjässä kaksi koulua» . . .*)

Muina todisteina, miten koulu rajantakaisessa Karjalassa ajaa Karjalan kielen hävittämistä, mainitsemme, että kouluissa ankaruudella valvotaan, että oppilaat kaikissa vastauksissa, jopa keskinäisissä jutteluissaankin aina käyttäisivät venäjänkieltä. Itse opettajat useimmiten eivät osaa oppilaidensa kieltä. Eräs opettaja on kuvaillut kokemuksiaan näin: »Minä tulin Karjalaan opettajaksi puhdasverisenä venäläisenä, karjalan sanaakaan ennen kuulematta — — —. Näytin joutuneen sellaiseen paikkaan (Pyhäjärvelle), jossa harvat ja nekin huonosti ymmärtävät venäjää . . . Voin sanoa vain sen, että oli vaikeaa, ylen vaikeaa . . . Tietysti minä etsin, tartuin jokaiseen karjalankieliseen kirjaseen, lehtiseen, mutta valitettavasti semmoisia kirjoja ei ollut eikä niitä nytkään ole. Tapasin vanhan evankeliumin, mutta voi! eivät meidän karjalaisetkaan kaikkia paikkoja tajunneet . . . Kun esim. koulusta lähtiessä piti käskeä oppilaita rukoilemaan, täytyi turvautua vanhimman oppilaan apuun . .»**)

Ja onhan se sanomattakin selvää, että vieraan kielen yksinomainen käyttäminen opetusta äärettömästi hidastaa ja vaikeuttaa. Ennenkuin vieras kieli on saatu sen verran oppilaan omaksi, että hän voipi sen avulla asiallisia tietoja omistaa, kuluu vuosikausia.

Eikä karjalankieli vain kansakouluissa ole opettajain kiusana, vaan samaa valitetaan Petroskoin lukioistakin. »On ollut tapauksia, että maalta tulleet oppilaat selityksissään ovat turvauneet karjalankieleen, tai opettajan kysymykseen vastanneet epäröivällä »mida sana». Kieltäytyminen vastaanottamasta venäjäntaitamattomia kummastuttaa vanhempia: »miksi koulu, jos ei opetusta varten!»

Yhtä vähän kuin kirkossa ja koulussa, annetaan muussakaan kansalaiselämässä karjalaisen kielelle tilaa. Sillä yhtä harvoin kuin papit ja opettajat taitavat muutkaan virkamiehet karjalan kieltä.

Ilahuttavaa tässä asiaintilassa on ainoastaan se, että itse venäläisistäkin näyttää tämä tila joskus mahdottomalta. Yllämainittu venäläinen opettaja esim. kirjottaa:

»Kirkollisten toimitusten suorittaja, rippi-isä, opastaja, neuvoja, seurakunnanpaimen — hänen tulee välttämättömästi osata karjalankieltä . . . Lukkari, virrenlukija olkoot velvolliset ymmärtämään karjalaa, vaikkapa vain jokapäiväisen elämän tarpeeksi . . . Karjalankieltä

*) Олон. Губ. Вѣд. 1904 № 124.
**) Олон. Губ. Вѣд. 1908 № 5.

tulee poliisin, kunnankirjurin taitaa. Tehdä kyselyjä, suorittaa tiedusteluja, käyttää asioita, neuvoa j. n. e. — nämä kaikki ovat poliisin tehtäviä, mutta »Jumala varjelkoon eräästäkin kielenkääntäjästä». Yhtenään kuulet: Mitä hän sanoi? mutta kielenkääntäjä-karjalainen kenties »hulluttelee». — Kunnankirjurin tulee hyvin ymmärtää karjalan kieltä: alituiset kosketukset talonpoikien kera, kunnanoikeus — kaikki vaatii karjalankielen taitoa. Todistajain, syytettävän, syyttäjän lausunnot oikeus kuuntelee enimmäkseen karjalaksi; sitten esimiehen on käännettävä venäjäksi venäläiselle kirjurille, ja Jumala varjelkoon sellaisista käännöksistä. Tärkeä tiedonanto jätetään huomiotta, asiaa valaistaan aivan toisin . . . —Elät Karjalassa ja puutut näkemään esim. tämmöisiä tapauksia. Luokseni käy kunnankirjuri, venäläinen, ei ymmärrä karjalaa. Istuudumme, polttelemme, pakisemme yhtä ja toista, ja äkkiä kirjuri kysyy: »Miksipäs minulle usein hoetaan: tara pia, tara pia . . . Ymmärrättekö?» Mietin, mikä se olisi ja heti älysin, että hänelle sanotaan: djäred piä (s. o. järeä pää), siis suoraan haukutaan. Hänen päänsä näytti tosiaankin paksulta, pitkätukkainen oli . . — Ja että haavurin pitää osata karjalaa, sitä ei huoline koko mainita. Riittää, jos kerron seuraavan: Istun haavurissa, hän ei ymmärrä karjalaa. Tulee nainen. Mikä on kipu? Nainen on vaiti, ei ymmärrä, sitten luultavasti arvaa ja sanoo: »hambahat pakotetah». Minä haavurin pyynnöstä sanon: hampaat. Haavuri kysyy: mikä hammas. Vaitiolo. Nainen katsoo minuun ja sanoo: djuured. Sanon hänelle: juuret. Mutta lieköhän haavurilla aina seurassaan kielenkääntäjää? Ja haavurin matkat kunnassa? Laahatako matkassaan kielenkääntäjää? Eikä olisi kummaa, jos sinappilaastari sattuisi sijottumaan otsalle eikä niskaan; jos potilas 15 tipan asemesta joisi yhdellä kertaa 150; joisi haudeveden; mitä olisi voideltava, sitä itseensä tainnoksiin asti hieroisi; mihin olisi hierottava, sitä voitelisi . . . Niin opettajat ja opettajattaret kuin kaikki Karjalan virkamiehet mitä kauvemmin palvelevat yhdessä paikassa, sitä parempi. Kielenkääntäjistä ei ole mihinkään . . Karjalan virkamiehiä on pyydettävä, velvotettava perehtymään karjalankieleen.»

Tämmöisiä ääniä ei ole siltä puolelta ennen kuultu. Voisiko toivoa, että tälle kansalle joskus koittaisi aika, jolloin sillekin suotaisiin oikeus ensimäisin, luonnollisin, mikä kansalle voi kuulua — oikeus tulla toimeen omalla kielellään? Vai tullevatko yhä jatkumaan toimenpiteet »kielen hävittämiseksi» — kielen, jota haastaa parisensataa tuhatta varmaan uskollisinta »Valgien tsoarin» alamaista? Seitsemän sataa vuotta tämä kansa on elänyt ortodoksisena ja samalla karjalaisena — minkätähden se ei saisi edelleenkin semmoisena — ortodoksisena karjalaisena — elää?

E. Ahtia.

MILLAISISSA YHTEISKUNNALLISISSA OLOISSA RAJANTAKAISET KARJALAISET ELÄVÄT.

Rajantakaisten karjalaisten maalaisyhteisö eroaa perinjuurin Suomen talonpoikien vastaavista oloista.

Ennenkaikkea on huomattava, että täkäläisen talonpojan yksityisomaisuuteen ei kuulu hänen käytettävänsä ja viljeltävänsä maa, vaan se on koko kyläkunnan yhteisenä. *Kyläkunta* (»miero», »obshestva»), johon tavallisesti kuuluu useita kyliä, on maan todellinen isäntä, tosin hallituksen asettamissa rajoissa. Kyläkunta jakaa jäsentensä kesken piirinsä peltomaan sekä maksettavan veron. Tämä peltomaa on osa kunnan *yhteismaata*, johon sitäpaitsi kuuluu kaskettava maa ja yhteismetsä. *Yhteismetsästä* annetaan vuosittain taloa kohti 7 rakennuspuuta, ei enempää eikä vähempää. Tämän johdosta on kehittynyt semmoinen tapa, että kun ken rakentaa, niin hän lainaa toisilta kyläläisiltä hirsiä lisää. Ja jos ei tätenkään saada yhtenä vuonna rakennusta kurkihirteen niin työtä jatketaan toisena vuonna. Kaskiosuudesta on 1900 vuoden asetuksen mukaan sallittu myödä kasvavaa järeää metsää tarvitseville, jos kyläkunta päättää myynnin vähintään $\frac{2}{3}$ äänten enemmistöllä. Vienan läänissä ei talonpojilla kuitenkaan ole mitään kaskiosuutta, kaskeaminenkin on kerrassaan kielletty. Sitävastoin on asetus maalisk. 13 p:ltä 1873 synnyttänyt Vienassa kruunumailla uutisviljelyksen, joka takaa tekijälleen maan valtauksen 40 vuodeksi. *Peltomaa* jaetaan, jos miero tahtoo, vähintään 12 vuoden oltua uudestaan kyläkuntalaisten kesken niin, että jokaista mieshenkeä kohti tulee samansuuruinen osuus. Tämmöiset maanjaot ovat tavallisia Aunuksen kihlakunnassa, mutta Petroskoin ja Poventsan kihlakuntien karjalaisilla on tietty maaosuus enemmän vallassa: jokainen talonpoika saa pitää, minkä on viljellyt ja veroa maksetaan sadon mukaan. Vienan Karjalassakin on 19 kyläkunnassa talojakoinen viljelysjärjestys vallalla.

On luonnollista, että maanviljelyksen harrastus kärsii siitä, että kenkään ei voi sanoa mitään maata varsinaisesti omakseen, vaan aina saa peljätä määräajan kuluttua oman työnsä hedelmien joutuvan vieraan haltuun. Mutta toisellakin järjestyksellä voi olla varjopuolensa. Ne

talonpojat, mitkä kaupalla tai muulla ovat vähänkin varallistuneet, voivat vähitellen taloudellisella painostuksellaan vallata kyläkunnan likimäisiä ja parhaita maita, kun sitävastoin heikompaa naapuria työnnetään karummille ja loittoisemmille saroille. Näin on käynytkin monessa paikoin, joissa moniaiden varakkaiden ja heille velkautuneiden vähäväkisempien kesken on kehittynyt turmiollinen taloudellinen vastakohtaisuus ja keskinäinen vihamielisyys.

Maalaisyhteisön juurtajaksaista uutismuodostusta tarkottaa merkillinen marrask. 9 p:n laki (v:lta 1906). Sen mukaan jokainen kyläkunnan jäsen voi vaatia kyläkunnan maasta itselleen kiinnitettäväksi sen määrän, joka hänelle perheensä jäsenluvun mukaan on eroomisen aikana kuuluva. Ja lisämaatakin hän voi saada, jos kyläkunta kauppaan suostuu.

Teemme tässä pienen katsauksen rajantakaisen kunnallisjärjestyksen erinäisiin säädöksiin.*)

*Kyläkuntakerahmo***) valitsee kyläkunnan vanhimman eli staarostan ja kunnantuomarien ehdokkaat, poliisikymmenmiekat ja sotskoit, ottaa uusia jäseniä kuntaan ja erottaa niitä (milloin tarvitaan), ratkaisee perhejaot, tekee anomuksia ja valituksia kyläkunnan asioissa ja jakaa mieron suoritettavat verot kyläkuntalaisten kesken. Nämä asiat päätetään tavallisella äänten enemmistöllä. Kahden kolmanneksen enemmistö sitävastoin vaaditaan, kun tahdotaan kunnan maata jakaa perinnöllisiin palstatiloihin, kun toimitetaan uusi maanjako, myödessä tai ostaessa maata kunnan laskuun, määrätessä vapaaehtoisia verotuksia ja kun tahdotaan perustaa yhteisiä kyläkunnan säästö- ja lainauskassoja.

Kyläkuntaa ylempänä on useampia kyläkuntia käsittävä *kunta* (voolosti). Sen johtajana toimii kunnanvanhin eli starshina, jonka apulaisena ja lainopillisena neuvonantajana on kunnankirjuri eli piissari. Kunnankirjuri, ollen kirjotustaitoinen ja usein ainoa laintuntija koko kunnassa, on vaikutusvaltaisin henkilö alueellaan.

Kuntakerahmoon osaaottavat kaikki kyläkuntien ja kunnan valitsemat virkamiehet ja kyläkuntien valitsemat äänivaltaiset, yksi kultakin kymmeneltä talolta. Se valitsee kunnalliset virkailijat, asettaa kihlakunnan (ujezdin) maalaishallinnon (zemstvon) talonpoikaisten äänivaltaisten ehdokkaat ***) ja valtakunnanduuman vaaleja varten valtuutetut, päättää köyhäinhoidosta ja kouluista, määrää kunnalliset verot ja rasitukset ja antaa valtakirjoja kunnan asioissa. Kerahmo on päätösvaltainen, jos on läsnä vähintään $\frac{2}{3}$ kaikkien laillisten osanottajain

*) Kansalaiskalenterin mukaan.
**) kerahmo (karjalainen sana) = kokous.
***) Wienan Karjalassa ei ole vielä zemstvoa.

luvusta. Kahden kolmanneksen enemmistö vaaditaan samojen kysymysten päättämiseksi kuin kyläkuntakerahmoissa.

Jokainen kyläkunnan jäsen, jos katsoo kyläkunta- tai kuntakerahmon polkevan hänen laillisia oikeuksiaan, voi valittaa 30-päiväisen ajan kuluessa maapäällikölle (»zemskoi natshalniekka»).*) Jos maapäällikkö huomaa valituksen oikeutetuksi, alistetaan asia maapäälliköiden »kihlakunnankerahmoon», joka tekee lopullisen päätöksen. Jos maapäällikkö ei ota valitusta huomioon, voidaan tätä vastaan tehdä uusi valitus vastamainittuun kihlakunnankerahmoon, ja tämän päätöstä vastaan taas lääninhallitukseen.

Kunnallisoikeuden piiriin kuuluvat omaisuusriidat sekä kunnanalueella asuvien talonpoikien, pikkuporvarien ja käsityöläisten rikokset. Siviiliasioita käsittelee kunnallisoikeus: 1) talonpoikien väliset riidat kunnanmaahan kuuluvan kiinteistön omaamisesta; 2) kaikenlaiset riidat kunnallisoikeuden alaisten kesken, jos riidanalainen asia ei nouse 300 rupl. suurempaan summaan, paitsi milloin on kyseessä kiinnekirjaan perustuva omistusoikeus; 3) talonpoikaisen omaisuuden perimistä ja jakoa koskevat perillisten väliset riidat. Oikeuden päätöstä vastaan valitetaan maapäällikölle. Tämä tarkastaa tehdyt valitukset ja ne asiat, joissa riita ei koske 30 ruplaa kalliimpaa omaisuutta, tai rikosjutut, joista rikkonut on tuomittu korkeintaan 3 r. sakkoon tai 5 päivän arestiin. Näitä asioita koskevat valitukset maapäällikkö voi hyljätä, muut asiat alistetaan kihlakuntakerahmon käsiteltäväksi.

Valitus kihlakuntakerahmon päätöstä vastaan tehdään »lääninistuntoon». Valituskirjassa tulee viitata niihin lakipykäliin, jotka kihlakuntakerahmo on rikkonut. Tavallisesti talonpojat itse kynästelevät nämä valitukset tai pyytävät jotain nurkkasihteeriä sen tekemään. Siitä on seurauksena, että lääninistunto sadasta valituksesta tarkastaa vain 2—3. Jos lääninistunto huomaa, että kihlakuntakerahmo teki väärän päätöksen, niin kumoo se sen ja jättää asian uudelleen kihlakuntakerahmolle.

Perhejakoja tehdessä on kunnallishallituksen asiakirjoihin merkittävä, kuinka paljon tai mikä osa yhteisestä omaisuudesta tuli jaossa kunkin perheenjäsenen osalle. Perhejako, joka on tehty ilman kyläkuntakerahmon suostumusta, eivät ole päteviä ja voi siitä myöhemmin olla suurta haittaa ja vahinkoa asianomaisille.

Kyläkunnalla on oikeus toimittaa *maanjakoja* tarpeen mukaan. Maanjako on usein aivan välttämätön. On kyläkuntia, joissa yksi »miehenmaa» on pirstottu useaan sarkatilkkuun — 30, 40 ja useampaankin. Uuden maanjaon kautta voidaan kullekin talonpojalle »mitata» maa kolmeen, neljään kohtaan ja tehdä siten maan viljeleminen mukavaksi

*) Wienan Karjalassa on maapäällikköä vastaavana virkamiehenä n. s. talonpoikaispäällikkö.

ja helpommaksi. Sitäpaitsi on kyläkuntia, joissa syystä, että maanjakoa ei ole pitkiin aikoihin toimitettu, maa on jakautunut isäntien kesken sangen epätasaisesti: yhden perheen hallussa saattaa olla useampia »nadjeluja», silloinkun toisella ei ole yhtään täyttä miehenmaata. Eikä ole harvinaista sekään, että yksinäinen mies omistaa 3—4 nadjelua, mutta monilukuinen perhe sitävastoin vain ½, ¼ nadjelua. Maanjako tasottaa nämä suhteet niin, että jokaista mieshenkeä kohti tulee yhtä suuri maapalsta.

Maanjaosta päättää kyläkuntakerahmo. Päätökseen tulee sisältyä 1) aika, jonka kuluessa uusi jako on voimassa (lain mukaan se ei voi olla lyhempi 12 vuotta), 2) peruste, jonka mukaan jako toimitetaan ja 3) montako maapalstaa tulee kullekin isännälle. Päätöksen tekoon maanjaosta tarvitaan kerahmon äänivaltaisten talonpoikien kahden kolmanneksen suostumus. Tämä päätös menee sitten maapäällikön kautta kihlakuntakerahmon vahvistettavaksi, jonka jälkeen maanjako toimitetaan.

Niinkuin marrask. 9 p. laki tarkottaa talonpoikaisen yhteismaan vähittäistä hävittämistä, samaten suunnitellaan nykyään talonpoikaisten lainkäytöllistenkin olojen perinpohjaista muuttamista. Nykyinen voolostioikeus ei enää tyydytä ja talonpoikien jyrkkä erottaminen muista säädyistä tahdotaan lopettaa luomalla kaikkisäätyinen kunta. Uudistusten toimeenpanoa viivyttää kumminkin johtavien piirien epävarmuus tehtävien muutosten tarkemmasta suunnittelusta. Likeinen tulevaisuus antanee vastauksen näihin karjalaisillekin talonpojille tärkeihin kysymyksiin.

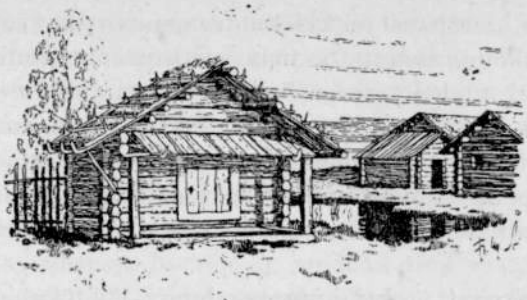

Pihakuva Tverin Karjalasta.

SISÄ-VENÄJÄN KARJALAISISTA.

Kun Suomessa puhutaan Karjalasta, tarkoitetaan sillä tavallisesti seutuja kahden puolen rajaa, osaksi n. s. Suomen Karjalaa, osaksi Aunuksen ja Vienan läänien karjalaismaita. Niinpä puhutaan vielä sellaisessakin julkaisussa kuin »Omassa Maassa» karjalaisista, »Suomen itäisistä naapureista». Harvat lienevät edes kuulleet puhuttavan, että mainitun karjalaisalueen lisäksi vielä sisä-Venäjälläkin on seutuja, joissa puhutaan samaa, vieläpä melkein samanlaistakin ja samalta kaikuvaa kieltä, jota kuulemme »laukkuryssien» käyttävän. Ja kuitenkin viimeksimainitut seudut, Novgorodin ja Tverin läänit voisivat — jos otamme huomioon vain väkiluvun — parhaiten ansaita »Emä-Karjalan» nimen; sikäläinen karjalaisväestö muodostaa nimittäin enemmän kuin puolet kaikkien karjalaisten lukumäärästä. Jos sitävastoin pidämme silmällä historiallisia seikkoja, eivät sisä-Venäjän karjalaismaat ole muuta kuin siirtokuntia, jotka verrattain myöhäisinä aikoina ovat syntyneet sinne muualta muuttaneista, suotuisampia elinsuhteita etsimään lähteneistä karjalaisperhekunnista.

Kuten sanottu asuvat sisä-Venäjän karjalaiset kahdessa läänissä, Novgorodin ja Tverin.

Novgorodin karjalaisten asumapaikoista ja heidän lukumäärästään on meillä verrattain vähän tietoja ja nekin toisistaan eroavia. Aikaisempien tiedonantojen mukaan asuivat he pieninä saarekkeina venäläisen rahvaan keskellä piirikunnissa Borovitshi, Demjansk, Kirilov, Krestsy, Tihvin, Ustjuzhna, Tsherepovets ja Valdai, ja heidän lukumääränsä ilmoitetaan noin 40 tuhanneksi. Sitävastoin viimeisen yleisen väenlaskun tulokset ilmoittavat karjalaisalueen suppeammaksi ja heidän lukumääränsä paljoa pienemmäksi; heitä mainitaan vain Valdain (5808 henkeä), Tihvinan (1371 henkeä) ja Borovitshin (1076 h.) piirikunnissa, yhteensä 9980 h. Niin mahdottomilta kuin nämä tiedonannot näyttävätkin yhdistää, eivät ne ehkä ole aivan tuulesta temmat-

tuja kummatkaan, vaikkakin ne tuskin ovat ehdottomasti luotettavia. Todennäköisesti osoittavat aikaisemmat numerot kaikkia karjalaissyntyisiä, sekä karjalankielen taitoisia että taitamattomia, jotavastoin v. 1897:n tiedoissa karjalaisiksi on luettu ainoastaan karjalankieltä taitavat, »joiden äidinkielenä on karjala.» Jos tämä selitys on oikea, osottaisivat äskenesitetyt numerot jonkunverran sitä vauhtia, millä venäläistyminen Novgorodin karjalaisväestön keskuudessa edistyy.

Tverin karjalaisalue on novgorodilaista laajempi ja väestökin on monin verroin lukuisampi. Eri kihlakuntiin jakautuu karjalainen asutus seuraavalla tavalla:

Kihlakunnat:	1834	1858	1873	1886—90
Bjezhetsk		35314	42157	51161
Vyshnevolotshok		23308	25971	31660
Vesjogonsk		18101	21755	26396
Novotorzhok		12716	12233	16193
Zubtsov		1594	1793	1664
Kashin		1211	1195	1479
Ostashkovo		639	639	779
Kortsheva		213	—	—
Yhteensä	83304	93096	105743	132332

Vuoden 1897 väenlaskun tietojen mukaan on täälläkin huomattavia muutoksia asutusoloissa tapahtunut. Näiden mukaan ei karjalaista asutusta enää tavata Kashinin ja Ostashkovon kihlakunnissa, vaikka vielä v. 1895 esim. Ostashkovon*) asemalla tapasin karjalaisia, jotka ymmärsivät äidinkieltään, vieläpä osasivat muutamia sanoja sitä puhuakin. — V. 1897:n väkilukutilaston mukaan jakautui karjalaisväestö kihlakuntiin seuraavasti:

Bjezhetsk	47076
Vyshnevolotshok	27809
Vesjogonsk	25182
Novotorzhok	15444
Zubtsov	1236
Yhteensä	116747 h.

Prosenteissa kihlakuntien väestöstä teki karjalainen asutus likimäärin

	1880—90	1897
Bjezhetsk	24	19
Vesjogonsk	19	16
Vyshnevolotshok	20	15,5
Novotorzhok	12	10,6
Zubtsov	1,6	1,2

*) Nykyinen nimitys Novotorzhok.

Kuten näistä tiedonannoista näkyy, on Tverin läänin karjalaisväestö sekin vähenemässä, mikä kehitys on välttämättömänä seurauksena niistä olosuhteista, joissa tuo väestö saa elää. Tverin, samoin myös Novgorodin, karjalaiset eivät vähene sukupuuttoon kuolemalla, heillä on kyllin elinkykyä lisäämään polvikuntaansa, »lisäämään ja täyttämään maata». Syy vähenemiseen on toinen, venäläistyminen. Kaikkialta ympäröi karjalaista väestöä taaja, väkirikas, hedelmällinen venäläinen asutus; venäläisiä asettuu vuosi vuodelta yhä enemmän yksin sydän-Karjalankin kyliin asumaan. Naapuruus tuo mukanaan mieskohtaiset suhteet; karjalais-venäläiset naimiskaupat tulevat yhä tavallisemmiksi ja yhteiset yhteistölliset harrastukset lähentävät eri kansallisuuksiin kuuluvia henkilöitä lähemmäs ja lähemmäs toisiaan. Rahdinveto, pieni kaupanpito y. m. s. saa karjalaisen irroittautumaan ainakin jonkun verran kotikonnustaan, ja useimmiten tätä irroittumista seuraa myöskin kansallisvaiston, tai, jos niin voimme sanoa, kansallistunnon heikkeneminen. Ruvetaan pyrkimään »ylöspäin» aineellisesti, pyrkimään tavallista maanmöyrijä-karjalaista huomatumpaan rahvaaseen, huomatumpaan kansankerrokseen, ja silloin on edessä venäläisyyden avara syli. Kuta vilkkaammaksi karjalaisasutuksen kautta kulkeva yhdysliikenne tulee, sitä vaikeammiksi käyvät olot kansallisuuden säilymiselle. Tästä on hyvänä esimerkkinä Pietarista Moskovaan ja Rybinskistä Bologoeen menevien rautatielinjojen varsi, jotka tiet kulkevat osalta karjalaisen alueen halki. Siellä tapaa kyliä, joissa kymmenkunnan vuoden kuluessa umpikarjalainen väestö on oppinut venäjää tyydyttävästi käyttämään — puhumattakaan kylistä, jotka jonkun tai parin miespolven kuluessa ovat karjalantaitoisista täysin venäläisiksi muuttuneet.*) Mutta tärkeimmäksi venäläistymisen aiheuttajaksi ja edistäjäksi on meidän kuitenkin katsottava koululaitosta. Tverin lääninedustus on viimekuluneilla vuosikymmenillä toiminut erittäin pontevasti saadakseen rahvaan koulusivistyksestä osalliseksi, ja oikeauskoinen papisto, joka epäsuopein silmin on katsellut »maallisten» koulujen syntymistä, on kiiruhtanut itselleen valtaamaan opetusoikeuden ainakin useimmissa kirkonkylissä. Täten on kansanoppilaitoksia syntynyt lukuisia kaikkialle karjalaisalueellekin. Koulujen opetuskielenä on tietysti yksinomaan venäjä, vaikkakin aivan ummikkokarjalaisille lapsille opettaja näiden ensimäisenä oppiaikana lienee saanut selittää venäjän alkeita karjalankielellä, jos hän sitä kieltä edes sen verran osasi; onpa sitä tarkoitusta varten lääninedustuksen toimesta ilmestynyt erityinen pieni oppikirjakin, aapisentapainen (Rodnóe Koréljskoe,

*) Esimerkkinä venäläistymisnopeudesta voidaan mainita, että v:lta 1783—84 olevien tietojen mukaan Novotorzhokin nuoret naiset lauloivat venäläisiä lauluja ymmärtämättä niiden sanoja — aivan kuin nykyään Vuokkiniemen, Jyvöälahden tai Uhtuon tytöt; nykyään siinä kihlakunnassa on karjalaisia paikkakuntia, joissa ei karjalaa ymmärretä.

1887). Kansakoulussa lapsi saavuttaa kutakuinkin välttävän, ehkä joskus tyydyttävänkin taidon käyttää venäjänkieltä sekä suullisesti että kirjoituksessa, ja tämän kautta hän on ikäänkuin kohonnut likemmä hallitsevaa, kauempanakin arvostettua kansaa, saavuttanut ensimäisen askelen venäläisyyteen vievissä portaissa. Toinen »koulu», joka myöskin suuresti heikontavasti on vaikuttanut karjalaisuuteen, on sotapalvelus, asevelvollisuuden suorittaminen kaukana kotinurkista, Puolassa y. m. kieleltään aivan ventovieraassa ympäristössä. — Lyhyesti sanoen, ne vaarat, joihin karjalaisen asutuksen kansallisuus on tuomittu sortumaan, ovat: täysin heimolaisista eristetty, venäläisten ympäröimä maantieteellinen asema, venäläisten tunkeutuminen karjalaisen rahvaan keskuuteen, vilkastunut yhdysliike ja siitä johtunut turpeestavapaiden elinkeinojen elpyminen ja lopuksi yhä voimaperäisemmin ajettu kansanopetus. —

Jo edellä huomautin sivumennen, ettei karjalainen asutus sisä-Venäjällä ole kovinkaan vanhaa perua, vaan että se on syntynyt verrattain myöhään tapahtuneiden siirtymisten kautta. Yleisesti on hyväksytty se käsitys, että tuo siirtyminen on tapahtunut pääasiallisesti vasta 1600-luvulla, Stolbovan rauhan jälkeisinä aikoina. Aivan täysin ei kuitenkaan ole selvitetty kysymystä, mistä siirtolaiset ovat peruisin, ovatko he alkuperin nykyisestä Suomen, vai Aunuksen Karjalasta, mutta ei liene epäilemistäkään, että he ovat lähteneet jostakin noilta seuduilta.

Seudut molemmin puolin nykyistä Suomen rajaa, Karjala tämän sanan ahtaassa merkityksessä, joutui asemansa tähden »kahden riikin riitamaaksi», alueeksi, jonka omistamisesta Ruotsi ja Venäjä kilpailivat, jonka asukkaista kaksi kristillistä kirkkokuntaa riiteli. Novgorod ehti ennen Ruotsia; sieltä sai Karjala ensimäiset pappinsa, sieltä ensimäiset veronkantajatkin. Aina pysyikin suurin osa Karjalaa ensin Novgorodin ja sen kukistuttua Moskovan veronalaisena. Pitkällinen alamaisuussuhde ja ystävälliset aineelliset suhteet olivat totuttaneet karjalaiset venäläisiin; jo aikaisin näyttää leipärikas Novgorodin seutu ja sen suurilla luostari- ja pajaritiluksilla tarjolla oleva työansio houkutelleen karjalaisia sinne lähtemään, milloin nälkä pakkautui omissa kotinurkissa ahdistamaan; lieneepä joitakin karjalaisia sinne vakituisestikin asumaan asettunut. Mutta vasta 1600-luvulla saivat nämä siirtymiset suuremman vauhdin. Voimistunut Ruotsi vei Stolbovan rauhassa suuren kappaleen venäläistä karjalaisaluetta ja rupesi erikoisiin toimenpiteisiin tämän uuden rajamaan lähemmin liittämiseksi suomalaisiin alueisiinsa. Katsottiin tärkeäksi kansan käännyttäminen luterilaiseen uskoon, ja tässä käännytystyössä sai kreikanuskoinen rahvas monta kovaa kokea. Kovat olivat nämä ajat Raja-Karjalalle, jolloin

»Ratsut tallasi raiviomaita, karjoja kaasivat huovit,
Poroksi polttivat huonehiamme, surmaan suistivat kansaa;
Surma ja nälkä ja uskonvaino ja pyhimyskuvain pilkka
Maanpakolaisiks lapsian' työnsi, kyliä kylmille saattoi.»

Sotamelskeet ja uskonvaino olivat syinä siihen, että 1600-luvun alkuosalla suuri joukko karjalaista rajaväestöä (yksin vuosina 1656 ja 1657 Käkisalmen läänistä 4000 perhekuntaa) joko omasta aloitteestaan tai kreikanuskoisten sielunpaimentensa ja Venäjän hallituksen houkuttelemana jätti Ruotsille luovutetut maa-alueet. Missä määrin nämä siirtolaiset suuntasivat matkansa Venäjän sisäosiin, senaikuiseen Novgorodin alueeseen, ei voida läheskään varmasti päättää. Europaeus väittää »historiallisten todistuskappalten ja kansansuussa elävien kertomusten perustalla» Tverin ja Novgorodin karjalaisten olevan »de la Gardien sodan häiritsemistä Suomen nykyisistä itäisistä raja-alueista» lähemmin määrittelemättä, tarkoittaako hän tällä Suomen sisäisiä alueita vai seutuja molemmin puolin rajaa. Meillä on kuitenkin useitakin todisteita siitä, että nykyisten sisä-Venäjän karjalaisten esi-isiä on tullut seuduista, jotka Stolbovan rauhassa jäivät Ruotsin rajojen sisäpuolelle, toisin sanoen nykyisen Suomen alueella olevista karjalaisseuduista. Niinpä eräässä asiakirjassa kerrotaan, että tverinkarjalaiset Karpushka Jurjev ja hänen poikansa Petrushka v. 1660 olivat kertoneet viranomaisille lähteneensä v. 1636 Liperin pitäjästä Karjalassa, vaeltaneensa kauan ja ensimäisinä asettuneensa asumaan nykyisen suuren karjalaiskylän Tolmatshun paikalle Tverin lääniin. Samoin tiedämme, että Venäjän hallitus Stolbovan rauhan jälkeen kääntyi itä-Suomessa ja nykyisessä Pietarin läänissä asuvien, Ruotsin alamaisiksi joutuneiden karjalaisten puoleen kehoittaen heitä siirtymään nykyisiin Tverin ja Novgorodin lääneihin, jotka seudut olivat hirveästi kärsineet raivonneista sodista ja julmasta rutosta, mikä varsinkin Tverin seuduilla oli pannut kokonaisia kyliä autioiksi (esim. Tverin kaupungissa v. 1626 oli 11 kirkkoa ja 1450 taloa kylmillä, asukkaita oli ainakin puolet joutunut surman suuhun). Ja useissa muissakin senaikuisissa sisä-Venäjän karjalaisia koskevissa asiakirjoissa mainitaan heidän lähteneen »Ruotsin rajan takaa». — Todennäköisesti on siis siirtolaisissa ollut ainakin osa niiltä karjalaisalueilta, jotka Stolbovan rauhassa joutuivat Ruotsille, mutta että heitä on muiltakin karjalaisseuduilta, ehkäpä suurin osa, siitä voimme myöskin saada todistuksia. Niinpä kerrotaan eräässä vanhassa käsikirjoituksessa v:lta 1666: »Senjka Trofimov ja hänen veljensä Ivashka ja Jeroshka sanoivat kuulustelussa, että he kolmekymmentä vuotta sitten olivat lähteneet Lopin pogostoista, kuljeskelleet sitten hallitsijan alueilla, olivat työskennelleet luostaritiluksilla, eivät olleet ruvenneet kellenkään vuokraajiksi, ja viime vuonna 7173 (s. o. v. 1665) olivat he

tulleet Tolmatshun seudulle Borun asujattomaan autiopaikkaan. He eivät olleet rakentaneet taloa, eivät muokanneet peltoa, suorituksia linnoitustöihin ei heiltä oltu vaadittu.» Tässä asiakirjassa nimitys Lopj viittaa pohjoiseen osaan Aunuksen lääniä, seutuihin Seesjärvestä pohjoiseen. Samoihin seutuihin viittaa myöskin Tverin Karjalan kieli, jonka murteet osoittavat samantapaisia murreominaisuuksia, jollaisia tapaamme juuri Seesjärven seutuisissa ja siitä pohjoiseen olevissa murteissa, vaikkakin tälle seikalle erityisistä syistä en tahtoisi kovin ratkaisevaa todistusvoimaa antaa. Kolmas seikka, josta voisimme ajatella noita pohjois-Aunuksen seutuja kotimaaksi ainakin suurelle osalle sisä-Venäjän karjalaisten esi-isiä, on se, että Seesjärven seutuisilla on kertomuksia, miten sikäläisistä kylistä läksi joukottain perhekuntia pitkin Moskovan-Pietarin tietä kun maakuntaa nälkäkuolema uhkasi.

Senjka Trofimovin ja hänen veljiensä kertomuksesta näemme, ettei siirtyminen tapahtunut suinkaan äkkiä; se oli vain tuollaista päänelätyksellä oleilemista siellä, missä eloa oli saatavissa. Joskus näyttää hallituskin antaneen jonkunlaisia suoranaisia avustuksia, vaatien vain, että avustuksen saaja sitoutui asettumaan vakinaisesti asumaan johonkin hallituksen (s. o. hallitsijan) alueelle ja suorittamaan siitä veroja ja suorituksia. »Kuluneina vuosina» — kertoo asiakirja — »70 vuotta ja enemmänkin sitten tulivat heidän isoisänsä ja isänsä karjalaisista kaupungeista Ruotsin rajan tuolta puolen, ilmestyivät Suur-Novgorodiin ja saivat kruunulta avustusta ja sitoutuivat kaikiksi ajoiksi elämään Hovin alustalaisina, ja nuo heidän isoisänsä ja isänsä saivat osaksensa asettua asumaan Novgorodin piirissä Tolmatshun kunnassa olevalle autiomaalle ja maksoivat valtiolle verot ja Hoville sille menevät suoritukset, ja olivat he hallinnollisessa suhteessa alistetut Tsaarillisen hovin kanslian alaisiksi.»

Siirtymistä sisä-Venäjälle kesti jommoisenkin ajan; se alkoi, kuten jo huomautin, ennen 1600-lukua ja sitä jatkui ainakin Uudenkaupungin rauhaan asti. Mutta puheenaoleviin sisä-Venäjän seutuihin näyttää uusien tulokkaiden saapuminen jo jonkunverran aikaisemmin lakanneen; mainitaan nimittäin asiakirjoissa viimeisten siirtolaisten asettuneen Tverin läänin alueille v. 1678. — Saapuneiden lukumäärä ei ollut peräti vähäinen, v:lta 1669 mainitaan Tverin läänin neljässä piirissä, joissa nykyään on n. 23000 taloa, olleen useampia satoja perhekuntia.

Karjalaisten asema heidän uusilla asuinpaikoillaan ei muodostunut kovinkaan huonoksi, ainakin se oli parempi kuin lähiseutujen venäläisväestön enemmistön. Tilan paremmuus oli seurauksena siitä, että siirtolaiset saivat uudet kontunsa — ainakin suurin osa heistä — Tsaarillisen hovin maa-alueista, joten he joutuivat niin sanoakseni hallitsijan personallisiksi alustalaisiksi. Ainoastaan pienen joukon saivat maatiloilleen yksityiset maanomistajat, joiden myöskin oli käsketty laskea karjalaisia

asumaan maatiloilleen, kuten eräästä asiakirjasta näkyy. Ei kuitenkaan puuttunut yrityksiä, joissa joku vaikutusvaltainen mies koetti karjalaisiakin alamaisikseen anastaa, ja näissä pyyteissään saivat he usein apua lahjottavissa olevilta virkamiehiltä. Niinpä v. 1697 valittaa eräs uutisasukas, että hengillepanoa toimittava kirjuri vaati häneltä »grivnaa» uhaten muuten kirjoittaa hänet »kabalaan», s. o. merkitä hänet jonkun maanomistajan alustalaiseksi. Maaorjan asema riippui tietysti isännän ja hänen voutiensa laadusta, mutta yleensä sanoen se oli kurjaa kurjempi. Herran vallassa oli myödä, vaihtaa, naittaa ja rangaista orjaansa mielin määrin, ja rangaistuksista julmimmaksi muodostui herralle v. 1760 myönnetty oikeus lähettää rikoksen tehneitä alustalaisiansa Siperiaan. Joskus maanomistajat eivät tyytyneet käyttämään hyödykseen ainoastaan omien alustalaistensa hyvyyttä, vaan koettivat pakoittaa hallitsijankin alustalaisia maksamaan heille syystä tai toisesta maksuja.

Tverinkarjalainen talo (Mikshino).

Eräässä asiakirjassa kuvataan, miten »maatilojenomistajat ottavat kiinni heidän maidensa, varsinkin heidän omistamiensa karjalaiskylien kautta markkinoille matkustavia karjalaisia, pieksävät heitä ja kiduttavat ja panevat heitä vangeiksi ullakolle ja antavat heidän kuolla sinne nälkään.» On selvää, etteivät karjalaiset, jotka olivat saaneet lupaan verrattain vapaamman aseman hallituksen mailla, tyytyneet kärsimään tällaista vastustuksetta; tuon tuostakin tekevät he valituksia sekä lähellä olevalle esivallalle että itse hallitsijallekin. Aina ei näistä valituksista ollut toivottua apua, mutta usein tapahtui, että hallitus käski panna toimeen tutkimuksen ja antoi käskyjä karjalaisten kirjoittamisesta hallituksen tiloihin kuuluviksi; miten nämä käskyt tulivat täytetyiksi on toinen asia. Kun lailliset tiet eivät apua tuonneet, oli laiton tie jäljellä, eivätkä lienekään harvalukuisia ne tapaukset, jolloin julmaa työvoutia »peŕŕetťih, peŕŕetťih, peŕŕetťih i šurmah šuah».

Huolimatta siitä, että karjalainen väestö jo niin pitkät ajat on asunut noilla seuduilla kaukana heimostaan venäläisen rahvaan ympäröimänä, on se kuitenkin jaksanut säilyttää ainakin muutamia kansallisia piirteitään. Puolueettomuuden vuoksi mainitsen, mitä tässä suhteessa kirjoittaa eräs oloihin perehtynyt venäläinen. »Karjalainen on työssä hyvin kestävä, itsepäisesti ja hellittämättä ottamaansa päämaaliin pyr-

kivä, ulkonäöltään kylmäverinen, vieläpä välinpitämätönkin, mutta pikavihainen ja vihassaan raju. Verenvuodatukseen loppuvat tappelut ovat karjalaisten keskuudessa paljoa tavallisemmat kuin venäläisillä. Perheessä vallitsevat tavat ovat karjalaisilla puhtaammat, kuin venäläisillä, — perheenjäsenten keskinäiset suhteet vapaammat, — nuorimmat jäsenet eivät ole pakkovallan alaisia, mutta sen ohessa on kunnioitus vanhuutta kohtaan hyvin kehittynyt. — — Karjalaisen rahvaan asunto eroaa venäläisen asunnosta hyvin huomattavasti edellisessä vallitsevan puhtauden ja järjestyksen kautta: ei siellä pidetä pientä karjaa, lattia on tavallisesti puhtaaksi lakaistu, pöytä pyyhitty, ruoan tähteet on pöydältä korjattu, päällysvaatteet ja lakit pantu riippumaan seinään lyötyihin puuvaarnoihin eikä niitä ole viskottu ajelehtimaan vuo-

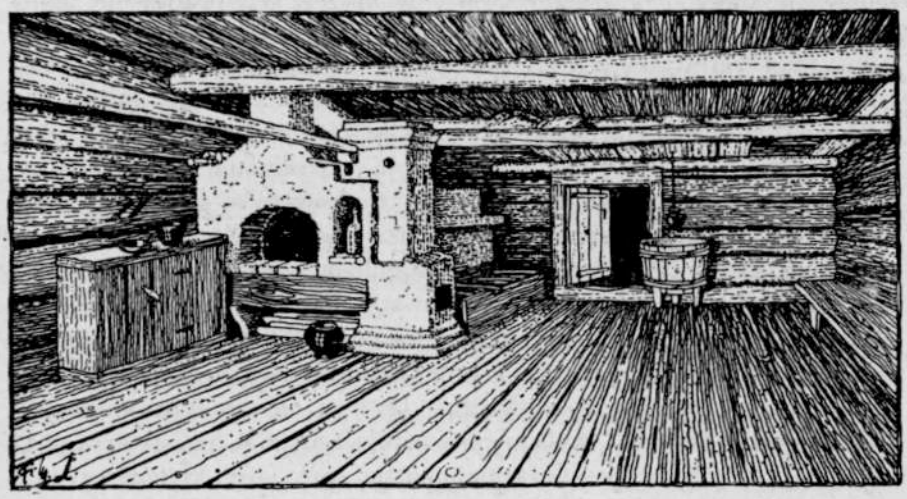

Tverinkarjalainen pirtti sisältä.

teille ja penkeille.» Yksimielisesti moittivat venäläiset karjalaista hänen heimolle ominaisesta itsepäisyydestään; »sytytä karjalainen palamaan, hän ei pala loppuun edes kolmessa vuodessa», sanoo venäläinen sananparsi tähän itsepäisyyteen viitaten. Totuuden vuoksi on kuitenkin huomautettava, että edellä esittämäni luonteenkuvaus koskee etupäässä sydän-Karjalan asukasta, sellaista, joka verrattain vähän on joutunut jokapäiväiseen tekemiseen toisrotuisten naapuriensa kanssa. Syrjäosissa aluetta, siellä missä venäläinen vaikutus on niin sanoakseni jokahetkistä, ovat karjalaisten hyvät ominaisuudet alkaneet häipyä, ja kun ympäristönkin pahat puolet ovat huokeimmin omistettavia, on karjalainen rahvas siveellisyydeltään ollut alenemassa. —

Karjalaisten elinkeinot ovat sisä-Venäjällä jonkunverran toiset kuin pohjoisilla karjalaisalueilla, riippuen tietysti paikkakunnan luonnon-

suhteista. Pääelinkeinona on *maanviljelys*, jonka harjottamisessa karjalaiset vievät voiton ympäröivistä venäläisistä, vaikkakin kummallakaan se ei ole saavuttanut kovin korkeaa kehitystä eikä voikaan saavuttaa ennenkuin maan yhteisomistus on lakannut olemasta yksityisen yritteliäisyyden ja parannushalun ehkäisijänä. Että karjalaiset maanviljelyksessä ovat päässeet naapureitaan pitemmälle riippuu varmasti siitä, että heillä hallituksen alueiden viljelijöinä on ollut verrattain vapaa asema ja sen johdosta tilaisuus itsenäisempään toimintaan kuin jonkun suurtilallisen maatilalla asuvalla. — Toisessa sijassa elinkeinojen joukossa on mainittava *karjanhoito*, vaikka se ainakin toistaiseksi on hyvin vähissä voimissa — varakkaissakin taloissa lehmien lukumäärä rajoittuu muutamiin —; sen kehittymistä ehkäiseekin tuntuva laitumien ja heinämaiden puute. — *Kalastuksesta* elinkeinona ei suurimmalla osalla aluetta voi puhuakaan, sillä nuo sisä-Venäjän seudut, etenkin Tverin lääni, ovat verrattain köyhät järvistä ja joista. Onpa seutuja, joissa kala on yhtä harvinainen kuin kasvava vilja Suomenlahden selällä olevilla saarillamme. — Huomattava joukko karjalaiskyliä omistaa sikäläisiin oloihin nähden verrattain laajoja metsämaita, ja *metsänkäyttö* antaakin paikoittain asukkaille hyvän toimeentulon mahdollisuuden. Halkojen kaupaksi vieminen on paikoittain jommoinenkin; sysien, tervan, piin, hartsin ja tärpätin valmistaminen on muutamissa kylissä kohonnut sellaiseen mestariuteen, kuin kotioloissa on vain mahdollinen saavuttaa. Ja kuten edellä jo viittasin, ovat myöskin *käsityöt* ja *pikkukauppa* saaneet karjalaisista harjoittajia, jotka pystyvät kilpailemaan itse venäläisten kanssa. Omituista kyllä Karjalassa ei ole muodostunut monta sellaista käsityökylää — kylää, jossa kaikki asukkaat harjoittavat yhtä ja samaa käsityötä, esim. suutarinammattia —, jollaisia kyliä sisä-Venäjän venäläisissä paikkakunnissa tuhkatiheään näkee. — Tärkeänä tulolähteenä ovat myöskin *ansiotyöt*. Rautatiet ovat tuoneet tilaisuuden rahdinvetoon, ja talviksi lähtee suuri joukko, etupäässä nuorta ja keski ikäistä rahvasta läheisiin kaupunkeihin, vieläpä Pietariin ja Moskovaan asti saamaan tilapäistä ansiota. Osa näistä jää tosin sille tielleen, mutta suurin osa palaa keväisin takaisin kotikonnulleen maanviljelijän töitä toimittamaan.

Uskonnoltaan sisä-Venäjän karjalaiset ovat kaikki kreikanuskoisia, vaikkakaan eivät kaikki »papin vieruo»; sielläkin ovat erinäiset lahkot saaneet kannattajia, varsinkin n. s. »papittomien» lahko, jolla tietääkseni on paljon vaikutusta myöskin pohjoisemmilla karjalaismailla, missä »vitsavyöt» pitävät huolta kansan uskonnollisesta ravitsemisesta.

Rahvaan sivistystaso ei ole kovin korkealle kehittynyt, ovathan sen nousua ehkäisemässä täällä, kuten muuallakin Venäjällä, monenmoiset epäsuotuisat olosuhteet, mutta jonkunverran korkeammalla se joka tapauksessa on kuin Vienan ja Aunuksen lääneissä.

Tästä sivistyskannan korkeammuudesta on osittain annettava kiitos sikäläiselle papistolle, joka ei näytä olleen yksinomaan »palkkapaimenia», vaan jonka yksityiset jäsenet jossakin määrin ovat koettaneet herättää ja tyydyttää laumansa henkisiä tarpeita. Useat hengenmiehet ja heidän perheensä ovat opetelleet ja osanneet karjalankieltä — minkä taidon osaltaan on aiheuttanut sekin, että muutamien sukujen useat polvet peräkkäin ovat olleet karjalaismailla pappisvirkojen haltijoina — ja kielentaitonsa kautta heille on avautunut mahdollisuus päästä lähemmäs rahvasta ja sen elämään vaikuttamaan. Papiston harrastuksen todisteina ovat m. m. ensimäiset karjalankieliset kirjatkin (Rukouskirja ja katkesmus, Mateuksen evankelion käännös), jotka 1800-luvun ensimäisellä neljänneksellä Pietarissa ilmestyivät. Eikä papisto ole jättäytynyt syrjään kansanopetuslaitostakaan kehitettäessä — viime vuosikymmenellä valitettavasti vaikuttaen kuitenkin tavallaan jarruttavaan suuntaan — vaikka kansanopetuksen järjestämisestä suurin kunnia tuleekin läänine dustuksille (zemstvoille), etenkin Tverin läänin innokkaalle zemstvolle, joka noin puolisataisvuotisella toiminnallaan on saanut aikaan, että lukutaidottomien lukumäärä paikoittain on laskeutunut muutamaan kymmeneen prosenttiin opetuskykyisistä. Mutta paljon on vielä tietämättömyyttä ja pimeyttä sikäläisessä rahvaassa; kaikki uusi ja outo, niinhyvin aineellinen kuin henkinenkin, on tämän maailman pääruhtinaan ja antikristuksen verkkoja, joilla he koettavat kietoa yksinkertaisen rahvaan ja viedä sen suoraa päätä alimpaan kattilaan. Taikausko ja taikuus vieläkin rehoittavat — eikä yksin rahvaan keskuudessa —, taikatemput, vieläpä loihtuluvutkin, joissa kirkon pyhimykset esiintyvät tietomiehen, »jumalan orjan» auttajina, ovat hyvin yleisiä ja ahkerasti käytännössä. Henkinen ilma on vieläkin ummehtunutta, ikkunat ovat suljettuina, mutta onneksi on luukkuihin saatu lyödyksi jo muutamia rakoja, joista on päässyt ja pääsee pujahtamaan pieniä sädekimppuja vallinnutta pimeyttä vähän hälventämään.

Rahvaan siveydellinen tila ei ole täälläkään jaksanut seurata kohoavan hyvinvoinnin ja valistuksen kulkua, päinvastoin tapaamme muutamilla aloilla selviä taka-askeliakin. Varsinkin aikaisemmat käsitykset sukupuolten välisistä suhteista ovat höltymässä, vakavuuden sijalle astuu vallattomuus, jopa rivouskin; itsekkyys ja omanvoitonpyynti saavat yhä vaikuttavamman sijan ihmisten keskinäisissä suhteissa. Juoppous on yleinen, eivätkä sitä suinkaan vähennä tuhkatiheään vietettävät juhlapäivät, sekä viralliset että kyläkuntien itsensä asettamat, jolloin sekä vierre ja olut että viina virroin valuvat. Ja karjalaisiinkin nähden — ehkäpä vielä paremmin kuin sikäläisiin venäläisiin — pitää paikkansa vanha sana »viina viisaan vil-

litsee, vallan väkevält pois ottaa»; tappelut ja muut raakuudet ovat juoppouden välttämättöminä seurauksina sielläkin.

Sisä-Venäjän karjalaisten aineellista tilaa ei ole suinkaan huonoksi sanottava, voimmepa sitä sanoa hyväksikin, jos nimittäin sitä arvioimme nykyisellä Venäjään sovitettavalla mittapuulla. Heillä on tarjona tulolähteitä, jollaisia heidän pohjoinen veljensä kaipaa ja jotka hyvin ja voimaperäisesti käytettyinä varmaan voivat nostaa rahvaan hyvinvointiin ja varallisuuteen. Sikäläisten kylien ulkoasu ja rahvaan näkö osoittavatkin yleensä suhteellisen hyvää toimeentuloa. Ja nousemaan päin näkyi varallisuus ainakin 1890-luvun puolivälissä olevan. Opillinen sivistys on varttumassa, yhä useammat ja useammat kansakoulut levittävät tietoa rahvaan kaikkiin kerroksiin. Mikäli asiata tunnen on sisä-Venäjän Karjala, erittäinkin sen Tverin läänissä oleva osa, edistyskykyisimpiä ja edistyneimpiä karjalaisalueita. Mutta mikäli edistys voittaa alaa, mikäli opillinen sivistys kohoaa ja joutuu koko rahvaan omaisuudeksi, sikäli lähestyy myöskin tuon karjalaisryhmän kansallinen kuolema. Ei se tapahdu vuodessa, ei kymmenessä, eipä ehkä sadassakaan, mutta että se kerran tapahtuu, siitä ei kukaan voine olla epävarma.*)

K. F. Karjalainen.

---

*) Paitsi edellämainituissa seuduissa on venäläisissä lähteissä mainittu seuraavissa paikkakunnissa tavatun karjalaista asutusta:

1. **Vologdan** läänin Vologdan kihlakunnassa, Novgorodin läänin rajan lähettyvillä, kolme karjalaiskylää.

2. **Jaroslavljin** läänin Mologan kihlakunnassa Sitj-joen luona n. 200 perhekuntaa. — Tähänkin lääniin karjalaiset ovat saapuneet uutisasukkaina 1600-luvun keskivaiheilla, yhtäaikaisesti kuin Tverinkin lääniin.

3. **Vladimirin** läänin Perejaslavljin kihlakunnassa Rybatskaja nimisessä Perejaslavljin esikaupungissa osa asukkaista on karjalaisperäisiä, samoin Koreljskoe nimisen kirkonkylän asukkaat. Saman läänin Suzdalin kihlakunnassa on myöskin kylä Koreljskaja.

4. **Smolenskin** läänin Gzhatskin kihlakunnassa, Tverin läänin rajan naapuruudessa.

5. **Kalugan** läänin Medynjin kihlakunnassa, johon karjalaiset ovat jonkun tilanomistajan siirtämät Gzhatskista. V. 1859 heitä oli 1396 »sielua».

6. **Tambovin** läänissä lähellä Morshanskin kaupunkia, jossa on Koreli niminen kylä (4000 as.). Tästä kylästä siirtyi v. 1734 joku määrä karjalaisia saman läänin Kozlovan kihlakuntaan.

Tarkempia tietoja näistä karjalaisryhmistä puuttuu, mutta meillä on täysi syy otaksua, että ne eivät enää ole karjalankielen taitoisia, tuskin ovat taitaneet siitä enää pitkiin aikoihin. V. 1897 väenlaskun tulosten summittaisessa yhteenvedossa ei karjalaisia mainituissa lääneissä mainita.

1. Kaprionlinna 1600-luvulla.

2. Kaprionlinna 1900-luvulla.

INKERINMAAN MUINAIS- JA KANSATIEDETTÄ.

Inkerinmaalla yleensä käsitetään Karjalan kannaksen jatkoa, joka leviää länteenpäin Suomenlahden ja itäänpäin Laatokan eteläpuolille. Eri ajanjaksoina on tämä alue ollut milloin suurempi, milloin pienempi, mutta Ruotsin vallan aikana, jolloin asutusolot vakiintuivat jotakuinkin semmoisiksi kuin ne vielä nytkin ovat, olivat sen rajoina Narvan-, Pljussan- ja Laukaan-joet lännessä ja lounaassa, Lavajoki taas kaakossa ja idässä. Nykyisin kuuluu tämä alue n. s. Pietarin lääniin eli kuvernementtiin.

Vanhimmat muistot seudun asujamista ovat peräisin n. s. *kivikaudelta.* Etelästä ja idästä kulkeutui tänne metsästäjä- ja kalastajakansaa uusille pyydystyspaikoille. Kun toiselta puolen Valdain yläköjärvien rannoilta sekä Novgorodin seuduilta ja toiselta puolen Valkeajärven rantamilta on tavattu tämänaikuisia asuinjätteitä, niin ei ole kumma, että Inkerinmaa sai ensimäiset ihmisensä juuri näiden siirtolain välityksellä. Tosin Laatokan ja Suomenlahden etelärantamilla olivat tällöin olosuhteet hieman erilaiset kuin nyt, eritoten mitä vesistöihin tulee. Nevajokea ei vielä silloin ollut, koska Laatokan vedet pääsivät pohjoisempaa väylää kulkeutumaan Suomenlahteen, ja olivat siis nykyisin Nevajokeen laskevilla joillakin silloin toiset uomansa. Siitä huolimatta oli kivikauden ihmisillä täällä yhtäkyllin sopivia tyyssijoja silloisten jokien suilla, järvien ja meren rantamilla asettuakseen pysyväisemmin tänne asumaan taikka pitääkseen näitä kohtia joko pysähdyspaikkoina samoiluretkillään tahi pyydystyspaikkoina erityisinä vuodenaikoina.

Laatokan kanavia kaivettaessa oli odottamattomasti jouduttu koskettelemaan ihmisten asuinpaikkoja, joita aluksi arvioitiin n. 8,000 vuoden vanhoiksi, mutta nyt pidetään n. 4,000 vuoden ikäisinä. Ensimäiset kanavien kaivaukset suoritettiin 1700-luvulla, mutta ilman että löytöihin osattiin suurempaa huomiota kiinnittää kuin että otettiin

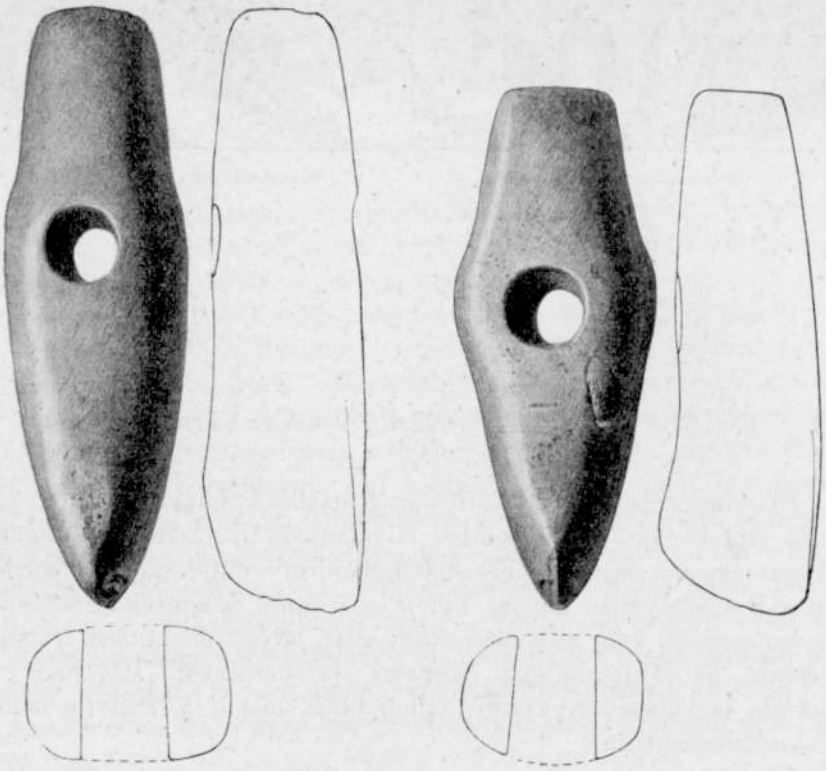

3—4. Reikäkirveitä, Kosemkina n. ½.

talteen muutamia kiviaseita. Mutta onnellista kyllä Sjäsin ja Syvärin kanavatöissä pitivät tiedemiehet jo varansa. Sieltä täältä, kun lento- sekä kerroksellinen hiekka oli kaivettu, tavattiin niiden alla olevassa vanhassa turvekerroksessa kasvien, ihmisten, nisäkkäiden, lintujen ja kalojen sekä nilviäisten ja hyönteisten jäännöksiä. Sitä paitsi löydettiin samoilla paikoilla kivisiä, luisia taikka sarvesta, savesta tai puusta ihmiskäsin valmistettuja esineitä. Runsaimmat löydöt olivat Sjäsin kanavan alkupäässä Olhavan joesta lukien noin 155—500:nnen sylen välimatkalla. Näiden löytöjen kautta oli ennen pitkää saatu selville minkälainen oli seudun luonto ollut ennen muinoin, sekä johonkin määrin sekin, minkälainen oli ollut ihminen, joka siinä asusteli.

Laatokan kanavain kivikautiset esineet ovat jotenkin yhtäläisiä kuin mitä olemme muuallakin Karjalan alueella nähneet. Kiviaseiden joukossa tapaamme poikkiteräisiä kirveitä ja talttoja, onsikirveitä, kehdonjalaksen muotoisia aseita y. m. Niiden ohella on pyydystettyjen eläinten luista laitettu monenlaisia teräväkärkisiä ja -teräisiä puikkoja (kuva 6), veitsiä, heittokeihäitä (kuva 5) y. m., joita meidän maassamme on vielä sangen vähän saatu talteen. Sitä

5—7. Luisia ja kivisiä esineitä, Laatokan kanavat.

8. Soikea tuluskivi Kosemkina, n. ½.

paitsi on löydetty myös luusta ja kivestä valmistettuja koristeita ja riipuksia (kuva 7).

Tärkeinä tarve-esineinä näkyvät täälläkin olleen savipadat, joiden palasia joku määrä on otettu talteen. Muutamista laitapaloista päättäen oli niitä niinkin suuria, että niiden halkaisija suun kohdalta oli 580 mm. Ne ovat tehdyt joko puhtaasta savesta taikka savesta, johon on kivipurua tahi näkinkengän siruja sekoitettu. Astiain koristelussa on käytetty samanlaisia kampa-, viiva- y. m. aiheita, jommoisiin jo olemme Karjalan kivikautisissa löydöissä tutustuneet.*)

Toinen kivikautinen asuinpaikka Inkerinmaalla on Suomen lahden rannalla Siestarjoen suun kahden puolen. Insinöri Gamtshenko, joka on paikalla suorittanut kaivauksia, ei ole vielä työnsä tuloksia julkaissut, mutta osoittavat siinä löydettyjen saviastiain kappaleiden koristelut, että tämäkin asuinpaikka on niin hyvin Laatokan kuin Suomen-Karjalan kivikautisten asuinpaikkojen kanssa samanaikainen. Muuten pysähtyykin kivikauden asuinpaikkain luettelo toistaiseksi tähän, kunnes mahdollisesti uusia tavataan. Yksityislöytöjä sen sijaan tunnetaan jo nykyisin sieltä täältä. Niinpä Ustj-Ruditsan kylässä Kavashjoen varrella Pietarhovin piirissä on tavattu muuan taltta. Samassa Pietarhovin piirissä lähellä Varpalan kylää on talteen otettu teräväpäinen kirves. Inkereenjoen rannalta Inkereen kylästä on löy-

*) Kts. A. Hackmanin kirjoitusta sekä kuvia II, siv. 116—117.

detty kivinen naskali (?). Venjoen varrelta läheltä Tsarskoje-Seloa on tavattu pari piikivistä nuolenkärkeä ja yksi samanlainen Suur-Kusminan kylässä, niinikään Tsarskoje-Selon lähellä. Ainoat tunnetut reikäkirveet olen saanut läntisestä Inkeristä, toisen Kosemkinan Struuppovan kylästä, toisen saman pitäjän Konnulta (kuva 3 ja 4).

Sen sijaan ettei *pronssikaudelta* ole vielä onnistuttu saamaan talteen mitään esineitä, ovat rautakauden eri ajanjaksot, vanhempi niukasti, mutta nuoremmat sitä vankemmin edustettuina Inkerissä.

Vanhin rautakauden esineistä on soikea tuluskivi (kuva 8), löydetty sekin Kosemkinasta, ja lukeutuu se kansainvaelluksen aikoihin. Tämmöisiä kiviä, jotka ovat kvartsiittia, käytettiin piikiven kanssa tuleniskennässä, ja tavallisesti riippuivat ne vyöllä. Viimemainittua tarkoitusta varten oli niissä kapealla sivulla sideuru. Kun samalta ajalta on Suomen Tytärsaaresta löydetty solki sekä Viron- ja Liivinmaalla tavattu yhtäläisiä tuluskiviä, todistavat ne kaikki yhteensä kansain liikkeistä näillä seuduilla n. 300—500 j. Kr.

Vasta n. s. *viikinkiajan* löydöt tulevat runsaammiksi ja osottavat ne viikinkien — ja ehkäpä suomalaistenkin — retkeilyjä jokia pitkin etelää ja itää kohti. Samoinkuin Väinäjokea pitkin aina Smolenskin seuduille asti, samoin myös Äänisjärven, Valkeajärven ja Laatokan välisiä maita sekä Volgan latvoja aina Jaroslavin ja Vladimirin lääneihin ovat viikingit samoilleet ja asustelleet vuosien 800—1,000 j. Kr. välillä. Muistoina heidän retkistään ovat näillä seuduin suuret hautakummut, joihin he ovat vainajansa haudanneet ja näille mukaan antaneet paitsi pukua koristeineen ja aseineen myös kotoisia tarve-esineitä, kuten kattiloita, paistinvartaita y. m.*) Näiden kumpujen ohella on matalampiakin kumpuja, joiden löytöesineet osottavat itäisiä muotoja.

Paitsi tämmöistä skandinaavista vaikutusta on jotenkin samalta ajalta peräisin mahdollinen virtaus lounaisesta päin. Sen muistoja on esim. erään Dolozhkovin kylän hautalöydöt lähellä Somrajärveä — seudulla, joka ei myöhemmin ole kuulunut Inkerinmaahan, mutta jossa lie ennen suomalainen asutus ollut vallalla. Siihen kuuluvat kilvenkupura, kuolaimet sekä keihäänterä, joiden ijän venäl. muinaistieteilijä A. Spitzyn on viimeisimmin määritellyt 900-luvulle, mutta jotka voimme pitää varhaisempinakin. Esineet lienevät liettualaista perää. Niinikään tapaamme Oseritsan (Volosovan asemalta n. 7 km. päässä) kylän hautalöydöissä m. m. kaulakoristeen, joka viitannee virolais-liiviläisiin suhteisiin.

Tällä aikaa, kuten edellä on J. R. Aspelin jo kuvannut, järjestyvät hallinnolliset olot näillä seuduin. Venäjän valtakunta »perustuu»

*) Tarkemmin alueen viikinkiajan löydöistä kts. J. R. Aspelinin kirjotusta I siv. 135 j. s. sekä kuvia saman osan siv. 146—147.

täällä pohjoisessa, vaikkakin sen painopiste siirtyy ennen pitkää etelämmäksi, sieltä uudelleen vähitellen siirtyäkseen pohjoista kohti. Tapahtuuko 1000—1100-luvuilla joitakin suurempia kansain siirtymisiä Inkerinmaalle, kuten Karjalaankin, on vielä vaikea sanoa. Huomiota ansaitsee kuitenkin se hautojen suuri rikkaus, joka tästä ajasta alkaen aina keskiajan loppuun ilmenee kummallakin mainitulla alueella, mutta erittäinkin Inkerinmaalla.

Epäilemättä jokaisen, joka on matkustanut sillä tasaisella ylänkömaalla, joka on Jaaman (Jamburg) ja Hatsinan (Gatshino) kaupun-

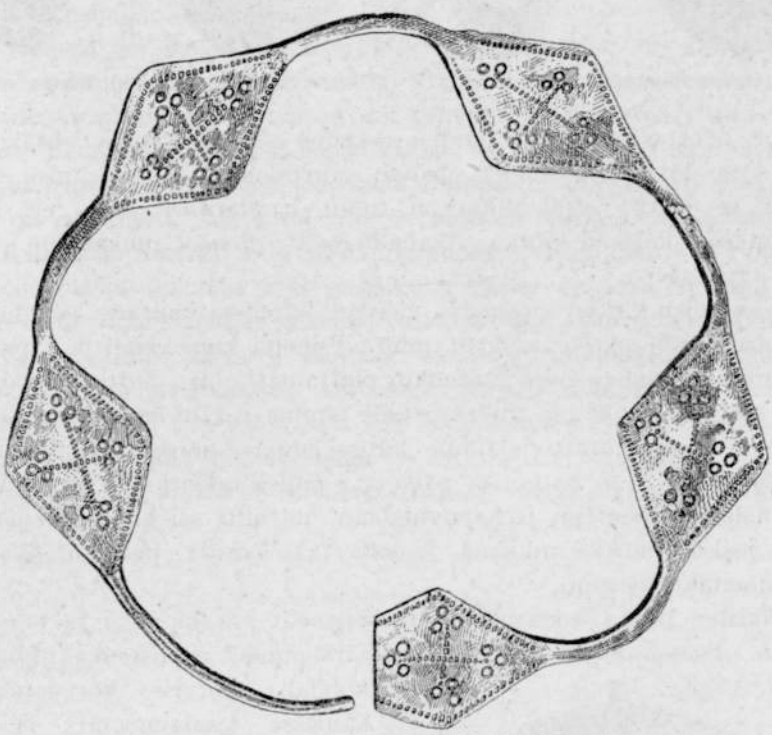

9. Riipusrengas, Valkeakirkko. ½.

kien välillä, silmä on usein kiintynyt kylien vierellä, pelloilla tahi metsiköissä tavattaviin hautakumpuryhmiin. Niitä on siksi runsaasti, että L. K. Ivanovsky, joka 1872—85 toimeenpani kaivauksia, avasi 118 kylän mailta yhteensä 5,731 hautakumpua. Ainoastaan pieni osa näistä sijoittui syrjemmälle tuota mainittua aluetta. Näissä hautakummuissa tapaamme me Inkerinmaalla 1100—1400 luvuilla asuneen kansan, johon niissä tehdyissä löydöissä voimme vieläkin tutustua, vaikkakin kaivaukset ovat suoritetut urakalla ja muinaistieteen nykyiseltä kannalta katsoen siksi huolimattomasti, ettei täyttä selvää asioista enää juuri voida saada.

Siihen katsoen että nämä hautakummut l. kurgaanit on eri ajoilta,

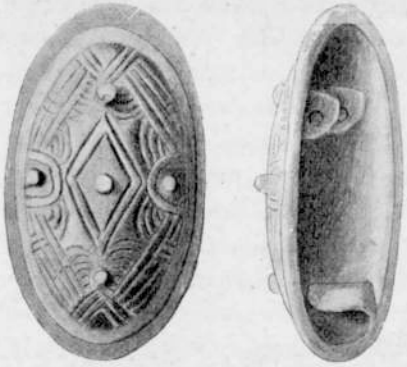

10. Soikea kupurasolki, Kelttu, n. $\frac{2}{3}$.

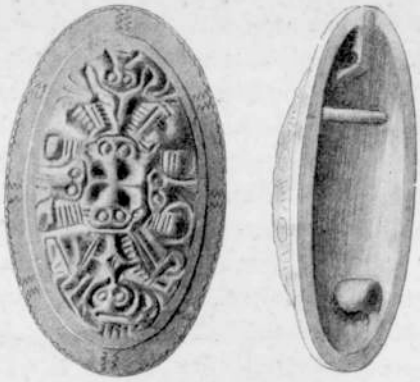

11. Soikea kupurasolki, Inkere, n. $\frac{2}{3}$.

ei voi odottaakaan, että niiden rakenne olisi kaikkialla yhtäläinen eikä että löydetyt esineet olisivat samanlaisia. Tähän tulee vielä lisäksi se seikka että niihin on tullut haudatuksi useita eri kansallisuuksia, kansoja, jotka aikanaan ovat tuoneet mukanaan kukin omat tapansa.

Vähitellen kirkon suosimana yleistyy kuoppaushautaus. Vanhoista polttohaudoista ei ole tavattu muita esineitä kuin veitsi ja savipata. Enimmät haudoista ovat kuitenkin polttamattomia, mutta on vainaja usein asetettu tuhka- ja hiiliperustalle istumaan tahi lepäämään. Haudalla on myös uhrattu eläimiä, kuten lehmiä, koiria, kukkoja y. m. Kuitenkin niitä on harvoista paikoista muistiinpantu. — Sekä miehet että naiset haudattiin pyhäpuvuissaan; miehillä oli kirves, keihäs ja nuoli, joskus miekka mukana, naisilla taas koruja, puukko sekä talousesineitäkin (sirppi).

Naisten puvut koristuksineen osoittavat varakkuutta ja muodikkuutta. Päässä on ollut pääseppele (harvemmin), riipusrenkaat korvien kohdalla, korvissa korvarenkaat; kaulassa kaularenkaat, helmet, ketjut; rinnalla soljet riipuksineen; vyöt riipustimineen; käsissä rannerenkaat ja sormukset. Miehillä taas on ollut rinnassa solki; vyöt puukkoineen ja tulusrautoineen käsissä, joskus sormukset ja rannerenkaatkin.

12. Hopeinen riipuslevy, Inkere, n. $\frac{1}{2}$.

Näiden esineiden nojalla voimme nähdä, mitenkä Inkerinmaan väestöön vaikutukset tulevat eri haaroilta. Niinpä päässä kannettavat hopeiset tahi prons-

siset riipusrenkaat (kuva 9) esiintyvät eri muunnoksina Vitebskin, Smolenskin, harvemmin Tverin ja Kostroman sekä Gdovin lääneissä, mutta kauimmin pysyvät ne käytännössä Inkerinmaalla. Korvarenkaat yleistyvät vasta 13—1400-luvuilla yli läänien ja on yksi laji tavattu joskus Suomenkin puolelta Laatokan varsilta. Latteita eläinkuvioita tavataan Kostroman ja Vladimirin seuduilla, Liivinmaalla, Kuurinmaalla, vieläpä lounais-Suomessakin asti. Sitä vastoin onsikuviot ilmenevät alueella Permasta Savon Tuukkalaan sekä Viroon. Niinikään monet muut riipukset, rannerenkaat ja sormukset ovat yleisiä läheisillä alueilla.

Hauska on myös Inkeréen kirkonkylässä äskettäin tehty löytö, joka osoittaa sekin eri vaikutusten yhteyttä. Pronssinen valettu soikulainen kupurasolki (kuva 11) on tuntemamme mukaan ainoa laatuaan, joka on tavattu Inkerinmaalla, mutta Suomen Karjalassa on se aivan tavallinen. Pyöreä hopeinen silmukasta kannettava levy (kuva 12) on tavallista suurempi, mutta muuten samantapaisia tavataan kylläkin sekä Suomen että Venäjän puolella. Niinikään suuri ohuesta hopealiuskasta leikattu solki lehtikoristeineen on sekä Suomen Karjalan että Inkerinmaan alueella tavattavissa, kun taas semmoista pääriipusta, kuin kuva 9 osoittaa, ei tavata Suomessa, mutta kylläkin, kuten ennen olemme kertoneet, laajalti Inkerinmaan eteläpuoleisilta alueilta. Löydössä ovat siis sekä Suomen että muun Inkerinmaan hautaesineet edustettuina. — Kuva 10 taas esittää virolaismallista solkea, joka on tavattu aivan Suomen rajamailta Inkerinmaalla.

II.

Olemme tähän asti yksinomaan hautalöytöjen nojalla esittäneet Inkerinmaan asujanten esiintymistä historiallisen ajan alkupuolella. Tietysti tätä tietä ei voida, ei ainakaan Inkerissä, joka on läpikulkumaa, ratkaista kansallisuutta. Sillä näyttää siltä kuin jonkunlainen muoti olisi aika ajoin tullut hallitsevaksi kautta koko Inkerinmaan, Gdovin, Pihkovan, Novgorodin y. m. läänein. Epäilemättä joku valtava virtauskin vaikuttaa olojen yhdenmukaistuttamiseksi, emmekä voi olla mainitsematta, että näihin aikoihin voinevat yhteiset markkina- ja pyhiinvaelluspaikat osaltaan vaikuttaa siihen. Erittäin on näet otettava huomioon, että kirkko rientää kiirein askelin valloittamaan näitä maita. Novgorodissa tavattanee jo 900-luvulla pari kirkkoa ja 1100-luvulla maini-

13. Vatjalaisnainen. (Gadebuschin mukaan.)

taan siellä ja sen lähimmässä ympäristössä olleen noin 30 kirkkoa ja luostaria sekä Pihkovassa on niinikään 1100-luvulla pari kirkkoa. Vaikkakin hidasta lie ollut puheenalaisen alueemme kääntyttäminen kristinuskoon, niin emme voi kieltää, ettei liikkeellä olisi ollut jotakin yleisvaikutusta näihinkin seutuihin.*)

Se on tämä kirkkokunta, joka tulee vähitellen poistamaan heimo- ynnä muut erotukset.

Mutta me tapaamme historiallisissa asiakirjoissa näinä aikoina eri heimoja, heimoja, jotka epäilemättä ovat nykyisten Suomen sukuun kuuluvain inkerinmaalaisten esi-isiä. Paavit 1100- ja 1200-luvulla puhuvat Vatjan, Inkereen ja Karjalan pakanoista, jotka maat voimme täydellä syyllä merkitä Inkerinmaan osiksi.

Ensi kerran tietääkseni esiintyy V a t j a n nimi suuriruhtinas Jaroslavin († 1054) aikuisessa tien säädöksessä, jossa m. m. mainitaan Vatjan alue (Wotshkaja oblastj). 1069 kerrotaan, että Polotskin ruhtinaan Vseslavin johdolla piirittäviä vatjalaisia (Wozhanje) paljon kaatui. 1150 hyökkäsi n. 1,000 miestä jäämejä eli jaameja 500 novgorodilaisen kanssa vatjalaisten päälle ja tappoi heidät viimeiseen mieheen — kuten sanotaan. Paavien bullissa 1100- ja 1200-luvuilla mainitaan Vatjanmaan pakanat niiden kansain seassa, joille Riian arkkipiispan piti nimittää piispa, taikka joiden kanssa kristityt naapurikansat eivät saaneet pitää kauppasuhteita, vielä vähemmin heille aseita myydä. Vuosina 1269 ja 1316 tapahtuneissa suuriruhtinasten kahakoissa mainitaan novgorodilaisten sotajoukossa olleen m. m. vatjalaisia. Seuraavinakin aikoina mainitaan tämän tästä vatjalaisia historiallisissa tapahtumissa. Yksi Novgorodin valtakunnan viidenneksistä oli Vatjan viidennes ja pääkaupungissa tunnettiin ainakin vielä 1500- ja 1600-luvuilla Votskijn tie eli katu, joka oli n. s. Sofian puolella. Kun Inkerinmaa tulee Ruotsin vallan alle, kiintyy piispa Gezeliuksen huomio sen maan asukkaihin, ja niiden joukossa hän mainitsee vatjalaisetkin.

Sittemmin ovat monet kansa- ja kielitieteilijät osoittaneet harrastusta tutustua tähän kansaan, sen kieleen ja tapoihin, viime aikoina sitä enemmän, koska sillä on vaara vähitellen kuolla sukupuuttoon.

*) Inkerinmaan kansallisuuskysymyksessä on A. Spitsyn tehnyt edellämainittujen hautalöytöjen nojalla aikanaan sen johtopäätöksen, että täällä olisivat alkuasukkaat olleet slaaveja. Nykyään kuitenkin hän on tarkistanut mielipidettään ja lienee sitä mieltä, että haudat ovat suomalaisten hautoja, vaikka slaavilainen vaikutus on sangen tuntuva. Lopullista sanaa asiassa ei ole vielä sanottu.

Epäilemättä on Vatjalla ennen ollut suurempi alueensa ja merkityksensä, koska sen maan nimi oli paavien korviin asti tullut. Voinemme täydellä syyllä päättää sen olleen niihin aikoihin läntisen Inkerin kansoittajana. Mutta olisikohan musta surma (1300-luvulla), sotatapaukset y. m. sitä tavallista enemmän hävittäneet tahi pakoittaneet siirtymään liikkeiden jaloista syrjemmälle. Kun sulautumista nuoressa polvessa suuresti edistävät koulut, asevelvollisuus y. m., on tämän kansakunnan itsenäinen kohtalo päättymässä. Köppen laski 1849, että heitä oli 19 puhdasta ja 13 suomalaisten kanssa sekaantunutta kylää. E. N. Setälän tuomat viimeisimmät tiedot osoittavat, että näitä kyliä vatjalaisina on enää vähän jäljellä. Vatjalaisten lukumäärä lienee 1,500—3,000 välillä.

Inkere tahi muukalaisella kielellä Izhora on varmaankin alkuaan ollut alue samannimisen joen varrella, mutta nimi on sittemmin yleistynyt koko maakunnalle. Huomattava on kuitenkin, etteivät venäläiset aikakirjat 1000-luvulla tunne tätä erikoisnimeä, mutta kyllä Karjala-nimen, joka silloin tarkoitti varmaankin inkaroisten l. izhooreinkin maata. Vatjalaiset vieläkin nimittävät viimeksi mainittuja karjalaisiksi. Mutta paavien bullat, kuten jo olemme maininneet erottavat Inkereen sekä Vatjasta että Karjalasta. Inkereen varhaisemmasta historiasta mainittakoon, että kun 1240 tapahtui tunnettu taistelu Nevan varsilla, kerrotaan erään kristityksi kääntyneen inkaroisen, Pelguin (Pelkoisen?), rohkaisseen Aleksanteri Nevskytä voittoon. Inkaroiset olivat myös samaa ruhtinasta auttamassa saksalaisia vastaan seuraavana vuonna ja mainitaan pelguilaisten osottautuneen sangen urhoollisiksi. Talvella 1268—69 sopivat novgorodilaiset gotlantilaisten ja saksalaisten kanssa siitä, että kauppiaat saivat inkaroisilta maksua vastaan oppaan ja näiden kautta olisi vierasten kauppiasten lupa pitää kauppaa inkaroisten ja karjalaisten kanssa. Ennen mainituissa suuriruhtinaisten kahakoissa 1269 ja 1316 olivat novgorodilaisten puolella myös inkaroiset. Saksalainen ritarikunta, tehdessään kostoretken 1444, hävitti Vatjanmaan ja Nevan- ja Inkereenjoen rannat. 1534 sai Novgorodin arkkipiispa Makarij tehtäväkseen hävittää pakanuuden Vatjassa, Inkereessä ja Karjalassa sekä lähetti sinne Ilja munkin heitä käännyttämään. Myöhempi Inkereen historia on koko Inkerinmaan historiaa.

Karjalaa oli entisinä aikoina epäilemättä kannaksen osa Inkerinmaata. Ennen Pähkinäsaaren rauhaa ei täällä rajaa ollutkaan, ja mainitun rauhansopimuksenkin kautta oli raja vain lännessä, kun sitävastoin itäpuolella jatkui yhtenäisesti »Vatjan viidennes» aina Pohjois-Karjalaan.

Ennenkuin edelleen jatkamme selvittelyämme Inkerinmaalla asuvista kansoista, jonka asutusoloissa vasta Ruotsin vallan alla suurem-

14. Äyrämöisvaimo, Tyrö.

pia muutoksia tapahtui, on paikallaan mainita joku tiedonanto Novgorodin vallan ajalta, jonka alamaisia edellämainitut vatjalaiset ja inkaroiset ovat olleet.

Vaikka Inkerinmaa vanhoista ajoista oli kuulunut Novgorodin vapaavallan alueeseen, niin se ei niinkään kiinteästi ollut siihen liitetty. Kun suuriruhtinas Jaroslav nai 1000-luvulla Olavi Sylikuninkaan tyttären, Ingegerdin, niin hän antoi tälle Inkerinmaan huomenlahjaksi. Pähkinäsaaren rauha järjesti tosin Novgorodin ja Ruotsin välisiä rajoja, mutta vuodesta 1333 Inkerinmaa kuului Litvan Narimont-ruhtinaalle annettuun perittävään läänitykseen, joka sisälsi kaikkiaan Laatokan, Pähkinälinnan ja Käkisalmenlinnan ynnä puolet Kaprion linnan aluetta. Litvalaisten valta lie täällä vasta silloin loppunut, kun Moskovan suuriruhtinas Iivana III oli kukistanut Novgorodin itsenäisyyden v. 1478 ja liittänyt Inkerinmaankin valtakuntaansa. Hänen toimestaan toimeenpantiin v. 1500 tälläkin verojen merkintä, joka on vielä meidän päiviin asti säilynyt ja josta Inkerinmaan senaikaiseen historiaan saamme runsaita aineksia. Sen mukaan kuuluivat Inkerinmaalla Pähkinälinnan, Kaprion ja Jaaman piirikunnat Vatjan viidennekseen, Narvan ja Kosemkinan seudut taas Iivananlinnan lääniin ja Shelonan viidennekseen. Läänityslaitos, jonka kautta pajarit, luostarit ja Novgorodin arkkipiispa omistivat suurimman osan maista, oli tehnyt rahvaasta enimmäkseen maan vuokralaisia. Tämä taas helpotti kansan siirrättämistä, niin että Inkerinmaalta toisinaan siirrettiin kylien asukkaita Sisä-Venäjälle, josta taas ensinmainittuun saapui uusia tulokkaita. Tällä tapaa venäläistyi helposti muutamia Inkerinmaan osia, toiset taas venäläisen kirkon innokkaan lähetystyön kautta olivat joutua samaan vaaraan.

15. Äyrämöistyttö, Tyrö.

Mutta oloissa tapahtui 1600-luvulla suuri muutos. Ruotsi, joka oli kauan himoinnut Inkerinmaata valtansa alle, pääsi Stolbovan rauhassa v. 1617 tarkoitustensa perille. Nyt alkoivat olot muuttua. Luterilainen kirkko tuli vallitsevaksi, jonka tähden seudulta siirtyi paljon venäläisiä takaisin Venäjän puolelle. Sitä vastoin lisääntyi

suuresti Suomen suomalaisten maahan muutto, joten tästä voimme laskea alkaneen varsinaisen suomalaisen asutuksen vaurastumisen Inkerinmaalla.

16. Naisia nuorikon kesä- ja talvipuvussa, Kosemkina.

Suomen Karjalalla — ja Savollakin — on ollut osansa Inkerinmaan yleisessä asuttamisessa, joten Inkerinmaa on edelleen osaksi Karjalaa. Tämä suomalainen aines jakaantuu kahteen toisistaan eroavaan joukkoon, nim. *äyrämöisiin* ja *savakkoihin*. Edelliset ovat ehkä vanhempaa suomalaista asutusta Inkerinmaalla, ja ne ovat viimeisiin aikoihin asti olleet vanhoillaan pysyjöitä, kun sitä vastoin savakot ovat osoittaneet suurempaa mukautumista ajan oloihin. Parina viimeisenä kymmenvuotena ovat nämä eri heimot kuitenkin osoittaneet suurta sulautumista ja yhdenmukaistumista toistensa kera.

Paitsi edellämainituilla alueilla, on vielä Narvanjoen ja Laukaanjoen välisellä niemekkeellä suomalaisia, joihin edellämainittu jako ei sovellu. Luultavaa on että ne ovat merentakaa tänne tulleita kansalaisiamme, joilla nuo nimitykset eivät ole olleet käytännössä. Niinikään tulvaa Suomesta Itä-Inkeriin yhätikin suomalaisia passillaeläjiä, jotka ovat uutistulokkaita ja voivat siirtyä taas kotimaahan takaisin, kun niikseen tulee.

Inkerinmaalla ovat nykyään seuraavat suomalaiset seurakunnat:

I. Länsi-Inkerin rovastikunta: 1) Moloskovitsa eli Valkeakirkko, 67 kylää, 2,341 asukasta (1906); 2) Gubanitsa, 69 kyl., 5,633 as.; 3—4) Spankko ja Kolppana, 54 kyl., 5,162 as.; 5) Koprina, 32 kyl., 5,455 as.; 6) Kaprio, 30 kyl., 467 as.; 7—9) Kattila, Soikkola ja Novasolkka, 46 kyl., 1,727 as.; 10) Kozemkina, 28 kyl., 3,754 as.

II. Itä-Inkerin rovastikunta: 11—12 Skuoritsa ja Ropsu, 65 kyl., 10,049 as.; 13—14) Tuuteri ja Hietamäki, 86 kyl., 10,432 as.; 15) Tyrö, 53 kyl., 8,182 as.; 16) Serebetta, 35 kyl., 3,093 as.; 17) Venjokil. Slavanka, 82 kyl., 12,416 as.; 18) Inkere, 26 kyl., 3,546 as.; 19) Liissilä, 25 kyl., 2,789 as.

III. Lyyssin rovastikunta: 20) Valkeasaari, 16 kyl., 4,620 as.; 21) Lempaala, 35 kyl., 7,595 as.; 22—23) Vuole ja

Miikkulais, 15 kyl., 5,301 as.; 24) Toksova, 26 kyl., 10,289 as.; 25—26) Kelttu ja Rjäbova, 39 kyl., 8,808 as.; 27—28) Markkova ja Järvisaari 26 kyl., 4,925 as.

Paitsi edellälueteltuja asukkaita on Inkerinmaalla vielä muutama tuhatkunta virolaista, joku määrä saksalaisia sekä suuri venäläinen asutus. Myöskään ei sovi jättää mainitsematta n. s. *Pietarin suomalaisia*, joita lienee tässä miljoonakaupungissa n. 20 tuhanteen ja jotka ovat enimmäkseen passillaeläjiä käsityöläisiä. Ne muodostavat oman seurakunnan — kuten ruotsalaisetkin — ja ovat kotimaassa olevien omaistensa sekä sen olojen kanssa läheisissä suhteissa.

Pietari Suuren valloituksen ja Uudenkaupungin rauhan kautta joutui Inkerinmaa liitetyksi Venäjän valtakuntaan sekä sen oloihin. Ainoastaan kirkolliset olot ovat saaneet rauhassa kehittyä sitä uraa, joka oli Ruotsin vallan aikana raivattu. Muuten ovat olot kahtena viime vuosisatana maakunnassa suuresti muuttuneet sen miljoonakaupungin takia, joka rämeiselle Nevansuistomaalle on kasvamistaan kasvanut. Sinne maanviljelyksen ja karjanhoidon tuotteet menevät kaupaksi, siellä monista seuduista ovat maalaismiehet ajureina talvikaudet, sieltä tulee kesäasukkaat meren- ja jokirantamille rakennettuihin huviloihin, sieltä löytölapset maalaistaloissa kasvatettaviksi, sieltä höyste monille pelloille, sieltä — monet hyvät ja pahat.

Lähellä pääkaupunkia on maalaiselinkeinoilla pääpainonsa, mutta syrjäseuduilla täytyy turvautua sivuansioihin. Meren rantamilla harjoitetaan kalastusta ja merenkulkua, sisämaassa parkinkiskontaa, ajuritointa y. m.

Sensijaan että vatjalaiset ja inkeroiset vähitellen kirkon ja koulujen vaikutuksesta sulautuvat slaavilaisuuteen, ovat Inkerinmaan suomalaiset säilyttäneet kansallisuutensa. Heidän seurakuntaelämänsä kinkereineen, pyhäkouluineen, rippikouluineen, lainakirjastoineen y. m. ylläpitää kansallisuutta, kieltä sekä hyviä tapoja. Muutkin kansalliset pyrinnöt ovat saaneet jalansijaa, kuten lauluseurat, raittiusseurat — ja viimeisinä aikoina maanviljelysseurat, osuustoiminta y. m. Kaikki ne osaltaan elähyttävät sikäläistä kansaa. Sivistyspyrintöjä ylläpitää lähellä Hatsinan kaupunkia oleva Kolppanan seminaari, josta 3—4 vuoden kurssin jälkeen oman maan miehet lähtevät kyliin tiedonsiemeniä jakamaan.

Inkerinmaa on näihin asti ollut kansanrunouden tyyssija. Sieltä

on saatu toisintoja suurempi määrä kuin mistään muualta ja siellä on niitä vieläkin. Tämä lahja, jonka Inkerinmaan väestö on antanut kansamme tutkimiselle, velvoittaa meitä emämaassa eläviä alati muistamaan kansamme ja heimomme sirpaleita eteläpuolella rajaamme ja Suomen lahtea.

Kaarle Soikkeli.

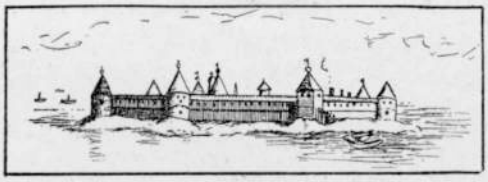

17. Pähkinän- l. Lyyssinlinna 1600-luvulla.

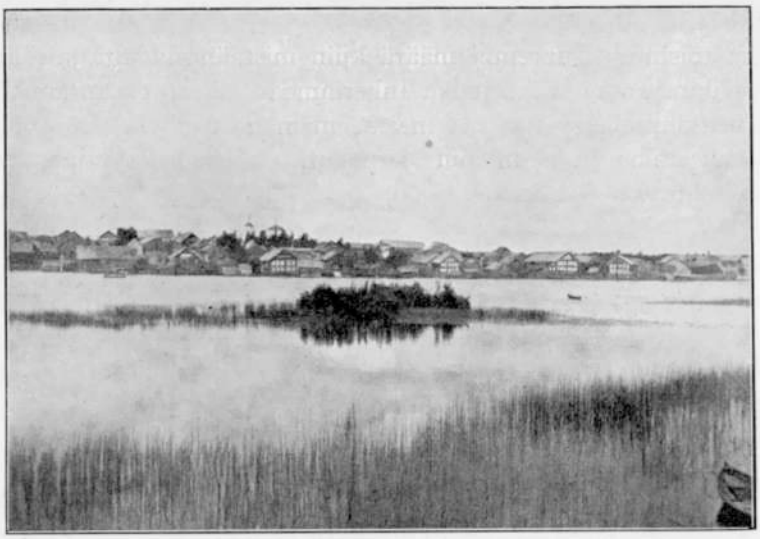

Osa Pyhäjärven kylää.

SANANEN LYYDILÄISISTÄ JA HEIDÄN KIELESTÄÄN.

Venäläiset jakavat Aunuksen läänin suomensukuiset asukkaat kahteen ryhmään, nim. karjalaisiin (korely) ja vepsäläisiin (tshudji). Meillä Suomessa on totuttu erottamaan kolme eri ryhmää, nim. karjalaiset, aunukselaiset ja vepsäläiset. Jaon perusteena on ollut kieli. Aluksi vepsäläisiä tiedettiin olevan vain Äänisjärven länsirannalla muutamissa pitäjissä ja sitten Ojattijoen varsilla. Ensimäinen, joka sanoo vepsäläisiä asuvan myöskin pohjoisempana mainittuja alueita, on D. E. D. Europaeus. Hänen Kirjallisuuden Seuralle antamansa tiedon mukaan vepsäläisiä asuu myöskin Pyhäjärven pitäjässä Aunuksen ja Petroskoin välisen maantien varrella sekä Mundjärvessä Petroskoista pohjoiseen. Mainitun Europaeuksen ilmotuksen johdosta on sitten etevä karjalan kielen tutkija A. Genetz käynyt hänen mainitsemallaan alueella. Hän huomasi vepsäläisiä asuvan paljon laajemmallakin alueella pohjoisessa, aina Petroskoin kihlakunnan pohjoisella rajalla olevassa Tiudien kylässä asti. Hän on myös ensimäisenä tehnyt tarkemmin selkoa tämän pohjoisen vepsäläisryhmän kielestä (Kieletär 4 ja 5 vihko). Nämät tiedot ovat olleet sitten ainoat lähteet näihin asti sikäläisten murteiden tuntemiseen. Genetz nimittää näitä vepsäläisiä, erotukseksi eteläisistä, nimellä »Vepsän pohjoiset etujoukot». Itse kansa mainitsee itseään nimellä l'yydiköit t. l'uudikoit ja kieltään nimittävät l'yydi- t. l'uudikiel'. Tämän mukaan täällä Suomessakin on ruvettu nimittämään heitä lyydiläisiksi. Onpa myöhemmin kielentutkijoissa herännyt se mielipide, että nämät »lyydiläismurteet» olisi-

vatkin lähempänä aunusta kuin vepsää ja siis lyydiläiset luettava aunukselaisiin kuuluviksi. Tästä kuitenkaan ei voida vielä toistaiseksi varmuudella mitään sanoa, vasta näiden murteiden tarkempi tutkimus on osottava kumpaan ne kuuluvat tai kenties on ne pidettävä aivan erillään. Venäläiset yhdistävät nämät lyydiläisetkin karjalaisiin. Seuraavassa on tarkoitukseni esittää muutamia piirteitä lyydiläisistä, etupäässä heidän kielestään.

Jo Genetz mainitsee koko joukon kyliä, joissa puhutaan lyydiläisiä murteita; mainitseepa vielä »että nämä kielipaikat sekä etelässä että pohjoisessa ovat pitkässä kapeassa jonossa». *) Tarkkoja rajaviivoja en minäkään vielä voi esittää, mutta mainitsen kuitenkin tässä ne muutamat rajapisteet, jotka sain selville viimekesäisellä mat-

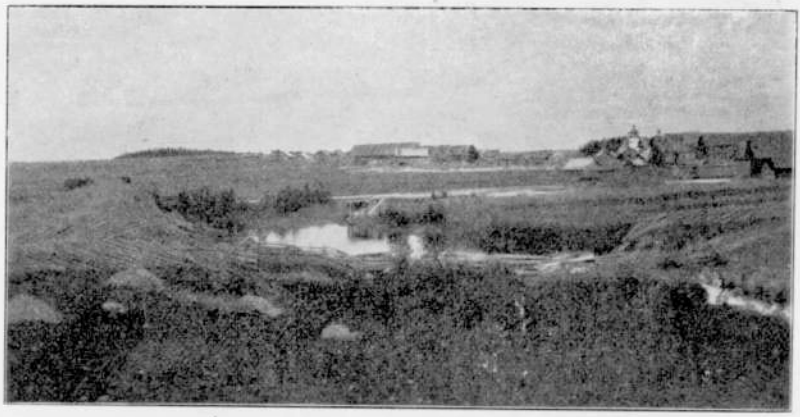

Tiudien kylä lähimäen törmältä nähtynä.

kallani. Alueen pohjoisrajana on Petroskoin ja Poventsan kihlakuntien välinen raja. Pohjoisimmat kylät ovat Kortash ja Palolampi. Läntisin lyydiläiskylä on Njirkan kylä Aunuksen ja Petroskoin välisen maantien varrella aivan Aunuksen kihlakunnan rajalla. Eteläisin kylä on luultavasti Kashkana Aunuksen kihlakunnassa 30 virstaa Pyhäjärvestä etelään. Genetz kyllä pitää myös Metshoiniemen kylää (Moshnitsy) lyydiläisenä, mutta Kuujärvellä kielimestarini laski sen kuuluvaksi Kuujärven kyläryhmään, jossa puhutaan selvää vepsää. Petroskoin kihlakunnassa eteläinen raja on vaan muutaman virstan päässä mainitun maantien eteläpuolella. Itäisimmät kylät pohjoisessa ovat »Selkien» kylät Sandalojärven itärannalla. Etelämpänä itäisin kylä on Viidanan kylä. Tässä mainittujen yhtenäisen alueen rajapisteiden ulkopuolelle jää Rutshan kylä (Zaozerje), jossa enää kymmenen henkeä osaa puhua lyydiläistä murretta, niistäkin yhdeksän on jo

*) Aug. Ahlqvist, Kieletär, 4 vihko s. 4.

vanhanpuoleista. Siis se kylä on kohta poistettava lyydiläiskylien joukosta.

Elämäntavoiltaan eivät lyydiläiset eroa juuri ollenkaan naapureistaan aunukselaisista. Kuten aunukselaiset samoin hekin rakastavat rakennuksissaan suuruutta ja tilavuutta sekä ulkonaista kauneutta. Talot ovat yleensä isoja kaksikerroksisia, räystäslaudat koristellut mitä erilaisimmilla veistoksilla. Kaikkiin koristuksiin on kuitenkin venäläisyys lyönyt leimansa. Lyydiläiset ovat hyvin vieraanvaraisia ja ystävällisiä. Matkustajan ei tarvitse kärsiä asunnon puutetta, vaan mihin aikaan vuorokaudesta tahansa isäntä ottaa vieraan vastaan

Heinäväki lähdössä niitylle Preäzhän kylässä.

suojiinsa ja tarjoaa mitä parasta on talossa. Pääelinkeino on maanviljelys, mutta se on huonolla kannalla kuten muuallakin rajantakaisessa Karjalassa. Suurimpana syynä tähän ovat tietysti nurinkuriset maanomistusolot, jotka muuallakin Venäjällä ehkäisevät viljelyksen kohoamista. Uudenaikaisista maanviljelystavoista ja koneista ei ole aavistustakaan. Suot saavat pysyä rauhassa aivan viljelyksen vieressä. Suurena syynä pääelinkeinon huonoon tilaan on myöskin väestön laiskuus ja huolimattomuus. Tässä suhteessa lyydiläiset eroavat suuresti aunukselaisista. Niinpä paraimpana heinäntekoaikana lähdetään niitylle vasta kello 7 aamulla ja tullaan takaisin jo kuuden, seitsemän aikana illalla. Kun matkaa on vielä usein parikin virstaa niitylle, joskus enemmänkin, niin eipä jää paljonkaan aikaa varsinaiseen työhön. Sen mukaan tietysti työpalkatkin ovat siellä

alhaisia. Kesällä miehelle maksetaan tavallisesti 50—60 kopeekkaa (1 mk. 50 p.) päivässä talon ruuassa; naiselle maksetaan ainoastaan 25—35 kop. (n. 80 p.). Maanviljelyksen ohessa harjotetaan myöskin kalastusta, mutta se tuottaa vaan omiksi tarpeiksi. Metsästys syksyisin on jotenkin tuottavaa, etenkin metsälintuja saadaan paljon, joita kauppiaat sitten vievät suurin määrin Pietariin, mutta tätä harjottavat vain ani harvat. Nuoret miehet ansaitsevat hyvin kesäisin tukkitöissä, ja suurin joukoin lähtevätkin aina keväisin kauvas kotikylistään ja palaavat vasta myöhään kesällä kotiinsa. Talviansiot saadaan etupäässä tukkimetsissä. Elinkeinojen huonoudesta on tietysti seurauksena yleinen köyhyys. Sitä todistavat monet lyydiläiskylät jo ulkonaisestikin. Muutamien harvojen suurien, maalattujen

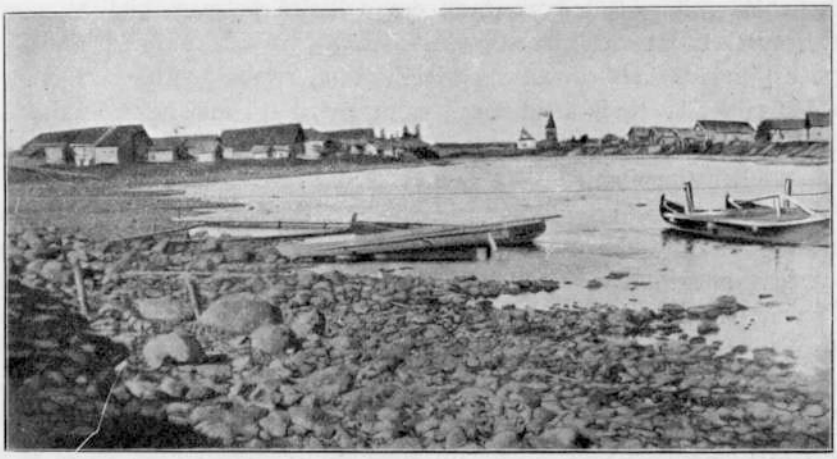

Wiidanan kylä.

talojen rinnalla kylissä on suuri joukko ränsistyneitä, puoleksi katottomia rakennuksia, vaikka monet niistäkin kyllä ovat kooltaan suuria.

Taloudellisten olojen ollessa näin huonolla kannalla ei tietysti kansa ole voinut henkisestikään kohota. Sivistys on hyvin alhaisella kannalla. Ani harva vanhemman sukupolven keskuudessa osaa lukea ja kirjottaa. Viime vuosina — etenkin viimeisenä kolmena, neljänä vuonna — on ruvettu pitämään suurempaa huolta lukutaidon lisäämisestä lyydiläisten keskuudessa. Kouluja on perustettu melkein joka kylään. Tällaisen koulujen perustamisinnon ovat varmaankin herättäneet Vienan Karjalaisten Liiton toimenpiteet rajantakaisten karjalaisten valistamiseksi. Mitä sitten nämä koulut saavat aikaan? Koulujen tehtävähän pitäisi olla levittää kansaan valistusta, saada kansa käsittämään hyvän ja pahan ero ja luopumaan pahoista tavoistaan. Tässä suhteessa ne eivät täytä tarkotustaan. Muistan erään vanhan miehen maininneen että nykyiset lapset eivät opi kou-

lussa mitään; minkä muutamana tuntina siellä oppivat sen yön aikana kotona unohtavat, kun eivät ymmärrä opetuskieltä. Mutta näyttää siltä ikäänkuin kouluilla ei olisikaan valistamisen tarkotus, vaan aivan toinen. Sen ne kyllä täyttänevätkin vallan hyvin. Sehän on: saada nämätkin heimolaisemme, kuten muutkin rajojemme ulkopuolella olevat, unohtamaan kansallisuutensa ja kielensä ja sulautumaan venäläisiin. Ja niin runsaita hedelmiä ne saattavat kantaa, ettei kulune enää kauvan kun lyydiläismurteet ovat laskettavat kuolleiden kielten joukkoon. Tästä on hyvänä todistuksena yllämainittu Rutshan kylä. Sikäläisten kertomusten mukaan noin 35 vuotta sitten tuskin ymmärrettiin venäjää siinä kylässä. Nyt monin paikoin muuallakin nuorempi polvi alkaa jo käyttää venäjää keskinäisessä seurustelussaan. Lisäksi vielä julkisesti halveksitaan omaa kieltä ja vieraskieliset naapurit tietysti koettavat ylläpitää sellaista asiain tilaa. Eikä täällä ole tätä estämässä edes esi-isiltä peritty vanha runous, sillä siitä ei koko lyydiläisalueella tiedetä mitään, vaan pyydettäessä heitä laulamaan »l'üüd'ikš'» kehottavat menemään »Lapemba» s. o. Lappiin päin (karjalan kielen alueelle).

Ennenkuin siirryn käsittelemään esitykseni pääkohtaa, lyydiläisten kieltä, tahdon tässä mainita vielä erään seikan. Voisi luulla että lyydiläiset eivät tiedä mitään meistä suomalaisista, mutta täytyy tunnustaa että he tietävät enemmän meistä kuin me heistä. Petroskoista pohjoiseen olevat lyydiläiset, varsinkin kauppiaat, ovat tulleet jonkun verran tekemisiin Raja-Karjalassa ja Pielisjärven seuduilla asuvien kanssa. Näiltä matkoilta heidän kauttaan on sitten levinnyt yhtä ja toista tietoa meikäläisistä sinnepäin. Sitten joka vuosi sieltäpäin on miehiä meidän kaupungeissamme sotapalvelusta suorittamassa. Meikäläisistä oloista he ovat saaneet erinomaisen hyvät käsitykset. Heti kun tuli puhe heidän taloudellisesta asemastaan, niin alkoivat kertoa meidän hyvistä oloista ja ilmaisivat haluavansa mielellään saada maanomistusolonsa y. m. samallaisiksi. Etenkin suomalaisten rehellisyys on heissä herättänyt ihmettelyä. Melkein joka kylässä kerrottiin, kuinka he kauppamatkoillaan Suomen puoleisessa Karjalassa olivat isännän kehotuksesta jättäneet tavarakuormansa yöksi pihalle ja itse huoletta menneet tupaan nukkumaan ja kuinka heidän suureksi ihmeekseen kuormat olivat aamulla aivan koskematta. Sama käsitys näyttää muuten olevan sivistyneillä venäläisilläkin meistä suomalaisista, kuten sain kuulla jo ennen Novgorodissa ja nyt viime matkallani Aunuksessa. Monessa kylässä tapasin miehiä, jotka tunsivat pääkaupunkimme Helsingin (Helsingforsan) oikein hyvin ja pitivät sitä puhtauden puolesta parempana Pietaria. Rakennuksien komeus oli erityisesti kiinnittänyt monen huomiota.

Aunukselaiset ja lyydiläiset eroavat toisistaan oikeastaan siis vain

kielen puolesta. — Kuten edellä on mainittu, pitivät Europaeus ja Genetz lyydiläisiä murteita vepsään kuuluvina. Muodostaen välimurteet aunuksen ja vepsän välillä, on tietysti niissä paljon yhtymäkohtia sekä toiselta puolen aunuksen että toiselta puolen vepsän kanssa. Seuraavassa on tarkotukseni esittää yleispiirteet lyydiläismurteiden äännehistoriasta ja samalla huomauttaa niiden yhtäläisyydet aunuksen ja vepsän kanssa.

Ensi tavun alkuperäiset lyhyet vokaalit lyydiläismurteissa ovat säilyneet kuten aunuksessakin esim. *rand, polv, numi, meŕi, ižand, händ, ükš, kürz* (pannukakku). Vepsässä alkuperäiset lyhyet vokaalit ovat hiukan diftongiutuneet.*) Pitkien vokaalien suhteen on tapahtunut sama kehitys mainituissa murteissa kuin aunuksessakin, nim. ne ovat diftongiutuneet paitsi $\bar{u}$ ja $\bar{i}$. Siten on tapahtunut kehitys $\bar{a} > ua$, $\bar{o} > uo$, $\bar{e} > ie$, $\bar{ä} > iä$, $\bar{ö} > üö$ ja $\bar{ü} > üu$, esim. *mua, nuoŕ (vrt. viron nõr), miel' (< * mēli), iäń, üö (> * ō), müö* (vrt. vatjan *mõ*), *p'üu* (pyy), *p'üutta* (pyytää); mutta sanotaan *pū, sū, hīhtädä, kīm* j. n. e. Nuomoilan*) (Namojeva) kylän murteessa on tapahtunut tässä toisenlainen kehitys, nim. $\bar{a} > uo$, ja $\bar{ä} > ie$, esim. *muo, ruodan* (raadan), *ień, pie* (pää) j. n. e. Vepsässä pitkät vokaalit ovat lyhentyneet, paitsi pohjoisvepsässä $\bar{u}$, $\bar{ü}$, $\bar{i}$, esim. *ma, noŕ, meĺ', äń, t'üń, pu, viž;* pohjoisveps. *pū, vīž, püu.* Diftongien kehityksessä on mainittava se omituisuus, mikä vepsänkin kielessä on, nim. *ü*-loppuisten diftongien jälkikomponentin muuttuminen *u*:ksi, esim. *kõuh, l'õudän, l'õulᵢ*, veps. *t'õuź* (täysi), *l'üuzin*. Eteläisellä alueella Pyhäjärven ja Viidanan kylissä, jotka ovat maantieteellisesti lähempänä aunuksen kielen aluetta, on *ü* säilynyt mainitussa asemassa, esim. *k'õühe, l'õülü* j. n. e.; aunuksessa *kõühü, lõülü*. Vepsässä diftongien kehityksessä on huomattava vielä eräs ilmiö, jota ei ole lyydiläismurteissa eikä aunuksessa, nim. etukomponentin pyrkiminen jälkikomponentin kaltaiseksi, esim. *peiv* (päivä), *liib* (leipä), *śüiń* (söin) j. n. e.

Toisen ynnä seuraavien tavujen vokalismissa on huomattavana pyrkiminen pois vokaalisoinnusta kuten vepsässä, esim. *kābu* (käpy), *kāt'kud, pāivoi* (aurinko), *hägou, piāzuda* (päästä), *mändu* (mänty), *reuńāi* (reunaan), *kiukkā* (kyykkään). Vepsässä mainittakoon esim. *ńälgad, k'ābud, p'āstan, paik'äińe* (pikku liina), *mal'l'äińe* (pikku malja). Aunuksessa vokaalisointu on paljon täydellisempi, samoin kuin mainituissa Viidanan ja Pyhäjärven murteissa. Sanat, joissa on *e* t. *i*, esiintyvät tavallisesti takavokaalisina, etenkin Mundjärven murteessa; niinpä sanotaan *t'iedan, igad* (ikää), *erahan* (erään), *peza, ižand* j. n. e.

---

*) Vepsäläiset tiedonannot perustuvat prof. Setälän luentoihin. Käytännöllisistä syistä on täytynyt jättää monin paikoin vepsäläiset esimerkit merkitsemättä. Kielinäytteissä käytetään n. s. karkeata foneettista merkintätapaa.

**) Nuomoilan kylä on 32 virstaa Petroskoista pohjoiseen.

Sanan loppuvokaalit ovat kadonneet niissä alkuaan kaksitavuisissa sanoissa, joissa edellinen tavu on pitkä sekä useampitavuisissa sanoissa aina. On tapahtunut n. s. loppuheitto. Tämä muutos koskee ainoastaan Viidanasta pohjoiseen olevaa aluetta; esim. *huab* (haapa), *razv, aiž, muarď* (marja), *rist, ižand, kassaŕ;* mutta *vaza, veži, salo* j. n. e. Tämä sama muutos on tapahtunut myöskin vepsässä, siellä sanotaan *hab, poig, laps* j. n. e. Viidanan ja Pyhäjärven murteissa muut alkuperäiset loppuvokaalit ovat säilyneet paitsi *a, ä* ovat muuttuneet *e*:ksi niissä tapauksissa, joissa pohjoisempana on tapahtunut kato ja aunuksessa muuttuneet *u*:ksi, *ü*:ksi, esim. *aiže, poige, razve, ižande; sarvi, ahjo, hamaro, kassari, čagari* (pikku sormi), *pühä* (paasto), *vaza* (vasikka).

Vielä eräs ilmiö vokalismin alalla on mainittava, nim. n. s. sisäheitto. Vepsässä korollisen tavun jälkeisessä lyhyessä avoimessa tavussa on vokaali kadonnut, kun edelläkäypä korollinen tavu on pitkä, esim. *sàuptan (< * salpaδan), lähtken (< * lähteγen); antta (< * antaδa)* mutta *magadan, kudeġen* muodoissa ei ole tapahtunut sisäheittoa, koska niissä ensimäinen, korollinen tavu on lyhyt. Sisäheiton vaikutuksesta on sitten syntynyt vielä muutos, nim. puheäänelliset *g, d* jouduttuaan puheäänettömien klusiilien (sulkuäänteiden) *p*:n, *t*:n yhteyteen ovat muuttuneet puheäänettömiksi *k*:ksi, *t*:ksi, siten on tultu yllä oleviin muotoihin. Aunuksessa tätä sisäheittoa ei ole tapahtunut. Lyydiläismurteissa on useissa verbeissä tapahtunut sisäheitto, esim. *antta (< * antada)*, muutamissa murteissa *anta, kantta* (kantaa). Viidanalla ja Pyhäjärvessä sanotaan *andada.*

Konsonantismin suhteen lyydiläismurteet ovat paljon lähempänä vepsää kuin vokalismin. Sanan alussa paitsi alkuperäisiä puheäänettömiä klusiileja k, t, p tavataan mainituissa murteissa, samoin kuin aunuksessa ja vepsässä, myöskin puheäänelliset g, d, b, esim. *kulď, puarm, ťerä; garbal, buol, buťk* j. n. e.

Sanan sisässä pääkorollisen tavun vokaalin, likvidan ja nasaalin jäljessä avoimen tavun alussa alkuperäiset lyhyet puheäänettömät klusiilit *k, t, p* ovat muuttuneet lyydiläismurteissa kuten aunuksessa ja vepsässä puheäänellisiksi *g, d, b*, esim. *vago, dágadd* (jakaa), *laŋg, veŋg, haŋg, härg, kurġ; pada, koda, rand, šilď* (silta), *merď* (merta); *leib, ambuda, hambahad, salb* (salpa), *turbehen.* Samassa asemassa puheäänettömien spiranttien *(h, s)* jäljessä *k, t* ovat säilyneet; samoin *t*:n jäljessä *k*, esim. *lašk, nahk, must, muštada* (muistaa), *lehtez* (lehti); *matk, piťk, käťkuded,* yks. nom. *käťkud.* Vepsä muuten on samalla kannalla, paitsi muutamissa muodoissa on tapahtunut kehitys *tk* > *tt*, esim. *kättuded* (kätkyet), yks. nom. *kättud, katten* (katkean) j. n. e.

Avoimen tavun *k*:ta, *t*:tä, *p*:tä vastaamassa suljetussa tavussa suomen kielen eri murteissa on eri äänteitä tai ei mitään, siis on ta-

pahtunut kato. Aunuksessa myöskin edustus tässä kohden on useammanlainen, riippuen klusiilin viereisistä äänteistä.*) Lyydiläismurteet ja vepsä ovat tässä suhteessa aivan samalla kannalla, niissä suljetussakin tavussa tavataan *g, d, b,* kuten avoimessakin, esim. *vagon, d'ɪgan, лaŋgan, veлgan, haлgod, hārgān, kurgen; padad, kodan, randan, šiлdan, merdad, leibad, ambun; hambaz, saлban, turbiš* j. n. e. Puheäänettömien spiranttien jäljessä suljetussa tavussa tavataan myöskin samat *k, t* kuten avoimessakin tavussa. Tässä kohden aunus on samalla kannalla kuin vepsä ja lyydiläismurteet, esim. *лaškan, kasken, mustad, ostan, nahkad* j. n. e. Poikkeuksen tässä suhteessa tekevät yleiset lyydiläiset muodot *kaheksa, üheksä* (samoin aun. kaheksa, üheksä; eteläveps. kahesa, ühesa), joissa alkuaan on ollut *ht.ht*:llisiä muotoja on lyydiläisalueella Tiudien murteessa, siellä sanotaan *kahteksa ühteksä*. Äänisvepsän muodot *kahtsa, ühtsä* viittaavat myöskin samaan.

Avoimen tavun edellä olevia pitkiä klusiileja vastaavat lyydiläismurteissa suljetussa tavussa lyhyet, esim. *akk : akan :* yks. part. *akkad, ottada : otan : ottau* (3 p. yks.), *tappada : tapan : tappau, paлkk : paлkan: paлkkad, tarttuda : tartun : tarttū.* Konsonantin jälkeen tällaista pitkien ja lyhyiden klusiilien vaihtelua muutamissa murteissa on vaikea korvakuulolta huomata, kun taas toisissa murteissa on aivan selvä ero.

Korottoman tavun vokaalin jäljessä tavun alussa klusiilien edustus on ollut alkuaan samallainen kuin suljetussakin tavussa, nim. siellä on tavattu puheäänelliset spirantit *γ, δ, β* Lyydiläismurteiden edustus, kuten vepsänkin, on tässäkin suhteessa hyvin yksinkertainen. Mainitussa asemassa tavataan puheäänelliset klusiilit *g, d,* ja *β:n* edustajana puolivokaali *v (u̯),* esim. *g : gajag* (kajava), *vajag* (vajaa), *kastegen* (kasteen), *lähtegen* (lähteen). — *d : kevädeл* (keväällä), *korged* (korkea), *pehmed, pimed; ńeiččuden* (neitsyen), *lühüden* (lyhyen), *magadan* (makaan), *kerädän* (kerään), *kül'id* (kyliä), *kül'iden* (kylien). — *u̯ : orau* (orava); mon. *oravad; kirjau̯, el'äu̯* (elävä), *paлau̯* (kuuma); *suadau̯* (saatava), *tuodau̯* (tuotava); *andau̯* (antaa, **antaβi)* j. n. e. Vepsässä muutamissa tapauksissa edustaa *β*:tä *b* muutamissa *v(u̯),* esim. *el'äb* (elävä), *paлab* (kuuma, palava), *andab* (antaa), *tuлet* (tulee); mutta *alđu̯*: mon. *aлavad; orou*: mon. *oravad.*

Tavun lopussa puheäänellisten konsonanttien edessä alkuperäiset puheäänettömät klusiilit *k, t, p* ovat muuttuneet puheäänellisiksi, esim. *gl, gr: kagл* : mon. *kagлad, tagл* : mon. *tagлad; kagr : kagran, nagrada : nagran, mügr* (myyrä) : *mügrän* j. n. e. — *dr: adr : adran, pedr: pedran.* — *bl, br: kabлaz* (reen kaulas) : mon. *kabлahad; kobr : kobras.* — Alkuperäisestä *tn* yhtymästä on yleensä tullut *nn* kuten suomessa esim. *l'inn : l'innad* (mon.), *vannaz : vannahad.* Nuomoilan, Viidanan ja Py-

*) Aunuksen kielen kehitystä mainitussa suhteessa katso Ojansuun kirjotuksesta.

häjärven murteissa *tn* > *dn*, esim. *l'idn* : *l'idnad*, *vadnaz* : *vadnahad*. Tällä samalla vanhalla kannalla on vaan vatja ja vepsä lähimmistä sukukielistämme. — *gd'* : *agd'*: *agd'an* (kylän, nuoran pää). — *d'd'* (< *dj*) : *лad'd'ata* : *лad'd'adan* (latoa). — *bd'* : *hibd'* : *hibd'an* (hipiä). — *dv* : *лadv*: *лadvad*, *kodv* : *kodvan* (kauvan). — *zr* (< * *str*) : *ozr* (ohra) : *ozrad*, *kezrätä* : *kezrädän* (kehrään), *azrag* : *azragan* (atrain; ven. ostroga).

Alkuperäinen k tavun lopussa *s*:n edellä on säilynyt sekä lyydiläisissä murteissa että aunuksessa, esim. *oks* : mon. *oksad*, *d'uoksen*; *d'aлgaksed*, *varikšed*, *d'äńikšed*. Vepsässä samoin *ks* on säilynyt pääkorollisen tavun jäljessä, mutta pääkorottoman tavun jäljessä *ks* > *s*, *š* esim. *oks* : mon. *oksad*, *d'oksen*; mutta *d'ougased* (jalakset), *vaŕišed*, *d'äńišed*.

Alkuperäinen yhtymä *ts* > *čč* avoimessa ja *č* suljetussa tavussa, esim. *mečč* : *mečän*, *očč* : *očan* j. n. e. Tiudien murre tekee tässä suhteessa poikkeuksen. Siellä alkuperäinen *ts* on säilynyt muulloin paitsi *i*:n yhteydessä, jolloin *ts* > *čč* avoimessa ja *č* suljetussa tavussa, esim. *mets* : *metsan*, *ots* : *otsan*; mutta *veičč* : *veičen*, *eččidä* : *ečin* j. n. e.

Alkuperäinen *k* sanan lopussa on kadonnut esim. *tuлe* (> * *tulek*), *kaste* (< * *kastek*), *lugeda* (lukea) j. n. e. Alkuperäinen, *t* > *d*, esim. *suad*, *harakad*, *keväd* j. n. e.

Alkuperäistä *s*:ää lyydiläisissä murteissa edustaa *s* sanan alussa ja puheäänettömien äänteiden yhteydessä, *z* taas puheäänellisten yhteydessä, esim. *saлo*, *must*, *leskestädä*; *oza*, *razv*, *vaza* j. n. e. Vielä on alkuperäisen *s*:n edustajana *š* ja *ž* pohjoisella alueella *i*:n sekä edessä että jäljessä, kun Kentjärvellä ja siitä etelään *š*, *ž* esiintyvät vaan *i*:n jäljessä, *i*:n edellä on *ś*, *ź*. *š* ja *ž* voivat vielä joskus muutenkin esiintyä etuvokaalin yhteydessä; esim. *viллaižed*, *šärižen*, *vīž*, *puol'ištada*, *лašk*, *kažl'*, *aiž*, *rugiž* (ruis); *šiga* (siellä), *veži*, *kūž*, *kašk* (kaski); Kentjärvellä: *śiga*, *veźi*, *kūź*, *andaźin* j. n. e. Jos vertaamme *s*:n edustusta vepsän kielessä ja Kentjärven murteessa, niin huomaamme siinä yhtäläisyyksiä. Vepsässä samoin *i*:n jäljessä *s* > *š*, *ž*, esim. *ižand*, *l'iža*, *aiž*; mutta *véźi*, *kuź* (kuusi) j. n. e. Onpa vielä sama poikkeuskin edellisestä sekä vepsässä että lyydiläismurteissa, nim. *rist* sana. Sanan alussa vastaa alkuperäistä *s*:ää joskus *č*, esim. *čagaŕ*, *čoma* j. n. e. Alkuperäinen *si* on muuttunut, kuten aunuksessakin, *ǯ*:ksi, kun taas vepsässä se on *źj* t. *ź*, esim. *huaǯ*; veps. *haźj* t. *haź* (haasia). Vielä mainittakoon tässä yhteydessä eräs yhtäläisyys vepsän kanssa, nim. jos *st*:tä seuraa etuvokaali, etenkin *i*, niin *st* > *šč*, esim. *nošči* (noustiin), *puol'iščin* (puolustin) j. n. e. veps. *paščikaz*, *päščär* (päistär) j. n. e.

h:n edustuksen suhteen ei ole mitään erityistä sanottavaa, vaan se on aivan samanlainen kuin karjalassa, aunuksessa ja vepsässä.

Alkuperäistä yhteissuomalaista *ns*:ää edustaa joskus, kuten aunuksessa ja vepsässä, nasaalivokaali ynnä *z* t. *ž* esim. *koo̯z* (konsa),

hoлmaa̯žid (kolmansia), *tuu̯ž* (tunsi). Mutta alkuperäinen yhtymä *nsi* sanan lopussa esiintyy hyvin usein yhtymänä *ńǯ*; etenkin Tiudien murre siinä suhteessa on huomattava, esim. *ońǯ* (onto), *küńǯ* (kynsi), *tuńǯ* (tunsi), *koлmańǯ* (kolmas), joka viittaa vanhempaan *kolmansi* muotoon, samoin *kūdeńǯ* (kuudes) j. n. e.

Sanan lopussa yhteissuomalainen *n* on joutunut lyydiläismurteissa saman käsittelyn alaiseksi kuin aunuksessakin. Usein se on muuttunut nasaalivokaaliksi, usein taas seuraavan sanan alkukonsonantin vaikutuksesta *η*:ksi (*k*:n, *g*:n edellä) t. *m*:ksi (huuliäänteiden edellä). Kadonnut se on samoissa tapauksissa kuin aunuksessakin.

Nasaalien suhteen vielä eräs seikka on huomattava lyydiläismurteissa, nim. *m*:n käsittely sellaisissa sanoissa, joissa muissa sijoissa esiintyy *m*, mutta nominatiivissa se, jouduttuaan sanan loppuun, on muuttunut *n*:ksi, esim. sellaiset sanat kuin suom. *avain : avaimet, sydän : sydämessä, vanhin : vanhiman* j. n. e. Lyydiläismurteissa myöskin tämä vanha muutos esiintyy, mutta harvoin, esim, Sununsuussa *šäŕbin : šäŕbimed* (särvin), mutta *šüdäim* (sydän) : *šüdämed*. Toisissa kylissä sellaiset muodot kuin *śäŕbim, лuoťťim* (auran luotin), *avaďim* (avain) : *avaďimed* ovat aivan yleisiä, samoin *m*-loppuiset superlatiivimuodot ovat yleisempiä kuin *n*-loppuiset, esim. *vahńim*. Sununsuussa vain *n*-loppuiset muodot ovat yleisempiä. Tämä *m* nominatiivissa on luultavasti lyydiläismurteissa kuten vepsässäkin myöhemmin tullut, eikä siis edusta alkuperäistä *m*:ää.

l:stä on mainittava, että se takavokaalisissa aina ja joskus etuvokaalisissakin sanoissa on korvattu venäjän л äänteellä, kuten vepsässä ja aunuksessa. Useimmin etuvokaalisissa sanoissa esiintyy kuitenkin palatalisoitu *l'*. Olinpa usein kuulevinani myöskin puhtaan suomalaisen *l*:n *ä* ja *ö* vokaalien yhteydessä. Tässä on huomattava Nuomoilan ja Rutshan murre, joissa tavun lopussa л on muuttunut *u*:ksi muodostaen edellisen vokaalin kanssa diftongin, esim. *śigau* (siellä), *ougapiä* (olkapää), *vaud* (valta), *ťäл vuodeu* (tällä vuodella), *peud* (pelto) j. n. e. Tämä sama äänneilmiö on tapahtunut myöskin vepsässä siellä sanotaan *oug* (olka), *oudaiž* (oltaisiin), *måutan* < *maлtan* (osaan) j. n. e.

Joh. Kujola.

Vanha talo Tuidien kylässä.

LUTERINUSKOISET SUOMALAISET JA SIIRTOLAISET AUNUKSESSA.

Luterinuskoisia suomalaisia oli Aunuksen läänissä v. 1897 yhteensä 2,395 henkeä. Nämät ovat kaikki Suomesta siirtyneitä tai siirtyneiden lapsia. Paitsi näitä oli siellä samana vuonna Suomesta tulleita kreikanuskoisia 1,398. Aikaa, milloin nämä ovat tänne muuttaneet, emme voi tarkalleen määrätä. Ainakin Ahlqvistin käydessä Aunuksessa (v. 1855) oli heitä Aunuksen kaupungissa ja läänissä — noin »7 eli 8 sataa henkeä». Hän muuten kertoo: »Suomalaiset ovat tänne tulleet nälkää pakoon köyhemmästä kotimaasta ja oleksivat kasakoina eli päiväläisinä täkäläisten talonpoikien työssä. Useimmat näistä ovat kotoisin Karjalasta (Ilomantsin, Pielisen, Nurmeksen ja Liperin pitäjistä); Savolaisia ei täällä taida olla kuin juuri joku nimeksi. Enimmät heistä elävät Aunuksen piirikunnassa (-kihlakunnassa), vähempi osa Syvärin joella alusten ja lauttojen kulettajina ja vähin muissa osissa tätä lääniä . . . Ennen oli Novgorodista käsin Saksalainen luteerin pappi kerran kesässä Aunuksessa. Joku aika takaperin määrättiin Suomessa erityinen pappi niitä luterilaisia varten, joita elää venäjänuskoisissa seurakunnissa pitkin rajaa ja tämä on ruvennut kerran vuodessa käymään saarnaamassa.» — Varmaan v. 1867 maatamme kohdannut kato lisäsi paljon näiden siirtolaisten lukua, sillä v. 1873 ilmotetaan olevan Aunuksen läänissä 3,755 »suomalaista». Tähän summaan on luultavasti silloin luettu myös ne kreikanuskoiset »karjalankieliset» Suomensyntyiset, jotka v:n 1897 väenlasku kielen puolesta erottaa luterinuskoisista. Yllä mainitusta tilastosta näkyy, että luterilaisia asuu Petroskoin (837 h.) ja Aunuksen (581 h.) sekä, kumma kyllä, etäisessä Wytegran (492 h.) kihlakunnassa. Heitä tavataan enimmästään kaupungeissa (Petroskoilla ja Wytegrassa).

Toimeentulonsa he saavat enimmäkseen työläisinä tehtaissa, sahoissa, maanviljelystöissä y. m. Viime aikoina ovat yhä useammat päässeet talonpojiksi, yhtymällä jäseniksi kyläkuntiin, joiden yhteisomaisuutena viljeltävä maa vielä on; näin Vazhinassa, Mätusovassa, Tuuloksessa, Tuuksessa, Kuittisessa, Pizhissä (Obzha). Jokunen on

kauppiaana tai puutavarayhtiöiden asioissa, toiset taas käsityöläisinä y. m. Viimeinen väenlasku luokittaa heidät ammatin puolesta näin: porvareita 156, talonpoikia 115, ilman tiettyä säätyä 2,106.

Heidän hengellistä ja henkistä hoitoa varten on olemassa: Petroskoilla kirkko ja pappi (yhteiset saksalaisten kera) sekä koulu ja Aunuksessa sekä Woznesenjassa ja Wytegrassa saarnahuoneita opettaja-lukkareineen. Sitäpaitsi on pyhäkouluja Aunuksessa, Vazhinassa, Mätusovassa ja Voznesenjassa, luultavasti muuallakin. Ennen on ylläpidetty myös kiertokouluja, jotka olivatkin erittäin tarpeellisia, mutta v. 1891 ne hallituksen toimesta kiellettiin kerrassaan, koska eräs kiertokoulunopettaja oli rohjennut jakaa tunnetun Pashkovin lentokirjasia kreikanuskoisille. — Nykyistä kirkollista ja opetuksellista toimintaa kustannetaan osin Venäjän evankelis-luterilaisen apukassan, osin Suomen valtion varoilla, joka tarkotukseen antaa 1,500 ruplaa vuodessa.

Muistona entisestä kotimaastaan on useimmilla näistä siirtolaisista ei ainoastaan uskonto, vaan myös Suomen kansalaisuus: he lunastavat joka vuosi passinsa Suomen passivirastosta Pietarissa. Aikanaan he suorittivat asevelvollisuutensakin Suomessa.

E. Ahtia.

KARJALAISEN PITÄMÄ PUHE ERÄÄSSÄ ILTAMASSA.

Nyt itkevän Vienan iloksi iltaanne vietätte, — kaihoisan Karjalan ilmoille ylentämiseksi korttanne kannatte.

Jo singahtelevat valon vasamat Karjalan vaskisille vaaroille, tulet tuikahtelevat kaukoheimomme tummissa tuvissa. Tummien tupien eläjät, eksyksissä olleet melkeinpä oudoksuivat äkkinäistä valoa, — eikä kummakaan. — Vuos'satoja kestänyt musta yö ja yössä liikkuvain synkkien haamujen syleily on säälimättä heimomme poikia ja tyttäriä pusertanut. Lukemattomilta on eloa uhkuvan jaloimman voiman kuiviin imenyt paha painajainen. Toivo kaukainen, melkein pilven takainen — se ainoastaan on elämää ylläpitänyt, se ainoastaan on tuskissa läylentä lieventänyt, hetkeksi helpotusta tuonut.

Kova kohtalo kirosi,
Riisti piennä rintalasna,
Eksytti emon sylistä,
Sirotteli, siirrätteli

Miesten syöjille sijoille,
Pimeähän Pohjolahan,
Saarihin sanattomihin,
Niemihin nimettömihin —

Suin vetehen, päin lumehen,
Kourin kylmähän kivehen,
Selille selottomille,
Ahoille elottomille . . .

Joss' on yö eleäksemme,
Korpi kolkko kuollaksemme,
Kunne ei kumota kuuhut,
Ei paista Jumalan päivä!

Haukka hajotti, kokko kohotti, pienet pirotteli. Vento veriset viivat viilti, rajat rasti. Muuksi tahtoi muuttaa, laatuisekseen laatia. Käski toisin pyhät pyhittää, toisin aret ahertaa. Sydäntä kirveli, — taipua täytyi. Sitten alkoi vihan siementä sirotella. Sinne kylvi, missä nousi nuori heinä, vesa vihanta yleni. Vesat taittuivat, hennot vitsat vääntyivät. Veljesviha vei viljan maasta, touon turmeli heimosota. Vieras käsiään hykerteli, ilkkuen nauroi: luuli, uskoi kaikki hyvin käyneen. Mutta juuret jäivät, maan sisään piiloutui pohjavoima.

Eläjät nälkää näkivät, harhailivat eksyksissä. Talvi idässä, talvi pohjassa. Jäämeren kylmät tuulet kaikkialla.

Lännen lämmössä osakkahammat olivat, vanhemmat valoa vaalivat, lietensä lämmin oli.

Sinne eksyneet eläjät alkoivat silmillään siristää, veljen maille katsella — — —.

Mutta aikoja jo oli laulut lakanneet, kannel pirtin perältä viety. Kauvan nukkuivat urhot kumpujen yössä, urankävijät uinui. Eikä laulunlaatijia ymmärretty, ei heidän soreaa soittoansa tahdottu kuulla . . vaikka he parhaansa tahtoivat antaa lapsilleen . . sormet sormien lomassa lauloivat, sukuvirttä vierittivät . . . Vasta vuotten ja aikojen perästä havaittiin — — — .

Te urhot entisaikain,
Satujen sankarit,
Kalevan kantajoukko,
Es'isät, taiturit, —

Herätkää, heimokunta,
Jo alta turpehen.
Kohotkaa kumpuin yöstä
Oppaiksi aikojen!

Jo nuoret teitä vuottaa,
Haudoilla kulkevat.
Laulunne unhoitetut
He arvoon nostavat —.
Latunne umpeen menneet
Jo auki astuvat!

Tuli sitten armas, vuos'satoja vuotettu aika. Taivaallinen tulikipuna kirposi keskellemme. Kerran eläessämme ilkeäin iskut meistä ponnahtivat. Raskaat kahleet raudoin lyövät ratkesivat.

Koite lännestä kohosi,
Valo välkkyi taivahalta.
Se oli valo Jumalan —
Maa tärähti, povi värähti,

Kosket kultaiset kohahti,
Virrat vuoti vuolahasti —
Kukahti kotikäkönen
Kotikuusen kuiskehia!

Päivä paistoi lämpimästi,
Ikikirren kirvotteli. —
Tuosta nousi nuori heinä,
Virkosi vesa vihanta!

Tätä ei kuitenkaan kauvan kestänyt; lyhyt oli valon valta . . . Kerran vain välähti, paistoi pikkaraisen täydeltä terältä. — Idästä pilvi taas nousi, tuli raesade, oraan alut löi — ruhjoi kuin ruttotauti —.

Pelottavalta näyttää tulevaisuus. Päivä kokonaan pilveen peittyy, ei paista.

Missä pelastus? Pitääkö taasen vuottaa vuos'satoja? Ehkä se kaunis olikin unta, utunäköä, — valhehouriota . . ?

Oi, sinä suloinen uni! Sinä käsittämätön kirkkaus, — miksi menit? Tule vielä kerran! Tuhannet kädet ovat ojennettuina sinua vastaanottamaan. — Palaja taas takaisin, emme ilman sinua elää voi! Tee Luoja kärsimyksistämme loppu, tyydytä meidän synnynnäinen valonkaipuumme!

Timo Manner.

KARJALAISTEN LAULU.

Suloisessa Suomessamme
oisko maata armaampaa,
kuin on kaunis Karjalamme,
laulun laaja kotimaa!
Lauluna sen kosket kuohuu,
järven aallot loiskuaa,
säveleitä salot huokuu,
ikihongat humajaa.

Perintönä laulun juuret
meill' on muinaisajoilta,
jolloin kaikki toimet suuret
laulun tehtiin mahdilla,
jolloin meidän kankahilla
taitomiehet askaroi,
nuotioilla nokisilla
ongelmoita aprikoi.

Yli Suomenniemen vielä
maine kuulu kulkevi,
kuinka Väinön kannel siellä
koko luonnon lumosi;
kuinka seppo taitoniekka
sammon kirjokannen loi,
tahi Kaukomielen miekka
sotainnoin salamoi.

Ei oo meillä rikkautta
eikä maamme viljavaa;
vaan on laulun runsautta
kylvämättä kasvavaa;

sit' ei pane idän halla
eikä pohjan pakkaset,
se ei sorru sortamalla,
sitä ei lyö rakehet.

Kyll' on kansa Karjalankin
monet kovat kokenut,
väkivallan raaimmankin
iskut tuimat tuntenut;
kestänyt on sodan pauhut,
sorrot vuosisatojen,
sodan pauhut, vainon kauhut,
kolkot vuodet katojen.

Mutta meiltä laulun mahti
mennyt maan ei rakohon,
säveleiden sorja tahti
viel' ei vierryt pakohon;
josko murhe mieltä painaa,
tahi riemu kohottaa,
laulu, soitto meiltä aina
yhtä herkäst' irtoaa.

Konsa vaino Suomeamme
kovin kourin koettelee,
silloin kurja Karjalamme
Suomen surut soittelee,
ja kun onnen päivän koitto
Suomellen taas sarastaa,
silloin riemun suuri soitto
Karjalasta kajahtaa!

P. J. Hannikainen.

IV

KARJALAN EDISTYSELÄMÄN ALALTA

SANANEN VIIMEAIKAISISTA EDISTYSRIENNOISTA SUOMEN POHJOIS-KARJALASSA.

Takapajulla on kehitys Pohjois-Karjalassa ollut niin taloudellisella kuin henkisellä alalla aina viime aikoihin asti. Sitä ei kuitenkaan ihmettele, kun ottaa lukuun ne olot, joissa tämä maakunta on elämätään elänyt:

»Se orjana ollut on ounaan herran,
se vaivaa nähnyt on toisen verran
kuin Suomi muu.»

Isonvihan jälkeen 1721 se tosin erotettiin Etelä-Karjalasta, joka jälleen joutui Venäjän valtaan, mutta silloin oli sen asema sellainen, ettei esim. sen kauppa saanut kulkea luonnollista tietään Sortavalaan ja Viipuriin, vaan täytyi kiusallisesti kierrätellä Loviisaan, joka oli läänin pääkaupunkina.

Sitäpaitsi se on saanut läpi vuosisatain hoitaa vaikeaa rajavahdin virkaa, raivata viljelyksiään, kyntää kaskiaan ja peltojaan kirves ja tappara vyöllä. Ja tuontuostakin hävitettiin tulella se, mitä miespolvi oli ahkeruudellaan aikaan saanut. Uudet polvet ja uudet suvut saivat usein alottaa työnsä edeltäjäinsä raunioilla.

Ja kaiken lisäksi se on saanut elää omaan varaansa jätettynä. Harvoin hallituksen käsi ylti tänne apuaan tarjoomaan. Itse sai kansa miekkaan tarttua, kun vihollinen hyökkäsi yli rajan pillamuksiaan tekemään, itse oikeuttaan puolustaa Affleckejä vastaan. Ja itsepä myöskin taloudellista kohtaansa korjata.

Mutta alkoipa vihdoin edistyksenkin aika. Ilmestyivät tänne »Korpi-Jaakko», Pohjois-Karjalan viljelyksen isä, »Koski-Jaakko», kulkuväyläin väljentäjä ja »Karjalan kuningas», jonka toimesta syntyi m. m. Kuopion kaupunki. Nämä miehet, samalla kun olivat kuin kutsutut parantamaan Affleckin ja isonvihan kamalia jälkiä, rupesivat ratkomaan gordionsolmuja niin taloudellisella kuin henkisellä alalla ja johtamaan edistystä väljemmille väylille.

Ja Pohjois-Karjalan viljelys alkoi mennä verrattain reippaasti eteenpäin. Paikkakuntalaisten ja kuvernöörin yhteisillä ponnistuksilla otettiin yksi edistysaskel toisensa perästä. V. 1849 saatiin perustetuksi oma liikkeenkeskusta, Joensuun kaupunki, jonka jälkeen m. m. maakunnan runsaat metsärikkaudet pääsivät viljelystoimia tukemaan. V. 1879 avattiin tärkeänarvoinen Pielisjoen kanavalaitos ja v. 1894 valmistui rautatie Joensuuhun, kumpikin kulkuneuvo avaten uusia mahdollisuuksia paikkakunnan kehitykselle.

Seuraavassa pyrimme lähemmin tutustumaan tähän edistyksen aikajaksoon.

Ennen sitä on meidän kuitenkin parilla sanalla mainittava, minkä vaikutuksen teki maakunnan oloihin nuo uudet tekijät: tukkiliike ja maakauppa. Siinä kävi niinkuin tavallisesti murrosaikoina kokemattomuudessa käy: parhain edistyskeino muuttui aluksi harmilliseksi haitaksi. Sen sijaan, että rahat, joita »tuulenheiluttamina» metsistä saatiin, olisi käytetty maatalouden parantamiseen, totuttiin niiden nojalla kevytmieliseen, tuhlaavaan ja joutelehtavaan elämään, jolloin »eivät isännän askeleet peltoa höystäneet». Ja tämän seurauksena oli, että sekä rakennukset että viljelykset rappeutuivat huimaavaa vauhtia, joten esim. heinän- ja viljankato alkoi tulla jokavuotiseksi ilmiöksi. Perin harva isäntä silloin, niinkuin nyt jo yleisesti, arvasi metsärahoillaan kiirehtiä maatalouttaan parantamaan, ahdistavimmat velat ensin suoritettuaan.

Turmiota joudutti melkein samoihin aikoihin käytäntöön tullut maakauppakin, joka kaikkine viehättävine uutuuksineen oli kauppaanmenevälle karjalaiselle liian houkutteleva. Pian olivat rahat tärvätyt kaikenlaisen räämän ostoon ja sitten alkoi turmiollinen velkakauppa, jonka jälet ovat olleet melkein yhtä tuntuvia kuin isonvihan, vaikkei aina yhtä huomattavia. Sadoilta tiloilta hävisi entinen suku, — suku, joka oli miespolvet tilaa hoitanut. Ja toisia satoja tiloja joutui yhtiöitten haltuun. Esimerkkinä mainittakoon Ilomantsi, jossa yhtiöt omistavat maata yhtä paljon kuin talonpojat. Ja Rautavaaralla ovat asiat vieläkin hullummin. Eikä sillä hyvä: satoja muita iloja on edelleen »pyörivillä portailla», samoille jälille solumassa.

Saamme nyt nähdä, mihin toimenpiteisiin nykyinen, kehittyneempi aika on ryhtynyt, parantaakseen näitä entisajan ammottavia haavoja.

Se uusi voima, joka täällä sai kehityksen kääntymään uusille urille, voidaan merkitä sanalla yhteistoiminta. Elimistönä siinä olivat maanviljelysseura, meijeriliitto, kansanopisto ja nuorisoseura. Nämä yhdessä kansakoulun pohjalla muodostavat sen uuden-

ajan sammon, joka täällä on jauhanut purnun syötäviä, toisen myötäviä, kolmannen kotipitoja.

Niinkauan kuin Pohjois-Karjala kuului läänin maanviljelysseuran toimintapiiriin, jonka hallitus sijaitsi Kuopiossa, pysyi harrastus maatalouden alalla täällä yleensä laimeana. Tultiin yhä selvemmin huomaamaan, ettei seura ajanoloon voinut kyllin tehokkaasti vaikuttaa läänin itä-laitaan, sen karjalaiseen osaan. Siksi syntyi Joensuussa ja sen lähimmässä ympäristössä asiaa harrastavain miesten mielessä ajatus oman maanviljelysseuran perustamisesta Pohjois-Karjalaan. Tämä tuuma toteutettiin syksyllä 1887. *)

Seura toimi aluksi yksissä neuvoin vanhan seuran kanssa tältä saamansa vähäisen apurahan turvin. Mutta sen toiminta oli silloin kituvaa ja heikkoa. Sitte seurojen välit jossain määrin rikkoutuivat,

Niittylahden kansanopisto.

ja seurasi pesäero. Nuori seura lähti nyt omin neuvoinsa uriaan uurtelemaan, apunaan ainoastaan valtioapu, joka kylläkin oli entiseen verraten runsas (v. 1898 7,000 mk).

Käänteen seuran elämässä ja yleensäkin maakuntamme edistysriennoissa muodostaa vuosi 1899, tuo Pellervon syntymävuosi, vuosi joka aivan kuin pakottamalla pakotti kansalaisia liittymään yhteistoimintaan. Silloin sai seura kolmenkertaiseksi korotetun valtioavun eli 20,000 markkaa vuodessa. Sillä saattoi jo jotakin suunnitella, jos vaan oli ohjasten pidossa taitoa. Ja sitäkin onneksi sattui juuri silloin tulemaan tavallista runsaammin. Syksyllä 1898 onnistui näet seuran saada palvelukseensa nuori, innokas, yhteistoimen elähyttämä agronoomi U. Brander, mies, joka mitä sopusointuisimmin osasi saada aineellisen ja henkisen harrastuksen toisiaan palvelemaan. Itse koko sielustaan tehtäväänsä antautuneena, tempasi hän sulavan luonteensa

*) Seuran ensimäisinä puheenjohtajina toimivat seuraavat innokkaat Pohjois-Karjalan edistyksen harrastajat: pormestari J. A. Nystén, agronoomi ja pankinjohtaja A. Alfthan ja Pohjois-Karjalan ensimäisen maanviljelys- ja meijerikoulun johtaja Erkki J. Hällström.

ja loisteliaan puhelahjansa avulla kaikkialla kansanjoukot mukaansa. Ja näiden innostuneiden joukkojen edessä eivät mitkään kiinanmuurit pitäneet puoliaan. »Ei auta mikään, kyllä tuo mies panee uskomaan ja koettamaan», sanoivat kerrankin ukot, kun palasivat kuuntelemasta esitelmää »haudeveden» käytön huonoista puolista. Ja siihen iltaan ne »teeveenkestit» sen kylän muurikeilta loppuivat. Ja samoin romahteli vanhausko muillakin aloilla maahan.

Luonnollisesti kohdistettiin työ etupäässä maanviljelyksen ja karjanhoidon parantamiseen. Ja se suunniteltiin alusta pitäin niin monipuoliseksi ja laajakantoiseksi kuin suinkin, niin ettei siihen myöhemminkään ole tarvinnut juuri mitään uutta lisätä. Asetettiin yleinen komitea suunnittelemaan eri aloilla toimeenpantavia parannuksia sekä erikoinen koulukomitea, jonka ehdotuksesta perustettiin riittävä määrä maanviljelys-, karjanhoito- ja meijerikouluja, vieläpä pysyväinen puutarhakoulu kansanopiston yhteyteen Niittylahdella. Pantiin toimeen yleisiä maanviljelysnäyttelyitä keskusteluineen, palkitsemisineen sekä erikoisia esitelmä- ja keskustelukokouksia, joita joskus nimitettiin maamies-, joskus taas meijeripäiviksi; järjestettiin erityisiä karjanäyttelyitä, koelypsykilpailuja, juurikasvikoekenttiä, opintomatkoja, maatalouskursseja, jopa täydellisiä maataloushoidon kilpailuja; avustettiin sonni- ja tarkastusyhdistysten syntymistä, tamma- ja varsanäyttelyjen toimeenpanoja ja hankittiin siitosporsaita.

Suurin huomio kuitenkin kiinnitettiin osuusmeijerien, osuuskassojen, turvepehku- ja puimaosuuskuntien y. m. perustamiseen, samoin kylvöheinän ja turnipsin viljelemiseen, eikä unohdettu metsänhoitokysymystäkään. Niistä luennoitiin ja neuvoteltiin kaikissa tilaisuuksissa sekä kesällä että talvella. Eikä opastajoita puuttunut millään alalla. Seuran neuvojakunta oli yhtä monipuolinen kuin sen toimintasuunnitelmatkin. Sillä oli erikoinen karjanhoitokonsulentti, erikoinen maanviljelyskonsulentti, kaksi kiertävää karjakkoa, kaksi maanviljelyksen ja juurikasviviljelyksen neuvojaa, puutarhuri, kasvitarhahoidon ja ruoanlaiton neuvoja, kolme metsänhoidon avustajaa, kiertävät kutoma- ja veistokoulun opettajat, vieläpä vähää myöhemmin erikoinen rakennustöiden ohjaajakin.

Pian alkoivat tästä innokkaasta alusta seuraukset näkyä. Osuusmeijereitä syntyi kuin sieniä: v. 1900 oli niitä 3, 1901 9 ja 1904 jo 25 ja lisäksi laillistamattomia 3 sekä 4 yhtiömeijeriä. Näistä oli yksi eräinä vuosina maamme suurin, kunnes Huittisten meijeri ajoi ohitse. Tämän suurimman valmistusmäärä oli v. 1905 2,392 dritteliä voita ja rahallinen tulos 321,390 mk. Koko liike v. 1905 kaikista 22 meijeristä, joista löytyy yhteenveto, teki 633,552 kg voita; rahallinen tulos 1,507,574 mk.

Samalla tuli seuran vaikutuksesta paikkakunnalla käytäntöön

karjanjalostusharrastus ja järkiperäisempi ruokinta sekä ajanmukaisemmat navetat. Yhtärintaa lisääntyi rehunauriin ja varsinkin kylvöheinän viljelys ja käytäntöön pääsivät niitto- ja haravakoneet, lautais- ja jousiäkeet ja muut paremmat peltokalut. Vanhoja niittyjäkin saatiin nyt helposti kylvöheinän kasvuun. Näin oli karjantulo saatu kohoomaan eräissä vuosissa toista vertaa entisestään. Voita myötiin 1905 42 kg jokaista meijerissä mukana ollutta lehmää kohti, mikä silloisen keskihinnan mukaan seki suunnilleen 100 mk., kun tulos koko läänissä oli 20 kg lehmää kohti ja koko maassa vieläkin alempi.

Ja meijerien rinnalla alkoi toisten osuustoimintalaitosten ilmestyminen. Syntyi osuuskassoja, puima-, mylly-, turvepehku-, siemenviljelys- y. m. osuuskuntia. Kunnallisia osuuskauppoja, paitsi työ-

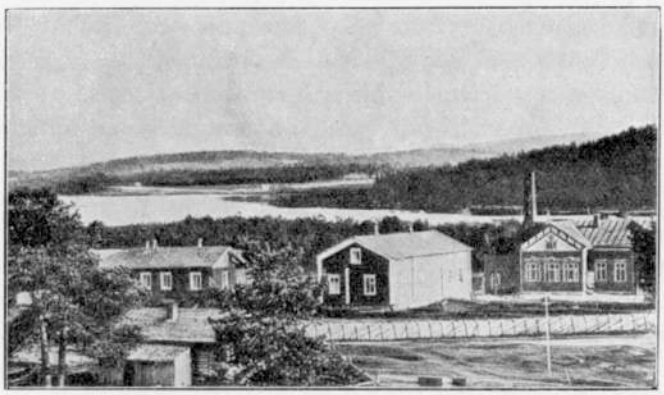

Jukolan osuusmeijeri Nurmeksessa.

väen, on sitävastoin suhteellisesti vähän perustettu. Alku kuitenkin tälläkin alalla on tehty ja niitä tulee epäilemättä syntymään joka kuntaan, kun muuten ei päästä eroon velkakaupasta, tuosta, joka vähitellen vie maanviljelijäluokan perikatoon.

Kun meijeriliike oli näin pian kasvanut siksikin suureksi, syntyi erikoinen keskuslaitos, Pohjois-Karjalan osuusmeijeriliitto, joka vuodesta 1903 otti meijeritoimen ohjaamisen ja vastaisen kehittämisen huolekseen. Ja onkin liitto tässä suhteessa tehnyt tunnustusta ansaitsevaa jälkeä. Sillä on ollut erikoinen konsulentti, joka on antanut apua kirjanpidon järjestämisessä ja tilinteossa, valvonut harjottelijain kehitystä, tehnyt voin paikallisia arvosteluja; samoin lämpösuhteiden tutkimuksia rautatieasemalla, laivoissa ja voinsäilytyshuoneissa, tutkinut voin vesipitoisuutta ja laatua, valmistanut vuosikirjat, joissa on ollut nähtävänä tulokset kaikista liittoon kuuluvista meijereistä sekä tarpeelliset huomautukset kunkin meijerin puutteellisuuksista j. n. e. Liitto on myös aikaan saanut paikallisen drittelien valmistuksen ja järjestänyt Joensuuhun korjauspajan, jossa särkyneet separaat-

torit y. m. saadaan hyvään kuntoon. Ja liiton monttööri toimii säännöllisesti meijerien palvelukseksi. Meijeritarpeiden yhteisostoja on liitto niinikään välittänyt ja tekivät ne vuonna 1908 18,800 mk. yhteensä. Että liitolla on yhteistoimintaa alaistensa meijerien kanssa, näkyy jo kirjeenvaihdon laajuudesta, joka vuonna 1908 nousi 862 lähetettyyn ja 602 vastaanotettuun kirjeeseen. Liitto on nauttinut valtioapua 6,000 mk. vuodessa. Kiitos sen olemassaolosta tulee maanviljelijä Onni Puhakalle, joka liiton kirjurina toimien on samalla ollut sen järjestävänä sieluna.

Nyt tekisi mieli kysyä: ovatko maanviljelysseura ja meijeriliitto yksin saaneet aikaan viimeaikaisen kehityksen maatalouden alalla Pohjois-Karjalassa? Eipä niinkään. Paitsi maanmiesseuroja, joiden syntymistä ja toiminnan virittämistä seura on aina harrastanut, on edistystä tehokkaasti auttanut sekä kansanopisto että nuorisoseuraliike. Kansanopisto on oppilaissaan herättänyt sekä henkisen että aineellisen edistyksen harrastusta ja valmistanut osuustoiminta-alalle kykyjä ja toimimiehiä. Nuorisoseura on tehnyt samoin ja lisäksi esitelmillään ja keskusteluillaan kypsyttänyt vanhaaväkeä uudenajan aatteille ja lähentänyt ihmisiä toisiinsa. Tunnetaan tapauksia, jolloin meijeriasia, osuuskassa-, jopa osuuskauppa-aatekin on kypsytetty nuorisoseurassa, sieltä saatettu laajempiin piireihin ja nuorisoseuramiesten avulla lopullisesti ajettu perille. Ja vielä enemmän, vaikka vähemmän huomattavasti, ovat nuorisoseurat vaikuttaneet saattaen jäseniään kirjastojen ja lukurenkaiden kautta aikansa riennoista tietoisiksi sekä kykeneviksi keskusteluun osaaottamaan ja ajankysymyksistä esitelmiä pitämään.

Pohjois-Karjalan nuorisoseura alkoi varsinaisen toimintansa silloin kuin maanviljelysseurakin sai täyden vauhdin toiminnalleen eli vuoden 1899 alusta. Tosin keskusseura syntyi virallisesti jo $\frac{1}{5}$ 94, mutta vaan nukkuakseen. Vasta syksyllä 1898 ravisti se unet silmistään ja tarttui asiaan täysin tarmoin käsiksi. Joka vuosi syntyi nyt kymmenkunta uutta seuraa, joten syntyneitten seurain luku nousi vuonna 1909 89:ään. Ja kaikki toimivat aikoinaan suurella innostuksella. Nyt on tosin $\frac{1}{3}$ osa seuroista lepotilassa, mutta 60 edelleenkin toimii.

Keskusseura on parhaimman mukaan koettanut pitää toimintahenkeä vireänä. Se on pannut toimeen vuosikokouksia esitelmineen ja keskusteluineen. Samoin suurisuuntaiset kesäjuhlat, jotka usein ovat muodostuneet paikkakunnallisiksi laulujuhliksi, vieläpä useina vuosina syyskokouksetkin. Ja kahtena vuotena on se nyt julaissut omaa äänenkannattajaa, »Nuorta Karjalaa». — Vireydestään saa seura kiittää kahta aina uskollista vaunuparia Pohjois-Karjalan henkisten rientojen vainiolla: kansakoulunopettajia Pekka Puhakkaa ja Antti Kärkeä ja kansanopiston johtajia Liekko ja J. H. Hakulista.

Muitakin henkisen harrastuksen elpymisen merkkejä on olemassa. Paitsi kansakoulun nopeata kehitystä — löytyy jo kuntia, joissa on opettaja jokaista 700 asukasta kohti — synnytti vuosi 1899 Nurmekseen täysiluokkaisen yhteiskoulun. Ja kaksi vuotta takaperin syntyi samanlainen koulu Värtsilään sekä toinen kansanopisto Puhokseen, maakunnan eteläosaan. Nämä ovat selviä merkkejä siitä, että kansa itse alkaa täälläkin pyrkiä voimakkaasti valistukseen, jota täytyy pitää hyvänä enteenä maakunnan vastaiseen kehitykseen nähden.

Pohjois-Karjalassa on viimeisinäkin vuosikymmeninä ollut useita ankaria katovuosia, joista kovimmat olivat vuosien 1892 ja 1902 kadot, jolloin kunnat velkautuivat kymmenin, jopa suuremmat sadoin tuhansin valtiolle ja yksityisille. Velat on kuitenkin parempina vuosina maksettu ja kehitys kulkee omaa kulkuaan eteenpäin. Voipipa sanoa, että nämä kolaukset antoivat voimakasta sysäystä eteenpäin pyrkimyksille. Hätäapuvaroilla ja valtion lainoilla näet rakennettiin kylänteitä ja siltoja ja kuivattiin soita. Uutisasutus sai myös uutta vauhtia. Innokkaan kuvernöörin A. Aminoffin hankkimalla valtionavustuksella perustettiin satoja torppia, ja tilattomain rahastojen avulla lohkaistiin sadottain itsenäisiä »huusmandi»-palstoja. Samoin syntyi uusia torppia ja vanhoja pantiin kuntoon n. s. »jauhoagronomien» välityksellä vuosina 1902—4. Ja niin loiselämä, yksi maakunnan pahimpia haittoja, sai katovuosilta tuntuvia kolauksia kylkeensä, kypsyttäen alemmissakin kansankerroksissa omavaraisen ja itsenäisen elämän kaipuuta ja harrastusta.

Mainitsematta ei voi tässä myöskään jättää, että viime syksynä avattiin rautatieliikenne Joensuusta Lieksaan ja parhaillaan joudutetaan rataa Nurmekseen, eikä sitäkään, että työn alle toivotaan hetimiten joutuvan Kaavin ja Juojärven kanavoimistyön, jonka yli miljoonan markan nouseva kustannusarvio on jo hallituksen puolelta hyväksytty. Vieläpä on syytä huomauttaa toivosta, että kai ennen pitkää päätettänee rakentaa poikkirata Joensuusta Savon radalle.

Edellisestä lienee käynyt ilmi, että viimeinen vuosikymmen muodostaa Pohjois-Karjalan historiassa mitä kauniimman lehden niin taloudellisen kuin henkisen kehityksen alalla. Sen vilkas ja edistysrientoinen kansa seisoo nyt paljon itsetietoisemmalla ja selvätajuisemmalla kannalla kuin kymmenen vuotta takaperin ja sen taloudellinen asema on nyt paljon lupaavampi kuin silloin. Ja meillä on täysi syy uskoa, että tätä reipasta eteenpäin menoa jatkuu edelleenkin nyt, kun tämä kaukainen maakunta puolelta ja toiselta Snellmanin periaatteen mukaan saatetaan hyvien kulkuneuvojen kautta likempään yhteyteen edistyneemmän maailman kanssa. Ja toivoa sopii, että vähitellen tämäkin maakunta kohoaa kehityksessä muun Suomen tasalle.

Erkki Peltonen.

EDISTYSPYRINNÖISTÄ SUOMEN ETELÄ-KARJALASSA.

I.

Suomen Etelä-Karjalan edistyspyrkimyksistä puhuttaessa on ennenkaikkea kiinnitettävä huomiota Etelä-Karjalan nuorisoseuran toimintaan.

Alotteen tämän keskusseuran perustamiseksi teki Wiipurilainen ylioppilasosakunta, joka tätä varten julkaisi toukokuussa 1890 sanomalehdissä seuraavan kehotuksen:

»Katsoen velvollisuudekseen ottaa osaa siihen sivistys-työhön, jota nykyään innolla tehdään kautta isänmaamme, on Wiipurilainen Ylioppilas-osakunta päättänyt toimia siihen suuntaan, että maakuntaamme perustetaan nuorisoseura. Siten se varmuudella luulee muualla maassa jo saavutetun kokemuksen nojalla tehokkaasti voitavan edistää kansan ja erittäinkin sen nuorison sivistystä. Saadakseen yrityksen mitä pikemmin toteutetuksi on se asettanut 5-miehisen komitean laatimaan ehdotusta aijotun Etelä-Karjalan nuorisoseuran säännöiksi, sekä on muuten määrännyt asian alkuunpanoa varten 100 markkaa. Samalla kuin mainittu komitea nyt julkaisee tekemänsä sääntöehdotuksen, se uskaltaa toivoa, että asiaa harrastavat henkilöt tekevät mahdolliset muistutuksensa sitä vastaan, joko suullisesti tai kirjallisesti, siinä yleisessä kokouksessa, joka asian toimeenpanoa varten kutsutaan kokoon 26 p:ksi tätä kuuta. Yleinen kokous valitsee sitten toimikunnan, joka ottaa huomioonsa asialliset muistutukset, antaa säännöille muodon, varustaa ne allekirjoituksilla sekä lähettää ne asianomaisille virastoille vahvistettavaksi. — Wiipurilaisen ylioppilasosakunnan asettama komitea

E. W. Starck,*) J. Hurmalainen, U. A. Winter,
Edv. Winter, J. P. Tirkkonen.»

*) Nyk. Ahtia.

Kehotus sai vastakaikua kansanvalistusta harrastavissa piireissä paikkakunnalla, ja kun maakunnan silloinen pää-äänenkannattaja »Wiipurin Sanomat» vielä julkaisi hehkuvan kirjoituksen asiasta, saatiinkin aikaan ehdotettu kokous ja seura perustettiin.

Tämä tapahtui varsinaisesti toukok. 30 p:nä mainittuna vuonna, jolloin sen säännöt lopullisesti hyväksyttiin ja sen ensimäinen haaraosasto, Wiipurin nuorisoseura, perustettiin.

Etelä-Karjalan Nuorisoseuran ensimäisen johtokunnan muodostivat: rouva Anni Kurikka, neidit Edla Nord (nyk. Hiilos) ja L. Falck, herrat J. A. Lyly, K. A. Brander, Hj. Sallmén, D. V. Åkerman, Matti Kurikka, V. Rossi ja O. Järveläinen.

Kohta kun keskusseura oli perustettu, ryhdyttiin perustamaan nuorisoseuroja maaseudulle. Niinpä kevätkesällä samana vuonna ryhdyttiin sellaisiin puuhiin Virolahdella, Säkkijärvellä, Parikkalassa, Uudellakirkolla ja Vehkalahdella sekä syksyllä Jääskessä, Lappeella y. m. Kaikki nämä seurat eivät kuitenkaan päässeet toimintaan. Sittemmin on tätä perustelemista vuosi vuodelta jatkettu ja saatu siten syntymään nuorisoseuroja melkein jokaiseen Wiipurin läänin kuntaan Raja-Karjalasta Kyminjokeen saakka. V. 1909 lopussa oli Etelä-Karjalan nuorisoseuran paikallisosastojen luku 293 — suurempi kuin minkään muun maamme keskusseuran samalla aikaa.

Seuran kehitys uusien nuorisoseurojen perustamiseen nähden on tapahtunut seuraavasti: V. 1890 4, 1891 3, 1892 9, 1893 5, 1894 6, 1895 10, 1896 4, 1897 9, 1898 8, 1899 7, 1900 8, 1901 25, 1902 33, 1903 17, 1904 10, 1905 23, 1906 28, 1907 28, 1908 26 ja 1909 27*). Niinkuin näkyy, on nopeampi kehitys alkanut vv. 1901—1902 vaiheilla. Se on ollut luonnollistakin, sillä järjestettiinhän seura esim. sihteerin toimeen nähden uudelle kannalle. Tätä kehitystä samoinkuin seuran näkyvää toimintaa yleensä vaikeutti kuitenkin viimeinen sortoaika — pahimmin vuosina 1903 ja 1904 — jolloin uusien seurojen perustaminen oli vaikeata ja jolloin monien entisten paikallisseurojen toiminta oli pakko lakkauttaa. Sen sijaan oli sisäänpäin suunnattu työ seuroissa näihin aikoihin siksi vaikuttavaa, että sen voipi katsoa hyvinkin korvanneen julkisessa toiminnassa tapahtuneen lamautumisen.

Seuran — keskusseuran — sisäisestä toiminnasta ovat huomattavimpia vuosikokousten pidot. Ne on pidetty joka vuosi Wiipurin kaupungissa, säännöllisesti helmi- tai maaliskuun ajalla. Niissä on pidetty lukuisia puheita ja luennoita ja pohdittu satoja keskustelukysymyksiä, joiden kaikkien avulla on valaistu nuorisoseura-asiaa, ja ovat ne varsinkin 10 viimeisen vuoden ajalla muodostuneet voimakkaiksi herätystilaisuuksiksi.

*) Tähän tilastoon ei ole otettu niitä nuorisoseuroja jotka jonkun aikaa toimittuaan ovat kuolleet.

Vuonna.	Jäseniä.	Kokouksia.	Iltamia ja juhlia.	Lukutupien		Kirjastojen			Käsinkirjoitettuja sanomalehtiä.	Laulukuntien		Soittokuntien		Raittiusosaston jäsenluku.	Rahatila.			Omien talojen		Koko omaisuuden arvo.	Seurassa on esitetty		
				luku.	lehtimäärä.	luku.	nidosmäärä.	raha-arvo.		luku.	jäsenmäärä.	luku.	jäsenmäärä.		Tulot.	Menot.	Säästö.	luku.	raha-arvo.		Puheita ja esitelmiä.	Runoja ja satuja.	Kuvaelmia ja näytelmiä
															Smk.	*Smk.*	*Smk.*		*Smk.*	*Smk.*			
1899	1,893	249	211	32	—	13	—	—	—	15	—	5	—	—	25,100	—	11,690	—	—	—	—	—	—
1900	2,970	559	365	47	262	22	3,146	6,669	16	19	345	14	105	61	32,621	36,838	19,444	6	43,500	69,404	557	757	320
1901	4,889	888	540	56	281	30	4,654	9,632	25	40	773	13	100	70	37,481	38,450	13,812	9	54,600	95,798	784	1,355	464
1902	6,440	1,372	774	58	317	51	6,062	13,998	30	70	—	21	—	—	55,455	51,610	30,736	13	62,315	123,769	1,109	2,012	737
1903	6,806	1,365	699	55	271	43	6,268	13,172	29	60	1,048	13	101	260	49,251	51,685	15,131	14	67,000	128,215	862	2,000	609
1904	5,924	1,345	758	40	205	43	6,577	13,488	31	51	865	13	93	360	54,867	49,554	18,019	15	69,900	145,734	480	2,108	573
1905	8,330	867	1,150	45	258	61	8,777	20,333	50	60	1,007	13	89	307	80,773	81,111	30,738	25	93,800	200,848	742	2,500	883
1906	7,960	2,060	1,213	48	260	64	9,113	28,460	51	58	946	12	91	316	110,648	98,583	42,118	30	130,230	250,894	1,197	3,073	893
1907	7,560	2,159	1,325	57	262	72	9,480	34,710	49	54	633	12	91	231	130,127	128,895	57,628	36	176,208	297,492	1,259	3,285	886
1908	8,090	2,039	1,417	30	114	77	9,858	34,773	53	50	813	11	89	268	120,137	126,965	43,070	43	282,515	346,220	1.274	3,563	942
1909	8,856	3,791	3,499	44	133	89	12,718	38,265	60	73	1,438	13	101	183	156,513	137,097	52,728	46	251,255	398,381	2,316	5,205	1,811
		17,694	11,951	512	2,383										852,982	800,788					10,580	25,858	8,118

Vuosikokouksen viralliset osanottajat muodostavat etupäässä paikallisseurojen edustajat. Paikallisseurat ovat olleet edustettuina: v. 1891 (4 osastoa) 16 edustajalla, 1895 (13 os.) 40, 1900 (33 os.) 53, v. 1901 (51 os.) 118, v. 1903 (86 os.) 202, v. 1905 (81 os.) 223, v. 1907 (80 os.) 185 ja v. 1909 (116 os.) 235 edustajalla.

Edustajien ohella on vuosikokouksissa ollut sentään läsnä myös valtuutustakin vailla olevia seurain jäseniä ja asianharrastajia.

Paikallisosastojen sisäinen toiminta näkyy parhaiten viereisestä tilastosta. Muuten on mainittava, ettei nuorisoseurain tapaisista järjestöistä voi aivan tarkkaa tilastoa saada, kun paikallisosastojen asukkaat saavat seuran työhön ottaa osaa vaan niukkoina lomahetkinään ja kun maaseudun oloissa usein puuttuu tottumusta tilastotyöhön. Tilastomme alkaa vuodesta 1899, kun edellisistä ei ole voitu saada läheskään riittäviä paikallistilastoja.

Nämä numerot, joihin ei sisälly seuran yhdeksän ensimäisen vuoden eikä itse keskusseuran johtokunnan toiminta*), eivät semmoisenaan tunnu niinkään suurilta. Mutta kun ottaa huomioon, minkälaisissa olosuhteissa ne ovat saavutetut, niin ne suurenevat. Ajatelkaamme vaan, miten paljon voimainponnistuksia ja lepohetkien uhraamista 17,694 kokouksen ja 11,951 juhlan ja iltaman toimeenpano on raskaassa työssä päiväkaudet raatavilta maalaisnuorukaisilta ja neitosilta vaatinut! Ja miten paljon 10,580 puheen ja esitelmän valmisteleminen — useimmin muun väen nukkuessa ja himmeän lampun valon tuikkiessa — henkisiä ponnisteluja kysynyt!

Enemmän kuin minkäänlaiset numerot merkitsee kuitenkin se vaikutus, mikä nuorisoseuroilla on ollut Wiipurin läänin maaseutunuorison yleisiin elämäntapoihin ja sitä muka koko sen henkiseen kehitykseen. Ja se vaikutus, voimme sen sanoa, on ollut huomattava ja yleinen. Ainakin alueella, joka ulottuu Sortavalan tienoilta Suursaareen ja Seiskarista Rautuun ja Metsäpirttiin, siis varsinaisessa Etelä-Karjalassa, ovat nuorisoseurat jättäneet ilahuttavia jälkiä.

Että tämä vaikutus ja samalla koko nuorisoseuratyö on ollut vähäisempää Salmin kihlakunnassa, siihen on omat luonnolliset syynsä. Paikallisen väestön omasta keskuudesta lähtevä harrastus ei ole vielä riittänyt niin paljoon kuin olisi ollut tarpeen. Sen lisäksi on tämä seutu niin kaukana seuran varsinaisesta keskuspaikasta, että keskusjohdon on ollut peräti vaikeaa, jopa mahdotontakin, suunnata sinne voimakkaampaa herätystyötä. Keskusjohdon näitä seuroja varten tarvitsisi

---

*) Siitä on ennenmainitun lisäksi mainittava moniaat kirjalliset julkaisut, laajaperäisen luentotoimen järjestäminen seuran alueella, n. s. »nuorisoseurakurssien» toimeenpano, piirijaon järjestäminen seuran alueella, kotiopintojen järjestäminen, erinäisten pienempien rahastojen hoito ja järjestely, neuvojatoimen kustantaminen y. m. — Keskusseuran toimintaa on kiitettävällä tavalla tukenut Wiipurin kaupungin valtuusto, myöntämällä vuotuista apurahaa — viime aikoina 4000—5000 mk vuodessa.

sijaita Sortavalassa, tai, jos mahdollista, vieläkin idempänä, esim. Impilahden kansanopistolla. Silloin vasta kävisi mahdolliseksi täydellä tehokkuudella johtaa ja avustaa tämän syrjässä olevan seudun sivistyspyrkimyksiä. Toivottomiksi ei meidän kuitenkaan tarvitse tämänkään Karjalan kolkan suhteen heittäytyä. Sillä kyllä nuoriso sielläkin on valveutunut ja edistystoiminta vilkastumassa.

Lopussa luettelemme Etelä-Karjalan Nuorisoseuran virkailijat. Puheenjohtajina ovat toimineet herrat K. A. Brander (1 v.), A. B. Mäkelä (2 v.), O. Järveläinen (1 v.), J. A. Lyly (2 v.), J. Lallukka (7 v.), U. Saxén (1 v.), E. A. Tesche (1 v.) ja Alb. B. Vento (4 v.). Sihteereinä taas herrat E. Pajari (1 v.), J. Wennström (3 v.), O. Järveläinen (6 v.) ja allekirjottanut Mikko Puhakka (8 v.).

Mikko Puhakka.

II.

Raittiusseurat. Vähäiseksi ei ole myöskään arvosteltava sitä työtä, jonka raittiusseurat ovat Karjalan kannaksella suorittaneet. Ensimäiset raittiusseurat syntyvät tänne samaan aikaan kuin raittiusaatetta alettiin pääkaupungista maaseudulle levittää, v. 1884. Silloin perustettiin raittiusseuroja seuraaviin paikkoihin Etelä-Karjalassa: Kirvuun, Jääskeen ja Säkkijärvelle. Seuraavana vuonna niitä on kaikkiaan kuusi. Suuremmalla ponnella lähtee työ sujumaan, kun saadaan yhteinen johto, v. 1888 asetettu Wiipurin raittiuspiirin piiritoimikunta. Tämän ja asioitsija Aug. Vuoren esitelmöimisen tuloksena on 10 uuden raittiusseuran perustaminen — joten niitä on nyt 20 — ja raittiusseuran jäsenluvun nouseminen 1,156, kun se v. 1885 oli ainoastaan noin 500.

Ja senkin jälkeen työ sujui varsin hyvin, etenkin innokkaan maisteri A. Hj. Sallmenin ollessa piiritoimikunnan puheenjohtajana ja raittiustyön sieluna. Alussa työ tietysti oli herätystyötä, kun oli luotava vankka kantajoukko — tukemaan työtä silloin kuin ryhdytään lainsäädöksin asettumaan väkijuomain käyttämistä vastaan.

Karjalan Kirjan tila ei salli, että ryhdyttäisiin pitkää raittiusliikkeen historiaa laatimaan. Sentähden liitettäköön tähän vain lyhyt tilastollinen taulu, antamaan kuvaa eteläkarjalaisen raittiusliikkeen vaiheista.

Taulu, esittävä raittiusliikkeen vaiheita Viipurin läänissä vuosina 1884—1909.

Toimintavuosi.	Seurojen luku.	Seurojen jäsenluku.	Kokouksia.	Iltamia.	Puheita ja esitelmiä.	Esitelmäin kuuljaluku.	Tulot.	Menot.
1884	4	—	—	—	—	—	—	—
1885	6	500	—	—	25	—	—	—
1886	7	583	94	—	20	—	—	—
1887½—½ 88	10	650	63	4	—	—	1,977:66	1,075:62
1888½—½ 89	20	1,156	103	27	80	—	7,547:45	3,512:78
1889½—½ 90	21	1,276	108	49	86	—	9,792:26	6,486:99
1890½—½ 91	33	1,556		118	160	10,585	9,189:90	4,579:08
1891½—½ 92	37	1,639		165	234	12,819	14,956:23	11,160:21
1892½—½ 93	22	1,361		172	166	14,651	13,462:28	9,781:65
1893½—½ 94	23	1,431		194	164	12,000	9,291:27	5,533:73
1894½—½ 95	33	—	—	—	—	—	—	—
1895½—½ 96	29	1,285	—	—	—	—	—	—
1896½—½ 97	25	1,452	—	—	—	—	—	—
1897½—½ 98	29	1,886	—	—	—	—	—	—
1898½—½ 99	14*)	760	—	—	—	—	5,771:58	4,393:71
1899½—31/12 1900	15	852		77	90	—	6,260:56	3,353:88
1901	23	972	124	121	156	—	9,548:13	6,135:73
1902	21	1,254	204	133	215	—	10,846:48	6,852:65
1903	19	1,607	360	120	211	—	13,897:83	26,376:05**)
1904	17	1,584	454	154	185	—	14,552:02	25,181:71**)
1905	38	2,567	882	410	377	—	21,760:25	41,297:64**)
1906	36	2,005	922	457	307	—	35,561:57	42,722:25**)
1907	35	1,860	641	261	283	—	27,582:55	22,585:01
1908	31	1,362	488	146	247	—	23,514:22	21,795:27

Raittiusliikkeelle koitti verrattain edullinen aika v. 1905. Se johtui etupäässä innokkaasta kiihotustyöstä saada kieltolaki hyväksytyksi 1905 vuoden ensimäisillä valtiopäivillä. Senjälkeen on alkanut lamaantuminen. Tähän on vaikuttanut ehkä jonkun verran puolueharrastusten työntäytyminen raittiusliikkeeseenkin, mutta myöskin sangen paljon pitkistä ja jännittävistä valtiollisista ponnistuksista johtunut väsähtyminen. Mukaan ovat jääneet ainoastaan vakaumuksen ihmiset ja ne, joiden innostus on tavallista kestävämpi.

Henkilöistä, jotka ovat painaneet nimensä Karjalan kannaksen raittiusliikkeen historiaan, mainittakoon tässä seuraavat:

*) Näin tuntuvan vähennyksen saa aikaan se, että 11 yhdistystä siirtyi Kyminlaakson piiriin.

**) Näihin summiin sisältyy Kolikkoinmäen ja Tiiliruukin raittiusseurain talon rakennuttamisesta aiheutuneet velat.

Piiritoimikunnan puheenjohtajina ovat olleet: edellämainittu maisteri Sallmen — 9 vuotta, kuolinvuoteensa 1897 saakka; kansakoulunopettaja J. Valve (4 v.); kansak.-opettajat A. B. Halme ja Hj. Suhonen (kumpikin vuoden) ja kirjakauppias A. Kuhanen (3 vuotta). Piiritoimikunnan jäseninä ovat olleet: neiti W. Simolin (6 v.), lääninkamreeri G. A. Hyrén, neidit A. Sallmen, Edla Nord (Hiilos), kaupanhoit. K. Kuittu, kultaseppä K. W. Hoikka, talonomistaja A. Mömmö ja opettaja A. B. Halme (kukin 4 vuotta); maisteri J. Alin (Arajärvi), suutarimest. P. Airaksinen ja kaupp. H. Lappalainen (kukin 3 vuotta); rouva M. Salonen, sorv. J. Puolakka ja kirjakaupp. A. Kuhanen (kukin 2 v.) ja J. Österlund, opett. A. Karttunen, opettajatar Aino Kankaanpää ja rakennusmest. K. V. Tolpo (yhden vuoden).

Maaseudulla ovat innokasta raittiustyötä tehneet: opettajatar V. Arponen Säkkijärvellä, opettaja P. Kuusa Antreassa, kirkkoherra E. Bergroth Jääskessä ja opettajat J. Vainio ja A. Vihonen Käkisalmessa.

Muista Etelä-Karjalan edistystä auttavista voimista mainittakoon tässä sitten kansankirjastot, kansanopistot ja Wiipurilainen ylioppilasosakunta.

Etelä-Karjalan ja samalla koko maamme ensimäinen kansankirjasto syntyi Wiipurissa, Juho Pynnisen alotteesta ja toimesta. 21 pnä kesäkuuta v. 1845 kirjottaa tämä innokas kansanvalistusmies ensimäisen sanomalehtikirjotuksen kansankirjastoasiasta »Kanavaan» ja seuraavana vuonna jo, hänen toimeenpanemansa rahankeräyksen varoilla, kansankirjasto Wiipuriin syntyy. Tässä kirjastossa oli yhteensä 222 kirjaa, joista 124 hengellistä ja 98 muita aloja käsitteleviä. Kirjastoa käytti vuoden kuluessa 41 henkilöä ja Pynnistä kirjastopuuhissa avusti 45 henkilöä.

Tästä sitten kirjastoaate laajemmallekin levisi ja siitä saivat alkunsa nekin kansankirjastot, joita Wiipurin läänissä v. 1903 oli kaikkiaan 344. Kirjain lukumäärä näissä oli 82,579, raha-arvo taas 171,670 mk. 87 penniä.

Eivätkä nämä kirjastot suinkaan olleet tyhjiä korukaluja, se näkyy siitä, että lainauksia tehtiin harvinaisen runsaasti. Niinpä v. 1903 lainattiin yhteensä 105,012.

Millä kannalla kirjasto-olot Viipurin ja muissa lääneissä v. 1903 olivat, osottaa seuraava taulu.

Taulu, esittävä eri läänien kansankirjasto-oloja v. 1903.

Lääni.	Kirjastoja.	Kirjastoissa kirjoja yhteensä.	Lainausten luku.	Kirjastojen raha-arvo.	Kirjastoa kohden asukkaita.	Läänin asukasluku.
Uudenmaan lääni	238	47,932	59,432	88,605:43	795	189,257
Viipurin »	344	82,579	105,012	171,670:87	1,087	373,835
Hämeen »	215	56,025	68,438	125,328:—	1,207	259,571
Vaasan »	313	56,681	63,750	118,788:94	1,379	431,652
Turun ja Porin »	262	58,422	72,842	123,646:80	1,461	382,788
Kuopion »	185	39,023	33,032	70,697:54	1,541	285,010
Mikkelin »	110	29,656	25,820	48,508:95	1,651	181,633
Oulun »	127	25,314	29,473	54,647:79	2,025	257,214
Yhteensä:	1,794	395,632	457,799	801,894:32	1,321	2,370,960

Uudenkirkon kansanopiston päärakennus.

Taulusta näemme, että kirjastojen, kirjojen ja lainaajain lukumäärään nähden ottaa mainittuna vuonna Viipurin lääni etusijan. Tämä todistaa, että opin ja tiedon halu on sangen suuri Etelä-Karjalassa.

Kansankirjastojen yhteydessä ovat myöskin mainittavat lukuisat lukutuvat sanomalehtineen ja aikakauskirjoineen. Valitettavasti ei meillä ole tilastoa tätä seikkaa selvittämään, mutta ehkä saa jonkunlaisen käsityksen siitäkin, kun sanomme, että melkein kaikilla edistysseuroilla on omat lukutupansa.

Kansanopistoja on Etelä-Karjalassa Uudellakirkolla, Virolahdella (Lounais-Karjalan k.-opisto) ja Räisälässä. Vanhin näistä on Uudenkirkon, perustettu v. 1894; senjälkeen perustettiin Lounais-Karjalan kansanopisto Virolahdelle v. 1895 ja viimeiseksi Räisälän kansanopisto — v. 1908.

Viipurilaisen ylioppilasosakunnan toimista on jo ennen mainittu,

kuinka sen alkuunpanosta syntyi Etelä-Karjalan nuorisoseura. Muista sen kansanvalistuspuuhista mainittakoon lukutupien ja kiertäväin kansankirjastojen perustelemiset Karjalan kannakselle. V. 1909 perustettiin viimemainittuja 18. Sitäpaitsi on sen alotteesta melkein säännöllisesti pantu toimeen luentoja lupa- ja loma-aikoina. Vihdoin on se varsinaisesta kansanvalistusrahastostaan ja professori O. E. Tudeerin rahoista antanut melkosummia apurahoiksi kansanopistojen varattomille oppilaille.

Osakunnan kansanvalistustyötä johtaa kansanvalistustoimikunta sihteerinsä kautta.

Mutta ei ole suinkaan unohdettava taloudellisiakaan edistyspyrintöjä. Niistä puhuttaessa on ennenkaikkea esitettävä »Viipurin läänin maanviljelysseura», joka enemmän kuin puoli vuosisataa on vaikuttanut elinkeinojen, varsinkin maanviljelyksen ja sen sivuelinkeinojen parantamiseksi Etelä-Karjalassa.

Räisälän kansanopisto.

V. 1847 sopi 104 henkilöä keskenään sellaisen seuran perustamisesta, jonka tarkotuksena olisi herättää läänin väestössä harrastusta järjestettyyn maatalouteen ja edistää kansan hyvinvointia yleensä. Nämä henkilöt keräsivät sitten kokoon 1,915 ruplaa ja sitoutuivat tuollaista seuraa vuotuisesti avustamaan. Niin syntyi Viipurin läänin maanviljelysseura. Syyskuun 21 pnä pidettiin sen perustava kokous ja samassa tilaisuudessa valittiin sille johtokunta. Virallisesti se alkoi toimintansa kuitenkin vasta paria vuotta myöhemmin, jolloin, v. 1849, sen puheenjohtajaksi valittiin läänin silloinen kuvernööri Kasimir von Kothen, mies, jonka ansiota on seuran sääntöjen laatiminen ja vahvistaminen. Viimeksimainittu tapahtui 5 p:nä helmikuuta v. 1850.

Tarmolla ryhdyttiin sitten seuran tarkotusperää toteuttamaan. Kaupungin omistamasta Maaskolan tilasta vuokrattiin 60 tynnyrin alan suuruinen maa, jolle sijotettiin mallitalo. Tähän tarkotukseen lahjotti muudan venäläinen kauppias Beloff 6,000 ruplaa. Mallitalo

varustettiin ajanmukaisilla rakennuksilla ja maanviljelysesineillä. Tämän jälkeen seura ryhtyi puuhaamaan maanviljelyskoulua ja vuokrasi Maaskolan tilan kokonaan — 30 vuodeksi. Työtä tarvittiinkin Viipurin läänin elinkeinojen parantamiseksi. Paitsi edellä mainittuja toimenpiteitä levitettiin ajanmukaisia maanviljelyskappaleita ja maataloutta käsittelevää kirjallisuutta. Heinäin- ja rehukasvien viljelystä edistettiin välittämällä suuret joukot näiden siemeniä talonpojille. Kiinnitettiin myös huomiota karjarodun parantamiseen.

Seuran johtokunta sijaitsi Viipurin kaupungissa ja olisi sen ollut vaikea vaikuttaa maaseudulle vanhoilliseen ja esi-isäin tavoista kovasti kiinnipitävään talonpoikaisväestöön, jollei olisi asioita heti osattu oikein järjestää. V. 1854 jaettiin kunnat kinkerikunnittain ja jokaiseen kinkerikuntaan asetettiin joku tai joitakuita innokkaita maanviljelijöitä seuran asiamiehiksi. Näiden kautta oli seuran hyvä päästä maalaisväestön kanssa hyvään vuorovaikutukseen. Kinkerijako lakkaa vasta v. 1899, kun aletaan perustaa maamiesseuroja.

Varsin huomattava merkitys on ollut seuran toimeenpanemilla maanviljelyskokouksilla, joita on toimeenpantu vuodesta 1868 lähtein useimmassa kunnassa. Näissä kokouksissa on ollut, paitsi maanviljelysnäyttelyä, esitelmiä ja alustuksia keskusteluineen maatalouden kaikilta aloilta. — V. 1901 toimeenpanee seura ensi kerran maamiespäivät Viipurissa. Näillä päivillä keskustellaan samanlaatuisia, mutta useampia kysymyksiä ja paljon perinpohjaisemmin kuin maanviljelyskokouksissa. Maamiespäivät ovat senjälkeen säännöllisesti jatkuneet ja on niiden osanottajaluku kasvamistaan kasvanut.

Seuralla on ollut jo sangen aikaiseen palveluksessaan karjanhoidonneuvoja, meijerihoidonneuvoja, kynnönneuvoja ja käsityönneuvoja. Myöhemmin on näiden lukua lisätty ja otettu palvelukseen agronomisivistyksen saaneet konsulentit. Maanviljelystä on koetettu edistää toimeenpanemalla kyntö- ja ojituskilpailuja. Metsänhoitoon on koetettu kiinnittää talonpoikain huomiota järjestämällä metsäinhoitokilpailuja. Paitsi että on asetettu karjanhoidonneuvojia, on pidetty koelypsykilpailuja, avustettu meijerioppilaita ja annettu apurahoja sonniyhdistyksille kantasonnien ostamiseksi, tarkottaen näillä toimenpiteillä karjanhoidon parantamista.

Käsityötaidon edistämiseksi ja parantamiseksi ovat seuran neuvojat toimeenpanneet kursseja melkein joka kunnassa. Sitäpaitsi on seura ylläpitänyt käsityökouluja ja maanviljelysnäyttelyjen yhteyteen järjestänyt käsityönäyttelyjä.

Mainittakoon vielä seuran alotteesta syntyneet Rajaharjun karjakkokoulu maanviljelijä J. Laitisen tilalla Viipurin pitäjässä (perust. 1904) ja Konnitsan maanviljelyskoulu Pyhäjärvellä (perust. 1907.). Huomattakoon sitäpaitsi suosituiksi tulleet seuran stipendeillä avus-

Taulu osottava Viipurin läänin maanviljelysseuran rahavarojen käyttelyä v. 1893—1907.

	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907
Maanviljelykseen . .	14,500*)	10,500	105,00	9,700	9,700	11,100	13,300	19,400	21,200	24,800	20,000	15,800	16,600	17,000	20,500
Karjanhoitoon**) . .	6,200	6,300	4,600	3,500	5,500	5,000	13,000	14,000	14,800	13,600	13,900	9,200	10,900	10,300	10,500
Hevoshoitoon	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,300	6,100	2,800
Metsänhoitoon . . .	—	—	—	—	—	—	800	2,300	3,000	4,700	4,500	4,100	2,400	3,000	9,800
Puutarhanhoitoon . .	—	—	—	—	600	—	2,600	2,700	2,100	2,200	2,300	3,000	4,000	6,300	8,100
Käsityönopetukseen .	6,600	6,400	3,800	3,400	3,200	3,200	3,100	3,400	4,500	3,500	3,100	4,800	3,100	4,800	4,000
Kutomakouluille . .	—	4,100	6,800	5,300	6,800	13,000	10,000	10,000	10,000	8,500	7,900	7,900	10,200	9,400	9,400
Kemial. siementarkastuslaitokselle . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10,100
Konnitsan maanviljelyskoululle	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18,000
Uudenkirkon kansanopistolle	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,200	700	700
Yleiset menot . . .	400	400	400	400	800	1,800	1,200	4,500	3,000	1,100	800	400	600	8,700	12,900
Seuran yksityinen palkintorahasto . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	1,000	—	—	—	—	—	—
Yhteensä Smk	27,700	27,300	25,600	22,300	26,600	34,100	34,000	56,300	59,600	50,400	52,500	45,200	50,300	65,300	106,800

*) Kaikki summat otettu täysissä sadoissa.
**) Karjanhoitoon sisältyy myös meijerihoitoon käytetyt määrärahat.

tetut ja sen virkailijain johdolla toimeenpannut maamiesretkeilyt sekä omaan maahamme että myös Tanskaan.

Alkuaikoina seuran toimintaan tarvittavat varat hankittiin jäsenmaksujen ja vapaaehtoisten lahjotusten kautta. Nykyään seura nauttii kuten muutkin maanviljelysseurat, sangen huomattavaa valtionavustusta. Seuran toiminnan suuremmoisuus käy osaksi selville sen rahavarojen käyttelystä, jota taas edellisellä sivulla oleva tilastollinen taulu osottaa.

Vuodesta 1899 lähtein on ruvettu perustamaan maamiesseuroja seuran toiminta-alueelle ja on näitä nyt jo melkein joka kunnassa. Että maamiesseurojen ja Viipurin läänin maanviljelysseuran yhteys tulisi kiinteämmäksi, muutettiin seura v. 1906 maamiesseurojen keskusseuraksi.

Viipurin läänin maanviljelysseuran puheenjohtajina (itseoikeutettúina) olivat aina vuoteen 1899 lääninkuvernöörit; sen jälkeen tuli tähän luottamustoimeen ensiksi kamarineuvos N. Hertz, joka erosi toimesta v. 1901, sitten maanviljelijät Albin Ramsten (vv. 1901—1906) ja Jonas Laitinen vv. 1907—1909.

Seuran sihteerin tärkeätä tointa ovat hoitaneet: hovioikeuden asessori Magnus Lavonius (vv. 1847—52); agronoomi I. W. Howing (v. 1852); majuri F. W. Edelsvärd vv. 1853—1858); insinööri Constantin Melartin (vv. 1858—1860); agronoomi K. J. Forsberg (vv. 1860—1863); lehtori Carl Lille (vv. 1863—1864); varatuomari G. J. Järnefelt (vv. 1864—1865); luutnantti Carl Thesleff (vv. 1865—1869); agronoomi A. Gylden (vv. 1869—1899) ja agronoomi Erkki Pullinen vv. 1900 —.

Vielä on meidän sanottava sananen osuustoiminnastakin.

Osuustoiminta Viipurin läänissä, niinkuin pääasiassa muuallakin, juontaa juurensa Pellervoseuran alkamasta herätystyöstä. Tosin on maanviljelysseurallakin tässä ansionsa; välittihän seura maanviljelystarpeiden yhteisostoja.

Osuustoiminnasta on ensiksi mainittavat maanviljelijäin yhteisostot. Niiden suuruutta eri vuosina osottaa seuraava taulu:

Vuosi.	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
Smk	602	5,891	128,284	98,546	119,715	226,660	342,009	282,082

Vasta osuustoimintalain voimaan astuttua muodostuu kuitenkin varsinainen osuustoiminta. Osuuskuntain luku v. 1903 oli Wiipurin läänissä 49, joista osuusmeijereitä 1, osuuskassoja 18, osuuskauppoja 23 ja muita osuuskuntia 7. Osuuskuntain luku ja laatu senjälkeen käy selville seuraavasta:

Osuuskunnan laatu.	1904	1905	1906	1907
Osuusmeijereitä	1	5	13	14
Osuuskassoja	27	55	66	87
Osuuskauppoja	29	39	40	83
Muita osuuskuntia	—	11	20	48
Yhteensä	57	110	139	232

Osuuskuntain luku, niinkuin nähdään, on vuosien 1904—1907 ajalla sangen huomattavasti lisääntynyt. Osuusmeijerit eivät kuitenkaan ole jaksaneet kehittyä samassa määrin kuin muut osuuskunnat. Vaikka niidenkin luku on noussut, on nousu kuitenkin sangen pieni maamme meijerien koko kasvantaan nähden. Suuri kehittymisen mahdollisuus näyttää sitävastoin olevan osuuskassoilla. Osuuskassojen luku koko maassa oli eri vuosina seuraava: v. 1904 87, v. 1905 136, v. 1906 168, ja v. 1907 230, joten Viipurin läänin osuuskassat tekevät 31, 40,4, 39 ja 38 pros. niistä. Osuuskauppoja Suomessa on eri vuosina ollut: v. 1904 146, v. 1905 187, 1906 269 ja v. 1907 392. Siten Viipurin läänin osuuskaupat tekevät eri vuosina: 1904 20, 1905 20,7 1906 15 ja 1907 21 pros.

Osuusmeijereiden jäsenluku, osuuksien luku ja osuuspääoman suuruus selviää seuraavasta taulusta:

Vuosi.	1904	1905	1906	1907
Jäsenluku . . .	102	173	387	516
Osuuksien luku	776	1,086	1,999	2,432
Osuuspääoma .	15,520	41,720	39,295	44,450

Meijereihin vietyä maitomäärää ja meijerituotteilla ansaittua rahamäärää taas osottaa seuraava taulu:

Vuosi.	1904	1905	1906	1907
Maitoa kg . .	—	744,185	1,305,840	1,784,533
Smk	—	74,186	96,853	204,217

Ettei meijeriliike oikein ota menestyäkseen Wiipurin läänissä, johtunee etupäässä siitä, että maito suurimmaksi osaksi viedään rauta-

teitse Venäjälle, etupäässä Pietariin. Onpa muodostunut erityinen osakeyhtiökin huolehtimaan maidon viemisestä Pietariin.

Osuuskassain laita on, niinkuin nähtiin, toinen. Mutta ei niitäkään vielä ole läheskään riittämään asti Viipurin läänissä. Sangen paljon niitä vielä tarvittaisiin tukemaan maanviljelijöitä varsinkin Karjalan kannaksella Pietarin rautatien varsilla, jotteivät maat omistajainsa taloudellisen ahdinkotilan tähden joutuisi muukalaisten haltuun. Osuuskassain saavuttamat tulokset käyvät selville seuraavasta taulusta:

Vuonna	1904	1905	1906	1907
Jäsenluku	731	1,794	2,452	3,752
Myönnettyjen lainojen luku .	636	2,070	2,221	3,345
Myönnetty lainasumma . . .	87,673	273,899:08	279,853:41	502,215:81
Varat	96,370:68	324,127:25	484,584:81	845,886:11
Velat	95,849:46	322,279:96	477,789:76	835,691:50
Vuoden voitto	521:22	1,847:29	6,795:05	10,194:61

Vertauksen vuoksi liitettäköön tähän tiedot maamme kaikista osuuskassoista v. 1907. Niiden jäsenluku oli 8,577, lainoja myönnettiin 7,497 henkilölle yhteensä Smk. 1,240,358: 50, varoja oli yhteensä Smk. 1,915,578: 51 ja velkoja Smk. 1,897,065: 59 sekä vuoden voitto lainausliikkeestä Smk. 18,512: 92. Melkein puoleksi on osuuskassojen toimintaa siis kohdistunut Viipurin lääniin.

Sama voimakas, vaikk'ei sekään toivomuksen varaa jättämätön, kehitys huomataan osuuskauppojenkin suhteen. Selvän kuvan osuuskauppojen toiminnasta antaa seuraava tilastollinen taulu:

Vuosi	Osuus-kauppoja	Jäseniä	Myy-mälöitä	Myynti	Varat	Velat	Osuus-pääoma	Voitto
1903	15	2,607	—	888,509	—	—	—	—
1904	29	4,045	—	1,482,244	—	—	—	—
1905	39	4,940	—	2,029,549	656,343	453,593	103,367	74,116
1906	40	7,116	—	3,623,172	882,372	661,479	103,033	85,321
1907	83	11,664	109	6,274,845	1,962,088	1,548,738	164,883	161,097

Ikävä, ettei ole käytettävänämme tietoja vuosilta 1908 ja 1909. Mutta niiden suhteen voimme arviolta sanoa, että osuuskauppojen luku on niinä kasvanut kahdenkertaiseksi, samoin muutkin suhteet. On näet jo sellaisia maalaiskuntia, joiden osuuskauppojen yhteen-

laskettu myynti lähentelee miljoonaa markkaa. Tarmolla hoidettuna tulee osuuskaupoilla olemaan sangen suuri merkitys Karjalan kansan taloudellisen hyvinvoinnin parantamisessa.

Vielä on mainittava, että Viipurin läänissä on osuuskuntia, joiden tarkotus on erilainen. Niitä oli v. 1905 11, v. 1906 20 ja v. 1907 48. Nämä olivat joko tuotanto-osuuskuntia tahi sitten sellaisia,jotka hankkivat jäsenilleen omia koteja tahi maaomaisuutta; oli myös joitakuita sanomalehtiosuuskuntia sekä yksi suurenmoinen osuusruokala. Näiden merkitys ei kuitenkaan ole verrattavissa osuuskassoihin ja osuuskauppoihin.

Karjalan kansalla on suuret menestymisen mahdollisuudet taloudellisen elämän alalla, kunhan vaan kohoaa sen henkinen taso. Saavutetut tulokset siihen viittaavat.

K. W. Hoppu.

EDISTYSPYRKIMYKSISTÄ RAJA-KARJALASSA.

Raja-Karjalan — Salmin kihlakunnan — edistyspyrkimykset voimme sanoa alkaneen 1880-luvulla, Sortavalan seminaarin perustamisesta*) ja Antti Kaksosen asettumisesta uutisviljelijäksi Suistamon Jalovaaraan (molemmat tapahtuivat v. 1880) sekä ensimäisten kansakoulujen perustamisesta Salmiin, Suistamolle, Soanlahdelle ja Korpiselille (vv. 1886—87). Totta kyllä, että seutukunnalla oli muutamia edistystä tarkottavia voimia aikaisemminkin vaikuttamassa, kuten Raja-Karjalan ensimäiset kiertokoulut v:lta 1846 ja pari kansakoulua Impilahden pitäjässä 70-luvulta, mutta ne tuskin saivat sanottavaa muutosta aikaan.

Sitävastoin ensiksimainitut tapaukset saattoivat olot suorastaan käännekohtaan. Seminaarin näemme jo alkuvuosina vetävän puoleensa rajakarjalaisia nuorukaisia (ei tosin suuressa määrässä), Kaksosen uudenaikaiset maatalouspuuhat saattavat yhden ja toisen ympäristöseudun talonpojan jäljittelemään hänen menettelytapojaan, ja kansakoulut näyttävät saavan luokkansa heti täyteen. Kun lisäksi tulee kiertokouluseminaarin perustaminen Sortavalaan (v. 1887), joka lukuisasti tempaa Raja-Karjalan kreikanuskoisia neitosia ja nuorukaisia helmaansa ja uudestaan järjestettyjen kiertokoulujen toiminta seurakunnalla, on jouduttu täyden pyörteen piiriin.

Luonnollista kuitenkin on, että se pyörre käy vasta pinnalla. Syvemmällä se rupeaa käymään seuraavan kymmenluvun puolivälissä, johon aikaan — v. 1894 — perustetaan Raja-Karjalan tepsivin edistystekijä: »*Itä-Karjalan maanviljelysseura*».

Todella on tämän seuran toiminta parhain Raja-Karjalan edistyksen palvelija — karttuvain kansakoulujen rinnalla. Sillä jo heti sen syntymisen jälkeen alkaa elämä seudulla kauttaaltaan virota ja ja vilkastua, talonpojat tulevat kaikkialla ainakin uteliaiksi uutuuksiin nähden . . . Eikä kauvaa kulu, kun jo aletaan kaikkialla kokeilla

*) Sortavalan seminaarin syntyminen oli etupäässä Hallonblad-puolisoiden ansiota.

uusien maanviljelys- ja karjanhoitotapojen kera . . . ja useat jo jättävät kaskenpolton, ottavat peltoviljelyksen vallitsevaksi. Se tosin tuntuu uudistusmielisimmistäkin uskalletulta ja ennenkaikkea oudolta ja esim. ojankaivuu hullunkuriseltakin, mutta vähitellen siihen totutaan. Ja karjaa jo ruvetaan soimilta syöttämään, kylmin vesin juottamaan, maitoa separaattoritaloihin — kuorima-asemille — kuljettamaan, voita uusin tavoin valmistamaan. — Nykyään on seuran työn vaikutuksesta miltei täydellinen mullistus maataloudellisessa suhteessa Raja-Karjalassa tapahtumassa.

Tämä ei muuten ole kummaa. Sillä aivan erikoisella innolla on seura asiaansa ajanut, käyttänyt kaikkia parhaita keinoja. Mainittakoon niistä esim. erinomainen neuvojajärjestelmä. Asetetaan eri alojen neuvojia vuorotellen kyliin pariksi kolmeksi viikoksi, jopa kuukaudeksikin sen taloissa alaa opettamaan. Toinen mainio keksintö oli kiertävien maanviljelyskoulujen perustaminen (v. 1901), joiden avulla on voitu antaa korkeampaa maataloudellista opetusta joka pitäjän miltei joka kylässä.

Itä-Karjalan maanviljelysseuran ulkonaiset vaiheet ovat: Perustettiin tammik. 8 p:nä v. 1894 (Sortavalassa), jona vuonna se — oikeammin sen alue — myöskin jaettiin »piirikuntiin»; sittemmin niistä muodostuivat maamiesseurat. Huomattavampia palkitsemistilaisuuksia on toimeenpantu noin 200, näyttelyjä 7; jälkimäisistä erittäin mainittava Salmissa v. 1898 pidetty. Ylläpitänyt m. m. kolmea kiertävää maanviljelyskoulua (syksystä 1901): Salmin, Suojärven ja Suistamon, jotka ovat pitäneet vuoden 1909 loppuun mennessä kursseja yhteensä 75 paikassa.

Seuran perustivat lehtorit A. Th. Genetz, E. Mäkinen ja T. Lehtinen, maisteri O. Nissinen, agronoomi A. Kouvo, opettaja K. W. Raunio, maanviljelijät A. Kaksonen, T. Laurikainen y. m.

Seuran esimiehinä ovat olleet: maisteri Oskar Nissinen (varsinaisena — koko ajan), kanttori K. H. Teittinen, lehtori A. Th. Genetz ja maanviljelyskoulun johtaja Erkki J. Hällström (varaesimiehinä);

sihteereinä mallikoulun opettaja K. V. Raunio (vv. 1894—1899), agronoomi K. Cleve, agron. Otto Kingelin ja agron. J. Kurikka (v. 1904 tähän asti);

kiertäväin maanviljelyskoulujen johtajina agronoomit G. Törngren, Joh. Timonen (v. 1901 tähän asti), E. Sinkko, Osk. Salo, Walfr. Gartz, Jalmari Lamminen, A. Pantsar, V. Lisitzin ja J. Kailio.

Seura on toiminut, paitsi maanviljelyksen ja karjanhoidon, myös puutarhanhoidon, metsänhoidon, kotiteollisuuden ja kalastuksen edistämiseksi ja nauttinut viime vuosina valtionapua 92,000 mk.

Muista Raja-Karjalan edistyksen palvelijoista on mainittava Karjalan rautatie, joka yhdisti Sortavalan muuhun maailmaan v. 1894,

Soanlahden maanivljelyskoulu, joka perustettiin v. 1898 (nyttemmin se on muutettu maamieskouluksi), eräät rajakarjalaiset nuorisoseurat (enimmät Etelä-Karjalan nuorisoseuran haaraosastoja), raittiusseurat, Itä-Karjalan kansanopistoseura, joka v. 1902—05 käytti viitisenkymmentä rajakarjalaista neitosta ja nuorukaista maan kansanopistoissa, »Itä-Karjalan kansanopisto», joka avattiin Impilahdella v. 1906, Wiipurin läänin sivistysseuran ja Karjalaisen osakunnan toiminta ja erittäinkin Wiipurin läänin maatalouskomissioni ja rajakarjalaisten edistys l. kunnallisrahastojen perustaminen.

Sanoimme kahteen viimeksimainittuun nähden erittäin. Todella on näihin erikoinen huomio kiinnitettävä. Sillä toinen on ilahuttava todistus kotimaisen hallituksemme tosin nuoresta huolenpidosta Raja-Karjalaa kohtaan, ja toinen suuremmoinen — suuremmoisin — saa-

Itä-Karjalan kansanopisto.

vutus, mitä edistystyön alalla ja hyväksi on Raja-Karjalassa ja jopa koko Suomessakin saavutettu, tosin hallituksen avustuksella sekin.

Viipurin maatalouskomisioni oli parhaista Karjalan tuntijoista koottu lautakunta, asetettu »tutkimaan Viipurin läänin lahjoitusmailla ilmenneitä epäkohtia, ja ehdottamaan keinoja niiden poistamiseksi». Se asetettiin toukok. 30 p:nä v. 1907 ja päätti työnsä viime vuoden lopulla. Siihen kuuluivat — hallituksen kutsumina: kauppaneuvos Wilhelm Hackman Wiipurista (puheenjohtaja), hovioikeudenasessori John Berndt Nordgren Wiipurista, rovasti Gustaf Arokallio Kurkijoelta, tohtori O. A. Hainari Helsingistä, kunnallislautak. esimies A. Kilpiäinen Wiipurin maalaiskunnasta, mäkitupalainen Juho Kirves Wiipurista ja talollinen Tahvo Riihelä Luumäeltä, — komitean ehdotuksesta kutsuttuina: kauppias Juho Hietanen Uudeltakirkolta, agron. Juhani Kurikka Sortavalasta, sanomalehdentoimittaja Mikko Puhakka Wiipurista, professori Allan Serlachius Helsingistä ja henkikirjoittaja Pekka Paavolainen (sihteeri).

Raja-Karjalaa, Viipurin läänin toista lahjoitusmaa-aluetta, koski tämän tutkijakunnan työ siten, että se erityisen jaostonsa kautta, jonka puheenjohtajana oli tohtori Hainari-vainaja, tutki siellä tapahtuneiden omituisten lampuotiajalla tehtyjen tila- ja metsäkauppain t. n. s. tilasiirtojen syntyä ja todellista luonnetta sekä ehdotti hallitukselle keinoja, mitenkä niiden tuottamat vaikeat ja seudun edistystä mitä pahimmin haittaavat vauriot voitaisiin poistaa. Erittäin merkittäväksi seudun edistyshistoriassa tulee tämä teko, että tuo tutkimus tapahtui mitä perinpohjaisimmin ja parannusehdotukset ovat mitä osatuimpia ja kauastähtäävimpiä. Mitä muuten nuo tilasiirrot olivat, siitä kirjotti v. 1909 kansanvalistusseuran kalenteriin komitean työhön kenties täydellisimmin antautunut jäsen, tohtori Hainari-vainaja: »Asianmeno oli pääpiirteissään seuraava. Katovuodet olivat saattaneet monen talonpojan kurjaan asemaan. Ei ollut leipää, ei rahoja verojen maksuun eikä ansion tilaisuutta siellä salomailla. Silloin ilmestyi metsäkeinottelija muka »pelastajana». Tarjoutui ostamaan tilan metsäpalstan. Sellaiseen kauppaan ei entinen lampuoti ollut oikeutettu, niin kauan kuin hän oli perintökirjaa vailla. Mutta kauppa voitiin kiertoteitä suorittaa. Tehtiin kirjallinen sopimus, jonka kautta talonpoika jostakin määrätystä hinnasta siirsi lampuotioikeutensa metsänostajalle. Siirto koski milloin koko tilaa, milloin sitä sen osaa, jossa haluttu metsäpalsta sijaitsi. Toinen muoto oli vuokrasopimus. Sovittiin niin, että talonpoika, perintökirjan saatuaan oli velkapää luovuttamaan salopalstansa metsänostajalle, esim. 20 vuodeksi, ja rajattomalla nautinto-oikeudella. Tila jäi siinä tapauksessa talonpojan haltuun, mutta sen arvokkain osa oli miespolveksi menetetty. Usein siirrätti metsänostaja vielä koko lampuotitilan omiin nimiinsä vuokrasopimuksensa pantiksi, sillä välipuheella, että talonpoika saisi tilaa viljellä niinkuin ennenkin, sekä saisi sen takaisinkin, kun perintökirja oli annettu ja metsänhakkuu-kontrahdin pätevyys kiinnityksellä varmennettu.» — »Usein alkoivat talonpojan ja metsäkeinottelijan liikevälit jollakin pienemmällä rahalainalla, joka annettiin tai suorastaan tarjottiin hädänalaiselle talonpojalle. Ensimäistä lainaa seurasi useampia, vähän suurempia avunantoja. Lopulta vaadittiin lainojen saaja tilille, ja kun hän ei voinut velkaansa maksaa, tehtiin kirjallinen sopimus salopalstan vastaisesta käyttöoikeudesta tai lampuotioikeuden siirrosta. Saadakseen sopimusta syntymään, tarjosi metsänostaja vielä jonkun rahasumman entisen velan lisäksi, ja kauppa oli päätetty. Talonpoika, joka oli tottunut pitämään metsää jotenkin arvottomana omaisuutena, miltei viljelyksensä vihollisena, ihastui ikihyväksi, kun sai velkansa maksetuksi, vieläpä käteistä rahaa lisäksi. Piirsi puumerkkinsä sopimuksen alle, jota hän tavallisesti ei osannut itse lukea ja jonka todellisesta sisällöstä monella lienee ollut perin hämärä käsi-

tys. Kauppahinta oli tavallisesti niin alhainen, ettei se sinne päinkään vastannut luovutetun omaisuuden arvoa, ja sopimukset sellaisia, että kaikki edut olivat ostajan puolella».

Komitean ehdotukset luonnollisesti koskivat etupäässä menettelyä noiden tilasiirtojen suhteen, mutta myös muita tärkeitä ehdotuksia se teki, — ehdotuksia, joiden tarkotus oli auttaa ja kohottaa Raja-Karjalaa kaikissa suhteissa. Tilasiirtoihin nähden se ehdotti, että ne, »mikäli ne ylläkerrotulla tavalla ovat vastoin 1867 vuoden valtiopäiväin päätöstä tapahtuneet, ovat purettavat ja perintökirjat annettavat alkuperäisille lampuodeille tahi heidän jälkeläisilleen, ollen nämä puolestaan velvolliset takaisin maksamaan sen rahan korkoineen, mikä alkuperäistä lampuoti-oikeutta siirrettäessä aikoinaan on siitä maksettu, sekä korvaamaan tiloihin pannut kustannukset.»

Muut ehdotukset koskivat maatalousopetuksen ja -neuvomisen tukemista ja ylläpitämistä, metsänhoidon opastajan asettamista, kotiteollisuuden kohottamista tarkottavien yritysten kannattamista, maanteiden rakennuttamista niihin kyliin, joihin niitä ei vielä ole, tutkimuksen toimittamista »rautatietä varten, joka, alkaen Karjalan radalta, kulkisi Koirinojaan ja päättyisi Suojärven itärannalle, josta se vastedes voisi jatkua Ilomantsin ja Koitajoen koskialueen kautta, yhtyäkseen sopivassa paikassa Joensuun—Nurmeksen rataan», edelleen kansakoulujen ylläpitämisen ja kansakoulunkäynnin helpottamista, stipendirahaston myöntämistä Itä-Karjalan kansanopistolle ja Annantehtaan alueen lunastamista ja sen tilattoman väestön uutisasutukselle jakamista.

Edistys- l. kunnallisrahastoja on Raja-Karjalassa neljä, nim. Korpiselän, Soanlahden, Suojärven ja Korpiselän Ägläjärven rahastot. Näistä kaksi ensinmainittua on aikaisemmin syntynyttä ja ehkä vähemmän huomattavaa, toiset kaksi syntyivät v. 1908 ja niistä Suojärven rahasto suorastaan miljoonan suuruinen.

Näiden rahastojen alkusyntyä kuvaa parhaiten lisäote tri Hainarin edellämainitusta kirjotuksesta.

»Suojellakseen kansaa metsäkeinottelun vaaroista koetti hallitus aikaansaada kunnallis- ja yhteismetsiä Karjalan entisillä lahjoitusmailla, ja kun se ei onnistunut, teki se metsärikkaimmilla lahjoitusmailla tilallisten kanssa sellaiset sopimukset, että järeämmät puut heidän metsistään myytiin valtion välityksellä perintölunastuksen korvaamiseksi. Sellainen metsänmyynti pantiin 1890-luvulla toimeen muun muassa Korpiselän, Soanlahden, Salmin ja Suojärven lahjoitusmailla. Metsänmyynti tuotti melkoista enemmän varoja kuin tarvittiin sen tarkoituksen täyttämiseksi, jota varten siihen alkujaan oli ryhdytty. Nousi silloin kysymys, miten ylijäämä oli käytettävä. Salmissa vaativat tilalliset, että kaikki suoranaisena rahaosinkona heille

jaettaisiin. Niin tapahtuikin. Soanlahdella ja Korpiselillä sovittiin siten, että ylijäämästä ainoastaan kolmas osa jaettiin osinkona tilallisille. Kaksi kolmatta osaa erotettiin kunnallisrahastoksi yhteisiä edistystarkoituksia varten. Näin syntyivät Korpiselän ja Soanlahden kunnallisrahastot, joista edellisen säästövarat tekivät v. 1907 alkaen lähes 171,000 Smk. ja jälkimäisen noin 67,000 Smk.»

Suojärven ja Korpiselän Ägläjärven kunnallisrahastojen asia pysyi kauvan aikaa väittelynalaisena ja yritti se jo kääntyä siksi, että metsärahoista tahdottiin muodostaa sellainen tilallisten rahasto, jonka korkoja tuli käyttää vain kruunun- ja kunnanverojen maksuun, kun-

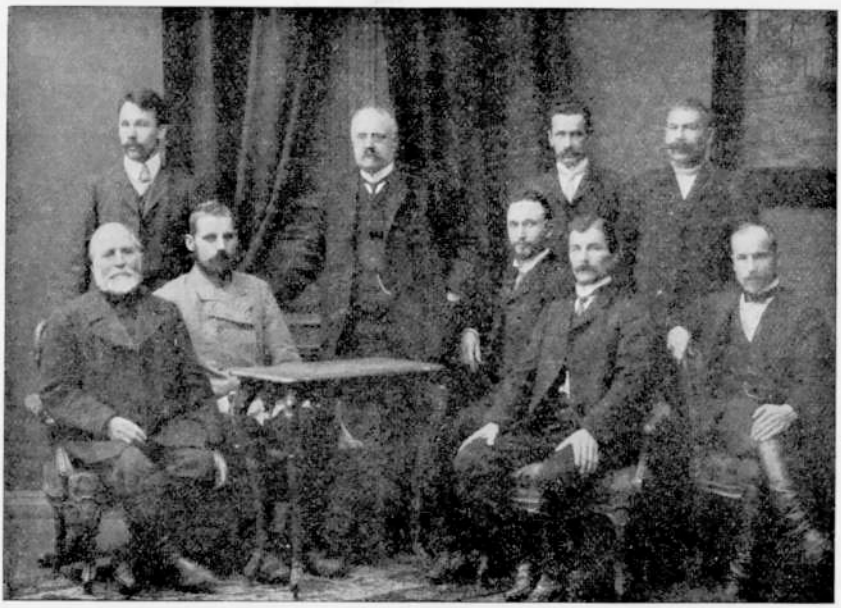

Suojärven ja Ägläjärven edistysrahastojen toimikunta.

nes tohtori Hainari, valtiovaraintoimituskunnan valtuuttamana tuli syksyllä 1907 Suojärvelle pitämään kokousta asiasta, pitäen niistä vielä uudet kokoukset tammik. 9 ja 11 p:nä 1908. Näissä tilaisuuksissa sai asia toisen, oikean käänteen: tultiin siihen mielipiteeseen, että rahastosta on tehtävä edistysrahaston luontoinen ja valittiin sitä lähemmin pohtimaan erityinen toimikunta. Tämä toimikunta, johon kuuluivat tohtori Hainari puheenjohtajana, taloll. Dimitri Bombin, ent. poliisikonstaapeli E. A. Heimonen, talolliset Stepan Jakovleff ja Iivana Koivunen ja metsänhoitaja Einari Mäntyvaara ja johon sittemmin yhtyivät Ägläjärven edustajat taloll. Simana Shemeikka, kansak. opettaja Jehki Palviainen ja taloll. Isakka Torvinen, piti sitten, helmikuun puolivälissä 1908, neuvotteluja Helsingissä ja päätti niissä perustaa kaksi eri edistysrahastoa, miljoonan markan suuruisen Suojär-

ven, ja 90,000 markan suuruisen Ägläjärven rahaston, hyväksyen samalla toht. Hainarin laatiman ehdotuksen Suojärven kunnallisrahaston säännöiksi.

Kun tämän päätöksen sitten Suojärven ja Ägläjärven tilalliset paikallisissa kokouksissaan hyväksyivät (suojärveläiset $^{8}/_{8}$ 08) ja hallitus sen vahvisti, tuli se pysyväksi, — ja niin oli Raja-Karjalan suur-rahastot perustettu.

Jotta nähtäisiin näiden rahastojen luonne, liitämme tähän »Suojärven kunnallisrahaston» säännöt:

§ 1.

Suojärven pitäjän lampuotien yleisessä kokouksessa 23 päivänä maaliskuuta 1908 tekemän päätöksen mukaisesti eroitetaan sanotun pitäjän lampuotien osuudesta niihin rahavaroihin, jotka tähänasti ovat kertyneet ja vastedes kertyvät valtion välityksellä Suojärven lahjoitusmaalta jo myydystä ja myytävästä metsästä, yksi miljoona (1,000,000) markkaa Suojärven kunnan kunnallisrahastoksi.

Yllämainittu eroittaminen tapahtuu siten että vuonna 1908 sanottuun rahastoon siirretään 500,000 markkaa sekä vuosina 1909 ja 1910 kumpanakin vuonna 250,000 markkaa.

§ 2.

Suojärven kunnallisrahaston pääoma säilytetään Suomen Valtiokonttorin huostassa vähentymättömänä ja sen vuotuiset korkovarat jaetaan osinkoina vuosittain arvioruplan veroa kohden lampuodeille kunnes perintökirjat ovat jaetut, jonka tapahduttua korkovarat käytetään Suojärven kunnan henkisen ja taloudellisen hyvinvoinnin edistämiseksi ja kunnallisen verorasituksen huojentamiseksi kuntakokouksen harkinnan mukaan seuraavalla tavalla:

a) Suomenkielisten ylempäin ja alempain kansakoulujen perustamiseen ja voimassa pitämiseen sekä muihinkin suomenkielisen kansansivistyksen tarkoituksiin,

b) Kunnallislääkärin, rokottajan, kätilöiden ja sairaanhoitajattarien palkkaamiseen sekä muihinkin terveydenhoidon ja sairaanhoidon tarkoituksiin,

c) maanteiden, siltojen ja muiden kulkuneuvojen rakentamiseen ja kunnossa pitoon, mikäli ne kuuluvat kunnan veroa maksavien jäsenten velvollisuuteen,

d) maanviljelyksen, sen sivuelinkeinojen ja käsityötaidon kehittämiseksi sekä muihin taloudellista edistystä tarkoittaviin tarpeisiin.

Se kunnallisten verojen huojennus, joka syntyy kun kunnallis-

rahaston korot käytetään tämän pykälän a, b, c ja d kohdissa mainittuihin tarkoituksiin, tulkoon nykyisen Suojärven kunnan sekä tilattomien että tilallisten osalle, kuitenkin sillä poikkeuksella, ettei Pyhän Annan tehtaan alueella nyt tai vastakin asuvat tilattomat tai tilalliset eivätkä myöskään nykyisen Suojärven kunnan alueelle vastaisuudessa ehkä perustettavat tehdaslaitokset ja niiden vakinainen työväestö ole oikeutettuja edelläsanottuun kunnallisverojen huojennukseen.

§ 3.

Metsärahastosta on päältäpäin, koskematta miljoonarahastoon, suoritettava lampuotitilojen isonjaon ja verollepanokustannukset sekä lampuotiverot.

§ 4.

Viljelys-, meijeri- y. m. lainojen antamista varten kunnallisrahaston osakkaille voidaan kunnallisrahastosta antaa lainaa kunnalle aina 100,000 markkaan saakka kunnan yleistä takuuta vastaan, josta lainasta kuitenkin on Valtiokonttorille suoritettava korkoa valtiokonttorin harkinnan mukaan.

§ 5.

Määrätessään että kunnallisrahaston korkovarat ovat käytettävät 2 §:n mainitsemalla tavalla, ovat Suojärven lampuodit puolestaan tahtoneet myötävaikuttaa sen juovan ja ristiriidan tasoittamiseksi, mikä on olemassa tilallisten ja tilattomien välillä, ja toivovat he että perustamansa kunnallisrahasto tulisi sovun ja isänmaallisen edistyksen rakentajaksi Suojärven kunnan kaikille asukkaille 2 §:ssä mainitulla poikkeuksella.

§ 6.

Rahaston hoidosta antaa valtiokonttori joka vuosi ennen maaliskuun loppua tilin sekä valtiovaraintoimituskunnalle että Suojärven kunnalle.

Raja-Karjalan edistyspyrinnöt pani alulle Antti Kaksonen. Ne päätti, jos asiata katselemme tämän vuoden kannalta, tohtori Oskar Aadolf Hainari, jolle kysymys oli ehkä elämän kauniimman unelman arvoinen.

Iivo Härkönen.

VALISTUS- JA EDISTYSPYRINNÖISTÄ VIENAN JA AUNUKSEN KARJALASSA.

Rajantakaista Karjalaa koskevissa valistuspyrinnöissä on kaksi ja jyrkästi eroavaa puolta, nim. pyrinnöt, jotka lähtevät valtion taholta ja tarkottavat kansan saattamista venäläisen sivistyksen piiriin ja venäläistymiseen, ja yritykset, joita on tehty kansan tai n. s. Karjalan ystäväin puolelta, ja jotka tähtäävät omakieliseen, luonnolliseen valistukseen.

Aunukseen nähden kuitenkin on olemassa vain valtion ja »venäläisten toimimiesten» ajamat pyrinnöt. Siellä ei näet kansa ole juuri koskaan joutunut vaikutuksiin, jotka olisivat saattaneet sen huomaamaan omakielisen opin tärkeyttä, joten siis se ei ole voinut juuri unelmoidakaan toisenlaisesta valistuksesta, kuin mitä sille on valtion puolelta ruvettu antamaan.

Eikä Vienassakaan ole kauan ollut kahtalaisia edistysharrastuksia. Jos jättäisimme lukuunottamatta laestadiolaisuuden noin kolmekymmentä vuotta sitten siellä synnyttämät uskonnolliset virtaukset, niin täytyisi meidän kansan puolelta virinneet pyrinnöt sanoa siellä alkaneen vasta noin kaksitoista vuotta sitten.

Katselkaamme yksityiskohtaisesti rajantakaista Karjalaa koskevia valistuspyrkimyksiä.

Aunuksessa on ennen kaikkea huomattava pyrinnöt, jotka keskittyvät kansakoulujen perustamiseen ja vaikutukseen niiden kautta.

Ennemmin jo olemme (I, s. 203) maininneet kouluharrastuksista Aunuksessa vuoteen 1868 mennessä. Jo nekin osottavat suurta intoa, mutta sen jälkeen on ruvettu näyttämään aivan erinomaista vireyttä kouluasioissa. Etenkin semstvo on pitänyt kiirettä. Näin on saavutettu tulokset, jotka näkyvät seuraavista v. 1901 tilastoon perustuvista numeroista. Mainittuna vuonna oli Aunuksen läänissä kansakouluja kaikkiaan 596 eli keskimäärin 1 koulu 615 asukasta ja 219,3 neliövirstaa kohti. Jokaista koulua kohti tuli samaan aikaan keskimäärin 31 oppilasta eli 59 pros. kaikista kouluikäisistä lapsista, joita koulua kohti laskettiin olevan 58. Näistä kouluista oli kaupungeissa

9, maaseudulla 590. Maaseudun kouluista oli 48 ministeristön perust. mallikoulua, 238 semstvon kouluja ja 304 kirkollisia.

Tämä tilasto koskee kuitenkin koko Aunuksen läänin kansakouluja. Karjalaisvepsäläisellä alueella oli niitä 140 eli 24 % yhteissummasta. Mainittakoon samalla, että karjalaisvepsäläisen, »vierasheimoisen», alueen koulut on vuosista 1899 ja 1901 alkaen laajennettu nelivuotisiksi, sensijaan kuin muut on pysytetty ennallaan, 3-vuotisina.

Kansakoulujen yhteyteen on paikotellen järjestetty yömajoja ja oppilaskoteja. Näitä oli v. 1901 80. Näissä annetaan pitkämatkaisille yösija ja pidetään huolta heidän ruokkimisestaan, kuitenkin enimmäkseen oppilaiden omilla eväillä. Poventsan kihlak. oppilaskodeissa sentään annetaan heille ruoka, vieläpä lämminkin semstvon puolesta (se uhraa niihin vuosittain 3000 rpl.) ja Wuohtjärven oppilaskodissa ruoka ja vaatteet (sitä kannattaa kaupp. Maksimov 700 ruplalla vuodessa). Yömajoissa on keskimäärin 6—10 henkeä. Eräissä oppilaskodeissa annetaan opetusta puusepäntöissä ja verkonkudonnassa.

V. 1901 liitettiin 24 kansakouluun käsitöidenopetus. Sitäpaitsi asetettiin, Petroskoin kihlakunnan kotiteollisuuskomitean toimesta, puusepäntyönopetus 4 semstvon kouluun, 11 semstvon kouluun pitsinkudonnan opetus tytöille. Eräiden koulujen yhteydessä harjotetaan mehiläishoitoa.

V. 1895 tehtiin suunnitelma yleisen kansanopetuksen toimeenpanosta Aunuksen läänissä; sen tekivät yhteisesti läänin kouluhallituksen, hengellisen hallituksen ja semstvon edustajat. Sen mukaan määrättiin tarkoin, mihin kylään mikin koulutyyppi on perustettava ja mihin on yömajan avaaminen tarpeellinen. Suuriin kyliin piti perustaa verraten kalliita semstvon kouluja, pienempiin — kirkollisia, huokeampia, loittoisiin pikkukyliin — pientenlasten kouluja. Tämän mukaan lähetti v. 1906 lääninsemstvo kansanvalistusministeriöön anomuksen pyytäen apua yleisen kansanopetuksen vaatimien uusien koulujen asettamiseen. 15 p. toukok. 1907 päättivät ylimääräiset lääninpäivät »katsoen yltyneeseen suomalaiseen kiihotustyöhön Suomenrajaisissa seuduissa» uudistaa anomuksensa, pyytäen mitä pikaisinta määräystä uusien koulujen avaamiseen ja entisten tukemiseen. Tähän ministeriö myöntyikin. Näin voitiin Aunuksen, Petroskoin ja Poventsan kihlakuntiin vv. 1907 ja 1908 avata kaikki suunnitellut koulut ja täten oli nämä Aunuksen läänin kolme kihlakuntaa saatettu kunniaan kuulua niihin harvoihin seutuihin Venäjällä, joissa yleisen kansanopetuksen vaatima koulumäärä on aikaansaatu. Ja niin olikin Aunuksen läänissä v. 1907 lopulla kansakouluja niin paljon, että niitä tuli 1 573 asukasta kohti ja kouluissa oli oppilaita 89 % poikia ja 41 % tyttöjä kaikista kouluikäisistä lapsista.

Aunuksen läänin maalaiskansakoulujen kustannukset nousivat

v. 1901 307,984 ruplaan, josta summasta semstvon osalle tuli 57,7 %, valtion 31,8 %, holhoojain 6,7 %, kyläkuntien 1,5 %, Aleksanteri Svirskijn veljestön 1,5 % ja muiden 0,8 %.

Kansakoulujen ohella ja samalla myös niiden yhteydessä koetetaan vaikuttaa kirjastojen ja lukuhuoneiden, kirkossakäyntien ja pyhissävaelluksien, venäläisisänmaallisten juhlain ja taikalyhtyesitelmäin avulla.

Kirjastoja oli maaseudulla v. 1901 37, joissa kirjoja oli 17,375 nidosta (Aunuksen kihlakunnan kirjastot eivät kuitenkaan tähän lukeudu). Näitä kannattavat semstvot ja kyläkunnat. Sitäpaitsi oli main. vuonna kirjastoja 220 kirkollisessa koulussa, joissa niteitä yli 30,000. *)

Kirkossa käytetään oppilaita kaikkina pyhäpäivinä, ja osaa-ottavat he silloin jumalanpalveluksen lauluun ja lukemiseen. Usein opettaja ja oppilaat suorittavat koko jumalanpalveluksen koulullaan, jos koulu on kirkosta liian kaukana. Pääsiäisen edellä käytetään kaikki oppilaat ripillä.

Pyhiinvaelluksia tehdään pyhiin paikkoihin ja yhtyvät oppilaat silloin opettajan johdon alaiseksi matkueeksi. Tämmöisistä matkoista saamme käsityksen lainaamalla tähän seuraavaa Aunuksen lääninsanomissa v. 1902 olleesta kertomuksesta Alavoisen koulun oppilaiden matkasta Ondrusovan luostariin. »Retkellä pyhäkköön opettaja alussa puheli siitä, miten tärkeitä pyhät luostarit uskonnollisessa suhteessa ovat venäläiselle kansalle — —. Luostariin tultiin noin kello 5 illalla. Täällä heidät vastaanotettiin sydämellisesti, sijotettiin erityiseen tyhjään rakennukseen, ennen iltakirkkoa annettiin teetä ja iltakirkon jälkeen kutsuttiin iltaselle veljien ruokalaan. Aamulla ennen päiväkirkkoa toimitettiin kiitosrukous pyhälle ihmeidentekijälle Adriano Ondrusovalaiselle tämän jumalanmiehen pyhäinjäännösten edessä, ja päiväkirkon jälkeen aterioitua yhdessä pöydässä veljesten kera — — ja saatua siunauksen palveluksentoimittaneelta pappismunkilta lähdettiin palausmatkalle. — — — — Tämä pyhiinvaellus hyvin harrastutti kaikkia sen osanottajia.» **)

Esimerkkinä miten vietetään isänmaallisia juhlia, otamme tähän kuvauksen eräästä Pietarin kaupungin perustamisen ja Pietari Suuren muistoksi Widelen koulussa vietetystä juhlasta. »Jumalallisen liturgian jälkeen, johon osaaottivat Videlen ja Nilginmäen koulujen opettajat ja oppilaat, toimitettiin rukoushetki ynnä ikuisen muiston julistus Keisari Pietari I:lle. Klo 7 illalla pidettiin kansankirjaston huoneustossa kansalle esitelmä taikalyhdyn avulla. Ennen esitelmän alkua

*) Kaikkiin 1901 vuotta koskeviin tietoihin nähden kts. Олон. Сборникъ. Выпускъ 4-й. 1902, s. 72.

**) Олон. Губ. Вѣд. 1902, s. 112.

Videlen koulun oppilaskööri lauloi kansallishymnin. Kirjaston esimies I. A. Schiff puhui kuulijoille riemujuhlan johdosta, kosketellen Pietarin perustamisen aihetta ja merkitystä Venäjän ja etenkin maakunnan elämälle. Hän luki hyvin elävästi kirjasen: »Pietarin kaupungin historia», ja hänen näyttämänsä 25 Pietarin kuvaa herättivät suurta mielenkiintoa. Oppilaskööri lauloi muutamia kappaleita, joiden sisällys vastasi juhlitun tapauksen historiallista muistoa, ja eräät näiden koulujen oppilaat lausuivat runoja: »Pietari», »Ken hän on?» ja »Pietari Suuri». Tämänjälkeen soitettiin grammofonilla kansanlauluja, torviorkesterin marssi ja Venäjän kansallishymni, jolla päätettiin illan ohjelma.» *)

Taikalyhtyesitelmiä pidetään kouluilla ja ympäristökyläin taloissa sopivina arki- ja pyhäpäivä-iltoina — noin kolme kertaa kuussa. Niitä alettiin esim. Vieljärven kunnassa pitää v. 1900. Kuulijoita oli sikäläisissä tilaisuuksissa keskimäärin noin 100 henkeä, joista »enimmät olivat nykyisiä tai entisiä koululaisia, mutta lähes $\frac{1}{3}$, ja joskus $\frac{1}{2}$ oli aikuisia ja vanhempia. Viimeksimainitutkin, enimmäkseen lukutaidottomia, tahtoivat kuulla »hyvää sanaa». Lukutaidottomille on kuvitettujen esitelmien hyöty silminnähtävä. Paljon haittaa ymmärtämistä venäjänkielen ja liijatenkin kirjallisten lauseparsien outous, niin että väkisin piti selvittää asioita omin yksinkertaisin sanoin, jokaista eri kuvaa täytyi erikseen selittää, ja loittoisemmissa kylissä piti tulkita karjalanmurteellakin, mikä herätti erityistä mielihyvää, ja harrastusta kuulijoissa. Paikallisen väestön kunniaksi on myöntäminen, että kuunneltiin aina suurella tarkkaavaisuudella katsomatta huoneuston ahtautta ja ummehtunutta ilmaa.» Näin kirjoittaa Aunuksen lääninlehti v. 1902 108 numerossaan.

Nekkulan kunnassa on pidetty näitä esitelmiä v:sta 1898 alkaen, kunnan viidellä koululla, ja kerrotaan, että neljään vuoteen ei ollut yhdessäkään koulussa jäänyt tyhjää paikkaa esitelmän aikana. — Lukuv:nna 1902—1903 pidettiin kirkollisissa kouluissa uskonnollissiveellisiä esitelmiä, keskimäärin 17 esitelmää yhtä kirkollista ja 14 yhtä pientenlastenkoulua kohti. Kuulijoita niissä oli keskimäärin 37 h. **)

E. Ahtia.

Vienan-Karjalassakin »on viime aikoina ruvettu ahkerasti kouluja perustamaan; niitä perustetaan sekä ministeristön- että kirkolliskouluja. Muutaman vuoden perästä ei ole yhtään kylää Karjalassamme, ettei olisi koulua, ja isompiin kyliin niitä perustetaan useampiakin.

*) Олон. Губ. Вѣд. 1903. N:o 57.
*) Олон. Губ. Вѣд. 1903, N:o 53.

Jos kyläkunta jaksaa maksaa rakennusapua, niin hyvä, mutta valtio rakentaa koulutalon ilman kyläkunnan apuakin. Tämähän olisi ylen hyvä ja ilahuttava asia ja näyttäisi ikäänkuin siltä, että meidänkin henkisiin tarpeisiin on käännetty todellista huomiota. Näyttäisi siltä, että meidänkin suurta tietämättömyyttämme tahdotaan poistaa ja meidänkin koteihimme tahdotaan valoa ja valistusta levittää. Mutta siinäpä se juuri asia onkin, kun se ainoastaan siltä näyttää, mutta itse todellisuudessa asia on toisenlainen.» *)

Täälläkin on näet koulujen ja kaiken valtion taholta tulevan edistystyön tarkotuksena enemmän kansan venäläistyttäminen kuin sen todellinen valistuttaminen ja kohottaminen.

Vienan karjalassa oli v. 1906 yhteensä 48 koulua, niistä 23 maalaiskansakoulua, muista enimmät kirkollisia kansakouluja. (Kts. teoksemme I osan s. 211).

Kansan puolelta virinnyt valistusliike Vienan-Karjalassa alkoi — voimme niin sanoa — laestadiolaisuuden levitessä sinne kolmisenkymmentä vuotta sitten. Tuo liike nimittäin, niin ahdasmielinen kuin se olikin, sai varsinkin suomenrajaisissa paikkakunnissa aikaan, että kansa rupesi kaipaamaan omakielistä uskonopetusta ja että siihen asti vain ani harvojen omaama Suomen kirjan luku- ja kirjoitustaito tulivat paljon yleisemmiksi paikkakunnalla. Ohella sopii mainita, että se suuresti järkytti Vienan Karjalassa vallinneen staroverilaisuuden eli vanhauskolaisuuden jäykkiä muureja.

Liike muuten sai aivan lyhyen ajan vapaasti jatkua. Se näet kohotti ankaran vainon itseänsä vastaan: valtion ja valtiokirkon edustajat kävivät kaikin tavoin sitä tukahuttamaan. Niinpä — v. 1879 — vangittiin Uhtualla Oleksei ja Hilippa Pällinen, Timo Hilippäinen, Riiko Mauranen, Kalle Tauriainen ja Tuppurin veljekset, saaden senjälkeen istua kolme kuukautta laestadiolaisuuden levittämisestä. Ja kymmenen vuotta myöhemmin, kun mainittu liike Vienan mailla uudelleen henkiin heräsi, ryhdyttiin vielä ankarampaan ahdisteluun.

Muista — varsinaisista kansallisista valistuspyrkimyksistä Vienassa todistavat pienen suomalaisen lainakirjaston perustaminen Uhtualle huhtikuussa v. 1889, kansankielisen kyläkoulun avaaminen Vuokkiniemen Kivijärvelle ja vaatimattoman jalkapostin järjestäminen Suomussalmen ja Vuokkiniemen välille v. 1898 sekä n. s. perustuslaillis-kansanvaltaisen puolueen Uhtuan paikallisosaston ja »Wienan-Karjalaisten Liiton» toiminta vv. 1905—1907.

Nämäkin toimenpiteet kyllä aivan alkuunsa tukahutettiin — sulettiinhan näet lainakirjasto jo saman vuoden syyskesällä, minkä alkupuolella se perustettiin, kyläkoulu vuoden kuluttua (maalisk. v. 1899)

*) Karjalaisten Kesälehti, 1907, s. 3.

Wienankarjalaiset valitsijamies-

ja kansanvapauden puolueeseen ja Wienan Karjalaisten Liittoon liittyvä toiminta tehtiin mahdottomaksi vv. 1907—1908 vaiheilla. Mutta silti ansaitsevat nämä yritykset, varsinkin kaksi viimeksi mainittua pitemmältä kertomisen.

Puolueen varjossa käypä toiminta syntyi ajan vapausliikkeiden, n. s. lokakuunmanifestin ja puolueen Wienan lääniä käsittävän haaraosaston antamasta sysäyksestä ja ilmausi se — v. 1905 ja 1906 vaiheilla — uhtualaisten kansalaiskokousten pitona, — kokousten, joissa pohdittiin samoja asioita, mitä silloin muuallakin Venäjällä — parannusten saamista duuman kautta. Merkitsevimmäksi kohosi tämä toiminta juuri vuosien vaihtuessa, jolloin pidettiin yhtäperää kolmeneljä kokousta. $\frac{1-14}{1}$06 pidettiin kokous, jossa lopullisesti valmistettiin duumalle aiottu anomus. Toiminta jatkui sitten allekirjoitusten kokoomisella mainittuun anomukseen — niitä saatiinkin liki 3,000 — ja anomuksen toimittamisella Wienan läänin edustajille Pietariin. Jälkimäinen tapahtui huhti- ja toukok. vaihteessa 1906. Mainittava on tässä yhteydessä myös Kemin kaupungissa toimitetut valitsijamiesten vaalit $\frac{10-28}{3}$ 06, joissa oli paljon karjalaiskansallisen aatteen innostamia miehiä. — Edelläkerrotun toiminnan etunenässä oli kauppias Wasili

ten valitsijat Kemissä 1906.

Jeremejeff-Räihä Uhtualta, joka sittemmin toimintansa vuoksi pantiin maanpakoon, jossa kuoli $\frac{2}{11}$ 08.

Mutta sittenpä jo alkoi syntyä Vienan Karjalaisten Liittokin. Vienan Karjalasta lähetettyjen kirjelmäin perusteella näet kokoutui 25 p:nä huhtik. v. 1906 Vaasaan joukko vienankarjalaisia kauppiaita, jotka päättivät ryhtyä toimiin liiton perustavan kokouksen puuhaamiseksi. Tämä saatiinkin aikaan ja pidettiin elok. 3—4 p:nä Tampereella, jossa liitto perustettiin. Liiton perusohjeena oli:*)

§ 1.

Vienan Karjalaisten Liiton tarkotuksena on Vienan Karjalaisten henkisen ja aineellisen tilan kohottaminen. Liitto pyrkii tätä tarkoitusperäänsä toteuttamaan:

a) Perustamalla ja kannattamalla Karjalassa suomenkielisiä kiertoja kansakouluja sekä kansankirjastoja;

b) Julkaisemalla »Karjalaisten Pakinoita»-nimistä sanomalehteä,

*) Liiton säännöt laati tohtori O. A. Hainari.

Uhtuan kansanjuhlilla kesällä 1907.

joka levittää taitoa talouden toimissa sekä tietopuolista sivistystä ja ja kansallista mieltä Karjalan koteihin;

c) Edistämällä Karjalan aineellista vaurastumista maanviljelyksen, karjanhoidon ynnä muun talouden aloilla.»

Liiton ensimäiseen johtokuntaan kuuluivat: kaupp. A. Mitrofanoff (puheenjohtajana), kaupp. Paavo Afanasjew, tohtori O. A. Hainari (varapuheenjoht.), maisteri Hj. Basilier, kaupp. Timo Manner, yliopp. Sakari Alanko, kaupp. Ivan Sofronoff, kirjailija Iivo Härkönen ja kaupp. K. S. Lipkin.

Liiton toimia:

Aapisen (»Alkuopastaja Vienan karjalaisille») toimittaminen ja painattaminen (Werner Söderström Osakeyhtiön kustannuksella) v. 1907 (ilmestyi $^{2}/_{3}^{8}$), kolmen vakinaisemman (v. 1906—1907) ja yhden tilapäisemmän kyläkoulun (kolmatta kuukautta 1907) ylläpitäminen ja kahden sellaisen alkuunpaneminen (syysk. 1907) Vienan Karjalassa, parinkymmenen lukutuvan ja eräiden lainakirjastojen perustaminen Vienan Karjalaan v. 1907 alussa, maantien teettämisen yritys Kivijärven ja Aionlahden väliselle salotaitapaleelle Vuokkiniemen kunnassa kesällä v. 1907 (valmistettiin 1000 syltä) ja »Karjalaisten Pakinoita»-nimisen aikakauslehden julkaiseminen v. 1906 (4 num.) ja 1907 (12 n). Liiton toimet lakkasivat liiton elämänmahdollisuuden lakatessa — sen koulujen virkavalloin sulkemiseen ja kahden vienankarjalaisen miehen karkottamiseen Lounais-Aasiaan.

Vienankarjalaisen valistusliikkeen alkuaiheuttajana voimme tavallaan pitää maisteri A. W. Ervasti-vainajan v. 1880 Oulussa julkaisemaa lämminhenkistä ja herttaista kirjasta »Muistelmia matkoilta Vienan Karjalassa», jota aikanaan Vienan Karjalassa hartaasti luettiin.

Paavo Ahava.

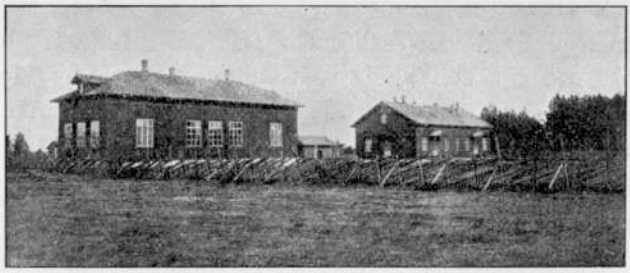

Tuleman kansakoulu Salmissa.

KANSAKOULUJEN KEHITYKSESTÄ ITÄ-SUOMESSA JA ERITTÄIN KOULUOLOISTA SALMIN KIHLAKUNNASSA.

Maamme kansakoululaitos ei ole vanha. Vuonna 1863 perustettiin Jyväskylään ensimäinen suomenkielinen yhdistetty mies- ja naisseminaari, josta ensimäiset opettajat — 16 miestä ja 7 naista — päästettiin keväällä 1867.

Sitä ennen oli kuitenkin eri osissa maatamme kansakouluja ollut vaikuttamassa eri tavalla toimeensa valmistuneiden opettajain johtamina. Lukuvuonna 1865—1866 oli niitä maaseuduilla kouluylihallituksen antaman, v. 1867 painetun alamaisen kertomuksen mukaan yhteensä 20. Näistä oli Wiipurin läänissä: Sippolan poikakansakoulu, perustettu v. 1858 kapteeni A. v. Daehnin toimesta ja hänen lahjoittamaansa rakennukseen, Virolahden poikakansakoulu (Pyterlahdessa) perustettu v. 1858 (perustaja ja ensimäinen opettaja Johan Backman), Viipurin maalaiskunnan Ravansaaren kansakoulu, jonka konttoristi ja kansanvalistuksen harras suosija A. G. Keldan perusti ja jolle myönnettiin $\frac{1}{1}^{7}$ 1868 400-markan valtioapu opettajan palkkaamiseksi, sekä Viipurin maalaiskunnan Tervajoen kansakoulu, joka yksityisten kartanonomistajain kannattamana oli ollut toimessa vuoroin Tervajoen ja vuoroin Kiiskilän kylässä, kunnes sille $\frac{1}{5}^{3}$ 1869 myönnettiin 600 markan vuotuinen valtioapu opettajan palkkaamiseksi.

Vuonna 1866 laskettiin kansakoululaitoksemme kulmakivi. Tänä vuonna nim. ilmestyi asetus (11 p:ltä toukokuuta) kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaassa — asetus, joka vieläkin pääkohdiltaan on voimassa. Sen kautta järjestettiin kansakoulutoimen hallitus (ylihallitus, tarkastajat), seminaareille ohjesäännöt, ylempien kansakoulujen perustaminen ja millä ehdoilla näille valtioapua opettajain palkkaamiseen myönnetään y. m.

Asetuksen vaikutus näkyy aivan kohta. Vuodesta 1861, jolloin ensimäiset valtioavut opettajain palkkaamiseen myönnettiin, vuoden 1866 loppuun oli maaseudun kansakouluille myönnetty valtioapuja yhteensä vain 6,040 mk.Vaan v. 1867 suoritettiin jo 8,500 mk., josta Viipurin lääniin tosin vain 500 mk. Samana vuonna perustettiin 10 uutta kansakoulua (edellisenä vuonna ainoastaan yksi). Lukuvuonna 1868—1869 avattiin taas 18 uutta kansakoulua, joista Kuopion lääniin poikakoulu Värtsilän tehtaalle sekä poika- ja tyttökoulu Kiteelle ja Wiipurin lääniin Virolahden tyttökoulu.

Kahtena seuraavana lukuvuonna alkoi toimensa yhteensä 50 kansakoulua, joista Kuopion läänissä m. m. Liperin kirkonkylän ja Kontiolahden Selkisten ja Viipurin läänissä Impilahden poikakoulu (v. 1871), Antrean kunnan kansakoulu, Kylliälän poika- ja tyttökoulu (myöhemmin muodostettu kasvatuslaitokseksi), Koiviston ja Kurkijoen kirkonkyläin poika- ja tyttökoulut sekä Valkealan kunnan poikakoulu.

Lukuvuodesta 1873—1874 alkaen julkaisee kouluylihallitus vuosittain kansakoululaitoksesta tilastollisen kertomuksen. Näiden kertomusten nojalla teemme tähän tilastollisen taulun, josta käy selville kansakoulujen, opettajain ja oppilasten luku 10-vuosittain, maalaiskansakouluissa.

Lukuvuosi.	Kansakoulujen luku					Opettajia			Oppilaita		
	Suomalaisia.	Ruotsalaisia.	Suomalais-ruotsalaisia.	Venäläisiä.	Yhteensä	Miesopettajia	Naisopettajia	Yhteensä	Poikia	Tyttöjä	Yhteensä
1875—1876	243	39	2	1	285	177	117	294	6,667	4,754	11,421
1885—1886	548	99	18	2	667	397	286	683	14,136	10,169	24,305
1895—1896	1,044	204	22	3 *)	1,273	739	657	1,396	31,665	25,291	56,956
1905—1906	2,040	348	12	?	2,400	1,485	1,346	2,831	53,934	46,472	100,406**)

Niinkuin tästäkin taulusta näkyy, on kansakoulujen lisääntyminen maassamme ollut ihmeteltävän nopea — vaikkapa vuoteen 1898 saakka kävi kehitys kokonaan vapaaehtoisuuden tietä, ilman pakkoa. Sitä nopeammaksi se kävi, kun v. 1898 toukokuun 24 p. annettiin asetus, jossa maalaiskunnat velvoitettiin jakamaan alueensa kansakoulupiireihin sekä perustamaan niin monta ylempää kansakoulua, että jokaiseen kuntaan kuuluva, kouluikäinen lapsi voi, mikäli mahdollista omassa piirissään, ilman suurempia vaikeuksia päästä nauttimaan

*) Muunkielisiä.
**) Näistä saivat opetusta suomeksi 86,811.

kansakouluopetusta äidin kielellään. Tämä tärkeä asetus on nim. ollut voimakas vipu kansanopetuksen ystäväin käsissä. Sen avulla saatiin kaikki kunnat — nekin, jotka kaikin voimin kansakouluja vastustivat — kansakouluja keskuuteensa perustamaan.

Miten Karjalanpuoleinen osa maastamme on jaksanut kulkea mukana tässä kehityksessä? Kysymykseen saamme valaistusta tarkkaamalla allaolevia tauluja, jotka oppivelvollisuuskomitea on tehnyt lukuvuodelta 1905—1906.

Ensimäinen taulu osottaa koulunkäynnin yleisyyden maassamme läänittäin:

Lääni	Kouluikäisten lasten luku (9—12-vuotiset)	Kansakoulua käypienlasten luku	Kansakoulua käymättömien lasten luku	Viimeksimainittujen prosentti kaikista kouluikäisistä lapsista
Uudenmaan l. . . .	17,515	11,992	5,561	32 %
Turun l.	35,847	15,788	20,059	56 »
Hämeen l.	25,147	13,215	11,932	47 »
Viipurin l.	34,233	19,440	15,533	43 »
Mikkelin l.	15,560	6,080	9,480	61 »
Kuopion l.	26,941	12,019	14,922	55 »
Vaasan l.	37,613	15,039	22,601	60 »
Oulun l.	24,103	6,833	17,270	72 »
Koko maa	216,959	100,406	117,358	54 %

Kansakoulunkäynti on siis yleinen Uudenmaan läänissä, sitten seuraa Viipurin lääni. Lisäksi on oppivelvollisuuskomitea tehnyt taulun, joka osottaa koulua käypien lasten prosenttiluvun eri kihlakunnissa (prosenttiluku ilmoittaa koulua käypien lasten suhteen kaikkiin kouluikäisiin, 9—12 vuotisiin):

Ranta	83 %	Piikkiö	56 %
Kymi	78 »	Halikko	56 »
Pernaja	75 »	Rautalampi	55 »
Helsinki	70 »	Kurkijoki	55 »
Lohja	64 »	Ahvenanmaa	55 »
Hauho	64 »	Sortavala	55 »
Pirkkala	61 »	Pietarsaari	54 »
Masku	61 »	Kuopio	51 »
Hollola	60 »	Korsholma	51 »
Raasepori	60 »	Tammela	50 »

Salmi	48 %	Lapua	37 %
Lapvesi	48 »	Vehmaa	37 »
Jääski	47 »	Laukaa	37 »
Iisalmi	46 »	Jämsä	37 »
Loimaa	46 »	Oulu	35 »
Ruovesi	44 »	Juva	34 »
Äyräpää	43 »	Kemi	33 »
Mikkeli	43 »	Ulvila	33 »
Mynämäki	43 »	Ikaalinen	33 »
Heinola	42 »	Salo	33 »
Ilmajoki	41 »	Pielisjärvi	32 »
Tyrvää	40 »	Kuortane	29 »
Liperi	40 »	Haapajärvi	26 »
Rantasalmi	38 »	Lappi	23 »
Käkisalmi	38 »	Kajaani	15 »
Ilomantsi	38 »		

Nämä ovat valaisevia ja monelle odottamattomia numeroita, Rannan kihlakunta, johon kuuluu Wiipurin, Johanneksen, Koiviston, Lavansaaren, Seiskarin, Uudenkirkon ja Kuolemajärven kunnat, on luettelossa — ensimäisenä! Ja toisena Kymin kihlakunta. Tämä osottaa, että varsin kunniakkaasti on vanha Karjala jalossa kilvoittelussa suoriintunut! Totuuden puolesta täytyy meidän kuitenkin huomauttaa, että Rannan kihlakunnan hyvään tulokseen on etupäässä vaikuttanut se, että siihen luetaan Wiipurin maalaiskunta*), vieläpä Wiipurin väkirikkaat esikaupungit, ja että näissä on koulun käynti yleinen. Ilahduttavan vilkas on tämä muuten myös Koivistolla (77 %) ja Johanneksessa (61 %) sekä Uudellakirkollakin (55 %). Sitävastoin Kuolemajärvellä ainoastaan 15 %. Tämä kunta, vaikka siinä käteistä rahaa runsaasti liikkuu, on kansanopetuksen suhteen ollut suorastaan horrostilassa, josta se toki viime vuosina on alkanut herätä. — Kymin kihlakunnassa on edistys ollut verrattain tasainen.**)

*) Viipurin maalaiskunnassa oli syksyllä 1909 toimessa 35 kansakoulua ja niissä 66 kansakoulunopettajaa, lukuunottamatta käsityönopettajia ja esikaupunkien alakansakoulujen opettajia.

**) Muuten käy luettelosta selville, että koulunkäynnin yleisyys on hyvin erilainen eri osissa maatamme. Etelä-Suomen tiheäänasutuissa ja varakkaissa hihlakunnissa on kouluakäypien lasten luku tietystikin suuri (Pernaja 75 %, Helsinki 70 %, Lohja ja Hauho 64 %). Mutta hyvällä kannallapa ovat kihlakunnat sellaisetkin kuin Kurkijoki, Sortavala ja Rautalampi (55 %), vaikkakin ovat syrjäisiä. Vaan vanha, kuulu Kainuun seutu on jäänyt surkeasti jälelle, on joutunut aivan Lapin tasalle, vieläpä sitäkin alemmas. Lapin kihlakunnassa oli kansakoulua käypien lasten luku 23 sadasta kouluikäisestä, mutta Kajaanin kihlakunnassa ainoastaan 15. Kajaanin kihlakunta käsittää Paltamon, Kajaanin, Säresniemen, Hyrynsalmen, Ristijärven, Puolangan, Suomussalmen, Sotkamon ja Kuhmoniemen kunnat. Hyrynsalmella ja Puolangassa on koulunkäynti vähin, 9 ja 7 %. Vieläkin vähempi on koulunkäynti sentään naapurikihlakunnan, Huopajärven, kahdessa kunnassa: Kestilässä 8 % ja Haapa-

II.

Vaikeuksia ja vastuksia oli alkeiskoululla alkuaikoinaan monin paikoin voitettavana, ennenkuin se saavutti kansan luottamuksen ja suosion. Itä-Suomessa, erittäinkin Salmin kihlakunnassa olivat nämä vaikeudet ja vastukset vieläkin suuremmat. Tämä johtui siitä, että seudun kansa (tarkotamme Raja-Karjalaa) oli saanut ijätkaiket elää eristettynä muusta maailmasta, tietämättömänä sen riennoista ja että muun Suomen huolenpito sitä kohtaan heräsi myöhään. Vasta näet Sortavalan seminaarin perustamisen jälkeen ja tämän nuorten, innokasten opettajain kautta saatiin maassamme suurempi huomio kiinnitetyksi itäisten rajaseutujen takapajulle jääneisiin oloihin, ja alettiin miettiä keinoja näiden olojen kohentamiseksi. Sortavalan seminaarin perustaminen onkin niinmuodoin merkkitapaus, avaa uuden uran Raja-Karjalan kehitykselle.

Maan säädyt olivat jo vuoden 1872 valtiopäivillä anoneet toisen suomenkielisen seminaarin perustamista. Mutta vaikka kollegiasessori Herman Hallonblad ja hänen puolisonsa olivat valtiolle tarjonneet seminaaria varten omistamansa Kymölän tilat rakennuksineen ynnä n. s. Siitoisen kansakoululle rakennetut huoneustot ja heidän tälle lahjoittamansa 200,000 markan suuruisen rahaston, ei tätä laitosta alussa haluttu sijottaa Kymölään, kuten toivottiin. Ei kouluylihallituskaan lausunnossaan puoltanut Kymölää varsinaisen kansakouluopettajaseminaarin paikaksi, vaan ehdotti tänne järjestettäväksi kaksivuotisen seminaarin opettajain valmistamista varten alempiin lastenkouluihin. Mutta vuosien 1877—1878 valtiopäivät kieltäytyivät seminaarin paikaksi hyväksymästä »Brahenkaupunkia» (Raahea) ja Savonlinnaa, jota viimemainittua kouluylihallitus oli puoltanut, ja päättivät sijoittaa uuden seminaarin Sortavalaan, ja niin pääsi Kymölän seminaari, niinkuin sitä aluksi nimitettiin, 20 p. lokakuuta v. 1880 alkamaan vaikutustansa, aluksi yhdellä mies- ja yhdellä naisluokalla ja Siitoisen kansakoulun huoneustossa.

Keväällä v. 1884 pääsivät Sortavalan seminaarista ensimäiset opettajat, 15 miesopettajaa ja 19 naisopettajaa. Vuonna 1885 oli päästötodistuksen saaneiden luku 14—17, v. 1886 20—20. Vuodesta 1887 alkaen kevätlukukauden 1908 loppuun on Sortavalan seminaarista yhteensä saanut päästötodistuksen 505 mies- ja 552 naisopettajaa.

---

järvellä 6 %, eli tarkemmin sanoen Haapajärven kunnan 511 9—12 vuoden ikäisestä lapsesta kävi lukuvuonna 1905—1906 ainoastaan 34 kansakoulua. Totta tosiaan masentavia numeroita. Eikö jo olisi aika yhteisvoimin nostaa näitä »nälkäseutuja»?

Silloin kun Sortavalan seminaari alotti vaikutuksensa ei suomalaisia kansakouluja eikä liioin kiertokoulujakaan ollut Raja-Karjalan rahvaan keskuudessa. Vuonna 1883 maaliskuun 5 p. ilmestyi vihdoin arm. asetus »lastenopetuksesta kreikkalaisvenäläisissä maaseurakunnissa», asetus, jota erityinen komitea kauemman aikaa oli valmistanut. Asetuksen 1 § kuului:

Jokainen kreikkalaisvenäläinen seurakunta Suomessa olkoon velvollinen ensimäisen opetuksen antamiseksi uskonnonopissa ja äidin kielen lukemisessa semmoisille lapsille, jotka eivät kodeissa siinä voi saada tyydyttävää johdatusta, perustamaan ja ylläpitämään lastenkouluja niin monta ja sitä laatua, kuin mainitun tarkoituksen saavuttamiseksi vaaditaan. — Opetuskieli lastenkouluissa on — — — määrättävä paikkakunnan asujamiston kielen mukaan.

Opettajaviroista näissä lastenkouluissa määrätään asetuksessa, että »älköön virkoja uskottako muille kuin siveellisesti nuhteettomille Suomen miehille ja naisille, joilla on opetuksen antamiseen tarpeellinen kokemus. Erittäinkin on niihin otettava sellaisia henkilöitä, jotka jo ovat nauttineet opetusta kansakoulunopettajaseminaarissa Suomessa taikka myöskin läpikäyneet korkeamman kansakoulun maassa ja sen jälkeen tämmöisen koulun opettajan johdolla valmistaneet itseään lastenopettaja-ammattiin.»

Tämä asetus laski perusteen lastenopetukselle ja muullekin seurakunnallisen elämän edistykselle kreikkalaiskatolisen väestön keskuudessa. Mutta mitä erikseen alemman kansanopetuksen järjestämiseen tulee, kohtasi se aluksi suuria vaikeuksia kykeneväin opettajain puutteen vuoksi. Asia joutui sentähden julkisen keskustelun alaiseksi Sortavalassa v. 1884 pidetyssä yleisessä kansakoulukokouksessa. Sen nosti esille seminaarin lehtori O. A. Forsström (Hainari) alustaen kokouksessa kysymyksen: »Miten saataisiin kansakoulu perehtymään Itä-Suomen kreikanuskoisissa kunnissa? Olisiko tässä kohden valtion puolelta erityisiä uhrauksia tehtävä?» Lämminhenkisessä esityksessään alustaja ensin viittasi rajapitäjäin vanhempiin kouluoloihin, kuinka ensimäiset seudun koulut perusti rajapitäjäin maiden omistaja, lahjotusmaaisäntä Gromow v. 1848 tienoilla Salmin ja Suojärven pitäjiin ja Korpiselän kappeliin — koulut, joissa käyminen oli pakollinen ja opetuskielenä venäjä ja kuinka v. 1851 perustettiin sitten koulu samojen periaatteiden mukaan Kitelän kappeliin ja v. 1856 Suistamolle jotenkin samaan malliin, mutta kuinka näiden koulujen vaikutus oli varsin vähäinen — syystä kun ne olivat oloillemme jotenkin vieraita ja kun niiltä puuttui johtava, läpikäyvä kasvatusopillinen periaate. Sitten teki alustaja ehdotuksen: Kotiopetuksen periaate on täällä ainakin väliaikaisesti sysättävä syrjään ja alkuopetus saatava aikaan kiertokoulujen avulla. Näitä olisi perustettava yhteensä 20

eri rajaseurakuntiin. Valtio määrätköön vuotuisesti 4,000 markkaa käytettäviksi stipendeiksi kreikanuskoisten kiertokoulunopettajain kasvattamiseksi Kymölän seminaarissa. Rahat jaettakoon 400 markan vuotuisina stipendeinä. Kiertokoulunopettajaksi aikova suorittakoon seminaarissa I luokan oppikurssin; toisen vuoden voisi hän käyttää hospitatsioniin seminaarin mallikoulussa.

Ylempiä kansakouluja olisi niinikään raja-seutuihin perustettava, vähintäin 11. Jokaista ylempää kansakoulua varten olisi valtion määrättävä 5,000 mk. Nämä varat olisivat etupäässä käytettävät koulujen kunnolliseen sisustamiseen, oppikirjain ja käsityökalustojen hankkimiseen. Lisäksi olisi valtion myönnettävä 2,000 mk. vuosittain stipendeiksi kreikanuskoisille seminaarinoppilaille, jotka otettaisiin sisäoppilaiksi.

Alustuksen johdosta syntyi vilkas keskustelu ja on siitä erittäin huomattava Sortavalan seminaarin uskonnonopettajan, kirkkoherra S. Okulowin lausunto. Hän sanoi melkein täydellisesti yhtyvänsä alustukseen, piti vain epäkäytännöllisenä sitä ehdotusta, että kiertokoulunopettajia kreikanuskoisia varten valmistettaisiin seminaarin ensimäisellä luokalla, arvellen sopivammaksi, että joku yksityinen taitava henkilö ensin valmistaisi niitä ja ne sitten mallikoulussa ja varsinkin lastentarhassa saisivat tilaisuutta kuunnella ja harjoittaa opetusta. Okulow puhui lisäksi uskonnon opetuksen tärkeydestä kansakoulussa, tehden sen järjestämisestä kreikanuskoisia oppilaita varten käytännöllisiä ehdotuksia, joita sittemmin kansakoulumme lainsäädännössä onkin toteutettu. Muista esiintyjistä mainittakoon kansakoulutarkastaja Berner, joka piti kiertokoulunopettajain kasvattamista kreikanuskoisiin seurakuntiin kaikkein tärkeimpänä ja yhtyi kirkkoherra Okulowin ehdotukseen. Ja kaikkikin puhujat toivoivat jotakin »yli tavallisen tehtävän kreikanuskoisia rajalaisiamme varten» ja enemmistö pääasiassa kannatti alustajaa. — Puheenjohtajana tässä kokouksessa toimi, niinkuin muissakin samanlaisissa, kansakoululaitoksemme isä, ylitarkastaja Uno Cygnaeus, joka hänkin osotti tilaisuudessa karjalaisystävällistä mieltä. Lausuihan hän nim. avajaispuheessaan, mainittuaan, että yleiset kansakoulukokoukset nyttemmin oli päätetty pitää eri paikkakunnilla:

»Kun siis muutos tällä kertaa päätettiin tehdä, ei voinut olla paljon epäilystä siitä, mihin paikkaan kokous nyt oli sijoitettava. Täällähän on nuori, kehoitusta ansaitseva tärkeä sivistyslaitos, joka nyt ensi kerran lähettää oppilaitaan kansakoulun alalle työtä tekemään. Ja tämähän on se Karjala, joka kauan aikaa on saanut muun isänmaan edestä ainoastaan kovia kokea, vaan rauhan hedelmistä myöhään ja vähän tullut osalliseksi. Verisenä kilpenä on Karjala, vuosisatoja

pitkin ollut muun Suomen suojana, ja näitä seutuja, Savoa ja Karjalaahan runoilija tarkoittaa lausuessaan kuinka

»Joka kynsi kylmeni
Edestä Suomen maan.»

Kun nyt sen tähden juuri tänne kokoonnumme, niin miltei tuntuu minusta kuin kokous sillä saisi vielä tavallista enemmän isänmaallisen luonteen; minusta on kuin koko Suomi nyt avaisi sylinsä karjalaiselle veljelleen, sanoen oikein täydellä todella: tervetullut yhteiseen rauhan työhömme, sinä tähän asti syrjälle jäänyt, kovia kokenut, rakas veljemme.»

Kerrotun kokouksen merkitys oli suuri Raja-Karjalan alkuopetukseen nähden. Maamme hallitus — jonka kirkollistoimituskunnan päälliköksi muuten oli v. 1885 siirtynyt G. Z. Yrjö-Koskinen — alkaa näet senjälkeen rajaseudun kouluja aivan erikoisesti avustaa. Niinpä huhtik. 4 p. v. 1887 annetussa armollisessa kirjeessä myönnetään yleisistä varoista 5,000 markkaa käytettäväksi kolmena vuonna Sortavalan seminaarin yhteyteen järjestettävän väliaikaisen kurssin kustantamiseen kreikkalaiskatolista uskontoa olevain lastenopettajain valmistamista varten ja 5,000 markkaa käytettäväksi kymmenenä vuonna palkkionlisinä kunnollisille opettajille Wiipurin ja Kuopion läänien kreikkalaiskatolisissa lastenkouluissa. Sen jälkeen on tuota viimemainittua 5000 markan määrärahaa uusittu ja lisätty: armollisella kirjeellä 8 p:ltä helmikuuta 1898 on myönnetty 10,000 markkaa kymmeneksi vuodeksi ja armollisella kirjeellä 12 p:ltä lokakuuta 1907 12,600 markkaa, lukien vuoden 1908 alusta viideksi vuodeksi. Ja hiljattain ($\frac{7}{1}^{0}$ 1910) on senaatti ehdottanut tämän määrärahan korottamista 15,000 markkaan.

Mitä tulee noiden palkanlisien suuruuteen, niin kirkollisasiain toimituskunnan kouluylihallitukselle lähettämän kirjeen mukaan 14 p:ltä joulukuuta 1892 määräsi senaatti, että palkkiot, jotka sitä ennen korkeintaan olivat saaneet nousta 300 markkaan, voitaisiin ehdottaa korotettavaksi 500 markkaan asti vuodessa niille lastenkoulujen opettajille, jotka asianomaisen seurakunnan ja papiston määräyksestä ovat lisäksi opettaneet uskontoa sellaisen ylemmän kansakoulun kreikkalaiskatolisille, jossa on luterilainen opettaja.

Hallituksen toimenpiteistä mainittakoon vielä se, että armollisessa julistuksessa 10 p:ltä joulukuuta 1901 säädettiin asetettavaksi, erityinen, »venäjänkieltä perusteellisesti taitava» tarkastaja niitä maalaiskansakouluja varten, joissa oppilaiden enemmistö kuuluu kreikkalaiskatoliseen uskontunnustukseen, minkä ohessa tälle tarkastajalle myöskin oli uskottava se toimi kreikkalaiskatolisten lastenkoulujen

suhteen, joka tähän asti oli ollut Wiipurin ja Kuopion läänien piiritarkastajain velvollisuutena*).

Edellä jo mainittiin erityisen väliaikaisen kurssin järjestämisestä seminaarin yhteyteen kreikkalaiskatolisten pientenlastenopettajain valmistamista varten. Sen teki senaatti kouluylihallitukselle $\frac{4}{2}$ 1887. Kuultuaan seminaarin opettajain mielipidettä asiassa, lähetti ylihallitus senaattiin ehdotuksensa, joka hyväksyttiin 26 p. toukokuuta 1887. Tämän mukaan piti kurssin alkaa seuraavana syksynä, kestää yhden lukuvuoden ja oli siihen otettava 17 vuotta täyttäneitä kansakoulun käyneitä kreikkalaiskatolisia oppilaita vähintään 6 ja korkeintaan 10. (Myöhemmin $\frac{29}{7}$ 1889 annettiin suostumus, että oppilaita saatiin ottaa aina viiteentoista asti). Oppiaineet kursseissa olivat: uskontoa 5 tuntia, suomenkieltä 10, laskentoa 4, kirjoitusta 2 ja kirkkolaulua 1 tunti eli yht. 22 tuntia viikossa.

Opettajina näissä kursseissa toimivat eräät Sortavalan seminaarin ja seminaarin harjoituskoulun opettajat ja opettajattaret, niinkuin uskonnon opettajana seminaarinlehtori, rovasti Okulow ja kurssin johtajana lehtori O. A. Forsström. Nämä kurssit lakkasivat keväällä 1893. Sen sijaan senaatti $\frac{14}{3}$ 1893 antoi harjoituskoulunopettajille Abraham Pietikäiselle, K. W. Rauniolle ja Olga Carlstedtille luvan perustaa Sortavalan seminaarin yhteyteen laitos opettajain valmistamiseksi Itä-Suomen evankelisluterilaisten seurakuntain pientenlasten kouluihin. Tämä vaihe oli kuitenkin lyhytaikainen, sillä — kun Wiipurin hengellinen hallitus valitti, ettei enää ole kurssinkäyneitä opettajia kreikkalaiskatolisten seurakuntien pientenlasten kouluihin — sääsi senaatti armollisella kirjeellä 24 p:ltä syyskuuta 1896, että Sortavalan seminaarissa viiden vuoden aikana, lukien 1 p:stä syyskuuta 1896, pannaan toimeen sellaisia kursseja, joissa valmistetaan opettajia ja opettajattaria maan sekä evankelisluterilaisia, että myös kreikkalaiskatolisia lastenkouluja varten. Samalla myönnettiin näille kursseille viisivuotinen apuraha, 6000 markkaa vuodessa. — Kurssit alkoivatkin syyskuussa 1896 ja on tämä n. s. »kiertokoululaitos» ollut toimessa aina näihin asti. Täydennykseksi perustettiin myöhemmin sen yhteyteen oma lasten- l. harjotuskoulu, — koulu, jossa laitoksen oppilaat saavat käytännöllisesti harjaantua lastenopetuksen vaikeaan tehtävään. Kiertokoululaitoksen opettajista mainittakoon sen johtaja Abraham Pietikäinen ja kreikkalaiskatolisten oppilaiden uskonnon opettaja seminaarinlehtori Sergei Solntsew.

---

*) Tämän viran ensimäisenä hoitajana oli teologiankandidaatti, valtioneuvos M. Lebedew, joka suurlakon aikana kuitenkin oli pakoitettu jättämään virkansa. Hänen jälkeensä nimitettiin virkaan kouluylihallituksen ehdotuksen mukaan viran nykyinen ja hyvin onnistunut haltija, kirkkoherra A. Sadovnikow.

Käymme nyt tarkastelemaan mitä nämä toimenpiteet ovat vaikuttaneet lasten alkuopetukseen Salmin kihlakunnassa. Katselkaamme ensiksi koulujen syntymistä ja lisääntymistä. Ensimäiset myöhemmät kiertokoulut syntyivät Suistamolle v. 1887, jossa tarkastaja A. Lähteenkorvan (ent. Borenius) käytettäväkseni antamain muistiinpanojen mukaan lukuvuonna 1887—1888 työskenteli kaksi kiertokoulunopettajaa. Myöhempää kehitystä ja kreikkalaiskatolisten kiertokoulunopettajain lukumäärää osottamaan otan tähän numeroita Lähteenkorvan tekemästä tilastosta.

	1889—1890.	1892—1893.	1894—1895.	1896—1897.
Kitelä	2	3	3	4
Suistamo	3	3	5	6
Salmi	3	3	3	5
Mantsinsaari	—	1	1	1
Suojärvi	2	2	3	7
Korpiselkä	—	1	2	4
	10	13	17	27

Ylihallituksen tilastossa, joka on tehty olojen mukaan toukokuun 1 p:nä 1896, on yllämainittuja seurakuntia koskevain kiertokoulujen luku vain 20. Oppilaita edellämainituissa kouluissa oli v. 1896 yhteensä 1400. (Suistamolla 419, Suojärvellä 4 kiertokoulussa 330, Salmissa 241 oppilasta.

Paitsi kiertokouluja mainitaan ylihallituksen tilastossa myös »seisovista» lastenkouluista, joita sen mukaan oli Kitelässä 1 (?), Suojärvellä 2, Salmissa 1, ja joissa oppilaita 26, 104, 27. Näillä arvattavasti tarkoitetaan niitä venäjänkielisiä lastenkouluja, joista ennempänä tohtori Hainarin mukaan mainitsin ja joista Salmin Kirkkojoen (»pappilan koulu») ja Suojärven Annan tehtaan koulut lienevät vieläkin toimessa.

Jos sitten tutkimme seuraavaa ylihallituksen julkaisemaa lastenopetuksen tilastoa (vuodelta 1901), näemme että Korpiselän kreikanuskoisessa seurakunnassa silloin on 5 kiertokoulua ja niissä 176 oppilasta, Suojärvellä 6 kiertokoulua ja 246 oppilasta (lisäksi yllämainitut kiinteät lastenkoulut), Mantsinsaaressa ei enää yhtään kiertokoulua, vaan sen sijaan 2 kiinteää lastenkoulua, joissa oppilaita 47. Muiden Salmin kihlakunnan seurakuntain jälkeen on vain viivoja ja muistutus alla, että tietoja ei ole saapunut. Tämä ei voi olla huomiota herättämättä, sillä olihan ensimäiseen julkaisuun saatu kaikista seurakunnista tarkat tiedot. Syynä on kenties pidettävä sitä seikkaa, että näihin aikoihin oli parhaillaan käynnissä jonkunlainen venäläistyttämispolitiikka kreikkalaiskatolisen lastenkoulujenkin suhteen. Palaamme tähän kysymykseen tuonnempana, silmäiltyämme kouluylihallituksen julkaise-

maa viimeistä tilastoa lastenopetuksesta toukokuun 1 p:ltä 1906 (painettu 1907). Tämän mukaan oli Salmin kihlakuntaan kuuluvissa seurakunnissa suomalaisia kiertokouluja, lasten kouluja ja niissä oppilaita seuraavasti:

Seurakunta	Väkiluku v. 1905 lopussa	Kiertokouluja	Lastenkouluja	Oppilaita kiertokouluissa	Oppilaita lastenkouluissa
Kitelä	3484	4	1	204	35
Suistamo	6004	7	3	494	216
Salmi	7815	6	—	230	—
Mantsinsaari	1390	—	2	—	44
Suojärvi	5394	7	1	304	45
Korpiselkä	2014	5	—	156	—
Yht.:	26101	29	7	1388	340

	1889—1890	1892—1893	1894—1895	1896—1897
Kitelä	2	3	3	4
Suistamo	3	3	5	6
Salmi	3	3	3	5
Mantsinsaari	—	1	1	1
Suojärvi	3	2	3	7
Korpiselkä	—	1	2	4
	10	13	17	27

Tämän tilaston suhteen on kuitenkin huomattava, että siinä luetellut kiinteät lastenkoulut, muut paitsi Suojärven, ovat suomalaisia. Sen voimme nähdä verratessamme yllämainittuja numeroita niihin tiedonantoihin, joita tapaamme »Pyhäin Sergein ja Hermanin Weljeyskunnan» kalenterissa vuodelta 1907. Kalenterissa luetellaan näet kreikkalaiskatolisten seurakuntain suomen- ja venäjänkielisten lasten- ja kiertokoulujen nimet ja olinpaikat (piirittäin), opettajain nimet, missä ovat valmistuneet opettajatoimeen ja heidän palkkansa kirkkoneuvoston kautta (ei valtiovaroista myönnettyä avustusta). Tiedot ovat lukuvuodelta 1905—1906 ja käyvät ne jokseenkin yhteen sekä täydentävät kouluylihallituksen tilastoa. Niinpä on sen mukaan pysyviä eli kiinteitä suomenkielisiä lastenkouluja Suistamon seurakunnassa: Soanlahdella, Koitossa ja Suistamolla (kirkonkylässä?); Salmin seurakunnassa: venäl. pysyvä lastenkoulu Kirkkojoella (opettajattaren palkka 300 rupl.), suomal. pysyvä lastenkoulu Käsnäsillä (Käsnäselässä) sekä viidessä piirissä kiertokoulut (opettajatarten palkat 300 markkaa). Ylihallituksen julkaisemassa tilastossa mainittiin kyllä 6 kiertokoulua,

mutta tuo kuudes lienee muuttunut pysyväiseksi lastenkouluksi Käsnäselässä. Kitelän ja Korpiselän koulut ovat samalla tavalla ilmoitetut, mutta Suojärven seurakunnassa ei kalenterin mukaan ole suomalaista pysyvää lastenkoulua, vaan yksi venäläinen lastenkoulu (Annantehtaalla) ja siinä 1080 markan palkkainen opettajatar, joka samoin kuin Salmin kirkkojoen venäjänkielisen koulun opettajatar on saanut valmistuksensa venäläisessä naiskimnaasissa.

Vuoteen 1899 asti olivat kreikkalaiskatoliset kiertokoulut saaneet rauhassa toimia ja täyttäneet hyvin tehtävänsä. Niiden työohjelmat näyttävät alusta alkaen tulleen verrattain huolellisesti suunnitelluiksi. Onpa Raja-Karjalan kiertokoulunopettajilla yhteisiä kokouksiakin, joissa kiertokouluja koskevia kysymyksiä pohditaan. Niinpä heinäkuussa v. 1896 pidetään Sortavalassa tällainen kokous, jossa puheenjohtajana toimii rovasti Okulow ja tarkastaja Lähteenkorva ottaa siihen tehokkaasti osaa (vrt. Laatokkaa $\frac{1}{7}^{5}$, $\frac{2}{7}^{9}$ 1896). V. 1898 heinäkuun 14, 15 ja 16 p:nä pidetään Sortavalassa kreikanuskoisten kierto- ja kansakoulujen opettajain yhteinen kokous. Siinä muun muassa lausutaan toivottavaksi että eri kunnissa perustettaisiin yhdistyksiä kansa- ja kiertokoulunopettajain kesken ja että papistoakin pyydettäisiin näihin yhdistyksiin osallisiksi.

Mutta silloinpa olikin Suomen kreikkalaiskatolisena arkkipiispana Antoonij, joka erikoisesti harrasti hiippakuntansa pientenlastenopetuksen parantamista, hankkien m. m. v. 1896 pyhältä synodilta 10,000 ruplan vuotuisen avustuksen näitä kouluja varten.

Antonijn siirryttyä vuoden 1898 lopussa nykyiseen toimeensa Pietarin metropoliitaksi alkoi tulla määräyksiä venäjänkielen opettamisesta ja venäjänkielellä opettamisesta Salmin kihlakunnan kiertokouluissa. Tämäkin nähtävästi kuului siihen venäläistyttämisohjelmaan, jota silloinen kenraalikuvernööri Bobrikoff niin häikäilemättä maassamme ajoi. Nämä määräykset saivat aikaan monellaisia häiriöitä kiertokoulujen työssä, jopa siinä määrin, että niiden merkitys lukutaidon opettamiseen nähden suuresti aleni. *) Vaikeimpia olivat nämä ajat kuitenkin kierto- ja lastenkoulujen opettajille, joista suurin osa oli saanut valmistuksensa Sortavalan kiertokoululaitoksessa. — Isonlakon jälkeen kuitenkin olosuhteet muuttuivat.

Kiertokoulun myöhemmistä vaiheista kerrottakoon esim., että edellämainitut opettajat pitivät Sortavalassa 3 p. elok. 1906 kokouksen, jossa m. m. keskusteltiin kysymyksestä, onko noudatettava hengellisen konsistorin määräyksiä venäjänkielen opettamisen suhteen pientenlastenkouluissa. Kokouksen puheenjohtajana toimi useinmainittu rovasti

*) Varsinkin niiden koulujen merkitys supistui, missä kuten Mantsinsaaren Oritselän koulussa määrättiin koko opetus annettavaksi venäjänkielellä.

Okulow ja saapuvilla oli m. m. myös pappismunkki Kypriano — hengellisen konsistorion edustajana. Kysymyksestä keskusteltaessa esiintuotiin että koska lapset ovat pieniä, aika lyhyt ja opettajat kykenemättömiä venäjänkieltä opettamaan, niin sen opettaminen haittaisi varsinaisen opetuksen menestymistä ja poistaisi lastenkouluista niiden tarkoituksen ja päätettiin esittää hiippakunnan herra arkkipiispalle, ettei opettajain tarvitsisi opettaa venäjänkieltä.

Kysymys venäjänkielen opettamisesta kreikkalaiskatolisissa alkuopetuskouluissa oli muuten myös pappeinkokouksessa Valamon luostarissa heinäkuussa 1907 keskusteltavana. Päätökseksi täällä tuli että »alkuopetuksen pitää tapahtua lasten äidinkielellä, vierasta kieltä, ei-äidinkieltä, ei pidä ottaa käytäntöön lastenkouluissa oppiaineenakaan, mutta sen sijaan on välttämätöntä perustaa erityisiä venäjänkielen oppikursseja niihin paikkoihin missä kansan todellinen tarve sitä vaatii*)». Tämä päätös, joka kreikkalaiskatolisessa papistossamme todistaa olevan huomiota herättävää kasvatusopin ja kansanopetuksen ymmärrystä, on saanut nykyisen arkkipiispan Sergein vahvistuksen. Tästä huolimatta on kuitenkin viime aikoina Suojärven ja Salmin seurakuntain alkuopetuskouluissa jälleen otettu venäjänkieli opetusohjelmaan.

III.

Kansakoulujen kehitystä Salmin kihlakunnassa kuvaamaan lainaamme asianomaisten suostumuksella tohtori U. Karttusen kirjoituksesta »Salmin kihlakunnan kouluoloista» Valvojan helmikuun numerosta 1910 seuraavaa:

— — »Asiantuntijain arvostelun mukaan on alkuopetus mennyt taapäin varsinkin Salmissa, missä paikkakunnan papiston toimesta omakieliset alkuopetuskoulut ovat lakkautetut niistä kylistä, missä venäläinen kansakoulu on vaikuttamassa. Tämä toimenpide uhkaa suomalaista kansakoulua, tarkoitus on ilmeisesti saada suomalaiset koulut tyhjille, ja näissä oloissa täytyy suomalaisten kansakoulunopettajain koettaa suorittaa kaksinkertainen, vaikea työ, antaa alkuja sitten varsinainen kansakouluopetus. Ajan pitkään tämä käy mahdottomaksi, ja paras kai olisi, että rajapitäjiimme perustettaisiin kansakoulujen yhteyteen apuopettajan virkoja alkuopetusta varten.

Ensimäinen kansakoulu avattiin Salmin kihlakunnassa Impilahdella v. 1871. Jo kaksi vuotta aikaisemmin oli pidetty yhteinen pitäjänkokous, jossa »Herra läänin Guvernörin läsnä-ollessa — — — —

*) Vrt. »Omahinen» $\frac{12}{11}$ 1909.

päätettiin yksimielisesti, että yhteinen kansakoulu sekä Lutherilaisille että Grekalaisille pitää voiman pantaman.» Nähtävästi korkean viranomaisen läsnäolo on aiheuttanut tämän kauniin yksimielisen päätöksen, kenties myös karjalaisen uuteen taipuisa ja herkästi lämpenevä mieli, sillä kun joitakin vuosia myöhemmin (v. 1873) on puhe kansakoulusta, on jo toinen ääni vastassa ja »vastasivat enimmät kunnan talonpoikaisista jäsenistä: ettei he tahdo maksaa mitään, eivätkä tarvitse koko kouluja, vaan ken niitä tahtoo niin maksakoon.» Ja kun v. 1881 on kysymys Kitelän tyttökansakoulusta (poikakansakoulu on sinne perustettu v. 1879), on vastaus yhtä jyrkkä: »emme maksa penniäkään lisää kansakouluja varten, emmekä tarvitse useampia kouluja kuin mitä meillä jo on olemassa.» — — »Vähitellen levisivät kuitenkin uudet aatteet Salmin kihlakunnan pitäjiin, ja niiden mukana syntyi omakielisten koulujen tarve. Vuodet 1886 ja 1887 ovat siinä suhteessa merkkivuosia, sillä silloin perustetaan ensimäiset kansakoulut Salmiin, Suistamolle, Soanlahdelle, Korpiselille ja Suojärvelle, pääasiallisesti yksityisten alotteesta ja yksityisellä kannatuksella.

Jo syksyllä 1885 oli Salmissa avattu yksityinen koulu ensimäistä opetusta varten ja on sen sikäläisistä kannattajista mainittava kirkkoherra Warfolomejev ja kauppias Hosainov. Kun sitten seuraavana syksynä koulu muuttui varsinaiseksi kansakouluksi, olivat mainitut henkilöt puuhan etunenässä, ja 73-vuotias Hosainov lausui ilonsa siitä, että hän sai nähdä sen riemupäivän, jolloin Salmiin avattiin kansakoulu, ja kirkkoherra Warfolomejev lausui onnentoivotuksen Suomen kansalle. Niin silloin! Kuinka paljon onkaan heidän jälkipolvensa muuttunut!

1890-luvulla käy edistys hitaasti, uusia kouluja perustetaan ja oppilasmäärä on kohoamaan päin, mutta vasta 1899:n tapaukset avaavat silmät ja vaativat juuria vahvistavaa työtä. Wiipurin läänin kansansivistysseuran toiminta on varsinkin mainittava, sillä sen varoilla on toiminut kuusi koulua Salmissa*); myöskin Suomalaisen kansakoulun ystävät, Kansakoulu- ja oppilaskotiyhdistys ja Karjalainen osakunta ovat kouluja perustaneet ja kannattaneet.

Tähän kirjoitukseen liittyvä tilasto osoittaa parhaiten kansakoulujen ja niissä käyvien oppilasten lukumäärän. V. 1905 kävi Salmin kihlakunnassa 48 % kouluiässä olevien lasten koko lukumäärästä kansakoulua. Ja tämä prosenttiluku on nousemaan päin, sillä v. 1908 on avattu neljä uutta kansakoulua (Salmiin ja Suistamolle) ja viime syksynä kolme (Korpiselille ja Suojärvelle)».

---

*) Tarkotettanee Salmin kihlakunnassa, jossa seura todella on kuutta koulua ylläpitänyt, sitävastoin Salmin kunnassa vain 4 koulua.

Kirjottajan muistutus.

Kansakoulujen (1) ja kansakouluoppilaiden (2) lukumäärä Salmin kihlakunnassa.

	1871—72		1876—77		1881—82		1886—87		1891—92		1896—97		1900—01		1905—06	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Impilahti Kitelä	1	62	1	59	2	72	3	95	5	264	5	346	10	514	10	438 *)
Korpiselkä	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25	1	33	3	73	4	89
Salmi Mantsinsaari	—	—	—	—	—	—	2	64	3	136	5	198	9	306	11	320
Soanlahti	—	—	—	—	—	—	2	57	2	58	2	71	2	98	4	130
Suistamo	—	—	—	—	—	—	2	62	3	87	3	125	5	245	7	322
Suojärvi	—	—	—	—	—	—	—	—	2	50	3	116	5	160	5	144
Yhteensä	1	62	1	59	2	72	9	278	16	620	19	889	34	1396	41	1443

Kuten jo tilastostakin näkyy, on Salmin kihlakuntaan kuuluvista kunnista kansakoulunkäynti yleisin Soanlahdella ja Suistamossa. Korpiselilläkin kävi lukuvuonna 1905—1906 9—12 vuotisista lapsista puolet kansakoulua, Impilahti-Kitelässä sekä Salmi-Mantsinsaarella jo vähemmän, nim. 44 %; Suojärven prosenttiluku oli pienin, 31.**) Vaan jos katsomme kouluylihallituksen ennen mainittua lastenopetuksen tilastoa vuodelta 1906, huomaamme että Salmin seurakunnassa 7—15 vuoden ikäisiä lapsia oli yhteensä 2,237 ja niistä 1,743 sellaista, jotka eivät olleet saaneet mitään kirjallista opetusta. Vastaavat luvut Mantsinsaarella, joka on itsenäinen seurakunta, ovat 158—18, Suojärvellä 794—274, Suistamolla 1348—93. Koko maamme kreikkalaiskatolisissa seurakunnissa oli mainitun tilaston mukaan yhteensä lapsia, jotka olivat täyttäneet 7:nnen, mutta eivät vielä 15:ttä vuotta, yhteensä 9168 ja näistä lapsia, jotka eivät olleet saaneet mitään kirjallista opetusta, yhteensä 2694. Salmin seurakunnassa yksinään oli viimemainittujen lasten luku 1743!

Salmin väestö on henkisesti myöhästynyttä, jäänyt valistuksessa naapureistaankin jälelle. Vaikka se ulkonaisissa menoissaan on hyvinkin uskonnollista, piilee kuitenkin pohjalla esi-isäin pakanallinen taikausko. Surullisen kuuluisassa muistissa säilyy vieläkin nimismies Neiglickin murha. Myöhemmiltäkin ajoilta tunnetaan Salmista omituisia tapahtumia. Yksinpä suurlakon jälkeen joutui osa Salmin väestöä sellaiseen kuohuun, että väkivallalla uhkailivat ajaa tiehensä suomalaisten kansakoulujen opettajat, jotka olivat vaatineet siellä suomenkielistä jumalanpalvelusta. Ja Salmin kunnan riidat alueensa jaosta kansakoulupiireihin, jotka jo toista vuosikymmentä ovat kestäneet, ovathan nekin kuvaavia todistuksia väestön kehityskannasta!

*) Oppilasmäärän väheneminen Impilahden kansakouluissa johtuu Pitkärannan tehtaan sulkemisesta.

**) Oppivelvollisuuskomitean mietinnöstä.

Tämä luonteeltaan lahjakas ja tarmokas väestö elää niin ollen mitä omituisinta murrosaikaa. Mutta selityksensä silläkin. Erikieliset koulut ja kaksikielisyys alustavassa opetuksessa ovat omiaan ylläpitämään hajanaista ja ristiriitaista maailmankatsomusta.*) Jos missään, niin juuri tällaisissa oloissa pitäisi alkuopetuksen tapahtua yksinomaan äidinkielellä. Muunlainen menettely on kaiken kasvatusopin kannalta sulaa järjettömyyttä.

Sittenkun maamme ensimäinen eduskunta v. 1907 teki päätöksen että Salmin kihlakunnassa olisi koulurakennuksia avustettava valtion puolesta aina 75 prosenttiin rakennuskustannuksista, on Salmin kihlakunnassa useita uusia koulutaloja rakennettu. Salmin kunnassakin, vaikka sen jakoa kansakoulupiireihin ei ole vahvistettu, valmistui uusi koulutalo Lunkulan saarelle syksyllä 1908 ja viime syksynä uudet koulutalot Kirkkojoen ja Mantsinsaaren Työmpäisten kansakouluille. Koulujen siirryttyä näihin ajanmukaisiin taloihinsa on niissä oppilasluku toisella puolella lisääntynyt.

Hj. Basilier.

---

*) Venäjänkielisiä kouluja on Salmissa nykyään 12. Niistä on 8 n. s. ministerikouluja (Hyrsylässä, Käsnäsillä, Manssilassa, Orusjärvellä, Tulemalla, Työmpäsillä, Uudessakylässä ja Ulahdossa), 3 »Karjalan ortodoksisen veljeskunnan» luostarikoulua (Kanaprojärvellä, Varpaselässä ja Kaunoiselässä) ja yksi jonkinlainen seurakuntakoulu (Kirkkojoella). Op. W. Päivisen antamain tietojen mukaan.

KARJALAN KANAVAT.

I. Saimaan kanava.

Yhdistelemällä Suomen järviä ja kanavoimalla kannaksia on meillä saavutettu eräs etu, joka on sisämaan asukkaille ylen tärkeä: Suomen lahdesta voivat laivat nousta Saimaan varsinaiseen alueeseen ja sieltä edemmäksikin, aina Karjalan ylempiin seutuihin saakka. Toisin sanoen saavutettu kaksi huomattavaa väylää: toinen Saimaan, toinen Pielisen nimellä tunnettu kanava.

Edellisen kaivaustyötä ajateltiin jo kaukaisina aikoina, noin 1500-luvun alussa, sekä sitten vuosina 1607—08 ja 1638, — joka kerta pääsemättä tulokseen. Oli vetänyt huomiota puoleensa, että Saimaan etelärannasta ei ollut kuin muutamain kilometrien matka seutuun, mistä Salpausselän etelärinteistä alkaa puroja ja jokia, jotka purkavat vetensä suoraan Suomenlahteen. Kykenemättä tarkalleen mittaamaan, kuinka suuri ero oli Saimaan ja näiden juoksevain vesien pinnan välillä arveltiin entisinä aikoina, että Salpausselän läpikaivaminen riitti saamaan vedet toistensa yhteyteen, eikä epäiltykään ettei samassa olisi hyvää kulkuväylää luotu. Kerran kaivettiin toista sataa metriä, toisella kilometrin verran, mutta kummallakin kertaa työ jäi kesken; luonnon esteitä voittamaan eivät riittäneet voimat. Kaivausten jäljet vain jäivät tuleville polville osotteeksi, mistä oli lyhyin tie Saimaan ja meren yhdistämiseen.

Valtiollisetkin olot estivät ryhtymästä tuuman toteuttamiseen: milloin kaikki voimat kysyttiin sotiin, milloin ei edes pidetty vesien yhteyttä suotavana, ylävedet kuin olivat Ruotsin, merenrannikko Venäjän vallassa. Mutta kun Suomen eri osat 1800-luvun alussa olivat päässeet kasvamaan toisiinsa yhteen ja kansallamme oli edessä taloudellisen vaurastumisen jakso, tuli vihdoin suurten tuumain toteuttamisen aika. Pohjois-Savon rahvas jo 1826 anoi Saimaan yhdistämistä meren kanssa, mutta kauan asia oli valmisteltavana, suoritettava työ kun laskettiin vastaavan runsaasti puolta koko maan valtiotuloista.

Kun käsitettiin, että tehtävästä koituisi arvaamatonta hyötyä koko maalle, ruvettiin kuitenkin työhön. 1845 ja 1856 Saimaan kanava oli valmis. Keisari Nikolai I sekä Suomen senaatin ensimäinen mies, vapaaherra Lauri Gabriel von Haartman, kannattivat innokkaasti tuumaa, ja koskenperkausjohtokunnan esimies, vapaaherra Kaarle Rosenkampff sekä hänen kuoltuaan ruotsalainen insinööri Ericsson saivat rakennustyötä johtaa.

Alkujaan oli laskettu, että noin 5 miljoonaa nykyistä Suomen markkaa riittäisi rakennuskustannuksiksi, mutta kohta havaittiin tar-

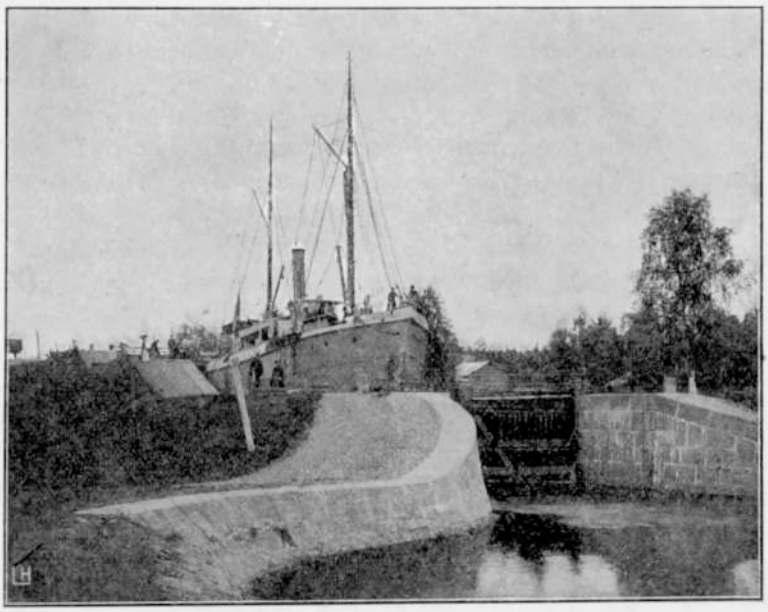

Pällin sulku Saimaan kanavassa.

peelliseksi korottaa arvioitujen kustannusten summa kahdenkertaiseksi. Valmiina kanava maksoi 12,386,400 markkaa, vaikka sen rakentamisessa on kiitettävää säästäväisyyttä noudatettu, samalla kuin pidettiin silmällä, että saataisiin pitkiksi ajoiksi eteenpäin kestävä työ.

Kun ihmistyön avulla laivaliikkeelle avattu väylä panee yhteyteen vedet, joiden pinnassa on 76 metrin ero, siis nelinkertaisesti kuulun Imatran putouskorkeus, käsittää helposti, ettei laivojen kulku ollut avonaisessa väylässä mahdollinen. Vahvoilla *suluilla* saadaan aikaan, etteivät ylävedet pääse syöksymään tätä uomaa vapaasti alas. Laivain kulku suluissa taas käy siten, että saatetaan kahden sulkukammion vedet kerralla toistensa yhteyteen avaamalla edessä olevat ja sulkemalla takana olevat portit, alasmennessä avaamalla alapuoliset portit ja ylösmennsseä päinvastoin. Vesi joka tapauksessa nostaa

ja kuljettaa laivat, joko kuljetaan ylöspäin tai alaspäin. Laiva näet veden kanssa joko nousee tai laskeutuu.

Saimaan kanava on 59,3 kilometriä pitkä, ja sen kaivettu osa yksinään on 36,1 kilometriä, käyvä kuivan maan tai vuoren halki. Kanavaa on johdettu sillä tavalla, että tiellä olevat suuremmat järvet semmoisinaan liittyivät väylään, joten tietysti säästyi paljon työtä ja kustannuksia. Sulkuja on Saimaan kanavassa 28, niistä kolmoissulkuja 5, kaksoissulkuja 3 ja yksinkertaisia 7. Jokainen näistä suluista on 35,6 metriä pitkä, 7,42 metriä leveä sekä kynnykseltä 2,67 metriä syvä, mutta kanavaan laskettava laiva saa olla korkeintaan 31,2 metriä pitkä, 7,1 metriä leveä, ja se saa kulkea 2,5 metrin syvässä.

Luonnon kauneutta on harvinaisessa määrässä tullut Saimaan kanavan varsien osaksi. Paikoin laivat kulkevat ohi jyrkän kallio-

Saimaan kanava Taipaleen kohdalla.

seinämän, johon sauvalla ylettyy, paikoin kanava muodostuu suureksi joentapaiseksi väyläksi, käyden viljelysten kesken, paikoin se laajenee, kuten esim. Nuijamaanjärven yli kuljettaessa. Kaikkein omituisimmalta tuntuu kenties kulku kun kanavan seinät ja vedenpinta ovat melkoista ylempänä ympäröivää maisemaa. Laaksojen yli on silloin rakennettu penger, mutta vedellä on silloinkin uoma, siksi luja ja kestävä, ettei vesi pääse sanottavasti vuotamaan alempiin paikkoihin. Koska kanavassa liikkuu paljon aluksia yhtaikaa, muutamat nousten, toiset laskeutuen, on monin paikoin järjestetty leveämmät paikat, missä alukset voivat aikaa kuluttamatta käydä toinen toisensa sivuitse.

Minkä tarpeen Saimaan kanava tyydytti näkee parhaiten siitä, että sitä jo ensi vuosikymmenenä kulki vuotuisesti 2,000—3,000 laivaa. Tämä luku oli nousemassa; kun Karjalan rata vielä oli rakentamatta, teki laivojen vuotuinen luku puolineljättätuhatta. Omituisinta on että luku ei senkään jälkeen, kun rautatie tuli kanavalle kilpailijaksi, ole alentunut, päin vastoin. Tällä vuosisadalla alusten

luku vuodessa teki 7—8,000, mutta nykyänsä ollaan jo ylempänä 9,000 laivaa vuodessa.

Liikkeen nousu saa selityksensä ensiksi siitä, että kansan luku ja varallisuus on yhä kasvanut, mutta toiseksi siitä, että Saimaa-vesistön alue, mikäli se on laivaliikkeen käytettävä, vähitellen on saatu tuntuvasti laajenemaan. Vielä senkin jälkeen kuin kanavaa uusimpana aikana on perinpohjin korjailtu ja laajennettu, jotta siihen on tullut puolitoista miljoonaa kustannuksia lisään, on Saimaan kanavan kustannus vain $\frac{2}{5}$ siitä kokonaissummasta, jolla valtio on liikettä parantanut maamme suurimmassa vesistössä. On perattu väyliä ja tarpeen vaatiessa rakennettu sulkuja sekä Savon pohjoisosiin että Vuoksen alempaan osaan; Pielisen kanava on kuitenkin kaikista näistä töistä tärkein. Lähes 23 miljoonaa valtio on käyttänyt, tehdäkseen Saimaan vesistön ahdolliseksi tai mukavammaksi laivaliikkeelle, ja näistä töistä on Karjalan alueella tehty noin 18 miljoonan arvosta. Sanomatta käsittää kuitenkin, että suurempi osa tästä määrästä, varsinkin kaikki ne kustannukset, jotka ovat aiheutuneet Saimaan kanavasta, ovat luettavat Savolle ja Karjalalle yhteisiksi, koska hyöty kummallekin osalle maata on ilmeinen.

Suomen kanavat ovat enimmältään huomattavat etupäässä siitä välillisestä hyödystä, minkä ne tuottavat. Joskaan valtiolla ei niistä ole suoranaista rahatuloa, hyötyy se sen kautta, että laajoissa seuduissa viljelys, jopa kukoistus käy mahdolliseksi, missä ei ennen sellaista tullut kyseeseenkään. Mutta poikkeuksia tekee tässä kohden Saimaan kanava, sillä se on tuottanut ja yhä tuottaa valtiolle rahatulojakin. Rakennuspääomaa hankittiin erityisillä »Saimaaseteleillä», jotka kantoivat korkoa, ollen siis omistajilleen edulliset. Nämä obligatsionit ovat aikoja sitten lunastetut ja valtio sen lisäksi hyötynyt kanavaliikkeestä: tällä vuosisadalla noin 350,000 markkaa; 391,000 markkaa vuodelta 1907 on näet se määrä, joka valtiotileissä edustaa tämän suuren laitoksen voittoa. Viime vuosisadan lopussa tehtiin uudisrakennuksia ja parannuksia puolentoista miljoonan edestä, jotta kanava yhä paremmin vastaisi tarkoitustaan, ja saman verran vielä tarvittaisiin lisää, jotta silloin korjaamatta jääneet osat nekin tulisivat uudistuksen alaiseksi. Ei epäiltykään että tähän tarkoitukseen tehty ehdotus tulisi hallitsijan puolesta hyväksytyksi, mutta se rettelöimishalu, joka viime aikoina on uhannut tehdä hallaa kaikilla julkisen elämämme aloilla, on valittavasti vaikuttanut tähänkin kysymykseen: Venäjän ministerineuvoston vaatimuksesta jätetään suunnitellut työt tekemättä.

E. G. Palmén.

II.

Pielisen kanava.

Viime kesänä — 1909 — täyttyi 30 vuotta siitä merkkipäivästä Pohjois-Karjalan historiassa, jolloin Pielisen kanava avattiin yleiselle liikenteelle, »vihittiin» tarkoitukseensa. Luokaamme silmäys tämän ei ainoastaan Ylä-Karjalan vaan melkoisessa määrin myös rajantakaisen Karjalan kehitykselle niin paljon merkitsevän kulkutien alkuvaiheisiin.

Jo niiltä ammoisilta ajoilta saakka, jolloin Pielisen varret asutuksensa saivat on, tiettävästikin, Pielisjoki ollut seudun asukasten kesäi-

Kuurnan kanava.

senä kauppa- ja kulkutienä. Joen koskirikkaus, lukuisat karit ja paikoittainen virran ryöpeys tekivät kuitenkin venekulun perin vaikeaksi. Perkaus oli välttämätön. Alotteen siihen 1700-luvulla pani maakuntamme historiassa tunnettu »Koski-Jaakko» (Stenius), jonka toimittamien kaivaustöiden johdosta Pielisjärven pinta laskeutui ja Pielisjoen varsille muodostui uusia heinämaita. Hänen veljensä tuomari Martti Stenius perkautti nykyisen Joensuun kaupungin luona olevan Kaluvirran ja Utran kosken lotjilla kuljettavaksi, sekä rakennutti ruunuvouti Aschanin kanssa 1780-luvulla Utraan Pielisen varren ensimäisen sahan ja sen yhteyteen vesimyllyn. Martti Stenius esitteli myös koko Pielisjoen ja Pielisjärven perkaamista kulkukuntoiseksi. Kun yleisiä varoja ei esitykseen ollut saatavissa, raukesi se sillä kertaa, kunnes 1820-luvulla alettiin uudestaan anoa joen perkausta. Asiasta tuleekin nyt tosi. V. 1839 joen kaikkien vesiputousten korkeudet mitataan. Ja perkaustyöt suoritetaan 1847—53. Koskien sivuille rakennetaan veneväylät joko erottamalla ne kivimuurilla pääväylästä tai kaivamalla poikki niemien ja kannasten koskien kupeilla. Niin-

ikään rakennetaan vetotiemuureja koskien partaille veneiden köysillä nostamista varten. — Tässä yhteydessä myös mainittakoon, että hovioik. auskultantti, tehtailija Niilo Ludvig Arppe rakennutti 1830-luvun alussa Utran koskeen Suomen toisen sululla varustetun kanavan, voidakseen kuljettaa puutavaroita lotjilla Kuurnasta, johon hän pastori Löfströmin kanssa samoihin aikoihin rakennutti sahan.

Veneväylät koskien varsilla, »vanhat kanavat», jolla nimellä niitä uusien kanavain valmistuttua ruvettiin paikkakunnalla kutsumaan, lienevät tarkoitetut sekä veneiden laskemisen, että nostamisen helpottamiseksi. Ensinmainittu niistä kuitenkin kävi ennen pitkää mahdottomaksi. Työ oli tehty perin päällisinpuolin. Kanavain seinämuurit lankeilivat ja jäät vierittivät kiviä väylälle. Suurempain matkaveneiden laskeminen oli siis tehtävä pääväylää, koskea myöten, joka kävikin päinsä, kun vaan oli tottunut laskumies. Vanhain kanavain merkitys olikin ensi sijassa siinä, että niitä myöten saattoi nostaa lastiveneitä köysillä vetäen tai kelaten kosken yläpuolelle. Helppoa ei se tietysti ollut. Ja oli joella kohtia, joissa ei saatu lastiveneitä lainkaan kohoamaan virran voimakkuuden ja vetotiemuurin puutteen takia. Niinpä esim. viisivirstaisella taipaleella Saarensalmelta Niskaan vedettiin tavallisesti lastivarat hevosella. Kuurnassa oli veneetkin maitse vedettävät. Kuitenkin nämä vaillinaiset, suluttomat kanavalaitokset tekivät liikenteelle melkoisen palveluksen. Olihan näinkin ollen venematka läpi Pielisjoen sentään mahdollinen ja Ylä-Karjalan liikemiehet voivat omilla matkaveneillään, vaikkapa vaivoinkin, kulettaa kauppatavaransa Saimaan vesille. Mainita myöskin sopinee, että vanhat kanavat ja joen perkaus tekivät myös mahdolliseksi näitä vesiä kyntävän ensimäisen höyrylaivan »Pielisen» vesitietä nostamisen Pielisjärvelle v. 1870. Samaa tietä 1876 nostettiin myös toinen höyrylaiva »Valio». Nämä välittivät sitte liikettä Nurmeksen ja Enon välillä Pielisen uuden kanavan valmistumiseen asti.

Suurten vaikeuksien alainen, aikaa ja paljon kulutuksia kysyvä oli siis venekulku Pielisjoella. Laivakulusta ei luonnollisesti ollut puhettakaan. Siksipä koko Ylä-Karjalan väestön harras toivomus oli, että tämä laajan maakunnan läpi virtaava »valtaoja» kanavoitaisiin ja kulkuneuvojen puutteessa jälelle jääneet seudut laivatien kautta muuhun maailmaan yhdistettäisiin — laivatien, sillä eihän rautatiestä noihin aikoihin kukaan rohennut uneksiakaan.

Ensimäinen yritys Pielisjoen kanavoimiseen tehtiin v. 1863—64 valtiopäivillä. Marraskuun 13 p. 1863 Pielisjärven kihlakunnan edusmies Mikko Heikura talonpoikaissäädyssä »luki pyyntökirjan, koskeva

Pielisjärvestä juoksevan joen perkaamista ja kanavoittamista». Anomuksen kannattajina esiintyivät paikallisista edustajista Karjalan alisen kihlakunnan edusmies Heikki Kontinen Kiteeltä ja Liperin kihlakunnan edusm. Antti Puhakka, joka laajemmassa esityksesssään m. m. huomautti kanavoimisen tuottavan suuria etuja 200,000 hengelle ja lisäävän tuloja Saimaan kanavalle. Niille puhujille, jotka olivat viitanneet aikaisemman perkauksen suuriin kulutuksiin ja vähäiseen hyötyyn, vastasi puhuja, että silloinen työ oli järjestetty ja toimitettu huonosti, huomauttaen vielä leikillisesti, että työ oli toimitettu ainoastaan talvella ja supistunut suurimmalta osaltaan jään poistamiseen. Anomuksen puoltajina esiintyivät myös edusmiehet Östring, Kumpulainen ja Määttä, joka viimeinen huomautti kanavasta koituvan hyötyä myös osalle Oulun lääniä, sekä Pelkonen, Kotilainen, Hagman ja Klami. Kova vastustaja oli edusm. Tiainen (Käkisalmen kihlak.). Sääty päätti 24 äänellä 19 vastaan lähettää anomuksen säädyn erityiseen valitusvaliokuntaan ja myönsi edusm. Tiaiselle oikeuden valiokunnalle kirjallisesti »näyttää ja todistaa», ettei Pielisjoen kanavoiminen koidu hyödyksi koko Suomen maalle. — Helmikuun 12 p. 1864 hyväksyttiin sitte säädyssä valiokunnan ehdoittama pyyntöesitys asiassa. Hallitus kuitenkin kustannuksia peläten sillä kertaa jätti esityksen huomioon ottamatta.

Seuraavilla valtiopäivillä v. 1867 Pielisjärven tuomiokunnan edusmies Olli Mustonen talonpoikaissäädyssä teki anomuksen Pielisjoen varustamisesta kanavilla. Ilomantsin tuomiokunnan edusmies Pekka Hakulinen sitä kannatti, katsoen kanavan hyvin tarpeelliseksi, mutta tahtoi sen jatkettavaksi Ilomantsin pitäjään asti. Säädyssä huomautettiin, että kun hallitus nähtävästi ryhtyy asiaan niin pian kuin varat sitä varten ennätetään hankkia, olisi anomus hylättävä. Äänestyksessä se tulikin hylätyksi.

Samojen valtiopäivien aikana Joensuun kaupungin porvaristo ryhtyi myös puolestansa asiaan. Kaupungin maistraatti raatimies J. Nousiaisen ehdotuksesta kutsuu, 26 pksi marraskuuta ylempänä mainittuna vuonna, porvariston kokoukseen, jossa päätetään kaupungin edustajan kaupp. A. J. Mustosen kautta jättää porvarissäädylle perusteltu anomus Pielisjoen perkaamisesta, kanavoimisesta ja sulkulaitoksilla varustamisesta suuremmilla lastiproomuilla ja pienemmillä höyryaluksilla kuljettavaksi. Anomuksessa huomautetaan, että tuskin maassamme on toista kanavoimisyritystä, joka hyödyttäisi niin välittömästi ja niin laajaa maaseutua, kuin puheena oleva. Vesistön ympärillä asuu pari vuotta sitte toimitetun väenlaskun mukaan 61,236 asukasta. Maakunta on metsistä, vuolu- ja liuskakivistä, hyvistä laitumista ynnä muista luonnontuotteista rikas; väestö yritteliästä ja toimeliasta. Mutta seudun läpi kulkeva vesitie nykyisessä kunnossaan on melkein mah-

doton kulkea. Tavaroiden ulosvienti supistuu sahatukkien uittamiseen. Paikkakuntaa kohtaa usein kato. Vilja on tuotava mutkaisia ja mäkisiä maanteitä Joensuusta ja Kuopiosta. Tällaiset olot osaltaan lisäävät maakunnan rasitettua tilaa. Pielisjoen kanavoimisen kautta saataisiin Saimaan laivatielle 176 virstan pituinen jatko. Anomuksessa huomautetaan myös kanavoimisen vaikutuksesta Pielisjärveen laskevien jokien varsille, kuten Aunuksen kuvernementistä Venäjältä tulevan Lieksajoen, jonka ympäristöllä on Venäjän kruunun laajat metsät. Suurin hyöty sanotaan Pielisjoen kanavoimisesta koituvan kuitenkin Kajaanin kihlakunnalle, jossa asukkaita on 34,286 ja joka, Pohjois-Karjalaakin syrjäisemmässä asemassa oleva laaja maakunta, saisi Pielisen kautta suoran ja edullisen viljan tuontitien.

Porvarissääty, sitte kuin säädyn erityinen valitusvaliokunta oli asiata käsitellyt teki esityksen, että tutkittaisiin, eikö Pielisjokea voitaisi pienempiä aluksia varten perata ja kanavoida siitä odottavaa hyötyä vastaavilla kustannuksilla ja että siinä tapauksessa työ pantaisiin käyntiin niin pian kuin valtion varat myöntävät.

Vuoden 1872 valtiopäivillä tuli asia taas käsittelynalaiseksi. Talonpoikaissäädyssä tekee Pielisjärven tuomiokunta edustaja M. Heikura anomusehdotuksen. Perustellen kanavan suurta maakunnallista merkitystä, vedoten sen kannattavaisuuteen sekä suoranaisesti että Saimaan kanavan tulojen lisääjänä ja arvellen voitavan tulla toimeen kuudella sulkulaitoksella, pyytää hän säätyä yhtymään alam. pyyntöesitykseen Pielisjoen varustamisesta »kanavilla eli niinkutsutuilla kanaaleilla». 31 äänellä 21 vastaan ehdotus säädyssä tapettiin. Mutta samaan suuntaisen anomuksen teki Joensuun ja Kajaanin kaupunkien edustaja F. Neppenström porvarissäädyssä ja Kuopion läänin kuvernööri J. A. v. Essen ritaristossa ja aatelissa, joista säädyistä asia pääsi valiokuntaan. Yleinen valitusvaliokunta mietinnössään tekee selkoa kysymyksen aikaisemmista vaiheista valtiopäivillä sekä hallituksen toimenpiteistä. Porvarissäädyn edellisillä valtiopäivillä tekemän anomuksen johdosta oli tie- ja vesikulkulaitosten ylihallitus saanut käskyn toimittaa joella tutkimus ja valmistaa kustannusarvio sekä antaa lausuntonsa asiassa. Tutkimus toimitettiin, kustannuslaskelmat tehtiin. »Mutta», sanotaan hallituksen säädyille antamassa kertomuksessa, »kun ehdoituksessa olevat laskut eivät perustu syrjäpiirustuksille työpaikoista, eikä myöskään maan laatua ole ilmoitettu, ei ehdoitusta ole voitu ottaa tarkempaan tutkintoon». Hallitus oli määrännyt tehtäväksi ehdotuksen 5 jalan syvyisistä ja 15 jalkaa syvistä suluista, kun arveltiin liikenteen joella voivan sellaisillakin tapahtua »vallan tyydyttävästi». Samalla määrättiin toimeenpantavaksi tutkimus ja tehtäväksi kustannusarvio myöskin 7 jalan syvyisestä kanavasta. Tämä oli Saimaan kanavan syvyys ja jos erotus kustannuksissa ei ole val-

lan suuri, voitaisiin työ toimittaa tässä laveammassa määrässä ja Saimaan kanavan laivat pääsisivät ilman eri lastausta Pielisjärvelle. Hallitus ilmoittaa asian olevan »näiden enempäin tutkimusten toimeenpanon varassa». — Valiokunta ehdotti, koska hallitus oli ryhtynyt toimenpiteisiin Pielisjoen kanavoimista varten ja siitä syystä voidaan toivoa tämän tärkeän työn tulevan pikaisessa tulevaisuudessa valtiovaraston vakinaisilla varoilla toimitetuksi, että ehdotus säätyjen puolelta ei antaisi aihetta toimenpiteisiin. Samalla valiokunta »lausuu toiveen, että Pielisjoen kanavoiminen, tämä varsin suurelle ja viljavalle osalle isänmaata niin perin tärkeä kulkuväylä, pantaisiin toimeen niin pian kuin mahdollista». Säätyjen päätökseksi tuli tämä valiokunnan ehdoitus. Paikallisista edusmiehistä, paitsi Heikuraa ja Neppenströmiä, puolsi lämpimästi asiata Liperin tuomiok. ed. Antti Puhakka. Ilomantsin tuomiokunnan edustaja Paul Hendunen ei ollut asian puolella. Kiteen tuomiok. edustaja Tuomas Laurikainen ei käyttänyt puheenvuoroja. — Pielisjoen kanavoimisasian vaiheet valtiopäivillä loppuvatkin nyt tähän ja alkaa asian kulku toista tietä.

Kahden vuoden kuluttua puheinaolevista valtiopäivistä saatiin sanomalehdissä lukea seuraava Ylä-Karjalaa ilahduttava uutinen:

»Pielisjoen kanavoiminen. Virallisesti ilmoitetaan: Sitte kuin Suomenmaan Porvarissääty 1867 v. valtiopäivillä H. M. alam. asetetussa kirjeessä oli anonut että tehtävillä tutkimuksilla otettaisiin selvä siitä, eikö Pielisjoen perkaamista ja kanavoittamista vähempiä aluksia varten voisi saada toimeen semmoisella kustannuksella, joka vastaisi työstä toivottavalle hyödylle ja semmoisessa tapauksessa työ toimitettaisiin niin pian kuin valtiovaraston rahat myöntäisivät sitä, on K. M. sitte kuin tutkimuksia on paikalla tehty ja vuoroilevia kustannuksia sitä varten valmistettu, armossa määrännyt, että Pielisjoki on kanavoitettava ja yhdeksän sulkua puusta siihen laitettava kuuden jalan syviksi veden matalimmillaan ollessa, kahdenkymmenen jalan leveiksi porteissa ja sata kahdenkymmenen jalan pitkiksi kammioissa, jonka ohessa K. M. tämän työn toimittamiseen on Suomen valtion varoista määrännyt 1,510,000 mk. suuruisen summan, maksettavaksi seitsemänä vuonna, luettu 1874 vuoden alusta, tai lyhyemmän ajan kuluissa, jos valtion varat sitä sallivat, jota paitsi kaikki sulkuihin ja muutoin työhön tarvittavat puuaineet ovat ilman maksotta lähellä olevista kruunun metsistä annettavat. — Kanavatyön aloittamiseen ja toimittamiseen tänä vuonna on 200,000 mk suuruinen summa armollisimmasti myönnetty.»

Päätös on allekirjoitettu 7 p. maalik. 1874. Kun hallituksella oli

silloin käytettävänä melkoiset määrät varoja, päätettiin kanavan rakentaminen hallinnollista tietä, pyytämättä säädyiltä suostuntavaroja.

Tieto kanavoimispäätöksestä herätti paikkakunnalla luonnollisesti suurta iloa ja riemastusta, joka näkyy m. m. sen ajan sanomalehdistössä. Mutta iloon sekaantuu soraääniäkin. Ei ainoastaan Pohjois-Karjalan maaseuduilla, vaan muuallakin maassamme herätti huomiota määräys, jonka mukaan kanavansulut oli tehtävät matalammiksi kuin Saimaan kanavan. Joensuu tuli siis olemaan lastauspaikkana. Ilmestyy useita kirjoituksia m. m. kuopiolaiseen Tapioon, joka oli lähin paikkakunnan lehti siihen aikaan, U. Suomettareen ja Helsingfors Dagbladiin. Kirjoituksessa iloitaan vahvasti kanavahankkeen toteutumisesta, mutta myös valitetaan katkerasti sitä keskeneräisyyttä, mikä kanavaa uhkaa. Ei jätetä myöskään viittailematta, että Joensuun kaupunki kai mielellänsä ottaa lastausvaivat huoleksensa. Kirjotukset ovat enimmäkseen lyhyitä, uutismuotoon laadittuja, mutta on artikkelejakin. Niinpä minim. J. H. J. Uud. Suomettaren pääkirjoituksessa pontevasti esittää yhtä syvän kanavan tarpeellisuutta kuin on Saimaan kanavakin. Nurmeksessa pidettiin kunnan kokous, jossa päätettiin lahjoittaa 500 tynnyriä viljaa rakennusavuksi, jos kanava suuremmassa muodossa rakennettaisiin ja valittiin asiamies tekemään anomus senaattiin. Tämän johdosta eräs »Kuopiolainen»-nimimerkkiä käyttävä kirjoituksen lähettäjä katsoo tarpeelliseksi käydä Tapio-lehdessä nurmekselaisia nuhtelemaan. Kirjoittajan johtopäätökset ovat selvät ja yksinkertaiset: jos sulut tehtäisiin kahta jalkaa syvemmiksi, tulisi kanava myös kahta kertaa kalliimmaksi. Senaatti hylkäsi nurmekselaisten anomuksen ja kanava tuli siis tehtäväksi alkuperäisen päätöksen mukaisesti: kaikkiaan 9 kanavaa, joissa yhteensä 10 sulkua, kukin syvyydelleen 6 jalkaa veden alimmasta rajasta, sulkukamarit 20 jalk. leveät ja 120 jalk. pitkät.

Kesällä 1874 alettiin työ, jota kesät ja talvet 5 vuotta keskeytymättä jatkettiin insinööri ja kapteeni Bror Berndt Höökin johdolla. Kaltimoon oli tehtävä 2 sulkukamaria, muualle vain yksi. Sulut rakennettiin puusta, paitsi Kaltimoon ja Kuurnaan kivestä. Joensuuhun ja Utraan oli tarpeen tehdä kääntösilta. Valmistuneet kanavat avattiin väliaikaiselle liikenteelle sen mukaan kuin tulivat kulkukuntoon. Keväällä 1897 olivat työt ehtineet niin pitkälle, että voitiin kanava pitkin pituuttaan avata varsinaiselle liikenteelle. Kavavan eteläisimmälle niemelle Joensuussa pystytettiin muistokivi, — ainoa koko kanavalla —, jossa kaksipäisen, lentoon lähtevän kotkan jaluksissa on kirjoitus:

»Aleksander II
Pielisjoen kanava
1874—1879.»

Kanavan rakennuskustannukset mainitun vuoden loppuun nousivat 2,641,593 mk 40 p:iin.

Heinäkuun 8 ja 9 päivänä tapahtui sitte kanavan juhlallinen avaus, »kanavan häät», kuten seudulla sanottiin. Paikkakunnalla muodostui se suureksi maankunta-juhlaksi, mutta kiinnitti tapaus siihen aikaan suurta huomiota koko maassakin.

Kerrottuamme kanavan alkuvaiheista, mainitsemme muutamista muistakin tähän kuuluvista seikoista. Jo aivan heti ilmaantui moitteen syitä kanavaa vastaan. Sulut olivat kyllä mataliksi tarkoitetutkin, mutta oli syitä muitakin. Väylä oli kovin kapea ja

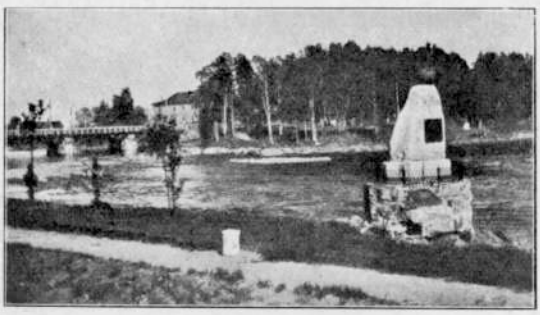

Pielisen kanavan eteläpää.

melkeinpä hullunkurisen mutkikas. Työ ei tukevuutensakaan puolesta vastannut vaatimuksia. Laivakulku monessa virtaisessa paikassa oli vaikea ja vaarallinen. Oli tehtävä yksi uusi kanava ja sulkulaitos lisää. Ja aivan kohta oli ryhdyttävä niihin loppumattomiin ruoppaus-, rakennus- ja väylänoikomistöihin, joista Pielisen kanava on kuuluisaksi tullut. Liikennettä suuressa määrin sitäpaitsi tulivat vaikeuttamaan Pielisjoen vaihteleva vedenkorkeus. Niinpä on tapahtunut, että laivaliike jo elokuussa on veden vähyyden takia täytynyt lakkauttaa. Niinikään on tapahtunut, että laivaliike veden paljouden takia on vasta elokuussa päässyt varsinaisesti alkamaan, nimittäin läpeensä koko reitillä. Tällaiset toki ovat harvinaisuuksia, mutta hyvin tavallinen on pakko puolessa lastissa kulkemiseen.

Laivaliike, joka aluksi oli pienempää, on ajan kanssa kasvamistaan kasvanut. Vuonna 1907 kulki kanavassa yhteensä 3499 alusta; se oli siis kolmas järjestyksessä maassamme. Mitä tulojen ja menojen erotukseen tulee, on Pielisen kanava yksi niistä useista, joiden välittömät tulot eivät riitä menoihin. Niinpä mainittuna vuonna olivat menot 58,667 mk tuloja suuremmat. Tätä ei kuitenkaan ole

katsottava valtion varsinaiseksi tappioksi; kanavaliikehän on vaurastanut maakunnan taloudelliset ja sivistykselliset olot. Sitäpaitsi Saimaan kanavan voittotuloista kuuluu osansa myös Pielisen kanavalle.

Maakunnan kauppatarvetta ei kanavan vilkastunutkaan liike sentään ole pystynyt täysin tyydyttämään. Talviseen aikaan on ollut rahtiliikkeeseen melkoisessa määrin turvauduttava. Kuitenkin, kaikitenkin, on Pielisen kanavalla kolmen viimeisen vuosikymmenen ajalla ollut suuren suuri merkitys Ylä-Karjalan, vieläpä sen naapuriseutujenkin kaikinpuoliseen kehitykseen.

P. Puhakka.

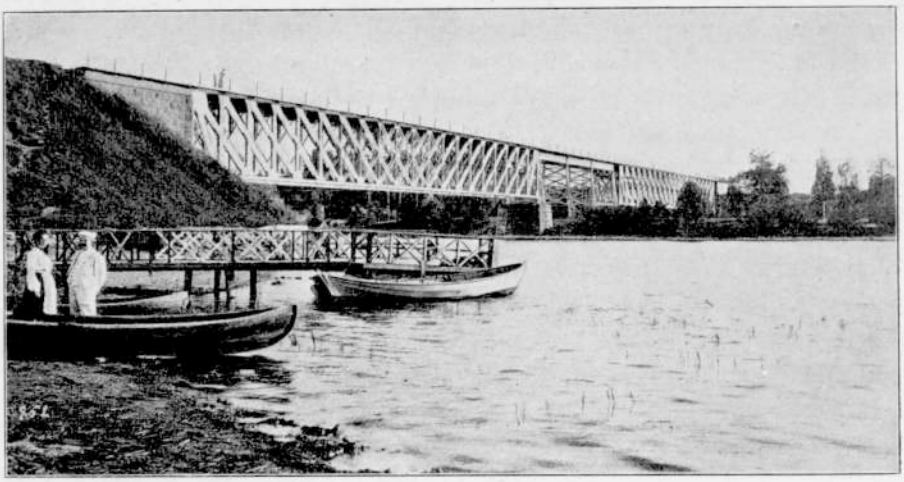

Antrean rautatiesilta Karjalan radalla.

KARJALAN RATA.

Ensimäinen rautatie Suomessa rakennettiin 1858—1862, ja sen taloudellisten tulosten huonous aluksi pelotti jatkamasta tällä uralla. Vuosikymmenen kuluttua sen valmistumisesta ajateltiin kuitenkin koko maata käsittävää rautatieverkkoa, joka lujilla siteillä liittäisi eri maakunnat yhteen. Ja kun silloin ajateltiin, mitkä emäradat olivat tarpeen, tuli aina tunnustetuksi, että siihen myös kuului Karjalaan vedettävä rautatie, jos kohta monikaan sen ajan ihmisistä ei luullut omin silmin pääsevänsä näkemään höyryhevon kulkua noilla kaukaisilla saloilla. Mutta kun muut maakunnat olivat päässeet tai olivat pääsemäisillään vuoroonsa, nousivat Karjalan edustajat hekin esittämään kotiseutunsa tarpeita. Pappissäädyssä provasti A. G. Walle, porvarissäädyssä insinööri H. E. Gummerus ja talonpoikaissäädyssä maanviljelijä Aksel Brander 1885 vuoden valtiopäivillä tekivät anomusehdotukset, ja tulokseksi jäi se kohta saman vuoden valtiosäätyjen rautatieanomuksessa, missä pyydettiin tutkimuksia puheena olevan radan soveliaimmasta suunnasta sekä ensi valtiopäiville annettavaa esitystä Wiipurista Jääsken kautta johonkin Laatokan rannalla olevaan satamaan sekä Joensuuhun rakennettavasta radasta.

Kun asia 1888 esityksen kautta tuli valtiopäiville, nousi vastus siitä, että Satakunnan asukkaat samaan aikaan anomuksissa vaativat Poriin rakennettavaa rataa. Sen kautta, että yksimielisyyden saavuttamiseksi päätettiin rakentaa Satakunnan ja Karjalan radat yhtaikaa, sujui työ kummassakin hitaammin kuin jos olisi suuremmalla

voimalla ajettu yhtä yritystä kerrallaan. Mutta jonkun vuoden lisäodotus ei lopulta tuntunut sietämättömältä, kun näki että rakkaitten toivomusten täyttyminen joka tapauksessa oli lähellä. Alipuoli Karjalan rataa avattiin liikkeelle 1892 ja kokonaisuudessaan rata Joensuuhun asti oli valmis vuonna 1894.

Vertaillessa alkujaan tehtyjä ehdotuksia lopulta hyväksyttyyn suuntaan näkee parissa kohden huomattavan eron. Aikaisemmin oli vedetty tämä rata melkoista lännempänä, joko sitten lähtökohdaksi oli valittu Lappeenranta tai Viipuri. Silloin ei siis olisi tultu kosketelemaan mitään satamaa Laatokan alueessa, vaan menty osaksi Salpausselän jatkoa myöten Uukuniemen ja Kiteen kautta Joensuuhun; Sortavala olisi joka tapauksessa jäänyt syrjälle. Valtiopäivillä pääasiassa hyväksytty esitys siirsi radan melkoista idemmäksi, joten se Sortavalaan ja Värtsilään vedettynä ja jotakuinkin keskeltä Suomen-Karjalaa käyden sai suuremmat liikennemahdollisuudet. Erimielisyyttä oli kyllä suunnasta, mutta jälestäpäin lienee jotakuinkin yleisesti tunnustettu, että valittu suunta maakunnan kannalta katsoen on hyvä. Alkujaan oli tahdottu vetää rata Jääsken kautta, mutta Antreassa tavattu sopiva paikka, mistä huokeammalla hinnalla päästiin Vuoksen yli, vaikutti tuntuvasti siihen, että radan eteläinenkin osa siirtyi idempään. Haararata Imatralle tuli siten kyllä vähän pitemmäksi, mutta se ei kuitenkaan vaikuttanut paljoa. Osaksi paikkakuntalaisten välinpitämättömyys, osaksi enennettyjen kustannusten pelko saivat aikaan, ettei tultu Kurkijoen ja Lahdenpohjan suoranaiseen yhteyteen, päätös, jota myöhemmin ehdotetuilla haararadoilla tahdotaan korjata.

Siinä kiivaudessa, millä eri maakuntain edustajat 1888 taistelivat rautatien saamisesta, ei puuttunut ennustuksia, että Karjalan salomaille vedetty rata muka karhunpyylyjä ja sudenpesiä kosketellen jäisi tuottavaa liikettä vaille. Mitä ilahuttavimmalla tavalla on kokemus kumonnut nämä pelot; huolimatta niistä kylläkin suurista kustannuksista, alkujaan 25, nykyään 32 miljoonaa markkaa, jotka on Karjalan rataan pantu, on se alusta asti ollut varsin tuottava. Puoli prosenttia ensiajoilta ja noin $\frac{3}{4}$ prosenttia myöhemmiltä ei tosin itsessään näytä suurelta voitolta, mutta kun näkee, että Pohjanmaalle ja sen kautta vedetty rautatie sekä Satakunnan rata, vieläpä Helsingistä suoraan rannikkoa myöten Turkuun rakennettu rata, josta viimeisestä luultiin voitavan odottaa hyvin paljon, osaksi tuottavat vielä vähemmän osaksipa tappiotakin, on Karjalan radan tulos selvä todistus miten tärkeä se oli. Ja rautateiden tärkein voittohan on siinä taloudellisessa kukoistuksessa ja niissä kehitysmahdollisuuksissa, jotka ne tuovat mukanaan. Lukemattomat aarteet, joitten arvo salomaille jäisi mitättömäksi, nousivat täten merkitykseen.

Ennenkuin Karjalan rata oli valmis, oli jo tullut puheeksi sen jatkaminen. Valtiopäivillä 1891 edusmiehet Juho Pitkänen, L. Keränen ja M. Heikura anoivat että tutkittaisiin edellytykset radalle, joka Joensuusta vedettäisiin Juuan ja Nurmeksen kautta Sotkamoon ja sieltä pohjoispuolitse Oulunjärveä Ouluun ja Tornioon. Pappissäädyssä kirkkoherra H. Piipponen ehdotti tutkimuksia suunnassa Joensuusta Pielisen itäpuolitse, sekä sitten Kajaaniin. Sillä kertaa ei asiassa kuitenkaan päästy säätypäätökseen, eikä 1894 uudistettu ehdotus itä- tai länsipuolitse Pielisen menevän radan tutkimisesta saanut parempaa tulosta.

Kun suuri rautatiekomitea 1897—98 koko maassa tekemäinsä tutkimusten nojalla oli ehdottanut muun muassa Joensuusta Lieksan kautta Nurmekseen rakennettavan radan ottamista niiden ehdotusten joukkoon, joka edellä muita tulisivat toteutettaviksi, saavutti kysymys 1900 vuoden valtiopäivillä valtiosäätyjen kannatuksen. Avoimeksi jäi silloin vain kysymys oliko rata rakennettava itä- vai länsipuolitse Pielisen. Itäinen suunta voitti kuitenkin yleisempää kannatusta, vaikka toistaiseksi oltiin eri mieltä, oliko Joensuusta vedettävä jatko rakennettava Pielisjoen pohjois- vai eteläpuolella. Mutta kun kysymys 1905—06 valtiopäivillä tuli ratkaistavaksi, painoi toinen kysymys leimansa keskusteluihin: muutamat tahtoivat itäisen emäradan vedettäväksi Värtsilästä Ilomantsin ja Koitereen rantamaitten kautta Lieksaan. Joensuu olisi silloin jäänyt ratansa päätekohdaksi, kunnes mahdollisesti sieltä rakennetaan jatkoa Savon radalla olevaan asemaan, tuuma, jota usein on ajateltu. Huokeampana sekä siis pikemmin pohjoisimman alueen tarvetta tyydyttävänä voitti esityksen kannattama suunta valtiopäivillä enemmistön kannatuksen, ja 11 p. joulukuuta 1906 hallitsija määräsi, että Karjalan rata oli jatkettava Joensuusta Uimaharjun kautta Lieksaan sekä sieltä Nurmekseen. Edellinen näistä rataosista oli lopussa vuotta 1909 valmis, eikä kestä aivan kauan ennenkuin veturin kimakka ääni kuuluu Pielisen perilläkin, joten maakunta kokonaisuudessaan on päässyt nauttimaan sitä verratonta etua, joka on uudenaikaisissa kulkuneuvoissa tarjona.

E. G. Palmén.

KARJALAN SUOMENKIELISESTÄ SANOMALEHTI- JA AIKAKAUSKIRJALLISUUDESTA.

Kansan edistys- ja sivistysrientojen varsinainen kuvastin on sen sanomalehti- ja aikakauskirjallisuus. Sehän ensimäiseksi ja parhaiten osottaa, missä määrin kansan lukutaito kasvaa, sivistyspyrinnöt elpyvät ja taloudellinen hyvinvointi lisääntyy. Mutta sanomalehdet eivät ole ainoastaan jo saavutettujen tuloksien ensimäisiä ilmaisijoita, päinvastoin niiden pääasiallisimpana tehtävänä on kansan kehityksen herättäminen ja vireilläpitäminen. Näin on ollut laita Karjalassakin. Luotuaan itselleen lukijakuntansa tarjoamalla kansalle helppoa ja huvittavaa lukemista ja kaikenlaisia tietoja, ovat sanomalehdet ruvenneet antamaan sille edistys- ja uudistusmielisiä mielipiteitä, innostamaan ja opettamaan sitä. Ja suuriarvoinen on se työ, jonka Karjalan suomenkielinen sanomalehdistö on siten suorittanut. Kaikille elämän aloille on sen vaikutus ulottunut: maanviljelyksen, käsitöiden, teollisuuden ja kaupan, tieteiden ja taiteiden aloilta, uskonnollisista, yhteiskunnallisista ja valtiollisista kysymyksistä on se antanut hyödyllisiä tietoja, neuvoja ja herätystä. Ennen kaikkea on tällä sanomalehdistöllä mitä suurin merkitys suomalaisen kansallishengen valveutumisessa itsetietoiseen toimintaan.

Seuraavassa annamme lyhyitä tietoja Karjalan suomenkielisestä sanoma- ja aikakauskirjallisuudesta.

Wiipurin lehdet.

Suomenkielinen sanomalehtikirjallisuus johtaa alkunsa syyskuusta v. 1775, jolloin »Suomenkieliset Tieto-Sanomat» alkoivat ilmestyä Turussa. Tämä vaatimaton yritys julkaista sanomalehteä suomenkielellä oli kuitenkin nähtävästi liian varhainen. »Suomenkieliset Tieto-Sanomat» pysähtyivät kannatuksen puutteen tähden jo ensimäiseen vuosikertaansa. Tämän jälkeen alkoi vasta v. 1820 uudelleen ilmestyä suomenkielinen sanomalehti, »Turun Viikko-Sanomat», ja niitä seurasivat v. 1829 »Ou-

lun Viikko-Sanomat». Järjestyksessään neljäs ja samalla Karjalan ensimäinen suomenkielinen sanomalehti oli »*Sanansaattaja Wiipurista*», joka alkoi ilmestyä Wiipurissa vuoden 1833 alusta. »Jokaisen kansan kieli on kungin paras tavara ja kalliin perindö jälkeen tulevaisille», lausui lehden kustantaja ensimäisessä ilmotuksessaan. »Sen kautta sytytetään Suomessakin järjen valistus lämbymäksi loisteeksi, jossa hyödytys ja hyvä elämä meillä menestyvät; sen kautta on tie täydellisyyteen onnessa ja hengen valossa». Tätä tarkotusta varten oli Wiipurissa yhdistynyt erityinen »Sanoma-seura» toimittamaan uutta suomenkielistä sanomalehteä. Pieni oli tämäkin lehti, kuten edeltäjänsäkin, ainoastaan puoli arkkia viikossa annettiin, ja maksoi se 2 ruplaa 50 kop. vuodessa. Lehden varsinainen toimittaminen joutui kohta »Sanoma-Seuralta» pastori G. V. Wireniuksen huostaan; ahkerana avustajana esiintyi Jaakko Juteini. Ensimäinen jakso tätä lehteä kesti 1836 vuoden loppuun, jolloin se lakkasi toimittajan puutteen vuoksi. Kolmen vuoden perästä lehti kuitenkin virkosi uudelleen eloon, toimittajana C. H. I. Ignatius, ja eli kaksi vuotta, kunnes se »esiintulleesta syystä» auttamattomasti kuoli v. 1841. Viimeinen kirjotus, jonka »Sanansaattaja Viipurista» julkaisi, oli Pentti Lyytisen runo »Suomen kielen ylenkatseesta!» Sisältöönsä nähden tahtoi lehti yhdistää hyödyn ja huvin periaatteen, siinä oli opettavia kirjotuksia, runoja ja pieniä tarinoita. Tilaajain luku oli 250—400.

Vasta 1845 vuoden alussa alkoi ilmestyä Viipurissa »Sanansaattajan» seuraaja, »*Kanava, Sanansaattaja Viipurista*». Tämä lehti näyttää alussa olleen aiottu »Sanansaattajan» suoranaiseksi jatkoksi, ainakin sen näytenumerossa oli käytetty yksinomaan »Sanansaattajan» nimeä. Lehti ilmestyi kerran viikossa puoliarkin kokoisena, suurentaen kuitenkin hiukan kokoansa seuraavana vuonna; hinta aluksi 1 rupla 35 kop., mikä sitten alennettiin ruplaksi. Toimittajana oli tunnettu kirjailija, maanmittari P. Hannikainen. »Kanava» oli ensimäinen maamme suomenkielisistä nykyisellä tavalla toimitetuista sanomalehdistä. Siinä kerrottiin päivän uutiset kotimaasta, Venäjältä ja ulkomailta, pääkirjotuksia, novelleja ja runoelmia oli alituisena vaihteluna. Selvästi huomasi siinä sen herätystyön vaikutuksen, jonka J. V. Snellman oli ruotsinkielisellä »Saima»-lehdellään aikaansaanut. Lehti käsitteli innokkaissa kirjotuksissa isänmaan yleisiä asioita, etenkin suomalaisen kansallisuuden asiaa, mutta myöskin useita yhteiskunnallisia edistyskysymyksiä. Uskalsipa se kosketella itse kuvernöörinkin toimenpiteitä. Tällaisen valtiollis- yhteiskunnallisen lehden toiminta ei tietystikään ollut viranomaisten, etenkään Viipurin kuvernöörin, kuuluisan paroni Kasimir v. Kothenin mieleen. Sentähden täytyi »Kanavan» jo 1847 vuoden lopussa vaipua ennenaikaiseen kuo-

lemaan. Kuoleman syytä ei saanut ilmottaa. V. 1846 oli Kanavalla 466 tilaajaa.

Taantumuksellinen suunta vallanpitäjissämme yhäti kasvoi, ja sen mukana sensuuri kiristymistään kiristyi. Nämät johtivat vihdoin tuon kuuluisan 1850-vuoden rajotus-asetuksen julkaisemiseen. Eipä ollut kumma, jos tällainen aika ei ollut alkavalle suomenkieliselle sanomalehtikirjallisuudelle otollinen. Yrityksiä kuitenkin tehtiin. Niinpä ilmestyi Viipurissa vuosina 1849 ja 1850 maataloudellisia asioita käsittelevä aikakauskirja »*Lukemisia Maamiehille*» Viipurin »Maanviljelijäin seuran» toimesta. Lehteä ilmestyi kuusi 2 arkin kokoista 8-taitteista vihkoa vuodessa. Senkin toimittajana oli P. Hannikainen. Mutta tällaiselle lehdelle ei vielä silloin ollut riittävää lukijamäärää, jälkimäisenä vuotena oli sillä vain 84 tilaajaa. Hinta 1 rupla vuosikerralta. — Lehtori H. K. Coranderin toimittamaa »Sunnuntai- ja Pyhälehteä» ilmestyi vain 7 numeroa v. 1856.

Samana vuonna (1856) ja H. K. Coranderin toimittamana alkoi myös ilmestyä »*Sananlennätin*» kerta viikossa. Silloisiin oloihin nähden oli lehti hauskasti ja vilkkaasti toimitettu. Ensi vuoden alkupuolella oli sillä noin 400 tilaajaa. Saman vuoden loppupuolella otti uusi toimitus, johtajana konrehtori A. G. Corander, lehden huostaansa, laajensi sen 4-palstaiseksi ja jatkoi sitä vuodet 1857 ja 1858, jolloin se täytyi tilaajien vähyyden tähden lakkauttaa. Lehden muina toimittajina nähtiin usein nimimerkit P. H(annikainen), W. L(avonius) ja R. M-s (Mallenius). Hinta 1 rupla vuodelta.

Uuttera sanomalehtimies P. Hannikainen alkoi v. 1857 julkaista yksinomaan nuorisolle aiottua lehteä, »*Aamurusko*, Sanaisia Lapsille». Pari ensi vuotta tuli se puoliarkkisena kerran viikossa, mutta v. 1859 isona 4-lehtisenä arkkina. Vuoden 1858 alusta jätettiin lisänimitys »Sanaisia Lapsille» pois, koska kustantaja katsoi lehden sopivaksi — naisillekin. Vuoden 1859 alusta laajensi lehti ohjelmaansa niin, että siitä tuli samalla valtiollinen sanomalehti. Tällaisena se ei kuitenkaan voinut yhtaikaa tyydyttää nuorisoa ja vanhempaa väkeä. Tämä alussa niin hupaisa nuorison lehti taukosi kustantajan poismuuton tähden 1859-vuoden lopussa. Lehdellä väitettiin sen pienemmässä koossa ilmaantuessaan olleen yli 1,000 tilaajaa. Hinta oli alussa vain 40 kop., v. 1859 1 rupla vuodelta.

Puoli vuotta oltiin sitten ilman suomenkielistä äänenkannattajaa. Kesäkuussa v. 1860 alkoi Kirjallisuusseura julkaista viikkolehteä »*Otava*, Sanomia Viipurista». Vuosina 1862 ja 1863 ilmestyi se 2 kertaa viikossa siten, että joka numeroa seurasi samankokoinen lisälehti, ilmotuksella: »Nousuaika Viipurissa ennen emä-lehteänsä», ilman päivämäärää. Ensi vuoden numeroissa oli toimittajana F. M. Saukko, toisen vuoden vastaavana toimittajana A. Falk, sittemmin A. G. Corander. Lehti taisteli tarmokkaasti suomalaisuuden puolesta. Se

sisälti myös runsaan joukon alkuperäisiä novelleja. Tätäkin lehteä avusti P. Hannikainen oivallisilla ja huomiota herättävillä kirjotuksillaan. Tilaushinta oli ensin 1 mk ja kahtena viimeisenä vuotena 5 mk 40 p. vuodelta. Tilaajoita oli sillä viime vuotenaan (1863) noin 550. Lehden täytyi lakata, kun kirjapainonomistaja vaati painatuskustannuksia korotettavaksi 50 prosentilla.

Seuraava suomenkielinen sanomalehti oli »*Ilmarinen*». Tätä ilmestyi kaksi jaksoa 1867—1871 ja 1875—1885. Lehden perustivat ja toimittivat kahtena ensi vuonna yhdessä konttoristi Robert Mallenius ja maisteri Aug. Hagman, seuraavana vuonna Mallenius yksinään. Mallenius on ollut aikoinaan suomalaisuuden ja kansansivistyksen innokkaimpia ajajia. Hän on uutterasti ottanut osaa paitsi »Sananlennättimen» ja »Ilmarisen», myös »Aamuruskon» ja »Otavan» toimittamiseen. »Ilmarisen» ensi jaksoa ilmestyi vain puoliarkkia viikossa. Se alkoi toimintansa surkean katovuoden aikana, jonka tähden ensimäiset toimittajat saivatkin tehdä työtä ilmaiseksi, jopa itse maksaa osan painokustannuksia. V. 1871 oli sillä 600 tilaajaa, mutta lehden lakatessa vain 236.

»Ilmarisen» toisen jakson kustantajana oli kirjapainonomistaja, maisteri N. A. Zilliacus. Lehti ilmestyi alussa kerran viikossa, seuraavana vuonna kahdesti ja v:sta 1882 kolmasti viikossa. Toimittajia: R. Mallenius, runoilija J. H. Erkko (1875—1876), R. Aalto (v. 1877 alkupuoliskon), kansakouluntarkastaja A. Rikström (nyk. Valtavuo; 1878—1880), ylioppilas K. Viljakainen (1880—1882), maisteri Tyko Hagman (1883—1884) sekä konttoristi A. G. Keldan v. 1885. Lehteä toimitettiin kansalliseen suomenmieliseen suuntaan. Sitä levisi viime vuosina noin 1,100 kappaletta.

Sillä aikaa kun »Ilmarinen» oli lakkautettuna (1872—1874), toimitti innokas suomalaisuuden ystävä lehtori Rietrik Polén tunnetulla taidollaan viikkolehteä, »*Suomenlehti, Sanomia kirkon, koulun ja valtion aloilta*». Tilaajia lähes 800.

Runoilija J. H. Erkko julkaisi v. 1881 kirjallista aikakauslehteä, »*Ilmiö, Yleistajuinen aikakauslehti*», joka ilmestyi vain vuoden ajan yhden kerran kuukaudessa isona 8- taitteisena arkkina. Lehdessä julkaistiin alkuperäisiä kaunokirjallisia kappaleita, samalla kun siinä käsiteltiin myös uskonnollisia ja kansallisia asioita. Lehden vapaamielinen suunta antoi aihetta syyttää toimittajaa jumalattomuudesta. Tilaajia noin 700.

Merkittävin Karjalan sanomalehdistä on epäilemättä »*Viipurin Sanomat*». Tämä lehti lähetti näytenumeronsa joulukuussa v. 1884 ja alkoi säännöllisesti ilmestyä seuraavan vuoden alusta kahdesti viikossa. Samana vuonna kuin »Viipurin Sanomat» ilmestyi, tapahtui ero »vanhojen» ja »nuorten» välillä suomalaisessa puolueessa. Tämän vuoden

(1885) valtiopäivillä nousivat »nuoret», lakitieteen kandidaatit Lauri Kivekäs ja Jonas Castrén etupäässä, vaatimaan jyrkempää esiintymistä suomalaisuuden asiassa. Samalla vaadittiin avarampia näköaloja, »ikkunoita auki» muillakin aloilla. Tällä tavalla syntyi »Nuori puolue», josta sitten on kehittynyt nykyinen »Nuorsuomalainen puolue». Kohta alussa tuli »Viipurin Sanomista» yksi tämän puolueen äänenkannattajia, jona se on sittemminkin pysynyt. Lehden ensimäisenä toimittajana oli maisteri Tyko Hagman. Häntä seurasivat maisteri K. A. Castrén (1885—1886) ja kansallisuusaatteen vireä ajaja F. V. Jalander (1886—1887). Lehdellä oli alussa vaan 1000 tilaajaa, joka määrä kuitenkin vuosi vuodelta kasvoi. Kohta laajennettiin lehti 4-kertaa viikossa ilmestyväksi, ja 1888 vuoden alusta alkoi se ilmestyä kuudesti viikossa. Tänä vuonna joutui lehti toivehikkaan kirjailijan Matti Kurikan (1888—1894) ja ylioppilas Vihtori Jaatisen (1888—1891) haltuun. Heidän aikanaan alkoi se raivaustyö, joka sittemmin antoi lehdelle sen varsinaisen kansanvaltaisen luonteen. Lehden toimitukseen liittyi myös kirjallisella alalla lupauksia antanut ylioppilas E. I. Roini (1888—1889). Ahkerasti kirjotteli siihen myöskin J. H. Erkko.

V. 1891 astui toimitukseen se henkilö, joka oli antava »Viipurin Sanomille» sen varsinaisen merkityksen ja kantavuuden Karjalan kansan keskuudessa — tohtori J. A. Lyly. Samana vuonna liittyivät lehden varsinaisten toimittajain joukkoon vielä K. K. Nord, ja O. Järveläinen sekä myöhemmin tuo pirteä ja leikillinen kynänkäyttäjä A. B. Mäkelä. V. 1892 laajennettiin lehti 6-palstaiseksi. Vähävaraisemmille alettiin julkaista »*Viipurin Sanomain Supistusta*» kaksi kertaa viikossa. V. 1894 tuli tohtori J. A. Lyly yksin lehden omistajaksi ja samalla päätoimittajaksi (1894—1902). Entisistä toimittajista jäi lehteen vain K. K. Nord. Nyt seurasi lehden kohoamisaika. Sitä todistaa parhaiten se, että lehdellä oli v. 1900 jo 10,900 tilaajaa. Kun surullisen kuuluisat sortovuodet alkoivat v. 1899, oli luonnollista, että sellainen vapauden, oikeuden ja totuuden esitaistelija kuin »Viipurin Sanomat» sai osakseen ensimäiset iskut. Niinpä se jo syksyllä 1899 sai kärsiä kaksi kuukauden kestävää lakkautusta. Ja tätä seurasi sitten 4 eri lakkautusta, joista kaksi ainiaaksi tarkottavaa. Viimeinen jokapäiväinen numero ilmestyi 14 p. maalisk. v. 1901. Lehden viimeaikaisista toimittajista mainittakoon Aleksi Hellstén, A. B. Sarlin, V. Vesterdahl, K. Riukuniemi (Renström) v:sta 1899, M. Lankinen, O. R. Blom, R. Brander ja Edla Hiilos (Nord).

Ikäänkuin ihmeen kautta jäi kuitenkin »Viipurin Sanomain Supistus» henkiin. »Viipurin Sanomain» lakkautus oli kuitenkin vaikuttanut niin syvästi tri Lylyyn, että hän jo seuraavan vuoden (1902) alusta luopui »Supistuksenkin» toimituksesta. »Supistuksen» vastaavana toi-

mittajana on siitä asti ollut K. Riukuniemi. Vuoden 1910 alusta on lehdellä ollut alkuperäinen nimensä »Wiipurin Sanomat». Se ilmestyy nykyään itsenäisenä lehtenä kolmasti viikossa.

Mutta kaksi kertaa viikossa ilmestyvä »Supistus» ei enää voinut tyydyttää sitä kannattavaa lukijakuntaa. Täytyi saada jokapäiväinen lehti millä keinoin hyvänsä. Useamman turhan yrityksen perästä saatiinkin siihen vihdoin toivottu lupa. Vuoden 1904 alusta alkoi ilmestyä »Wiipurin Sanomain» jatko »*Karjala*» kuusi kertaa viikossa, päätoimittajana Kaarlo Kytömaa 1904—1907, ja vastaavana farmaseutti O. Vuorinen (1904). Vuodesta 1908 alkaen on lehden päätoimittajana ollut maisteri Anto Söderman. Toimitussihteerinä on alusta alkaen tähän vuoteen asti ollut K. Riukuniemi. Muista toimittajista mainittakoon M. Puhakka, A. Salovaara, K. Savonlahti, V. Suominen, S. Eronen, V. Häyhä, V. Suhonen.

»Karjala» ilmestyi ensin 4-sivuisena, mutta laajennettiin sitten v. 1909 suureksi 8-sivuiseksi 7-palstaiseksi lehdeksi. Levenemisalueena on koko Karjala. »Karjalaa» leviää nykyään noin 9,000 kpl., »Viipurin Sanomia» jonkun verran vähemmän.

»Viipurin Sanomain» kannattajapiiristä erosi jo alkuaikoina osa suomalaisen puolueen maltillisempia jäseniä ja heidän äänenkannattajanaan alkoi ilmestyä toinen suomenkielinen lehti, »*Viipurin Uutiset*» (1887—1888). Sen toimittajina olivat: E. af Hällström, A. E. Skogberg ja Hj. Sallmén. Lehden vaikutusvalta näyttää kuitenkin rajottuneen kannattajainsa harvalukuiseen ryhmään.

Varsinaiseksi ja pysyväiseksi kilpailijaksi »Viipurin Sanomille» alkoi v. 1893 ilmestyä »*Viipuri*», josta sitten on kehittynyt Karjalan merkittävin vanhan suomalaisen puolueen äänenkannattaja. Jo alusta pitäen alkoi tuima kamppailu näiden suomalaisten puolueiden äänenkannattajain, »Viipurin Sanomain» ja »Viipurin», välillä ja lannistumattomalla innolla on sitä näihin päiviin asti jatkunut. Wiipuri on ilmestynyt 6 kertaa viikossa, ensin 4-sivuisena 6—7 palstaisena (1894—1908), sittemmin 6—8 sivuisena ja 6-palstaisena. Sitä paitsi on julkaistu vähävaraisemmille 2-päiväistä painosta (1894—1905) ja v:sta 1906 alkaen 3-päiväistä. Päätoimittajina ovat olleet: Juhani Alin (Arajärvi) (1894—1896), Heikki Sariola (1896—1898), Emil Forsgrén (1898—1899), Leander Ikonen (1899—1900), E. Pullinen (1900—1901 vastaavana toimittajana, todellisuudessa johti toimitusta tälläkin ajalla L. Ikonen), Akseli Järnefelt (Rauanheimo) (1901—1904), K. N. Rantakari (1904—1905), Juho Torvelainen (1905—1906), Väinö Kivilinna (1906—1908), J. F. Ruotsalainen (6 kk. 1909) ja F. S. Eljas Pauanne v:sta 1909 alkaen. Aputoimittajista mainittakoon O. Järveläinen, joka on ollut lehdessä v. 1894 alusta alkaen, ja on yhä, (väli-

aikoina hoitaen myös päätoimittajan tehtäviä), K. Silander (1895—1899), A. B. Lipponen (2 erää), A. A. Lintulahti (v:sta 1905 alkaen), P. Räikkönen (1899—1902 ja 1905—1907) sekä Onni V. Brummer (Arima) (1902—1904). Lehteä levisi ensi vuotena 2200 kpl., nykyään noin 8000. Leviämisalueena on koko Karjala, etupäässä kuitenkin Etelä-Karjala.

Kun suurlakko v. 1905 oli katkaissut sensuurin kiristävät kahleet, ja valtiollisten ja yhteiskunnallisten kysymysten pohdinta pääsyt uudella vauhdilla tunkeutumaan kansan syvimpiinkin kerroksiin, alkoi uusia sanomalehtiä ilmestyä maassamme tavattoman runsaasti. Erittäinkin on huomattava suurlakon kautta suuresti voimistuneen työväen- eli sosialidemokraatisen puolueen äänenkannattajain runsas lisääntyminen. Tämän puolueen huomattavin äänenkannattaja Karjalassa on »*Työ*», joka alkoi ilmestyä Wiipurissa 1906 vuoden alusta. Sen vastaavana toimittajana oli Anton Huotari ja muina toimittajina Emil Lehén ja Nestori Vallenius (Valavaara). Lehti ilmestyi ensin kerran viikossa, sitten 3-kertaa ja nykyään 6-kertaa viikossa 4-sivuisena ja 6—8 palstaisena. Sen nykyiset toimittajat ovat: M. A. Airola (vastaava), Jalo Kohonen, E. J. V. Huttunen, ja Santeri Jacobsson.

Maamme nuorimman valtiollisen puolueen, maalaisliittolaisten, äänenkannattajana Karjalassa on »*Maakansa*», joka alkoi ilmestyä Viipurissa 1909 vuoden alusta 2-kertaa viikossa 6—7 palstaisena. Päätoimittajat: Otto Niinisalo (1909) ja Antti Juutilainen (1910). Muita toimittajia Antti Anttonen (1909) ja O. U. Anttila (1910). Lehden painos: 4,200 (1909) — 5,500 (1910).

Aikakauslehtiä on Wiipurissa ilmestynyt: *Kansanopisto* (12 numeroa vuodessa, hinta 1 mk. 90 p., vv. 1899—1900), *Kodin Ystävä* (12 num., hinta 1 mk. 15 p., vv. 1899—1905), *Nuori Karjala* (24 num., hinta 1 mk. 90 p., v. 1899) ja *Rauhan Toverit* (12 num., hinta 1 mk., v. 1907 —). Tämän vuoden alusta on siellä sitäpaitsi ruvennut ilmestymään pilalehti »*Ampiainen*».

Sortavalan lehdet.

Sortavalan vanhin lehti on nuorten toimintaintoisten seminaarinopettajain perustama »*Laatokka*», Sanomia Sortavalasta ja Itä-Karjalasta», jonka näytenumero jaettiin marraskuussa v. 1881 ja joka alkoi säännöllisesti ilmestyä seuraavan vuoden alusta kerran viikossa. Ensimäisenä päätoimittajana oli tunnettu kynänkäyttäjä lehtori K. Suomalainen. Häntä seurasivat lehtorit O. A. Forsström (Hainari), K. A. Hougberg (Vaaranen) ja K. Raitio (vuosina 1884—1886)

ylioppilas R. Tirronen (1887—1888), maisteri T. Lehtinen (1888—1893), lehtori E. A. Hagfors (1894—1900), K. Suomalainen (1900—1901), maisteri K. S. Kaikkonen (1901—1907), lehtori A. Rantalainen (1908) ja maisteri Jaakko Laurila v:sta 1909 alkaen. Muista toimittajista viimeisinä vuosina mainittakoon J. Putro (1901), Iivo Härkönen, J. Repo, Y. Laine, T. Vaaranen, Juhani Sjöström (1907—1909) ja Vilho Sederholm v:sta 1909 alkaen. Lehden koko oli alussa pieni, 4-sivuinen ja 4-palstainen. Sitä painettiin 1200 kpl. Mutta hyvä oli että tällainenkin lehti voitiin silloisissa oloissa täällä ylläpitää, sillä, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, varsinaisessa rahvaassa ei ollut kirjallisuuden viljelemisen harrastusta ollenkaan. Tästä vähäisestä alusta alkoi lehti tasaisesti kasvaa niin kokoon kuin tilaajamäärään nähden. Vuodesta 1888 alkaen ilmestyi se kahdesti viikossa. V. 1903 jätettiin painoylihallitukseen anomus saada lehteä julkaista kolmasti viikossa, mutta siihen tuli kieltävä vastaus. »Laatokka» oli näet jo ennättänyt tulla huonoon huutoon ylimmissä piireissä. Toimittaja sai kaksi virallista varotusta, jota paitsi lehti oli lakkautettuna yhden viikon ajan. V:sta 1905 lähtien on »Laatokka» ilmestynyt kolmasti viikossa, 6—7 palstaisena. V. 1906 levisi sitä noin 5000 kpl. Lehti on osaltaan paljon vaikuttanut Sortavalan ja sen ympäristön sekä koko Raja-Karjalan edistymiseen viimeisinä vuosikymmeninä. Kun puolueolot sortovuosina alkoivat yhä enemmän kärjistyä, tuli »Laatokasta» v:sta 1901 alkaen nuorsuomalaisuuden äänenkannattaja.

»Laatokalle» vastapainoksi perustettiin v. 1907 alussa vanhan suomalaisen puolueen äänenkannattaja *»Raja-Karjala»*, joka on ilmestynyt kolmasti viikossa 5—7 palstaisena. Päätoimittajia: Antero Jaakkola (1907), F. S. Eljas Pauanne (1907—1908), Lauri Loimaranta v:sta 1909 alkaen. Muita toimittajia: Aleksis Salovaara (1907), Antti Juutilainen (1908), R. Talvenheimo (1909) ja Juho Katajavaara v:sta 1909 alkaen.

Sosialidemokraatisen puolueen äänenkannattajana on Sortavalassa ilmestynyt *»Rajavahti»* vuoden 1907 alusta alkaen, niinikään kolmasti viikossa 4-sivuisena ja 6-palstaisena. Toimittajia: maisteri Pekka Supinen (v. 1907 vastaavana), Aug. Lindgrén (v:sta 1907 alkaen edelleen), A. H. Hämäläinen (vastaavana v:sta 1908 alkaen edelleen). Lehdessä on v:sta 1908 julkaistu erityinen Joensuun osasto Pohjois-Karjalan lukijapiiriä varten ja ovat sen toimittajina olleet Hannes Satukangas ja J. V. Sainio. Lehteä on levinnyt keskimäärin 5000 kpl. vuodessa Itä- ja Pohjois-Karjalaan.

Tämän vuoden (1910) alusta on vielä edellisten lisäksi alettu Sortavalassa julkaista *»Omahinen»*-nimistä, erityisesti Raja-Karjalan kreikanuskoiselle rahvaalle aijottua puolueetonta sanomalehteä. Tämä

ilmestyy 4-sivuisena kerran viikossa. Vastaavana toimittajana on K. Kononov, varsinaisena Arssi Pantsu.

Myöskin aikakauskirjallisuutta on Sortavalassa julkaistu ja aika runsaasti. Vanhin näistä on »*Peltomies*», joka seminaarinlehtori T. Lehtisen toimittamana ilmestyi 1892—1906 kerran kuukaudessa 16-sivuisena. Tämä oli pienviljelijäin lehti ja vaikutti se aikoinaan paljon käytännöllisenä neuvonantajana maanviljelyksen kohottamiseksi niinhyvin Karjalassa kuin muuallakin Suomessa. Lehden painos oli noin 3200—3400 kpl. »*Kasvatusopillisia Sanomia kristillisille opettajille ja vanhemmille*» ilmestyi Sortavalassa 1893—1907 kerran kuussa, 16 sivuisena. Toimittaja seminaarinlehtori B. Boxström. Painoksen suurin määrä 3500 kpl. V. 1899 alkoi sen liitteenä sekä sen ohessa itsenäisenä lehtenä ilmestyä kerran kuussa »Kasvatusopillisten Sanomain Lasten Lehti». Toimittaja rouva Maria Boxström. Painoksen suurin määrä 8300 kpl. »Kasvatusopillisten Sanomain» lakattua ilmestyy »Lasten lehti» edelleen itsenäisenä ja painetaan sitä nykyään 3000 kpl. Sitäpaitsi ilmestyi Sortavalassa v. 1897—1907 Sergein ja Hermanin veljeskunnan kustantamana kuvitettu »*Aamun Koitto*, hengellistä lukemista Suomen kreikalaiskatoliselle väestölle». Toimittajana oli koko ajan rovasti S. Okulow. Lehteä ilmestyi kerran kuukaudessa 8—16 nelitaitteista sivua ja oli sillä tilaajia noin 400—600.

V. 1908 alkoi 4-sivuisena kahdesti kuukaudessa ilmestyä Sortavalan Evankelisen Seuran kustannuksella ja lehtori B. Boxströmin toimittamana hengellinen kuvitettu lehti »Kaikille» ja Suomen kirkon Sisälähetysseuran äänenkannattajana ja pastori Otto Vilho Aarnisalon toimittamana »Koti ja Kirkko»-niminen aikakauslehti.

Käkisalmen lehdet.

Ensimäinen suomalainen sanomalehti Käkisalmessa oli *Vuoksi*, joka alkoi säännöllisesti ilmestyä v. 1890 alusta kerran viikossa 4-sivuisena ja 5-palstaisena. Lehden perustajia olivat: neuvosmies P. Komonen, kirjakauppias M. Lankinen, kauppias J. Lallukka, kaupunginlääkäri J. E. Rahm, kansak. opettaja J. Vainio y. m. Vastaavina toimittajina olivat M. Lankinen (1890—1898) ja P. Komonen (1899—1901). Muita toimittajia: J. Vainio (1893—1901), Liina Kajava (1893), Antero Tolkki (1895) ja Oskari Korhonen (1900—1901). Miten muokkaamaton maa-ala sanomalehtikirjallisuudelle näillä tienoin vielä silloin oli, osottaa parhaiten se, että tätä ainoaa paikkakunnan lehteä painettiin ensi vuonna vain 300 kpl. Leviämisalueena oli Käkisalmen kihlakunta ja ennen Karjalan radan valmistumista (v. 1894) osaksi

myös Kurkijoki ja Parikkala. Kolmen vuoden perästä laajennettiin lehti kahdesti viikossa ilmestyväksi (1893—1897), sen jälkeen kolmasti (1898—1901). Koko ajan oli lehti nuorsuomalaisten aatteiden ajaja. V. 1901 sai se osakseen ensin kahden viikon lakkautuksen ja kohta sen jälkeen kuoleman tuomion. Lehteä painettiin viimeisenä vuonna 1000 kpl.

»*Itä-Karjala*» oli järjestyksessään toinen Käkisalmen sanomalehdistä. Lehti ilmestyi 1897—1906 kahdesti viikossa ensin 5-palstaisena, sitten viimeisenä vuotenaan 6-palstaisena. Vastaavat toimittajat: maisteri T. Dahlgrén (1897—1904) ja faktori J. O. Lahtinen (1904—1906). Varsinaisesta toimitustyöstä pitivät huolen kapteeni T. Varén (1897), ylioppilas A. S. Majander (1897—1898), pastori J. K. Sakkinen (vuosien 1898 ja 1899 vaihteessa), faktori O. R. Marjanen (1899—1901), faktori J. O. Lahtinen (1901—1905) ja kirjailija Kaarlo Korpilahti (1905—1906). Lehti lukeutui vanhan suomalaisen puolueen äänenkannattajiin aina suurlakkoon asti, jonka jälkeen se yht'äkkiä kääntyi nuorsuomalaiseksi. Lehden painos oli alussa aivan pieni ja vaikutus vähäinen. »Vuoksen» lakkautuksen jälkeen (1901) jäi se paikkakunnan ainoaksi lehdeksi, jolloin tilaajamääräkin lisääntyi. Suurimmillaan oli painos viimeisenä ilmestymisvuonna (1906), jolloin sitä painettiin 1100 kpl. Lehti lakkasi v. 1906:n lopussa, kun sen kirjapainon oli ostanut nuorsuomalaisten perustama Kaakkois-Karjalan Kirjapaino-O.-Y., joka alkoi seuraavan vuoden alusta julkaista »Karjalan Sanomia».

Heti »Vuoksen» lakkauttamisen jälkeen alettiin paikkakunnalla puuhata uutta saman aatteen mukaista lehteä. Tämä aie saatiin kuitenkin toteutetuksi vasta v. 1907:n alussa, kun aikaisempiin anomuksiin ei suostuttu. Silloin alkoi ilmestyä »*Käkisalmen Sanomat*», kolmasti viikossa 4-sivuisena ja 6—7 palstaisena. Vastaavina toimittajina ovat olleet: Kaarlo Korpilahti (1907), kansak. johtaja A. V. Komulainen (1907—1908) ja V. Vesterdahl v:sta 1908 alkaen edelleen. Lehden painos on vaihdellut 1200—1900 välillä.

Vanhan suomalaisen puolueen äänenkannattajana ilmestyy Käkisalmessa tätä nykyä »*Käkisalmen Suomalainen*» kahdesti viikossa 5-palstaisena. Lehti on ilmestynyt 1908 vuoden alusta. Toimittajia: maanviljelijä J. U. Ampiala (vastaava) ja J. O. Lahtinen.

Joensuun lehdet.

Pohjois-Karjalan ensimäinen sanomalehti, »*Karjalatar*», alkoi ilmestyä Joensuussa syksyllä 1874. »Neitosta toivotettiin kaikkialla tervetulleeksi, nuorikolle onnea, menestystä, pitkää ikää ja paljon tilaajia».

Se ilmestyi ensin ainoastaan kerran viikossa, 4-sivuisena 3-palstaisena. Tästä vaatimattomasta alusta sitä vähitellen laajennettiin: 1878 nelipalstaiseksi, 1883 kaksisivuisella lisälehdellä, 1886 kaksipäiväiseksi, 1890 viisipalstaiseksi, 1894 kolmipäiväiseksi ja 1899 seitsenpalstaiseksi. Tilaajamääräkin on tasaisesti lisääntynyt: 1874 oli lehdellä vain 247 tilaajaa, 1893 noin 1200, ollen korkeimmillaan v. 1902, jolloin sitä levisi noin 5,400 kpl. Toimittajina ovat olleet: kolleega H. Piipponen (1874—1877), rehtori J. M. Alopaeus (1877—1883), kansak. opettaja A. Ryynänen (1883—1889), toimittaja T. Könönen (1890—1893), maisteri Tyko Hagman (1894—1897), lehtori J. V. Ronimus (1898—1905), ylioppilas Ilmari Kivinen (v. 1906) ja T. Könönen uudelleen v:sta 1907 alkaen. Lehti on koettanut kulloinkin ajaa etupäässä niitä asioita, jotka paikkakunnalla ovat tulleet päiväjärjestykseen. Puoluekannaltaan on »Karjalatar» ollut enemmän tai vähemmän väritön, mutta viime vuosina on se asettunut varmasti vanhan suomalaisen puolueen ohjelman kannalle. Leviää nykyään noin 3800 kpl.

»Karjalattaren» kilpailijana alettiin v. 1900 Joensuussa julkaista *»Pohjois-Karjalaa»* kolmasti viikossa 4-siv., 7-8 palstaisena. Mutta tämä reippaasti alotettu lehti joutui kohta sensuuriviranomaisten pahaksi silmätikuksi, aiheuttaen lehdelle jo ensi vuoden lopussa 4 kuukauden lakkautuksen, jota seurasi v. 1902 vielä toinen 5 kuukautta kestänyt pakollinen vaitiolo. Hengissä lehti kuitenkin näistä pälkähistä pääsi, kunnes puolueolot siltä elämän langan katkaisivat vuoden 1906 lopussa. Toimittajia: Erik Enberg (v. 1900 vastaavana), E. E. Takala (1900—1901), U. Brander (1900—1903), Aug. Andberg (vastaavana 1901—1904), P. Puhakka (1904—1905) ja T. Könönen (1905—1906). Alussa oli lehden painos 2000, viimeisenä vuonna 1500 kpl. Lehti on erityisesti ajanut nuorisoseura-aatetta.

Kuten jo mainittiin, lakkautettiin »Pohjois-Karjala» puoluesyistä. Vuoden 1906 lopulla joutui näet lehden omistusoikeus nuorsuomalaisten käsiin. Seuraavan vuoden (1907) alusta alettiin näiden äänenkannattajana julkaista *»Karjalan Sanomia»*. Toimittajia: maisteri Johannes Laine (vastaavana 1907—1909) ja Ari Pitkänen (1907:stä alkaen, v. 1909:stä alkaen myös vastaavana). Toimitukseen ovat myös kuuluneet: N. E. Lampinen, J. Törrönen sekä aika-ajottaisin Simo Eronen, Juho Lukkarinen ja Yrjö Juuti. Jo ensi vuonna painettiin lehteä 4,200, vuoden 1909 lopussa 5000 kpl. Leviää kaikkialle Pohjois-Karjalaan.

Joensuussa ilmestyneestä aikakauskirjallisuudesta on mainittava »Paimenääniä Karjalasta», Ylä-Karjalan rovastikunnan pappien perustama hengellinen aikakauslehti. Tämän toimittajana oli kaup. saarnaaja N. J. Laamanen. Lehti ilmestyi vain vuoden ajan (1881)

nelisivuisena, kaksipalstaisena ja kahdesti kuukaudessa. Paria muutakin pientä aikakauslehteä on täällä väliaikaisesti julkaistu. Pastori Eero Hyvärinen painatti Joensuussa 1889 toimittamaansa »Raamatun Ystävää», joka ilmestyi painoarkin koossa kerran kuukaudessa, ja lääkket. lis. E. Broms aikakautista julkaisua, jonka nimenä oli »Terveys».

Varsinaisesti joensuulaisena aikakauslehtenä alkoi täällä v. 1908 alusta ilmestyä »*Nuori Karjala*», päätoimittajana kansak. opettaja P. Puhakka. Tämä alkujaan nuorisoseuraliikkeen äänenkannattaja on nyt tämän vuoden (1910) alusta laajentanut ohjelmaansa niin, että siihen kuuluvat: nuorisoseura-asia, kansanopisto-asia, voimisteluja urheilupyrinnöt, kotiseutututkimus ja vielä kirjalliset pyrinnöt. Lehteen on kuluvan vuoden alusta liittynyt suuri joukko näihin asioihin perehtyneitä henkilöitä niin hyvin varsinaisiksi toimittajiksi kuin avustajiksi. Lehti ilmestyi vv. 1908—1909 10 kertaa vuodessa, v. 1910 alusta kerran kuukaudessa (24 siv.). Sitä on levinnyt keskimäärin 1,000 kpl., pääasiallisesti Pohjois-Karjalaan, osaksi myös muuhun Karjalaan ja Pohjois-Savoon.

Maaseutukuntain lehdet.

Edistyksen kasvaessa ja yhteiskunnallisten asioiden harrastusten lisääntyessä on edistyneimmissä kunnissa ruvettu julkaisemaan niin sanoaksemme pitäjien eli maaseutukuntain omia äänenkannattajia.

Vanhin näistä on »*Säkkijärven Sanomat*», jotka alkoivat ilmestyä keskellä vuotta 1898. Lehti ilmestyi yhtenäisesti v. 1905 loppuun, jolloin se lakkasi varojen puutteessa. Lehteä tuli 52 numeroa vuodessa ja oli sen hintana 3 mk. 22 p. Toimittajina olivat: Matti Heinonen (v:een 1899), Juho Reijonen (1900—01), Mikko Terho (1902—03), Viki Tuunanen (1904) ja J. Primus Leppänen (1905). Kustantajina: kaupp. Simo Junnola (1897—1900), sitten kannatusyhdistys. Lehden kanta alussa puolueeton, sitten nuorsuomalainen.

Toinen järjestyksessä on »*Jaakkiman Sanomat*». Tämä lehti perustettiin v. 1906. Päätoimittajina ovat olleet: Juho Kaartotie (1906—1907) ja Jaakko Liukko sekä toisena toimittajana Emil Fennander (1908—1909) ja v:sta 1910 alkaen edelleen Valter Mäkelä. Lehti ilmestyy kerran viikossa tavallisesti 4-sivuisena ja 5-palstaisena. Sitä levisi ensi vuonna noin 500 kpl., nykyään 980 kpl. Lehden kanta oli 1906—1907 nuorsuomalainen, sen jälkeen puolueeton. Painetaan Käkisalmessa.

»*Parikkalan Sanomat*» perustettiin keväällä v. 1908. Toimittajia: kauppias T. Ahokas (v. 1908 vastaavana), A. Vuorelainen

(v:sta 1908 alkaen, v:sta 1909 syksystä lisäksi vastaavana) sekä maisteri Konrad Vento (v. 1909). Lehti on ilmestynyt kerran viikossa 4-sivuisena ja 5—6-palstaisena. Sitä levisi ensi vuonna 1600 kpl., nykyään 1900—2000. Levenemisalueena etupäässä Elisenvaaran radan varret. Lehti on painettu Savonlinnassa, paitsi osana vuotta 1909 Viipurissa.

Tämän vuoden alusta on Parikkalassa toimitettuna alkanut sitäpaitsi ilmestyä vanhan suomalaisen puolueen äänenkannattaja *»Parikkala»*.

Sitten on mainittava pari aikakauslehteä, joita kylläkään ei Karjalassa painettu eikä aina sieltäkäsin toimitettukaan, vaan jotka silti kuuluvat karjalaiseen lehdistöön. Ne ovat kuvitetut *»Karjalaisten Pakinoita»* ja *»Karjalan kävijä»*, kumpikin rajantakaista Karjalaa koskevan valistusliikkeen äänenkannattajia, jotka ilmestyivät: edellinen vv. 1906 (puolivuodesta) 1907 loppuun, jälkimäinen vv. 1908—1909. Edellinen ei ilmestynyt aivan säännöllisesti — painoylihallituksen rettelöimisten vuoksi — vaan usein suurina yhdistettyinä, erinimisinä vihkoina, mutta silti oli sillä aikakauslehden luonne. Se painettiin Jyväskylässä, toimitettiin Salmista ja Sortavalasta käsin. Jälkimäinen painettiin ja toimitettiin Helsingissä. Kumpaakin lehteä toimitti Iivo Härkönen; Karjalan kävijän vast. toimittajana oli yliopp. K. W. Hoppu.

On moitittu Karjalan sanomalehtiä — niinkuin kyllä muitakin — siitä, että ne, varsinkin valtiollisten olojemme kärjistyttyä ja puolueintohimojen valtaan päästyä, ovat käyttäneet räikeätä, jopa muka turmiollistakin kieltä. Tässä moitteessa on osaksi perääkin. Mutta toiselta puolen on sanomalehtien vaikutus Karjalan kansaan ollut niin opettavaista, niin rahvaan käsitteitä laajentavaa ja niin herättävää laatua, että mielellään unohtaa ne moitteet, joita niitä vastaan voitanee tehdä.

K. S. Kaikkonen.

RAJA-KARJALAN RAUTATIEN PUOLESTA. *)

Raja-Karjalan ehdotettua rautatietä ajattelee moni erämaanradaksi, jolla kyllä olisi tärkeä kansallinen merkitys, mutta joka ei tulisi taloudellisesti kannattamaan. Tämä pelko on aiheeton. Alku- ja keskiosaltaan, s. o. Sortavalan tai Kaalamon seutuvilta Koirinojan satamaan Impilahden kunnan itäkulmalle, on radan kannattavaisuus selittämättäkin selvä. Siellähän ovat Hämekosken, Leppäkosken ja Läskelän suuret puuhiomot. Siellä on Jylhävaaran pieni puuhiomo sekä Välimäen ja Pitkänrannan kaivokset, joista jälkimäinen tulee käyntiin, jouduttuaan suuren englantilaisen yhtiön haltuun. Koirinoja on pohjoisen Laatokan paras satama, josta nyt jo kulkee melkoinen liike yläMaahan. Impilahti, jonka halki rata tulisi keskiosaltaan kulkemaan, on hyvänpuoleisesti viljelty ja väkirikas kunta; 846 neliökilometrin alueella elää siellä 11,000 asukasta.

Tulemme sitten radan loppupäähän, Koirinojan—Suojärven väliseen osaan. Erämaita se kyllä siellä taivaltaa ja harvaan asuttuja seutuja, mutta näissä erämaissa piilee runsaita luonnonrikkauksia, jotka vain odottavat käyttäjäänsä ja jalostajaansa. Suojärvi on maamme metsärikkaimpia kuntia. Se hirrenmyönti, mikä vuosien kuluessa on Suomen valtion välityksellä tapahtunut Suojärven tilallisten metsistä, ei ole niitä suurestikaan harventanut. Lisäksi tulee vielä Annan ruukin alue, jossa on laskettu olevan noin 193,000 ha. metsämaata, soita järviä y. m. lukuunottamatta. Melkein kaikissa Suojärven kunnan järvissä on runsaasti rautamalmia.

Tärkeitä voimalähteitä vastaisen paperiteollisuuden varalle tulisivat Suojärven kosket olemaan. Näitä koskia on kunnan alueella kokonaista 12. Pohjoisesta laskee Salojärveen Kuukkausjoki. Siinä on kaksi koskea: Aittakoski ja Juvankoski. Suojärvestä juoksee Äänisjärveen suuri Suojunjoki. Sen vesimäärän voipi arvata jo sii-

*) Tohtori O. A. Hainari-vainajalta emme kerinneet saada lupaamaansa kirjotusta Raja-Karjalan edistyspyrinnöistä. Sensijaan saamme julkaista tässä hänen alkujaan »Raja-Karjalaan» kirjoittamansa lämpimän kirjotuksen Raja-Karjalan rautatien puolesta.

täkin, että kaksi sen lisäjokea, Torasjoki ja Irstanjoki, ovat kumpikin noin 80 kilometriä pitkiä. Irstanjoki tulee Aunuksen Karjalan aarniometsistä. Suojunjoessa on Suojärven kunnan alueella seuraavat kosket: Kattilakoski, Pajukoski, Jehkilän ylä- ja alakoski, Hautakoski (putous 2 m.) Pitkäkoski (kaksi eri koskea; putous 6:30 ja 2:7 m.) — Salmin kunnan alueella on Suojunjoessa vielä 4 koskea: Saarikoski (put. 4:4 m.), Juka (put. 8:9 m.), Keijaskoski (put. 4:7 m.) ja Kulmu (put. 4:2 m.)

Salmin kunnassa ovat myös Uuksunjoen ja Tulemajoen kosket otettavat huomioon Raja-Karjalan rautatien liikennemahdollisuuksia arvostellessa.

Uuksunjoen kosket:

Ala-Sahakoski	putous	4:0	m.;	hevosvoim.	236
Ylä-Sahakoski	»	3:7	»	»	217
Kivikulmakoski	»	3:1	»	»	180
Sirnitskoski	»	2:9	»	»	171
Jukakoski	»	4:5	»	»	225
Ruhankoski	»	13:0	»	»	4,500

Tulemajoen kosket:

Tulemankoski	putous	5:6	m.;	hevosvoim.	375
Dolgosenkoski	»	1:7	»	»	112
Pieni Jukakoski	»	11:1	»	»	744
Suuri Jukakoski	»	15:3	»	»	1,132
Rompakkokoski	»	2:5	»	»	124

Tärkeän tekijän, Raja-Karjalan rautatien taloudellista kannattavaisuutta arvosteltaessa, muodostaa se liikenne, minkä se tulisi vetämään puoleensa Aunuksen Karjalasta. On otettava huomioon, ettei koko rajantakaisessa Karjalassa ole ainoatakaan rautatietä. Puolisen kymmentä vuotta sitten nousi kyllä kysymys rautatien rakentamisesta etelästä käsin Petroskoin kaupunkiin, mutta tämä hanke ei ole johtanut sen enempiin toimenpiteisiin. Monia kymmeniä peninkulmia täytyy nyt Aunuksen Karjalassa tavarain taivaltaa päästäkseen kuluttajien käsiin. Vientitavaroita ovat etupäässä kala, lintu ja muu metsäriista. Tuontitavaroita ovat jauho, suola, metallivalmisteet, pellava, kankaat ja rihkama. Jos sellainen helposti pilaantuva tavara kuin kala ja lintu, kulkemalla osan matkaansa rautatiellä, tulee yhtä päivääkin aikaisemmin perille, pyrkii se tietysti lähemmälle rautatieasemalle.

Eteläisen Aunuksen Karjalan koko liike tulisi näin ollen talvis-

aikaan suuntautumaan Koirinojaan. Tämän liikkeen piiriin kuuluvat Tulemajärven, Mäen, Videlen ja Tuuloksen pitäjät sekä Aunuksen kaupunki. Aunuksen Karjalan keski- ja pohjois-osille olisi Suojärvi lähin rautatieasema. Tähän liikepiiriin tulisi kuulumaan noin parisenkymmentä Aunuksen Karjalan pitäjää, kaksi kaupunkia ja eräitä pienempiä teollisuuslaitoksia.

Erittäin huomattava paikkakunta näiden joukossa on Sunku, jossa pidetään Pohjois-Venäjän suurimmat markkinat. Sungun markkinat alkavat tammikuun 13 p:nä ja niihin kokoontuu väkeä Aunuksen ja Vienan-Karjalasta sekä laajalti muualtakin. Kalaa, lintua, raavaan ja poron lihaa, sekä metsäneläinten nahkoja ja pellavia tuodaan sinne suunnattomat määrät. Suuri osa tästä tavarasta tulisi arvatenkin kulkemaan Raja-Karjalan rautateitse Pietariin ja muihin eteläisiin liikepaikkoihin. Suojärvelle on Sungusta 160 kilometriä. Pitkä taival kyllä, mutta kuitenkin lyhyin matka rautatielle. Hevosmatka talvisaikaan Sungusta Pietariin lienee lähes 600 kilometriä.

Raja-Karjalan rautatien tulisi päättyä Suojärven itärannalla. Siitä itään päin sijaitsevat Suojunjoen kosket, sieltä käsin käy tie Aunuksen Karjalaan.

O. A. Hainari.

V

KARJALAISIA JA KARJALAN YSTÄVIÄ

Jamani-veljekset runoa laulamassa.

VIENAN LÄÄNIN ETEVIMMÄT RUNONLAULAJAT.

On jo verrattain myöhäistä ryhtyä piirtämään muistosanoja niistä miehistä ja naisista, jotka Lönnrotille ja hänen aikalaisilleen lauloivat esi-isäimme parhaimmat ja kauniimmat runot ja laulut. Heillä on jo ammoin ollut »suussa Tuonen suitset, kaulassa Manalan kahleet». Mutta mahtinsa, laulut suuret, he jättivät lapsillensa ja siksi tulee jälkeentulevaisten vaikka myöhäänkin heitä muistella ja viivähtää hetkinen heidän unohdetuilla hautakummuillansa kuuntelemassa mitä kalmiston kuuset humisevat, mitä ne kertovat menneiden sukupolvien raadannasta, kärsimyksistä ja taisteluista.

Ennen muita ansaitsevat Vienan läänin runolaulajat muisteloamme. Ovathan he niitä varsinaisia Kalevalanlaulajia. Ilman Vienan läänin runoja ei meillä olisi Kalevalaa, tuota teosta, joka omassa kirjallisuushistoriassamme alotti uuden ajanjakson ja joka maineen siivillä on kantanut Suomen nimen kauvas maamme rajojen ulkopuolelle. Ikävä vain, että tietoja heidän elämäntarinoistaan on vaikea saada. — Tässä käytetyistä tiedoista saa kirjoittaja kiittää etupäässä tarkastaja A. A. Lähteenkorvaa (Borenius), tohtori K. F. Karjalaista, kauppias I. Marttista ja opettajia P. Lesojeffiä ja Aatu Kurosta, jotka niitä ovat tutkimusmatkoillansa Vienan läänissä keränneet.

Alamme retkeilymme etevimpien runolaulajien luota Vienan läänin runoalueen kaakkoisesta kolkasta, Tsirkkakemin varsilta. Lönnrotin ajoista saakka on Kellovaaran pieni kylä ollut tunnettu runoistaan. Tänne oli naitu Latvajärven kuuluisan Arhipan sisar,

Moarie, joka oli kotoisin hyvältä lauluseudulta ja oli mainio laulaja. Myöskin hänen miehensä *Miihkali*, jonka isä oli Ponkalahdesta syntyisin, oli ollut taitava laulaja, ja laulut peri vielä heidän poikansakin, *Simana*. Päiväkirjassaan kertoo Lönnrot laulatuksistaan Kellovaarassa huhtikuussa 1835: »Tulin ensinnä Kellovaaraan, jossa vanhalta akalta, Latvajärven Arhipan sisarelta, kirjotin usiampia runoja. Iltapuolella Jyskyjärveen päin matkaan Kemijokea myöten. Jäätä varottiin jo huonoksi, jonka tähden läksi kaksi miestä saattamaan, äsken nimitetyn akan poika setänensä (djädo). Yöllä makasimma vähän aikaa metsäpertissä ja muun aian matkasimma, minä nukkuen reessä. Siinä kerran laululla heräsin kylläki somasti. Toisessa metsäpertissä akan pojalta Simanalta kirjottelin 2 tiimaa lauluja, ja iltapuolella tulimma Jyskyjärveen.» V. 1872 laulatti Lähteenkorva Simanaa uudestaan ja mainitsee että miehellä runot olivat yhtä tuoreessa muistissa kuin Lönnrotin laulattaessa; lauloipa hän vielä pari uuttakin, eli kaikkiaan kymmenen runoa. Myöskin Simanan sukulainen *Riigoine Maksima* oli hyvä laulaja, vaikka ei kiireisenä heinäaikana ehtinyt Lähteenkorvalle laulamaan kuin kolme runoa.

Hilippä Huotarini ja Hoto Nykäni.

Varsinaisilla runomailla pysytelläksemme on meidän Kellovaarasta suunnattava kulkumme länttä kohden. Matkan saatamme tehdä luonnollista kulkureittiä, Njuokki-, Kiimas- ja Luvajärveä myöten ja käväistä näiden järvien rannoilla sijaitsevissa Pääkönniemen, Piismalahden, Nokeuksen, Kiimasjärven ja Luvajärven kylissä. Kaikista näistä kylistä on runoja muistoonpantu, mutta suhteellisesti vähän tunnemme täältä etevämpiä laulajia. Lönnrot kävi täällä vaan kerran, v. 1837, ja silloinkin hätäisesti, Europaeus taas ei nimeltään ole maininnut ainoatakaan laulajistaan. Mainittavimmat 1870-luvulla laulaneista ovat olleet Pääkönniemessä *Fekli Jouhkimanpoika*, Nokeuksessa *Harkkoine Lari* ja *Riigo*, Kiimasjärvessä *Senkkani Miihkali*, Huotarin vaimo *Nasto*, *Jeusseini Mikittä* ja *Innine Arhippa*, Luvajärvessä *Ontreini*, *Tomenttie*.

Luvajärvestä, joka on läntisin kylä Kiimasjärven runoaluetta, jatkamme yhä matkaamme länteen päin ja saavumme suurelle Kivijärvelle, jonka rantamilla tapaamme useita kyliä. Ensiksi pysähdymme Miinoan järven rannalla olevaan pieneen Miinoan kylään. V. 1839 viipyi Castrén täällä kokonaisen viikon muistoonpannen loitsurunoja. Myöhemmin on usea runonkerääjä Miinoassa laulattanut terävämuistista Kliimon naista *Marppa Jeusseintytärtä*, joka oli Akonlahdesta kotoisin ja on nähtävästi säilyttänyt laulajaksi tunnetun isänsä lauluvaroja. Hänen poikansa *Jyrki Hikkone* on tunnettu tietäjä. »Miehessä on kyllä sanoja, maailman käynyt, kirjamies, ja kaikki» lausui eräs kertoja.

Miinoasta kulemme vesitse saarista rikasta Kivijärven (Kiitehen) avarata selkää Akonlahteen. Matkan varrella saattaisimme pysähtyä kauniilla asemalla olevassa Tetriniemessä, mutta erikoista laulajaa sieltä emme tunne. Sen sijaan on pienestä Sappovaarasta mainittava »Laulu-Hilippä» *Hilippä Huotarini* ja *Hoto Nykäni*, ei suurien runovarojensa tähden, vaan siksi, että he edustavat sitä vanhaa laulajapolvea, joka Venäjän Karjalastakin nykyisin on sukupuuttoon kuolemaisillaan. Olemme kohta perillä Akonlahdessa, joka jo kauan on järvelle näkynyt. Tämä nykyisin suurehko kylä on Kivijärven luoteispäässä, lähellä Suomen rajaa.

Entisinä aikoina on Akonlahti ollut erittäin runoista rikas. Akonlahdesta oli kotoisin se laukkukauppias, Remsosen renki *Timone*, jolta Sakari Topelius-vanhempi v. 1820 sai ensimäiset venäjänkarjalaiset runot, siitäkin päättäen, että Europaeus näkyy juuri Akonlahdessa v. 1845 laulattaneen samaa miestä. Täältä sai Lönnrot v. 1832 ensimäisen suuren saaliinsa Trohkimon isännältä *Soavalta*. Tätä taloa kuvaa Lönnrot, kun hän 1833 kulki sitä tietä Suomeen, seuraavasti: »Akonlahdessa poikkesin Trohkimon taloon, missä minut vanhana tuttavana ystävällisesti vastaanotettiin. Sauna pantiin heti lämpiämään huolimatta siitä että jo oli sangen myöhäinen hetki; olin näet sinä päivänä kulkenut 5 peninkulmaa, 2 ratsain ja 3 jalan. Talo, joka edellisellä käynnilläni oli ollut köyhissä oloissa, oli tänä vuonna kaskimaistaan saanut paljon rukiita ja teki nyt kahta varakkaamman ja hauskemman vaikutuksen.» V. 1839 muistoonpani Castrén Akonlahdessa yhdeltä ainoalta laulajalta lähes 40 loitsurunoa, paitsi satuja ja tarinoita. Castrén kertoo tämän laulajan pitäneen häntä mitä ankarimmassa työssä kokonaista viisi vuorokautta. Toinen yhtä hyvä laulaja oli ollut poissa ja sitäpaitsi löytyi joukko pienempiä laulajia; melkein kaikilla oli jotakin laulettavaa tai kerrottavaa. Tuon suuren laulajan nimeä ei Castrén matkakertomuksessaan mainitse, mutta, kuten Lähteenkorva hyvillä syillä on osottanut, on hän nimeltään ollut *Homa*.

Homan kertovaiset runotkaan eivät todennäköisesti ole kokonaan hänen kanssaan menneet maan rakoon. Veljekset *Mikihvoara*, *Ossippa* ja *Huotari Omenaini* Lytästä ovat nähtävästi oppineet Homalta laulunsa. Varsinkin Ossippa oli etevä kertomarunojen tuntija. Hänen kerrotaan kulkeneen paljon pohjosen perillä m. m. Norjan-Lapissa. Mikihvoara taas oli mahtava tietäjä ja patvaska, jonka maine kuului kauvas aina tuollepuolen Uhtuan ja Vuonnisen. Etevä loitsija oli myös *Poahkomie Omenaini*. »Oli sukkelasanainen, mitä viisaimpia vain miehiä. Hammasmaosta se loihti ja peästi, kun kansa tuli kipeäksi.» »Patvaska oli ensimäisiä ja tietäjä »ilman-ikuni». Patvaskana, jonka »varat» olivat voittamattomat oli Poahkomie laajalti tunnettu.» Poahkomie kuoli v. 1902 noin 90 vuoden vanhana. — Laulaja ja tietäjä oli myöskin purevista sanansutkauksistaan tunnettu Iivanaini Prokko.

Poahkomie Omenaini arpomassa.

Mutta jätämme Akonlahden suunnataksemme kulkumme pohjoista kohden. Akonlahdesta Kivijärveen mennessä on meidän poiketta va Hietajärven pienoisessa aivan Suomen rajalla olevassa kylässä. Tässä kylässä tapasi Europaeus joulukuussa 1845 varsin huomattavan laulajan. »Siinä oli vanha eukko», sanoo Europaeus, »jonka kyllä työn tuskin sain lauluille, mutta sen yksi sana maksoi enemmän kuin monta kymmentä muiden». Europaeus kiinnitti Lönnrotin huomiota siihen, että Hietajärven eukon laulussa Pohjolan isännän nimenä oli Joukahainen ja että Vanhan Kalevalan lopussa 30:nä runona oleva Kilpalaulanta olisi oleva ennen pohjolan häitä, jonka huomautuksen Lönnrot uutta Kalevalaa kokoonpannessaan ottikin varteen. Tämä eukko ei ollutkaan tavallisia naisia. Kotoisin hän oli Latvajärvestä ja omaa sukuaan *Toarie Lesoni*. Kolme miespolvea sitten, eli noin v. 1800, oli kaukaa, likeltä Valkeanmeren rantaa, Suikujärvestä tullut tänne rajaseudulle mies paeten sotamiehenottoa. Hänen oikea nimensä oli Tomenttei Sikoff, mutta täällä alettiin häntä kutsua Lauri Huoviseksi,

jonka nimen asianomainen itsekin omisti. Lähes kymmenen vuotta palveltuansa renkinä nai pakolainen yllämainitun Taarian, joka palveli samassa talossa, ja parikunta, saaden lehmän vuoden palkastaan, valitsi asuinpaikaksensa Kuivajärven niemekkeen Suomen puolella. Lehmänsä sitoivat he puuhun, tekivät havumajan suojakseen ja alkoivat pesää rakentaa, peltoa perata ja kaskea kaataa. Ne olivat sitkeätä ja lujaa väkeä nuo tuon ajan ihmiset. Sitä kuvaa seuraavakin Taarian itsensä varotukseksi miniöillensä kertoma tapaus. Taaria oli ollut kyntämässä, kun tuli synnytyksen hetki. Vastasyntyneen kääri äiti riepuihin, jätti sen kivirauniolle, kunnes sai kynnetyksi peltosarkansa loppuun, vasta sitten läksi kotiin, lämmitti saunan ja vei pienokaisen sinne lämpiämään. Taaria eli 102 vuoden vanhaksi.

Miina Huovinen.

Laurin pojista muutti nuorin, *Timo*, läheiselle Hietajärvelle. Timo toi vaimokseen Vuokkiniemestä Anni Jouhkontyttären ja alussa seurasi myötäkäyminen parikuntaa, »jyviä oli puurnussa, kalaa korvossa ja rahaa kukkarossa». Mutta sitten tuli onnettomuus. Vuotta ennen Timon kuolemaa, v. 1864, paloi talo tavaroineen, seurasi suuret nälkävuodet ja niin täytyi Annin lähteä poikineen, tyttärineen kerjuuseen kauvas Venäehelle, Kemiin, Sorokkaan, Vienankaupunkiin, Kargopoliin j. m. Ja köyhyydestänsä ei Hietajärvi sitten enää olekaan nousnut. Mutta näihin saakka on Hietajärvellä pidetty kunniassa isoäidin perintöä, runoja ja taikoja. Timon pojista ovat *Miina*, Ohvo ja Jaakko osanneet runoja. Varsinkin Miina on etevä tietäjä ja patvaska. Hän on ikäisekseen järkevä mies, osaa paljon loitsuja ja taikoja ja uskoo niihin järkähtämättömästi. Muuan tuttava hänestä kertoo: »Hyvin rattoisa ja iloinen sekä ehdottomasti vieraanvarainen ukko on Miina, ja mielellään hänen pikku pirtissään hetkisen kuuntelee ukon rattoisaa pakinaa. Köyhähköä ja puutteellista elämää on hänkin ikänsä elänyt. Mikä ukon vanhoilla päivillä perinee, kun ei ole tukea, ei turvaa». 21 vuotiaana Miina nai 16 vuotiaan Tomenttein tyttären Iron Luvajärvestä. Kerran vaan näki Miina Ironsa »Spoassan praasniekalla» Miinoassa, meni vuoden päästä sulhasiksi, sai ensi

kerralla rukkaset, mutta meni toisena päivänä uudelleen »ja kun Miina nenäliinalla Iroa hartioille ripsahutti (hiljalleen löi) niin Iron mieli muuttui, Iro meni, vaikkei Tomenttei olisi tyttöään antanutkaan. Miina koppasi neijon korjahansa, häät pidettiin ja ventsäyhyttiin sitten jälestäpäin.»

Yhä pohjoista kohden kulkien tulemme Niskajärveen, josta on mainittava veljekset Iivanaiset *Omosso* ja *Ossippa*. Täältä sopii meidän pistäytyä Kontokissa ja muissa sisämaan kylissä. 6—7 virstan päässä »Kontokin matalla» on salon sydämessä pieni Saarijärven kylä, joka sekin näkyy olleen runokylä, siitä päättäen että sieltä Vuokkiniemeen naitu *Okahvie Mäkeläini* osasi koko joukon runoja, jotka hän oli kotonaan oppinut. Vuoden 1872 matkasta kertoessaan lausuu Lähteenkorva m. m.: »Sisämailla ei näy vielä minkäänlaisia laulun riutumisen enteitä. Genetz ja allekirj. olimme Vuokkiniemen kautta tulleet Kenttijärveen, joka on kolmen tai neljän peninkulman päässä ensinmainitusta kylästä kaakkoiseen päin. Kohta sinne tullessa tavattiin pieni kymmenvuotias poika, joka uljaalla näöllä ja oivallisesti jo runoja lauleli.» Vahinko vaan että nämä kylät, Kenttijärvi, Kostamus, Kontokki, Koivujärvi, Vonkajärvi, muihin verraten harvoin ovat runonkerääjien matkoihin sopineet. Vasta 1837 vuoden matkalla kävi Lönnrot täällä. Varsinkin Kostamuksesta oli saalis tällöin hyvä. Siitä kertoo Lönnrot: »Aamulla saavuin Kostamukseen, joka on samannimisen järven rannalla. Siinä oli kymmenen taloa, joista monet hyvin rakennettuja ja kaksi varakasta. — — Runoja, satuja, sananlaskuja j. n. e. neljänä päivänä.» Myöskin Europaeus käväisi näillä mailla, mutta kumpikaan kerääjä ei mainitse laulajainsa nimiä. Myöhemmille kerääjille, Lähteenkorvalle ja Inhalle, laulaneista henkilöistä mainittakoon ensi sijassa Kenttijärveltä *Riikoini Simana*. Simana oli tietäjä ja metsämies hyvä, tappoi yksin aina 30 peuraa yhtenä talvena, karhuja kaatoi useampia, mutta köyhänpuoleinen eläjä hän siitä huolimatta oli. Laulaja oli myös *Oksenie Iivanantytär, Karppasia*. Koivujärven laulaja oli *Markke Lesone*. Markke oli ensimäinen eläjä kylässä. Oli hyvä laulaja ja tekaisi itsekin laulun, kun jotakin erinomaisempaa kylässä sattui.

Voisimme täältä mennä suoraan Vuokkiniemeen, mutta palaamme Niskajärveen, josta läksimme. Sieltä on vaan kaksi peninkulmaa pitkä, taloton taival siihen kylään, johon Suomussalmen vesistöä myöten on Suomen puolelta mukavin pääsy, nimittäin Kivijärven kylään. Kivijärvestä alotti Lönnrot v. 1833 sen runonkeruumatkan, joka antoi suoranaisen sysäyksen Kalevalan kokoonpanoon, ja tätä tietä kävi Lähteenkorvan retkikunnankin matka v. 1872, puhumatta muista. Läh-

teenkorvan arvostelu kylästä on: »Kivijärvi on pieni eikä runoista rikas, jonka tähden katsottiin parhaaksi kohta erota, niin että Genetz yksin jäi Kivijärveen ja sieltä suoraan meni Vuokkiniemen kirkonkylään, jota vastaan Berner ja allekirj. poikkesimme länteen päin Latvajärveen, johon Kivijärvestä on kymmenen virstaa maamatkaa.» Sen jälkeen on kumminkin innokas kansanrunouden kerääjä, kauppias Iivana Marttini kotikylästään koonnut melkoisen määrän kansanrunoutta, mikä osottaa kuinka tärkeätä olisi ollut jo vuosikymmeniä sitten saada paikkakuntalaiset mukaan keräystyöhön. Suurempia kertomarunojen taitajia ei kylässä ole ollut, mutta sen sijaan hyviä häävirsien esittäjiä ja itkijöitä, kuten Vuonnisessa syntynyt Päntin »naini» *Iro*, »kylän patshas» *Muarie* (Iknattaisen Iivanan tytär), *Outi Lesoni* ja *Siklin Oksenie*. Kertovaisia runoja osaa kuitenkin myös Malahvien Ontron nainen *Maura Marttini*. Muutama piirre tässä hänestä: »Maura Marttini on vanhankansan ihminen. Hän ehkä kiinteämmin kuin kukaan toinen pitää kiinni »vanhan rahvahan» opetuksista ja esimerkeistä. Hän melkein jumaloitsee vanhan rahvaan tapoja ja oloja ja näkee kaikessa uudessa pahaa ja turmeltunutta. Selvää siis on, että hän runoutta, kaikkia lajia ihailee. Onhan se »vanhan rahvahan» parhain perintö jälkeläisille. Hänestä ovat parhaatkin nykyaikaiset laulut aivan mitättömiä vanhojen runojen rinnalla.»

Ontro ja Maura Marttini.

Kuuluisa ja yleisesti tunnettu runoistaan on sitävastoin ollut Kivijärven naapurikylä Latvajärvi. Ottaen lukuun hänellä olevat Vason-, Nauvun, ja Haapovaarat, sekä kauvempana olevat Kossin ja Lapukan, käsittää Latvajärvi kaikkiaan yli puolisataa taloa, mutta on muuten aina ollut Karjalan köyhimpiä kyliä. Ontro Marttini on kertonut että hän kerran nuorena, noin v. 1835, mennessään muutamien toisten kanssa Kivijärvestä Latvajärveen, oli tavannut latvajärveläisiä taipaleella suosiltoja korjaamassa. Sattuivat juuri olemaan aterialla, ja ruokana oli paljasta »silkkuo» (suurimmaksi osaksi olkijauhoista tehtyä leipää) ja »muikieta maitoa».

Latvajärvessä ovat eläneet Vienan-Karjalan kuuluisimmat runonlaulajat. Aina Kalevalan ilmestymisestä saakka on ollut tunnettu

Arhippa Perttuni, jonka laulamia runoja on Kalevalassa enemmän kuin kenenkään yksityisen laulajan. Kun Lönnrot v. 1834 kulki runonkeruussa Vienan läänissä sai hän runsaimmat runovarat tältä vanhalta ukolta. Mutta ei siinä kyllä, Arhipan runot olivat vielä sisällykseltään ja muodoltaankin muita etevämmät. Käynnistään Arhipan luona kertoo Lönnrot Kalevalan ensimäisen laitoksen esipuheessa seuraavaa: »Ehkä senlaisia runoja kuin nämät vielä joksiki löytyy kansan muistossa, niin mahto niitä ennen vanhaan olla paljolta enemmin. Latvajärvessä Vuokkiniemellä haasto talon ukko Arhippa, joka nyt oli 80:nen vanha ja jolta yhtäläiseen, mitä ennätin, kirjotin kaksi päivää perätysten, tästä asiasta seuraavalla tavalla: »Voi», sanoi hän, »kun minä lassa taattoni kera Lapukassa nuotalla kävin. Oli meillä kasakkana eräs mies Lapukasta, sekin oiva laulaja; ei taattoni veronen. Kaiket yökauet laulettih he rupiamiseen, eikä että kahetsi yksiä sanoja. Lähti sitä sillon pakinata. Minä vaan piennä poikahutjukkana istuin vieressä nuotiolla kuunnellen ja oppien mitä tuon tuostaki alon muistaa. Vaan paljo minulta heittihen mielestä. Jos nyt taattoni eläisi, niin kahtena netelinä et hänen lauluja kirjottaisi. Senlaisia laulajoita ei enää maahan synny ja kaikki häviävät ne vanhat laulut pois kansasta. Nykynen kansa jo heittää ne vanhat kaunihit runot ja sommitteloo omiaan, enimmiten poikien ja tyttöjen keskinäisistä ilvehyksistä, joilla en voisi suutanikana häväistä». Matkakertomuksessaan Lönnrot lisää, että Arhippa näin puhuessaan heltyi melkein kyyneliin asti ja että hänenkin oli vaikea liikutuksetta kuunnella ukon kertomusta. Lönnrot kertoo edelleen että Arhipan talo, vaikka olikin köyhä, hänestä tuntui hauskemmalta kuin moni varakkaampi, ja jatkaa sitten: »Itse ukko Arhippaa koko talo kunnioitti kuin muinaisaikaista patriarkkaa ainakin, ja sellainen hän oli minunkin silmissäni. Sen ohella hän oli vapaa monesta ennakkoluulosta, jotka muualla täällä ovat vallitsevina. Hän ja koko talon väki söi minun kanssani saman pöydän ääressä, samalla kertaa ja samoista astioista, mitä harvassa muussa paikassa on tapahtunut. Mitäpä siis merkitsikään se pieni kömpelyys, jota ukko syödessään osotti! Hän esim. otti käsin kalan vadista ja pani sen minun lautaselleni. Kuinka oudolta tämä vanhuksen tarjomis-tapa näyttäneekin, ymmärsin kuitenkin panna arvoa

Latvajärven rukoushuone ja kalmisto.

hänen hyväntahtoisuuteensa. Ruokahalu ei siitä ollenkaan kärsinyt, sillä täällä, kuten myös muissa tämän seudun taloissa pidetään hyvin tarkkaa huolta käsien pesemisestä ennen ateriaa; tämä peseminen toistetaan aterian jälkeen». Ennen Arhippaa oli Lönnrot tavannut ainoastaan yhden yhtä hyvän laulajan, Juhana Kainulaisen Kesälahdella v. 1828. Köyhä, omilla varoillaan runonkeruussa kulkeva maisteri kun oli, ei Lönnrot voinut Kainulaista palkita kuin yhdellä ruplalla, mutta Arhipalle hän antoi 3 ½ pankkoriksiä. Tosin sanoo hän eräässä kirjeessänsä muutamalle ystävällensä, että jos olisin varakkaampi, haluaisin antaa kummallenkin vaikka 20 ruplan kunniapalkinnon.

Kaikkiaan lasketaan Arhipan runot lähes 60:ksi. Paitsi Lönnrotia panivat niitä kirjaan yliopp. J. F. Cajan v. 1836 ja Castrén v. 1839.

Perttusien suku kerrotaan olevan peräisin Oulun joen varsilta tai Oulun tienoilta. Sieltä oli Latvajärveen ensiksi muuttanut eräs Homan nimellä tunnettu mies tai tämän isä. Homa oli sukutarinan mukaan Arhipan isänisän-isä.

Lönnrotille valittaessaan vanhan runolaulun alenemista, mainitsi Arhippa esimerkiksi senkin, ettei yhdestäkään hänen pojistaan enää tullut laulajaa, kuten hänestä isänsä jälkeen oli tullut. Mutta siinä hän erehtyi. Yksi pojista, *Miihkali*, peri isän runot, voipa melkein sanoa, että pojasta tuli vielä tunnetumpikin laulaja kuin isä oli ollut. Olkoon kuitenkin heti mainittu, että pojan runovarat eivät kuitenkaan enää olleet yhtä hyvät kuin isän.

Arhippaini Miihkali — sillä tällä nimellä Miihkali Perttusta kotiseudullaan tavallisesti kutsuttiin — oli nuorin neljästä veljeksestä. Hän syntyi Latvajärven Valtasen vaaran Arhipassa, mutta hänen syntymävuottansa ei tarkoin tiedetä, on arveltu siksi vuosia 1806 tai 1808, mutta äskettäin on Vuokkiniemen kirkon arkistosta saatu tietoja, joista päättäen hän olisi syntynyt vasta v. 1815. Avioliittoon meni Miihkali v. 1840 Saarijärveltä kotoisin olevan Fofana Savinovan tyttären Pelagian l. Palagan kanssa. Että elämä ei ole leikkiä noilla kylmillä pohjan perillä, sai Miihkali pitkän elämänsä kululla yllin kyllin kokea. Hänestä ei tullut kaupalla kävijää, yhden ainoan kerran vaan kävi Oulussa ja silloinkin toisen apumiehenä. Huuhdan raatamisella, kalastuksella ja käsityöllä koki hän perhettänsä elättää. Ylen vaikeaksi kävi toimeentulo varsinkin sen jälkeen kun vanhempien veljienkin lapset joutuivat Miihkalille. Hän oli nimittäin aluksi asunut lapsuutensa kodissa yhdessä vanhempien veljiensä Riion ja Matin kanssa, mutta nämät kuolivat parhaassa ijässä vaimoineen, jättäen jälkeensä pienet lapsensa. Miihkali ei raahtinut työntää orpoja mierontielle, vaan otti hoitoonsa, josta seurasi että suu oli asetettava entistä tar-

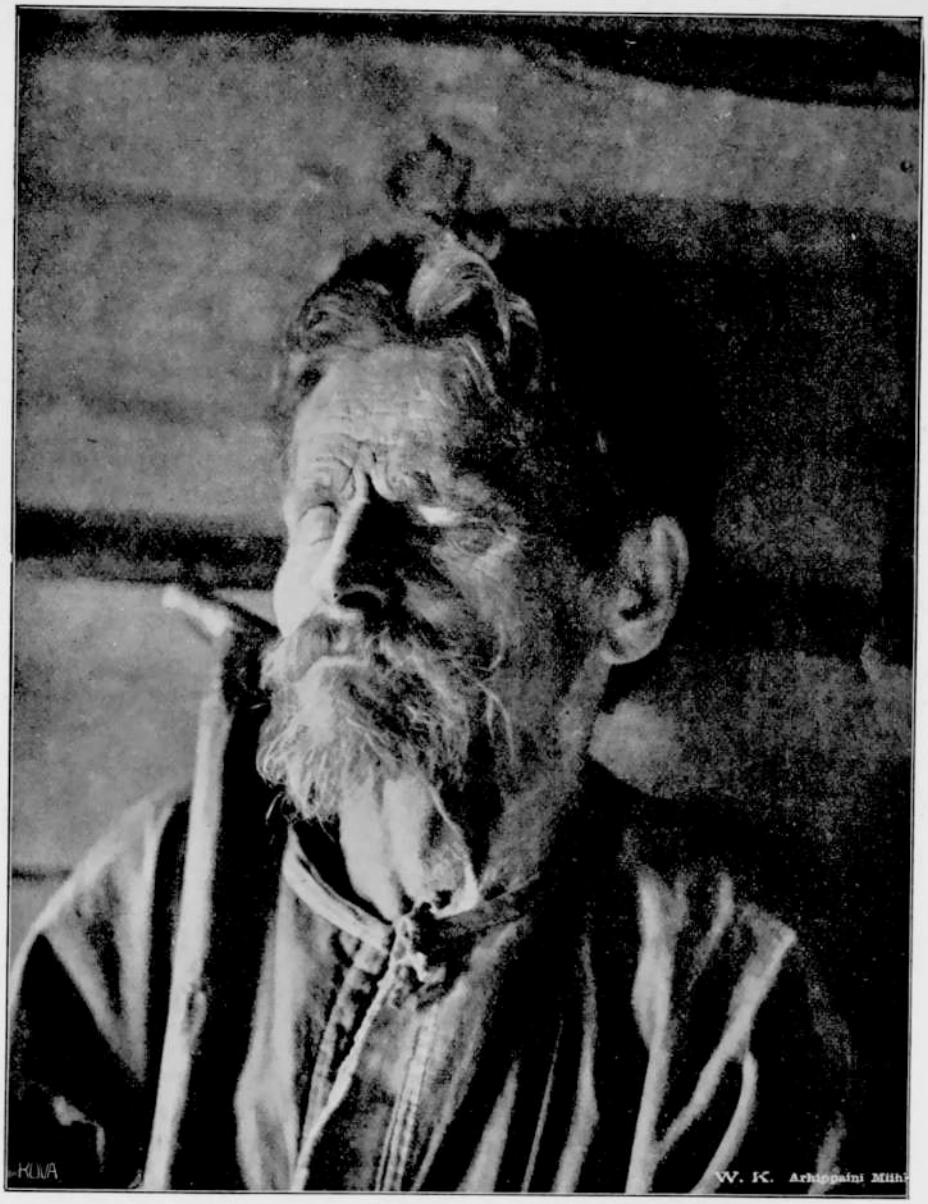

Arhippaini Miihkali.

kemmin säkkiä myöten. »Vuosikausih ei nähty selkietä leipiä; syötih konsa ruokua oli, toisin aijoin suatih syömättäki olla», kertovat vanhat. Perhettänsä koetti Miihkali elättää miten parhaiten osasi: kynti ahkerasti peltotilkkujansa, pyysi Lapukan järvestä syksyt, keväät kaloja useampia viikkoja kerrallaan, kuleksi talvisin Suomessa turkin-ompelussa ja lampaan nahan muokkaannassa. Mutta sittenkin kova puute

usein pusersi kyyneleet helläsydämisen perheenisän silmiin. Karjalankin oloissa erikoisuutena mainitaan että Miihkali ei ollut milloinkaan maistanut teetä, ja kahviakin juonut vain yhden kupin Oulussa käydessään; ripakkovedeksi oli Miihkali kahvia nimittänytkin. Ja kaiken lopuksi kohtasi Miihkalia surkea onnettomuus, joka sanan täydessä merkityksessä teki pimeäksi hänen elämänsä lopputaipaleen. Viidenkymmenen seuduissa hän kadotti näkönsä tullen umpisokeaksi. Tauti oli esiintynyt kovana päänporotoksena ja silmätautina, jota oli kestänyt lähes vuoden, kunnes näkö meni vasemmasta silmästä ja sitten jää peitti oikeankin. Sokeana oli Miihkaili kokonaista 38 vuotta. Mutta nytkään ei Miihkali työttömyydessä aikaansa kuluttanut. Hän kävi taloloissa käsikiveä pyörittämässä, survomassa ja jauhamassa petäjän kuorta, halkoa hakkaamassa, verkkoa kutomassa j. n. e. Pienen poikasen tai tyttösen kulettamana kulki hän näin pitkin kylää talosta taloon ja lauleli kiveä pyörittäessään vanhoja runojaan. Viimeiset 17 ikävuottansa eli Miihkali poikansa Petrin hoidossa ensin kirkonkylässä, sitten Latvajärven Suurisaari-nimisessä saaressa. Loppuijällään sai hän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta 100 markan suuruisen apurahan vuosittain, josta vanhus runon sanoilla kiitteli, laulaen:

Arhippaini Miihkali syömässä.

Sokie ajattelouve,
niin on tuota tuumoave:
»Auttoa hyvä Jumala
tuota suurta Suomen nientä,
Helsingin herroja hyvijä!
Vahingoista varjelkoh,
sulosesti suojelkoh!
Peitteä hyvä Jumala,

siivilläh hyvä Jumala,
niinkun lintu poikijah!
Antoa hyvä Jumala
juossa laivat lastineh
kohti herrojen kotija,
Kaupin herran kartanoita!
Varjele vakani Luoja,
kaitse kaunoni Jumala
Helsingin herroja hyvijä
sorkista sotihevosen,
kavijoista vainovarsan!
Varjele vakani Luoja,
kaitse kaunoni Jumala
Helsingin herroja hyvijä
sotipellon sorrannasta,
miesten tappotanterilta,
miesten miekkojen nenistä!» j. n. e.

Kooltaan oli Miihkali »helpponi», s. o. pienenpuoleinen ja vaaleaverinen mies; luonteeltaan taas hyväluontoinen, hilpeämielinen eikä aivan puhelias. »Kiroilevan ei hänen milloinkaan kuultu. Jos joskus Miihkali vihastui, joka harvoin tapahtui, oli närkästyksen merkkinä vain sanat »hui pratj.» Varsinkin vanhemmalla ijällään Miihkali oli Jumalaa pelkääväinen, viettäen aikansa alituisesti rukouksissa. Miniänsä Outi, joka oli Miihkalin kuolinvuoteen ääressä, kuuli appiukoltaan: »Herra, pelasta minua syntistä.» Kyläläiset tosin pelkäsivät Miihkalin hengen lähtöä, arvellen, että Miihkali, joka lauloi »neljää luatua Väinämöisestä» ja »paljo Lemminkäisestä» ja täten oli paljon tehnyt syntiä, kuolinhetkellään laulaisi kaikki virtensä, mutta niin ei tapahtunut. »Rauhallisesti niinkuin unehen nukkui iltamyöhällä. Moniahan kerran nyökäytti päätään». Tämä tapahtui syysk. 3 p:nä 1899. Miihkalin viimeistä leposijaa kuvaa eräs omin silmin näkijä: »Kun Suursaaresta, Petrin talosta vähän matkaa soudetaan Huuhtisaaren ohi on Kalmosaaressa Latvajärven hautausmaa. Kun rannasta 45 askelta kuljin kalmistoa tulin Miihkalin haudalle. Kuusten ja koivujen keskellä on aukko metsässä ja siinä hautakumpu. Hautakummun eroittaa selvästi vielä, sillä se on sen verran ylempänä, olevasta maasta. Hautakumpu on sammalien peitossa. Kummulla kukkii mustikat ja puolukat. Pari lautaa on ollut haudan peitteenä. Nyt ovat laudat lahonneet ja sammal niitä peittää. Kummulla on puuristi, jota kattaa jyrkästi laudat. Vielä riippuu ristissä neljä nauhaa, mitkä ovat aikoinaan olleet valkoiset. Kummun reunalla on sammalen peitossa vanha reen aisa, jolla Miihkalin jäännökset rannasta hautaan kannettiin. Miih-

kalin oikealla puolella on Palagan kumpu. Miihkalin haudan ristissä on Miihkalin puumerkki leikattuna. Siinä laulajan muistot. — Miihkalin miniä Mari, Huotarin vaimo, antoi 5:lle akalle 15 kopeekkaa kullekin, että akat »itettiin». Ja niin 5 »akkoa» itki Miihkalin haudalla, kun laulaja Miihkali Perttunen kätkettiin tuonne sadun ja laulelon maan, Karjalan poveen.»

Miihkalin runovarat on unhosta pelastanut pääasiallisesti tarkastaja A. A. Lähteenkorva, joka vuosina 1871, 1872 ja 1877 ne hyvin tarkkaan pani muistoon. Miihkali osasi lähes 70 runoa, yhteensä noin 4,000 säettä. Sokeuden aikana olivat nämät runot laulajan ainoita huvituksia. Niiden laadusta lausuu Lähteenkorva: »Isänsä runoista hän usein kyllä muistaa ainoastaan pääjuoksun, jättäen pois kuvauksen hienommat vaihevärit, vaan semmoisina lyhennyksinäkin ne vielä yhteensä vastaavat melkein viidennekseen vanhan Kalevalan sisällystä.»

Muut Latvajärven laulajat, vaikka heidän joukossaan on ollut eteviäkin, eivät kohoa Arhipan ja hänen poikansa Miihkalin rinnalle. Sivuutamme sentähden tällä kertaa laulajat sellaiset kuin Spiireisen Moissein, hänen poikansa Kusman, Pankron, Karhu-Timon y. m., jotka muussa yhteydessä kyllä ansaitsisivat tulla esitetyiksi.

Muistokivi, jonka Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kesällä 1909 pystytti Miihkali Perttusen haudalle.

Matkalla Vuokkiniemeen viivähdämme hetkisen pienessä T s e n a n eli T s e n a n n i e m e n kylässä. Ei siksi että runon kerääjällä tässä kylässä myöhempinä aikoina olisi ollut sanottavaa tekemistä, mutta Lönnrotin aikaan oli Tsena runollisessa suhteessa huomattava paikka. Täällä näet elivät kuuluisiksi tulleet laulajat *Jyrki* ja *Petri Kettuni*. Jyrki Kettusen laulamat runot ovat ensimäisiä Vienan läänin runoja, joihin Suomen yleisö sai tutustua. Tammikuun 23 p:nä 1821 lauloi Jyrki Uudessakaarlepyyssä Sakari Topelius vanhemmalle kuusi pitkää kertomarunoa, jotka Topelius sitten julkaisi »Vanhoissa runoissaan». Myöhemmin Lönnrot laulatti häntä Tsenassa huhtikuun lopulla 1834 saaden saman verran uusia. Matkakertomuksessaan kertoo Lönnrot tästä: »Tsenanniemessä olin yötä ja panin kirjaan naapurin isännältä Jyrki Kettuselta useita runoja, kirjoittaen myöhäiseen yöhön. Seuraavana aamuna jatkoin samaa työtä. En ollut edellisellä matkallani tavannut häntä kotona, muuten olisin jo silloin toimittanut tämän työn. Tämä Jyrki oli Uudessakaarlepyyssä tohtori Topelius vainajalle laulanut, kuten kertoi, kokonaista kolme päivää. Minua siis

suuresti ihmetytti, etten Topeliuksen kokoelmasta löytänyt niitäkin, jotka hän nyt lauloi. Hän selitti minulle kuitenkin asian sanomalla: »Kuuluupa ne jo teillä olevan ennestään petsatoittuna, a miksi niitä uuelleen laulaisin.» — Petri Kettuni taasen on tullut tunnetuksi itse sepittämistään runoista. Niistä on täydellisimpänä säilynyt runo »Kettusen toimituksista», jonka Lönnrot ensi kerran julkaisi Kanteleensa IV:ssä osassa v. 1831. Tässä runossa runoniekka leikillisesti kuvailee omaa elämäänsä ja kosintaansa, eräässä toisessa taas tyttärensä kosintaa. Lönnrotin käydessä Tsenassa oli Petri jo ollut kuolleena 3—4 vuotta. Hänestä kävi se maine että hän olisi voinut laulaa yhtämittaa vaikka kaksi viikkoa, jos vaan olisi saanut syödä ja nukkua välillä. Hän oli nainut Suomesta, Kiimingistä.

Väkirikkaasta Vuokkiniemen kirkonkylästä, jonne Tsenasta on vaan vähäinen matka, ei tunneta erikoisen taitavaa runolaulajaa. Mikä tähän on syynä, emme tiedä, kenties on kylän asema kirkonkylänä ja liikekeskuksena aiheuttanut runojen vähyyden, sillä onhan tunnettua että keskustoista entisaikain käsitys ja tavat yleensä pikemmin häviävät kuin syrjäkylistä. Luullaksemme ei Vuokkiniemen kirkonkylässä myöskään aikaisemmin ole oikein perinpohjaisesti koetettukaan kerätä, sillä keräilijät tavallisesti ovat ensin kaukaa etsineet, likeltähän kun aina ovat tienneet saavansa.

Vuokkiniemen kirkonkylästä käännymme luoteisille ilmoille Suomen rajalle päin Vuonnisen laulurikkaaseen kylään. Matkalla pistäymme kuitenkin ensiksi Venehjärvessä, kylässä, joka on tunnettu hyvästä maanviljelyksestään ja suurista karhuntappajistaan. Kylä on ollut vanhojen tapojen ja pitämysten tyyssijoja, jonka vuoksi täältä tunnetaan useita vankkoja tietäjiä. Oikein muka Lapista ovat Venehjärven miehet runonsa oppineet. Vielä 1830-luvulla eli *Outokka Lesoni*, aikansa suurimpia tietäjiä, »lujia tietohuisissaan» olivat myös *Oksenttei Lesoni*, *Hökkä-Petri* ja varsinkin *Suolahden Iknatta*. Mutta kertomarunoja eivät he, yhtävähän kuin muutkaan tietäjät, sanottavasti osanneet, vaan ainoastaan loitsuja, joita he tarvitsivat ja käyttivät ammatissaan. Venehjärven naislaulajista mainittakoon uuttera häävirsien laulaja *Sokie Hoto*.

Tien varrella käväisemme vielä Ponkalahden pienehkössä kylässä, jonka kautta Lönnrotkin v. 1833 kulki Wuonniseen, minne täältä on vesitietä pari peninkulmaa. Tältä matkalta kertoo Lönnrot soman sivukohtauksen. Soutajina oli Lönnrotilla kaksi poikaa, joista toinen oli 15—20:n, toinen 7—8:n vuoden ikäinen. Tuli selville että vanhempi pojista osasi runoja ja Lönnrot alkoi kirjoittaa niitä muistoon, mutta tämä kävi nuoremman mielestä niin hitaasti että tämä alkoi pelätä ettei ehtisikään kertoa satuansa eikä saisi siitä luvattua palkkaakaan

»rossaa» (kahden kopeekan lanttia) ja alkoi itkeä. Lönnrot'in ei auttanut muu kuin keskeyttää runojen kirjoitus ja panna muistoon pikku pojan satu. Poikien nimiä ei Lönnrot mainitse, mutta Lähteenkorvan onnistui vielä v. 1877 tavata vanhempi. Hänen nimensä oli Lukkani Huotari, Prokkosia.

Viimein olemme perillä Vuonnisessa, suurehkossa, mutta köyhässä ja hajallisessa kylässä. Kansanrunoutemme keräyksen historiassa on tämä kylä kaikkein huomattavampia, sillä ovathan Kalevalan syntysanat Vuonnisesta. Täältä runoalueen pohjoiskolkalta löysi Lönnrot ne vapauttavat sanat, joita hän oli etsinyt ja joita silloinen Suomen kansa tarvitsi. Miehet joilla oli suussa tuo suuri tieto, olivat *Ontrei Savasteinpoika Malini* ja *Vaassila Kielöväini*.

Vuonnisessa ollessaan piti Lönnrot asuntoa Miinan talossa, joka oli muita varakkaampi. Parhaimmiksi laulajiksi mainittiin naapuritalon isäntää Ontreita ja Vaassilaa, joka asui salmen toisella puolella. Runonkeruustansa kertoo Lönnrot: »Seuraavan päivän aamupuolella laulatin Ontreita. Iltapäivänkin olisin kernaasti suonut hänen viipyvän luonani; mutta häntä tarvittiin välttämättömästi nuotanvedossa, niin ettei hän voinut jäädä. Toivotin hänelle hyvää saalista, sovittuani sitä ennen hänen kanssaan, että hän, jos saisivat määrätyn joukon kaloja, sitoutuisi laulamaan koko seuraavan päivän. Tähän hän suostuikin. Saalis ei ollut niin runsas kuin olin toivonut; kuitenkin sain seuraavana päivänä hänen sanelunsa mukaan panna kirjaan useita runoja. Mutta illalla, Ontrein mentyä nuottaa vetämään, menin Vaassilan luo, joka asui kapean salmen toisella puolella. Tämä Vaassila, joka etupäässä oli perehtynyt loitsurunoihin, oli vanha ukko. Hänen muistinsa oli kuitenkin viime vuosina niin heikontunut, ettei hän enää osannut sitä, mitä ennen. Väinämöisestä ja muutamista muista mytologisista henkilöistä hän kuitenkin kertoi monta seikkaa, joita ennen en ollut tietänyt. Ja kun sattui niin, että hän oli unhottanut jonkun seikan, jonka minä ennestään tunsin, kyselin sitä häneltä tarkemmin. Silloin hän taas muisti sen, ja niin sain tietää kaikki Väinämöisen urostyöt yhdessä jaksossa, ja sen mukaan olen sitten järjestänyt hänestä tunnetut runot».

Lönnrotin muistoonpanokirjassa on Ontrein laulamia runoja säilynyt vaan 7, osa nähtävästi on kadonnut, mutta sisällykseltään olivat nämät runot erittäin täydellisiä ja eheitä. Vaassilan kertomus todellisuudessa ei sisältänyt kuin hajanaisia kohtia eri runoista, jotka ukko ennen luultavasti oli täydellisemmin osannut. Lönnrotin silmissä oli sillä kuitenkin suuri arvo, hän näki siinä kokonaisen runoteoksen pirstaleita, jotka tuli paikoilleen sovittaa saadakseen runoelman, joka vastaisi muinaisten kreikkalaisten kansallista runoteosta, Homerosta. Todennäköistä on, että Vaassilan korkea ikä osaltansa vaikutti suu-

resti Lönnrotiin, joka vilkkaassa mielikuvituksessaan varmaan luuli edessänsä näkevänsä tietäjän ijänikuisen.

Ontrei oli suuri tietäjä, m. m. hän taisi laulaa karhun hampaat irti ja taas kiinteiksi. Hän ja hänen poikansa soittivat myös kannelta, jossa oli viisi vaskikieltä ja joka nyt säilytetään Helsingin historiallisessa museossa. Ontrei kuoli v. 1856 75 vuoden vanhana. Malisien suku on sekin Suomesta peräisin. Kerrotaan että Savastein isänisänisä, Pietari, on Hailuodosta Vuonniseen muuttanut. — *Vaassila Iknatanpoika*, Kielöväisien sukua, oli tietäjä ja nähtävästi sama kuuluisa noita, joka v. 1839 Castrénille ilmaisi taikakeinojansa.

Ontreini Jyrki ja Homani Ohvo.

Samoin kuin Arhipan laulut menivät perinnöksi hänen pojallensa samoin Ontrein pojat säilyttivät isänsä laulut. Kun tarkastaja Lähteenkorva vuosina 1871, 1872 ja 1877 kulki jälkikorjuussa näillä mailla, oli Vuonninen edelleen vanhan runolaulun pääpesiä. Etevimmät runolaulajat olivat Ontrein nuorempi poika, Haapakuotkuen *Jyrki*, ja hänen vanhempi veljensä *Vassilei* ja *Homani Ohvo*. Jyrki osasi kaikkiaan 29 runoa, yht. noin 2400 säettä. Hänen runojansa kuvaa tarkastaja Lähteenkorva seuraavasti: »Mutta etenkin niissä on ihmeteltävä se, voisi sanoa, klassillinen puhtaus, joka ilmautuu eri aineiden sekoituksen välttämisessä, jossa suhteessa hän on melkein Miihkalia etevämpikin.»

Ohvo oli sekä hyvä laulaja että aikoinansa Vuonnisen suurin tietäjä ja patvaska. Lähteenkorva kuvaa häntä matkakertomuksessaan: »Ohvo ukko mielellään kehuu voittaneensa kaikki kaukaisimmatkin tietäjät ja kuulee mielihyvällä samaa kiitosta muiltakin. Oikeastaan siinä onkin enemmän perää kuin tavallisesti, ja ukko olikin, muinoista ystävyyttä muistellen tällä kertaa kyllä taipuvainen omassa kodissaan tietoansa jakelemaan. Loitsuistaan hän ei tahtonut kuitenkaan luopua, ja ne harvat näyttökappaleet, jotka niistä ennen sekä nyt saatiin, eivät olleetkaan suurempiarvoisia. — Ohvo oli tällä kertaa laulanut 10 hyvää kertomarunoa sekä päälliseksi yhden loitsun. Kun hänelle niistä

tarjottiin vähäiseksi maksuksi yksi rupla, ei ukko ottanut enempää kuin puolen, muistaen tietäjän sääntöä »anna toisen toinen puoli, pahemman parempi puoli». Myös Ohvon vaimo *Matro* oli »tenhosa akka».

Mutta vielä Vuonnista edemmäksi on meidän seurattava runolaulua. Astuttuamme länttä kohden nelisen penikulmaa synkkää saloa, jossa joku kiemurteleva metsäpuro vaan katkaisee matkaa, tulemme maanselän harjanteella olevaan Lonkan eli Lonkkavaaran kyläpahaiseen. Tässä kylässä tapasi Lönnrot huhtikuussa 1834 melkoisen hyvän laulajan, *Martiskan*. Annammepa Lönnrotin kertoa: »Saavuin sinne (Lonkkaan) vähää ennen iltaa ja poikkesin Martin eli Martiskan luo, joksi häntä nimensä diminutiivi-(vähennys-)muotoa käyttäen sanottiin. Jo paljoa aikaisemmin oli häntä minulle mainittu oivallisena runolaulajana. Eikä mieheltä puuttunutkaan sanoja, vahinko vaan etteivät ne hänellä olleet paremmassa järjestyksessä. Enimmästi hän siirtyi toisesta runosta toiseen, niin että se, minkä häneltä panin muistiin, tosin kelpasi täydentämään ennen keräämiäni, mutta ei tarjonnut mitään täydellisiä runoja. Rommipulloni, jonka sisällystä hän ahkerasti maisteli, kuten sanoi, vahvistaaksensa muistiansa, yhä vaan sekoitti hänen ajatuksiansa. Tästä huolimatta hän lauloi minulle loppupuolen tätä sekä kaksi seuraavaa päivää.» Martiska oli myös itse runoniekka. Poronvarkauden tähden, jommoiset noilla seuduin tuohon aikaan olivat tavallisia, Suomessa vankeudessa istuessaan teki Martiska vanhalla runomitalla tapauksesta runon, joka Lönnrotin muistoonpanojen kautta on meille säilynyt. Sukuaan oli Martiska Karjalaisia. Kuusamon Huhmarniemestä oli Martiskan isä, Vaassila, ensin muuttanut Vuonniseen, ja sieltä, kun häntä oli ruvettu vihaamaan, Lonkkaan. Nimensä kerrotaan kylän saaneen hänen lonkkapuolesta tammastaan. 1840-luvun alussa arvellaan Martiskan kuolleen.

Jamani Triihvo.

Martiskan runovaroja ovat hänen poikansa *Maksima* ja Koljolassa asunut *Teppana* säilyttäneet. Hyviä laulajia olivat myöskin Martiskan veli *Hilippä*, ja hänen poikansa *Jehrimä*, jotka jonkun aikaa — enemmän kuin puolikymmentä vuotta — asuivat Vuonnisessa.

Vielä on meillä käymättä pohjoisen Vienan Karjalan suurin kylä Uhut. Täältä tunnetaan useita eteviä laulajia. Kylässä kävi Lönnrot useampia kertoja. Ensi kerralla, v. 1834, viipyi hän siellä kokonaisen viikon, v. 1835 pari päivää ja syksyllä v. 1836 yliopp. J. F. Cajanin kanssa lähes kolme viikkoa. Sekä miehet että naiset lauloivat ensi kerralla. Lönnrot kertoo: »Muuan leski, nimeltä Matro, kunnosti itseään ennen muita. Sittenkun hän puolentoista päivää oli laulanut, sukankudin kädessään, astui hänen sijaansa toisia, jotka lauloivat osaksi hänen laulamiensa runojen toisintoja, osaksi toisia, uusia.» Tämä Matro lienee ollut Röhöstä kotoisin »Löytö-Matroksi» kutsuttu leski. Vuoden 1835:n matkalla tapasi Lönnrot myös muita etevämmän laulajan. Hän kertoo tästä: »Uhtuvassa tapasin ennen tuntemattoman Jamala nimisen miehen, joka esinnä lupasi 5:estä rupilasta kaiken päivän, aamusta ruveten iltaan saakka laulaa ,vaan sitte nähtyä, jotta kynä taisi terävämmin käessäni pyörähellä, kun uskokana, yhtyy toiseen kauppaan. Tätä myöten otti hän laulaakseen 20 pitempätä runoa sanotulla maksolla, ja, mitä muistaisi, päällisiksi. Niin kirjotinki kaiken päivän häneltä. Pieni poika istu lähellä ja veisti joka runolta pykälen puuhun. Pimiän tullen tuli määrätty lukuki täyteen ja toisella päivällä kirjotin luvatuita pienempiä runoja murkinapäiviin asti. Vaan sitte hänestä päästyä keräyty tyttöjä kylästä, jotka kyllä pienensivat poveni 20 kopeikan sedeleistä. Näin sain sekä tästä että muistaki kylistä taasen kyllä runoja.» Mies oli nimeltään Varahvontta Sirkeini ja asui Jamalan talossa. Myöhemmin on Varahvontan lauluja saatu hänen pojiltansa *Triihvolta* ja *Poavilalta*, jotka tässä näemme kuvattuina. Viimeisen kerran v. 1836 Uhtuassa käydessään tuli Lönnrot siihen käsitykseen että siellä olisi ollut kirjoittamista vaikka kahdeksi kuukaudeksi, varsinkin jos satuja eli saarnoja olisi työkseen ruvennut keräämään.

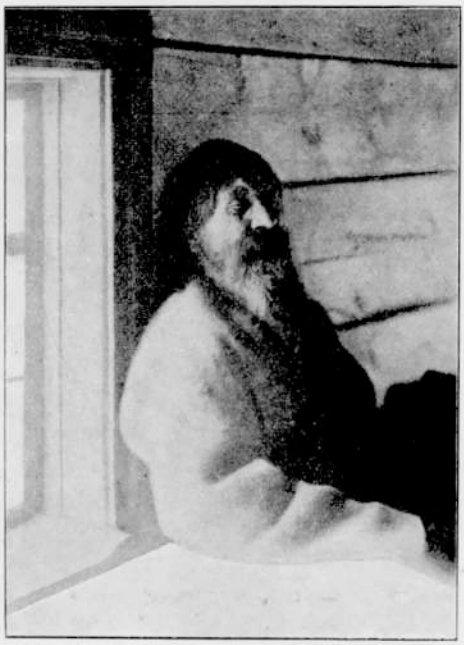

Jamani Poavila.

Uhtuan myöhemmistä etevimmistä runolaulajista mainittakoon ensi sijassa *Hilippäini Arhippa, Ohvokaisia*. Syntynyt oli Arhippa

Hirssolan talossa Uhtuassa. Sairastettuaan 12 vuotiaana ankaraa tautia jäi Arhippa kivuloiseksi koko ijäkseen, joten hänen oli pakko elättää itseänsä kevyemmällä työllä. Hän oli taitava suutari ja teki räätälintyötäkin. Oli myös ahkera kalastaja ja näppärä nuotan-kutoja. »Käpy käskee laulamaan, verkon solmu soittamaan» oli Arhipan tapana sanoa laulamaan ruvetessaan. Sama kertoja, jota edellä olemme noudattaneet, lisää vielä: »Luonteeltaan Arhippa oli iloinen, ystävällinen, mielellään piteli veljensä lapsia sylissään, jolloin lauleli ulkomuistista laulujaan, kertoi satuja ja arvoitteli arvoituksia. Arhippa kuoli koko perheen rakastamana ja naapuriensa kunnioittamana vanhana poikana Hirssolassa 70 ijässä k. 1890 paikoilla.»

Hyvä uhtualainen laulaja oli *Teppini Lari* (Lari Larinpoika Bogdanoff). Nuorena elätti Lari itseään kiertokaupalla Suomessa, sittemmin kirvesmiehenä kotiseudullaan. Vanhoilla päivillään oli Larin, kuten niin usean vanhuksen näillä mailla, pakko turvautua kerjuuseen. Haukuttiin »Vikliksi», jonka nimen sai siitä kun kerran suutuksissaan ampui viklan sanoen: »piessoako sie milma viklität».

Mainittavia ovat myöskin veljekset *Huotarini Jouhko* ja *Kostja*. Jouhko oli niitä harvoja vanhan polven karjalaisia, joka hiukan edes oli saanut sivistystä. Syntyi Uhtuassa noin v. 1805, kävi koulua Skiitan naisluostarissa (toisen tiedon mukaan Kemissä), antautui sitten kauppa-alalle, mutta kyllästyi siihen, pääsi kunnankirjuriksi Paanajärveen, sitten Jyskyjärveen ja viimein kotikyläänsä. Vanhempana Jouhko oli kunnanesimiehenä (golovana) Jyskyjärvessä ja Uhtuassa. Jouhkolle kuvaavana piirteenä mainitaan että hänen oli tapana ratkaista mitättömät riita-asiat antamalla riitapuolille vahvasta koivukepistään, niin että riiteleväin selkä vielä toisenakin päivänä oli kuumana. Kuntalaistensa kunnioittamana kuoli Jouhko noin 85 vuoden ijässä.

Nuorempi veli Kostja syntyi Uhtuassa v. 1820 paikoilla. Hänestä lausuu Lähteenkorva: »Kiitettiin Uhtuen paraaksi laulajaksi, mutta näyttihe sangen sekavaksi loitsujen tietäjäksi.» Mutta Kostja oli kylänsä suurin tietäjä, ja uskoi täydellisesti sanan voimaan. »Hän ei koskaan», sanoo eräs kertoja, »verkkojaan järveen laskenut, jos ei edeltäpäin Vellamon emäntää sovittanut, eikä metsään ansaa virittänyt ja lähtenyt karhuntappoon, jos ei metsänväkeä sovittanut.» Kostja oli myös mahtava patvaska, lähes parisataa parikuntaa hän patvaskoi. Hän kuoli Uhtuassa 1895 paikoilla 75 vuoden ijässä.

A. R. Niemi.

SUOMEN KARJALAN RUNONLAULAJAT.

Suomen Karjalan runonlaulajat eivät saaneet niin suuressa määrin kuin vienankarjalaiset laulaa Kalevalaan — eikä vanhaan Kalevalaan juuri muut kuin Juhana Kainulainen Kesälahdelta ja Mateli Kuivalatar Ilomantsista — mutta kuitenkin niin suuressa, että voimme enimpiä ja myös etevimpiä heistä sanoa Kalevalan laulajiksi.

Paitsi kahta jo mainittua saivat suomenkarjalaisista runonlaulajista antaa runojansa kansalliseepokseemme Simana Sissonen, Simana Huohvanainen, Iro Sissotar ja Arhippa Buruskainen Ilomantsista, Ondrei Sotikainen, Pitkä-Iivana ja n. s. Shemeikan ukot Suistamolta, Davida Iivananpoika Issakainen Suistamon ja Korpiselän välimailta, Iivana Kassananpoika Wornanen Korpiselältä ja Borissan Ontto Suojärveltä, joita Europaeus ja osaksi myös Ahlqvist laulatti, Sireliuksen laulattama Iivana Ratinen ja Polenin puhuttelema Riitta Suistamolta.

Tutustukaamme ensin näihin Kalevalaan laulaneisiin runonlaulajiin.

Kainulainen oli kuudennusmies Kesälahden Villalan kylästä, Humuvaaran talosta. Hänen syntymäajastaan ja ijästään ei ole tietoa, mutta kuolleen ilmotetaan hänen v. 1848. — Siihen aikaan kun Lönnrot osui hänen luoksensa — ensimäisen matkan varrella v. 1828 — näyttää hän olleen parhaissa voimissa ja — talon isäntänä.

Tällä tapaamisella muuten on oma pieni historiansa. Se näet ei käynyt aivan hankaluuksitta. Kun Lönnrot tuli Kainulaisen taloon sunnunt. kesäk. 8 p:nä, ei tämä ollut kotona. »Hän oli paraillaan uittamassa tukkilauttaa Puhoksen sahalle, jolta häntä kuitenkin odotettiin seuraavana päivänä kotia tulevaksi. Koska hänen kotona olevat veljensä vakuuttivat minulle hänellä olevan paljo runoja muistissaan, päätin odottaa hänen paluutaan.» Näin kertoo Lönnrot itse. Mutta »maanantai-ilta jo teki tuloaan, eikä Kainulaista kuulunut». »Talon kaunis asema metsän laidassa sekä vanhan emännän, Kainulaisen äidin, ja muiden perheenjäsenten osottama ystävyys» saattaa kuitenkin odotuksen vähemmän ikäväksi ja L. päättää odottaa edelleen. Vasta tiistai-

iltana K. palaa. Mutta ei vielä silloinkaan kerääjä saa »laulajaa käsiinsä». K. näet vain yönympäristön tuvassa on — aamulla täytyy lähteä työhön. Torstaina on laulaja kuitenkin käsissä.

Kainulaisella oli verrattain runsas runovarasto, koskapa lauloi niitä mainitun torstain ja vielä seuraavan perjantain aamusta iltaan. Lukumäärin mainiten sai L. häneltä 57 runoa.

Hänen runonsa olivat enimmästään metsärunoja ja oli hän ne perinyt isältään, kuululta metsänkävijältä.

Kuivalatar eli kauniin Koitere-järven rannalla, Kontiovaarassa. Hän oli Lönnrotin käydessä hänen luonaan — kahdeksannen matkan varrella, v. 1838 — noin kahdeksankymmenvuotias talonemäntä. Hänellä on nähtävästi myös ollut runsas runovarasto, koskapa Lönnrot sanoo häntä laulattaneensa kaksi päivää ja nimittää häntä »oikiaksi laulajaksi». Nämä laulut näyttävät kuitenkin olleen enimmästään lyhyitä lyyrillisiä ja loitsuja. Muuten tuntuu, kuin Mateli olisi ollut ei ainoastaan laulujen laulaja vaan myös laatijakin. Ilmottaahan Lönnrot eräässä yhteydessä Matelin hänelle, kun hän hänelle luki eräitä muualla muistiinkirjottamiaan lauluja, huomauttaneen: »Vieläkö nyt sitäkin maassa lauletaan ja ken sitä teille lauloi? Minähän sen ennen nuorra tyttönä ollen tein. **)»

Matelin otaksutaan kuolleen v. 1846 tienoilla. Tieto on saatu äskettäin paikkakunnalta. Omituista, ettei hänestä siellä enää muuta muisteta. Tosin kyllä senverta, että hän on ollut »mahtava noita» ja sen todisteeksi kerrotaan juttuja. Tämä ei muuten ole kumma, kun talosta ja seudulta on melkein kaikki Matelin suku hävinnyt — kuollut, muuttanut. — Talo on kyllä vielä jälellä. Entisellä paikallaan se sijaitsee kauniissa lahdenpohjukassaan, sakean männikön keskellä. Samuli Paulaharju kuvaa sitä eräässä muistelmassaan seuraavasti*).

»Siinä se on elellyt se Maammekirjassa mainittu runolaulajatar Mateli Kuivalatar. Siinä ne Lönnrot ja Alhqvist ovat häntä laulattaneet. Vielä on talossa iso, ikivanha savupirtti, jonka korkeana kumuna kaartuvan nokisen harjan alla Mateli on laulujaan sommitellut. Pienoisten, veistoksilla koristeltujen vuorilautojen ympäröimistä ikkunoista käy valo pimeähköön pirttiin, jonka ovensuussa on suuri savukiuvas, laen alla monilukuiset orret.»

Simana Sissonen asui Ilomantsin Mekrijärvellä, samannimisen järven rannalla. Hän oli Europaeuksen hänen luonaan käydessä (v. 1845) 67 vuoden ikäinen — siis syntynyt v. 1778. Kuoli hän todennäköisesti v. 1848.

Hän, Simana Sissonen, »kohoaa niinkuin honka viidakossa kaik-

*) Maammekirja, kappale »Suomalainen kansanrunous».
**) Karjalan Kävijä, 1909, s. 150.

kein suomenpuolisten runontaitajain yli, niin hyvin osaamiensa runojen paljouden kuin myös täydellisyyden kautta». Näin lausuu hänestä Julius Krohn. Todella hän onkin Suomen Karjalan runoalueen etevin laulaja. Sillä hänen laulamainsa runojen lukumäärä nousee aina 82:een, johon ei yhdenkään muun sikäläisen. Onpa hän tässä suhteessa korkeammalla Venäjän-Karjalankin laulajia, joiden huomattavimpain runomäärät ovat 60—70. Säeluvussa hän ei kuitenkaan voita Vienan läänin Arhippa Perttusta. Se näet oli hänellä vain 4000, sitävastoin Arhipalla 4,500. Eikä runoluvussakaan kaikkia runonlaulajia. Karjalan kannaksella näet, Suomen Karjalan siinä osassa, joka luetaan runoalueellisesti Inkeriin kuuluvaksi, on sittemmin tavattu laulaja — Larin Paraske — jonka laulamain runojen luku nousee toiselle tuhannelle.

Sissonen lauloi etupäässä kertovaisia runoja, niinkuin muutkin taitavimmat laulajat, mutta myös loitsuja. Edellisiä osasi hän niin paljon, että voi sanoa hänen tunteneen enemmän kuin puolet Kalevalan runoista. — »Hän osasi laulaa Lappalaisen murhanyrityksestä Väinämöistä vastaan ja maailman synnystä, lyhyen katkelman Pellervoisen kylvöstä, runon isosta tammesta, Väinämöisen ja Joukamoisen kilpalaulun, Väinämöisen veneen veistämisessä saamasta haavasta ja sen parantamisesta, Lemminkäisen surman ja herätyksen, Vipusen luona käynnin, Väinämöisen ja Ilmarisen kilpakosimisen ja jälkimäisen ansiotyöt, Lemminkäisen kutsumatta jäämisen häihin ja väkivaltaisen käynnin Pohjolassa, Väinämöisen purjehduksen kumppaliensa kanssa ja kanteleen synnyn hauin leukaluusta, viimein Sammon ryöstön.»*) Kauneimmaksi ja täydellisimmäksi sanoo Europaeus hänen runoaan »Ilmarisen kosioretki Pohjolaan tai Hiitolaan». »Luonnollista on kuitenkin, että hänen runonsa ovat verrattomasti lyhemmät kuin painetussa Kalevalassa», mutta niinhän ovat olleet kaikkien muidenkin runonlaulajain. Hänen runoistaan on saatu »melkoinen osa niistä vilkkaasti kuvaavista lisäyksistä, jotka tekevät Kalevalan toisen painoksen paljon runollisemmaksi ensimäistä»**). Etenkin on hänen antinsa Samporunoihin merkittävä.

Kontiovaaran talo Koitereen rannalla.

*) Valvoja 1887, s. 54.
**) „ „ s. 55.

Hänellä näyttää muuten olleen omituinen tapa laulaa runoja eri kerroilla eri tavalla.

Uskonnoltaan oli Simana kreikanuskoinen, samoinkuin enimmät muutkin runonlaulajat. Suvultaan hän taas oli »seudun alkuperäistä karjalaista kansaa». Suvun kanta-isä lienee ollut eräs Sisso Ivaanoff, jonka mainitaan eläneen 1600—1700 lukujen vaihteessa.

Simana Huohvanainen, joka eli yksillä pihoilla kuin Sissonen, oli toinen Suomen Karjalan runoalueen etevimmistä runonlaulajista. Hän eli hiukan myöhemmäs kuin Sissonen, nim. vuoteen 1858, joten hän lienee myöhemmin syntynytkin. Hänen ijästään ei mitään tiedetä. Hän »osasi melkein kaikki samat eepilliset runot, mitkä Sissonenkin, jopa jonkun lisäksikin, mutta hyvin vähän loitsuja.» Europaeukselle hän ei kuitenkaan ole kaikkia laulujaan laulanut.

Huohvanainen oli myös paikkakunnan periväkeä. Hänen sukunsa kantaisä lienee ollut eräs Hova, jonka poika Vasili mainitaan kirjoissa v. 1694. — Näitä kumpaakin sukua muuten elää vieläkin Ilomantsissa.

Huvittavaa lienee vielä näistä runo-ukkosista kuulla, kuinka he kerran Europaeukselle yht'aikaa laulaessaan joutuivat kovaan kiistaan siitä, kävikö Lemminkäinen häävieraana Pohjolassa vai Päivölässä.*)

Näiden runoniekkain elinpihoista on edellämain. Paulaharju laatinut seuraavanlaisen kuvauksen: »Jos tahdot Ryökkylästä käsin lähteä runokylään lähemmin tutustumaan, niin voit ottaa soutajan vaikkapa alhaalle rantaan asettuneesta Mustosen talosta, jossa vielä äskettäin vanha 80-vuotias Simana Sissosen tytär mummona eleli, ja kolme kilometriä soudeltuasi olet Sissosen rannassa. Siinä pari taloa lähellä, saunat, kodat rannassa sekä veneet ja kalanpyydykset. Mutta eivät ole talot enää Simanan aikuisia sukutupia, eivätkä muutenkaan entisellänsä, vaan palotellut, hajotellut, muutellut ovat, samoinkuin muinaiset virretkin niiden seutuvilta hävinneet. Ylempänä rinteellä on Huohvanaisen talo, missä ennen se toinen Simana on elellyt, laulellut. Sekään talo ei ole enää entisensä kaltainen.»

Iro Sissotar oli Simana Sissosen sisar ja eli — mentyään naimisiin itsellismiehen Miikkula Jeskasen kera — Ilomantsin Melaselkään kuuluvassa Ostronsaaren Veitsisyrjässä.

»Hänen runovaransa eivät olleet juuri pienemmät kuin veljenkään, vaikka sukupuolen mukaan enimmäksi osaksi toista laatua. Niitä on 78 kappaletta», lausuu J. Krohn »Kalevalan toisinnoissaan». Täten voimme häntä pitää kolmantena Suomen Karjalan etevimmistä laulajista. Europaeus vertaa häntä itse Simana Sissoseen, lausuen: »— —

*) Valvoja 1887 s. 56.

sain kelpolailla runoja, sillä häntä (Simanaa) parempaa eikä vertaistakaan löytynyt sen jälkeen, paitsi hänen sisärtänsä — —».

Iron ilmotetaan syntyneen v. 1797, menneen naimisiin 1823 ja kuolleen 1859. Toinen tieto ilmaisee hänen menneen naimisiin vasta vähää ennen Europaeuksen käyntiä (tämä käynti tapahtui elokuussa 1846), mutta se kai lienee väärä. Europaeus muuten viipyi hänen luonaan useampia päiviä, vähintäin neljä, maksaen hänelle laulamisesta puolen ruplaa päivältä. — Iron miestä kutsuttiin myös Kyyrön Miikkulaksi. Tämän pojista kasvoi kaksi runonlaulajaa, joista myöhemmin.

Arhippa Buruskainen oli loismies Ilomantsin Hattupään kylästä. Hänen syntymävuotensa on otaksuttavasti ollut 1780 ja kuolleen näyttää v. 1846.

Arhippaa näytään elinaikanaan ympäristökylissä kutsutun »ylimmäksi laulajaksi». Meksijärven laulajain veroinen virsimies hän ei kumminkaan ole ollut, sillä häneltä on saatu kaikkiaan vain 24 runoa. (Europaeus 19, Ahlqvist 5.) Totta kyllä, ettei tämä vielä täysin todista, sillä saattoihan hän jättää osan virsiään virkkamatta. Ja ovathan hänen runonsa mainittavan »hyviä ja täydellisiä.»

Arhippa eleli ikänsä naimatonna. Ammatiltaan oli hän metsästäjä, erittäinkin suuri saarvain saalistaja. Jälkimäistä todistaa m. m. hänen »saarvanvirtensä».

Vanhoilla päivillään eleli hän naapurinsa Jyrki Buruskaisen luona. Merkiksi tästä jätti hän useat laulunsa Jyrin vaimolle Moariille, joka niitä sitten leskenä ollessaan Relanderille lauleli.

Myöskin eräs *Natukan Stopa*, suvultaan Karhapää — Relanderille kuuluisaksi laulajaksi kehuttu mies Ilomantsin Nehvonniemestä — lienee saanut, Europaeuksen kautta, laulaa Kalevalaan, mutta varmasti todistetuksi se ei ole tullut. Relander kyllä häntä tapasikin (v. 1888), mutta silloin hän oli jo 90 vuoden vanha ja melkein umpikuuro eikä voinut antaa asiaan mitään selvyyttä. Eikä kyennyt enää esittämään runojakaan. Silloin hän eli Ilomantsin Mutalahdessa. Aikoinaan lienee hän osannut, niinkuin edellinenkin, kertovaisia ja loitsu-runoja. Kuoli noin 20 vuotta sitten.

Mutta siirtykäämme takaisin niihin, ketä Europaeus varmasti laulatti.

Ne, jotka vielä ovat esittämättä, elivät melkein kaikki Suistamon pitäjässä. — Ennenkaikkea on niistä mainittava *Ondrei Isotoff Sotikainen* Loimolan Lytsystä.

Hän lienee ollut Suistamon paras laulaja — samoinkuin hänen sukunsa sen paras laulajasuku*). Varmaa emme voi sanoa, sillä tätä

*) Kts. Relanderin kirjotusta Valvojassa v. 1889, s. 332.

sijaa kiistää suuresti Shemeikan suku ja arvelevatpa eräät, että Sotikaisten laulutaito olisi ollut vain oksa Shemeikkain laulupuusta. On kuitenkin otettava huomioon, että shemeikkalaiset lauloivat etupäässä loitsuja, sensijaan kuin Sotikaiset enemmän eepillisiä runoja.

Muuten on huomattava, ettei täst'edes esittämäimme suomenkarjalaisten runonlaulajain paraskaan pääse runojen runsaudessa ilomantsilaisten suurlaulajain verroille, sillä heidän laulujensa määrät pysyttelevät yleensä vain 20—30 vaiheilla.

Ondrei lauloi m. m. maailman luomisesta (»Suosotka soria lintu»), tammen synnystä (johon myös yhtyi »metshävirsi»), Lemminkäisen lähdöstä »Päivölän pitoihin» (»Savu suarella palaabi»), Väinämöisen ja Joukahaisen vastakkainajosta ja siitä kuinka Joukahainen — »lappalane» — ampui Väinämöisen, »Jumalan virren» y. m. — yhteensä noin 22 numeroa. — J. Krohn on lausunut hänestä (1888): »Ondrei-ukko on vieläkin ympäri kotipitäjäänsä kuuluisa laulutaidostaan ja hyvin moni laulaja tunnustaa oppineensa häneltä taitonsa.»

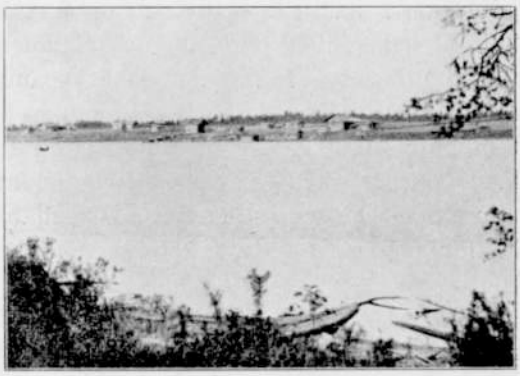

Shemeikan kuulu runokylä nykyään.

Ondrei eli todennäköisesti vuosien 1787 ja 1865 välillä. Varmana voimme pitää ainakin jälkimäistä, kuolinvuotta, koska seuraavana vuonna tavataan henkikirjoista jo hänen leskensä. Kuollessaan hän oli noin 78 v. ikäinen. Syntynyt oli Loimolassa — vasta naituaan muuttanut Lytsyyn, mennen sinne kotivävyksi.

Pitkä-Iivana oli edellisen poika, — oikealta nimeltään Iivana Ondreijoff Sotikainen. Hän on nähdäksemme elänyt vuosien 1823 ja 1869 välillä, vaikka jälkimäisestä vuodesta emme kuitenkaan ole varmat. Hänen elämänlaatuansa kuvaavat toisaalta sanat »liikkuja mies» ja toisaalta »kova metshämies».

Laulut, joita hän lauloi, olivat tietystikin enimmäkseen isän laulamia, mutta on hän osannut muitakin. Viimeksimainitut sanotaan hänen oppineen matkoilla ollessaan.

Europaeuksen käydessä hänen kotitalossaan (v. 1845) oli hän 22 vuoden ikäinen.

Ondrein toinen poika Fedotta oli myöskin laulaja — etevämpikin kuin Iivana, mutta häntä ei ole Europaeus saanut laulattaa.

»Shemeikan ukoista» lienevät saaneet laulaa Kalevalaan vanhukset *Jaakko Hilipoff* ja *Iivana Shemägin* ja heidän poikansa *Pedri Jaa-*

koljoff ja *Iivana* ja *Ondrei Ivaanoff* — siis melkein kaikki, jotka Europaeuksen käydessä Shemeikassa elivät. Vieläpä otaksutaan Mikitänkin, Iivana Ivanoffin vanhimman pojan, saaneen siihen antaa säkeitänsä.

Jaakko Hilipoff, eli, kuten häntä myös kutsuttiin, Hilipän Juakoi näyttää eläneen vuosien 1770 ja 1853 välillä. Hän lienee nuorempana, mikäli kerrotaan, ollut aika varakaskin, mutta sittemmin näyttää hänen rikkautensa, huolettoman elämänsä vuoksi, huvenneen vähiin. Hän näet on ollut aika iloinen eläjä — oikea laulajaluonne.

»Mutta runomahti hänessä pysyi aina voimakkaana, henki joustavana ja ruumis terveenä. Juhlallisen näköisenkin kertovat ukon olleen. Ryhdikkään vartaloltaan ja kasvojen hienopiirteisten, harmahtavan täysparran peittämien. Päälaki oli paljas»*).

Kansa mainitsee häntä aivan maankuuluksi laulajaksi. Sellainen hän ei liene läheskään ollut, sillä hänen laulamainsa runojen määrä tuskin noussee kahtakymmentä korkeammalle ja sitäpaitsi ovat hänen runonsa etupäässä loitsuja. Loitsujen taitaja — ja samalla taikatemppujen tekijä — hän kyllä on ollut mahtava. »Ihmetellen jutellaan vielä tänäkin päivänä Juakoin monia käsittämättömiä taikatemppuja. Hän osasi muun muassa manata pyssynkin lukkoon. Koko hääjoukon läsnäollessa teki hän sen kerran Tolvajärven kylässä, kertoo kasku.»

Iivana taas oli »oikea voimauros. Jättiläinen kooltaankin». »Voimiaan ja rohkeuttaan tuli Iivana harjoittaneeksi monissa otteluissaan kontion kanssa». Ja »ihmeellisessä määrässä säilytti Iivana voimansa vanhoihin päiviinsä saakka»**). Europaeuksen käydessä kylässä on hän kuitenkin ollut jo kivuloinen.

Iivanakin lauloi etupäässä loitsuja, metsämiehen loitsuja. Lienee hän sentään osannut eräitä eepillisiäkin runoja — päättäen siitä, että poikansa poika Pedri (josta enemmän jälempänä) on niitä laulanut.

Iivanan ilmotetaan syntyneen v. 1761 ja kuolleen 1851. Toiset sanovat hänen eläneen 109 vuoden vanhaksi, mutta silloin edellämainitut vuosiluvut eivät pitäisi paikkaansa.

Juakoi ja Iivana olivat, huolimatta erilaisista nimistään kirkonkirjoissa, veljeksiä — kumpikin Hilipän poikia. Sukunsa oli Hoshkosia, joka oli peräisin Aunuksen puolelta, Himolan Lupasalmesta. Nämä Hoshkoset olivat kautta miespolvien kuuluisia laulajia ja metsämiehiä. Niinpä suvun kanta-isät, Hilipän taatto Semana ja taatontaatto Miihkali, olivat muka uroita mokomia, ettei heille missään vertoja. Kasku kertoo heidän käyneen salaperäisessä »Tuli-Lapissa»

---

*) Eliel Wartiainen, Metsämiehen muistelmia, s. 181.
**) Wartiainen, edellämain. teos, s. 182.

taitojaan oppimassa.*) — Suku muutti Shemeikkaan joko Semanan tai Hilipän aikana.

Pedri Jaakoljoff, Juakoin poika, lienee syntynyt v. 1805, koskapa oli Europaeuksen käydessä 41 v. vanha. Kuolinvuottansa emme tiedä, mutta v. 1884 — Basilierin käydessä kylässä — oli hän vielä elossa. Eräs tieto ilmottaa hänen eläneen lähelle sadan vuoden. Allekirjottaneen käydessä Shemeikassa v. 1900 hän ei enää elänyt.

Pedri lauloi m. m. tammen virren.

Iivana Iivananpojasta ei tiedetä muuta, kuin että hän Europaeuksen käydessä oli kivuloinen ja kuoli kaksi vuotta senjälkeen — 1848 —58 vuoden ikäisenä.**) Syntymävuodekseen tulee siten 1790. Hänellä oli viisi poikaa, joista useimmat lauluniekkoja.

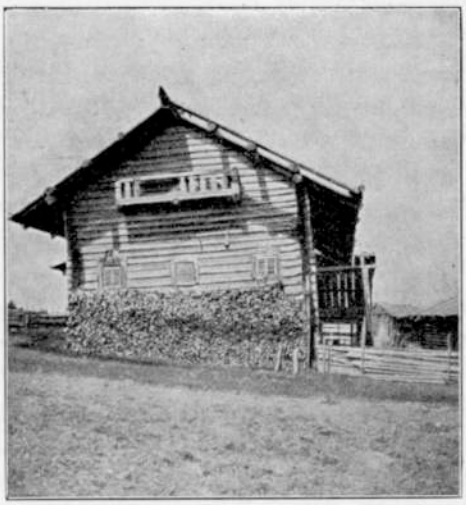

Vornasten vanha savupirtti Tolvajärvellä.

Ondrei Ivaanoff, edellisen veli, eli lähes satavuotiseksi. Hän oli näet syntynyt v. 1809 ja kuoli vasta kesällä 1906. Toiset sanovat hänen eläneen aina 117 vuoden vanhaksi — jolloin hän olisi syntynyt aikaisemmin. Viimeiset vuotensa hän eli melkein »tolkuttomana», muistamattomana. Eikä hän kyennyt silloin paljoa liikkumaankaan — kuten ei enää allekirjottaneen käydessä kylässä 1900.

»Päten päivinään» s. o. parhaassa miehuudessaan ollessaan oli hän ollut aika hyvä laulaja, ja vieläpä 75-vuotisenakin voi Basilierille laulaa puolen tusinaa hyvähköjä runoja. Hän lauloi m. m. Väinämöisen ja Joukamoisen laulutaistelusta, veneen veistosta ja »saarvan virren».

Mikittä l. Mikki, Iivana Ivanoffin poika, oli Europaeuksen käydessä Shemeikassa vielä vasta 29 v. vanha (synt. siis v. 1815) eikä liene silloin vielä kuulunut varsinaisiin laulumiehiin. Kyyditessään E:ta Muuantoon arvellaan hänen kuitenkin laulaneen hänelle jonkun virren.

Mikki eli sittemmin Korpiselän Hoilolassa — lienee muuttanut sinne v. 1869 vaiheilla. Myöhemmin (v. 1884) laulatti häntä Basilier, saaden kokonaista 15 virttä, niiden joukossa laulun Väinämöisen ja

*) Kts. Hj. Basilierin kirjotusta julkaisussa »Wirittäjä II».
**) Kts. J. Krohn, Kalevalan toisinnot s. 15.

Joukamoisen laulutaistelusta, Lemminkäisen virren, Sampsa-poika Pellervoisen virren ja metsävirren. — Kuoli maaliskuussa 1892.

Davida Iivananpoika Issakainen, Kalevalanlaulaja Korpiselän ja Suistamon rajamailta, eli Kuikan kylässä. Hän oli syntynyt v. 1803 ja kuoli 1869. Hän lauleli kertovaisia ja loitsurunoja, jättäen niistä kirjoihin kymmenkunnan. — Paikkakunnalla muistellaan häntä »muasterina» — taitavana laulajana. — Davidalla oli poika, Miitrei, joka peri isänsä laulutaidon.

Iivana Kassananpoika Vornanen eleli Korpiselän Tolvajärvellä vuosien 1791 ja 1868 välillä. Hän oli »taitava runomestari» ja kuului kuuluisaan Wornasten laulaja- ja metsästäjäsukuun.*) Hänen lauluistaan lausuu J. Krohn: »Kuinka suuret hänen runovaransa olivat, ei ole mahdollista varmaan määrätä, sillä Europaeus on jo taas tästä lähtien jättänyt saantipaikat mainitsematta; — — muutamista lauluista on vaan saatu selvä Anni Wornattaren kautta. Luultavasti oli hän kuitenkin etevämpi runojen täyteläisyydessä kuin runsaudessa».**)

Borissan Ontosta, suojärveläisestä Kalevalanlaulajasta, tiedämme, että hän eleli Kaidassajärvessä ja lienee syntynyt v. 1820 paikoilla. — Hänen lauluistaan on huomattavin virsi »Irineidosta imbineidosta», Ilmarisen kosimista ja ansiotöitä muistuttava toisinto, jonka hän viiden muun runon ohella Basilierillekin lauloi. Laulunsa hän näyttää oppineen Aunuksen puolelta, Repolasta, jossa hän miehenä ollessaan oleskeli. Relander kertoo hänestä, kuinka, kun tuli puhe ukon laulamisesta Europaeukselle, »oikein ukko heltyi», sanoi itkussa silmin kuinka E. häneltä »tässä tuvassa kirjutteli». — Juuri saamamme tiedon mukaan kuoli Ontto v. 1904 tienoilla. Oli paikkakunnalla ehkä uunintekijänä huomattavampi kuin runoniekkana.

Muuten näyttää Europaeus Suojärvellä laulattaneen myös erästä *Timofei Ivaanoff Rabaa* ja paria naista, nim. *Fedossja Tertshusta* ja hänen miniäänsä *Paraskoi Grudia*. — Raba on elänyt Kaidassajärvessä (synt. noin v. 1800), viimeksimainitut Hukkalassa.

Z. Sireliuksen (v. 1847) laulattama *Iivana Ratinen* l. Riihi-Iivana eleli Suistamon Jalovaarassa ja »oli paikkakunnallansa suuressa huudossa runontaidostaan, jonka oli tuonut alkuperäisestä kotikylästään Sodanlahden kappelin Kuikasta.»***) Oliko hän todella niin hyvä

*) Vornasten suvusta on Relander kertonut seuraavan tarinan: »Suuren sodan aikana muutti Ilomantsissa, »rajan takaa», kolme veljestä, ne asettuivat asumaan Tolvajärven saareen, ja heistä polveutui Vornasten kuuluisa tietäjä- ja metsästäjäsuku. Kuuluisin kaikista tämän suvun jäsenistä oli Kassi Vornanen, joka eli alulla tätä (19) vuosisataa. Tarun mukaan oli hän oppinut laulunsa ja loitsunsa samaten kuin Shemeikkain kantaukotkin »tulilappalaisilta». — Samanmuotoinen tarina muuten on kerrottu myös Vannisen laulaja-suvusta.

**) Krohn. Kalevalan toisinnot, s. 11.

***) J. Krohn, Kalevalan toisinnot, s. 11.

laulaja kuin huudettiin, sitä emme voi sanoa, sillä kirjoihin hän ei ole jättänyt niin paljoa runoja, että asian voisi ratkaista. Hänen laulunsa muuten olivat peräisin Ilomantsista — josta sukukin.

Ratinen elätteli itseään riihenlämmityksellä »erään kauppiaan talossa» — josta tuo lisänimikin »Riihi-Iivana».

Hän kuoli v. 1857 — 76 vuoden ikäisenä. Syntyvuotensa siis 1781.

Polénin laulattamasta *Riitasta* — laulajatar Suistamon Laitioisten (Kontuvaaran) kylästä — annamme kerääjän itsensä kertoa:

»Kontuvaaran kylässä tapasin mainitun virsikkään eukon. Eräässä alhaisessa pirtissä löysin eukon värtinätä vääntämässä, jonka ketruneuvon täällä yleensä vielä näet. Laukkuni pois selästä nakattua, silmäilin tarkemmin tämän pienosen tuvan sisusta, joka raittiuudellaan heti sisähän astuessa iloisesti pisti silmihini. — — — Hautaan päin jo kallistuva vapiseva eukko, talon vanhin, istui kumarruksissa karsinapenkillä; — — — Häneen kä[ä]nsiin siis kysymään, olisiko hän se laulaja Riita, jota muualla neuvovat. »Se on, se on, kyllä se mummo lauluja malttaa, viihtinee vaan ruveta antamaan», lausui nyt jokainen eukon edestä vastaen. — — — sinä päivänä en saanut (häntä) ollenkaan hiiskahtamaankaan; ääneti arveli eukko vaan, ja viimme tuummilleni hänet saatua, oli hän noin epäilyksen alainen, arvellen aina: »Jos tuosta, mikä tulee; papit sanovat tämmöisistä lauluista synninkin tulevaan, mut teille tulkohon se; kolmatta kymmentä vuotta on siitä, kun enemmin osasin ja lauloinkin näitä, annan mitä maltan.» Vaikka hän nyt näin jo kotvan oli antanut laulunsa unohtukselle, niin oli hänellä kuitenkin äijä vieläki muistissa. Toinenkin laulu, senni seitsemän sananlasku[a], puheen-parta, ja arvoitusta oli eukon päässä vieläki. Pistäen niitä oman ja muiden puheihin, nauratteli hän kaikkia. Niitä oikein vanhan kansan ihmisiä oli hän, niin nä'yltään, käytöksilleen kun puheillensaki. Leikkisä ja sukkelaki lauseissaan oli hän; vaan hyvin hellä luontonen ja sydäminenkin. Muistan kuin kyyneleet oikein karpaloissa valuivat eukon silmistä jotai surullista laulaessa. Omat vaiheensa oli eukolle ollut lauluissa, joita oli omiakin tekemiänsä, muistuivat ne hänelle mielehen, ja tuottivat itkun silmihin.»

Riitta oli syntyisin Ilomantsista ja luterinuskoinen; naimisissa kreikanuskoisen miehen kera.

Riittaa laulatti Polén neljättä vuorokautta.

Kansan kertomusten mukaan lienevät Kalevalaan — Europaeukselle — vielä laulaneet sitäpaitsi Davida Issakaisen vaimo *Palaga Timofjouna Torstoinen* Kuikasta ja eräs *Ohvon akka* Korpiselän Tshokista. Palagan sanotaan olleen etevämmänkin laulajan kuin miehensä — ainakin oli useamman laulun kuin miehensä laulanut kerääjälle. Ohvon akka taas on laulanut kerääjälle »koko pitkän päivän».

— Palaga syntyi v. 1804, kuoli v. 1880. Eli miehensä kuoleman jälkeen monta vuotta loisena.

Muista Suomen Karjalan runonlaulajista on ennenkaikkea mainittava *Jyrki Sissonen* — saman kylän ja saman miespolven eläjiä kuin Simana Sissonen ja Simana Huohvanainen. Tosin hän ei ole kirjoihin jättänyt läheskään niin paljoa runoja kuin mainitut suurlaulajat, mutta voi pitää jotensakin varmana, että hän osasi enimmät heidän runonsa. Sillä sanotaanhan hänen aina olleen yksissä heidän kanssaan ja lausuihan hän v. 1877 Boreniukselle, joka häntä silloin laulatti, että hän oli ennen paljon Simana Sissosen lauluja laulanut.

Jyrki Sissonen oli renkimies. Syntynyt lienee v. 1802. Oli ensimäinen serkku Simana S:n kera.

Etevä laulaja lienee myös ollut *Jyrki Solehmainen* Ilomantsin Ryökkylästä, Mekrijärven vastapäätä olevasta kylästä, — vaikka hänkään ei ole erittäin paljoa nähtäväksi jättänyt. Hän on kenties saanut laulaa, samoinkuin suuret lauluveikkonsa järven toisella puolen, Kalevalaankin, koskapa paikkakunnalla on kerrottu erään muinaisen runonkerääjän laulattaneen häntä useita päiviä. — Hän näyttää syntyneen v. 1793.

Noudattaaksemme täst'edes suku- ja paikkakunta-järjestystä mainitsemme tässä sitten ne muut ilomantsilaiset laulajat, jotka ansaitsevat tulla mainituiksi. Ne ovat *Olli Tarvainen, Juhana Puhakka* ja *Jaakko* ja *Waslei Jeskanen.*

Olli Tarvainen eleli Kokinvaarassa — eli ainakin Kaarle Krohnin käydessä hänen luonaan v. 1884. Hän oli syntynyt v. 1809. Hänen runonlaulaja-arvoaan emme voi arvioida muusta kuin että hän lauloi K. Krohnille 15 runoa.

Juhana Puhakka eli Liepalassa Koitereen rannalla — Mateli Kuivalattaren naapurina. Relander kertoo hänen olleen »puheliaan ja hilpeän miehen», jonka kera hauskasti aika kului. Ja hänen runojaan kehuu R. »eheiksi ja täydellisiksi, paraimmiksi ja täydellisimmiksi». Myös hänen arvotuksistaan ja sananlaskuistaan hän erikseen mainitsee — tehden lopulta sen johtopäätöksen, että Juhana oli silloin (1889) elävistä runonlaulajista taitavimpia. Meidän mielestämme hän tuskin sitä lienee ollut, sillä kirjoihin hän on jättänyt vain 6 runonkatkelmaa ja sitäpaitsi näyttää kuin hänen runonsa periytyisivät Turun Viikkosanomista (ainakin isänsä on laulanut sieltä oppimia).

Jaakko ja Vaslei Jeskanen olivat Miikkula Jeskasen ja Iro Sissottaren poikia, ollen siis syntyisin Melaselän Ostronsaaren Veitsisyrjästä. Laulunsa he luonnollisesti olivat oppinut vanhemmil-

taan. Ei heistä kuitenkaan tullut lähimainkaan äitinsä veroisia laulajia; Vaslei esim. lauloi vain 7 runoa.

Miehiksi tultuaan muuttivat he kumpikin Korpiselän kirkonseudulle elämään. Siellä kuolivatkin — Vaslei lokakuussa 1905, 68 v. vanhana, Jaakko Jyrinpäivänä 1906, noin 70 vuoden ikäisenä. Vasleista erikseen mainittakoon, että hän oli kova kettujen pyydystäjä, »myötäänsä metsiä, kärvennetty kissanraato perässään hiihteli.»

Korpiseliltä, Ilomantsin naapuripitäjästä, ansaitsevat mainitsemisen laulajat: Stopana Kassananpoika Vornanen, Anni ja Pedri Ivaanoff Vornanen, Miitrei Konstantinoff Vornanen, Mihaila Timojeijeff Vornanen, Puavila ja Vaslei Ahapoinen ja Pedri l. Pekka Torvinen.

Stopana Kassananpoika ja *Ahapoiset* täytyy meidän kuitenkin ilman enempiä sivuuttaa, sillä emme tiedä juuri mitään heistä. Sen vain, että Stopana oli Iivana Kassananpojan veli ja että Ahapoiset »olivat olleet ahkeria ongittajia, kesäset päivät olivat veneen perässä istuneet ja aina vaan laulaa hyräilleet».

Anni ja *Pedri Ivaanoff* olivat Iivana Kassananpojan lapsia — sisaruksia. Anni oli vanhempi — syntynyt v. 1820 —, myös lauluiltaan parempi. Syntyivät molemmat Tolvajärvellä; Anni naimisiinmenon kautta joutui sitten elämään Ägläjärvelle. Miehensä oli Feodor Mönttinen eli ukko Miinanen, josta Annia varsinkin vanhoilla päivillään kutsuttiin »Miinasen akaksi».

Anni osasi, mikäli kertomukset lienevät tosia, nuorempana verrattain paljon lauluja — yhtäpaljon, ehkä enemmänkin kuin isänsä. Sen käsityksen sai allekirjottanut muuten kuulemaltakin, kun häntä v. 1900 laulatin. Sillä tuon tuostakin kohosi laulajattaren mieleen uusi, outo katkelma, joka tiesi uudesta arvokkaasta runosta. Ikävä vain, ettei hän silloin enää noita eri laulujaan pitemmältä muistanut. Onnistuin kuitenkin saamaan häneltä luvun puolesta suuremman saaliin kuin muut kerääjät häneltä yhteensä. — Laulut oli Anni samoin kuin veljensä Pedrikin tietysti oppinut isältään. — Anni kuoli $^{1}/_{9}$ 1901.*)

Pedri Ivaanoff — ukko Kassunen — eli T o l v a j ä r v e l l ä. Hänen syntymävuotensa oli 1831; kuoli kesäkuussa 1907. Hän lauloi — ainakin allekirjottaneelle v. 1906 — etupäässä loitsuja. — Vähää ennen käyntiäni oli hän saanut käydä Turussa, Turun kansallisseuran kutsusta sen kalevalajuhlassa ($^{1}/_{4}$ 06) esittämässä taitojaan, josta kunniastaan kertoili uros karskilla innostuksella.

Miitrei Konstantinoff eli samoinkuin Anni Iivanantytär Ägläjärvellä — myös syntymäpaikka oli sama kuin Annin. Hän osasi laulaa joukon loitsuja, mutta myös eräitä kertovaisiakin, kuten virret

*) Osa korpiselkäläisiä laulajia koskevia aikatietoja on saatu kirkkoherra N. Spiridonovilta.

»Lappalainen laiha poiga», »Kullervo Killervon poiga». »Pedran virsi» on erikseen mainittava. Yhteensä lauloi hän 11 virttä (Basilierille). — Lauluoppinsa oli hänkin saanut Iivana Kassananpojalta, joka oli hänelle »risti-isä», setä. — Eli vuosien 1824 ja 1897 välillä.

Mihaila Timojeijeff elää vielä, asuen Wieksingissä. Hän on nykyään 80 vuotinen.

Hänen lauluistaan on huomattava »Lappalainen laiha poiga» ja »Jumalan virsi».

Hän ryhtyy vähän väkinäisesti laulamaan ja ryhdyttyäänkin puoltelee itseään sanoilla semmoisilla kuin: »Jotta mie äsken näidä sanosin, kuin sana sanah pädis, toine toiseh, kuin hyvin tulis.»

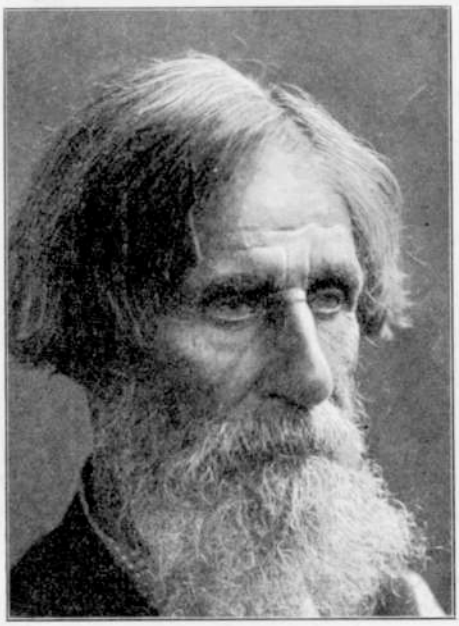

Pekka Torvinen.

Pekka Torvinen on elossa myös. Hän on ägläjärveläinen. Hänen elämänvaiheistaan on opettaja Jehki Palviainen jättänyt käytettäväksemme seuraavan kertomuksen: »Hän on syntynyt (Ägläjärvellä) 16 p. helmik. 1828. Isästään jäi hän muutaman kuukauden, äidistään seitsemän vuoden vanhaksi. Joutui mierontielle, kerjäämään. Kolmentoista vuotiaana, kun hän rupesi työllään elättämään itseään, otti hänet eräs Lauri-niminen mies ottopojaksi. Siitä kansanomainen nimensä »Laurin Pekka». 27 vuotiaana meni avioliittoon, josta syntyi 5 tyttöä, 4 poikaa.

Pekka on ollut kova metsämies. Kolmenkymmenen ijässä ollessa tappoi hän 6 karhua. Petroja hän on kaikkiaan kuudettakymmentä »hangelle heittänyt». — Nyt on hän kotikylänsä »tshasounan stuarostana» (rukoushuoneen hoitajana), jo 30:nettä vuotta. On kylän pidetyimpiä, luotetuimpia henkilöitä. — Köyhyyden pakotuksesta joutunut (10 v. sitten) ikäviin, epäedullisiin metsäkauppoihin, joita ryhtynyt, ollen vakuutettu oikeudesta siihen, vanhoilla päivillään perustelemaan».

Torvinen osaa verrattain lukuisasti loitsuja, joihin on eräisiin sekaantunut kertovaistakin ainesta.

Mutta joutukaamme jo Suistamon laulajiin. Ennen sitä on meidän kuitenkin mainittava kuulu *Hodari* eli *Hotatta Ignatanpoika*, ja

ennen mainitun Davidan poika *Miitrei Issakainen* Korpiselän ja Suistamon välimailta.

Hodari oli »mahtava laulaja, jonka maine yhä vielä on tuore ja lavea — ja jolta useat muut ilmoittavat oppineensa runonsa», sanotaan hänestä ennenmainituissa »Kalevalan toisinnoissa» (v. 1888).

Sukujaan oli Hodari Ratisia, jotka olivat nähtävästi Ilomantsista (Koverosta tai Sonkajasta) paikkakunnalle, Kuikkaan muuttaneet. — Ennenmainittu Riihi-Iivana oli hänelle veljenpoika. Hodari eli, mikäli laskelmat ja arvelut osottavat, vuosien 1764 ja 1842 välillä. Hän oli siis kuollut neljää vuotta ennen Europaeuksen käyntiä — josta selviää, miksi hän ei saanut laulaa Kalevalaan.

Miitrei Davidanpoika Issakainen eli vv. 1819—1886. Hän jätti jälelle (Basilierin ja K. Krohnin kautta) kymmenkunnan runoa, joita

Pedri Shemeikan kotitalo Shemeikassa.

oli oppinut isältään, Ignatan Hodarilta, Mutalahden Stopalta ja mahdollisesti myös Shemeikoilta.

Suistamon ennenesittämättömistä laulajista on meidän ensiksi mainittava *Pedri Ivaanoff Shemeikka* eli n. s. Shemeikan Pedri ja *Iivana Jehiimöff Shemeikka* eli Jehkin Iivana, jotka molemmat vielä elävät.

Mutta Pedrihän ei enää elä Suistamolla, — elää Ilomantsin laimilla . . .

Yhtäkaikki voimme häneen Suistamolta käsin tutustua — sieltä ainakin tutustumisemme alkaa. Sillä niin kiinteästi hän Suistamoon kuuluu; on perikuvallinen suistamolainen, runosuistamolainen. Ja siellähän hän miehuutensa; jopa vanhuutensakin ensi vuodet eleli.

Tuo hänen varhempi, varsinainen elinpaikkansa oli Shemeikan kylä pitäjän koilliskolkassa, kolmen pitäjän kulmauksessa, Ylä-Ruotausjärven rannalla. Siellä, kylän toisessa, nykyisin Jehki Shemeikan haltioimassa talossa, on Pedri uroksi halliparraksi asti elellyt.

Pedri on yksi Iivana Iivananpoika Shemeikan viidestä pojasta,

syntynyt v. 1819. Hänen elämänvaiheensa ovat korven ja korven valtiaiden kanssa kamppailevan salonmiehen. Nuorempana ollessaan oli hän maan kuulu peuranhiihtäjä. Varttuneempana vankka karhujenkaataja. Karhuja on kaatanut 30:een, petrojen lukua ei muista.

Melko huomattavan puolen hänen elämänvaiheissaan muodostavat hänen lukuisat muuttonsa. Ensin muutti hän läheiseen Kondron kylään, sitten v. 1880 tienoissa Korpiselän Mysysvaaraan — josta nimitys »Mysysvuaran Pedri», vihdoin 90-luvun loppupuolella R i s t i v a a r a a n, joka kuuluu Ilomantsin Öllölän kylään.

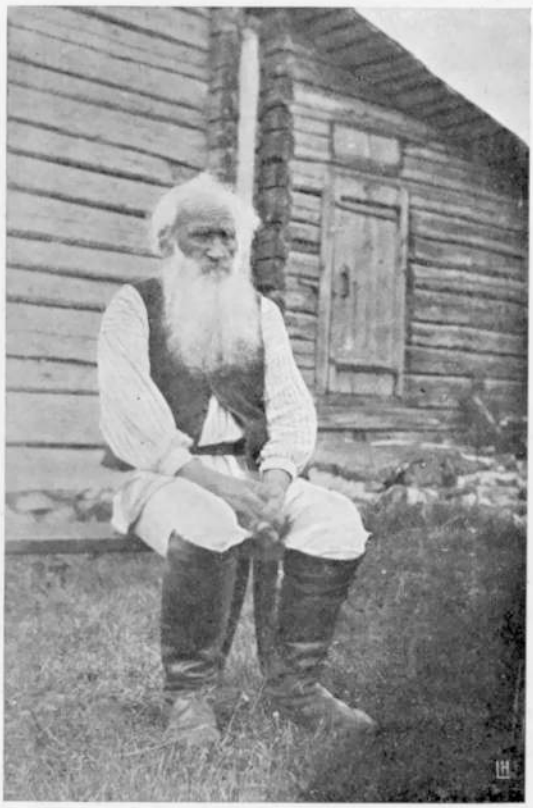

Pedri Shemeikka.

Ulkomuodoltaan oli Pedri parhaina päivinään komea. »Vaan olisitpa hänet nähnyt miehuutensa päivinä! Harvassa löytyi miestä ryhdikkäämpää, rotevampaa. Harvalla miehekkäämpiä kasvonpiirteitä. Tahi ehkäpä onkin Pedri kauniimpi ylevänä vanhuksena harmaine hapsineen ja hopeapartoineen.» Näin kuvaa häntä E. Vartiainen.

Nyt on kuitenkin Pedri jo heikko mies. Ei enää entistä karskiutta, jylhää voimakkuutta ulkopiirteissä. Sitäpaitsi on näkö, joka puolittain oli ennemminkin poissa, nyt kokonaan mennyt; kuulokin. Työtä ei enää jaksa mitään tehdä.*) Vaan jopa hän onkin 91 vuotias.

Pedri on laulanut — nyt ei enää voi laulaakaan — shemeikkalaisten tapaan enimmästään loitsuja, mutta kertovaisiakin sentään. Jälkimäisistä mainittakoon katkelmat: »Lappalainen laiha poiga», »Killervo Kallervon poiga», Väinämöisen ja Jougamoisen laulutaistelu. Laulujensa yhteissumma on 23.

*) Nämä tiedot on saatu opettaja Yrjö Laineelta.

Pedri kävi Sortavalan (1896) ja Helsingin (1900) laulujuhlissa laulujaan laulamassa.

Iivana Shemeikan eli Jehkin Iivanan elinpaikka on Suistamon Muuannossa, pari peninkulmaa länteen Shemeikasta.

Iivana on nykyään seitsemissäkymmenissä oleva mies (syntynyt noin v. 1841 paikkeilla) ja aika »priski» vielä. Vielä hän työssä miltei kaikenlaisessa käy, mieluummin kuitenkin kalastuspuuhissa ja veneenveistännässä. Veneentekijä hän onkin taitava.

Ulkomuodoltaan on Iivana pienempi ja vähemmän jylhännäköinen kuin muut shemeikkalaiset näyttävät yleensä olleen. Luonteeltaan hän on hilpeä, herttaisen hyväntahtoinen. Eipä hän sanaa ristiin kenenkään kera pane. Viittaamme tässä suhteessa muuten kirjamme kirjotukseen »Pari muistelmaa kahdesta karjalaisesta runonlaulajasta».

Iivana Shemeikka. (Kuva otettu Jyväskylän seminaarilaisten museossa).

Hänen laulunsa ovat samoja kuin Shemeikan Pedrin; ei hänellä kuitenkaan ole niin runsasta runovarastoa. Oppinut on hän laulunsa Pedri Juakoinpoika Shemeikalta ja Ontto Jeliseijeff Hamppiselta.

Hänkin on muuten ollut kova metsänkävijä. Sitäpaitsi hän on kanteleensoittaja.

Hän on ollut laulujuhlilla Sortavalassa (kahdesti), Helsingissä; Turussa käynnistä on laatinut hauskan kalevalamittaisen runon.

Muita Suistamon laulajia: Oleksi Ivaanoff Buruska, Fedotta Ondreijoff, Stopana Semaanoff, Palaga Saharjoff, Iivana Härkä l. Härkönen ja Iivana Onessinoff l. Onoila.

Buruska oli samaa sukua kuin ennenmainittu Arhippa Buruskainen, jonka elinkylästä hän oli peräisinkin. Eli hän Jalovaarassa — vuosien 1816—1885 välillä.

»Hän kuului niihin laulajiin, jotka eivät kiinteästi pidä kiinni runojensa muodosta». Minkäarvoinen laulaja hän muuten oli, sitä emme

voi tarkoin määritellä. Hän lauloi m. m. Tammen virren, Lemminkäisen virren ja »Killervön»-virren, ja oli hän ne oppinut Ignatan Hodarilta, Shemeikan Juakoilta ja Mutalahden Stopalta.

Fedotta Ondreijoff, oli ennenmainitun Ondrei Isotoffin poika ja eli isänsä talossa Loimolan Lytsyssä. Kirkonkirjoissa hänet mainitaan loiseksi. Syntynyt hän oli v. 1829; kuoli — juuri saamamme tiedon mukaan — v. 1896.

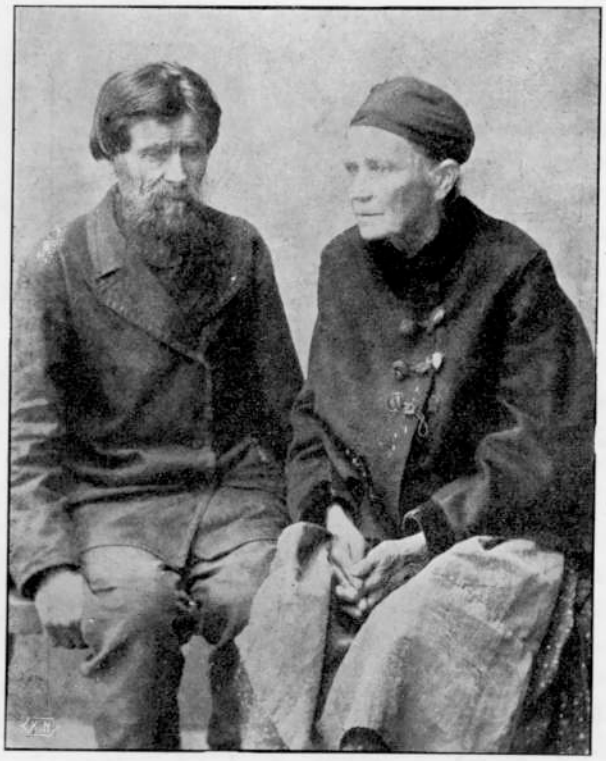

Iivana Härkönen ja Palaga Saharjoff.

Hän ei ole ollut aivan isänsä veroinen laulaja — lukumäärältä tekevät hänen laulunsa vain puolet tämän lauluista. Mutta toiselta puolen sanotaan, että mitä hän niistä oli säilyttänyt, oli »hyvin säilyttänyt.»

Stopana Semaanoff, oli Ondrein toisen pojan Simanan poika ja eli talollisena Äimäjärvellä (Iämärvi) vv. 1826—1895?

Hän oli samanarvoinen laulaja kuin edellinen, lauloi samat laulut kuin hän. Oppinut oli hänkin ne Ondrei-ukolta.

Stopana kuoli lapsettomana ja kun nyt on kuollut jo hänen leskensäkin, ei hänestä ole jälellä muuta kuin muisto. Mutta muisto

kaunis ja hyvä. »Se mies ei kärbäzelgi pahua luadjinuh», laususkelevat kyläläiset.

Palaga Saharjoff, oli Ondrein vanhimman pojan Sahaarein tytär ja eli vuosien 1834 ja 1899 välillä. Hän oli syntynyt Loimolan Lytsyssä, mutta joutui naimisiinmenon kautta myöhemmäksi ijäkseen elämään Äimäjärvelle.

»Vaikka jo 51 vuoden ikäinen, hän oli kaunis, kasvoin piirteet hienot, aristokraattiset», lausuu hänestä Krohn v. 1884. Ja jatkaa: »Hän oli varsin taitava laulaja.»

Iivana Onoila. (Kuva otettu Jyväskylän seminaaril. museossa.)

Palaga lauloi kaikki isoisänsä laulamat laulut, vieläpä muiltakin oppimiaan. Muina opinisinä oli hänellä Ignatan Hodari ja Shemeikan Juakoi. Laulut hänen laulaminaan olivat mahdollisimman täyteläiset, hän kun ei koskaan jättänyt säettäkään pois, ja säkeiltään ehjät ja esitettiin aina oikeassa järjestyksessä. Ja niin tarkka hän oli näiden suhteen, että jos kuuli jonkun toisen tekevän pienenkin huolimattomuuden laulaessaan, kerkisi hän siitä heti huomauttamaan.

Hän oli myös taitoisa »tiedoiniekka» — kaikki saloisessa talon elämässä tarvittavat vanhat temput tiesi.

Elämänvaiheensa olivat tavallisia, mutta väliin sattui koitumaan kovia koettelemuksia, esim. 1867—68 katovuotten ja miehensä samanaikaisen sairauden aikana, jotka panivat Palagan ponnistelemaan aivan yli voimain — josta terveyden aikainen huononeminen ja myös ennenaikainen kuolemakin.

Hän kävi v. 1896 Sortavalan laulujuhlilla laulujaan laulamassa.

Iivana Härkönen oli edellisen mies. Hän eli vv. 1827—1905. Hänen elämänvaiheensa selviävät suureksi osaksi edellisestä.

Laulajana hän oli ehkä hiukan huonompi kuin vaimonsa — vaikkakin lukumäärältä lauloi yhtä paljon kuin hän (noin 20). Hän näet ei niin huolehtinut säkeiden säännöllisyydestä.

Hengen hän kyllä lauluilleen aina antoi — ja myös itselleen lau-

luille ruvetessa. Heti näet hänen kulmansa alkoivat käydä ryppyihin, silmät saada oudon palon ja koko ruumis merkillisen voimakkuuden, kun hän alkoi virttä keikautella.

Luonteeltaan oli hän iloinen, vierasrakas, valmis juhlimaan, mutta myös huoleva, tarkka — vaikkei juuri käytännöllinen — talon hoitoon nähden, kiiresielu.

Sai käydä Sortavalan (1896) ja Helsingin (1900) laulujuhlilla, josta itkien iloitsi.

Iivana Onoila elää vielä, asuen S a r a n kylässä.

Hän lienee laulajana samanarvoinen kuin Fedotta Ondreijoff ja Stopan Semaanoff, sillä sekä luvulta että sisällöltä hän samat laulut laulaa.

Ulkomuodoltaan hän on kookas, jylhännäköinen — siinä suhteessa vanhempia Shemeikkoja muistuttava — runomiehen perikuva. Luonteeltaan on hän tyyni, hiljainen, hyväntahtoinen — Jehkin Iivanaa muistuttava. Ei hän kuitenkaan ole niin vilkassilmäinen kuin tämä eikä yhtä puhelias. Jehkin Iivana on tavallaan »veitikka verevä», mutta Iivana Onoila kuuluu »blokkumiehiin» — harvasanaisiin. Alpo Sailo on onnistunut hänestä veistämään harvinaisen kuvaavan rintakuvan — sitävastoin kuin toisista runonlaulajakuvistaan ei ole aivan samaa sanottava.

Ontrei Wannisen kotitalo Sortavalan Rautalahdessa.

Onoila on kaukaisempaa sukua Sotikaisille ja laulelee Ondreiukolta ja Pitkältä-Iivanalta oppimiaan lauluja.

Sotikaisten sukuun kuuluu vielä *Mikolai Lytsy*, Palaga Saharjevan veli, mies, joka suvun karskinnäköisenä jälkeläisenä elelee Suistamon Hotjalassa. Lauleleekin.

Suojärven ennenesittämättömistä laulajista tulkoon tässä mainituiksi Wiänäsen suvun laulajat *Siitäri Ievanpoika, Marttina Siidaroff, Marppa Marttiinoff* ja *Paraskoi Omeljaanoff* (Marpan tytär) sekä *Ignaatei Kononoff Härkkinen, Ontto Jelisejeff Hamppinen* ja *Pedri Ahaapoff Herra.*

Siitäri täytyy meidän sivuuttaa ja Marttinastakin voimme mainita vain että hän kuoli ennen vuotta 1888 ja että jätti laulunsa kaikille lapsilleen.

Marpasta tiedämme, että hän eli — elänee vieläkin — Leppäniemessä ja että hän on nuorempana saanut elää suuressa köyhyydessä, kulkea monet vuodet kerjuulla — Raja-Karjalassa ja Aunuksessa. Meni sittemmin naimisiin Juakoi Omeljaanoffin kera. — Hänen laulunsa ovat isänsä ja isoisänsä lauluja; mainittakoon niistä »Irineion imbineion» virsi ja Väinämöisen ja Jougamoisen virsi. — Syntynyt v. 1858.

Paraskoi elää Hautavaarassa, ollen siellä naimisissa Waslei Wapetin kera.

Ignoi Härkkinen eli »ennen» Kaidassajärvessä. Oli mainepuheiden mukaan »hyvä laulaja».

Ontto Jeliseijeff Hamppinen elää vielä kotikylässään Kivijärvellä. Hän on syntynyt v. 1804, — joten kantaa nykyään kappaleen toista sataa vuotta hartioillaan.

Hänen laulujaan ovat tammen virsi, virsi veneen veistosta (»Hodari on hobiaseppä vesti vuorella venoista»), Väinämöisen ja Joukamoisen laulutaistelu y. m. — jotka hän on oppinut kulkiessaan ennen Shemeikan ukkojen metsästäjäkumppanina.

Pedri Ahaapoff Herra lauloi pari pitkähköä runoa allekirjottaneelle. Hän oli karski ukko. Kuoli kerjuutiellä ollessaan maantielle 4 vuotta sitten.

Impilahdelta ja Salmista emme voi mainita juuri yhtään laulajaa, sillä nämä pitäjät eivät ole runonlaulajia kasvattaneet. Voimme Impilahdelta kuitenkin Paavo Hämäläisen — Ukko-Puavon —, joka eli Räkälin, sittemmin Somerojan (?) kylässä. »Hän osasi jonkunverran eepillisia runoja, enimmän loitsuja, ja hän olikin laajalti tunnettu tietäjänä; leikkipuheessa kutsuttiin häntä joskus »maajumalaksi». Hän oli taitava metsästäjä ja metsämiehen virsiä ja lukuja hän myös osasi paljon.»

Hän oli syntynyt v. 1806; eli vielä v. 1889. — Laulut oli oppinut eräältä Ilomantsin mieheltä.

Sortavalan pitäjäkin vain on kasvattanut yhden tunnetun laulajan. Se oli *Ontrei Vanninen* l. *Borissa*, joka eli Rautalahden kylässä Laatokan rannalla noin vuosien 1805—1890 välillä.

Ontrei oli ruumiinrakennukseltaan lyhyt, heikonlainen. Silti oli hän vilkasliikkeinen ja puhelias. Käytöksensä oli vapaa ja hieno, mielenlaatunsa hyvä, rehellinen ja ystävällinen. Varsinkin hän vierasta ystävällisesti, jopa nöyrästikin kohteli. Heikkoutensa oli johtunut siitä, että oli lapsena ollut kivuloinen. Näin kuvaa häntä Basilier muistiinpanoissaan.

Ukon uskonnolliset käsitykset olivat, kuten kaikkienkin kreikanuskoisten vanhankansan ihmisten, hieman sekavat. »Vanha ja uusi usko taistelivat hänessä. Melkein puoleksi kerskaamalla puhui hän

olleensa kosiomiehenä lähes kahdellesadalle pariskunnalle. Eivät silloin »kateet» pystyneet, kun »Borissa» oli yhtenä nuotehessa. Taskussaan piti hän sellaisilla retkillään »ukontalttoja», jotka varjelivat häntä ja saattoväkeä pahansuopien ihmisten juonista. Mahtavat loitsut vielä senkin lisäksi.» *)

Ontrein laulut olivat enimmästään loitsuja. Mutta osasipa hän kertovaisiakin. Niistä mainittakoon virsi, missä kerrotaan kuinka Ilmarinen rupesi takomaan morsianta kullasta, ja runo Väinämöisen soitosta (»Teki Kauko kanteloista»). Yhteensä lauloi hän 23 runoa. Laulajana voisi häntä mielestäni verrata Ondrei Sotikaiseen.

Ontrei W. oli perinyt laulunsa esi-isiltään, jotka muka jo seitsemässä miespolvessa olivat olleet kaikki kuuluisia tietäjiä ja laulajia — Lapissakävijöitä. — Suku on kreikanuskoinen ja muuttanut Rautalahteen Pien-Tulolan kylästä samaa pitäjää.

»Suuni jo sulkea pitäisi.»

Mainitsen kuitenkin vielä *Juhana Putkurin* Kiteen Kontiolan kylästä, joka lauloi T. Hannikaiselle ja H. Winterille kokonaista kolmekymmentä runoa — isältään oppimaansa — ja kaikesta päättäen oli huomattava laulaja. Syntynyt hän lienee v. 1812 (v. 1877 oli 65 v. vanha); kuolema-ajastaan emme tiedä.

Iivo Härkönen.

*) O. A. Forsström (Hainari), Kuvia Raja-Karjalasta, s. 82.

INKERIN RUNONLAULAJAT.

Inkerin ja Karjalan kannaksen runous ja laulajat ovat kokonaan toisenlaisia kuin pohjoisilla runoalueilla, samaten kuin seutu ja olotkin ovat erilaisia. Ei ole siellä Karjalan nukkuvia järviä ja soita eikä mittaamattomia saloja. Se on ollut kuin kansanvaelluksen jaloissa ja suuren Pietarin kaupungin rauhaton läheisyys ei ole suonut sille tilaisuutta pitkien salaperäisten eepillisten runojen miettimiseen, mikäli sitä ei jo maaorjuus ja aateliston ruoska ollut poistanut. Siksipä ovatkin Inkerin eepilliset runot enimmäkseen lyhyitä, eikä niitä ylen runsaasti olekaan. Haikeita lyyrillisiä valituksia ja itkuvirsiä sitävastoin on kovin viljalti. Lyyrillisen puolen rikkauteen on toinenkin syy. Inkerissä viljelevät runoutta — ainakin sitte 1850-luvun — miltei yksinomaan naiset, miehet eivät runoista, eivätkä monissa paikoin edes loitsuista suuria piittaa. Heillä on mielessä vain raha-ansiot kaupungeissa, olot kun ovat viime aikoihin asti olleet kovin kurjat, ja ken monet ajat »isvossaa ajaa Pietarissa», sen korvat kyllä herkenevät kuulemasta hiljaista runolaulua, sille pitää vähintään »sharmankka» rämistä.

Vain naiset ovat yleisemmin runoja säilyttäneet. Päivätyötaakka ei heillä suinkaan ole helpompi kuin miehillä ja miniä on pahemmassa asemassa kuin orja. Mutta siitä huolimatta arvelee hän:

Miepä laulan kons mie jouan,
Kons ei rukkeet rutaja,
Ei karise kauran ripsi,
Eikä taitu ohran tähkä,
Kons ei kaihota kaselle
Eikä viiä viertämää,
Nokipölkkyy nostamaa.

Ja kun ei tohdi muiden kuullen laulaa, arvelee hän:

»Menen metsähän kesällä,
Konsa puhkee putken juuret» —

»Puhelen Jumalan puille,
Haastan haavan lehtilöille,
Pakajan pajun vesoille,
Nuo ei kerro kellekää.»

Inkeristä on kirjoitettu muistiin toistakymmentä tuhatta runoa, mutta useimmista laulajista ei ole minkäänlaisia tietoja. Kerääjät ovat tyytyneet mainitsemaan vain lyhyesti niiden nimet ja joskus ijän, jotka joukosta kohoovat päätään muita korkeammalle.

Eräässä inkerois-kylässä, Hevaan Tönttölässä, on ollut verraten paljo eteviä mieslaulajiakin. O. Groundstroem kertoo v. 1861, että tämä muuten »ylen kurja ja köyhä kylä on rikas noita-akoista, mies- ja naislaulajista», vaikkei siinä muuten ole kunnon tupaa edes. Paras mieslaulaja, jonka Groundstroem tapasi, oli *Sinoi-ukko*. Hän oli ollut mukana sodassa Napoleonia vastaan 1812 ja oli mielestään siten oppinut tuntemaan suurta maailmaakin. Kerääjä kertoo, että »hän osasi koko joukon lauluja, osaksi omia tekemiään, kuten sanoi, osaksi taas ikivanhoja, jotka ainoastaan hän tunsi». Groundstroem valittaa, että Sinoi lauloi niin nopeaan, ettei ehtinyt saada paperille — lieneekö sitte vanha sotilas pitänyt kunnialleen käypänä hidasta tahtia, vai tahtoiko ehkä venäläisiä nopsasti laulettavia sotilasrenkutuksia matkia. Vielä Volmari Porkan Tönttölään tullessa eli Sinoi-ukon laulajamaine, vaikka hän itse jo aikoja ennen oli kuollut — koska, sitä emme tiedä.

Vanhemmat kerääjät eivät sen useammista mieslaulajista puhukaan. Groundstroem mainitsee vain Konnun Desjatkajassa laulattaneensa etevää ukko *Ondreita*.

Porkka tapasi v. 1883 samassa kylässä Kormoi nimisen kiitetyn mieslaulajan, joka ei kumminkaan antanut virsiään kerääjälle, »koska kerran eräs venäläinen juomaveli Pietarissa oli selittänyt sen hirveän edesvastauksen, johon laulaja toisessa maailmassa joutuu. Mutta toinen mies, metsänvartija *Oleksei*-ukko kävi itse palkkautumassa laulajaksi. Olekseista, jota tavallisesti »Kristukseksi» nimitettiin, sanoo Porkka: »Tosin hän muihin miespuolisiin runoniekkoihin verraten oli kaikista etevin ja tunsi jokseenkin paljo runoja, mutta sittenkään häntä ei millään lailla voi asettaa paraitten naislaulajien rinnalle.» Kuvaavana esimerkkinä, miten taitamattomia mieslaulajat ovat naisiin verraten, kertoo Porkka, että eräs oivallinen naislaulaja humalassakin saattoi korjailla »Kristuksen» lauluja, seikka, joka »äärettömästi suututti Kristusta».

Inkerin ehkä etevin mieslaulaja on ukko *Ontropo Melikow*. Hän voi sanoa useista naislaulajista, että he »narrasit ja reppiit virret», niinkuin hän arveli kuullessaan muutamien eukkojen tämän kirjoitta-

jalle laulelevan. Ontropo on nykyään 78 ikäinen halliparta ja elää isänsä kotitalossa Vuoleen Sohvolassa. Ontropolla on »äijä» runoja, eikä hän sellaisia tahdo selvitellä mitä ei muista »loaulleen». Ukko onkin laulanut neljälle eri kerääjälle. Hän kertoi noin 50 vuotta sitten vielä orjana ollessaan parinkymmenen ikäisenä ensi kertaa antaneensa virsiänsä Suomen miehelle (Saxbäckille?). Hän oli maanmittarein kera Miikkulaisten puolen metsillä, silloin kuin laulattaja kävi kylässä. Kun kerrottiin nuoren Ontropon osaavan virren pontta pyöritellä, meni runonkerääjä sinne. Herrat kielsivät häntä ruoka-ajalla laulamasta ja kun hän ei totellut, ajettiin kesken lepoaikaa työhön. Ontropo lauloi työtä tehdessään ja toinen kirjoitti minkä kerkisi aidalla. Palkkioksi sai hän laulattajalta ruplan ja Venäjän herralta selkäänsä.

Maisteri Lähteenkorva oli toinen, joka Ontropoa laulatti ja tuotti hänet lähes kaksikymmentä vuotta sitten Porvooseen, jossa mies viikkokauden selvitteli virsiään. Maria Pajula kirjotti 7 runoa vuonna 1894 — ukko oli silloin sairas, eikä jaksanut enempää. Tämän kirjoittaja tapasi ukon kesällä 1908 ja tiedusteli silloin mitä mahdollisesti oli jäänyt korjaamatta talteen — ja olihan niitä vanhuksen muistin mukaan pariinkymmeneen runoon. Hän kertoi useita virsiä oppineensa isältään ja sanoi Raudusta tuodun emonsakin olleen hyvän laulajan. Mutta monet, ehkä useimmat laulunsa oppi hän paimenessa olonsa aikana. Keräännyttiin joukolla jollekin mäelle tai kiivettiin suureen puuhun ja alettiin kilpailu ken useamman virren vierettäisi. Jokainen koetti illalla kotoa saada uusia seuraavaksi päiväksi. Tultuaan miehiseen ikään oli Ontropon oltava »pitkävirsuna» (puhemiehenä) useissa häissä, kun oli tunnettu virrentaitoiseksi. Ja niinpä hän runoja yhä enemmän oppikin. Kaikkiaan arveli hän niitä aikoinaan osanneensa toista sataa, vaikka vanhat taas vähitellen vuosien kuluessa unohtuivat.

Asustaessani Ontropon luona, oli ukolla kova päänsärky, joten hän ei jaksanut mennä työhön, eikä myös tahtonut ruveta runoja sanelemaan, makasi kötkötti vain. Hänen naisensa — ukko on toisissa naimisissa — sain sensijaan sanelemaan Raudun Palkeelan puolen virsiä. Kun vaimo istui rahin nenälle varotteli Ontropo: »Laula voa hyväst, elä heitä porsaan reikiä.» Kun eukko oli jonkun virren sanellut, kohosi ukko vuoteeltaan ja tuskaili onnettomana: »Ääh, mitä käyt laulamaan ku et muista rääylleen!» ja kävi itse pöydän päähän »perkaamaan häävirsiä».

Naiset ovat kuten sanottu uskollisemmin säilyttäneet vanhoja runoja kuin miehet. Heidän joukossaan onkin senvuoksi monia »selviä» laulajia, sillä heidän työnsä on häissä liekussa, tanssissa ja praasni-

koilla kylän »uulitsalla» pitää laulu vireillä ja vielä maamon ristin juurella itkut luetella.

Ensimäiset Inkerin runokerääjät eivät mainitse edes etevimpien naislaulajien nimiä. Saxbäck kertoo vain yhdestä: Judit Rännälistä, jota hän kuunteli Vuoleen häissä v. 1859. Sellaista laulajaa, sanoo hän, »en ole sitä ennen eikä sittemminkään kuullut, niin mukavasti hänen sanansa juoksivat, vaikka ei ollut virsi edeltäkäsin mietitty. Sana synnytti toista ja niin kasvoi pitkä aivan kotka virsi, jossa nuorta paria neuvottiin kuinka heidän elää tuli miehelässä».

Konnun Desjatkajassa nimittää Groundstroem kaksi hyvää naislaulajaa, nim. *Olkoin* ja *Olenan*, ennen mainitun Ondrein vaimon. Kuinka monta virttä he taisivat, emme tiedä.

Viehättävimmiksi niistä lauluniekoista, joihin Inkerissä tutustui, mainitsee Porkka *Varvana*-eukon, kahdeksankymmenenvuotisen sokean leskivaimon Hevaan Lenttisistä. »Tosin olivat hänen ruumiilliset voimansa masentuneet elämän vaivoista ja hankaluuksista — aikoinaan oli mieron sauva ollut hänen ainoana tukenaan —, mutta ihmeellisesti oli hengen vireys hänessä säilynyt», kertoo Porkka. »Puoleksi maaten penkillään hän lausui 25 suurimmaksi osaksi eepillistä runoa ja sen lisäksi kolmattakymmentä laulua käsittävän häärunosarjan. Aina viimeisiin vuosiin asti oli häntä laajalle kutsuttu häihin laulajaksi; mutta kun hän heikkouden tähden ei voinut enää itse häihin mennä, tulivat nuoremmat häneltä oppia saamaan. »Kuitenkin», lausui akka, »mielelläni tahtoisin elää siksi, kunnes veljenpoikani häissä vielä kerran saisin laulaa kaikki virteni ikäänkuin loppulauluksi.»

Varvanan häärunot ovat ehjimpiä, mitä Inkeristä on saatu. Kaikesta päättäen on hän ollut niitä, jotka ovat runot omaksuneet, syventyen niiden tunnelmaan; ne ovat olleet hänen henkisenä ravintonaan — kirjallisuutenaan.

Hevaalta ovat kotoisin monet muutkin etevät runojen taitajat, vaikka sieltä ikä-ihmisinä muuanne muuttivat. Tönttölässä tapasi Porkka Hevaalta tuodun naisen *Paroin*. Tämä ei aluksi tahtonut lauluille ruveta, kun anoppi uhkasi ajaa talosta, jos vain sanankin virkkaisi. Porkka sanoo Paroin laulutaitoa kylillä kovin kehutun ja antaa itsekin niistä tunnustuksen, että ne olivat paraita, mitä hän koskaan kirjoitti muistiin. Muisti oli tarkka ja käsitys hyvä, joten hän voi runot selvästi esittää niitä toisiinsa sotkematta, kuten huonoilla laulajilla on tapana.

Terenttilässä äskenmainittu tutkija tapasi Ojuelta, Hevaan joen laskupaikoilta tuodun naisen Maria *Jämpsäläisen*, joka taisi joukon eepillisiä runoja ja ne runot, jotka hän saneli, ovat mitä täydellisimpiä ja antavat, kuten muistiinpanija sanoo, »käsityksen, kuinka täydellisenä runous alempana Hevaan varrella uhkuu».

Taitavin niistä monista naisista, joita Porkka laulatti, oli seitsemättäkymmentä käyvä *Väärnojan Kati* Soikkolassa. Tältä sai kerääjä paperille pannuksi yhteensä 3,710 säettä. Tuota »hyvämuistista ja teräväjärkistä» naista oli jo nuorempana nimitetty »iellä-laulajaksi». Hän ei enää moniin vuosiin ollut heränneiden keskuudessa päättömiä hengellisiä renkutusvirsiä kuunnellessansa rohjennut vanhoja kansanomaisia runoja laulaa; on itsestään selvä, että niin ollen moni runo oli saattanut jo muistista lipsahtaa, etenkin kun kerääjä ei viikkoja paikkakunnalla viipynyt. Yksin häärunoja taisi Kati 43.

Tyrön seurakunnassa Yhimäellä oli Porkan aikana Kantokylästä kotoisin oleva *Paroi*-leski, joka mielellänsä runonsa, loitsunsa ja itkunsa antoi — mikä ei Inkerissä muuten ole aivan tavallista. Paroi puhui jonkunlaisella itsetietoisuudella laulutaidostansa, arvellen muunmuassa, että »ilmank' minua kävi viisitoistakymment sulhaista». Viidenteentoista hän suostui, mutta saikin kokea, että toden sanoo sananparsi: »saapi suru sanoja, halu vettä vierettääpi», että on virsiä myös huolia omia varten eikä vain kylillä loiloteltavaksi.

Harva se nainen Inkerissä, joka ei parikymmentä vuotta sitten tainnut paria kolmeakymmentä runoa, jos kerran oli virrenseppä. Sellaisia tapasin vielä 1906—8 useita matkoillani. Heistä on siksi moni laulanut V. Alavalle ja allekirjoittajalle, ettei kannata kaikkia ruveta luettelemaan. Mainitsen vain erään. Kesällä 1907 tapasin Korkan kylän praasnikoilla Viiritsan asemalla palvelijana olevan noin 40 vuotiaan *Marin*, joka oli Venjoelta kotoisin. Iltapuhteessa kirjoitin häneltä neljättäkymmentä runoa, mutta en ennättänyt vielä puoliakaan saada silti paperille, sillä hänen oli seuraavana aamuna mentävä palvelukseensa, joten en voinut päästä selville, montako armottoman, osattoman paimenen ja lapsenliekuttajan virttä häneltä kaikkiaan olisi voinut herua.

Pohjois-Inkeri on rikas suurlaulajista. Vuoleen kylissä on useita eteviä naislaulajia, muunmuassa monet Ontropon sukulaiset Sohvolassa. Vuonna 1894 kirjoitti Maria Pajula Toksovan Hittolassa *Liisa Itkoselta* ja hänen sisareltansa Katrilta lähemmäs puolitoistasataa virttä. Silloin oli Liisa 63 ikäinen miltei sokea kirkonvaivainen. Hän eli ikänsä naimattomana kotitalossaan. Äiti oli parhaana runojen opettajana — ollen tämä, Anni Karvonen, kotoisin Pietarin pohjoiskulmalla olevasta Muurilan kylästä. Kotikylän liekulla ja häissä oppi Liisa muut runonsa. Hän voi todellakin sanoa:

»Käen kukkuu tulloo,
Käk on luotu kukkumaan;
Miun laulaa tuleepi,
Mie oun luotu laulamaan,
Heitetty heläjämään.»

Ja kun vuodet pitkät lauleli, niin ehkä köyhyys ja työtaakkakin keveämmältä tuntui ja lauluja yhä karttui uusia, joten Liisa saattoi hyvällä syyllä laululle lähtiessään lirauttaa:

»Onhan miull virtosii
Niinkuin seinän hirtosii,
Mie ku avaan arkun kannen,
Laulun laatikon alotan,
Tuolt' mä löyän lörpötystä.»

Hän näet saneli Pajulalle koko 113 virttä ja voi ehkä sittenkin vielä kehasta:

»Viel on virttä mielessäin,
Koko virret koskematta,
Vast mie reunast repäsin».

Liisan laulut ovat enimmäkseen lyyrillisiä.

Loitsurunoudesta rikkaana ei Inkerinmaata pidetä. Useimmat kerääjät ovat saaneet vain jonkun loitsunpätkän. Parhaiten oli kuulemansa loitsut säilyttänyt muistissaan *Maria Lorvi*, keski-ikäinen nainen, jonka tapasin Liissilän Rampalassa kesällä 1906. Paitsi runoja sain häneltä 26 loitsua. Liissilän Kirppulassa luki sairasvuoteeltaan *Sakarin Ieva* samaten allekirjoittaneelle parikymmentä parannuslukua. En mene takaamaan vaikka loitsurunoutta olisi miltei joka kylässä, ja vielä viljalti — ainakaan en ole vielä sellaista Inkeriläistä kylää tavannut, jossa en olisi kuullut olevan loitsutaitoista ihmistä. Vallan toinen on juttu saada joku loitsuja sanelemaan. Viattomammistakin »virsilöistä» ovat inkeriläiset viedä »virrenkorjaajalta» — »Antikristuksen käskyläiseltä» — miltei hengen.

Soikkolan tienoon mainehikkaimpana tietäjänä kuuli Porkka pidettävän Lonkkulassa asuvaa *Vaasselia*. Monien penikulmien matkoilta haettiin häneltä apua, jopa aina Suomenpuolisille saarille saakka. Porkka kuvaa Vaasselia näin:

»Hän ei olekaan vähempiväkinen kuin itse Kalevalan tietäjät. Puhumattakaan veren »lumpaamisesta» (sulkemisesta), vaikkapa suurestakin haavasta ynnä kipujen parantamisesta, joka kaikki hänelle vaan on lapsen leikkiä, hän voi sinut yhtäkkiä muuttaa »ihmissudeksi», jos häntä kovin olet suututtanut. Kevään tullessa, kun karja lasketaan laitumelle, kaikki paimenet käyvät hänen luonansa pyytämässä, jotta kesän kuluessa saattaisivat varjella kaitsemaansa karjaa petoeläimiltä. Kuka sitä ei tee, hän saapi kyllä kokea tietäjän kostoa Myöskin hänen vaimonsa harjoittaa tätä pelonalaista kunniaa ynnä

lahjoja tuottavaa tointa, mutta ainoastaan helpommissa tapauksissa; missä sitävastoin tietäjää taitavaa, silloin aina turvataan Vaasselin mahtiin. Kaikesta mitä hänestä olin kuullut luulin kohtaavani vähän senlaatuisen henkilön, jommoiseksi olen Kalevalan tietäjiä itselleni kuvannut. Vaan hämmästykseksenі huomasin, että hänen loitsunsa olivat aivan samaa lajia kuin vähäpätöisempien antamat luvut. Tuimasti tuijottavat silmät, ajottainen hampaiden kiristys, uhkaavalta tuntuva lausumistapa — siinä ainoa huomattava erotus muista. Niin paljon ihmetöitä hän kuitenkin oli tehnyt, joita monikin omin silmin kertoi nähneensä, että en tavannut ainoatakaan Soikkolaista, en ishorilaista enkä luterilaista, joka ei olisi lujasti ollut vakuutettuna Vaasselin tietäjämahdista.»

Porkka oli huono loitsujen kerääjä, sillä hän ei Vaasselilta pannut paperille enempää kuin 9 lukua.

Vatjalaisten parissakin on tavattu etevä laulaja, nim. Olena, Osipan nainen. Porkka muistiinkirjoitti häneltä enemmän häärunoja kuin keltään muulta. Kylän murre on muuttumassa suomalaiseksi, joten Olenan virretkin ovat tavallista Inkerin murretta, vaikkakin laulajan vatjalainen syntyperä ilmeni »sinne tänne pujahtelevista vatjalaisista muodoista», kuten Porkka kertoo. Olena oli vielä nuorenpuolinen nainen, mutta oli sittenkin ollut palkattuna kolmiinkymmeniin häihin laulajaksi ja kaksiinkymmeniin oli vielä ollut kutsuttu, vaikkei esteiden vuoksi ollut voinut niihin mennä. Hänen häärunojansa on 47 ja käsittävät ne lähes 1,600 säettä. Olisipa hän siis kelvannut vaikka kalevalaisten häihin kun taisi laulaa enemmän kuin puolet siitä määrästä häärunoja mitä on Kalevalaan otettu!

Inkerinmaan laulajista puhuttaessa on mainittava myös *Larin Paraske*, vaikka hän sittemmin elikin Suomen puolella. Hän on virsikkäin kansanrunouden laulaja, mitä heimomme keskuudesta on tavattu. Paraske Mikitan tytär on syntynyt Lempaalan Miskunmäen kylässä n. 1832 tienoilla. Vanhemmat olivat molemmat inkerikkoja, isä Kuussovan hovin orja Iknattalan Mikitta, äiti Mikkolan Tatjana, kotoisin Sakkolan Vaskelasta. Parinkymmenen ikäisenä meni Paraske naimisiin äitinsä kotikylän Vaskelan lampuotin Larilan Kaurilan kera ja nimitettiin häntä miehensä luona asuessaan yleisesti Larin Paraskeksi. Kreikanuskoinen kun oli ei hän eikä miehensäkään osannut edes lukea, mies ei edes runoja tainnut. »Korvakuulolla ja päämuistilla» oli Parasken opittava mitä osasi. Ja olipa hänellä opittavaa ja muistettavaa, kun taisi pastori Ad. Neoviukselle sanoa 1,152 runoa, loitsua ja itkua, 1,750 sananlaskua ja 336 arvoitusta, joiden säeluvun Neovius ilmottaa nousevan 32,676. A. Lähteenkorvalle, joka ensiksi Paraskea laulatti, selitti Paraske Mäkien kylässä ennen naimisiin joutumistansa kuulleensa ja oppineensa kaikki virret: »jo ne ol' lapsena

olless kaik peäs, ei teäl uo opitt miteä». Hänen kotikylässään oli, silloin kuin Paraske lapsuuttaan vietti, eräs hieman vanhempi tyttö »siin samas mäel» Miskulassa, Teppanan Nasto. Tältä hän ensin kuuli sellaisia virsiä, joita lapset tapajavat laulaa. Vartuttuaan siksi paljon, että sai olla nuorten mukana, oppi hän lauluja »kons paimenessa, kons liekuss, kons riess, kons missäkin». Lempaalan ja Sakkolan häissä tart-

Larin Paraske.

tui myös moni virsi korvaan, muisti kun oli erinomainen. Sakkolassa pani Neovius ensin muistiin hänen runojansa ja vei hänet sitte v. 1891 Porvooseen pariksi vuotta tietojansa tyhjentämään. Monasti tuppasi vanhus kirjoittajalle laulamaan »Loppuvirren liekussa»:

Pian piisaa on minusta
Tämän iltasen iloksi
Tämän päivän päätteheksi,

päätellen viimeisen virtosensa vetäneensä, mutta lauloi silti usein jo seuraavana päivänä taas uutta. Hän kuoli Metsäpirtissä tammik. 3 p:nä v. 1904.

Paraske on ikäänkuin viimeinen näyte siitä miten paljon hyvä runolaulaja saattaa säilyttää perittyjä aarteita häilyvän muistin varassa — miltei kokonaisen kirjallisuuden!

Nykyään ei Inkerissä enää voi syntyä uusia eteviä runonlaulajia. Junat kiitävät alueen halki ristiin rastiin, Pietarin kesävieraita tunkeutuu joka kolkkaan, sanomalehtiä leviää, luku- ja kirjoitustaito on yleinen ja kylän uulitsalla kajahtelee yhä useammassa paikassa venäjän virret, pärisee »sharmankka», ja huonosti viritetty balalaikka säestää uusmuotista suomalaista piirileikkilaulua. Joskus vain liekulla, häissä tai saunan sopessa kuulet vanhan »pitkänvirren» hyrinää eukkojen suusta.

Väinö Salminen.

PARI MUISTELMAA KAHDESTA KARJALAISESTA RUNONLAULAJASTA.

Jokainen, ken on saanut nähdä ja kuulla karjalaisten esiintyvän esim. laulujuhlissa kanteleensoittajina, runonlaulajina, loitsunlukijoina tai itkijöinä, on varmaankin ihmetellyt syvää vakavuutta ja hienoa tunteellisuutta, mutta samalla hilpeyttä ja luontevuutta, joka ilmenee heidän esityksissään. Kuulet heitä kotona, julkisella paikalla tai yksityisessä seurassa, sama hartaus ja tietoisuus esitettävän pyhyydestä on leimannut heidät. Se kuvastuu runonlaulajalla kasvojen kertovista ilmeistä, soittajalla sielukkaista silmistä ja sormien — vaikkapa kankeidenkin — keveistä liikkeistä, itkijällä poskipäille herahtaneista kyynelistä ja intohimoisista tunteenpurkauksista.

Seuraavassa yritän esittää eräitä tapauksia, jolloin olen saanut syventyä kahden karjalaistuttavani hienoon taiteilijaluonteeseen, sydämmellisyyteen ja uskollisuuteen.

Tarkastusmatkoillani v. 1906 kevättalvella jouduin käymään kiertävässä karjatalous-, maanviljelys- ja veistokoulussa, joka majaili eräässä Suistamon Suuren-Saran talossa. Istuimme — koulun opettajat, matkatoverini maanviljelysseuran agronoomi, talonisäntä ja minä — pirtin pöydän ääressä illastamassa ja jäimme sitte iltamyöhään pakisemaan yhtä, toista. Tulin kyselleeksi Shemeikoista ja muista Suistamon miehistä. Yht'äkkiä ponnahti isäntä pystyyn: »A miepä vien siut Iivanaa katshomah!» — Runolaulaja *Iivana Onoila* asui näet pienen matkan päässä talosta.

Tuossa tuokiossa oli kolme hevosta valjaissa ja kuusmiehinen seuramme kyytimiehineen ajaa karahutti kuutamoisessa yössä kinoksista kylätietä Onoilan asunnolle. Kello kahdentoista tienoissa kolkutettiin matalan majan ovelle ja ystävällinen emäntävanhus yöpuvussa avasi uksen. Astuttua tupaan ja ilmoitettua asiamme jo näimme, mitenkä:

»Ukko uunilta urahti.»

Itse Iivana Onoila unta silmistään hieroen sieltä, lämpimiltä olinsijoiltaan, lattialle astui. Hän kätteli leppeästi kaikkia, joista muut, paitsi isäntämme olivat ventovieraita. Emäntä kävi keskellä yötä keittämään »tshajua» ja meidät istutettiin lämpimän pirtin perälle. Samassa oli ukko jo valmis, isäntämme pyynnöstä, esittämään vieraille runolaulujaan.

On mahdotonta sanoin selvittää tuota harmaan muinaisuuden harsostamaa, runollista tunnelmaa, joka näin äkkiä ikäänkuin taikomalla virisi vanhan runolaulajan pienessä puolipimeässä pirtissä. Myöhäiseen yöhön istuimme täällä karjalaisen runohengen hellyttäminä. Ei mieli tehnyt ennen aikojaan hievahtamaan paikoiltaan.

Kaunis oli Onoilan-ukko, kun hän tuossa kotoisen pöytänsä päässä hiljaa runon rytmissä keinutellen, katse kaukaisuuksiin pyrkien, lauleli Väinämöisestä, Ilmarisesta ja Joukamoisesta y. m. hämärän muinaisuuden suurista hengistä. Lauloi hän siinä m. m. seuraavan

»Vävyn virren»:

»Toivosin vävyn tulevan
meren rannan rauhotuksen.
Johan se vävy tuloopi.
Tunduu tuomi muissa puissa,
vävy muissa vierahissa.
Ei ole vävy ensimmäinje
eik' ole vävy jälkimmäinje,
väv' on keskellä vägeä.
Hatt' on peässä hasmatskaine*)
saoin rublin maksettava,
turkk' on peällä tushmaskainje*)
tuhansien lunastettu.
Johan tuo vävy tuloopi. —
Juoksoo vävyni orssho
pitkin soita, pitkin maita,
pitkin appelan pihoja.
Johan tuo vävy tuloopi. —
Riisugoa vävyni orssho;
piehtaroi vävyni orssho
kuldasilla kuomioilla,
hobioilla tanderilla,
jottei karva katkiaisi
sorajouhi sotkahtaitshe.
Viegeä on vävyni orssholl'
lestyin leivin, kastoin kagroin
survotut suvirugehet!
Tungeebon vävy tubahe:
Ei sovi vävy tubahe
alusparzien ottamatta,
kamajan kohottamatta,
siniseinän siirtämättä.
Voi sinä vävy nuorugainje,
nodrahuta nuoret niskat
vendrahuta nuoret niskat
kuin nuoren kadajan ladva.
Nudrahutti nuoret niskat
vendrahutti nuoret niskat!
Jo syndyi vävy tubahe!
Tuogoa tuli tuohuksinje,
vallakkoa vahanje valgee
vävön silmien katshelmiksi».

Sydämellisesti ja vaatimattomasti ukko meille hyvästiä jätti, kun vihoviimein maltoimme lähtöä tehdä. Urahti uksi jälkeemme, salo-

*) Kultanen.

pirttiinsä jäi tuo tosin aineellisesti köyhä, mutta henkisesti rikas vanhus rauhaisen kotitunnelmansa valtaan.

Ajoimme taas kylmässä yössä takaisin taloomme. Matkalla vaivuin miettimään tapahtumaa. Harvapa taitaisi taituri ja mahtimies yöunestaan kesken herätettynä noin auliisti antautua ventovieraille tietojaan ja tunnettaan tulkitsemaan. Mutta Iivana Onoila onkin kalevalaisen runoaatteen aateloima, alkuperäinen karjalainen luonne, jossa hienon hienot tunteet herkkinä väräjävät. Hänen kaltaisissaan kansanvanhuksissa on inhimillinen ystävällisyys ja taiteellinen hengenhienous yhtyneet ja muodostuneet olemukseksi, joka osaa joka hetki oikealla tavoin asettua ympäristöönsä nähden.

Iivana Onoila ja Iivana Shemeikka Jyväskylän seminaarilaisten museossa.

Ollessaan kutsuvieraina Kuopion käsityönäyttelyssä kesällä 1906, päättivät edellämainittu Iivana Onoila ja kanteleensoittaja *Iivana Shemeikka* tehdä sinä syksynä kiertomatkan useihin maaseutukaupunkeihin tutustuttaakseen yleisöä Karjalan runolaulantaan ja kanteleensoittoon sekä samalla tervehtiäkseen tuttujaan.

Niinpä tapahtuikin.

Tällä matkalla joutuivat he m. m. Jyväskylään. Esiintymispaikaksi täällä valittiin seminaarin juhlasali, jossa heitä varten järjestettiin aito karjalaisilla museoesineillä sisustettu pirtti näyttämölle. Ohjelma sovitettiin vaihtelevaksi ja mikäli mahdollista luonnolliseksi. Siinä oli m. m. vuoroin Shemeikan kanteleen soittoa, vuoroin Onoilan runonlaulantaa ja matkan »impressaarion» Konsta Kuokan tanssia sekä loitsua; esiintyipä itse ukko Lönnrotkin näyttämöllä. Oli hupaista nähdä, mitenkä helppoa ukkojen oli esiintyä näyttämöllä ja mukaantua sovellettuihin tehtäviinsä. He käyttäytyivät semmoisella arvokkuudella ja mukaansa tempaavalla vauhdilla, että yleisön innostus kohosi todelliseksi kansallisihastukseksi. Ja olihan tämä hetki muutenkin harvinainen, — hetki, jolloin esim. koulunuoriso sai kuulla ja nähdä todellisentavan esityksen kalevalaisten mahtavasta runolaulannosta ja Väinämöisen soreasta soitosta. — Ikävä vain, että »impressaarion»

tanssiesitys oli sitä laatua, ettei se oikein mukautunut kokonaistunnelmaan, vaan päinvastoin tärveli ohjelman eheyden.

Huomattavalla mielipahalla kuuntelivat toiset ukkosista arvostelua tämän karjalaisiltaman näin osaksi himmentyneestä vaikutuksesta. Mutta hienotunteisesti he välttelivät lausumasta moitetta siitä asianomaiselle »ristiveljelleen». Ja vietyinä seuraavana päivänä seminaarilaisten kansatieteelliseen museoon, saivat he lauluin ja soitoin taas entisen tunnon rauhan palaamaan. Siellä sitä kolmissa miehin kauvan istuttiin yksipuisen honkapöydän ympärillä. Ukko Shemeikan sormet hyppelivät kantelon kielillä ja soittelivat »sinkon laulua», »lelolehmäni metshälle», »tenkaa», »ristkontraa», »lippoa» y. m. perin hienoja sävelmiä. Sitten hän ja Onoila vuoroin vetelivät »vävyn ja Väinämöisen virttä», »pedran ja metsämiehen laulun» tai lauloivat »Killervo Kalervon poiasta», »raudan ja tulen vihoista» j. m. s.

Täällä Shemeikka myöskin kertoili hirvenhiihännästään ja karhuntapoistaan. Hän on nim. eläissään ollut mukana karhun tapossa ja ampunut kymmeniä petroja. Metsätarinoitaan kertoellessa lauloi hän päätteeksi seuraavan

»Pedran virren»:

Kesät vuolin keihäsvartta,
talvet susta suorittelin,
pesin pienen perttisengi,
pyyhkin pienen lattiangi.
Lähin miehissä metshällä
urohissa ulgoteillä
kahen kolmen koiran kanssa,
viien kuuen villahännän,
seitsemän sebelikaglan;
lykkäim' on lylyn lumella.
Muutko hiihtävi hikehen
itshe hiihän hiljallehen,
verkkaselleh-bo vierettelen.
Koiran' on keränä vieröö,
suksen on matona sujuu.
Mie hiihän mägie myöten,
koira juoksoo korbirannan.
Vain ei metshä miehih miesty
eikä korbi koirih kostu,
ylety metshän isändä.
Mieltyis metshägö miehiheni
kostuis korbi koiriheni —
kuuset kullalla sivallan,
hongat hobialla voitelen-go.
Lähen hirven hiihäntähe
poropedran pollentahe.
Jop' on metshä miehiih miestyi,
segä korbi koiriih kostui,
yletyi metshän isändä.
Panen ai'an rautaisen-go
rautaisilla ai'aksilla,
teräksillä, seibähillä,
matoloill' on vitshastelen
sisiliskoilla sitelen;
jätän hännät häilymähe
piät vankat vabisemahe,
katehet-bo kaitshemahe. — —»

Määrälleen kello 12 päivällä oli karjalaisten ja heidän ystäväinsä kokoonnuttava »Vienan-Karjalaisten Liiton» ikimuistoiseen kokoukseen Tampereella tammikuussa v. 1907.

Saadakseni aikaan pienen yllätyksen vienankarjalaisille veljille ja kokouksen tunnelmaa kohottaakseni olin kenenkään tietämättä postikortilla kirjoittanut ukko Shemeikalle Suistamoon, pyytäen häntä saapumaan tähän kokoukseen kanneltaan kajahuttelemaan. Tuskin kuitenkaan silloin uskoin, että ukko voisi vaivautua noin äkkipikaisesti tällaiselle matkalle.

Määräpäivänä kello 12, jolloin kokouksen piti alkaa, kohtasin kumminkin iloiseksi hämmästykseksi kokoushuoneen ovella Iivanan, joka heti kannel kainalossaan tuli kättä paiskaamaan. Kokouksen puheenjohtajalle esitin nyt, että toimitus alotettaisiin kanteleen soitolla, koska sitä varten oli saapunut kuuluisa Shemeikka. Kokoukselle esitettiin harvinainen vieras ja raikkailla hyvähuudoilla hyväksyttiin ehdotus.

Ja ukko istuutui kokousta avaamaan. Se oli liikuttava hetki. Kuin salama iski sieluihin. Silmät kävivät säkenöimään. Näkyipä monen vienalaisen miehen silmiin kyynelkin kohoavan.

Ja vaikuttipa tämä soitto itse puheenjohtajan puheeseenkin, jonka tämä piti soiton jälkeen kaukaisille karjalanveljille ja siskoille, jotka olivat yhtehen yhtyneet kalliin karjalaisasian hyväksi. Ja epäilemättä se kohotti virallisen kokouksenkin tunnelmaa, kohotti, niin että se aika ajasta yleni lopulta sellaiseksi isänmaalliseksi juhlahetkeksi, jommoisia en ennen enkä jälkeenpäin ole missään saanut nähdä tai tuntea.

Kun sitten eräänä muistorikkaana yönä kokouksen osanottajat hehkuvien puheitten ja isänmaallisten laulujen valtaamina, miehissä ja naisissa kalevalaista »illatsua» viettivät, oli Shemeikan herttainen ukko pirteimpänä, herkimpänä henkilönä joukossamme. Muistuu mieleeni tuo juhlallinen hetki, jolloin »nuori ja vanha» Karjala, Vienan ja Suomen Karjala solmivat keskenään liiton, kun ukko hetken kunniaksi viritti Väinämöisen sorean soiton. Silloin hänen silmänsä innosta säihkyivät, sormet korkeimmalle kuin koskaan kielillä kohoilivat ja pää haltioituneesti nytkähteli ja hymy huulilla eli.

Silloinpa ilo ilolle tuntui,
riemu riemuksi remahti . . .

Mutta mieltäkiinnittävimpiä hetkiä, mitkä ukon kanssa olen viettänyt oli tuon kokouksen loputtua kahden kesken pienessä sivuhuoneessa istuessamme. Täällä vastatusten pakisimme elämän syviä syntyjä ja ukko ylimmilleen haltioituneena soitteli vuoroin synkkiä vuoroin iloisia tunnelmiaan. Tällöin sain tuntea, mitenkä syväsyntyinen, viatto-

man puhdas, herkkä ja tunteellinen, mutta samalla miehekäs ja elämää kokenut taiteilijaluonne Iivana Shemeikka todella on. Mutta hän onkin vanhaa kansanaatelia, tuota kuuluisaa kontionkaatajain korpiaatelia, jonka suku ja sivistys juurtaa alkunsa syvältä kansamme muinaisuudesta ja Suistamon salojen lumoavasta luonnosta.

Yrjö Blomstedt-Ojoinen.

Karhuja.

KARJALAISIA METSÄMIEHIÄ.

Karjalaisen heimon laaja asutusalue on kautta ikimuistoisten aikojen ollut metsänriistan mieluinen tyyssija ja metsämiesten luvattu maa. Monta vuosikymmentä ei ole vielä siitä vierähtänyt, kun karhut samoilivat kaikkialla Karjalan kankahilla ja sudet juosta jolkuttelivat aivan kylien partailla.

Nyt ovat ajat kuitenkin muuttuneet. Syvempiin erämaihin, kolkompiin korpiin on Tapion väen täytynyt viljelyksen tieltä väistyä. Mutta siellä pitääkin vielä herruuttaan salojen pyylevä kuningas, kontio, ja hänen mukanaan moni muukin metsän ylimys, susi, ilves, ahma, peura ja hirvi.

Niinkauvan kuin näin on, niinkauvan säilyy karjalaisissa sitä metsästäjähenkeä, joka varsinkin entisinä riistarikkaimpina aikoina kasvatti heidän joukostaan monen monta miehekästä metsänkävijää, monta rohkeaa tienraivaajaa korpien poveen. Onpa syytä kiitollisuudella muistella näitä miehiä, sillä kaskenraatajan kanssa ovat he perisuomalaisella sitkeydellä käyneet suuriarvoista asutuksen esitaistelua karua luontoa ja metsän petoja vastaan. Ja kun tiedämme minkälaisia alkuperäisiä aseita aina viime vuosikymmeniin asti on näillä takamailla metsästykseen käytetty, voimme aavistaa, että tämä taistelu on kysynyt toisenlaista rohkeutta, päättäväisyyttä ja kestävyyttä, kuin mitä meidän päiviemme metsästyksessä tarvitaan. Jousi, keihäs,

kirves ja piilukkopyssy vaativat mieheltään toista kuin nykyajan kehittyneet ampuma-aseet.

»Kuuset oldih kuulemassa, kuudamoinje katshomassa», sanoo karjalainen sananlasku metsämiehen ponnistuksista ja otteluista yksinäisessä korvessa. Kuusien kuultaviksi, kuun katsottaviksi ovatkin useimmat tapahtumat tältä alalta jääneet. Menneistä metsämiehistä ja heidän vaiheistaan — niin seikkailurikkaita kuin luultavasti ovatkin olleet — on tietoja ylen vähän ja nekin usein ristiriitaisia. Nykyisistäkin jäänee sangen moni rohkea ja taitava metsänkävijä salojen piiloon; aikakirjat eivät ole heitä tavottaneet.

Tuomas Lempinen.

Taavetti Juottonen.

Etelä-Karjalassa on vanhan kansan metsämiehiä enää vähän elossa. Heinjoen pitäjässä tapaamme kuitenkin huomattavan vanhuskolmikon, nim. *Tuomas Lempisen*, »Karjalan susikuninkaan», *Tuomas Noron* ja *Taavetti Juottosen*. Ollen jo tavallisen ihmiselämän viimeisillä ikäasteilla ovat nämät vanhukset yhä elävinä todisteina siitä uupumattomasta sitkeydestä ja luonnonraikkaasta mielialasta, joka on ollut ominainen karjalaisille metsämiehille. Tuomas Lempisen päivätyön osalle tulee 19 karhua, 65 sutta, puhumattakaan lukemattomista pienemmistä vahinko-eläimistä. Näkyväisenä kunniamerkkinä työstään kantaa hän Suomen Talousseuran ansiorahaa. Tuomas Noro on ampunut karhuja puolisenkymmentä enemmän, huk-

kia jonkun verran vähemmän, kettuja puoleen tuhanteen. Taavetti Juottonen, jonka isän kerrotaan kaataneen lähimailleen sata karhua, on vuosistaan huolimatta vielä ketterä kuin nuorukainen. Kuusi neljättä kontiota tulee hänen osalleen.

Se taloudellinen hyöty, minkä nämät aitosuomalaiset »tervaskannot» vuosikymmenien kuluessa ovat Etelä-Karjalalle tuottaneet, on helpommin arvattavissa kuin laskettavissa.

Saapuaksemme jälleen kuulumpien metsämiesten maille, on meidän otettava aimo askel itään, siirryttävä aina Korpiselän ja Suistamon pitäjien riistarikkaille saloille. Vaan silloin olemmekin tulleet seuduille, missä Karjalan mainehikkaimmat metsästäjäsuvut, *Vornaset* ja *Shemeikat*, ovat eläneet.

Ignoi Vornanen.

V. 1829 syntyi Tolvajärven kylässä Korpiselillä *Ignoi Vornanen*. Hänestä varttui metsämies päätä pitempi kaikkia muita. Hänestä

Ignoi Vornasen metsästysalue ulottui yli koko Suomen eteläpuoliskon. Talvella v. 1881 hiihteli Ignoi kahden poikansa, Petrin ja Jyrin kera Keisarill. Suomen Senaatin kehoituksesta Lounais-Suomessa ilveksen ja suden ajolla. Vaan muulloin liikkuivat he omin johtein kaukaisilla erämaillaan. Kun sanomme, että Ignoi samoili Suomea 42 talvena peräkkäin hiihtäen satoja penikulmia talvea kohti, saamme jonkunmoisen käsityksen tästä verrattomasta metsämiehestä, jolla m. m. oli kerran Kivennavan pitäjässä kunnia johtaa keisarillista karhun metsästystäkin. Ignoi Vornasen riistaluettelo: 70 karhua, ilveksiä noin 400, susia joku kymmenkunta sekä hirviä ja peuroja suurempi määrä — puhuu itse puolestaan.

Yhtä voimakas ja kestävä kuin Ignoi oli ruumiiltaan, yhtä rakastettava oli hän henkilönä. Hilpeä ja vaatimaton, avomielinen ja suora. Erikoisesti veti huomiota puoleensa hänen tyyneytensä ja arvokkuutensa, joka ei missään tilaisuudessa häntä pulaan jättänyt. Samalla luontaisella varmuudella liikkui hän niin komeissa juhlasa-

leissa kuin erämaan hongistoissakin; vaan hän olikin vaaroissa karaistu mies, synnyinseutunsa suuri heimopäällikkö.

Ajat eivät ole metsämiehelle enään samat kuin ennen, vaikeammin on nyt suur-riista etsittävissä. Siksi onkin vanhin Ignoin pojista, herttainen Pedri, ripustanut aseensa tuvan seinälle ja alkanut raataa korpea, missä ennen kontio hänelle vihelteli. Sitävastoin on Jyrki uskollisesti astunut isänsä jälkiä. Hän elää metsänvartijana Korpiselän Honkavaarassa, joten jo ammattinsakin vie hänet salolle. Ja puhtaana peto- ja vahinkoeläimistä hän hoitoalueensa pitää. Oivallisempaa metsämiestä ja kestävämpää hiihtäjää nykyinen Raja-Karjala tuskin tuntee kuin Jyrki Vornanen on.

Korpiselän ja Suistamon riistarikkaat seudut ovat myöskin Shemeikkain metsästäjätarinan synnyttäneet.

Shemeikkain suku on jo kauvan ollut mainittu perinnäisestä runomahdistaan, mutta sitäpaitse ovat tämän suvun jäsenet kunnostautuneet uljaina metsänkävijöinä, jotka vanhanaikuisine aseineen ja mahtavine loitsuineen ovat lukemattomissa otteluissa rohkeasti käyneet kontioon käsiksi, pitäneet viikkoisia kilpahiihtoja Tapion nopsajalkaisen karjan, peuran, hirven, ilveksen ja ahman kanssa. Voimme lähteä heidän tarunomaisesta kanta-isästään *Miihkalista* alkaen ja seurata tuota jylhää korpiheimoa aina meidän päiviimme asti ja tuskin yhdessäkään polvessa esiintyy miestä, joka olisi ollut outo metsänkäynnille. Kuuluisimpia vanhemmista Shemeikoista ovat olleet hangaksella pyydystäjä *Hilippa*, suvun Lemminkäinen *Joakoi*, voimauros *Iivana*, joka kuoli v. 1848 vaiheilla 109 v. vanhana, edellisten pojat, ruttoluontoinen *Jyrki* ja 107 v. vanhaksi elänyt *Ondrei*, joista edellinen kerran oli heittänyt sylipainiakin karhun kanssa, *Pedri*, joka vielä sadannella vuodellaan joutui mesikämmenen kanssa tekemisiin sekä *Jehki*, oikea jätti kooltaan ja voimiltaan. Kansantieteellisessä museossa on tallessa murtunut keihäs, jolla hän kerran vaarallisen ottelun jälkeen hangelle nujersi suuren uroskarhun.

Shemeikkain viimeiseen valiojoukkoon kuuluivat *Mysysvaaran Pedri*, veljensä *Waslei* ja *Pekko*, *Jehkin Iivana*, *Mikolai*, *Teroi* ynnä ensinmainitun poika *Iivana*. Suikki siinä savu sompien nenistä kun nämät salskeat miehet yksissä tuumin takavuosina ajoivat arkoja peuralaumoja kotoisilla saloillaan tahi ponnistelivat pakenevan kontion jäljestä. Vanhin heistä, jo lähimailleen satavuotias Pedri oli aikoinaan verraton peuranhiihtäjä. Niinpä hän yhtenä ainoana talvena leiviskäisissä varustuksissaan hiihti ja kaatoi 50 peuraa Poastarven ja Shemeikan saloilla. Maineensa elää vieläkin kansan kesken. Hänen kanssaan menee manan majoille häviävän Karjalan puhdaspiirteisin edustaja: suuri metsänkävijä ja virsikäs laulaja. — Jehkin Iivanassa, tuossa muinaissuomalaista henkeä uhkuvassa runolaulajavanhuksessa,

yhtyvät myöskin samat ominaisuudet; rakas metsänkäyntinsä on kuitenkin tapaturmasta johtuneen vamman tähden jäänyt kesken. »Muut-bo hiihtävi hikehen, itshe hiihän hiljallehen, verkkaselleh-bo vierittelen» — siinä tämän entisen lylyn lykkijän mielilause. Moni kontio ehti kuitenkin sitä ennen hänen vankoissa käsissään heittää henkensä, monen moni haarasarvi juoksunsa lopettaa. — Waslei, joka 70 v. vanhana — siis tavallaan nuorena, verrattuina useampiin muihin »Shemeikan ukkoihin» — jätti nämät maiset mantereet, oli perinyt »toatointoattonsa» Iivanan ruumiinvoimat ja kerrotaan hänestä monta kummaa tarinaa. Tavallinen mies oli hänen käsissään kuin avuton lapsi. Metsämiehenäkin on hän ollut vankin myöhemmistä Shemeikoista, kymmenien karhujen ja satojen peurojen turma.

Miihkali Timoskainen.

Shemeikkain suurmetsästys on parempina päivinään kohdistunut pääasiallisesti karhuihin ja peuroihin; siis salolaisen peljätyimpään vainolaiseen ja oivallisimpaan liha-aitan täyttäjään.

Ennenkuin jätämme nämät synkän kauniit seudut, mainittakoon vielä tunnettuina peuran, ilveksen ja karhun metsästäjinä veljekset *Pyy* Yläjärveltä ja *Jaakko Pyy* Ägläjärven kylästä. Muutamat Kuikan kylän miehet ovat myöskin olleet kuuluisia petojen tappajia.

Suojärven suurimmat metsämiehet ovat veljekset *Miihkali* ja *Johora Timoskainen, Kuisma Arehhainen, Grigo* ja *Waslei Palviainen.*

Miihkali Timoskainen elää metsänvartijana Salmijärvellä, kaukana ihmisten ilmoilta. Kenties yksinäinen, vaaroista ja vastuksista rikas elämä keskellä synkkiä erämaita, kenties luonteensa tyyni uhkarohkeus — kenties ne yhteensä ovat tälle miehelle muodostaneet ulkonaisen hahmon, joka melkein pelottaisi, ellei tietäisi miten perin rauhallinen, rehti ja lämminsydäminen mies Miihkali pohjaltaan on.

Kontio on Miihkalin lempiotus. Kun hän oikein innostuu, hylkää hän muut aseet ja käsittelee sitä kirvellään. Ainakin seitsemän mesikämmentä on hän sillä tavoin ja yksinään lähettänyt paremmille karjamaille, noin puolen sadan kaadossa on muuten mukana ollut. Paitsi

esikuvallisena ja yhäti väsymättömänä metsämiehenä — Miihkali on jo lähes 60 v. vanha — pidetään häntä myöskin tietäjänä ja parantajana.

Taitava ja rohkea metsänkävijä on hänen nuorempi veljensä Johorakin. Hänestä on erikseen mainittava, että hän on monilla retkillä seurannut tunnettuja herrasmetsästäjiä, kuten esim. usein Raja-Karjalan metsästysolojen tuntijaa ja etevää metsämiestä metsäherra G. E. R. Wasastjernaa. Yhteensä on hän nähnyt noin sadan kontion ummistavan silmänsä.

Hyvää metsästäjäperua on Kuisma Timofeijeff Arehkainenkin

Ilvesjahdissa.

K a i d a n j ä r v e n kylästä, varsinkin tunnettu verrattomana karhunkiertäjänä. Isältään, joka myös oli kuulu salonkävijä, on Kuisma Timofeijeff perinyt ne ominaisuudet, joita paitse Tapion vilja ei taivu: kestävyyden, kärsivällisyyden, nopeuden, tarkan silmän, selvän ja rohkean pään. Suora, innostunut ja totinen metsämies on Kuisma Arehkainen. Samaa on myös sanottava kuikkaniemeläisistä Palviaisveljeksistä. Grigo on erittäin taitava ja rohkea »kondien sordaja»; omin neuvoin on hän yksipiippusellaan monta kaatanut. Ketterän sitkeä Waslei on taas saanut karhun kynsistä monasti henkensä pelastaa. Pudotti kerrankin hongasta karhun, ammuttuaan hetkistä ennen tapaturmaisesti vasemmasta kädestään kolme sormea. Hankeen romahtaneen, pahasti haavoittuneen karhun ja niinikään vertavuo-

tavan metsämiehen välillä alkoi sitten hongan tyven ympärillä jännittävä hippaleikki. Ties miten siinä olisi käynytkin, ellei veli olisi ajoissa ehtinyt paikalle ja »pannut pois pelistä» vaarallista leikkikumppania. Toisen kerran oli raivostunut kontio jo päässyt Waslein pyssynpiippuun kiinni, kun liiaksi voidellussa aseessa oli lukkokoneisto jäätynyt eikä tehnyt tehtäväänsä. Toki sentään viime hetkellä laukesi, pelastaen miehen varmasta turmiosta.

Kääntyessämme Salmin pitäjään tapaamme ensimäiset mainittavammat metsämiehet Käsnäselillä. Siellä elävät vuodesta 1890 metsänvartijoina ja metsästäjinä veljekset *Heikki* ja *Edvard Kokkonen*, joiden on onnistunut keväisillä karhunajoillaan ottaa hengiltä kolmattakymmentä karhua. Tämä hiihdäntä on ihanteellista metsästäjäurheilua. Useimmiten se on monipäiväistä tuimaa menoa vaarallisine seikkailuineen ja ankarine voimainponnistuksineen. Samalta seudulta mainittakoon vielä talollinen *Mitfor Stepanoff*, m. m. onnistuneena haaskalta-ampujana — taito, joka on vaikeampi kuin miksi sitä saattaisi luulla. »Äijä on sen pywwön yrittäjii, harwazelleh ugodjijoi», sanotaankin syyllä. — Orusjärvellä taas elää tunnettu karhuntappaja *Wasilei Rodivonoff*, joka erään nyttemmin jo kuolleen Sopa-nimisen miehen kera on ottanut hengiltä 65 karhua. Toinen ja aito vanhan kansan metsämies on *Ivan Mylläri* Palojärven kylästä. Tämä vanhus on aikanaan ollut varsin peloton ja kestävä salonkävijä, sillä useimmat kontionsa, hukkansa ja ilveksensä on hän hiihtojalalta karhunkeihäällään kaatanut.

Ilveksen pyyntö elävältä on eräs uudempi muoto metsästystä rajamaillamme. Se, kuten ajometsästys tavallisestikin, vaatii harjoittajaltaan erikoista nopeutta, sitkeyttä ja sisua, tottumusta viivytyksettä liikkumaan kaikenlaisella maalla sekä sitäpaitse taitavuutta otuksen vangitsemisessa ja elävänä säilyttämisessä. Onnistuneimpina metsämiehinä tässä suhteessa mainittakoon *Pekka Virolainen* Salmista ja *Pekka Ikonen* Ilomantsista, jotka ovat joka talvi yllämainitulla tavalla hiihtäneet monta ilvestä elävältä kiinni. Näillä täplikkäillä viiksiniekoilla on toistaiseksi ollut hyvä menekki eläintarhoihin.

Pohjois-Karjala on köyhempi suurriistasta ja siis metsämiehistäkin. Ilomantsi oli kuitenkin ennen varsin mieluisa olinpaikka peuralaumoille. Kuuluisin »pedramies» siellä oli *Iivana Puruskainen*, joka vielä 70 v. ikäisenä, vaivaisena ja vähänäköisenä syksyisin poikiensa kera näitä Lapin nopsajalkoja ajeli. Ei ollut myöskään miestä huonompi metsänvartija *Feodor Jevseijeff Lyhykäinen* Kotavaarasta. Pielisjärvellä ollee kruununmetsätorppari *Juho Karppinen* Kokkovaarasta enin tunnettu peuran ja hirven tappaja; karhuja ei hän liene itse kaatanut, joskin on niitä kiertänyt. Kuhmon takamailla elää vielä siellä täällä järeää karhunkaatajapolvea.

Mutta missä on nainen? — voimme tässä vihdoin kysyä. Sellainenkin »metsämies» on tavattavissa Pielisjärvellä ja on hänen nimensä *Sikke Sokuri*. Reipas Sikke herättää huomiota sillä, että hän miesten tavoin syksyisin metsästelee viikkokausmääriä yksinään salolla ja on hän siten koonnut itselleen sievoisen omaisuuden. Miehelästä ei hän välitä, vaan on talvisin milloin missäkin palveluksessa.

Vaan joutukaamme jo rajantakaiseen Karjalaan. Se on ikimetsien, vuolaiden jokien ja salpaamattomien koskien maa. Liikkuipa siellä kesällä tai talvella, aina ihastuttaa kulkijaa runsas veden- ja metsänriista. Ja mitenkäpä eläisikään poloinen Aunus ja Viena ilman näitä antimia?

Siellä on useampi mies enemmän tahi vähemmän metsänkävijä. Mutta sielläkin kohoo joku rohkeapiirteinen karhunkaataja joukon ylitse, sielläkin on jonkun korven urhon elämä enemmän kuin toisten karaisevaa taistelua metsien suureläjiä vastaan.

Tuollaisina miehinä rajan takaa voitanee mainita m. m. *Jehki Kukkonen* Kukkoilan, *Makkonen* Suonan ja *Denisoff* Jänkäjärven (Jängärvi) kylästä. Paitsi karhunkaatajina ovat nämät metsästäjät tunnetut oivallisina suden ja ilveksen hiihtäjinä — susi näet on näillä mailla varsin tavallinen ilmiö. Erittäin onnistuneena karhunpesien löytäjänä tulkoon *Kashi-Laurikin* *) tässä mainituksi. Muuten hän on enemmän hauska »kulkuri poika», suuri kehuja ja liioittelija. Viinan makuun päästyään hän antaa viis kaikille sovinnaisille tavoille. Juo toisinaan koiransa ja pyssynsä ja pitää hauskaa niinkauvan kuin humala kestää. Kerran, ollessaan kohmeloisssa takahumalassa, ampui hän 18 kertaa kontiota, ennenkuin tämä kaatui. Onpa sikäläisten metsämiesten joukossa tavattavissa toinenkin outo uros, nimittäin ukko *Grishanen* kelvottomine poikineen, jotka saattavat olla salokylien todellisena vitsauksena — silloin kun eivät linnassa istu. Jos ovat taitavia karhuasioissa — ukko lienee ollut noin 70 karhunkaadossa — niin kerrotaan heidän olevan vielä ovelampia monissa konnankoukuissa. Ei heiltä liene toisen karhunkierros eikä moni muukaan omistusoikeus turvassa; viitataanpa suurempiinkin rikoksiin. Suomen Karjalassa tavattiin ennen aikaan n. s. ritarillisia rosvotyyppejä; yllämainitut ovat jotenkin niiden vastakohtia.

Vaan mahtavimmat metsämiehet — ja samalla kunnon väkeä — tapaamme Korpivaaran kyläpahasesta Aunuksen sydänmailla. Seutu täällä on villiä, niin jylhän alkuperäistä, ettei luulisi sitä ihmis-

*) Kashi = kissa.

jalan astumaksi. Kova on korvessa ryske käynyt, ennenkuin metsänkuningas on ihmisen tänne lempimailleen laskenut.

Nimet *Petri* ja *Osip Jakonen* (Ryhänen) edustavat näiden seutujen metsämiehiä. Eräässä metsästyskertomuksessaan kirjoittaa heistä kapteeni B. Höök seuraavaa: »Seuralaiseni, Osip ja Petrushka, ovat ihanteellisia salomaan metsästäjiä, vahvoja, jänteviä ja leveäharteisia miehiä. Kantaen noin 16 naulan painoisia pyssyjään lentävät he suksillaan eteenpäin kuin linnut, — moisia hiihtäjiä en ole koskaan nähnyt. Ulkomuodoltaan ovat he aivan erinäköisiä. Metsän pedoilla ei ole ketään vaarallisempaa vihollista kuin nämät veljekset, jos he kerran ovat jäljille päässeet, sillä he saavuttavat aina niiden loppupään, jolloin takaa-ajetulla on varma kuolema edessä.»

Eikä pojasta ole polvi muuttunut, sillä mainittujen miesten jälkeläiset *Misha* ja *Ibi* (Ivan) käyvät täyskelpoisimmista metsämiehistä, mitkä ikänään ovat sitä nimeä kantaneet. Misha, joka on 50—60 vuoden korvilla, on ollut noin puolentoista sadan karhun tapossa; niistä aivan yksinään kaatanut 60. Viidentoista ikäinen oli hän ollut kun kaatoi kaksi ensimäistään: emän ja pojan. Ainoastaan kerran on hän ollut kouraantuntuvassa vaarassa ja siitä painista kantaa hän reidessään muistomerkkiä. Se kylmäverisyys, mikä tällaisissa salometsästäjissä vaaran hetkellä vallitsee, kuvastuu paraiten seuraavista sanoista, jotka lausuttiin siinä tositapahtumassa, jolloin toinen miehistä makasi raivostuneen kontion alla ja toinen ehätti kirveineen apuun: »Lyö hamaralla, ettei nahka pilaantuisi!»

Mainitsimme *B. Höökin* nimen. Vaikkei hän kuulunutkaan siihen kansankerrokseen, jonka metsämiehiä yllä olemme luetelleet eikä ollut edes karjalainen, jäisi tämä luettelo kuitenkin pahasti ontuvaksi, ellei siinä myös muutamia muistosanoja Bror Berndt Höök'istä, karhunkaatajien kuninkaasta, näkyisi. Höök oli intohimoisesti kiintynyt Karjalan kaukaisiin saloihin ja suuremmoiseen elämään niiden huminoivissa aarniometsissä. Karhunkaatajana ja peuranhiihtäjänä — riistaluettelonsa on lähimailleen puolitoista sataa karhua — oli hän tunnettu kautta Pohjois-Europan, mutta aivan erikoisasema oli »Boris Ivanovitsh kapitanalla» rakkaitten karjalaisveljiensä silmissä: häntä pidettiin siellä mahtavana tietäjänä, tuollaisena »kovana miehenä», johon eivät kontion kynnet eikä hampaat pystyneet. Tämän puoleksi taikauskoisen luulon tähden joutui Höök monasti yksin suoriutumaan mitä tukalimmista suhteista karhun kera, mutta aina hän niistä uskomattoman rohkeutensa ja kylmäverisyytensä avulla pelastui.

Vienan Karjalan mainittavimmat eränkävijät ovat jo paremmille metsämaille muuttaneet. Täällä niinkuin Aunuksessakin näyttää siltä kuin ei metsän ehtoisa emäntä viehättäisi nuorta polvea enään samassa

määrin kuin vanhaa. Vai johtuisiko se ehkä metsän viljan — varsinkin peurojen — vähenemisestä, nykyisestä ankarasta metsästysasetuksesta tahi muista yhteiskunnallisista ja luontaisista syistä? Sellaista houkuttelevaa suurriistaa kuin karhua on Vienassa kuitenkin paljon ja tekee se siellä vuosittain tuntuvaa vahinkoa. Karhuja pyydetään Vienan Karjalassa syyskesällä »rauhnalta», elukan haaskalta; syys- ja kevät-talvisin taas lähdetään karhua hiihtäen koirien avulla tavottelemaan. Varsin usein yhdytään kontioon myös oravan pyyntiretkellä tahi kesäisin metsoja soitimelta kyttäillessä. Tällaiset satunnaiset »yhteenottamiset» ne né käyvätkin saloilla monasti sangen seikkailurikkaiksi, jopa vaarallisiksikin, johtuen siitä, että metsämiehet näillä retkillään ovat tavallisesti varustetut ainoastaan n. s. »hienotinalla», pienireikäisellä luotipyssyllä, joka ei karhusta henkeä ota, ellei kuula osu aivan »hengen paikalle». Noin neljännes vuosisata sitten käytettiin vielä yksinomaan piilukkoja. Nykyään metsästelevät jo useammat nallisytykkeellä varustetuilla pyssyillä, vanhaa tekotapaa tosin nekin. Onpa viranomaisten välityksellä yksi ja toinen saanut itselleen hankituksi n. k. berdankan (vanhanaikuisen sotilaskiväärin »Berdan» laitetta). Sitävastoin on kaikkien uudempien kiväärien käyttäminen ankarasti kielletty.

Luettelemme tässä muutamia Wienassa eläneistä ja vielä elävistä metsämiehistä.

Riikoni Simana, synt. Kenttijärvellä ja kuollut kotikyläsään v. 1890 paikkeilla 70 v. vanhana. Hän kuului Karjalan »tietäjiin», josta toimesta hänellä metsästyksensä ohella oli sievonen tulo. Metsämies oli hän ahkera. Varsinkin peuroja hän nuorempana hiihti aina 30 saakka yhtenä talvena.

Mahtaviin tietoihinsa luottaen lähti ennen muinoin karhun kaadantahan *Jyrkini Huotarikin*, Kiimasjärveltä, jossa hän korkeassa ijässä jätti nämät maiset mannut v. 1892. Oli aina suurille selkosille painautuessaan lukenut lukunsa:

Lähtenen mie metsälle,
uros korvelle kohoan,
otan kuusi koiriani,
viisi villahäntiäni,
— — — — — — — — —
Niin on hammas koirallani
kuin on viikate Virosta,
niin on häntä koirallani
kuin komea korpikuusi,
niin on silmä koirallani
kuin on suuri suitsirengas.

Hiihata hihasta miestä,
takin helmasta taluta,
— — — — — — —

Monin kymmenin oli karhuja kaatanut, lukujensa turvissa vaarat väistänyt.

Vienallakin on oma Shemeikka-sukunsa, *Perttusien* heimo, josta runolaulajakuninkaan Miihkali Arhippaisen ohella myöskin polveutuu moni mainehikas metsänkävijä, kuten *Huotari Jyrinpoika Perttunen*, joka kuoli Latvajärvellä v. 1902 noin 80 v. ijässä sekä hänen poikansa *Arhippa*, hänkin jo kuollut. Ollen virsikästä sukuaan lähtivät hekin vanhan kansan metsämiesten tavoin »tietojen» kera riistaretkillensä, varautuen siten »pahoilta silmiltä». Luvuilla ja loitsuilla se kontio ylös konnustaan manattiin ja niiden kera sitä myös pirtissä juhlittiin. — Näistä metsästystä henkevöittävistä menoista ei nuori polvi tiedä enää sanottavasti mitään.

Ahkerina metsänkävijöinä mainittakoon myös muutamat laajalle levinneen *Lesosien* (Lesonen—Lesojeff) suvun jäsenistä, kuten *Vihtoura* ja *Oksenttei*, molemmat Venehjärveltä. Jälkimäinen, joka myös oli suuri tietäjä, kuoli v. 1887 lähes 80 v. ijässä. Suomussalmen Paahkosenvaarassa elävä *Iivana Lesonen* on ainaisilla metsästysretkillään monet kovat kokenut, kuolemaa silmästä silmään useasti katsonut. Kerrankin ajoretkellä häipyi hän loitos asumattomille saloille, eläen siellä metsäsaunassa yksinään ruuatta ja sairaana viikon päivät, kunnes etsijät löysivät. Rotevina ja rohkeina erämiehinä tunnetaan myöskin vanhus *Miitrei Remsujeff* Vuokkiniemeltä ja *Ustjo Sallijeff* Kontokista.

Vanhan kansan metsämiehinä ansaitsevat tulla mainituiksi m. m. seuraavat: *Ontippaini Karppa*, Kostamuksen kylästä, kuollut v. 1885 noin 70 v. ikäisenä. *Hökkäni Petri*, Venehjärveltä, kuollut 90 v. ikäisenä noin 1880 paikoilla. Kalastajana ja metsämiehenä oli hän »ponto» s. o. oivallinen. *Iivanaini Ossippa*, kuoli Niskajärvellä 1890 paikkeilla 80 v. vanhana. Kävi nuorempana miehenä Suomessa turkin ompelussa ja nahkojen muokkaannassa — toimessa, joka ennen aikaan on Vienan karjalaisilla ollut aivan yleinen. *Ontroni Teppana*, synt. Vuokkiniemellä ja kuollut kotikylässään v. 1890 paikkeilla. Hän oli etupäässä peuran hiihtäjä, mutta oli sen ohella kaatanut kymmenkunnan karhuakin, joiden kanssa ollut pari kertaa käsikähmässäkin. *Homani Ohvo*, Vuonnisen kylästä, kuollut v. 1870 vaiheilla korkeassa ijässä. *Lonkkani Jehrimä*, Vuonnisesta, myös jo kuollut. Molemmat viimemainitut olivat tunnettuja karhunkaatajia. *Jeyseini Mikittä*, Kiimasjärveltä, kuollut v. 1880 yli 80 v. ikäisenä. Oli kuuluisa metsästäjä, kalastaja ja kaskenkaataja; retkillään kävi aina Vienan meren rannoilla saakka. *Malah-*

vien Ontro (Ontro Marttini), Kivijärveltä, elää vielä, lähennellen jo yhdeksääkymmentä. On oikeata vanhan kansan luuta. Ontrosta voipi sanoa, että hän on tehnyt työtä yöt, päivät, »pimiet, valkiet», koko ikänsä syntymästään saakka. Vetää vielä nuottansa ja penikulmaisen »puutikkansa» (ansakierros) kiertää. Ontro Vienassa ja 100-vuotias Petri Shemeikka Suomen-Karjalassa sanovatkin, että nuori polvi sentähden heikkenee, koska se laiskuudessa nukkuu pois elinvoimansa.

Edelleen mainittakoon *Teppini Petri*, ikänsä elänyt Vuokkiniemellä, jossa kuoli noin 1885 paikkeilla yli 70 v. vanhana. Hän oli myöskin

Kolme karhua kolmella laukauksella.

suuri valehtelija ja sentähden Petriä mainittiinkin nimellä »Teppini» s. o. valehtelija. Tämän taidon säilytti hän kuolemaansa asti. Kansa kertoo, miten Petri, joka loppuijällään harjoitti kerjuutakin, almua anoessaan ja antajan edessä kumarrellessaan, siirsi monasti yhdellä kumarruksella rukousnauhassaan viisi kuusi helmeä, kun olisi tullut siirtää vain yksi ja sentähden syystä sanottiinkin, että Petri, kun on koko ikänsä ihmisiä narraillut, nyt vanhana vetää nenästä jo itse Jumalaakin. Totena kerrotaan kuitenkin, että Teppini Petri yhtenä iltapäivänä oli eräällä lammella kaatanut useampia kymmeniä peuroja. Piilukkoaan ei hän ehtinyt siinä käyttää, vaan laski suksillaan keskelle peurakarjaa ja pisti isolla keihäällään kahden puolen peuroja kuoliaaksi. — Vaikkapa ylläkerrotussa olisikin mielikuvituksen varaa, niin osoittaa tämäkin tapahtuma osaltaan, miten runsaasti vielä noin 25—30 v. sitten peuroja oli Vienan Karjalassa, kuin myös, että sääli-

mätön teurastus on ollut syynä siihen, että nykypäivinä sangen harvoin siellä peuroja kaadetaan.

Kiimasjärveltä mainittakoon *Karppani Mihei*, kuollut 1885 paikkeilla. Oli vanhan ajan rohkea metsänkävijä, aimo kaskenkaataja ja kalamies. Jos kontio Mihein päälle yritti, niin silloin hän aina karjaisi: »Metsäh Jumalan vilja!» Ja peto kömpi tiehensä. Pesästä hän karhua nostatti sanoilla:

»Nouse pois nokini neiti, nokiselta nuotiolta;
nyt on ottajat ovilla, pyssymiehet paikoillah!»

Vanha mainehikas karhunkaataja on Karjalassa kotiseutunsa huomatuimpia miehiä. Hän on heimonsa aseaatelia, lyöty ritariksi otteluissa korven kuningasta vastaan.

Eliel Wartiainen.

KARJALAISISTA TALONPOIKAISSANKAREISTA.

Suomen maakunnista ovat varmaankin Karjala ja Pohjanmaa enimmän kokeneet sodan hävityksiä. Yhteinen niillä on monessa suhteessa ollut historiakin. Pähkinäsaaren rauhan (1323) raja jakoi kummankin kahtia, repäisten lounaisen Karjalan ja eteläisen Pohjanmaan voittoisan Ruotsin yhteyteen, mutta tempaisten kummankin takamaat suuren Novgorodin alusmaiksi. Kun luonnottoman rajan lisäksi tuli uskontojen erilaisuus eri valtakunnissa, oli valmiina se kauhea veljesvaino, joka Karjalassa ja Pohjanmaalla vuosisatojen kuluessa niin kauheihin liekkeihin purkausi, varsinkin 1400-, 1500- ja 1600-luvuilla. Tällaisesta riita- ja rajamaa-asemasta oli myöskin seurauksena, että näissä seuduissa, sittenkin kun ne olivat saman valtikan alle joutuneet, joka mies oli sotamies; näissä maakunnissa talonpojat itse tottuivat puolustuksestaan huolen pitämään eivätkä lopulta tahtoneet esivallan vaatimiin sotalaitoksen muotoihin ensinkään mukaantua. N. s. ruotujakolaitoksen toimeenpano lykkäytyi Pohjanmaalla 50—100 vuotta myöhempään kuin muussa Suomessa väestön jyrkän vastarinnan takia; vasta v. 1733 Pohjanmaan pitäjät ja 1788 Kajaanin lääni ruotujakoon suostuivat. Siinä osassa Karjalaa, joka Pähkinäsaaren rauhassa oli Novgorodille jäänyt, eli Käkisalmen läänissä, ei ruotujako tullut käytäntöön koko Ruotsin vallan aikana.

Tällaisen asiain tilan vuoksi esiintyy sekä Pohjanmaan että Karjalan historiassa useita talonpoikaisia sotapäälliköitä, jotka kokoovat ympärilleen milloin suurempia, milloin pienempiä talonpoikajoukkoja ja niiden johtajina käyvät sotaa, vuoroin tappioita kärsien ja onnettomuutta tuottaen, koska vihollinen silloin säälimättä kostaa heidän sissisotansa kaikille seudun asukkaille, vuoroin melko lailla vaikuttaen vakinaisten joukkojen apuna tapausten onnelliseenkin kulkuun. Kenpä ei tuntisi Pohjanmaalla toimineita Pekka Vesaista ja hänen toveriaan Hannu Krankkaa sekä tämän isää Erik Krankkaa, jotka tekivät hävitysretkiä Vienan ja Jäämeren rannoille; ken ei olisi kuullut kuuluisasta sissistä Pietari Longströmistä, joka ison vihan aikana kävi leppymätöntä sissisotaa sekä Karjalassa että varsinkin Pohjanmaalla ja jota

Pohjanmaalla vihattiin yhtä paljon kuin venäläisiäkin hänen säälimättömyytensä tähden?

Karjalan sissi- ja talonpoikaispäälliköistä ovat kuuluisimpia: *Tuomas, Matti* ja *Pietari Tepposet, Paavo Lyytikäinen, Kivekäs, Taneli Luukkonen, Mikko Sallinen, Lauri Roivas, Haapalainen,* pari *Rätyä, Olli Tiainen* ja *Iisakki Stenius,* puhumatta Roponitsasta eli Rokovitsasta ja Luukas Räsäsestä, joista on jo teoksen toisissa kohdin mainittu.

Tepposet elivät Juhana III:n hallitessa, tuona onnettomana, sotaisena aikana, jolloin maata ja kansaa armottomasti molemmin puolin rajaa hävitettiin sekä sotajoukkojen että talonpoikien toimesta. Kotoisin he olivat Valkjärveltä, joka nykyinen pitäjä silloin vielä kuului Muolaan eli Pyhäristin seurakuntaan. Ainakin Tuomas ja Matti Tepposet näkyvät olleen veljeksiä ja asuneen lähellä sittemmin tehtyä Valkjärven kirkkoa Valkeamatkan kylässä.

Aivan siitä lähtien kuin sotaliikkeet Suomen puolella alkoivat (v. 1571), Tepposia yhtenään käytettiin Ruotsin puolelta vakoiluretkillä, he kun asuivat lähellä valtakuntien rajaa. Palkakseen he kantoivat viljaa Viipurin linnasta. Lisäksi he saivat jo v. 1573 elinkautisen verovapauden tilallensa. Myöhemmin Matti Tepponen katoaa näkyvistä, mutta Tuomas jatkaa yhä suuremmalla menestyksellä sotapalvelusta. Juhana III oli hallituksensa alussa vähentänyt aateliston ratsupalvelusvelvollisuutta. Sen vuoksi piti hankkia lisää ratsumiehiä talonpojista antamalla näille verovapautta määrätyksi ajaksi; tapa oli oikeastaan jo vanha. Tällaisia talonpoikia sanottiin k n a a p e i k s i. Varsinkin rajamaakunnissa nämä olivat alusta alkaen yleisesti käytännössä. Juuri tällaisen talonpojista kokoonpannun vakoiluun käytettävän ratsujoukon päälliköksi eli ratsumestariksi Tuomas Tepponen kohosi. Pontus de la Gardie kiitti suureksi sitä hyötyä, joka hänellä oli Tepposesta Käkisalmen läänin toisessa valloituksessa (1580). Tulipa Tuomaan nimi niinkin kuuluisaksi, että Muolaan kirkkoherra Martinus Henrici v. 1585 kuninkaalle lähettämässään anomuksessa suositteli itseään sillä, että hänen seurakuntansa oli siellä, »jossa Tuomas Tepponen asuu», ja lupaamalla vakituisen miehen ja hevosen Tuomas Tepposen lippukuntaan.

Vielä Täyssinän rauhan (1595) jälkeen ja aina vuosisadan loppuun Tuomas Tepposta mainitaan asiakirjoissa ja on hän luultavasti elänyt toista vuosikymmentä seuraavaakin satalukua. Samoin kuin Pohjanmaalla annettiin ikuinen verovapaus Tepposen aikalaisen, v. 1591 surmansa saaneen Pekka Vesaisen leskelle, määrättiin v. 1614 kesäk. 3 p:nä Tuomas Tepposenkin leskelle Annille verovapaus mies-vainajansa tiluksiin.

Paavo Lyytikäinen oli Rautjärveltä ja kunnosti itseään Kaarle X Kustaan sodan (vv. 1656—58) aikoina. Käkisalmen lääni oli nyt

Stolbovan rauhasta (1617) lähtien Ruotsin vallassa, mutta kun siellä oli kreikanusko valtasijalla aina Kurkijoelta Nurmekseen asti, nousi suurin osa asukkaista muuta Suomea ja luterilaisia naapureitaan vastaan. Tämä sota oli, samoin kuin edellinenkin, noita alussa mainituita surettavia ja sydäntäsärkeviä veljessotia. Ja niinpä Lyytikäisenkään, joka oli ollut mukana kolmikymmenvuotisessa sodassa Saksassa, mainittavin urostyö Suomessa ei ollut sen kunniakkaampi kuin että hän »Miettilän sodassa» Rautjärvellä v. 1656 tuhosi talollisten ja renkien etunenässä joukon kreikanuskoisia karjalaisia, jotka olivat tulleet tänne ryöstöretkelle. Muuten tässä sodassa, jolloin säännöllinen sotaväki oli suurimmaksi osaksi kuninkaan mukana Puolassa, otti taisteluun osaa eversti Kristofer Burmeisterin toimesta m. m. 13 Viipurin lukiolaista, toiset upseereina ja toiset sotamiehinä. Samoin kutsuttiin aseihin rahvas, ja 800 talonpoikaa ja 200 ratsumiestä saattoi viholliselle tuntuvan tappion Raudun kirkolla.

Kivekäs eli ison vihan aikaan, jolloin virallisen sodankäynnin ohella syntyi Ruotsin ja Venäjän rajan kahden puolen taas sissisota. Tämä rahvaan sota sai alkunsa siitä, että kun Kaarle kuningas oli — tammikuussa v. 1701 — antanut Abraham Cronhjortille, Suomen ja Inkerin ensimäiselle puolustajalle tämän sodan aikana, käskyn polttaa ja hävittää Venäjänpuolisten rajanaapurien taloja ja tiluksia, elleivät he maksaisi sotaveroa ruotsalaisille, ja kun tämä oli mennyt Inkerinmaata puolustamaan, rupesivat sen talonpojat heti tekemään kostavia hävitysretkiä rajan yli Venäjän puolelle. Cronhjort, joka ei käskyä näin ymmärtänyt ja joka arveli sodan tällä tavoin muuttuvan tarpeettoman julmaksi, kielsi kyllä talonpoikia tällaisesta vallattomuudesta, mutta kuningas siihen vastaukseksi ilmoitti »tahtovansa antaa heille täyden vallan hävittää ja polttaa Venäjän alueella niin paljon kuin he vain voivat».*) Ja siitä sai sissiretkien teko uutta intoa. Johtajina tällaisilla partioretkillä olivat talonpoikain valitsemat päälliköt, sissipäälliköt.

Kivekäs on tullut merkilliseksi siitä, että hän oli ensimäinen sissipäällikkö ja että hänestä nämä sissijoukot saivat tuon tunnetun yhteisnimityksen »kivekkäät». Venäläiset nimittäin alkoivat hänen jälkeensä sanoa hänen nimensä mukaan näitä suomalaisia ja inkeriläisiä sissejä yleensä kivekkäiksi. — Kivekäs oli inkeriläinen talonpoika ja mainitaan olleen erittäinkin v. 1702 tehtyjen retkien johtajana.

Kun Inkerinmaa v. 1704 joutui venäläisten haltuun, siirtyivät kivekkäät Suomen puolelle ja alkoivat järjestyä komppanioihin, jotka tottelivat ylipäällikkönsä määräyksiä ja kulkivat tiedustusretkillä enti-

*) Jo Kustaa Vaasakin oli Viipurin linnan päällikölle v. 1549 kirjoittanut, että hän mielellään näkisi, että talonpojat venäläisten ryöstö- ja hävitysretkiin vastaisivat samalla tavalla.

sillä kotisijoillansa. Vanha alkuperäinen Kivekäs oli jo kadonnut, mutta hänen nimensä ja arvonsa siirtyi muille, lähinnä miehelle, joka niinikään oli Inkerinmaalta kotoisin ja oli nimeltä *Taneli Luukkonen*.

Cronhjortin seuraaja Yrjö Juhana Maydell antoi Luukkoselle kapteenin nimen ja arvon noin v. 1706. Sittemmin ankara kreivi Kaarle Nieroth, joka säälimättä pani kuntoon maan puolustuslaitoksen, täydentämällä Suomen armeijan rykmentit ja järjestämällä nostoväkeä yli koko maan, järjesti nämä kiitävät parvikunnat palvelemaan säännöllistä sotaväkeä. Niinpä Luukkosen sissit, jotka siihen aikaan tekivät 211 miestä kahdessa komppaniassa, nimitettiin jalkarakuuniksi ja lisättyinä jaettiin heidän omasta keskuudestaan valittujen upseerien johtamina neljään komppaniaan. Kruunu antoi heille ylläpidon ja kiväärit ja he saivat pitää kaiken saaliin, mikä vain joutui heidän käsiinsä. Heidän tuli toimia yhteydessä armeijan etujoukkojen kanssa ja saattaa viholliset ahdinkoon sieppaamalla heidän kuormastojansa ja kaikin tavoin häiritsemällä heitä. Luukkonen itse nimitettiin (helmik. 1711) majuriksi ja kapteeneiksi ja apulaisiksi hänelle Iisakki Tillainen, Simo Torikka, Pietari Longström, Samuel Hauseen y. m., jotka sittemmin monasti päälliköltänsä kysymättäkin tekivät partioretkiä viholliselle alueelle. Olipa heillä oikein sotapappikin; Henrik Lechlin, entinen Toksovan kirkkoherra, joka Inkerin valloituksen jälkeen oli joutunut pakosalle, pantiin Luukkosen jalkarakuunain sielunhoitajaksi. Aluksi heidät asetettiin eversti Kaarle Armfeltin sotajoukkoihin, jotka Savosta päin tekivät retkiä Parikkalaan ja Jääskeen ja koettivat katkaista venäläisten yhteyttä Viipurin ja Nevajoen väliltä. Tähän tarkoitukseen olivatkin jalkarakuunat erinomaisen sopivat, ne kun retkeilivät lakkaamatta Nevan tienoille, läntiseen Inkerinmaahan ja Viroon. Mutta maanmiehet vieroivat näitä sissejä, sillä huolimatta Nierothin varoituksista he vaativat omavaltaisesti kyytiä ja maksuveroa rahvaalta. Vielä enemmän olivat venäläiset heihin julmistuneet. Kesällä v. 1711 Pietari suuren tunnettu ministeri, ruhtinas Menshikov kirjoitti Suomen sotapäälliköille näiden sissien jumalattomista tuhotöistä, mainiten erittäin Kivekkään (Kibick), tarkoittaen nähtävästi Luukkosta. Hän uhkasi rangaista heitä tavallisina pahantekijöinä, jos he joutuisivat hänen käsiinsä. Venäläiset panivatkin Luukkosen ahtaalle, kun hän elokuun alussa v. 1711 läksi 130 miehen kanssa retkelle Viipurin ja Pietarin välille, missä hän puolentoista peninkulman päässä Viipurista joutui tappiolle ja Tillaisen sekä erään luutnanttinsa kanssa vangiksi. Vihollinen pani näet hänet rautoihin niinkuin tavallisen rikoksentekijän ja oikein tykinlaukauksilla ilmoitti ilonsa hänen onnettomuutensa johdosta. Hänet vietiin Pietariin. Pian hän kuitenkin näyttää päässeen vapaaksi, koska hän jo v. 1713 yhdessä Longströmin kanssa taas retkeilee Viipurin seuduilla. Mutta hän joutuu

taas vangiksi ja viedään Pietariin ja uhataan, kun hänellä oli yllään vain tavallinen talonpojan sarkatakki, hirttää. Hänellä oli jo nuora kaulassa. Onneksi hän kuitenkin ennättää ottaa poveltaan majurin valtakirjan ja sen takia hänet armahdetaan ja lähetetään Longströmin kera Moskovaan. Kumma vain, ettei heidän täällä tarvinnut olla kuin kolme päivää. — Kolmen viikon kuluttua Luukkonen oli jo entisillä seikkailutanterillansa, vieläpä elämänsä suurinta aietta koettamassa: hän yritti vangita itse tsaari Pietaria, joka paraikaa söi päivällistä eräässä aateliskartanossa Viipurin ja Pietarin välillä. Äkkiarvaamatta Luukkonen teki hyökkäyksen taloon ja hädin tuskin tsaari pelastui rohkean seikkailijan käsistä. Sen jälkeen ei Luukkosesta mitään tiedetä.*)

Muuten on ainoastaan harvoja ja vaillinaisia tietoja siitä, minkälaisiksi Itä-Suomen olot ison vihan aikana muodostuivat; näkyy kuitenkin, että tämän maamme osan kohtalo valloituksen jälkivuosina oli yhtä surullinen kuin muunkin Suomen. Asukkaat olivat peloissaan paenneet metsiin. Venäläiset päälliköt ilmoittivat, että he saisivat palata ja asua rauhassa taloissaan, jos he vannoisivat tsaarille uskollisuuden valan ja ilmoittaisivat venäläisille viranomaisille »kivekkäitä». Väestö alistuikin näihin mahtikäskyihin, teki harvoja poikkeuksia lukuunottamatta vastustamatta vaaditun uskollisuuden valan ja asettui sissejä vastustavalle kannalle, joiden menettelyssä olikin usein paljo moitittavaa.

Mikko Sallinen, Lauri Roivas, Haapalainen ja toinen Räty kuuluvat »hattujen» sodan aikoihin, v:een 1742; toinen Räty näkyy toimineen jo ison vihan kestäessä.

Kolme ensinmainittua nousivat näkyviin seuraavalla tavalla:

Kyseessä olevan hattujen sodan aikana oli Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin maaherrana tulinen »hattu» K. J. Stiernstedt ja kun ei hänellä ollut varsinaista sotaväkeä, puolusti hän lääniään talonpoikien avulla, ja menestyksellä. Aluksi hän antoi talonpojilleen päälliköiksi upseereja. Mutta kun pari niistä, luutnantti Bergman ja vänrikki Knorring, Kiteen pappilassa 9 ja 10 p:nä maalisk. 1742 häpeällisesti antautuivat, vaikka talonpojat olisivat tahtoneet taistella ja voineet voittaakin edellisenä päivänä, jolloin vihollinen oli vielä harvalukuisempana, eivät talonpojat enää huolineet upseereja johtajikseen,

*) Pohjois-Karjalassa toimi ison vihan aikana innokkaana suomalaisena sissinä pielisjärveläinen *Feodor Tiittanen*, vaikka hän olikin kreikanuskoinen. Hänen töistään eivät asiakirjat kerro, mutta kansan muistissa hän vielä elää. Tältä ajalta ovat myöskin lukuisat tarinat *Hilipasta*, joka oikeastaan oli laukkumies Hilippa Simonpoika, eräs »sarkasodan» (1712) aikaansaajista, mutta sukkelan pakonsa vuoksi hänet on yhdistetty moneen talonpoltto- ja karkaamis-tarinaan. Samasta syystä on suomalaisen talonpojan *Larikan* nimi, joka kuuluu ison vihan aikaan, päässyt yleiseksi melkein jokaiseen venäläisten kynsistä pelastumisjuttuun.

vaan valitsivat päällikkönsä omasta keskuudestaan. Niiksi tulivat yllämainitut Sallinen, Roivas ja Haapalainen.

Kuuluisin heistä on *Mikko Sallinen*. Kansantarinoissa kunnioitetaan häntä kerrassa kenraalin nimellä, kun taas Roivas on hänen kapteeninsa. Itse asiassa Sallinen kuitenkin oli köyhä talonpoika Koveron Konnunniemen kylästä. Hänen kotikylänsä oli Hampurin raatimies Kurt Vegezack-vainajan rälssiä. Ennemmin hän lienee asunut Röksän kylässä, joka silloin oli Liperin, nyt Kontiolahden pitäjää.

Ennemminkin lienee Sallinen — kun Venäjän puolen sissit näihin rajaseutuihin tuon tuostakin rosvojen tavoin hyökkäilivät — taistellut heitä vastaan, mutta kun nyt venäläiset 6 p:nä jouluk. tehdystä aselevosta huolimatta joulukuussa 1741 ja taas Kiteen onnettoman tapauksen jälkeen maaliskuussa olivat ryöstelleet m. m. Ilomantsia, niin Sallinen, arvatenkin myös Stiernstedtin kehoituksista, nosti suoran sodan heitä vastaan. Ja hänen ja hänen apulaistensa urhean vastarinnan kautta säästyikin Pohjois-Karjala venäläisjoukkojen ryöstöltä pitkälti kesään 1742, vaikka kyllä sieltäkin Savoon ja Savon rajasaloille jo talvella alettiin paeta. Sallisen kuuluisin urotyö oli Öllölän Poukkurinteen tappelu 4 p:nä huhtik. 1742, jonka jälkeen venäläiset huhtik. 10 p:n tienoissa vetäytyivät rajan — nykyisen Viipurin ja Kuopion läänien välisen — taa. Kesäkuun 9 p:nä 1742 lähetti Stiernstedt vuorostaan Sortavalaa, »kasakkain rosvopesää», vastaan joukon talonpoikia parin upseerin johdolla. Näiden mukana oli Sallinenkin miehineen saadakseen saalista. Venäläiset olivat kuitenkin saaneet hankkeesta tiedon ja tyhjentäneet kaupungin. Ainoastaan 30 miestä porvareita ja talonpoikia oli vastassa Paussun vuorella. Nämä hajoitettiin muutamilla laukauksilla. Sitten polttivat retkeläiset kaupungin ja kaksi läheistä talonpoikaistaloa.

Stiernstedtin kirjevaihdossa puhutaan paljon »kuuluisasta Sallisesta» ja »ravakoista, uskollisista Karjalan suksimiehistä».

Lauri Roivas oli kotoisin Koveron Eimisjärven kylästä. Hänenkin kotikylänsä oli samaa rälssiä kuin Sallisen. Sen vuoksi häntä asiakirjoissa joskus sanotaan erehdyttävästi »rälssitalonpojaksi». Hän oli käynyt maaherra Stiernstedtin käskystä tämän luona Rantasalmella, jossa hänet määrättiin seutunsa nostoväen päälliköksi. Stiernstedt siis näkyy lopullisesti vahvistaneen talonpoikain toimittamat vaalit. Häntä mainitaan myöskin Lukkariseksi (Luckarin). Kansan muistissa Roivaan maine miltei voittaa Sallisen. Häneen ja hänen miehiinsä eivät muka luoditkaan pystyneet. Poukkurinteen tappelussa hänkin oli osallisena, mutta kun sen jälkeen sota muuttui venäläistenkin taholta pelkäksi sissisodaksi, näkyy Roivas olleen siihen seutunsa puolesta innokkain. Kerran myöhään syksyllä, kun 300 rajantakalaista kotimatkalla pyrki Mäntyjoen sillan yli Tuupovaaran ja Kinnasniemen välillä, olivat Roivas ja

hänen vähäinen joukkonsa ehtineet katkaista sillan vuoliaiset heidän edestänsä ja sitten takaa hyökäten ampuneet monta vihollista, toisia sillan pettäessä jokeen työntäneet. Tappelusta oli monta paennut Honkavaaralle metsäsaunaan, johon he sitten paleltuivat. Toisella kertaa oli eräs sissijohtaja, Ilomantsia ryöstettyänsä, asettunut miehineen metsään ruokailemaan. Ateriaksi oli tapettu lehmä. Syödessä oli johtaja kerskaillut: »A jǫs Roivas täällä, a saisi lihaa!» Roivaspa olikin likellä väijyksissä ja kuuli pilkan. Hän malttoi kuitenkin mielensä, mutta kun sissijohtaja nousi hevosen selkään, sai tämä luodin rintaansa. Ammutun väki läksi pakoon, mutta Roivas ajoi takaa ja tappoi vielä kymmenen miestä ja ainoastaan kaksi pelastui käpälämäkeen. Ryöstetyt tavarat Roivas korjasi ja jakoi omistajillensa.*)

V. 1744 Roivas pyysi Ilomantsin kihlakunnanoikeudelta todistusta sodan aikuisesta toiminnastaan. Hän näet aikoi anoa ja anoikin valtiolta jonkunlaista palkintoa osanotostaan rahvaansotaan. Stiernstedt puolestaan kannatti anomusta, esittäen, että myönnettäisiin sekä Roivaalle että hänen etevimmille taistelutovereilleen 20 hopeataaleria. Luultavasti Sallinen ja Haapalainenkin saivat osansa, koska v. 1745 annettiin Öllölän tappelun johdosta palkintoja Olli ja Pekka Kettusillekin, joita ei muuten ole mainittu.

Haapalainen oli kotoisin Röksän kylän Ranta-Hassilasta. Sen vuoksi häntä jonkun kerran sanotaankin Röksäksi. — Joskus mainitaan vielä Oskolan ja Öllölän tappelujen sankareina Latukainen, Matikainen ja Lykkö.

Vielä v. 1788, kun taas Karjalan puolustusväkeä järjestettiin, muistettiin hallituksen taholta näitä 1742 v:n talonpoikaispäälliköitä. Eversti B. J. Hastfehr antoi kapteeni O. F. Wetterhoffille määräyksen, että alaupseereiksi etupäässä otettaisiin entisten rahvaanjohtajien, »mainion Sallisen, Haapalaisen eli Röksän (Roxa) ja Hämäläisen y. m. lapsia ja perillisiä», jos niitä oli olemassa, »heidän esi-isiensä urotöiden takia».

Rätyjä oli oikeastaan useita ja olivat he kaikki kotoisin Enosta, joka silloin oli Ilomantsin pitäjän kylänä. Puheena olevien tapausten aikana siellä asui vanhana ja kivulloisena eräs talollinen Antti Räty, jolla oli toimena kihlakunnan postin kuljetus, ja hänellä oli kolme poikaa, nim. Heikki, Risto ja Tapani, joista Heikki v. 1738 isännöitsi taloa. Nämä kaikki v. 1748 tarjoutuivat vapaaehtoiseen sotaväkeen, jota Karjalan maakunta lupasi ylläpitää ja jolle se pyysi upseereita harjoittajiksi, ettei sen tarvitsisi ruotuväkeä asettaa. Hallitus ei kuitenkaan silloin pyydettyjä upseereita antanut. — Paitsi näitä oli kylässä vielä

*) Monesti nämä tällaiset sissit olivat entisiä Ruotsin alamaisia, Raja-Karjalan kreikanuskoisia talonpoikia, jotka kävivät Ruotsin Karjalasta »halpoa dengoa soamassa», vaikka usein »oma peä mäni». Retkiä tehtiin usein rauhankin aikana.

Räty-nimisiä talollisia: Erik Räty ja Tapani Erikinpoika Räty. Vaikea on päättää, keiden johdosta tarinat, joissa Rätyä mainitaan, ovat syntyneet. Kerrotaan, että jo Simo Hurtta eli Affleck oli kuullut Rädyn urhoollisuudesta puhuttavan ja lähtenyt Pielisjärveltä varta vasten Enoon häntä katsomaan. Tästä päättäen näyttää siltä, että jo noista vanhemman polven miehistä joku olisi ison vihan aikana mainetta niittänyt. Mutta se Räty, joka pikku vihan aikana toimi sissipäällikkönä Pielisjärvellä, oli varmaankin noita nuoria miehiä. Asiakirjoissa ei hänen nimeään mainita, mutta kansalla on hänestä kerrottavana paljo muistoja. Useissa tarinoissa kerrotaan, kuinka hänen pyssynsä laukesi, juuri kun venäläiset sissit häntä pilkkasivat. Kontiovaaran salolla oli hän kerran yksinänsä salvannut metsäriiheen yhdeksän rosvoa, jotka hän sitten kirveellään kaikki surmasi, vaadittuaan heidät polton uhalla yksitellen ulos. Samoin oli hän toisella kertaa Kelvän kylässä Vornan sillan pohjoispuolisen särkän päässä, jossa v. 1808 suoritettiin suurenlainen tappelu, tavannut kahdeksan sissiä nuotiolla. Niistä hän ensi laukauksella ampui kaksi. Toiset peloissaan Rädyn huudoista: »Nyt joutukaa, miehet!» syöksyivät läheiseen Hattaralampiin ja hukkuivat. Kerran saivat venäläiset hänet piiritetyksi heinälatoon, jossa hän oli makaamassa eikä siis huomannut uhkaavata vaaraa. »Nyt olet, Räty, säkissä!» sanoivat rosvot hänelle. »Niin ollaan, mutta ei ole vielä säkin suu kiinni», Räty siihen vastasi. Sitten hän nousi katolle ja kattomaloilla raivasi itselleen sen verran tilaa, että pääsi hyppäämään maahan. »Nyt ei olla säkissä!» huusi hän sitten, sieppasi kangen ja surmasi sillä viisi vihollista. — Venäläiset pelkäsivät Rätyä siihen määrään, että syntyi sananparsi: »Suti, puti matkaan: Rätykäinen tulee!»

Räty oli yksinomaan sissipäällikkö ja taisteli sissejä vastaan. Varsinainen sotajoukko ei tullutkaan Pielisen seuduille asti. *) — Venäläisistä sisseistä saavutti pikku vihan aikana kuuluisuutta varsinkin Musta Timo.

Rajan puolustaminen täytyi kesällä 1742 jättää sen takia, ettei ruoan puutteessa voitu rajalla miehiä pitää, ja sen johdosta, että Savonlinnakin jo antautui elok. 9 p:nä. Joka tapauksessa tuotti tämä puolustussota karjalaisille suurta kunniaa.

Samaa urhoollisuutta ja sitkeyttä he osoittivat maakuntansa puolustamisessa seuraavissakin, vv:n 1788—90 ja 1808—1809 sodissa, edellisessä Koski-Jaakon, jälkimäisessä Olli Tiaisen johdossa.

Olli Tiainen oli ehdottomasti kuuluisin kaikista Karjalan talonpoikaisista päälliköistä. Vv:n 1808—1809 sodassa hän suoritti 600 kar-

*) Liperissä näkyy nimismiehen poika *Jeremias Vestman* toimineen kansan johtajana ja ottaneen osaa tämän sodan taisteluihin. Häntä mainitaan vielä v. 1753 asiakirjoissa kapteenin nimellä.

jalaisen talonpojan johtajana sellaisen tehtävän, että se tuottaisi kunniaa mille tahansa vakinaisen sotajoukon osastolle. Hän teki osaltaan mahdolliseksi Sandelsin kolmi- ja puoli-kuukautisen Toivalan salmen puolustamisen. Venäläiset näet pyrkivät Pielisen itäpuolitsekin Pohjanmaalle katkaistakseen Sandelsilta yhteyden Oulun ja Ruotsin kanssa. Sen aikeen teki Tiainen alapäällikkönsä *Iisakki Steniuksen* kanssa tyhjäksi.

Olli Tiainen oli syntynyt Rautavaaralla Tiilikan kylässä 2 p:nä kesäk. 1770. Hänen vanhempansa olivat talollinen Hemming Tiainen ja tämän vaimo Anna Leveinen. Kantaisä, Hemming Tiainen hänkin, oli kotoisin pohjoiselta Pohjanmaalta. Hän oli ison vihan edellä tehnyt pikaisuudessa murhan, jonka tähden hän oli pakoitettu pakenemaan Pohjois-Karjalan laajoille saloille. Oleskeltuansa monta vuotta Rautavaaralla ilmoitti hän vihdoin 1726 itsensä viranomaisille ja sai häiritsemättä jäädä sinne asumaan. Tämän Hemming Tiaisen pojanpoika oli Olli Tiaisen isä. Vanhemmiltaan Olli sai oppia lukemaan, mutta kirjoitustaito lienee hänelle pysynyt vieraana. Muutamia vuosia hän harjoitti räätälinammattia, mutta jätti sen v. 1793, jolloin hän meni naimisiin Nurmeksen Ylikylän Suholassa toisena osakkaana asuneen Reittu Tolvasen tyttären Annan kanssa. Tämä oli erinomaisen kaunis ja älykäs nainen, syntynyt 1775 (kuoli 1837). Tiainen asettui nyt kotivävyksi Suholaan. Hänen ulkomuotoansa kuvataan lähes kolmea kyynärää pitkäksi, »miehekkääksi ja kunnioitusta herättäväksi; hänen tukkansa oli tummanruskea, kulmakarvat tuuheat, silmät ruskeat ja vilkkaat. Korkea, mutta kapea otsa kuvasti ymmärrystä, mutta ei monipuolisuutta; hänen kotkannenänsä yhdessä jokseenkin ohuen ylähuulen kanssa osoitti lujuutta ja päättäväisyyttä, mutta tuuheiden kulmakarvain tuntomerkkiä, jonka sanotaan ilmaisevan rajua suuttumusta, hälvensi hymyilevä silmä ja täyteläinen, halkinainen leuka.»

Jo 1788—90 vuosien sodassa Tiainen oli ollut mukana rajan vartioimisessa, ollen v. 1789 kapteeni Antti Dunckerin, Pielisjärven talonpoikien silloisten sotatointen ylipäällikön, paraita oppilaita. Kun nyt helmikuun alulla v. 1808 alkoi liikkua huhuja sodan tulosta, valittiin Tiainen yleisessä pitäjänkokouksessa Pielisjärvellä 14 p:nä helmik. hakemaan aseita Savon armeijalta. Sen hän tapasi Kuopiossa. Hän sai noin sata kivääriä ja joukon ampumatarpeita. Samassa tilaisuudessa nimitettiin Tiainen rajakapteeniksi ja sai suuren vaskikokardin, johon oli kuvattuna Karjalan vaakuna, univormun ja pitkän sapelin, jollaisia upseerit käyttivät siinä sodassa. Sen jälkeen Tiainen vielä meni Joensuuhun katsomaan Karjalan jääkärien harjoituksia.*)

*) Tämä jääkärikunta oli asetettu v. 1788.

Venäläiset tulivat vasta heinäkuulla Karjalaan. Silloin kiiruhti Tiainen Pielisen ympäristön miesten kanssa heitä vastaan Pielisen eteläpäähän Pielisjoelle ja onnistui hänen yhdessä maanviljelijä Iisakki Steniuksen kanssa marraskuun lopulle asti pidättää venäläisiä tätä tietä Pohjanmaalle pääsemästä.

Tiainen oli kekseliäs, taitava ja rohkea sotapäällikkö. Hän koetti milloin milläkin tavalla eksyttää vastustajiansa. Hän asetti, niinkuin Valliniemessä, korvennettuja kantoja vallille muka tykeiksi, panetti valkeita tuohikaistaleita ja samasta aineesta tehtyjä kokardeja miesten hattuihin ja maalattuja puupainetteja niiden kivääreihin ja peurapyssyihin, jotta väki näyttäisi Savon jääkäreiltä ja siis varsinaiselta sotaväeltä, marssitti, niinkuin Jauhiaisen salmella, samaa joukkoa ympyrässä monta kertaa vihollisten editse, että sotajoukkoa näyttäisi olevan lukemattomat määrät. Valliniemessä venäläiset kuitenkin hoksasivat kujeen, kun tarkastelivat »Tiaisen linnaa» kaukoputkillansa, mutta Jauhiaisen salmella hän onnistui temppuinensa niin, että venäläiset kääntyivät takaisin. Tarkasti tuntien seudut Tiainen oli aina osannut tappelupaikoiksikin valita edullisimmat paikat, osoittaen siinä todellisen sotapäällikön silmää. Hänen rohkeuttansa taas osoittaa venäläisten asettaman maaherran O. von Fürstenbergin vangitseminen Niinivaaralta syysyön pimeydessä ja tämän säilyttäminen luonaan Ahvenisella, jossa myöskin venäläisjoukkoja majaili. Mutta siitä syystä venäläiset rupesivat tässäkin sodassa julmuutta osoittamaan. He vangitsivat pari pappia — Liperin Vinterin ja Kontiolahden Forsténin — ja erään tuomarin — I osan s. 232 mainitun Martti Steniuksen — ja kaksi näistä menetti sen vuoksi henkensä. »Pääkapinoitsijan Tiaisen» päästä asetti Kuopiossa oleva Sandelsin vastustaja Tutshkov 500 ruplan palkinnon. Mutta vapaasti sai hän kuitenkin, kun sota oli loppumassa, viedä joukkonsa Lieksaan ja päästää sen hajalleen. Joulupäivänä v. 1808 täytyi näiden seutujen asukasten vannoa kirkoissa uskollisuuden vala venäläisille. Tiainen itse ei jäänyt Suomeen, vaan pakeni Ruotsiin, sillä venäläisten lupaama palkinto hänen päästänsä oli edelleen voimassa ja he ajoivat häntä takaa, kysyen kaikkialla, minne tulivat: »Miss' Tiainen? Kudi Tiainen? A pergeleh Tiainen.»

Mainittakoon tässä pari kohtaa näistä takaa-ajovaiheista. Venäläiset sotamiehet kyselivät Tiaista Viekijoen Vanhalan talosta, uhaten lyödä vanhaa vaaria, valtiopäivämies Mikko Heikura vainajan ukkoa, joka miehistä yksinään oli kotona, jos ei hän ilmoittaisi heille Tiaisen piilopaikkaa. Mutta ukko hymyili vain ja sanoi: »Homepa mahtaisi tupsahtaa silmillenne»; kun uhkaus uudistettiin, lisäsi vanhus: »Ja jospa minä sanon, niin minä valehtelen.» Venäläiset koettivat peloittaa häntä kuolemanrangaistuksellakin, mutta eipä ukko kuolemaa pelännyt.

Kerran kuitenkin Tiainen oli joutua kiinni. Hän oli näet tavannut

Sotkamossa pienen joukon rahtimiehiä, jotka kuljettivat ruokavaroja Karjalasta Suomen pääarmeijalle ja jotka Itäniemen talossa joutuivat venäläisten vangeiksi. Tiaisella oli nyt hätä käsissä, sillä hän makasi tuvassa pöydän takana sikeässä unessa eikä tiennyt koko asiasta mitään. Mutta rahtimiesten päällikkö, ajutantti H. B. Nilsson keksi sukkelan keinon. Hän pyysi venäläisten päälliköltä, että rahtimiehet saisivat mennä hevosiaan katsomaan. Luvan saatuaan hän potkaisi Tiaista ja sanoi: »Joudu sinäkin, tolvana, hevosestasi huolta pitämään!» Herättyänsä Tiainen kohta huomasi, mikä oli hätänä, meni sukkasillaan tuvasta ulos, kaappasi sukset pihalta ja kiiruhti karkuun ¾ peninkulman päässä olevaan Murtoniemeen. Paitsi kenkiä oli Tiaiselta jäänyt taloon myös Cronstedtilta saatu sapeli ja muut varustukset. Jotta venäläiset eivät huomaisi niitä ja arvaisi Tiaisen olleen talossa, sammutti Nilsson tulen ja huusi: »Tiainen tulee! Tiainen tulee!» Siitä venäläiset pelästyivät niin, että panivat oven tiukasti kiinni eivätkä uskaltaneet hyvään aikaan mennä tuvasta ulos.

Ehein nahoin Tiainen vihdoin Sotkamon ja Puolangan kautta saapui varsinaiseen sotajoukkoon, joka juuri oli menossa rajan poikki Ruotsin puolelle. Siellä hänet otettiin ystävällisesti vastaan ja hän sai palvella jälkijoukoissa vihollisten toimien silmälläpitäjänä. Kemijoen yli päästyä hän sai käskyn matkustaa Tukholmaan. Hänet esitettiin Kustaa IV Aadolfille, joka suvaitsi lausua »erittäin armollisen mielihyvänsä» hänen käytöksestään. Hänelle annettiin kuninkaan käskystä univormu ja muita tarpeellisia vaatekappaleita, kun entiset olivat jääneet Sotkamoon. — Samalla kuningas käski hänen lähteä takaisin Suomen armeijaan, luvaten matkarahat ja riksin päivältä ruokarahoja. Kun maalisk. 25 p:nä 1809 tapahtui kenraali Gripenbergin antautuminen Seivissä, ei Tiainen puolestaan pitänyt sopimusta sitovana, ja kun häntä yhä uhkasi venäläisten kosto, niin hän pakeni ja tuli Uumajaan, siellä oleviin joukkoihin. Niissä hän palveli, kunnes sota loppui. Kenraali Döbeln ilmoitti hänelle sitten, ettei häntä enää voitu mihinkään virkatoimiin käyttää ja että ruokaraha siis myöskin oli lakkaava. Silloin Tiainen »toimitti itsensä niin hyvin kuin voi» pääkaupunkiin. Täällä hän kenraali Adlercreutzin välityksellä pyysi itselleen jonkunlaista palkkiota sotaisesta toiminnastaan ja myöskin jotakin kannatusta tulevaisuuden varalle. Sota-asiain hallinto lupasi hänelle kaikkiaan 78 riksiä 28 kill. 3 runstykkiä ja käski hänen matkustaa kotiinsa. Silloin Tiainen, kesäk. 1810, kirjoitti suoraan kuninkaalle, selittäen, että hänen oli mahdoton palata Suomeen. Siellähän oli hallitsemassa vihollinen, jota vastaan hän oli kansaa yllyttänyt ja joka sen vuoksi oli hänen sotatovereitaankin rangaissut ja lisäksi hävittänyt hänen omaisuutensa. Sen vuoksi hän anoi kuninkaalta mahdollisuutta oleskella Ruotsissa.

Hän saikin hallitukselta suostumuksen siihen sekä lisäksi kulta-

mitalin urhoollisuudesta sodassa ynnä 800 riksiä lahjapalkkiota ja 180 riksin vuotuisen eläkkeen. V:een 1816 Tiainen asui Tukholmassa, kävi sitten kotonaan ja viipyi siellä yhdeksän kuukautta. Sieltä tultuaan hän asettui Haaparantaan. Mutta 13 p:nä huhtik. 1818 jätti hän lopullisesti Ruotsin ja tuli Nurmekseen, jääden sinne loppuiäkseen Ruotsin alamaisena asumaan. Ensin hän asui appensa tilalla Suholassa, mutta muutti jonkun ajan kuluttua saman kylän Hovilaan. Lopulta hän asui osaksi loisena osaksi torpparina Pyysärkän tilalla. Hän kuoli 27 p:nä helmik. 1833, kaikkien rakastamana ja kunnioittamana, jättäen lesken ja kaksi tytärtä.

Selvimmin kuvastuu Olli Tiaisen merkitys v:n 1808 sodassa, kun mainitsemme, että ruhtinas Dolgorukin sanotaan hänestä lausuneen, että hän pelkäsi Tiaista ja hänen seuruettaan enemmän kuin kolmentuhannen miehen suuruista säännöllistä sotaväkeä julki taistelussa. Hänen miehiänsä taas venäläiset kuvasivat: »Selässä kontit, jalassa kitkottimet (= virsut), a riskit kuin hiien pirut!»

Savokarjalainen osakunta pystytti Tiaisen haudalle 1870-luvulla yksinkertaisen hautapatsaan (I s. 233), johon on hakattu seuraavat säkeet:

»Ken henkens' isänmaalle tarjoaa
ja isiensä puoltaa kunniaa,
sen nimen povessansa kunnon kansa
kalliina säilyttävi muistinansa.»

Olli Koistinen.

KARJALAN KANSANRUNOILIJAT.

Silloin kun kalevalainen laulu alkoi kadota Savon ja Karjalan sydänmailta, näytti kuin nämä runorikkaat seudut olisivat jääneet aivan ilman laulantoa. Entinen muinaisruno oli vaipunut unhotuksiin, uusi suomalainen taidelyriikka ei ollut vielä noussut. Tänä synkkänä välikautena etsi kansan sielu kuitenkin keinon tunteittensa ilmilausumiseksi, niinkuin se oli löytänyt semmoisen jo ennen. Suomen Runotar kääntyi nyt sarkatakkisten, auran kurjessa kulkijain puoleen käskien heidät laulamaan, »kun ei muut lihavat laula». Ja nämä tarttuivatkin multaisine kourineen ruostuneeseen kynään, panivat paperille yksinkertaisia ajatuksiaan. Ne eivät olleet enää tunnelmia kansanmiesten, jotka vapaina metsästellen elivät salojen siimeksessä ja muistelivat vanhaa sankarirunoa, ne olivat äsken luodun valtion jäsenten huolestuneita tai toivorikkaita mietelmiä kansallisesta tulevaisuudesta, omasta kielestä, jokapäiväisestä elämästä ja sen tapahtumista. Ne olivat näin ollen realistisia luonteeltaan, niissä ei ollut muinaislaulun runollisuutta, ei kalevalaisen laulun sankarisävyä. Siksi tuntuvat ne meistä myöhäisen ajan ihmisistä, joilla nuori suomalainen taidelyriikka korvissa soi, usein proosallisilta ja vähäpätöisiltä.

Niin ne epäilemättä runolliselta arvoltaan ovatkin. Historiallisena ilmiönä, omituisena välikauden tuotteena on niillä kuitenkin aina pysyvä merkityksensä. Ne muistuttavat meille ajasta, jolloin Suomen talonpoikain täytyi itsensä ryhtyä runoille tyydyttääkseen omaansa ja toveriensa sielunkaipuuta, koska maan sivistyneet lauloivat kielin vierahin, jota kansa ei ymmärtänyt. Aikakauden kannalta arvosteltuna on kansanrunoilijan tuotteilla arvoa puhtaan kielensä takia.

Tämä suomalainen talonpoikais-runous, joka osaksi muistuttaa saksalaista mestarilaulua, on etupäässä savolainen ilmiö. Savosta se on siirtynyt Karjalaankin, niinkuin helposti saatamme huomata tarkastellessamme esim. pohjoisimman ja eteläisimmän runosepän tuotteita. Kontiolahtelaisen Antti Puhakan runoissa nimittäin tapaamme savolaisten esikuvien säkeen

useasti joukkoon pujahtaneena, ja inkeriläinen Jaakko Räikkönen taas suoraan tunnustaa:

Runot ovat Räikkösellä
Toisen miehen tähtehiä — — —
Runon mitta mietittynä
Kalevalan kannen alta,
Sanat ompi noihin saatu:
Osa saatu Oksaselta,
Pala Paavo Korhoselta,
Mahtiponti Makkoselta,
Lyijyspännä Lyytiseltä,
Kymäläisen kynän tynkä.

Vanhimman karjalaisen kansanrunoilijan, vienankarjalaisen *Pietari Kettusen* runosuoni johtuu kuitenkin toisaalta, saaden suorastaan alkunsa kalevalaisesta muinaislaulusta. Lönnrotin Kanteleessa (IV, s. 37) on julaistuna hänen runonsa naimismatkasta Suomeen. Siinä huomaamme selvään Lemminkäis-runojen vaikutusta. Karjalassa kasvanut veijo tulee Suomeen, kiertelee siellä taitavana takintekijänä, sukkelana suunsoittajana, talon tyttäriä katsellen, osuu viimein Kilposeen, missä Mari-tyttö häneen ensi hetkestä mieltyy, hälle antautuu. Kettusen tiedetään olleen kotoisin Vuokkiniemestä, Suomessa laukunkantajana kuleksineen. Kun Lönnrot 1830-luvulla meni mainittuun pitäjään, oli Kettunen jo kuollut, vaan hänen leskensä Kilpos-Mari eli vielä yleisesti kunnioitettuna. Sanottiin Pietari-vainajan aikoinaan olleen seudun parhaimpia muinaisrunon laulajia.

Tunnetuin karjalaisella alueella syntyneistä kansanrunoilijoista on kontiolahtelainen *Antti Puhakka* (s. v. 1816) ei ainoastaan runoilijana vaan myöskin julkisen toimintansa takia. Puhakka on talonpoikaisen runosepän, heräävän rahvaanmiehen tyypillinen kuva.

Hän jäi nuorena isästään, sai 15-vuotiaana hallanaran tilan ja sisarlauman hoidettavakseen — kaksi huolta, jotka saattoivat nuoren valitusrunolle vaipumaan. Reippaan, eteenpäin tähtäävän mielensä nojalla ponnistihe hän kuitenkin ylöspäin ja voitti vaikeudet vähitellen. Puolison saannin toivossa oli opeteltava lukemaan, mutta tässä kävi kuin Runebergin:

mä luin rivin, luin kaks,
vereni tunsin kuumemmaks.

Puhakassa heräsi oppimisinto. Hän lukee Raamatun kannesta kanteen, tutkii Mehiläiset, Maamiehen Ystävät, Suomettaret, oppii palasen tähtitiedettä, toisen luonnontiedettä, seuraa oman maan asioita, haistaa kansainvälistä politiikkaa. Pitäjän lukkarin johdolla opettelee nuori isäntä kirjoittamaan, vaikka paikkakunnan pappi paneekin vastaan. Salamniuksen Iloiaulu Jeesuksesta, kotiseudun kansanlaulut, lahjaksi saadut Kalevala, Kanteletar nostattavat hänessä esille itsessäänkin runoilu-innon. Pian herättää hän sepitelmillään mainetta ympäristössään, kaiku kiirii Helsinkiin ja Puhakka tulee 29-vuotiaana v. 1845 Z. Cajanderin toimesta yhdessä Kymäläisen ja Makkosen kanssa kutsuvieraana pääkaupunkia katsomaan.

Kirjoista opittu uusi tietovarasto, luontainen sukkeluus, runoilijan sädekehä tekevät hänestä pian paikkakunnan ensimäisen. Hänestä kehittyy talonpoikain asianajaja, hän asettuu puoltamaan heidän taloudellista edistymistään, on päämiessä Höytiäisen laskussa, ruununtilojen perinnöksi saamisessa. Vieraskielinen oikeusistuin, vierasmielinen virkavalta nostattaa vilkkaassa mielessä katkeruutta suomalaisen kansallisuuden sorronalaisen aseman johdosta — ja niin tulee Puhakasta pian koko kansansa asianajaja. Vuonna 1862 kokoonkutsutussa Tammikuun valiokunnassa hän osoittaa itsenäistä mieltä ja lausuu ajatuksia, jotka epäilemättä lensivät kauemmaksi kuin hänen valitsijainsa. Hän puhuu koulun vapauttamisesta kirkollisesta huolenpidosta, tientekorasitusten tasoittamisesta, kansanmiliisistä, kauppa- ja uskonnonvapaudesta, virkamiesten palkkojen järjestämisestä, työläisten oppivapaudesta*. Monille säätyvaltiopäiville valittuna hän puuhaa kouluja Karjalaan, puolustaa sisämaan rataa, Pielisjoen kanavoimista, väkijuomakieltoa, painovapautta, aviottomain lasten perintöoikeutta. Ja kaiken ohella on hän aina sukkela puheissaan, joskus liiankin laveasanainen, aina oppositsionissa ennakkoluuloista, epäkansallista virkamiehistöä vastaan.

Antti Puhakka.

Runoilijana Puhakka oli laajalti tunnettu, myöhemmällä ijällään Ukko-Runon kunnianimen saanut koko Ylä-Karjalalta. Kuten kaikki talonpoikaiset mestarilaulajat on hänkin laulanut kaikista mahdollisista asioista: ihmisen elosta, valheesta, Runebergista, Suom. Kirjall. Seurasta, sodasta, rauhasta, käräjistä, kirkossa makaamisesta, ulkokansan kapinasta, valtiopäivistä, pukista, viinasta j. n. e. Kokoelmassa »18

*) Kts. J. Lukkarinen, Karjalaisen osakunnan Karjala-albumi, s. 60.

Runoniekkaa» on useita hänen runojaan painettuna, enimmät — liki parikymmentätuhatta säettä — ovat kuitenkin painamattomina Suom. Kirjall. Seuran kokoelmissa. Kaksi alaa on Puhakan runoudessa mieleenpainuvinta: taistelu suomen kielen sortajia vastaan, tulipa turma sitten ruotsalaiselta tai venäläiseltä taholta, taistelu persoonallisesti epämiellyttäviä ihmisiä vastaan. Jälkimäisellä alalla Puhakka sai ympäristössä pelätyn nimen, edellisellä alalla hänen Tuhman Jussin juttureissunsa ja Surulaulunsa 1850 vuoden kiellosta ovat talonpoikaisrunouden merkittävimpiä. Jussin juttureissu on pistävä ivaruno vieraskielisen oikeudenkäynnin tuottamista haitoista, Surulaulu katkeraa valitusta mielettömän kiellon johdosta. Puhakka pyytää viimeksimainitussa lehdon lintujakin, joita hän lauluissaan rakastaa, lopettamaan viserryksensä:

Vaan jos vanhat pitkäparrat
Rähinänne kuulee,
Niin he meitä laulamahan
Opettavan luulee.

Se on suomalaisen talonpojan ensimäistä nurinaa idästä tulleen sorron johdosta!

Puhakka kuoli v. 1893 elämästä riutuneena, kansalaisten kunnioittamana.

Puhtaasti talonpoikaista kansanrunoilijatyyppiä edustaa myöskin *Pentti Hirvonen* Rääkkylästä, *Lassi Mähönen* Värtsilästä ja *Risto Pesonen* Ilomantsista. Tunnetuin näistä on Pentti Hirvonen. Hän syntyi v. 1826, eli maanviljelijänä ja kauppiaana Rääkkylän kirkonkylässä. Muutamia hänen runoistaan on painettu, useimmat — pari vihkoa — ovat Suomal. Kirjall. Seuran hallussa. Kokoelmassa »18 Runoniekkaa» on julaistu runo Professori Lönnrotista:

Pitäis pikkuisen puhua,
Virttä viskata vähäisen,
Kiitokseksi kirjoitella
Arvon miestä ahkerasti — — —

Kuten näemme ei hänen runonsa kovin mieltäkiinnittävästi ala. Yhtä yksitoikkoisesti ne jatkuvatkin. Eräässä toisessa sepustuksessa Hirvonen tuo esille tyytyväisyytensä viinankeiton väliaikaisesta kiellännästä toivoen, että tulisi ikuinen loppu tuolle turman nestehelle. Niin ei kumminkaan tapahtunut, viinaa saatiin edelleen keittää ja Hirvonen itse joi sitä niin mielellään, että siihen kuoli (1878).

Pietari Mansikka oli kotoisin Kelkkalan kylästä Viipurin läheltä (s. 1825). Hän oli talonpojan poika, oppi tiedon aakkoset Viipurin piirikoulussa käyneeltä veljeltään, halusi etemmäksikin opiskelemaan, mutta ei päässyt köyhyyden vuoksi. Mansikalla oli hellä sydän ja nuoruuden vastoinkäymiset koskivat syvästi hänen mieleensä. Hän ei ollut senvuoksi myöhemmällä ijälläänkään tyytyväinen mihinkään ammattiin. Ensin oli M. Käkisalmessa siltavoutina, sitten tuomarilla puhtaaksikirjoittajana, sitten Viipurissa palovartiokorpraalina, mistä virasta hän viimein kivuloisuuden vuoksi erosi, toimien loppuelämänsä ravintolanpitäjänä ja asianajajana († 1871). Murheilleen etsi Mansikka lohdutusta viinasta, ja hänen elämänsä mainitaan olleen hyvin vähän mallikelpoisen. Mansikan sisäinen hieno luonne ilmaantuu hänen runoissaan, joissa vilkas tunne ja luonnontaju saapi suuremman vallan kuin kansanrunoilijoilla tavallisesti. Sanomalehdessä Sananlennätin oli aikoinaan useita hänen runojaan ja »18 Runoniekassa» on Merimiehen runo, miellyttävä Jäniksen valitus, joka muistuttaa Kalevalan koivun itkua, Syysruno j. n. e. Nykyaikuisillakin runomitoilla on Mansikka laulanut:

Kyllä tyttö tällainen
Sulhasia saisi,
Joka sormen nenällen,
heitä jos halaisi . . .

Puhakan rinnalla kehittynein karjalaisista runosepistä on inkeriläinen *Jaakko Räikkönen*. Hän syntyi orjuudessa Valkeasaaren seurakunnassa v. 1830. Isällä ei ollut kylliksi rahaa maksaa rakastamansa orjattaren lunastussummaa — Jaakko sai siten syntyä avioliiton ulkopuolella. Saksalainen vouti ruoskitti häntä kerran ja uhkasi laittaa sotamieheksi. Kammo ja katkeruus tämänkaltaisten tekojen johdosta saivat vallan Räikkösen mielessä ja useissa runoissaan esim. Entisestä ja nykyisestä ajasta on hän antanut sen vaikutuksen alaisia kuvia:

Kylmä kulki kylkiluissa
Kohta konttorin kohalla,
Kun siintä sisähän astuit
Housut hirmusta hutisi,
Kehnon kirjurin tapasit,
Kohta kuulit kiljumista.

Jo orjuuden aikana oli Räikkönen oppinsa ja kunnollisuutensa vuoksi saanut useita yhteiskunnallisia luottamustoimia, kuten kylänvanhimman toimen hoidettavakseen. Aleksanteri II:n ikimuistetta-

van vapauttamisjulistuksen kautta sai Jaakko Räikkönen viimein vapauden. Hän eli loppuikänsä († 1882) kunnioitetussa asemassa paikkakunnallaan, ollen m. m. starssinana ja piirioikeuden valamiehenä. Ahkerasti seurasi R. suomalaisen kansallisuuden kohoamista ja viisikin suomalaista sanomalehteä saattoi hänelle yhtaikaa tulla.

Kuten Pietari Kettunen oli Jaakko Räikkönenkin saanut Kalevalaisen laulun perinnön, sillä hänen isänsä oli suuri vanhojen satujen ja runojen taitaja. Räikkösen runomuodossa ilmeneekin vanhan laulun vaikutusta, mutta ainoastaan runomuodossa, sillä hänen sepitelmiensä aiheet ovat samoja kuin muidenkin talonpoikaisten runoniekkain. Hän lähettää terävästi kirjoitetut terveisensä Suomelle — vastaus Oksasen »Meidän vieraissa käynnit» runoon —, antaa pienen yleissilmäyksen suomalaisen sivistyksen kasvantaan — »Kenpä tuon on kaiken tehnyt» — laulaa starssinan vaalista, omasta runonteostaan, viinasta, paavien maallisen vallan lopusta. Sangen syvää henkistä kehittyneisyyttä ilmaisee esim. »Mietteitäni»-runo. Tässä samoinkuin joskus muuallakin lausuu R. sosialistisia ajatuksia:

Miks on kehno kerjäläinen,
Miksi keisari komia,
Miksi rikas röyhkeämpi,
Aateliset ylpiöitä?

Viimeisenä karjalaisista kansanrunoilijoista on mainittava *Antti Huttunen*. Hän oli syntynyt Karmalan kylässä likellä Sortavalaa; vanhemmat olivat lampuoti Olli Huttunen ja Mattisenlahdesta kotoisin oleva Annastiina Karttunen. Nuori Antti sai kuukauden verran käydä Sortavalan realikoulua, mutta varattomuuden takia jäi opinkäynti kesken. Oltuaan Sortavalassa ylimääräisenä postiljoonina pääsi Antti Huttunen v. 1863 vahtimestariksi Kaksinaisten tullivartioon, Suojärvelle, Venäjän rajalle. Naimisissa oli H. Katrina Forsmanin kanssa. Avioliitosta syntyi 12 lasta, joista kahdeksan kasvoi täysikäiseksi kotona. Rajaseudun yksinäisyydessä riitti Antti Huttuselta aikaa lueksimiseen, joka puolestaan pani oman runosuonen liikkeelle. Nimimerkillä Putro lähetti hän 1868 ensimäiset kirjoituksensa Karjalattareen. Sen jälkeen kirjoitteli hän moniin maamme sanomalehtiin, vaan varsinkin Laatokkaan, jonka palstoilla hänen tunteelliset tai toisinaan pisteliäät sepitelmänsä ovat enimmäkseen ilmestyneet. Toveriensa tavoin on Putro tehnyt runoja useista ajan merkittävistä tapauksista, niin esim. Karjalan radan rakentamisesta, missä hän kertoo kuinka

Viiva on veitty Viipurista,
Rata rautainen rakettu

Kohtsuoraan Sortavalaan,
Läppäjärven lahen poikki.
Siit' on eillehen edetty,
Joensuuhun johdatettu,
Pohjois-Karjalan perille . . .

Viimeiset vuodet eli Antti Huttunen sukulaistensa luona Sortavalassa, missä kuoli syksyllä 1909.

Onni Okkonen.

KARJALAISIA MERKKIMIEHIÄ.

D. E. D. EUROPAEUS.

Karjalaisista merkkimiehistä on ensimäisinä mainittava *Taavetti Emanuel Taneli Europaeus*, mies suvusta, joka oli Muolasta Äyräpään talosta peruisin. Talon nimestä muovailtiin 1700 tienoilla tuo muukalaiselta kajahtava sukunimi Europaeus.

Taneli Europaeus oli Savitaipaleen rovastin ja vuokratilallisen tyttären Sofia Peijon poika, syntynyt jouluk. 1 p:nä 1820. Isä kun kuoli pojan ollessa vasta nelivuotinen, jäi poikanen äidin hoivaan. On luonnollista, että pojan äidinkieleksi tuli suomi. Mutta kouluun tultua oli hänen opeteltava ruotsia ja saksaa, sillä suomenkielistä oppikoulua ei ollut. Hän oppikin, mutta vaivaloiseksi lienee tuo opintie käynyt, sillä vasta kolmenkolmatta vuotisena pääsi hän Wiipurin lukiosta yliopistoon.

Ylioppilaaksi tultuansa ryhtyi Europaeus ensi työkseen oppikirjoja suomentamaan, alkaen geometrian oppikirjasta. Mutta varoja kun puuttui yliopistokaupungissa oleskeluun, täytyi etsiä leipäätuottavia töitä. Sattuipa Lönnrot tarvitsemaan sanakirjan valmistuksiin suomen kielen taitoista puhtaaksikirjottajaa ja hän otti keväällä 1845 Europaeuksen apulaiseksensa Kajaaniin. Mutta kauvan ei E. tässä työssä ollut, sillä Lönnrot pakinoi usein puhtaaksikirjottajalleen matkoistansa laulun salaperäisillä mailla Karjalassa ja siitä rupesi tämänkin mieli tekemään sinne. Lönnrotin ja monen muun mielestä ei runonkeräys oikein enää Vanhan Kalevalan ja Kantelettaren ilmestyttyä kannattanut; mutta »on synti pitää häntä, joka on niin innostunut ja kiintynyt yritykseen, puhtaaksikirjotustyössä», arvelee Lönnrot ja auttaa miestä Karjalaan »keräämään sanakirjaa varten uusia sanoja» sekä kansanrunoutta, »mitä mahdollisesti vielä voisi löytää».

Europaeuksen matkat tulivat sitten niin tärkeiksi, että aiheuttivat Uuden Kalevalan synnyn. Sentähden tässä niistä laajemmalti.

Kesäkuun 10 päivän tienoilla samana vuonna jätti ylioppilas Kajaanin ja livisti avojaloin »paremmin joutuaksensa» Karjalan sydänmaita kohti. Saman kuun puolivälissä meni hän jo Hattupäästä yli rajan Venäjän puolelle. Mies kun alussa oli arkaileva, ei Lupasalmen ja Himolan tienoilta montakaan runoa herunut. Mutta palattuaan takaisin Suomen puolelle osui hän Ilomantsin Mekrijärvellä Karjalan taitavimpain runoniekkojen Simana Sissosen ja Huohvanaisen pariin, joilta sai lähemmäs sata runoa ja loitsua. Ilomantsin kirkolta kulki kerääjä Suojärven kautta Aunukseen aina Petroskoille saakka ja sieltä takaisin Salmiin ja Sortavalaan. Täältä hän teki uuden kierron Suistamoon, Korpiselälle ja Ilomantsiin. Kierrettyään päälle puolentoista-

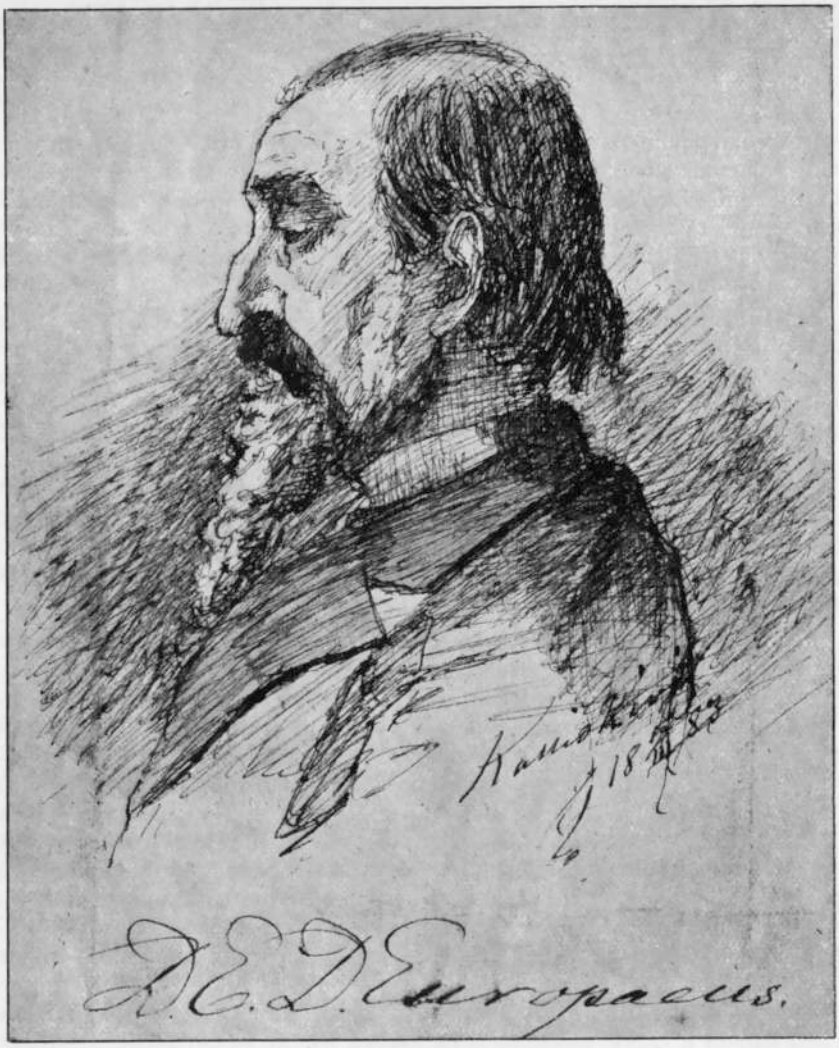

D. E. D. Europaeus.

tuhannen kilometrin matkan neljässä kuukaudessa, palasi hän syksyllä, kontissaan 295 runoa, loitsua ja itkuvirttä ja joukko satuja sekä sanastollisia muistiinpanoja Kajaaniin.

Miten tärkeät tämän matkan tulokset olivat Uuden Kalevalan synnylle, selvinnee jo siitä kun Lönnrot muutamia päiviä Europaeuksen palaamisen jälkeen kirjottaa: »Niistä lisistä, jotka minä 1837, sittemmin Cajan ja nyt Europaeus on kerännyt, on Kalevala saanut niin runsaat lisät, että kohta uusi painos on tarpeen, joka tulee hyvin kolmatta osaa suuremmaksi kooltaan.»

Jo marraskuun 16 päivänä läksi mies uudelle runonkeräysmatkalle, pitäen nyt sellaista kiirettä että Lönnrotin oli kirjotettava hänelle passi, kun ei virallinen paperi tarpeeksi nopeasti ennättänyt. Ensimäisellä retkellään oli hän huomannut että jos laulajille antaa vaikka vain muutaman kopekan

mieheen, hupenevat niukat matkarahat liian nopeasti. Siksipä hän nyt pisti laukkuunsa nuppineuloja, laastaria, tulikiveä ja elohopeata, maksaaksensa niillä laulajien vaivat.

Tällä kertaa kulki hän, mennen Kuhmoniemestä yli rajan, koko pohjoisen Vienan läänin Kiestinkiä myöten. Passia ei saatu muuten kuin Pietariin kulkemista varten. Seurauksena siitä oli että kiertelijä Jyskyjärvellä otettiin kiinni ja vietiin vankikyydillä Kemiin Vienanmeren rannalle. Europaeus ei tästä kuitenkaan hätääntynyt, tingiskelipä perillä vapaata valtion kyytiä takaisinkin. Toinen neljä ja puoli kuukautta kestänyt matka tuotti 329 runoa.

Matkaileminen kävi Europaeukselle kuin mieliteoksi, sillä vain kolme päivää malttoi hän nyt viipyä Kajaanissa kun lähti taas taipaleelle — huhtikuun 5 p:nä 1846. Tällä matkalla oli hänelle, Repolaan mennessä, käydä huonosti. Mies eksyi, nälkä alkoi vatsassa kurnutella, voimat uupua. Pyrähtää silloin pensaikosta metso. »Missä lintu, siellä pesä tähän vuoden aikaan», ajatteli eksynyt. Pesä löytyikin ja hän hotkasi munat suuhunsa, ensin edes tutkimatta joko alkoivat höyhentyä kuoren alta. Tällä kertaa kulki hän Aunuksessa niin pitkältä kuin runoaluetta tapasi sekä Suomen puolella Ilomantsissa, Suojärvellä ja Korpiselällä. Kolmen kuukauden matkalta tuli saaliiksi n. 700 runoa, todistaen että kerääjä jo oli oppinut karjalaisia paremmin ymmärtämään.

Seuraavana kesänä kiusasi hän vielä maisteri Reinholminkin mukaansa, vainuamaan Karjalan kannakselta ja Inkeristä runoja, uletuttipa retkensä aina vepsäläistenkin luo. Tuloksena oli 810 runoa.

Kesällä 1848 oli hän taas, vaikka kolera parhaillaan raivosi, Inkerissä »virsiä korjaamassa», saipa mieleensä vielä aivan uuden tuuman. Hän näet arvelee: Koska parikymmentä tuhatta karjalaista Suomen rajalla on säilyttänyt suuret runousaarteet, niin mitä lieneekään Tverin kuvernementin 110,000 karjalaiselta saatavissa. Hän pyytää Lönnrotia hieman lykkäämään Kalevalan julkaisemista ja kirjoittaa lähtiessään: »Mitä Tverin puolelta lillii, aijon kohta ilmoittaa.» Mutta muutamia viikkoja myöhemmin kuuluukin tuo ilmoitus: »Tverin Karjalaisten luona olen käynyt, mutta en paljon mitään konttihini saanut.» Mies meni kuitenkin uudelleen Inkerin pitäjiä kiertelemään.

Vuosina 1853—1854 Europaeus vielä keräili kansanrunoutta. Yhteensä sai hän runoja n. 2,800 numeroa sekä joukon itkuja, sananlaskuja sekä arvotuksia ynnä sanastoaineksia.

Europaeukselle tulee miltei yksinomainen kunnia aineiston keräyksistä Uutta Kalevalaa varten. Sillä »hänen usein uudistetuista toivomuksistansa, että useammat keräilijät kulkisivat läpi Kalevalan laulujen alueen», lähti hänen työkumppaninsa Ahlqvistkin matkoille. Itse hän käveli, niinkuin Maamiehen Ystävässä 1846 sanotaan, »Valkian meren ja Ladogan väliä niinkuin kahden kylän väliä», huolimatta sateista, kelirikoista tai heikoista jäistä, joille eivät muut uskaltaneet, pelkäämättä edes koleraa. »Hän proiji vaan, vaikka hoikka mies oli ylen» ja vaikkakin illalla sitten monesti väsymyksestä »kötkötti kaksin kerroin niinkuin koira». Mainittakoon myös, kuinka hän monen monituisia kertoja teroittaa kirjeissään Lönnrotille, että »pitää välttämättömästi Kalevalan odottaa, kunnes runot tarkemmin saadaan Inkerin puolelta sekä muista paikoin Saimaan, Suomenlahden ja Laatukan väliltä». Selvää selvemmin hän myös kirjeessään Castrénille lausuu sen hetken tarpeen: »Olisi minulla kyllä tarvis ja suuri halu täyttää lukemiseni Yliopistossa, mutta

— nyt ja ei muulloin Kalevala suuresti vaatii lisäystä — olisi väärin, jos nyt on veres halu, joka ei anna rauhaa ennen kuin sen mieleksi on tehty. — — Kulunut aika on vahingoksi.» On varma etteivät ainakaan Inkerin runot olisi ilman Europaeusta Kalevalan uuteen laitokseen tulleet.

Itse lakattuansa kansanrunoutta keräilemästä kehotteli hän siihen muita ja joskus menestykselläkin, vihjailipa väliin että olisi kaikilta sukukansoilta saatava runoutta talteen. Hän ehdotteli 1850-luvulla, että pantaisiin toimeen koko maata käsittävä keräys ja sitte »Kalevalan runot toimitettaisiin niin, että joka paikkakunnan yhteen kuuluvat laulut esitetään siinä muodossa, jossa ne todellisuudessa elävät laulajain suussa sekä liittämällä joka seudun yksityisten laulajain muistamat toisinnot.» Tässä esittää hän näkökohtia, jotka vasta neljättäkymmentä vuotta myöhemmin joutuivat pohdittaviksi ja aivan meidän päivinämme vasta alkavat toteutua.

Matkailuinto ei Europaeuksesta koko kirjavan elämän mittaan hävinnyt. Kerrankin hän tuumaili ostaa hevosen ja ratsastaa Castrénin luo Siperiaan ja kun ei Castrén toveria tarvinnut, yritteli ylioppilas lyöttäytyä venäläisen Kiinan lähetysseuran pariin sen kanssa päästäksensä Kiinan rajoille tutkimaan. Ei hän tännekään päässyt, mutta oleskeli sen sijaan usein Pietarissa, jossa etsi suomensukuisia sotamiehiä, joiden avulla opiskeli esim. mordvaa ja votjakia.

Vuonna 1856 oleskeli hän Pietarin Maantieteelliseltä seuralta saamallaan stipendillä Kuolan Lapissa tutkien Lapin kieltä ja kansanrunoutta.

Kielentutkimuksen alalla hän ei tyytynyt vertailemaan vain suomalaisugrilaisia kieliä toisiinsa vain uletutti vertailun miltei kaikkiin tunnettuihin kieliin. Kiivaimmin koetti hän uskotella, että suomalaisugrilainen kieliryhmä on sukua indoeuropalaisille kielille.

Rinnakkain vertailevain kielentutkimusten kanssa hän yritti paikannimistön avulla selvitellä kuinka laajalla alueella suomensukuiset heimot muinoin olivat asuneet. Paikannimiä hän keräili ja vertaili parinkymmen vuoden ajan, kunnes niitä 1868—9 julkaisi lähes 300 sivun laajuisen tutkimuksen: »Tietoja suomalais-ugrilaisten kansojen olopaikoista».

Vuosina 1872—9 hän oli kiintynyt hautakumpututkimuksiin, joita kaiveli etenkin Aunuksessa. N. s. kurgaaneista etsi hän päivän valoon suuren joukon muinaisesineitä, pääkalloja y. m. Löydöt eivät kumminkaan kaikki joutuneet Suomen museoihin, vaan pakotti rahapula miehen myymään näitä muuallekin.

Mitään yliopistollisia tutkimuksia ei Europaeus koskaan suorittanut. Halua siihen olisi kyllä nuorempana ollut, mutta ajan veivät ensin keräykset Kalevalaa varten, sitte sanakirjatyöt — hän näet toimitti painosta 1852—3 kahdeksatta sivua laajan ruotsalaissuomalaisen sanakirjan — ja lopulta hän innostui niin kielellisiin vertailuihin, paikannimiin ja hautakumpujen kätköihin, ettei välittänyt edes vakinaisesta asunnosta. Pidettiinpä häntä 1860-luvusta alkaen aina kuolemaansa saakka tuon intonsa takia, mies kun usein kokonaan unohti itsensä ja ulkoasunsa, aivan höperönäkin. — Miten täynnä unelmia ja mielikuvituksia hänen mielensä oli, todistaa myös se että hän v. 1854 lähti ulkomaille aikoen — änkyttävä mies — ruveta saarnaamaan maailmalle rauhanaatteesta. Tämä matka päättyi kuitenkin pian, sillä hänet rahattomana ja passittomana seuraavana vuonna lähetettiin takaisin.

Tutkimustensa tuloksia on Europaeus julkaissut kirjasissa — joista valitettavasti useat sai itse kustantaa, vaikka muutenkin oli ainaisessa rahapulassa. Pikkuhuomioistaan on hän kirjottanut parisen sataa sanomalehtikirjotusta.

Europaeuksen tutkimuksilla ei ole varsin suurta tieteellistä arvoa, mutta kansanrunouden kerääjänä ja keräyksiin innostajana on hän saanut pysyväistä aikaan. Sillä ei ennen eikä jälkeen ole kukaan niin laajalti kierrellyt karjalanheimon asumia maita, ja tuskin muut kuin Lönnrot tuonut sieltä niin rikkaita aarteita.

Europaeus kuoli toukok. 15 p:nä 1884 Pietarin köyhien sairaalassa ja kuopattiin Pargalan yhteiseen hautausmaahan. Vasta kun sanomalehdet kertoivat tutkimusten ja keräysten vuoksi ikänsä koditonna ja leivätönnä kuljeskelleen vaihe- ja unelmarikkaan karjalaisen ylioppilaan elämäntarinan, tuotiin ruumis jouluk. 4 p:nä Helsingin hautausmaalle, ja pystytti ylioppilasnuoriso muistoksi kivisen patsaan »Kullervorunoston pelastajalle».

Väinö Salminen.

ANTTI JOSEF EUROPAEUS.

Antti Josef Europaeus oli karjalaisen tutkimuksen urankävijöitä, ensimäisiä, jotka alkoivat selvitellä Karjalan entistä elämää, sen historiaa.

Ollessaan 1825—34 venäjän- ja saksankielen yliopettajana Viipurin lukiossa oli E. mukana Viipurin »Sanansaattajaa» perustamassa 1833 ja alkoi jo siinä selostella Karjalan entisyyttä, josta painetuita lähteitä silloin tuskin ensinkään oli käytettävänä. Kun hän sitten v. 1834 siirtyi Liperiin, karttui hänen selailtavakseen, sitä myöten kuin ilmestyivät, ne päälähteet, joista hän enimmät tietonsa ammensi: Suomikirja ja siinä Akianderin otteet Venäjän aikakirjoista, Arvidssonin julkaisemat asiakirjat, jotkut Sjögrenin kirjoitukset, 1500 v:n verokirja sekä islantilainen sadusto julkaisussa Antiquites Russes, jonka hän sai käytettäväkseen, kun oli kutsuttu tanskalaisen Muinaiskirjallisuuden seuran jäseneksi 1843.

Noiden lähteiden avulla julkaisi hän Karjalan maan ja kansan suurena tuntijana aikaa myöten Kuopion sanomissa, Helsingin Morgonbladissa, Mehiläisessä, ruotsal. Julkisissa Sanomissa sekä yllämainitun Seuran julkaisuissa melkoisen sarjan Itä-Suomen muinaishistoriaa valaisevia kirjoituksia, vaikka ne hajalla ollen valitettavasti ovat tulleet vähän tunnetuiksi ja käytetyiksi. Ne käsittelevät rahalöytöjä ja muita muukalaisuuden jälkiä Karjalassa, karjalaisten kääntymistä kristinuskoon, Kalevalan paikkainnimistöä, Pähkinälinnan rauhantekoa, Savon asutushistoriaa, hunneja ja suomalaisia, Islannin saduston maantieteellisiä nimityksiä, Hervararsadun merkitystä tutkimukselle ynnä muita muinaishistoriamme hämärimpiä kysymyksiä. Eri vihkosena ilmestyi *Karjalan ajantiedot* v. 1859.

Ollen mielialaltaan lempeä ja isänmaallinen E. innolla hoiti laajan pitäjänsä (Liperin) asioita ja harrasti sen viljelystä. Pappissäätyä hän edusti Tammikuun valiokunnassa, 1863—4 vuoden valtiopäivillä ja oli useissa muissa luottamustoimissa.

Europaeus syntyi Kuolemajärvellä 9 p. marraskuuta 1797. Hän oli v. 1825 jälkeen opettajana Viipurin lukiossa. V. 1829 vihittiin hänet papiksi ja 1832 määrättiin kirkkoherraksi edellämainittuun Liperin seurakuntaan. Kuoli kontrahtirovastin arvoisena 24 p. toukokuuta 1870.

J. R. Aspelin.

MATTIAS AKIANDER.

Mattias Akiander.

Mattias Akiander oli kansan lapsi Etelä-Karjalasta, n. s. Vanhasta Suomesta. Hän syntyi Laukkalan kylässä Jääskessä Venäjän aikana $\frac{17}{29}$ p. kesäk. 1802. Vanhemmat olivat talollinen Martti Akkanen ja Anna Ollikka. Kouluun tullessa Viipuriin 1811 sai hän ajan tavan mukaan muuttaa nimensä oppineemman näköiseksi Akianderiksi. Nuorukaisen halu ja harrastus oli kyllä suuri oppimiseen, mutta puuttuvain varain takia keskeytyi hänen koulunkäyntinsä, joten hän vasta 1822 tuli ylioppilaaksi Turkuun. Venäjän kielessä saavuttamallansa taidolla hän opintoja harjoittaessaan hankki ensin Turussa ja sitten Helsingissä elatustansa ja nimitettiin 1830 venäjänkielen opettajaksi Helsingin trivialikouluun. V. 1836 hän tuli saman aineen lehtoriksi yliopistoon, 1853 venäjän kielen ylimääräiseksi ja 1862 vakinaiseksi professoriksi, josta virasta 1867 otti eron. Tämä Akianderin toiminta tuli vaikuttamaan, ett'ei hän koskaan yliopistossa suorittanut filosofian kandidaattitutkintoa, vaikka hän sitä varten oli harjoittanut perinpohjaisempia lukuja kuin moni muu mainitun arvon saaja, erittäinkin pää- ja lempiaineessaan historiassa. Julkinen tunnustus hänen opistaan suotiin hänelle yliopiston puolelta 1860, jolloin hänet vihittiin filosofian kunniatohtoriksi Historiallis-kielitieteellisessä tiedekunnassa.

Akiander oli lämmin heräävän kansallisen sivistyksemme ystävä; hän oli Suomal. Kirjall. Seuran perustajia 1831 ja sen esimiehenä vv. 1860—70. Pääharrastuksensa hän omisti kotimaan historian tutkimiselle, nimenomaan kirkon ja koulun historialle ja oman synnyinseutunsa Itä-Suomen oloille. Historian alalle saattoi hänet ensin hänen samasta pitäjästä olevan toverinsa Gabriel Reinin kehoitus ja esimerkki. Pitkin elämänikää likeinen ystävyys yhdisti nämä molemmat miehet. Tärkeimpinä ja laajimpina Akianderin teoksista, joista useimmat ovat julkaistut ruotsiksi, joka vielä siihen aikaan oli tieteen milt'ei yksinomainen kieli maassamme, ovat mainittavat *Historiallisia tietoja uskonnollisista liikkeistä Suomessa vanhempina ja myöhempinä aikoina* (seitsemän osaa, 1857—63) ja *Entisen Viipurin ja nykyisen Porvoon hiippakunnan paimenmuisto* (kaksi osaa, 1868—69). Tärkeän, silloin vireillä olevan lahjoitusmaa-kysymyksen valaisemiseen Akiander ryhtyi ansiokkaalla teoksellaan *Lahjoitusmaat Viipurin läänissä* (pain. 1864). Mainittuun Itä-Suomen paimenmuistoon liittyvät, kumpikin eri taholta, hänen teoksensa koululaitoksesta entisessä Viipurin ja nykyisessä Porvoon hiippakunnassa (1866) sekä evankelis-luterilaisista seurakunnista Inkerinmaan hiippakunnassa (1865). Akianderin uupumaton ahkeruus synnyinseutunsa ja kotimaan historiantutkimuksen alalla on syystä verrattu benediktiini-munkkien tunnettuun alttiiksiantaumukseen historialliseen keräystyöhön.

Mattias Akiander kuoli Helsingissä elok. 2. p. 1871 silloin alkaneen koleran uhrina. Säästäväisyydellä kokoamansa omaisuuden hän, joka ei ollut naimisissa, määräsi osittain kansakoulurahastoksi Jääsken ja Kirvun köyhille, osittain yliopistolle stipendirahastoksi opettajiksi ja papeiksi aikoville.

K. Grotenfelt.

HENRIK RENQVIST.

Tämä kuuluisa karjalainen pappismies syntyi Sonk'ojan kylässä Ilomantsissa elok. 1 p:nä 1789. Tultuaan koulu-uralle vasta 18-vuotiaana suoritti hän ylioppilastutkinnon Turussa 1816 ja papintutkinnon 1817 ja määrättiin papiksi vihittyä Liperin kirkkoherranapulaiseksi, ylimääräiseksi papiksi Porvooseen 1823, linnansaarnaajaksi Svartholmaan 1826 ja 1835 Sortavalan seurakunnan kappalaiseksi, josta virasta hänet kutsuttiin ikuiseen rauhaan marrask. 5 p:nä 1866.

Lyhyet ovat nämä Henrik Renqvistin ulkonaisen elämän puitteet. Mutta mitä kaikkea mahtuukaan noihin puitteisiin! Niihin mahtuu kokonainen, lähes 80-vuotinen ihmiselämä täynnä taistelua, täynnä väsymätöntä uurasta työtä, täynnä niin laajoille aloille ulottuvaa henkistä kylvöä, että huoletta voi sanoa, ettei viime vuosisadalla ollut toista miestä, joka niin syvältä kuin Renqvist olisi vaikuttanut Suomen Karjalan kansan henkisen elämän kehkeytymiseen.

Taisteluun sai hän antautua jo koulu-uralle lähtiessään. Isänsä, pientilallinen Heikki Kukkonen, ei kyennyt häntä opintiellä avustamaan, joten taloudellinen ahdinko ja kielelliset vaikeudet astuivat 18-vuotisen nuorukaisen tielle jo kouluun lähtemispäivästä saakka. Sivuutamme nämä taistelut saadaksemme tilaa lyhyelle silmäykselle Renqvistin toimintaan.

Renqvistin opintoajan loppupuolella oli puhjennut ilmiliekkiin se merkillinen liike, joka herännäisyyden nimellä herätti kautta koko maamme sanomatonta vastakaikua lukemattomissa sieluissa, jotka olivat nääntymässä tämän aikakauden edellä käyneeseen kaava-kristillisyyteen. Kulovalkeana vyöryi herännäisyys Lounais-Suomen viljavainioita, Savon salomaita, Karjalan kankahia ja Pohjanmaan laajoja tasankoja. Kaikkialla kohotti se mielet maasta ja teki ijäisyyskysymykset ihmisille kalleiksi.

Mihin asemaan Renqvist tähän liikkeeseen asettui, sen osottaa jo hänen uusi nimensä, jonka hän opinuralle tultuaan ajan silloisten vaatimusten mukaan otti (Renqvist = puhdas oksa); hän tahtoi olla puhtaana oksana Kristuksessa. Ja jo Liperiin tullessaan sai hän kokea, kuinka kaikki voima on saatava elämän viinipuusta Kristuksesta. Täydellinen taitamattomuus, taikausko, siveelliset paheet ja tapain turmelus vallitsi tuossa laajassa, väkirikkaassa seurakunnassa. Saatuaan syviä vaikutuksia sekä Savon herännäisyydestä että herrnhutilaisuudesta ja Ruotsin evankelisesta suunnasta, tarttui Renqvist tarmolla taisteluun sekä sanalla että työllä. Kirjanluvun opetusta taitamattomille järjestettiin, kirjoja levitettiin, kotihartautta elvytettiin. Áhkeraan ja enimmäkseen kutsumatta liikkui Renqvist kansan keskuudessa, kuria harjoitettiin, siveellisyyttä valvottiin. Viisi pitkää työrikasta taisteluvuotta kului ja kylvö näytti pääsevän oraalle.

Mutta suuri vastustajain joukkokaan ei levännyt. Renqvististä onnistuttiin tekemään sekä kirkollisesti että valtiollisesti »vaarallinen mies». Esimiestensä ja vastustajainsa toimesta kiedottiin hänet oikeudenkäyntiin, joka alkoi provastinkäräjillä 1821 kestäen 26 p:ään tammik. 1826, ja päättyi siihen, että Renqvist siirrettiin nimellisesti Svartholman vankilansaarnaajaksi, mutta pidettiin itseteossa siellä vankina kokonaista yhdeksän vuotta.

Mutta ei tuo vankeusaikakaan jäänyt hedelmättömäksi. Runsaan kirjallisen toiminnan kautta rikastutti Renqvist laihaa suomalaista kirjallisuutta suomentamalla Lutherin, Arndtin, Freseniuksen, Bernierin, Spangenbergin, Merle d'Aubigne'n y. m. teoksia samalla kuin hän kirjoitti omintakeisia

kirjoja. Renqvistin kirjallinen toiminta ja sen siunaus ei ole vähäksi arvattava.

Uusi ajanjakso hänen elämässään alkaa Sortavalaan muutettuaan. Hänestä tuli Karjalan herännäisyyden isä ja johtaja. Laumoittain tulvaili väkeä Sortavalan kappalaistalon yhteyteen rakennettuun kokoushuoneeseen, laumoittain kertyi niitä hänen pitämiinsä hartaustilaisuuksiin ja niiden sairasvuoteiden ääreen, joissa viruville hän koetti jakaa lohdutusta. Lähes loppumaton oli se hätääntyneiden jono, joka etsi häneltä neuvoja yksityisen sielunhoidon alalla. Eikä tarvinnut ruumiillisesti eikä henkisesti sairaan hänen apuansa turhaan odottaa. Hän ei odottanut että häntä haettaisiin, vaan hän haki itse. Lyhyesti: hän koetti sanalla ja työllä olla laumallensa todellisena paimenena; ja kauan ja laajalta elää *Kukkos-papin* muisto Raja-Karjalassa.

Renqvist vaati itseltään ja muilta vakavaa elämän parannusta. Ja ainoana keinona sekä uskonelämän heräämiseen että sen kehittämiseen terotti hän Jumalan sanan ja rukouksen viljelemistä. Rukousta piti hän pääasiana uudessa elämässä, sillä ainoastaan rukouksen kautta oppi hänen mielestään uusi ihminen turvaamaan Kristukseen, valvomaan, torjumaan omantunnon soimaukset ja tottumaan uskon harjoituksiin.

Renqvistin, kuten muidenkin herännäisyyden johtomiesten, täytyi vähitellen täsmällistyttää opinrakennettaan, kun herännäisyyden tuottaman elämän ohella opinriitaisuuksiakin syntyi sekä kirkollista oikeauskoisuutta että muita uskonsuuntia vastaan. Ettei Renqvist jäänyt näiden opinriitojen ulkopuolelle, osottaa selvään hänen myöhempi kirjailijatoimensa; mutta se ahdas tila, mikä näille riveille on suotu, estää tähän Renqvistin elämäntoiminnan puoleen kajoamasta.

Jota enemmän Renqvistin elämäntyöhön tutustuu, sitä enemmän vakaantuu siitä, että hän oli sekä todellinen Kristuksen opetuslapsi että todellinen seurakunnan paimen. Siunattu hänen elämäntyönsä — siunattu hänen muistonsa!

R. Saraste.

JAAKKO FREDRIK LAGERVALL

oli ensimäinen karjalainen kaunokirjailija. Hän syntyi Kontiolahdella v. 1787, kuoli Helsingissä 1865. Oli ensin sotilasuralla ottaen kersanttina osaa 1808 vuoden sotaan. Oravaisten taistelussa hän haavoittui ja joutui venäläisten vangiksi. Sodan loputtua siirtyi hän uuteen suomalaiseen sotaväkeen, missä palveli vuoteen 1830. Eron saaneena kapteenina vuokrasi hän Koitsanlahden kuninkaankartanon Parikkalasta ja ryhtyi maanviljelykseen, jonka ohella lueskeli kirjallisuutta ja sepitteli runokokeita suomeksi.

V. 1831 ilmaantui häneltä *Satu Sallisesta*, eepillinen runo eräästä muinaisesta Suomen sankarista, joka »epäilemättä oli esi-isä niillen mainittavillen Sallisillen» ja varsinkin »Karjalan Genraalille». Selvä pohjois-karjalaisen vanhan runon vaikutus on huomattavissa tämän »eepoksen» runomitassa, juonessa ja kielessä. Siihen aikaan kun runo ilmestyi oli suomalaisella kirjallisuudella n. s. murteitten taistelun aika ja Lagervall otti tähän taisteluun osaa karjalaisuuden (oik. pohjois-karjalaisuuden) puolustajana, suosittaen suomenkieleen m. m. muotoja = pakla, neijon, kahtoi, vaivoonsa, huuta-

mata, tokati j. n. e. Samat ominaisuudet ja tarkoitusperät ovat huomattavissa Lagervallin muissakin teoksissa. Niinpä v. 1831 ilmestynyt *Uni* on erään Oelenschlägerin runoelman pohjoiskarjalainen mukailu. Ulkomaillakin kuriositeettina huomiota herättäneessä näytelmässä *Ruunulinna* (ilm. 1834) on L. mukaillut Shakespearen Machbetia, sijoittaen näytelmän Karjalaan, Kurkijoen tienoille. Menettelyänsä puolustaa L. siten että sanoo Valter Scottin väittäneen Machbetin tapahtumapaikan olleen Suomenmaassa. Vuonna 1847 julkaisi L. neljä Raamatun-aiheista näytelmää: Tuhkapöperö, Kaini, Josephi ja Judithi. Erikoisista L:n karjalais-aiheisista kirjoitelmista mainittakoon *Jaakot*, v. 1855 ilmestynyt kotiseutututkimus Pielisjärven Stenius-kirkkoherroista ja ruotsinkielinen »En Karelsk jägares sorgliga minnen» (1866), missä annetaan kuvauksia Karjalan jääkäriväestä.

Syvemmän runohengen puute vaikuttaa, että Lagervallin näytelmäyrityksillä, jotka ovat ensimäisiä suomenkielellä painettuja, on ainoastaan historiallinen arvo. Karjalaisena kielenkäyttäjänä on hänestä mainittava, että hän näyttää hyvin tunteneen »Sallisen leirin» kielen — tähän karjalaiseen sankariin L. oli erittäin ihastunut — ja monet sananparret. »Tämän murteen avaruus ja taipuvaallisuus», huomauttaa L., »tekee sen soveliaisimmaks kaikista suomenkielessä, Väinämöisen harjoituksiin».

Onni Okkonen.

ANTTI JUHANA MUSTONEN.

Antti Juhana Mustonen.

Huomattavin tähänastisista Pohjois-Karjalan kotoisista liikemiehistä on Antti Juhana Mustonen. Hän syntyi jouluk. 9 p. 1810 Lieksan kirkonkylässä, missä hänen vanhempansa, lautamies Juhana Mustonen ja Kristiina Bamberg omistivat maatilan. Kasvuvuotensa vietti Antti Juhana kotonaan saamatta minkäänlaista muuta koulutusta kuin mikä tavallisesti lukutaitoisessa kodissa kansanlapselle tulee, sekä lisäksi käytännöllistä neuvokkia maataloustoimiin. Mutta aikaisin jo huomattiin, ettei tällä perheen nuorimmalla miehenalulla ollut suinkaan kiintoa maamiehen tehtäviin: koko hänen huomionsa oli suuntautunut toisaalle, kauppatoimiin. Ja sitä mielihaluaan hän noudattikin, noudatti nuoruusvuosistaan alkaen, tehden ensimäiset huomattavammat kauppamatkansa voin kuljettajana Pielisen rantamailta Viipuriin ja Pietariin. Vuoteen 1848 asui M. kotikylässään Lieksassa, mutta sinä vuonna kun Joensuu sai kaupungin oikeudet, jätti hän syrjäisen Lieksan ja siirsi liikekeskuksensa Joensuuhun. Täällä kohosi hän heti kaupunkinsa huomatuimmaksi liikemieheksi, ja ennen pitkää saatiin hakea hänen vertaistaan koko Itä-Suomen suurten liikkeenharjoittajain joukosta. M:n tavatonta taipumusta tehtäviinsä osoittaa mainiosti se, että hän, vaikkei osannutkaan kirjanpitoa, taisi muistinsa avulla hallita koko miljoonaisen liikkeensä eri haarat. — Elämänsä viime vuosina omisti M. paitsi suurta puuliikettä ja sahoja,

joista Utra oli tärkein, Panka- ja Kuokkastenkosken rautatehtaat, Utran lasitehtaan ja Puhoksen konepajan. Lisäksi oli hän suuri maanviljelijä, omistaen tiloja ympäri Pohjois-Karjalaa. Päätilallaan Lieksan Hovilassa avasi hän 1871 valtion myötävaikutuksella karjakkokoulun, joka oli toinen laatuaan Karjalassa. Sinne hankki hän myös Pohjois-Karjalan ensimäisen puimakoneen. Kuolema keskeytti hänen laajasuuntaisen aikeensa ryhtyä viljelemään valkojuurikkaita, sekä myös toiset suurenmoiset hommat, kapearaiteisen rautatien teon Pyhäjärvestä Laatokkaan ja kanavan kaivun Pyhäjärvestä Oriveteen. — Muista M:n toimista on mainittava, että hän oli kaupunkinsa valtuuston jäsen vuoteen 1875, lyseon kouluneuvoston jäsen, sekä jäsenenä kotiteollisuustoimikunnassa. Joensuun edustajana vuoden 1867 valtiopäivillä nosti hän kysymyksen Pielisjoen kanavoimisesta. — V. 1874 sai hän kauppaneuvoksen arvonimen. V. 1851 meni hän naimisiin kasööri Bror Lindegrenin tyttären Loviisa Aurooran kera.

Kuollessaan Joensuussa toukok. 30 p. 1877 jätti M. 9 milj. arvoisen pesän perillisilleen, jotka kuitenkin möivät sen jo 1881 englantilaiselle yhtiölle Eggerton, Hubbard & C:o.

»Patruuni Mustosen» suuresta liiketarmosta ja rikkaudesta kiertää seudulla kansan suussa vielä tänä päivänä toinen toistaan kuvaavimpia tarinoita. Tyypillisimpiä niistä on kertomus, mitenkä hän kerrankin kuljetti miehineen Pieliseen päin parin kolmen hehdon vetoista vasua, joka oli täynnä vielä irtileikkaamattomia seteliraharullia.

J. Lukkarinen.

JUHO PYNNINEN

oli niitä Karjalan miehiä, joiden elämäntyö on syvällisesti vaikuttanut kotiseutunsa ja koko kansankin henkiseen viljelykseen. Hän on *Suomen kansankirjastojen isä.*

Juho Pynninen syntyi Antrean pitäjän Noskuan kylässä v. 1818. Lapsena täytyi hänen kärsiä välttämättömäinkin elämäntarpeiden puutetta, mutta niissä koettelemuksissa luonne karaistui ja kävi kestäväksi. Äiti opetti lukemaan ja kirjoitustaidon oppi hän vähitellen ominpäin. Oltuaan paimenena ja palveluspoikana kapakassa, pääsi hän lautatarhan kirjuriksi Viipuriin v. 1836. Palkkaa oli ensimäisenä vuonna »kolme säkkiä päivässä», mutta seuraavana nousi se jo 60 ruplaan. Siitä toimesta siirtyi hän v. 1838 kauppapalvelijaksi. — Leipätyönsä ohella luki P. ahkerasti silloin saatavissa olevia harvoja suomenkielisiä kirjoja ja sanomalehtiä. Ja innostui itsekin kirjoittelemaan sanomalehtiin. Karjalaisen luonteensa koko hehkulla liittyi hän samaan aikaan Viipurissa heräämäisillään olevaan kansalliseen liikkeeseen. Oli mukana Viipurin kirjallisuusseuraa perustettaessa. Yhdessä Adam Vilkkeen y. m.kanssa perusti hän kauppa-apulaisten lukuseuran, joka muodostui tärkeäksi keskukseksi kansallisille valistusharrastuksille. Pietari Hannikaisen y. m. avulla perusti hän sitten Viipuriin ensimäisen suomalaisen kansakoulun, »rahvaan koulun», kuten perustajat sitä nimittivät, v. 1846, antaen koululle huoneen omasta talostaan. Tästä koulusta on vähitellen kasvanut Viipurin kaupungin nykyinen kansakoululaitos. — Laajakantoisimmaksi Pynnisen harrastuksista muodostui kuitenkin hänen toimintansa kansankirjastojen perustamiseksi. »Kanava»-lehdessä julkaisi hän $\frac{2}{6}\frac{1}{}$ 1845 kirjoituk-

sen pitäjäkirjastojen hyödyllisyydestä. Tällä kirjoituksella lausui hän nykyisin niin mahtavaksi paisuneen kansankirjastolaitoksemme syntysanat. Itse ryhtyi hän samaan aikaan kokoamaan varoja lainakirjastoa varten ja seuraavana vuonna oli hänellä jo koossa kirjasto, jossa oli noin 80 kirjaa; v. 1847 oli siinä jo 222 kirjaa. Tästä alusta on sittemmin kasvanut Viipurin kaupungin nykyinen runsasvarainen kansankirjasto. Pynninen itse hoiti kauan perustamaansa kirjastoa.

Juho Pynnisessä oli harvinaisessa määrässä yhtyneinä kansamme luonteen parhaat, kauneimmat ominaisuudet: lahjomaton rehellisyys, luonteen lujuus, uskonnollisuus ja kestäväisyys. Hän kuoli Viipurissa $\frac{8}{6}$ 1864.

O. Järveläinen.

AATTO SUPPANEN.

Aatto Suppanen.

Aatto Suppanen, karjalainen suomentaja ja kirjailija, syntyi Ruskealassa huhtikuun 15 p. 1855. Vanhemmat olivat kiertokoulunopettaja Aatami Suppanen ja Maria Loviisa Kettunen. Vaikka koti olikin köyhä, pantiin poika Jyväskylän lyseoon, mistä valmistui ylioppilaaksi 1876. Varattomuus esti Suppasta suuressa määrässä lukujaan jatkamasta. Hankkien elatuksensa »Uuden Suomettaren» korjauslukijana ja väliaikaisena avustajana sekä suomentajana, koetti hän lomahetkinään harjoittaa opintoja kirjallisuuden alalla. Kun Werner Söderström v. 1883 ryhtyi kustantamaan suurta »Yleistä ihmiskunnan historiaa», sai Suppanen suorittaakseen teoksen suomennoksen; silloin opintojen harjoitus loppui kokonaan. Saatuaan viidessä vuodessa mainitun työnsä valmiiksi jatkoi hän kirjojen suomentamista, asuen Porvoossa tai Helsingissä, vuoteen 1891, jolloin meni Kuopioon »Savo-Karjalan» toimittajaksi. Sanomalehtimiehenä ei Suppanen ollut kuitenkaan kuin kaksi vuotta. Siirryttyään takaisin Helsinkiin sai hän Kansallisosakepankissa kotimaisen kirjeenvaihtajan toimen, missä pysyi kuolemaansa asti (1898), sivutyönään yhä suomennellen.

Aatto Suppanen on kartuttanut suomenkielistä kirjallisuutta alkuperäisillä kirjoillakin — kertomukset »Kariviittoja» ja »Kotivarkaus» sekä kokoelma »Jutelmia» ovat hänen kynästään lähteneitä — mutta suomentajana on hän suorittanut työn, jonka veroista laajuuteen nähden ei näihin asti vielä kukaan meillä ole tehnyt. Paitsi jo mainitsemaamme moniosaista historiallista teosta kantaa noin 70 suurempaa tai pienempää kirjaa hänen suomentajanimimerkkiään Aatto S. Useimmat näistä ovat kaunokirjallisia, mutta luonnontieteellisiä, kansantaloudellisia, jumaluusopillisia, terveysopillisia ja monta muutakin alaa käsitteleviä kirjoja on Suppanen suomentanut.

Ollen kotoisin supisuomalaiselta seudulta ja tehden aina tarkkaa ja tunnollista työtä on Suppasella suuret ansiot kielemme kehittäjänäkin.

Naimisissa oli Aatto Suppanen Alma Bonsdorffin kera.

Antti Komonen.

JAAKKO HÄKLI

(synt. $\frac{6}{10}$ 1848, kuoli $\frac{27}{5}$ 1902) oli Karjalan huomattavimpia liikemiehiä ja innokkaimpia valistuksen ja edistyksen harrastajia. Hänen isänsä oli ollut ensin torpparina, mutta ruvennut sitten pitämään maakauppaa Kurkijoen kirkonkylässä. Isäkin näyttää käsittäneen opin ja tiedon merkityksen, sillä toistasadan kilometrin päästä kyyditsee hän poikansa Viipuriin Vilken kouluun, ja kun Jyväskylään perustetaan suomenkielinen lyseo, sinnekin. Neljä luokkaa Jyväskylän lyseota käytyään Jaakko kuitenkin lopetti lukunsa ja tuli kotiin. Sitten hän jonkun aikaa hapuili itselleen toimialaa, ollen m. m. jo muutaman päivän kaartissa vapaaehtoisena upseeriksi aikoakseen, kunnes lopullisesti rupesi liikemieheksi ja otti haltuunsa isänsä kaupan. Tätä hän ei kuitenkaan pitänyt kuin vuoteen 1885. Sen jälkeen toimi hän etupäässä puutavaraliikkeen alalla sekä maanviljelijänä (m. m. Käkisalmessa, jossa kauppaneuvos J. Lallukalla siihen aikaan oli sekatavarakauppa) vuoteen 1890, jolloin yhdessä kauppiaiden Juho Lallukan ja Wilhelm Paischeffin kanssa perusti Viipuriin erinomaisesti edistyneen ja maassamme ensisijoista suuruutensa puolesta kilpailevan Häkli, Lallukka ja kumpp:n tukkukaupan.

Minkä verran Jaakko Häklillä on osaa tämän kaupan kehittäjänä, on vaikea sanoa. Sen sijaan näkyvät hänen työnsä tulokset muilla aloilla selvemmin. Kurkijoen kihlakunnan edustajana neljillä valtiopäivillä ajoi hän talonpoikaissäädyssä tarmokkaasti takapajulla olleen Karjalan kohottamista tarkoittavia kysymyksiä. Sellaisia olivat lahjoitustilojen lampuotien aseman parannuskysymys, Viipurin suomenkielisen kauppakoulun ja Kurkijoen alemman maanviljelyskoulun perustamiskysymykset, monia muita mainitsematta. Mielipiteiltään kansanvaltaisena koetti hän kohottaa myöskin palkkatyöväen asemaa. Ollen 7 vuotta Viipurin työväenyhdistyksen varapuheenjohtajana auttoi hän m. m. tuntuvasti tätä yhdistystä talon rakennuksessa. Eikä tämä ollut ainoa kerta, kun Häklin kukkaro avautui valistustarkoituksiin. V. 1901 lahjoitti m. m. liike (silloin Häklin ja Lallukan kahden omistama) Kansanvalistusseuralle 10,000 mk ja Häkli kotikunnalleen Kurkijoelle kansankirjaston perustamista ja kunnossapitoa varten 5,000 mk. (samoin kuin J. Lallukka Räisälän kunnalle). Tuntemattomat ovat sen lisäksi ne summat, mitä hän kirjailijoille ja taiteilijoille, m. m. J. H. Erkolle, avustuksena antoi.

Antti Komonen.

KOLME KARJALAISTA EDISTYSMIESTÄ.

I. *Heikki Jaatinen* syntyi Pälkjärven Iljalassa huhtik. 14 p. 1829 rälssitilan lampuodin Matti Jaatisen ja Maria Könösen vanhimpana poikana. Nuoruusvuotensa vietti hän kotonaan, ottaen osaa tavallisiin taloustoimiin, sekä harjoittaen sen ohessa värjärin ammattia; varttuneemmalla ijällään J. kävi lisäksi karjankauppaa, joutuen niillä asioilla joskus matkoille aina Aunuksen puolelle saakka. V. 1853 muutti hän isänsä mukana Ruskealaan asuen siellä vuoteen 1859, jolloin mentyään naimisiin (hänen ensimäinen vaimonsa Maria Kopperi kuoli 1858) rälssitilan omistajan lesken Katariina Lukan kera, siirtyi elämään tämän omistamalle Sahakosken hoville Hiitolaan. V. 1861 kutsuttiin J. seutukuntansa edustajaksi n. s. Tammikuun valiokuntaan, sekä 1877—78 oli lisäksi talonpoikaissäädyn edustajana valtio-

päivillä. Sitäpaitsi otti hän innolla osaa kotiseutunsa kunnallisiin ja taloudellisiin harrastuksiin, ollen m. m. Kurkijoen maanviljelysopiston johtokunnan jäsenenä sen perustamisesta (1874) saakka kuolemaansa asti. Hän kuoli riuduttavaan tautiin ollessaan parannusmatkoilla Helsingissä elok. 14 p. 1879.

Heikki Jaatisesta on sanottu, että hän oli sattuva osotus niistä vaikutuksista, joita hänen aikansa kansalliset harrastukset kansankerroksiin tekivät. Hän osotti, vaikka olikin jäänyt vaille varsinaista kouluopetusta, nuoruudesta pitäen kiinteää halua tarpeellisen kansalaissivistyksen saamiseen, kartuttaen tietojaan siihen määrin kun senajan omakielisen kirjallisuuden avulla oli mahdollista. Sen lisäksi luontaiset avut, hyvä muisti, tulinen luonne ja etevä puhelahja auttoivat häntä kohoamaan ympäristöstään verrattain huomattuun ja itsenäiseen asemaan. Tammikuun valiokunnassa ja valtiopäivillä kannatti hän tarmolla yhteiskunnallisten ja virkamiesolojen kansanvaltaistuttamista, ja etenkin suomenkielen oikeuksiinsa pääsemistä. Esiintymisessään oli J. hieno ja huomiota herättävä, »enemmän maalaisylimys kuin talonpoika».

Testamentissaan lahjoitti hän vaimonsa kera Kansanvalistusseuralle 10 tuh. markkaa.

J. Lukkarinen.

Antti Kaksonen.

II. *Antti Kaksonen* syntyi Kesälahdella v. 1848. Alkuopetusta sai hän kotitalossaan asuvalta nimismies Zimmermanilta, joka sittemmin käytti häntä kirjurinaan. V. 1870 joutui hän Värtsilän Arppen palvelukseen toimien tehtaan metsäasioissa parikymmentä vuotta. V. 1880 osti hän Arppen perillisiltä kaksi tilaa Suistamon Jalovaarassa, jotka ynnä lisäksi hankkimansa tilat hän muodosti yhdeksi harvinaisen hyvästi viljellyksi taloksi. Maanviljelyksen ohella harjoitti hän pientä kauppaa ja puutavaraliikettä.

Maanviljelyksen edistämistä ympäristöllään harrasti hän lämpimästi, kuuluen m. m. »Itä-Karjalan Maanviljelysseuran» johtokuntaan. Suistamon kunnan rappiotilassa olevia asioita koetti hän kaikin voimin järjestää, ollen useissa kunnallisissa luottamustoimissa. Hallitus kutsui hänet jäseneksi yksityismetsäkomiteaan, mutta kuolema keskeytti hänen työnsä tässä.

Innokkaasti harrasti hän myöskin valistuksen asiaa levittämällä kirjallisuutta ja pitämällä pyhäkoulua. Kynämiehenäkin hän esiintyi, kirjoittelemalla »Laatokkaan» ja »Peltomieheen». Elämänkokemuksiaan on hän kuvannut julkaisemassaan kirjasessa »Rämeen Paavon ja Antti Heimosen talouden vaiheita».

Luonteeltaan oli Kaksonen vilkas ja puhelias, ystäväin piirissä leikillinen; sydämeltään oli hän hellä, auttavainen ja ihmisrakas.

Hän kuoli heinäkuun 22 p:nä 1898 — suureksi vahingoksi Raja-Karjalan valistusasialle.

J. Kurikka.

III. *Wasili Jeremejeff-Räihä* oli Vienan mies, kovaonnisen kohtalon alaiseksi joutunut, nuorena kuollut rajantakaisen karjalaisen valistusasian ajaja.

Hän oli syntynyt v. 1884 Uhtualla, Vienan Karjalan keskuksessa. Saatuaan poikasena käydä n. s. Miininin venäläisen koulun Miinoassa siirtyi hän vienankarjalaisten nuorukaisten yleiseen tapaan pois kotitanteriltaan, Suomeen, jossa ryhtyi kauppapalvelijaksi Ahlaisiin. Hänen ei kuitenkaan käynyt niinkuin monen muun kansalaisensa, jotka jäävät elinijäkseen Suomeen, vaan hän muutaman vuoden perästä siirtyi takaisin synnyinseuduilleen, jossa kävi hoitamaan isänsä omistamaa kauppaa kotikylässään ja vähin maanviljelystäkin harjottamaan.

W. Jeremejeff-Räihä.

Täällä alkoi myös hänen valistustyönsä. Aluksi oli se hiljaista, hyvällä esimerkillä vaikuttamista; tilaten suomenkielisiä sanomalehtiä ja viljellen samankielistä kirjallisuutta saattoi hän monen muun niin tekemään. Kun sitten tulivat Venäjälle valkeammat ajat, 1905—06 vapaat vuodet, ryhtyi hän suoranaisempaan toimintaan. Hän se oli ensimiehinä Venäjän kansanvaltaisperustuslaillisen puolueen haaraosaston perustamisessa Uhtualle, sen kokouksien järjestämisessä y. m., hän myös »Vienan Karjalaisten Liiton» suunnittelijoita ja innokkaimpia paikallisia toimimiehiä. Hän oli viimemainitun sivistysseuran toimenpiteitten, voimme sanoa, tärkeimpiä toimimiehiä; hän pääasiassa pani käytäntöön sen, mitä seura päätti. Erittäin on mainittava hänen työnsä duumalle, hallintoviranomaisille y. m. osotettujen suurten vienankarjalaisten adressien puuhaajana.

Tämän uhrautuvan, synnyinseudun rakkautta uhkuvan, jalon työnsä vuoksi hänet, kun vuodet pimenivät ja Vienan Karjalaisten Liiton työ Vienassa tyrehdytettiin, vangittiin Vienan Kemissä (syysk. 1907), jossa hän oli paraillaan jättämässä erästä kouluanomusta viranomaisille, pidettiin sitte useita kuukausia vankeudessa vangitsemiskaupungissa ja vihdoin, asiaa juuri ollenkaan tutkimatta, vietiin onnettomuustoverina F. Remsujeffin kera maanpakolaisuuteen ensin Uralskin kaupunkiin sitten Temiiriin kirgiisien arolla Aasiassa. Siellä hän surun murtamana ja keuhkotaudin yllättämänä kuoli 2 p. marrask. u. l. 1908.

Iivo Härkönen.

KAKSI KARJALAISTA JÄRVENLASKIJAA.

Toinen näistä, *Lassi Nuutinen* asettui v. 1723 paikkeilla asumaan autiolle Pirttivaaran tilalle silloisessa Ilomantsin, nykyisessä Enon pitäjässä. Kansan kertomuksen mukaan oli hänen asumuksensa Alapihaksi sanotulla

paikalla, joka kuuluu nykyiseen Hassisten (Juhananpihan) tilaan. Alimainen Sarvinki lainehti hänen peltojensa vierellä ja hänessä syntyy ajatus järven laskemisesta. Sarvinki-järviä oli kolme, Ylimäinen, Keskimäinen ja mainittu Alimainen, jotka joen kautta olivat toistensa yhteydessä. Sarvinkien vedet juoksivat alimmasta järvestä lähtevää Kaurajokea myöten Jakojärveen ja tästä taas Vääränjoen nimellisenä Pielisjokeen. Sarvingin laskujoki, lähtien eräästä järven kulmasta, teki melkoisen, syrjään poikkeavan mutkan ja virui kaiketikin useita kilometrejä pitkäksi; mutta eräältä kohdalta taas järvet, Sarvinki (alinen) ja Jakojärvi, pistivät niin lähelle toisiansa, ettei niitä erottanut kuin kapea hietapenger. Sarvingin laskeminen oli siis verraten vähäpätöinen asia.

Turhaan houkuteltuansa Sarvinginkylän miehiä laskemistyöhön, ryhtyi hän yksin, omine joukkoinensa hietapengertä kaivamaan v. 1741. Parin vuoden perästä — historiallisissa lähteissä mainitaan se 17 p:ksi syysk. v. 1743 — sai hän kaivannon noin 70 m pitkäksi, 5 m leveäksi ja 9 m syväksi; vesi alkoi pikkusen juosta liristä järvestä toiseen. Eipä arvannut Nuutinen soudellessaan poikinensa myöhäisenä iltahetkenä kohti kotirantaansa, minkä mahtavan voiman hän kaivannollaan oli irti päästänyt. Vesi näet ei tyytynytkään kilttinä lirisemään Nuutisen kaivamassa uomassa, vaan heti laajensi tiensä, syöksyi hirmuisella pauhinalla alas, vieden matkassaan suuria honkia ja kokonaisia maakappaleita. Sarvingin kyläläisissä syntyy hämmästys ja kauhu. Maailman loppu ja viimeinen tuomio varmaankin! Hämmästyy Nuutinenkin. Kylänsä perikatoa ja alemman juoksun varrella olevien maiden vedenalle joutumista peläten hän sekasorron aikana piilottautuu. Piilostansa tämä maailman mullistaja kuitenkin kohta etsitään, köysiin kytketään ja ruunumiesten huostaan saatetaan.

Ja jos maailman »mullistaminen» köysiin panemisen syyksi kelpaa, niin kyllähän Lassilla todella sellaista syytä oli. Noin peninkulman pituinen järvi oli kuivunut niin, että ainoastaan pikkuinen silmäke jäi vettä järven eteläpäähän. Sarvingin alapuolella oleva Jakojärvi täyttyi sillä maalla, jonka hyökäävä vesi oli matkassaan kulettanut, niin että siitäkin jäi vain vajaan kilometrin pituinen järvisilmäke. Edellä mainittiin että järvien välinen kannas oli löyhää hietamaata. Tästä seurasi, että valloilleen päässyt vesi revittyään lyhyessä ajassa tien itselleen töytäsi eteenpäin sellaisella vauhdilla, että Pielisjoen seudut tulivat suuren tulvan valtaan. Paikkakunnalla kulkee yhä juttuja ja kertomuksia tulvasta, hädästä ja siunailemisesta Pielisjoella, ja pitkien matkojen päähän jokea alaspäin kerrotaan sarvinkilaisia maakerroksia siirtyneen.

Mullistuksen jäljet Sarvingissa näkyvät vielä tänäkin päivänä. Rinne, mistä järven vesi alkoi pudota, kului kulumistaan veden juostessa ja niin ollen siirtyi ylös s. o. järven perille päin ehkä parin kilometrin verran, kunnes veden juoksu loppui. Tämän kulutusalan leveys on noin kilometri ja syvyys noin kymmenen metriä, ehkä enemmänkin. Oli se siis melkoinen maapala, joka mylläkässä sai liikkeelle lähteä jo varsinaisen järven pohjasta, muista maakerroksista puhumattakaan. Lukemattomia uuroja, syvänteitä ja monimuotoisia rotkoja, siroja kumpuja ja sorvatuita harjanteita on veden myllertävä leikki luonut, jättäen näkyvät muistomerkit jälkimaailmalle. Nykyisin Koverosta Enoon kulkeva maantie on tehty pitkin Sarvingin pohjaa. Läpäistyään tuon äkkijyrkän rinteen, jonka syntymisestä oli juuri puhe, laskeutuu sitte tie varsinaiselta järven pohjalta edellä mainittuun veden kuluttamaan laajaan syvennykseen s. o. paljoa alemmaksi muinoista Sarvinkijärven pohjaa.

Kauvan ei liene Nuutista köysissä pidetty. Ja tämän »maailman lopun» aikaansaajan työn tulokset rupeavat kohta olemaan haluttua tavaraa. Laskeneen Sarvingin pohja ja täyttyneen Jakojärven lietteet, joiden molempien pituus on kaikkiaan noin kaksi peninkulmaa, rupeavat kauttaaltaan heinää kasvamaan. Kilvan halutuista niittymaista syntyy riitoja. Vaillinainen asianajo käräjillä ja maaherran virastossa, yhdessä viranomaisten mahdollisen puolueellisuuden kanssa aiheuttivat sen, että Nuutinen oli vähällä menettää vaivannäkönsä hedelmät muille. Tohmajärven kirkkoherra A. Molander ottaa hänet silloin mukaansa Tukholmaan, jossa asia saadaan valtiopäivien ratkaistavaksi. Kirjelmällään 21 pltä lokak. v. 1756 säädyt kumosivat lainvoiman voittaneet tuomiot ja päättivät, että Nuutinen lapsineen ja perillisineen saa omanaan pitää kaikki Sarvingin laskun kautta muodostuneet maatumat. Niinikään heidät 50 vuoden ajaksi vapautettiin kaikista mieskohtaisista veroista ja Lassille itselleen annettiin 1000 hopeataalarin palkkio ja korvaus kärsitystä vahingosta. Kun asiata vieläkin pyrittiin riidanalaiseksi saattamaan, säädyt 21 p. kesäk. 1762 uudistivat tämän päätöksensä. Nuutinen sai pitää uudet niittymaat Pohjanpäästä (Pirttivaaran luona) Pielisjokeen asti.

Missä määrin Sarvingin lasku oli hyödyksi, vaiko päinvastoin vahingoksi, siitä voidaan olla erimieliä. Sarvingin rantalaiset menettivät kalavetensä ja saivat kylänsä hallanaremmaksi. Luonnon kauneudessa Sarvingin tienoo, varsinkin kun sitte keskimmäinenkin Sarvinki laskettiin, menetti niinikään äärettömän paljon. Toiselta puolen on laskemisen kautta saatu taloudellinen hyöty paikkakunnalle ollut kerrassaan suuri. Jo heti kohosivat Pirttivaaran verot — kahdeksankymmenkertaiseksi. Porthanin aikana mainitaan kuivattujen maiden kasvaneen vuosittain 600—700 kuormaa heiniä. Nykyisin ovat niityt jaetut Sarvingin, Pirttivaaran, Aittovaaran ja Nesterinsaaren kylien kesken Enon pitäjässä. Yksityisiä palstoja kuuluu myös Kiihtelysvaaran ja Koveron pitäjien alueille. Sarvingin pääkylä joutui kyllä iäksi päiväksi alttiiksi syyskesän kylmille sumuille, mutta kun toiselle puolelle lasketaan kaikki se hyöty, mikä on ollut uusista suurista niittyalueista, painuu taloudellinen vaaka varmasti tälle puolelle. Ja tulevaisuudessa, kun uudet viljelystavat pääsevät käytäntöön enemmän kuin tähän asti, on hyöty tuleva vieläkin tuntuvammaksi.

Nuutisen loppuiältä kulkee kansan keskuudessa kaikellaisia kertomuksia. Kullalla koristetussa — tietysti »kuninkaan antamassa» — lakissa, verkavaatteissa ja rikkaana miehenä hän palasi Tukholmasta, valtakunnan pääkaupungista. Vietti ylellistä elämää, yksinpä vaatteiden napitkin muka palvelijoilla päästätti, j. n. e. Ja huomiota nyt Lassille osotettiin: kutsuttiin hääpitoihin, lasten kummiksi, j. n. e. Juovuspäissään lahjoitteli hän kumminlahjoina ja joi huomentuoppeina niittyalan toisensa jälkeen ja menetti siten omaisuutensa. Hän kuoli v. 1763 paikkeilla.

*

Lassi Nuutisen esimerkki sai puolentoistasadan vuoden päästä sarvinkilaisen seuraajan. Alimaisen Sarvingin laskettua jäivät Keskimäinen ja Ylimäinen paikoilleen. Keskimäisen laineet loiskivat Sarvingin kylän pellonpientariin, joten kylä aikoinaan on ollut kahden järven välisellä kannaksella. Syntyi kyläläisissä ajatus Keskimäisen laskemisesta, sillä Alimaisen pohjasta saatu hyöty oli houkutteleva. Pyydet-

tiin valtiota avuksi. Se myönsikin työtarpeet ja työnjohdon; laskuosakasten oli pantava muu työvoima. Mutta kaivaustyön ollessa vielä kesken, tuli eteen nouseva, hyllyvä savikko, joka kohosi sen, minkä kaivaneeksi saatiin. Työ rupesi käymään yli voimain ja osakkaat katsoivat olevansa pakoitetut keskeyttämään yrityksen. Työ pantiin 10 vuodeksi seisomaan. Silloin tarjoutui eräs laskuosakkaista talollinen *Heikki Lappalainen* kaivamaan kaivannon ja laskemaan Keskimäisen aivan pilkkahinnasta. Ja hän suorittaa sitte kaivaustyön — yhden apulaisen keralla. »Työmiehenään» hän käyttää veden voimaa siten, että asettaa veden juoksulle laudoista tehdyn, siirrettävän esteen, joka pakoittaa suurimman osan kanavassa juoksevaa vettä kulkemaan esteen alitse ja samalla kuluttamaan maata virran pohjasta siltä kohdalta. Näin kulutetut savikerrokset veteen hienontuneena menevät virran mukana tiehensä. Pian oli savikko-ala tällä tavoin läpäisty. Ja Lappalainen käytti tätä samaa keksintöään hyvällä menestyksellä vielä monessa järvenlaskutehtävässään. Kuivattavan järven pohjalietteeseen laati hän taas vesiuoman vetämällä pohjaa myöten jokseenkin lumireen tapaista »lanaa». Keskimäinen laskeutui kuivaksi ja sen pohjan halki alkoi, »lanan» jälkeä myöten, virrata pieni joki, jonka Ylimäisestä Sarvingista tuleva vesi sai ajan kanssa kulutella tarpeensa mukaiseksi.

Heikki Lappalainen oli syntynyt Enossa, Sarvingin kylässä 4 p. heinäkuuta 1836. Saatuaan Keskimäisen laskussa ensimäisen kokemuksensa ja tehtyään puheinaolleet keksintönsä — omaten samalla syntyperäisen harvinaisen kekseliäisyyden, neuvokkuuden ja käytännöllisyyden — jatkoi hän järvenlaskemistyötään monessa uudessa yrityksessä. Omalla kustannuksellaan hän alensi Ylimäisen Sarvingin pintaa melkoisesti. Niinikään hän joko urakoitsijana tai muuten palkattuna töiden johtajana oli laskettamassa Rannanjärveä (Suuri Sonkaja) Ilomantsissa, Kyrönlampea Pielisjärvellä, Valtimojärveä Nurmeksessa, Nisajärveä Polvijärvellä, Kuokkajärveä Sortavalassa, Nokottilampia Enossa ja erästä lampia Ilomantsissa, jonka nimi ei ole tämän kirjoittajan tiedossa. Toiset näistä kuivasi hän kokonaan, toisia vain osaksi, kuten esim. Rannanjärveä, Valtimoa ja Kuokkajärveä. Hänen kanavoimistöistään tässä niinikään mainittakoon n. s. Uramon kanava Enossa. Tämän itsessään vähäpätöisen kaivannon avulla on taitettu Salpausselkä, niin että tukit y. m. puutavarat voidaan uittaa yli mainitun vedenjakajan Uramosta Palojärveen ja Pielisjokeen, vaikka Uramon luontainen juoksu on Jänisjärveen ja Laatokkaan.

Lappalaisen järvenlaskemistaito oli etupäässä siinä, että hän käytti veden kuluttavaa voimaa maan kaivamiseen — tietysti silloin, kun kaivettavassa uomassa oli saatu vesi jo juoksemaan tahi juoksi se jo luonnollista tietään. Edellämainittu keino saada vesiuoma lasketun järven pohjan halki, osottautui niinikään tarkoitustaan vastaavaksi. Myös muita pienempiä, omia keksimiään, työkaluja oli hänellä käytännössä ja täydenteli hän niitä työnlaadun mukaan. »Koneet» olivat perin yksinkertaiset ja halvat. Nimet olivat työmiesten sattumalta panemia: ressohka, lana, ukko, mostina, y. m.

Lappalaisen hyväntahtoinen, leikillinen, perin vaatimaton persoona oli laajalti tunnettu ja kaikkialla pidetty. Hän kuoli syntymäkylässään Enon Sarvingissa 31 p. maaliskuuta 1897.

P. Puhakka.

JUHANI SJÖSTRÖM.

Juhani Sjöström oli karjalainen kansanelämänkuvaaja ja näytelmäkirjailija. Hän ei kuitenkaan ole niin merkittävä kirjailijana yleensä, vaan enemmän siitä syystä, että hän ensimäiseksi ryhtyi kaunokirjallisesti kuvaamaan oloja ja elämää Suomelle tärkeässä ja samalla niin vieraassa kreikanuskoisessa Karjalassa. Tämän alueen läntisestä osasta, Raja-Karjalasta, otti hän aiheet teoksiinsa ja tuli siten ladunhiihtäjäksi, latvantaittajaksi varsinaiskarjalaisen taidekuvauksen alalla, Kalevalan kaskesmaitten korkeampaan viljelystilaan saattajaksi.

Työnsä, jota mieluimmin sopii sanoa perkaustyöksi, alotti hän kuvauskokoelmalla »*Korpien povessa*, kuvauksia itäisestä Karjalasta», tuolla pienellä ja vaatimattomalla, ja kansatieteellisillä aineksilla kenties liiaksi höystetyllä, mutta samalla niin lämminhenkisesti ja runollisesti kirjotetulla esikoisteoksellaan. Tämän kirjotti hän ollessaan ensimäisellä matkallaan Raja-Karjalassa, Kalevalankuvitus-retkellä Korpiselkien saloisilla seuduilla, Shemeikan Pedrin senaikuisilla asuinmailla, — matkalla, jolta voi katsoa hänen saaneen ensimäiset kirjalliset innostuksensa. Sanotaan että hän Shemeikan Pedrin saunassa olisi enimmät kirjasen kuvauksista kirjottanut. Miten lieneekin, mutta hyvin hän on voinut siihen sitoa sitä taikauskoisrunollista tunnelmaa, joka Raja-Karjalan elämää ja luontoakin niin kuvaavasti värittää. »Korpien povessa» teosta voimme pitää Sjöströmin parhaana.

Sen jälkeen ryhtyi hän kirjottamaan näytelmiä. Monissa näissäkin on kuvauksellinen ja tunnelmallinen puoli voitolla, joten hän mielestämme ei ollut oikea näytelmänkirjottaja. Ensimäinen niistä oli »*Mari*», joka Tolstoin »Pimeyden vallan» tapaan kuvaa köyhää piikatyttöä vanhan miehen vaimona ja renkipojan rakastettuna. Liikuttavia sivuhenkilöitä tässä on vanha Matti, runonlaulaja, vaikkakin hän, niinkuin muutamat muutkin kappaleen henkilöt, on varsin asiaankuulumaton. Kappaleessa on oikea tausta ja jännitystä siinä myös on, mutta luonnekuvaus on kompasteleva ja heikko.

»*Salmin tytössä*», joka sitte seurasi, onnistui tekijä paremmin. Sen kaksinäytöksinen huvinäytelmäsommitelma on paljon luontevampi ja luonteetkin, joskaan eivät varsin syvällisiä, ovat vahvempia ja ehjempiä. Tanssit ja kansanlaulut tuovat siihen elävyyttä ja kepeyttä.

Kolmannen näytelmän, »*Irjan*», aihe on traagillinen ja synkkä. Vaikka perustassa on hiukan keinotekoista, vallitsee siinä oikea murhenäytelmän henki. Tyyli ei ole tarpeeksi suppeata eikä kielikään kaikitse huoliteltua, mutta voi sanoa, että se on Sjöströmin paras näytelmä.

»Päiväntytössä» sitten tekijä liiteli pelkillä satumailla ja on se merkittävä kokonaan lyyrillisenä yritelmänä.

Vielä kirjotti S. ilveilyn »Lesken kanssa naimisiin» ja yhteiskuntanäytelmän »Voimien vallassa», mutta ne olivat aivan ala-arvoisia.

Sjöströmin muusta elämäntyöstä on mainittava hänen Kalevala-kuvansa ja kuvitus omaan kirjaansa »Korpien povessa», viimemainittu verrattain onnistunut. Myös sanomalehtimiehenä hän jonkunaikaa työskenteli, viimeksi »Laatokassa».

Hän syntyi Käkisalmessa 16 p. syyskuuta 1871. Vanhempansa olivat vanginvartija Kustaa Aadolf Sjöström ja mökintytär Margareeta Rapo. Isän kuoltua pojan ollessa 4½ vuoden vanhana sai hän elää suuressa köyhyydessä, esim. kansakoulua käydessään elättää itseään kadunlakaisemisella. Kan-

sakoulun käytyään rupesi hän maalarin- ja nikkarinoppiin eräälle käkisalmelaiselle ammattilaiselle, josta 4 vuoden päästä tuli sälliksi. Kun hän nyt rupesi osottamaan piirustajataipumuksia, sai hän syntymäkaupungiltaan 400 markan apurahan ja meni v. 1890 Taideteollisuusyhdistyksen keskuskouluun Helsinkiin. Oli siinä 4 vuotta työskennellen samalla aikaa myös eräässä maalarinliikkeessä. V. 1894—95 vaiheilla hän lähti tohtori Th. Schwindtin kehotuksesta edellämainitulle Kalevalankuvitusretkelle.

Iivo Härkönen.

PIETARI HANNIKAINEN.

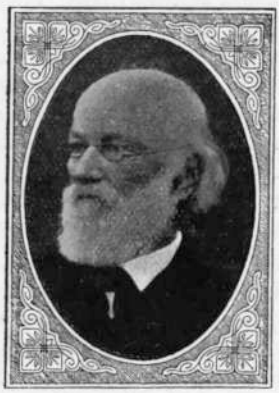

Pietari Hannikainen.

Pietari Hannikainen ei ole puhtaasti karjalainen mies, mutta eläneenä enimmät aikansa Karjalassa ja ottaneena sielustaan osaa sen henkiseen elämään ansaitsee hän paikan karjalaisten merkkimiesten joukossa.

Hän syntyi 24 p. elokuuta 1813 Säämingissä, jossa isä oli lautamiehenä. Jo varhain Pietarin mieli paloi kirjoihin ja lukutielle, mutta vasta kolmetoista vuotisena hänen toiveensa toteutuivat. Silloin hän pääsi Savonlinnan saksalaiseen piirikouluun.

Ylioppilaaksi Hannikainen tuli 1833, mutta jo kahden vuoden jälkeen hänen täytyi ahtaiden taloudellisten olojen pakottamana jättää tieteen laakerien tavoittelu sikseen. Leivän hankintaan antautuessaan hän rupesi maanmittarinapulaiseksi Viipuriin. Vuonna 1843 hän pääsi varamaanmittariksi. Viipurista Hannikainen 1851 muutti Parikkalaan, mistä jonkun ajan perästä osti Kangaskylässä sijaitsevan Huotikkalan tilan. Vuonna 1857 hänet nimitettiin kommissionimaanmittariksi Viipuriin ja yhdeksän vuotta senjälkeen hän — oltuaan sillävälin Suomettaren toimittajana — sai samanlaisen paikan Uudellamaalla. V. 1879 vanhus erosi tästä virasta vetäytyen nauttimaan elon ehtoon lepoa Huotikkalaansa. Hengen ja ruumiin voimat murtumattomina hän eleli siellä ahertaen maanviljelys- ja kunnallistoimissa 27 p:ään syyskuuta 1899, jolloin vaipui iäiseen uneen.

Joskin Pietari Hannikaisen yliopistossaolo supistui lyhyeen, oli sillä suuri merkitys hänen vastaiselle toiminnalleen. Tiedämme, että juuri noihin aikoihin muutamat merkkitapaukset ennustivat tulevaa kansallista valveutumista. Näitä enteitä oli sekin, että joukko ylioppilaita vappuna 1834 Lönnrotin innostamina lupasi suorittaa vapaaehtoisen tutkinnon suomenkielessä. Useimmille tämä lupaus oli tuulen tuoma, toisen viemä, mutta Hannikainen pysyi päätöksessään.

Ne aatteet, jotka Hannikainen korkeakoulussa oli imenyt, tarvitsivat aikaa kypsyäkseen ja ulkonaista vaikutinta ilmipuhjetakseen. Otollisena hetkenä tämä sattuikin: Johan Vilhelm Snellman lausui vapauttavan sanan, jota tässä maassa kauan oli kaivattu ja odotettu.

Silloinpa vanhassa Viipurissakin havahduttiin, ja Hannikainen oli havahduttajain etunenässä. Varsinkin on meidän merkittävä kolme hanketta, joihin Pietari Hannikaisen nimi on pysyvästi liittynyt.

Ensimäinen hänen maineteoistaan on *Kanava*, mistä heti enemmän.

Toinen on Viipurin suomalainen kirjallisuuden seura, jos kohta hän tässä puuhassa oli ainoastaan yksi monen joukossa. Keväällä 1845 joissakuissa sikäläisissä suomen ystävissä oli juurtunut ajatus yhdistetyin voimin kohottaa äidinkieli halvennustilastaan. Syksyllä tuuma toteutettiinkin kirjallisuuden seuran muodossa.

Kolmas ja viimeinen on ensimäinen suomalainen kansakoulu Viipurissa. »Kanavassaan» Hannikainen 1847 innokkaasti puhui tällaisen laitoksen välttämättömyydestä. Hän keksikin sukkelan keinon, millä pohjavarat tälle valonahjolle hankki. Kun hän mainitun vuoden lopulla lähetti pojan kantamaan lehteä tilaajille, antoi hän samalla kehoituksen, että kiellettäisiin tavanmukaiset uudenvuodentoivotuksella käynnit ja luovutettaisiin täten säästyneet rahat suomalaisen kansakoulun perustamiseksi. Asia onnistuikin paremmin, kuin ehdottaja oli uskaltanut toivoakaan. Palatessaan kaupungilta pojalla oli näet muassaan kokonaista kaksisataa ruplaa.

Pietari Hannikaisen elämäntyö karjalaissuomalaisuuden vainiolla oli monenlaista: sanomalehtimiehen, näytelmänkirjoittajan, uuteloitsijan, runoilijan sekä kansantajuisen kirjallisuuden toimittajan.

Ennen kaikkea hän oli suuren yleisön palvelija.

Oppilaskokeensa Hannikainen suoritti mestarille semmoiselle kuin Snellmanille. Näytteinä olivat Saimassa 1844 muutamat kirjoitelmat ja suomenkieliset runokoelmat.

Mutta vaakunakilpi, minkä Hannikainen vapaan aatteen ritarina pelottomana ja moitteettomana voitti, polveutuu oikeastaan vuodesta 1845. Silloin tammikuussa alkoi ilmestyä edellämainittu Kanava. Lähinnä esikuvana Hannikaisella tässä oli Saima. Siksipä hänen lehtensä erosikin suuresti suomalaisista edeltäjistään: se ei kääntynyt ainoastaan rahvaan puoleen, vaan se tahtoi tunkeutua sivistyneittenkin kotiin; ensimäisenä se suomenkielisistä julkisen sanan äänenkannattajista otti ohjelmaansa päivän yleisten asiain pohtimisen. Kieliasiaa, suomenkieltä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä kosketeltiin siten useissa valaisevissa artikkeleissa, niinikään oli muutamia kyhäelmiä isänmaan historian ja kansanrunouden alalta. Sisällyksestä puhuessamme emme suinkaan saa unohtaa Kanavan arvosteluja Viipurissa vierailevain ruotsalaisten ja saksalaisten teatteriseurueiden esityksistä, sillä nämä arvostelut olivat ensimäiset laatuaan suomenkielisessä sanomistossamme.

Heti Kanava saavutti yleisön suosion, mutta miltei yhtä pian se myös joutui painoviranomaisten vihoihin. Kuten tunnettua, veivät sensurirettelöt sen ennenaikaiseen hautaan 1847 vuoden lopulla.

Kanava oli poissa, mutta aivan aseettomaksi Hannikainen silti ei joutunut. Viipurin Maanviljelijäin seura päätti tarkoitusperänsä edistämiseksi julkaista *Lukemisia maamiehille*, ja Hannikainen sai tämän toimittamisen tehtäväkseen.

Kun sitten uusi parempi päivä sarasti, kääntyi hän (1856) kasvavan polven puoleen *Aamuruskolla*, jonka ohjelman hän parin vuoden päästä laajensi kodin kaikki-ikäisten harrastusten ja vaatimusten mukaiseksi.

Vielä on meidän muistettava, että Hannikainen oli vakinaisena avustajana kahdessa Viipurin lehdessä, nimittäin 1856 Sananlennättimessä ja 1861—62 Otavassa, sepitellen näihin ajan polttavien kysymysten aiheuttamia kirjoituksia.

Sanomiston palvelukseen luontainen halu ja taipumukset Hannikaista vetivät. Hänellä olikin hyviä edellytyksiä: hänellä oli avonainen katse elä-

mälle; hän oli lahjomattoman rehellinen ja suora, ahkera ja työkykyinen ja voi nopeasti pukea ajatuksensa sanoihin; kansan piiristä lähteneenä hän tunsi juurtajaksain sen tarpeet ja tavat, ja olihan hänen virkansakin semmoinen, mikä salli hänen perehtyä rahvaan taloudelliseen ja henkiseen tilaan. Tietysti omasi hän puutteitakin. Hän oli enemmän tai vähemmän itseoppinut; hänellä ei ollut tuota terävää silmää, mikä heti huomaa tapausten sisälliset vaikuttimet ja perusteet ja tunkee asiain ytimeen; ja vihdoin hänen kielensä ei ollut kyllin tahkottua ja puhdasta. Arvostellessamme Hannikaista sanomalehtimiehenä emme lopuksi saa unohtaa tukalia oloja, joissa hän ahersi. Kova sensuri, henkinen velttous, vähäinen lukijakunta, kehittymätön kieli — siinä muutamia niistä vastuksista, jotka häntä kaikkialla kohtasivat.

Myös maamme näytelmänkirjoittajain riveissä Hannikainen on hankkinut itselleen sijan.

Hänen esikoisensa oli tuo hullunkurinen ilveily *Silmänkääntäjä*, minkä hän julkaisi Kanavassa. Silmänkääntäjä on ensimäinen alkuperäinen suomenkielinen kappale, joka näyttämön palkeilla on esitetty. Suuresti se kutkutteli yleisön nauruhermoja, ja myönnettävähän onkin, että siinä on hyvin osattu kansamme luonteen pariin heikkoon kohtaan ja että siinä on pari kolme talonpoikaistyyppiä sukevasti piirretty.

Niinikään on yleisesti tunnettu *Anthonius Putronius eli Antto Puuronen*, joka on koko näppärästi tehty mukaelma L. Holbergin ilveilystä Erasmus Montanus.

Silmänkääntäjän osaksi tulleen runsaan suosion kiihottamana Hannikainen yritti jatkaa omintakeisellakin pohjalla. Suomalaisessa teatterissa esitetyt ovat hänen toistaiseksi julkaisemattomat neli- ja viisinäytöksiset näytelmänsä *Lapsuuden ystävät* ja *Neitsyt Siiri*, joissa kummassakaan kuitenkaan ei ole suuremmassa määrin havaittavissa draamallista innostusta. Lisäksi hän kyhäsi pari ilveilytekelettä.

Sen ohessa Hannikainen suomensi puolen tusinaa saksalaista ja ranskalaista näytelmää, jotka kumminkaan kaikki eivät ole ilmestyneet painosta.

Hannikaisen työ tälläkään alalla ei ole ollut turha. Silmänkääntäjä avasi taikatempuillaan Thalian temppelin ovet auki suomalaiselle näytelmätaiteelle. Mutta jos hänen esikoisessaan on aimo annos elävyyttä, ei juuri tätä tunnustusta voi antaa hänen muille omintakeisille tuotteilleen. Ne eivät ole luonnistuneita eivätkä edes teknillisissä suhteissa mallikelpoisia: draamallinen jännitys on jokseenkin laimea, sommitus höllä, vuoropuhelu paikoittaisesta pirteydestä huolimatta mehutonta, toiminta ei solu tarpeellisen nopeasti eteenpäin, ja luonteet ovat melkein poikkeuksetta kaavamaisia. Tunteen voima ja syvyys, siloinen ja hiottu tyyli ovat niille myös jotenkin vieraita. Ylläsanotulla ei silti ole kielletty hyvien puolien olemassaoloa, ja semmoisia tapaamme varsinkin »Lapsuuden ystävissä».

Uuteloitsijanakin Hannikainen on tehnyt tienraivaajan työtä.

Toimittamiinsa lehtiin hän aikojen kuluessa sirotteli joukon kertomuksia ja jutelmia. Ainoastaan harvat niistä ovat kokoelmissa erikseen ilmestyneet. Ensi kerran hän antoi sikermän kaunokirjallisia lastujaan nimellä *Talvikukkasia*, ja useita vuosia senjälkeen hän lähetti kirjamarkkinoille kaksi kimppua *Jutelmia läheltä ja kaukaa*. Merkittävimpiä on epäilemättä »Salojärven kukkanen», lemmentarina nuijasodan ajoilta. Yksinkertaiseen runkoon kutoutuu sarja jännittäviä seikkailuja, ja kertoja osaa temmata lukijan mukaansa.

Vuonna 1848 Hannikainen julkaisi novellin *Serkukset*, joka muka oli erään Ulla tädin kirjoittama, alkuperäinen luonnos kun oli naisen kädestä. Tässä pienoisessa moralisoivassa tekeleessä meidät viedään viime vuosisadan alkuun.

Hannikaisen kirjailijaluonteen pääominaisuus oli kekseliäisyys ja vilkkaus; hänen katsantotapansa oli puhdas ja siveellinen. Harvoin hänen teoksissaan kohtaa aatoksia tai lausumia, mitkä hämmästyttäisivät syvyydellään ja alkuperäisyydellään, mutta kaikki, mikä hänen kynästään tällä alalla on lähtenyt, on sydämellisen yksinkertaista ja vaatimatonta. Aiheensa hän on hakenut mitä erilaisimmista oloista ja kansanluokista: milloin hän saattaa meidät rahvaan piiriin, milloin hienon maailman loistohuoneisiin, mutta useimmiten hän kumminkin liikkuu keskisäädyn elämän pohjalla. Henkilöt ovat ylimalkaan kuvatut vilkkaasti, tapahtumat seuraavat toisiaan ripeästi. Mutta hän ei aina välitä tapausten ja ajatusten luonnonmukaisuudesta ja loogillisuudesta; hänen kertomuksensa ovat vailla ajan ja paikan väritystä; niissä on välistä opettavainen liikamaku, jota ei aina ole helppo sulattaa; kokoonpano tuntuu hätäiseltä ilmaisten sanomalehtimiehen pintapuolista ja kiiruhtavaa työtä.

Vieläpä Hannikainen on kanteleenkin kieliä näpäyttänyt.

Jo Saimassa hän esiintyi sekä eräällä alkuperäisellä runolla että parilla käännöksellä, ja sittemmin hän aina väliin säveliä kaiutteli ja siirsi muitten teelmiä suomenkieleen. Näistä H:n tuotteista henkii herttaisuus ja teeskentelemätön iloisuus; muoto on suora ja koristelematon. Mutta kaikesta huolimatta hänen kanteleensa kielet harvoin virittyivät puhtaisiin sointuihin, ja vain poikkeustapauksissa on huomattavissa todellista runollista lentoa.

Hannikaisen muusta kirjallisesta työstä palautamme tässä mieleen ainoastaan, että hän käännöksenä julkaisi ensimäisen suomalaisen lainopillisen käsikirjan ja että hän erääseen maantieteelliseen sarjaan laati kuvauksen Karjalasta ja Savosta.

Pietari Hannikaisessa paloi kautta hänen pitkän elämänsä isänmaallisuuden ja karjalaisuuden liekki voimakkaana.

Alpo Silander.

KARJALAN YSTÄVIÄ.

KOLME KARJALAN SUURMIESTÄ.

Hävittävänä palona oli iso-viha käynyt yli Suomenmaan. Raunioina olivat rakennukset, poljettuina pellot ja niityt, asujamet surmattuina tai pakolaisina piileskellen korpien povissa. Yhtä julmana oli hävityksen enkeli kaikkialla liikkunut, julmimpana ehkä kuitenkin maan itärajalla, kurjassa Karjalassa. Saatiin sentään viimein rauha maahan. Uudessakaupungissa v. 1721 tehtiin rauha ja siinä luopui Ruotsi koko Etelä-Karjalasta, joka nyt liitettiin Venäjän valtakuntaan. Pohjois-Karjala, alue läheltä Laatokan pohjoista rantaa Pohjanmaan rajoille, Sotkamoon ja Kuhmoniemeen asti, jäi vielä Ruotsille. Karjalan kansa ja maa oli kahtia jaettu, leikkaus tehty niin vaarallinen, että se uhkasi tuhota koko Karjalan hilpeän, runorikkaan heimon.

Rauha oli kumminkin nyt saatu. Miekat eivät enään toisiinsa kalskahdelleet, maassa ei taisteltu enään. Alettiin parantaa vainoaikain vammoja. Pohjois-Karjalassakin tehtiin edistyksen työtä, ruotsalainen tutkijakunta selvitteli isonvihan hävityksiä, Simo Afleckin ja muiden kruununvuokraajien konnuudet saatiin ilmi ja koetettiin, mikäli mahdollista, niitä rangaista ja uudistumasta estää. Olot alkoivat kaikinpuolin parantua.

Silloin puhkesi uusi sota, seurasi uusi vainoaika. Ruotsalaisen suuruushulluuden uhriksi joutui Suomen maa ja tietysti etupäässä Pohjois-Karjala. Pari kertaa tulvailivat kasakkaparvet yli rajan Pohjois-Karjalaan ja tekivät puhdasta jälkeä. Kuka karjalaisista ei pakohon päässyt, se surmattiin tai vankina Venäjälle vietiin.

Ei kestänyt vainoaikaa kuin kaksi vuotta, 1741—1743, vaan erämaana oli melkein koko Karjala, kun taas rauha saatiin.

Kuka vammat parantaa, kuka erämaat uudestaan raivaa?

Alkoi silloin niiden miesten työ, joista kertoa aijomme, Karjalan uudistajien, »Korpi-Jaakon», »Koski-Jaakon» ja »Karjalan kuninkaan».

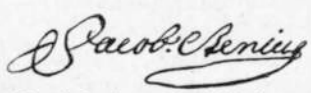

Korpi-Jaakon nimikirjoitus.

Jaakko Stenius vanhempi, joka jälkimaailmalta on saanut kunnianimen *»Korpi-Jaakko»*, oli satakuntalaisen papin poika, syntynyt Pirkkalassa vuonna 1704. Papilliselle uralle jouduttuaan ja palveltuaan pappina ensin maan eteläisissä osissa, tuli hän vuonna 1740 suuren Pielisjärven pitäjän kirkkoherraksi, joka seurakunta silloin käsitti nykyiset Pielisjärven, Nurmeksen, Juuan ja Rautavaaran pitäjät ja oli pinta-alaltaan lähes yhtä suuri kuin nykyinen Uudenmaan lääni.

Eikä ollut ainoastaan seurakunta suuri ja suunnattoman laaja, vielä olivat sen asukkaat uppiniskaista, raakaa väkeä, jotka julmien voutien, Salomon Enbergin ja Simo Afleckin, hirmuhallituksen aikana olivat veriinsä saaneet sammumattoman vihan virkamiehiä vastaan. Stenius tuli siis seurakuntaan, jossa oli työtä riittämiin asti.

Hän kävi tarmolla asioihin käsiksi. Ankaruus oli ainoa keino, joka alussa otti tepsiäkseen ja uusi kirkkoherra osasi kyllä sitä käyttää. Ensin oli saatava järjestys palautetuksi kirkollisissa ja seurakunnallisissa menoissa, jotka edellisten seikkojen ja ehkä välinpitämättömien sielunpaimenten aikana olivat joutuneet aivan rappiotilaan. Stenius vaati, että seurakuntalaisten oli säännöllisesti käytävä jumalanpalveluksissa ja oltava läsnä kotikuulusteluissa. Tämä sääntö koski ehdottomasti kaikkia ja siitä hän piti järkkymättömästi kiinni. Kerran vaati hän rangaistusta apulaiselleen, nuorelle pappismiehelle, joka oli tehnyt itsensä syypääksi erääseen rikokseen. Pielisjärven kevätkäräjillä 1743 valitti seurakunnan papisto sellaisesta pahasta tavasta, joka oli syöpynyt seurakuntalaisiin, että lapset eivät anna tarpeellista kunnioitusta vanhemmilleen eivätkä pidä heistä tarpeellista huolta. Sellainen paha tapa, »mikä pahoittaa Jumalan mieltä sekä korkeata esivaltaa ja saattaa erikoisen kirouksen maalle ja valtakunnalle», on saatava poisjuurrutetuksi. Käräjärahvaalle huomautetaan niistä ankaroista rangaistuksista, jotka kohtaavat tässä suhteessa rikkovia. Kuolemanrangaistus tulee hänelle, joka soimaa, lyö tai pahoin pitelee vanhempiansa.*)

Taikausko eli »vanhan kansan usko» oli vielä näihin aikoihin hyvin yleinen maassamme ja varsinkin Karjalan perukoilla. Pyhissä lehdoissa palveltiin luonnon voimia ja uhripaikoissa uhrattiin epäjumalien kunniaksi. Tunkeutuipa taikausko aivan kirkon kynnykselle, vieläpä ehtoollispöydän ääreen. Tässä oli uusi työpaikka Steniukselle ja tosiaankin hänen tarmoaan tarvittiin, että edes ilmeisimmät taikauskomenot saatiin hillityksi.

Lukutaito oli Savossa ja Karjalassa vielä 17:n sataluvun puolivälissä sangen huono kansan keskuudessa. Pielisjärvellä oli kyllä vuosisadan alkupuolella löytynyt pitäjänkoulumestari, mutta ison-vihan sekasortoisina aikoina joutui arvataksemme virka unohduksiin. Lukutaidon opettaminen oli jäänyt lukkarien asiaksi, jotka tavallisesti tekivät työnsä perin huonosti. Steniuksella oli intoa tämänkin epäkohdan korjaamiseksi. Hän vaati vanhempia tarkasti opettamaan lapsillensa »lukutaitoa ja kristinuskon alkeita». Kuka niskoitteli, hän sai pian tavalla tai toisella kokea, että kirkkoherra oli ankara mies, jolla oli monet keinot uppiniskaisten rankaisemiseksi. Ja monet huomasivat parhaimmaksi totella.

Uusi järjestys ei seurakuntalaisia alussa ensinkään miellyttänyt. Jo tehtiin Steniusta vastaan valitus. Valtiopäivämies Tapani Partanen, joka edusti Karjalan talonpoikia 1746—1747 vuosien valtiopäivillä, jätti kuninkaalle pitkän valituskirjelmän, jossa laveasti kertoi Steniuksen pahoista töistä. Kirkkoherra oli muka heti tultuaan Pielisjärvelle rakennuttanut pappilansa komeaksi, oli laatinut komeat aitaukset ja ulkohuonerakennukset, hän oli muiden kustannuksella perkauttanut itselleen tiloja, oli rakennuttanut kirkkomajan Juuan kappeliin kansalle kiireellisimpänä aikana, oli pannut erään morsiamen häpeätukkiin juuri hääpäivänä siitä syystä, että hän oli huonolukuinen j. n. e. Asiasta sukeusi juttu ja sitä tutkittiin monilla käräjillä. Käräjillä tehtiin sellaisia lisäsyytöksiä, että Stenius rankaisi ankarasti lapsia,

*) Pohjois-Karjalan tuomiokirja 1743, Pielisjärven talvikäräjät. Suomen Waltioarkistossa.

jotka olivat olleet laiskat ja huolimattomat, vihki aviopareja, vaikka heidät jo ennen oli vihitty y. m. Juttua käsitellessä huomattiin, ettei Stenius ollut ensinkään asetuksista ja määräyksistä poikennut eikä mitään laittomuutta tehnyt. Mitä kirkolliseen kurinpitoon tulee, niin huomattiin, että kirkkoherra ehkä oli ollut hieman liian ankara, oli uudistuksiansa tahtonut toimeenpanna hiukan liian kiivaasti. Pian lakkasi valitus; seurakuntalaiset huomasivat, että kirkkoherra tarkoitti heidän parastaan.*)

Steniuksen työ kirkollisen ja seurakunnallisen elämän alalla on sangen huomattava ja merkillinen. Vielä huomattavammat ovat hänen uudistuksensa taloudellisella alalla, ja sillä alalla hän onkin saavuttanut varsinaisen maineensa ja sen nimen, mikä hänellä aikakirjoissa on.

Heti Karjalaan tultuaan kiinnitti Stenius huomiota niihin hedelmättömiin soihin ja nevoihin, joita Itä-Suomessa niin kosolta löytyy. Hän hankki itselleen tällaisia maita; maat olivat n. s. yhteismaita ja niitä voi kuka tahansa ruveta viljelemään. Hän ojitti ne, kynti ja käänsi ja eipä aikaakaan kun jo entisillä vesiperäisillä, kurjilla soilla loisti tähkäinen vilja. Menestys antoi uutta intoa ja jo laati kirkkoherra erityisen selityksen »soista ja nevoista sekä niiden käytöstä», painattaen sen ruotsinkielellä Tukholmassa. Innokkaasti kehoitteli hän seurakuntalaisia noudattamaan samaa viljelystapaa kuin hän itsekin, ja vähitellen ruvettiin kirkkoherran ääntä kuulemaan. Suuret viljelemättömät alat saatiin hedelmää kantaviksi, soista ja rämeistä peltoja ja niittyjä tehtiin. Pitäjä, joka ennen oli ollut kaikista eniten takapajulla oli pian viljelystensä suhteen ensimäinen Karjalassa. Kun huonot vuodet 1761—64 kohtasivat Karjalaa, oli kaikkialla muualla suuri puute, mutta ei Pielisjärvellä, jonka asukkailla oli viljaa hyvästi omiksi tarpeikseen.

Eikä ainoastaan omiin pitäjäläisiin vaikuttanut Steniuksen esimerkki. Mainitkaamme vain, että Liperin kirkkoherra Petter Possenius oli uuttera maanviljelijä, Kiteen kirkkoherra Anders Vinter edisti omassa pitäjässään suoviljelystä ja pian saamme puhua »Karjalan kuninkaasta», joka paljon on saanut aikaan maanviljelyksen alalla.

Steniuksen harrastukset eivät taloudellisella taholla pysyneet ainoastaan maanviljelyksen alalla. Hän huomasi, että kalastusta, joka vesirikkaassa Karjalassa olisi voinut olla tuottava elinkeino, ei harjoitettu sellaisella innolla, kuin olosuhteet olisivat myöten antaneet. Pian oli hän hankkinut itselleen osaoikeuden Pankakosken kalastukseen ja rupesi näyttämään muille osakkaille, kuinka kalastusta järkiperäisesti harjoitetaan. Heti oli hänellä myös hallussaan Utran kalastuspaikka, johon hän laati erikoisen koskilaitteen työskennellen itse Utrassa sekä talvella että kesällä. Molemmat kalastuspaikat tuottivat hyviä tuloksia ja Steniukselle rupesi tulemaan aineellista voittoa laitoksistaan. Hänellä oli muitakin kalastuspaikkoja Karjalassa; äskenmainitut kumminkin kaikista mainittavimmat.

Vuonna 1760, kun valtiopäivät kokoontuivat Tukholmassa, lähti Stenius tuomiokapitulin luvalla sinne valvomaan Karjalan asioita. Hän ei tosin saanut sijaansa pappissäädyssä, koska ei ollut laillisesti valittu edustaja, vaan sai kumminkin säädyille esittää asioitansa. Näillä valtiopäivillä olikin esillä ja tuli osaksi ratkaistuksi tuo tärkeä Karjalan verotuskysymys. Varmaan on Stenius osaltaan ollut siinä avullisena.

Seuraaville valtiopäiville matkusti Stenius Karjalan papiston valitsemana, mutta ei nytkään saanut sijaa säädyssänsä syystä, että tuomiokapituli julisti

---

*) Partasen ja Steniuksen jutun pöytäkirjat löytyvät Mikkelin läänin arkistossa.

hänen vaalinsa pätemättömäksi. Stenius oli kumminkin Tukholmassa vuoden 1765 loppupuolille ja sai tilaisuuden antaa neuvoja Karjalaa koskevissa asioissa, jotka hän erikoisesti tunsi.

Paraaksi kotiin päästyänsä Pielisjärvelle sairastui hän ja kuoli tammikuussa 1766 seurakuntalaistensa ja kaikkien suureksi suruksi, jotka olivat tulleet ymmärtämään tämän tarmokkaan miehen innon ja rakkauden köyhää Karjalaa kohtaan.

»Korpi-Jaakon» työn jatkaja sekä kirkollisella että taloudellisella alalla oli hänen samanniminen poikansa, joka kantaa kunnianimeä *»Koski-Jaakko»*.

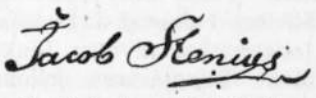

Koski-Jaakon nimikirjoitus.

Hän oli syntynyt Artjärvellä vuonna 1732, tuli ylioppilaaksi Upsalassa 16-vuotisena ja maisteriksi Turussa seitsemän vuotta myöhemmin, vuonna 1755. Heti tutkinnot ja opinnäytteet suoritettuaan kutsuttiin hänet johtamaan koskenperkaustöitä Satakunnassa ja Pohjanmaalla. Hän oli ijältään vielä sangen nuori ja kokematon, jonka tähden vanha Jaakko Pielisjärveltä lähti ohjaamaan poikansa töitä ja antamaan käytännöllisiä neuvoja siinä, missä sellaisia tarvittiin. Koskenperkaustöitä jatkoi maisteri Stenius sitten aina vuoteen 1766, jolloin työ varojen puutteessa keskeytettiin. Näiden töittensä ohessa liikeni häneltä aikaa myös kirjallisiin toimiin. Niin hän vuonna 1761 lähetti vastauksen Ruotsin tiedeakatemian asettamaan kysymykseen, joka sen aikuisen suomennoksen mukaan kuului: »Syistä niittyjen sammaldumiseen ja kuinga Sammal parhaittain taitan ulosjuritta.» Steniuksen lähettämä vastaus pidettiin kaikista saapuneista parhaimpana ja hän sai tiedeakatemian palkinnon.*)

Kuoli sitten »Korpi-Jaakko» Pielisjärvellä. Nuori Jaakko, joka ei ollut pappismies vielä, kiirehti nopeasti suorittamaan tutkintonsa, vihittiin papiksi, pantiin vaalisijalle ja valittiin aivan yksimielisesti Pielisjärven kirkkoherraksi. Näin antoivat Pielisjärven isännät yksimielisen tunnustuksen »Korpi-Jaakon» suuriarvoiselle työlle.

Stenius nuorempi osoittautuikin kelvolliseksi isänsä työn jatkajaksi. Hänellä ei tosin ollut isänsä ankaruutta, mutta kirkollisella alalla ei tarvittukaan enään samallaisia keinoja käyttää kuin vanhan Jaakon aikana. Taloudellisella alalla jatkoi nuorempi Jaakko isänsä työtä seurakuntansa aineellisten olojen parantamiseksi.

On selvää, että hän, joka vuosikymmenen oli Suomen koskenperkaustöitä johtanut, kiinnitti heti huomionsa oman seurakuntansa vesistöihin. Ilomantsilaisen talonpojan, Lassi Nuutisen onnistuneet järvenlaskut viekottelivat samanlaisiin yrityksiin ja Pielisjärven uusi kirkkoherra päätti uskaltaa. Niin laskettiin Pielisjärveä, Herajärveä ja muita Pohjois-Karjalan vesiä. Tulokset olivat erinomaiset, niittymaita saatiin runsaasti lisää, ne kasvoivat heinää kuin uhalla. Kirkkoherra, jolla oli suuret tiedot ja käytännöllinen kokemus tällä alalla, johti ainakin alussa itse töitä ja piti huolta siitä, ettei veden voimia väärin käytetty ja siitä vaurioita johtunut.

Kirkkoherrana koetti hän toteuttaa lempituumaansa saada Karjalan vedet yhdistetyiksi Kajaanin vesistön ja Pohjanlahden kanssa. Karjalan kauppa ja taloudellinen tila yleensä oli viimeisen onnettoman rauhan kautta joutunut

---

*) Huvittavana seikkana mainittakoon, että vanha Jaakko otti myös kilpailuun osaa, mutta puolusti vastauksessaan aivan päinvastaista menettelytapaa kuin poikansa. Pojan vastaus painettiin tiedeakatemian kustannuksella, ilmestyipä se vielä saksaksikin. Isä painatti vastauksensa omalla kustannuksellaan.

varsin surkuteltavaan asemaan, kun molemmat lähellä olevat kaupungit, Savonlinna ja Lappeenranta olivat joutuneet Venäjän haltuun. Hallitus koetti kohdistaa nyt Karjalan kaupan Loviisan vastaperustettuun kaupunkiin, mutta se ei tahtonut mitenkään onnistua. Kerrassaan julma rasitus oli Karjalan talonpojille käydä kauppatarpeitaan hakemassa Loviisasta asti, varsinkin vielä sentähden, ettei mitään kunnollisia teitä siihen aikaan ollut. Karjalan ystävät ja maan parasta katsovat miehet esittivät sentähden uuden kaupungin tai kauppalan perustamista Karjalaan, mutta ei siitä mitään tullut. Esitettiin myös, että oli avattava venheväylä Pielisjärveltä Kajaaniin. Tämä esitys sai Steniuksen täyden kannatuksen.*) Väylän ajatteli Stenius kulkevaksi Pielisjärveltä Pankajokea myöten Pankajärveen, sieltä Jongunjokea myöten Jonkerinjärveen. Siellä olivat Jonkerinvedet yhdistettävät Saunajärveen, jolloin ollaankin jo Kuhmonreitillä. Steniuksen sanotaan jo alottaneen kaivattamisen, mutta kannatuksen puutteessa oli työ keskeytettävä. Että Stenius täydellisesti oli älynnyt Karjalan talonpoikien vaikean aseman, siitä on todistuksena se samalla valaiseva ja masentava kuvaus, jonka hän eräässä mietinnössään vuodelta 1761 antaa. Siinä kuvailee hän kaikki ne vaikeudet ja vastukset, joita Karjalan talonpoika sai kaupunkimatkoillaan kokea. Teittömillä, lumisilla lakeuksilla saa hän päiväkaudet rämpiä, saapipa hän niillä usein yönsäkin viettää. Kun loppuu eväs mieheltä ja hevoselta, ei tahdo mitenkään uutta taloista saada. »Mutta jos joku kertoisi, miten väsyttäviä semmoiset matkat ovat, niin pelkäänpä, ettei kukaan uskoisi, ken ei itse ole kokenut», sanoo Stenius mietinnössään.**)

Nuorempi Stenius oli kuten isänsäkin hyvä maanviljelijä. Sitäpaitsi puuhaili hän melkein kaikilla aloilla, missä luuli parannuksia tarvittavan. Hän piti kalastuksesta huolen, hän huolehti maanteiden teosta, hänen toimestaan laadittiin uusia kestikievareita Pielisjärvelle. Seurakuntalaistensa parasta silmällä pitäen toimi hän lukemattomissa tehtävissä, milloin itse ottaen osaa niihin, milloin neuvoja antaen. Vuona 1774 kirjoitti hän maaherralle mietinnön tärkeässä tilojen palstoituskysymyksessä, joka kruununvoutien mielivallan mukaan uhkasi käydä talonpojille turmiolliseksi.***) Samaten kävi hän rohkeasti vuona 1794 puoltamaan talonpoikien anomusta, ettei äsken ilmestynyttä metsäasetusta Pielisjärvellä pantaisi toimeen, sillä siitä koituisi arvaamatonta vahinkoa pitäjälle.****) Talonpojat olivat niin oppineet Steniukseen luottamaan, että he kaikissa tärkeissä asioissa kääntyivät kirkkoherransa puoleen, joka heitä useimmiten voikin auttaa.

Ehkä olisi syytä laajemminkin puhua »Koski-Jaakon» taloudellisista yrityksistä ja toimista pitäjänsä ja koko Pohjois-Karjalan hyväksi; mutta kun tässä ei ole siihen tilaisuutta, käymme sentähden lyhyesti kertomaan Steniuksen vaikutuksesta eräällä toisella alalla.

Kun vuonna 1788 sota syttyi Ruotsin ja sen itäisen naapurin välillä, oli suomalaisilla mielessä pelko, että Suomenmaa joutuisi taas samanlaisen hävityksen alaiseksi, kuin oli tapahtunut edellisten sotien aikana. Varsinkin rajaseuduilla, niinkuin Pohjois-Karjalassa, ryhdyttiin tarmokkaihin puolustuspuuhiin. Pielisjärveläiset tekivät kirkkoherransa ehdotuksesta erikoisen

*) Steniuksen edeltäjä koskenperkaustöiden johtajana, maisteri Samuel Chydenius oli tehnyt esityksen, että venheväylä avattaisiin Karjalasta Pohjanlahteen.

**) Mietintö, joka on vapaudenajan merkillisimpiä, on täydellisesti selostettu Historiallisessa Arkistossa VII, s. 152—156.

***) Mietintö maaherralle 1774. Mikkelin läänin arkistossa.

****) Steniuksen kirjekonsepti maaherralle liitetty pitäjänkokouksen pöytäkirjaan 1794. Pielisjärven kirkonarkistossa.

sopimuksen, jonka mukaan kukin täysikasvuinen mies oli velvollinen jonkun aikaa olemaan rajavartiostossa. Vieläpä kirkkoherra kirjeellisesti ilmoitti vihollisille, että Pielisjärven miehet ovat vankasti varustetut vihollista vastaan. Tämä kaikki vaikutti, ettei mitään hävityksiä Pielisjärvellä sodan aikana tehty ja koko Pohjois-Karjalakin säilyi melkein täydellisesti vihamiehien tervehdyksiltä.*)

Steniuksen tarmokas käytös sodan aikana ei ollut upseereista mieleen, joilla oli sodan suhteen kavalat tuumat. Tuskin oli rauha saatu, kun jo Steniusta syytettiin — maankavalluksesta ja yhteistoiminnasta vihollisen kanssa. Toimeenpannussa tutkinnossa kävi kuitenkin selville, että persoonallinen viha ja ilkeys olivat syytöksen keksineet ja että Stenius oli aivan viaton.

Ennen kuolemaansa sai Stenius vielä kerran kehoittaa pitäjäläisiänsä pukeutumaan sotisopaan. Se oli silloin kun venäläiset keväällä 1808 kävivät Suomea valloittamaan. Vastustus ei tällä kertaa auttanut. Maan valloittajat tunkeutuivat Pielisjärvellekin ja vanha kirkkoherrakin kuljetettiin heidän eteensä. Uudet ajat olivat alkamassa, uutta, outoa tulevaisuutta luvaten. Jaakko Stenius ei kumminkaan näitä aikoja saanut nähdä. Jo helmikuun 5 päivänä 1809 hän nukahti viimeiseen uneensa.

Kolmas mies, josta meidän Steniusten rinnalla on kerrottava, on kruununvouti *Gabriel Wallenius*, kuulu »Karjalan kuningas».

Kuuluen laajaan länsisuomalaiseen sukuun, kävi hän koulunsa ja eli oppivuotensa Länsi-Suomessa. Sitten hän palveli jonkun aikaa Turun hovioikeudessa, istui käräjiä Turun seuduilla, oli Uudenkaupungin v. t. pormestarina jonkun aikaa, mutta siirtyi sitten äkkiä Itä-Suomeen, tullen Karjalan tuomarin S. A. Hougbergin apulaiseksi. Tämä tapahtui vuonna 1753. Tänne hän jäikin sitten koko elinijäkseen; hän on merkillisimpiä henkilöitä, joista Karjalan historia tietää kertoa.

Wallenius oli tuomarin alalle aikonut ja sillä alalla on koko aikansa ollut. Kuusi ensimäistä vuottaan Karjalassa oli hän Hougbergin apulaisena, hoitaen usein koko laajaa tuomiokuntaa yksinään. Vuonna 1758 kuoli sitten Karjalan kruununvouti, Wallenius haki hänen sijalleen ja nimitettiin seuraavana vuonna virkaan. Tästä lähtien alkaa hänen varsinainen vaikutuksensa Karjalassa.

Wallenius oli vielä verrattain nuori mies tullessaan Karjalan kruununvoudiksi, 34:n vuotias. Koko voimakkaan luonteensa tarmolla työtä tehden on hän saanut aikaan niin paljon, että tässä lyhyessä kirjoituksessa eivät voi kuin pääseikat hänen vaikutuksestansa tulla mainituiksi.

Karjala paljon parannuksia kaipasi. Huutava epäkohta oli luonnoton verotusjärjestelmä, jonka mukaan ei mitään pysyvää veroa ollut, vaan

---

* Sodan vaiheista Karjalassa ja Steniuksen käytöksestä sodan aikana on tarkempia tietoja Historiallisessa aikakauskirjassa 1908 N:o 4 ja 5 sekä K. M. Kivisen teoksessa Nordkarelska frikorpsernas företag 1808. (Helsingfors 1865.)

joka vuosi uusiintuva arvio määräsi kruunulle menevien maksujen suuruuden. Jo kauvan oli huomattu, että tällainen järjestelmä oli sekä raskas että perin mielivaltainen. Jo saivat Karjalan parasta katsovat miehet aikaan valtiopäivillä 1760—62 sen, että järjestelmä kumottiin. Useita vuosia tuumailtiin uutta tapaa ja vasta vuonna 1775 antoi Kustaa III:s säännön, jonka mukaan Karjalan verojärjestelmä tuli ajanmukaiseksi. Että »Karjalan kuninkaalla» ja ennenmainitulla Jaakko Stenius vanhemmalla on suuret ansiot tässä suhteessa, siitä ei ole epäilemistäkään.

Karjalan maanteitä ryhtyi Wallenius heti korjaamaan. Ne olivat aina hänen voutiajoilleen asti niin huonossa kunnossa, ettei kesäaikana ollut ajattelemistakaan matkustaa maitse pitkiä matkoja. Matkat tehtiin talvikelillä tai kesällä vesiväyliä myöten, missä sopivia sellaisia oli. Wallenius laitatti heti kuntoon tiet ja siitä lähtien on Karjalassa varsinaisesti voitu matkustaa.

Kun oli saatu tiet kuntoon oli hyvä ruveta vaatimaan postikonttoria. Sellainen saatiin vuonna 1763 Liperiin, jossa virkamiehiä asusti. Jonkun ajan kuluttua, kun Wallenius oli siirtynyt Tohmajärvelle asumaan, muutettiin postikonttorikin sinne.

»Karjalan kuningas» oli innokas maanviljelijä. Jaakko Steniuksen esimerkki innostutti, ja mihin tarmokas kruununvouti innostui, siinä hän kestävyydellä työskenteli. Hankittuaan itselleen Jouhkolan tilan Tohmajärvellä rupesi hän siinä työskennellen naapureilleen ja maakuntalaisilleen osottamaan, mitä järkiperäinen maanviljelys voi saada aikaan. Uusia niittyjä hankki hän itselleen laskemalla Tohmajärveä, uusia peltoja saatiin soita ja rämeitä kuivaamalla. Vuonna 1777 tuli hänen osakseen se kunnia, että hänet kutsuttiin patrioottisen seuran jäseniksi niiden suurien ansioiden perusteella, jotka hän maanviljelyksen alalla oli itselleen hankkinut. Eikä hänen intonsa tässä kohden rajoittunut ainoastaan omiin parannuksiin ja omaan työhön. Hän huomauttaa usein maaherralle niistä parannuksista, jotka olisivat saatavat kansan kesken toimeen. Hänen laajat lausuntonsa tulivatkin varmaan huomioonotetuiksi.*) Myös kehoitteli hän maamiehiä ja hankkipa palkintojakin uutterille työntekijöille.

Teollisuuden edistäminen oli samalla lailla tämän uutteran miehen mielessä. Hän rakennutti Kiihtelysvaaran Nivaan sahan ja vähän myöhemmin anoi hän poikansa nimellä oikeutta saada perustaa sahoja Värtsilään ja Puhokseen. Värtsilässä oli nerokas silmä keksinyt paikan, jossa sittemmin oli oleva yksi Itä-Suomen suurimpia tehtaita käynnissä.

Karjalan puolustuslaitos oli edellisten sotien aikana ollut hyvin huonolla kannalla; ei kumma, että maa oli voinut vainoaikoina tulla niin peräti hävitetyksi. Tunne siitä, että maata ei vihollisuuksien sattuessa voitaisi kunnollisesti puolustaa, sai asukkaihin epävarmuuden tekemään ja uskaltamaan mitään maakuntansa parhaaksi. »Karjalan kuningas» huomasi tämän ja otti tehtäväkseen parantaa maakunnan puolustuslaitosta. Hänen esityksestään asetettiin vuonna 1776 n. s. Karjalan jääkärijoukko, johon kuului 600 miestä.**) Muutenkin Wallenius lukuisissa lausunnoissaan maaherralle selvitteli Karjalan puolustuslaitosta, kehoitellen ja pyytäen hallitusta kiinnittämään siihen tarpeellista huomiota. Seuraukset hänen ja Jaakko Steniuksen työstä tulivat hyvin näkyviin 1788—90 vuosien sodassa. Niinkuin jo olemme mainin-

*) Useita Walleniuksen antamia lausuntoja maaherralle löytyy Mikkelin läänin arkistossa.

**) Walleniuksen antama mietintö Historiallisen Seuran arkistossa.

neet säilyi Karjala melkein kokonaan hävitykseltä, joka muuten varmaan olisi uudestaan sortanut raunioihin tämän maakunnan.

Vielä voisimme kertoa, kuinka Walleniuksen avulla Karjalaan ensimäinen lääkäri hankittiin, kuinka ensimäinen vankihuone rakennettiin, kuinka sotilashenkilöiden vääryyksiä vähennettiin, kuinka rajaturvallisuutta ylläpidettiin ja niin monta muuta seikkaa. Meidän kuvauksemme ahtaat puitteet eivät kuitenkaan salli sitä.

»Karjalan kuninkaan» yksityisestä elämästä ja virkatoimituksista kuulee kansan vielä tänään paljon kertovan. Varsinkin kerrotaan paljon niistä vääryyksistä, joita hän rahvaalle teki. On sangen mahdollista, että näissä syytöksissä on perää. Me emme kuitenkaan voi lähteä niitä tutkimaan. Toiselta puolen täytyy sanoa, että sellaisen miehen muistolle, jonka rautaisella kovuudella täytyy panna ymmärtämättömän kansan keskuudessa uudistuksia toimeen, helposti heitetään perättömiä syytöksiä vääryydestä.

Vielä jonkun aikaa uudelle vuosisadalle eli ja vaikutti »Karjalan kuningas». Hänkin sai nähdä Suomen ratkaisevan taistelun syntyvän, sai nöyränä kulkea valloittajaa vastaan, kun tämä maahan saapui, sai nähdä maan valloitettuna ja poikansa, jonka hän oli saanut seuraajakseen kruununvoudinvirassa, seuraavan Ruotsin armeijan mukana kauvas pohjoiseen. Kesken näitä levottomia aikoja sammui »Karjalan kuninkaan» toimirikas elämä marraskuun 15 päivänä 1808.

Pohjois-Karjalan köyhässä historiassa on niillä miehillä, joiden elämänvaiheita ja elämäntyötä lyhyesti olemme silmäilleet, merkillinen sija. Hiljaista, uupumatonta työtä tehden ovat he korottaneet Pohjois-Karjalan muun Suomen rinnalle. Siksi emme syyttä ole sanoneet heitä Karjalan suurmiehiksi.

A. R. Saarenseppä (Cederberg).

NIILO LUDVIG ARPPE.

Harva jos mikään nimi oli aikoinaan niin tunnettu Karjalassa, varsinkin siinä osassa, joka on Laatokan pohjoispuolella, kuin yllämainittu, ja vielä vuosikymmeniä sen kantajan kuoleman jälkeen oli paras suositus, johon muualta tullut matkustaja saattoi turvautua, jos tavalla tai toisella saattoi sanoa olevansa Arppilaisia. Jos tämä vielä voi viitata sukulaisuussuhteisiin ja oli halukas kuulemaan, niin monen vanhuksen muistojen lipas avautui. Kielellä, joka jo itsessään kauempaa tulleesta on sulosointuinen kuin runo, kerrottiin silloin tarinoita toinen toistaan miellyttävämpiä, ja aina oli ylistyksen aiheena se tavaton huolenpito vähimmistä, se syvälle tunkeva äly

Niilo Ludvig Arppe.

ja ennen kaikkea se verraton tunnollisuus, jotka kuvastuivat *N. L. Arppen* koko olennossa ja toiminnassa.

Syntyneenä Kiteellä 19 p. joulukuuta 1803 tämä mies aikoi isänsä jälkiä käyden pyrkiä tuomariksi, olipa jo yliopistossa suorittanut tutkintonsakin, kun hän orvoksi jäädessään ennen kuin oli 21 vuotta täyttänyt, tuli siskojoukkonsa ainoaksi turvaksi. Yksi sisarista meni samaan aikaan naimisiin Puhoksen sahan omistajan, rikkaudestaan Karjalassa kuulun maisteri Juhana Fabritiuksen kanssa, ja hänelle apumieheksi rupeamalla Arppe aluksi pääsi työalalle, joka toimeentulon ohessa tarjosi hänelle tyydytystä. Fabritiukselle pian sattunut mielenhäiriö sekä hänen itsemurhansa jätti Arppelle yhä suuremman mahdollisuuden johtaa liikettä, jota parempaa ei silloin ollut Karjalassa. Puhoksen sahasta, minkä hän otti vuokralle, hän ulotti liikkeensä laajemmallekin, joten pian joko omisti tai hoiti useita sahoja Savossa ja Karjalassa.

Siihen aikaan täytyi hallitukselta hankkia lupa sahan perustamiseen, ja sitä päätettäessä laskettiin ennenkaikkea, paljonko metsämaita oli laitoksen läheisyydessä, ottamatta lukuun, että voitiin lauttaamallakin tuoda puita samassa sahassa laudoiksi muutettaviksi. Laskettiin sen ohessa, että hongan tuli olla aivan täysikasvuisen, ennenkuin se sopi kaadettavaksi, ja latvan osottaa kuivumisen merkkejä. Näillä edellytyksillä oli sahoille määrätty luonnottoman vähäiset määrät lautoja, jotka sai viedä kauppaan. Puiden keski-iäksi laskettiin 250 vuotta, joten sama alue vain neljästi vuosituhannessa voisi omistajalleen mitään tuottaa! Rajoituksista huolimatta Arppe kuitenkin tiesi johtaa liikettään hyvällä menestyksellä ja käsittäen metsissä kasvavan arvon, josta eivät muut siihen aikaan välittäneet, rupesi hän ostamaan talonpoikaistiloja, maksaen niistä tavanmukaiset hinnat mutta sallien kaupanpäälliseksi asukkaiden parissa polvessa jäädä tilallensa asumaan ja viljelyksiään entiseen tapaan ylläpitämään, kunhan vain eivät haaskanneet metsää. Ihmettelyä herätti tämä toimi, ja jokainen oli sillä ehdolla valmis maansa myömään. Niinpä Arppe vähitellen kohosi suurimmaksi tilanhaltijaksi noilla seuduin, vaikkei ikinä turvautunut sellaisiin keinoihin, joista myöhemmin ja syystä on ylen monta sahanomistajaa ja yhtiötä moitittu.

Mutta suuria vastuksia tuottivat silloiset asetukset sahanomistajalle, joka tahtoi rehellisenä miehenä toimia, ja joskus hallinnollinen mielivalta meni aivan äärettömiin. Kun Arppe taitavilla mestareilla oli rakennuttanut Pielisjoen Kuurnankoskeen sahan, jonka vertaa ei tainnut siihen aikaan olla, rupesivat vallanpitäjät pelkäämään, että kaikki metsät pian loppuisivat, ja niinpä omistajan täytyi omalla kustannuksellaan hävittää laitos, johon oli suurimmat toiveensa pannut. Höyrysahan perustamiseen ei annettu ensinkään lupaa, koska se muka uhkasi maata perikadolla. Arppe kuitenkin tiesi ottaa toisin tavoin huomioon höyryn voiman, jonka tulevaisuutta ei silloin vielä arvattu. Aikana, jolloin ei kukaan koko Suomessa vielä ollut höyrylaivaa nähnytkään, hän pyysi ja sai oikeuden — vieläpä yksinoikeuden kahdeksi vuosikymmeneksi — rakennuttaa ja pitää Saimaan vesistössä *höyrylaivaa*. Tämä alus, Ilmarisen nimellä tunnettu, valmistui Puhoksessa keväällä 1833 ja oli kauan kumma, jonka vertaa ei ollut, vieläpä moinen, että moni siitä turmaa ennusti rakentajalle. Kuten senaikuisessa runossa sanottiin, se oli laiva, »jonka sarvi savuaapi sekä tulta tuiskuaapi, niinkuin parhaasta pajasta. Ovat siivetkin sivulla, kahden puolen kainalossa, joiden kanssa kannustaapi, aallon seljässä ajaapi, että höyhen höyryääpi, sulka suitseepi sumua.» Siksi puita kuluttava ja samalla heikko oli sen ajan höyrykone, Pietarista tilattu

sekä englantilaisen insinöörin avulla sijoilleen pantu alukseen, jonka pohjalainen rakennusmestari oli rakentanut, että laiva ei tainnut paljoa yli vuosikymmenen olla liikkeessä. Edelläkävijänä niille lukemattomille aluksille, jotka nykyään kyntävät Karjalan ja Savon väljiä vesiä, on sillä kuitenkin ollut ääretön merkityksensä.

Toisessakin suhteessa Arppe oli antamassa esimerkkiä: toinen Suomessa rakennettu *sulku* on hänen päätöksestään ja kustannuksellaan rakennettu. Pielisenjoen Utrankoskeen se rakennettiin, jotta siten helpoittuisi lautain kuljettaminen peninkulmaa ylempänä olevasta Kuurnasta Joensuuhun. Ensimäinen sulku, se malmikuljetusta varten, saatiin aikaan 1820-luvulla Fiskarsissa J. von Julinin toimesta; Suomen valtio rakennutti ensimäiset sulkunsa vasta 1830-luvulla.

Vielä kolmaskin yritys ansaitsee tulla mainittavaksi, koska sekin kuvailee sitä itsenäistä tapaa, millä Arppe tiesi johtaa liikettään. Saimaan kanavaa ei ollut, ja puutavarain vienti, millä tavoin se johdettiinkin, kohtasi suuria vastuksia. Niinpä hän Puhoksessa rakensi kisko- eli *rautatien*, minkä avulla vedätti kimppuihin liitetyt laudat Puhoksen lahden ja Pyhäjärven välisen taipaleen yli. Kummassakin päässä oli sopivat laitteet, joiden avulla kuljetettavat tavarat nostettiin laivasta vaunuihin sekä jälleen vaunuista uusiin aluksiin. Pyhäjärven eteläpäässä lasti uudelleen oli purettava ja maata myöten kuljetettava, jonka perästä tavara vihdoin parkeissa saatiin Laatokan yli sekä Nevanjokea myöten Pietariin vietäväksi.

Metsien hävittäjäksi huudettu sahanomistaja harrasti myöskin metsien ajanmukaista uudistamista. Puhumatta siitä huolesta, millä hän valvoi kasvavien petäjikköjen rauhoittamista, toimi, josta sitten monta vuosikymmentä myöhemmin koitui tilusten silloisille omistajille miljoonien veroiset kaupat, on Arppe lähelle Koivikkoa, missä parhaan ikänsä asuskeli, istuttanut lehtikuusimetsän, mikä on seudun kaunein koristus. Sieltä tämä Suomelle outo puulaji sitten on levinnyt laajemmalle. Koivikolla maanviljelystä edistäen hän ulkomailla näkemänsä esimerkin mukaan yritti vettä pitkät matkat johtamalla kostuttaa niittyjä rehevämpää kasvullisuutta kantaviksi. Hallaisista soista johdetut vedet eivät kuitenkaan saaneet aikaan toivottua tulosta, joten tämä alkuunpanijansa puolesta mitä suurimmilla toiveilla katseltu yritys jäi tulosta vaille.

Hallituksen yhtenään asettamia vastuksia ei uurainkaan liikemies kyennyt voittamaan, kun tahtoi tarkasti välttää kaikki, minkä katsoi rehelliselle miehelle arvottomaksi. Yhä ahtaammat aitaukset asetettiin sahaliikkeelle, josta kansamme nykyänsä tärkeimmät ulkomaalaiset tulonsa saapi, varsinkin 1851 vuoden metsäasetuksen kautta, ja niinpä Arppe päätti luopua toimesta, jonka johtamiseen hänellä oli edellytyksiä enemmän kuin kellään hänen aikalaisistaan. Hallitus samaan aikaan oli valmis kaikin mokomin edistämään rautateollisuutta, ja tarkalla silmällään Arppe näki, mitä piileviä aarteita Itä-Suomen järvissä oli kaikenmuotoisissa rautamalmeissaan. Niinpä hän ostettuaan Värtsilän sahan ja Möhkön masuunin, johti toimintansa uusille urille, ja tuli vanhanakin laitosten perustajaksi, joitten kautta sitten läpi vuosikymmeniä on levinnyt ennen ylen köyhiin seutuihin vaurastumisen mahdollisuuksia, varallisuutta ja tottumusta uusiin töihin. Mutta siksi suuret oppirahat olivat maksettavat tässä sekä hänelle että koko seudullekin uudessa liikkeessä, että varsinkin Värtsilän suuri valssilaitos enemmän kuin mikään hivutti paljon kokeneen miehen voimia. Parin lievemmän halvauksen perästä hän kuoli Värtsilässä 9 päivänä joulukuuta 1861. Hänen viimeisinä

vuosinaan valkeni vihdoin taivas sille liikkeelle, puutavaranviennille, jota hän varsinkin oli harrastanut, mutta surulla hän silloin näki oman vaikutuskautensa rajan olevan lähellä.

Samoin kuin usea muukin tehdasliikkeen harjoittaja oli Arppe elinaikanaan eri hallituksen päätöksellä saanut oikeuden vekselien nimellä panna liikkeeseen pientä setelirahaa, jotka olivat laajoissa piireissä liikkeessä »Arpin koirankielekkeiden» nimellä, kunnes ne markkasetelien ilmestyessä lunastettiin; niitä ei enää kuin joku ainoa kappale ole tallella. Mitä kummallisimpia taruja näiden rahojen johdosta pääsi liikkeelle, joko sitten niillä koetettiin selittää, miten neljättä vuosikymmentä mitä suurimmalla taidolla toiminut liikemies oli niillä rikkautta koonnut, tai arveltiin, että rahojen antamisen tähden lo-

Värtsilän tehdas.

pulta olisi muuttanut paikkakunnalta. Kaukana rajantakaisilla salomaillakin puhuttiin »ukko ruunusta» ja »Arpivainajasta, joka omat rahat teki»; ne kaksi olivat muka Suomen puolella mahtavimmat, kukin alallaan. Selvemmät käsitykset N. L. Arppe vainajan toiminnan merkityksestä oli niillä seuduin, missä entisten viheliäisten ja harvaan asuttujen mökkien alueella nyt on viljavat vainiot, uuras toiminta sekä väestö, jolle oman maakunnan ja isänmaan edistyminen on rakkaana toivomuksena. Voitanee ehkä lopuksi mainita, että viimeisiä anomuksia, jotka Arppe jätti senaatille, jolta useammin oli saanut kieltävät kuin myöntävät vastaukset, oli pyyntö saada omalla kustannuksellaan perustaa kansakoulut Värtsilään ja Möhköön. Siihen hänelle armossa myönnettiin lupa.

E. G. Palmén.

AUGUST VILHELM ERVASTI.

A. W. Ervasti.

Karjalan myöhemmistä ystävistä on huomattavimpia ja enin tunnetuita se mies, jonka nimen ja muotokuvan tässä yllä näemme. Täksi tuli hän etupäässä Karjalaan tekemiensä matkojen ja niistä julkaisemiensa kirjotusten ja kirjain kautta.

Ensimäisen Karjala-matkansa teki hän v. 1879 Vienan Karjalaan. Senjälkeen kävi hän pohjoisessa Vienan Karjalassa Jäämeren-matkansa yhteydessä v. 1882. Nämä matkat teki hän Oulusta käsin, missä näinä vuosina eleli toimitellen perustamaansa »Pohjois-Suomi» lehteä (1878—1883). Luullakseni hänen ystävänsä ja suosijansa, kauppaneuvos Hemming Åström, joka myös »Pohjois-Suomea» osittain kustansi, antoi hänelle apua näitä matkoja varten, johon myöskin huomautus teoksen »Suomalaiset Jäämeren rannoilla» esipuheessa viittaa.

Paitsi yllämainittuja matkoja teki Ervasti kesällä 1885 tutkimusmatkan Aunuksen lääniin ja kesällä (heinä- ja elokuussa) 1893 yhdessä veljenpoikansa Pekka Ervastin ja Paavo Ahavan kanssa toisen matkan Lappiin. Matkailijat yhtyivät Kemijärvellä, nousivat sieltä Kemijokea Martinkylään ja sieltä Nuortijärvelle; paluumatkalla käytiin Kuusamossa ja sieltä rajan tuolla puolen ihailemassa Kivakkavaaraa. Ohimennen mainittakoon, että Ervasti tähänaikaan todennäköisesti suunnitteli laajaa kaunokirjallista kertomusta, minkä hän vähää ennen kuolemaansa saikin valmiiksi. Romaanin nimi on »Ahma» ja käsitellään siinä samaa kauheata veljestaistelua, jota Santeri Ivalo (Ingman) on teoksessaan »Juho Vesainen» kuvannut. Ahmaa ei ole painettu . . .

Tuloksina matkoiltaan E. julkaisi matkakertomuksia lehdessään Pohjois-Suomi, muistelmia »Vienan mereltä» U. Suomettaressa v. 1886, Valvojassa v. 1886 »Muutamia lisäyksiä ja oikaisuja Venäjän Karjalan osaan Inbergin Suomenmaan kartassa», suomalaisen kirjallisuuden seuran kustannuksella v. 1889 »Väkiluvun seikoista Venäjän Karjalassa» y. m. Enimmin tunnetut ovat hänen kirjansa »*Matkamuistelmia Venäjän Karjalasta kesällä 1879*» ja »Suomalaiset Jäämeren rannalla». Näillä kirjoilla on epäilemättä pysyvä ja nousevakin arvo suomalaisessa kirjallisuudessa. Ne sisältävät erittäin tarkkoja kansatieteellisiä ja yhteiskunnallisia huomioita ja kuvauksia kansamme rajantakaisista veljistä. »Suomen on oltava aineellinen ja henkinen emämaa Venäjän Karjalalle ja Ruijalle; se on suuri suomalainen unelma, joka tässä väikkyy Ervastin mielessä, tempaavasti ja viehättävästi esitetty unelma».

Oikeinkirjoituksessa Ervasti hiukan poikkeaa tavallisesta kirjakielestämme — jättäen m. m. aina h:n jälkeen Karjalan murteen mukaan d-kirjaimen pois (tahon, lähen, ei tahdon, lähden), — mutta muuten on hänen esitystapansa luontevaa ja miellyttävää. Näytteeksi Ervastin omaperäisestä kirjoitustavasta, joka samalla melkein joka riviltä huokuu osanottoa ja rakkautta Karjalan kansaan, lainaamme tähän eräitä kohtia hänen »matkamuistelmistaan Venäjän Karjalasta».*)

*) Teos on jo aikoja sitten loppuun myöty.

»Karjalaisten uskonto on kreikkalais-katolilainen. — Pakanallinen taikauskoisuus sentähen Karjalassa vallitsee ainakin samassa määrässä kuin kristillisyys, vaan jumalanpelkoa ei siltä puutu, jos jumalanpelvolla käsitetään nöyryyttä korkeampaa valtaa kohtaan, joka mailman menoa ohjaa. Erämaa, jossa ihminen katoaa niin mitättömäksi, on varsin omansa tämmöistä nöyryyden tunnetta synnyttämään, ja samaa saapi aikaan juhlallisten kirkonmenojen katseleminen esim. Solovetsin luostarissa, joita karjalainen ei ymmärrä ja jotka sentähen ehkä kahta tehokkaammin häneen vaikuttavat. Hartaus eli se mielentila, jolla ihminen korkeinta olentoa ja luojaansa lähestyy, voipi siis rajan tuolla puolen olla yhtä elävä ja innollinen kuin tällä puolen, jos kohta uskonnolliset käsitteet siellä ovatkin epäselvempiä.» (s. 198).

»Toinen keino, jolla voimme karjalaisten avuksi tulla, ja jonka vaikutus olisi entistä pitemmäille ulottuva, olisi sen käytöksen muuttaminen, joka karjalaisten osaksi varsinkin meidän sivistyneitten puolelta on tullut. Kun ajattelee, että sivistynyt luokkamme yleensä on pitänyt täällä liikkuvia laukkumiehiä muukalaisina, ryssinä, vieläpä semmoisina, joitten olo vain on tarkottanut*) lain rikkomista ja maan vahinkoa, on helppo arvata, minkälaista kohtelemista karjalaiset esim. virkamiehiltämme ylimalkaan ovat saaneet kokea. Tyly ja ylönkatseellinen se ei ole voinut vaikuttaa muuta kuin vihamielisyyttä tai masentavaa nöyryytystä esineissänsä. Toisenlainen käytös, perustuva parempaan asiantietoon, kantaisi toisia hedelmiä. Jos me rupeaisimme karjalaisia kohtelemaan niinkuin omia kansalaisia ainakin, ainoastaan muistissa pitäen että he ovat kova-onnisempia, heikompia ja meistä jäljemmäksi jääneitä, niin heidän itsetuntonsa vahvistuisi, heidän luottamuksensa enenisi ja he saisivat uutta voimaa kestämään elämän taistelussa. — — — Meidän muutetusta käytöksestä he pian huomaisivat, ei ainoastaan että sorto ja vaino on laannut, vaan että sen sijaan on astunut veljenrakkaus, ja lohutus ja iloinen toivo täyttäisi heidän sydämensä.» (ss. 205, 206.)

Ikänsä loppuun pysyi Ervasti Karjalan hartaana ystävänä. Yksityisiä Vienan karjalaisia hän vähistä tuloistaan autteli, ja kun nälkävuodet rajantakaisia v. 1891—92 ahdistivat, keräili E. heille apuvaroja, joilla uutisviljelyksiäkin pantiin toimeen. Sairasvuoteellaan hän eräälle ystävälleen oli sanonut jättävänsä vähäisen omaisuutensa Vienan karjalaisten hyväksi käytettäväksi ja toivovansa hautakivelleen pantavaksi ainoastaan sanat: *Jää terveeksi Karjala!*

Kumpaakaan näitä toivomuksia ei ole täytetty, riippuen kait siitä, ettei vainaja ehtinyt varsinaista testamenttia tehdä. Sitä vastoin Ervastin toiveet ja pyrkimykset Vienan karjalaisten suhteen ovat monessa kohdin toteutuneet: kulkukauppa on saatu lailliseksi, heimoushenki herätetyksi ja sitä myöten myös meidän suomalaisten käytös karjalaisia kohtaan muuttunut. niinkuin tämä kirjakin osaltaan todistaa.

A. V. Ervasti syntyi Raahen kaupungissa 1845; hänen isänsä oli piirilääkäri Petter Ervast ja äitinsä Augusta Basilier. Käytyään Kuopion kim-

*) Ervasti tietysti tarkoittaa asetusta, jolla kulkukauppa maassamme oli kielletty.

naasin hän tuli ylioppilaaksi 1864 ja maisteriksi 1869, jatkaen sen jälkeen opintojaan yliopistossa lakitiedetten kandidaattitutkintoa varten. Tätä hän ei kuitenkaan saanut loppuun suoritetuksi kivuloisuuden ja varattomuuden vuoksi. Yliopistossa ollessaan otti hän innokkaasti osaa pohjalaisen osakunnan pyrintöihin. Omituinen piirre oli Ervastissa, että hän elämänsä loppuun saakka piti suuresti nuorten ylioppilasten ja koululaistenkin seurasta, lyöttäytyen säännöllisillä kävelymatkoillaan aina jonkun nuoren tuttavan kanssa keskusteluihin ja koettaen näissä herättää kansallisia harrastuksia, vanhempana erittäinkin Karjalaisystävyyttä.

Jätettyään lukunsa yliopistossa siirtyi E. Ouluun asumaan yhdessä äitinsä ja kolmen sisaruksen kanssa. V. 1886 Ervasti pääsi toiseksi aktuarioksi tilastolliseen päätoimistoon Helsingissä ja palveli tässä virassa kuolemaansa saakka, joka lähinnä keuhkotulehduksen seurauksena yllätti hänet Helsingin diakonissalaitoksessa 8 p. elokuuta 1900.

Hj. Basilier.

HALLONBLAD-PUOLISOT.

Herman Hallonblad.

Toisessa kohden teostamme on jo osotettu, mikä suuri merkitys oli Sortavalan seminaarilla Karjalan, erittäinkin Raja-Karjalan, sivistystyöhön nähden. Tämän laitoksen syntyminen on suurimmaksi osaksi ja melkein kokonaankin Herman ja Elisabeth Hallonbladin ansiota.

Nämä aviopuolisot olivat aikaisemmin (1864) perustaneet omistamalleen Kymölän tilalle Sortavalassa suuren kansakoulun ja lastentarhan, n. s. Siitosen koulun. Tätä varten olivat he itse palkanneet jopa kouluuttaneetkin opettajat — käyttäneet kaksi niiksi aikovaa opintomatkalla ulkomailla —, kiinnittäneet tälle mainitun, puolenmanttaalin arvoisen, maatilan ja perustaneet sen turvaksi suurehkon rahaston. Kun nyt syntyi ajatus seminaarin perustamisesta Itä-Suomeen, tarjosivat he tämän koulun rakennuksineen, maineen ja rahastoineen valtiolle uutta oppilaitosta varten, jos vain se perustettaisiin Sortavalaan, joka heidän mielestään kipeimmin kaipasi tällaista laitosta. Aluksi hallitusherrat vastustelivat, mutta vihdoin suostuivat tarjousehdotukseen. Näin vaikuttivat Hallonblad-puolisot ratkaisevasti Sortavalan seminaarin syntymiseen.

Vaan eipä ainoastaan Sortavalan seminaari — se sai muuten v. 1891 Hallonbladeilta vielä lisälahjotuksen, 3000 mkaa käytettäväksi köyhien seminaarilaisten avustamiseen — saanut heidän jalomielisyyttään kokea. Sortavalan seutu eli Raja-Karjala sai heiltä vastaanottaa monta muutakin lahjaa. V. 1881 sitoutuivat Hallonblad-puolisot maksamaan jokai-

Elisabeth Hallonblad.

selle Sortavalan kuntaan perustettavalle kansakoululle 1000 mk. pohjarahastoksi ja v. 1888 lahjottivat he suuren maatilan saman pitäjän Rytyn vaivaistalolle ja senjälkeen kannattivat sitä 2000 mkan suuruisella vuotuisella avustuksella. Ja kun Herman H:n kuoltua avattiin hänen jälkeenjättämänsä testamentti, oli siinä samalle kunnalle osotettu 80,000 mkn lahjotus.

Herman H:n kuoltua jatkoi hyväntekeväisyyttä Elisabeth H. yksin. Hänen lahjoituksistaan Karjalan hyväksi on mainittava 20,000 markan osotus »Itä-Karjalan kansanopistolle», 14,000 mkan lahja Sortavalan lastenkodille, talonsa lahjotus Sortavalan kaupungille karjalaista museota ja kansankirjastoa varten, 3000 mkan osotus Sortavalan Vapaaehtoiselle Palokunnalle ja vihdoin pienempi lahja »Vienan Karjalaisten Liitolle». Lukuunottamatta jäävät yksityisavustukset koululaisille y. m.

Nämä jalomieliset Karjalan hyväntekijät olivat kumpikin Sortavalan lapsia, rouva lisäksi karjalaista sukujuurta. Hän oli rikkaan, perikuvallisen karjalaiskauppiaan I. Siitosen tytär. Herman H. taas oli Sortavalan ja Salmin yhdistetyn kihlakunnan kruununvoudin poika. Rouvan isältä perivät he suurehkon myötäjäissumman ja se luonnollisesti helpotti suuresti heidän lahjottelutyötään.

Heidän yleiselämäkerralliset piirteensä ovat: Herman syntyi 5 p. kesäkuuta 1825. Suoritettuaan ylioppilastutkinnon 1843 ja tuomarintutkinnon 1849 nimitettiin hänet Käkisalmen pormestariksi, jossa toimessa oli vv. 1852—1862, eroten kollegiasessorin arvoisena. V. 1889 nimitettiin hänet valtioneuvokseksi. V. 1862—1869 toimi hän Suomen Yhdys-Pankin johtajana; siitä erottuaan siirtyi ostamalleen Laukon kartanon tilalle Vesilahdella, eläen siellä v:een 1872. Tällöin hän möi sen ja muutti Sortavalaan, jossa lopun ikäänsä eli, ensin kaupungissa, sitten (v:sta 1882) Hympölän hovilla ja vihdoin (1893:sta) jälleen kaupungissa. Hän kuoli 22 p. helmik. 1894.

Elisabeth H. syntyi 10 p. lokak. 1831, meni naimisiin 1851, kuoli 28 p:nä syysk. 1907.

Iivo Härkönen.

O. A. HAINARI.

Viime aikojen suurin Karjalan ystävä on tohtori *Oskar Adolf Hainari* (Forsström), Raja-Karjalan kreikanuskoisten kiertokoulujen ja kiertokoulunopettajalaitoksen syntysanain lausuja, lämminhenkisten Karjala-kirjasten kirjottaja, suurten rajakarjalaisten sivistysrahastojen perustaja ja suurisuuntaisen »Viipurin läänin komissionin» sielu.

O. A. Hainari.

Raja-Karjalan kiertokoulujen ja kiertokoululaitoksen syntymiseen hän vaikutti kuudennessa yleisessä kansakoulukokouksessa Sortavalassa (1884) pitämällään voimakkaalla esitelmällä, jossa hän sitovain perustelujen nojalla jyrkästi vaati, että pitäjiin sellaisiin kuin Salmiin, Suojärvelle, Ilomantsiin, Korpiselkään, Kitelään, Suistamolle ja Soanlahdelle on ensi tilassa perustettava kreikanuskoisia kiertokouluja ja Sortavalaan järjestettävä kurssit opettajain valmistamista varten näihin laitoksiin. Tämän puheen voimme todellakin sanoa aiheuttaneen näiden synnyn, sillä jo kolmen vuoden perästä myönnettiin apuraha mainittujen opettajain valmistuskurssien toimeenpanoa varten ja samoihin aikoihin ruvettiin myös kiertokouluja Raja-Karjalassa perustamaan tai, missä entisiä oli, niitä uuteen kuntoon saattamaan. Kiertokoululaitoksen jaloille pääsyyn otti Hainari osaa sitenkin, että suostui rupeamaan ensi vuosiksi sen johtajaksi. Samaan aikaan hoiti hän opettajatointa Sortavalan seminaarissa, palvellen siellä Karjalaa, samaten kuin myös kiertokoululaitoksen johtajanakin, karjalaisia oppilaita erikoisesti ohjaamalla ja innostamalla.

Rinnakkain edellä kerrotun kera ahkeroitsi hän Karjalaan tutustumisessa: teki tiheään matkoja sinne, piti vierainaan rajapitäjäin ukkosia. Kun oli tullut rakastamansa seudun tuntemaan, julkaisi hän v. 1894 pienen mutta sangen sisältörikkaan, Karjalan tuntemusta ja rakkautta suuresti uhkuvan ja synnyttäneen kirjasen: »*Kuvia Raja-Karjalasta*». Ohella kirjotteli hän karjalaisystävällisiä kirjotuksia useihin sanomalehtiin ja albumeihin (huom. esim. kirjotus albumissa »Loimia ja kuteita»).

Hainarin työt Karjalan hyväksi keskeytyivät joksikin aikaa, kun hän v. 1896 meni Jyväskylän lyseon lehtoriksi ja johtajaksi. Mutta sieltä hän palasi v. 1900 tullen silloin Sortavalan lyseon rehtoriksi ja silloin alkoivat uudet ponnistukset rakkaan kansan kohottamiseksi. Nyt hänen harrastuksensa kohdistuivat kansanopiston aikaansaamiseen Raja-Karjalaan, aatteeseen, joka hänen ja hänen ystäväinsä mielessä oli kauvan kytenyt. Tämä tuuma ei kuitenkaan aikojen ahtauden — sortovuotten — vuoksi päässyt sillä kertaa toteutumaan; ainoastaan rahastoa sitä varten voitiin kartuttaa ja jakaa niitä rajakarjalaisille nuorukaisille kansanopisto-stipendeiksi. Lisäksi sattui Hainarille se kova kolahdus, että hänen Bobrikoffin toimesta täytyi jättää virkansa ja siirtyä muuanne, Helsinkiin. Täälläkään ollen hän ei kuitenkaan jättänyt Karjalaansa. Aikain valettua rupesi hän täältäkäsin suunnittelemaan suurten kunnallisten sivistysrahastojen perustamista Raja-Karjalaan. V. 1908 saikin hän ne perustetuksi, Suojärvelle miljoonan markan suuruisen, Korpiselän Ägläjärvelle paikkakuntalaisten avulla 90,000 mkan. Näistä rahastoista katso teoksemme II osan 207—210 sivuja.

Samaan aikaan toimi hän myös »Viipurin läänin maatalouskomissionissa», tehden siinä työtä niin harrasta ja suuriarvoista kuin vain Hainarintapainen Karjalanystävä voi. Kotonaan hän yöt päivät sen ehdotuksia ja ponsia suunnitteli, kylässä (Raja-Karjalassa) piti lukuisia kokouksia ja innosteli ukkosia. Vihdoin kirjotti hän komissionin Raja-Karjalaa koskevan jaoston laajan mietinnön, paitsi sen yhtä lukua, joka on agronoomi J. Kurikan laatima.

Tämän lisäksi on Hainari työskennellyt Karjalan hyväksi perustamalla Sortavalaan kansatieteellisen museon, ollen apuna Sortavalan lyseon aikaansaamisessa ja toimien »Vienan Karjalaisten liitossa».

Karjalan palvelemiseen lienee Hainaria osaksi saattanut se, että hän oli syntynyt Karjalassa (Tohmajärvellä) ja eli siellä ensimäiset vuotensa, osaksi se, että hän joutui ensimäisten opettajain joukkoon Sortavalan seminaarissa. Varsinaisen alun sille lienee pannut hänen matkansa neljän toverinsa kera Raja-Karjalaan ja Aunukseen kesällä v. 1882.

Hainarin muista elämänvaiheista ja töistä mainittakoon: Syntyi 7 p. maalisk. 1856, tuli ylioppilaaksi 1876, filosofian kandidaatiksi 1882, fil. lisensiaatiksi ja tohtoriksi 1890, oli opettajana (Helsinkiin siirryttyään) Helsingin ruotsalaisessa reali- ja suomalaisessa normaalilyseossa. Teki useita tutkimusmatkoja ulkomaille, kuten Ruotsiin, Saksaan, Sveitsiin ja Englantiin; oli eri kertoja valtiopäivillä, niinkuin vv. 1899, 1900 ja 1904—1905 Savonlinnan hiippakunnan koulunopettajain edustajana, v:ien 1908 ja 1909 eduskunnassa Raja-Karjalan (Viip. läänin itäisen vaalipiirin) edustajana. Hänen teoksistaan mainittakoon: »Suomen Keskiajan historia» (laaja, 800-sivuinen palkittu teos, 1898), »Kuvaus Inkerinmaan oloista Ruotsinvallan aikana I» (väitöskirja), »Kivikausi», »Eräs asiapaperi vuodelta 1413»; »Kuvia Maantieteellisten Löytöjen Historiasta I—II»; »Chicago»; »Suomen Historian oppikirja kansakouluja varten»; »Yleisen Historian oppikirja kansakouluja varten»; »Kansakoulun Maantieto»; »Ihmisruumiin rakennuksen pääpiirteet». Hän oli naimisissa Tilma Sofia Haganin kera. Hän kuoli, kesken töitään ja harrastuksiaan, 23 p. tammik. tänä vuonna (1910).

Iivo Härkönen.

ERÄITÄ ELOSSAOLEVIA KARJALAN YSTÄVIÄ.

Arvi Jännes.

Ensimäisenä niistä on mainittava senaattori *Arvid Oskar Gustav Genetz* eli *Arvi Jännes*, mitä nimeä hän on kirjailijanimenään käyttänyt. Hän on huomattavimpia Karjalan tutkijoita ja tutuksitekijöitä. Jo varhain Genetz kohdisti tieteellisen tutkimustyönsä Karjalaan, sekä suomenpuoliseen että rajantakaiseen. Hän on samoillut tutkimusmatkoillaan, paitsi kaukaisempien suomensukuisten kansojen asumia aloja, suurimman osan Aunuksen ja Vienan läänejä ja eteläistä Suomen Karjalaa keräten huomattavan joukon karjalankielen murteiden tuntemiselle tärkeitä aineksia, sekä sanastollista että kielennäytteitä, ja koonnut runsaan kokoelman Karjalan kansan runollisen hengen tuotteita. Hän on tutkinut kieltä Suojärven pitäjässä v. 1867, Salmissa v. 1868, Suistamolla ja Impilahden Kitilässä v. 1870, Aunuksen ja Vienan lääneissä v. 1871, sitäpaitsi tehnyt kansanrunouden

keräysmatkan viimemainittuihin lääneihin v. 1872. Näiden Karjalanmatkojen tuloksena on ilmestynyt joukko arvokkaita tieteellisiä tutkimuksia ja kansantajuisia esityksiä osittain suomen, osittain saksan kielellä, joista mainittakoon: *Kertomus Suojärven pitäjäästä ja matkustuksistani siellä v. 1867* (Suomi II: 8, v. 1870), *Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa* (Koitar-albumi I, v. 1870), *Vepsän pohjoiset etujoukot* (esitys lyydinkielestä, Kieletär I: 4 ja 5, v. 1872—73), *Äännefysiologinen johdanto länsisuomalaisten kielten tutkimukseen* (saksaksi, v. 1877), *Karjalankielen äänneopin koe* (saksaksi, v. 1877), *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä* (Suomi II: 14, v. 1880), *Tutkimus Aunuksen kielestä* (Suomi II: 17, v. 1884) ja *Kielellisiä muistiinpanoja Kaakkois-Karjalasta* (Vähäisiä kirjelmiä XI, v. 1889). Kalevalan selitykset ovat myöskin saaneet runsaita lisiä Genetzin karjalaistiedoista.

Kielentutkijana Genetz on saavuttanut ja ansaitsee suuren tunnustuksen huolimatta siitä, että myöhemmän ajan kielimies hänen tutkimusmenetelmässään, selityksissään ja päätelmissään näkee useita puutteita ja erehdyksiä. Mutta Karjalan kansan ei ole syytä muistaa ja kunnioittaa Genetziä yksinomaan karjalankielen tutkijana, sen ensimäisenä varsinaisena selvittäjänä ja tunnetuksitekijänä. Suomen Karjalalle hän on sen laulaja, mies, joka syvin juurin kasvaneena Karjalan maaperään on tätä kiintymystään monissa miehekkäissä ja voimakasta vastakaikua herättävissä runoissaan ilmaissut. Kuka ei tuntisi Sortavalan laulujuhlaan 1896 sepitettyä juhlarunoa, ken ei olisi lukenut ja kuullut mahtavaa »Karjalaa», tuota runoa, jossa hän niin voimakkaasti kuvaa Karjalan kansan kärsimyksiä, luo kauniin, ehkä jonkun verran ihannoidun kuvan tästä rahvaasta, joka on

»— — — — — — — — sitkeä,
kuin vaahteran latva nuori;
se kyllin saanut on itkeä,
mutt' vankkana on kuin vuori;
se orjana ollut on ounaan herran,
se vaivaa nähnyt on toisen verran,
kuin Suomi muu, mutt' murtumaton
ja hilpeä vielä se on.»

ja vihdoin niin vakuuttavasti lausuu uskonsa Karjalan kansan omaperäiseen tulevaisuuteen ja selvästi muutamilla sanoilla määrittelee tuon tulevaisuuden ehdot laulaen

»kun *oikeuttasi, uskoas*
ja *Väinönkieltäsi* hoidat,
ei pelkoa sull' ole kateistas,
ei voittaa voi sua noidat».

K. F. Karjalainen.

A. O. G. Genetz on syntynyt Impilahdella 1 p. heinäk. 1848; tullut yli-oppilaaksi 1866, filos. kandidaatiksi 1871, filos. tohtoriksi 1877, suomenkielen ja kirjall. professoriksi 1891, suom.-ugrilaisen kielitieteen prof. 1892. On ollut Suomalaisen normalilyseon lehtorina (Hämeenlinnassa ja Helsingissä), useiden seurojen ja komiteain jäsenenä ja esimiehenä (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimies vv. 1892—1902), valtiopäivämiehenä ja vihdoin vv. 1901—1905 senaattorina ja kirkollistoimituskunnan päällikkönä.

Theodor Schwindt.

Toiseksi meidän on esitettävä tohtori, arkeologisen toimiston intendentti *Theodor Schwindt*, joka on muinais- ja kansatieteellisillä tutkimuksilla Karjalaa palvellut. Varsinkin on hänen työskentelynsä Karjalan rautakauden ja karjalaisten pukukoristeiden selvittäjänä merkittävä. Rautakaudesta on hän kirjottanut teoksen, joka on näihin asti ollut ainoa suomenkielinen alallaan. Koristeiden alalta on hän julaissut useita suuria kuvastoja. Lisäksi on hän tutkinut ja selvitellyt Karjalan historiaa myöhemmältä ajalta — huom. esim. Käkisalmen linnaa ja kaupunkia koskevat tutkimukset —, ottanut hartaasti osaa karjalaisiin kansanvalistusasioihin, ollut Karjalan kansan edustajana valtiopäivillä y. m. Yksityiskohtaisesti luetellen on hänen Karjalaan kohdistuva työnsä seuraava: V. 1876 piti hän Viipurilaisen ylioppilasosakunnan juhlassa huomattavan esitelmän Käkisalmen läänin oloista vv. 1570—97, joka sittemmin myös painettiin (»Kaukomieli I»); vv. 1876—79 ja 1883 kesällä kokosi suuret joukot kansan esineitä Karjalasta ylioppilaiden kansantieteelliseen museoon; 1879 kokoili Laatokan luoteisrannikolta historiallisia kansantaruja, jotka seur. vuonna painettiin eri kirjasena; 1882 kävi Tverin karjalaisten kieltä ja tapoja tutkimassa lähettäen siltä matkalta useita kirjoituksia U. Suomettareen; 1884 kesällä kokosi muinaiskaluja ja tietoja muinaisjäännöksistä Suomen Etelä-Karjalassa; 1885—86 oli Wiipurin läänin kansakoulujen v. t. tarkastajana; 1885—88 kesänä kaivatti pakanuuden aikaisia kalmistoja Etelä-Karjalassa; 1889 kävi Inkerissä (myös Virossa) ja 1890—91 kesinä Laatokan rantamailla täydentämässä ennen hankittuja tietoja muinaisjäännöksistä; 1892 julkaisi laajan tutkimuksen »*Tietoja Karjalan rautakaudesta*» yliopistollisena väitöskirjana; 1893 kesällä kävi tutkimassa kansanomaista metsänkäyntiä ja kalastusta Itä-Suomessa ulottaen matkansa Pyhäjärveltä (W. l.) Hyrynsalmelle asti; 1894 julkaisi kansanvalistusseuran kalenterissa kirjoituksen Käkisalmen linnan historiasta ja albumissa »Itä-Rajalta» kappaleita Käkisalmen kaupungin historiasta sekä edusti Käkisalmen kaupunkia valtiopäivillä; 1894—95 julkaisi 10 vihossa »Suomalaisia koristeita I: Ompelukoristeita», jossa on yksinomaan Karjalasta saatuja kuoseja; 1898 julkaisi Käkisalmen pesälinnan ja entisen linnoitetun kaupungin rakennushistorian aineksia »Analecta archeologica» nimisessä julkaisusarjassa; 1900 edusti Käkisalmen kaupunkia valtiopäivillä; 1901 kesällä tutki Karjalassa kansanomaista nauhantekoa y. m.; 1903 julkaisi »Suomalaisia koristeita II: 1, 2: Nauhakoristeita», joista niistäkin enimmät ovat Viipurin läänistä saatuja; 1904 ja 1905 oli muinaistutkimuksilla Etelä-Karjalassa ja 1906 syksyllä Salmissa. 1904—06 edusti kolmannesti Käkisalmen kaupunkia valtiopäivillä.

Schwindtin yleiset elämänvaiheet ovat pääpiirteissään seuraavat: Syntynyt Räisälässä 13 p. lokak. 1851, tullut yliopp. 1869, filos. kandidaatiksi 1885, fil. tohtoriksi 1892; ollut Viipurilaisen ylioppilasosakunnan kuraattorina 1888—94, järjestänyt osakuntain kansatieteellisen museon, joka sittemmin tuli valtion omaksi, perustanut ylioppilaskunnan antikvariaatin (sittemmin Minerva o. y.), ollut jäsenenä kirkolliskokouksissa 1886 ja 1903. Julkaisuista, joita ei ole ennen mainittu, huomautettakoon: »Luetteloja ylioppilasosakuntien kansatieteellisistä kokoelmista I—IV», »Esi-isien muistomerkit», »Suomalainen kansatieteellinen kuvasto I. Metsänkäynti ja kalastus».

E. G. Palmén.

Vapaaherra, professori *Ernst Gustav Palmén* on sitten mainittava Karjalan ystäviä luetellessa. Hänen vaikutuksensa Karjalan radan aikaansaamiseksi on siksi suuri, että jo yksin siitä syystä hän heidän joukkoonsa kuuluu. Mutta senlisäksi hän on Karjalan historian selvittäjänä ja Karjalan kansanedustajana huomattava. Rautatien syntyyn hän vaikutti lukuisilla pontevilla kirjotuksillaan, joita hän siihen aikaan, etupäässä »Finland»-lehdessä, julkaisi ja myös valtiopäivämiehenä. Tutustuakseen kysymykseen teki hän laajoja matkoja Karjalassa — suurimmaksi osaksi jalkaisin — kulkien Suomen Karjalan Lieksasta Laatokan rannoille asti ristin rastin. Historioitsijana on hän etupäässä pohtinut lahjotusmaakysymystä, julkaisten siltä alalta useita erikoistutkielmia ja kansankirjasen »*Silmäys Itä-Suomen lahjotusmaitten historiaan*» (1899), joka on toistaiseksi paras yleiskatsaus asiasta. Kansanedustajana hän oli vuosien 1907—08 eduskunnissa, edustaen Pohjois-Karjalaa (Kuopion l. itäistä vaalip.). — Hänen Karjala-ystävyydestään puhuvat lisäksi hänen kirjotuksensa Karjalan tehtaista (»Finlandissa») ja hänen olonsa Savo-Karjalaisen yliopp.-osakunnan inspehtorina (vv. 1887—1905), jolloin hän suuresti vaikutti Karjalan kansanvalistuksen hyväksi.

Hänen yleisestä elämäkerrastaan mainittakoon: Syntynyt Helsingissä 26 p. marrask. 1849, tullut yliopp. 1866, filos. kandidaatiksi 1872, fil. tohtoriksi 1877, Suomen, Venäjän ja pohjoismaiden historian professoriksi 1884. Ollut valtiopäivillä: ritari- ja aatelissäädyn jäsenenä 1877—78, 1882 ja 1885, pappissäädyn jäsenenä kaikilla seuraavilla valtiopäivillä eduskunnan syntyyn saakka; suuressa koulukomiteassa sihteerinä, rautatiekomiteassa puheenjohtajana (1879), kahdessa suomalaisvenäläisessä yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä koskevassa komiteassa jäsenenä (v. 1905, 1909), useat kerrat Suomen Pankin valtuusmiehenä y. m.

Sitten on meidän esitettävä lehtori *J. M. Saleniuksen*, kirkkoherra *Ad. Neoviuksen* ja seminaarinjohtaja *O. Relanderin* työ Karjalan hyväksi. Heistä ovat toiset julaisten tutkimuksia, toiset muita hyviä esityksiä Karjalasta sitä palvelleet. Tutkijana heistä mainittakoon ensin Salenius, joka on kirjottanut perustavan, Karjalan ydinkysymystä valaisevan esityksen »*Kreikanusko Suomessa*» (ensi painos 1873, uusi, lyhennetty 1907) ja lukuisia pienempiä teoksia, niinkuin »Kertomus Valkjärven pitäjästä» (1870), »Kertomus Muolaan pitäjästä» (1871), »Historiallisia tietoja Äyräpään vanhasta kihlakunnasta» (1872) ja kolme vihkosta »Niitä näitä Itä-Suomesta» (vv. 1875—1877). Lisäksi on hän koonnut tietoja Jääsken kihlakunnasta, Käkisalmen läänistä Ruotsin vallan aikana ja Vanhan Suomen oloista, etenkin lahjotusmaa- ja kirkollisista

J. M. Salenius.

oloista, 1700- ja 1800-luvuilla, laatien niistä monen monia artikkeleita tieteellisiin aikakauslehtiin ja julkaisuihin. Hänen työstään kts. tarkemmin VII osaston kirjotuksessa »Karjalan historia ja sen tutkimus». — Hänen yleiset elämänvaiheensa ovat: Syntynyt Valkjärvellä 27 p. tammik. 1846, tullut yliopp. 1863, filos. kandidaatiksi 1866, toiminut lyseonopettajana Porvoossa ja Kuopiossa, ollut Kuopion kaup. valtuusmiehenä. Erottuaan v. 1907 valtionvirasta on hän toiminut Helsingissä yksityisopettajana ja historiantutkijana.

Kirkkoherra Neovius on tutkimustensa tuloksina julaissut m. m.: »*Parasken runot I*», (1893); »Avioliiton solmimisesta Vanhassa Suomessa viime vuosisadalla» (Hist. arkisto X), »Koiviston kultakalkki», »Itä-Suomen kirkonarkistoista» (Hist. arkisto), »Suomalaisista itkuvirsistä» (»Itärajalta»); Parasken elämäkerta (Biogr. tietoja Suomen naisista), »Käsiteollisuudesta Sakkulassa» (Viipurin Uutiset 1887), puhumatta hänen lukuisista ruotsinkielisistä artikkeleistaan historiallisissa y. m. julkaisuissa ynnä hänen historiikistaan Karjalan seurakunnista omassa matrikkelissaan. Tätä paitsi on hän kirjottanut Sakkolan ja Metsäpirtin murteen sanakirjan, luetteloja suku- ja paikallisnimistä Itä-Suomessa, mutta ne ovat, samaten kuin hänen Itä-Suomen historiaa vuosilta 1700—1812 valaisevat historialliset asiakirjansa, julkaisematta. Erikseen on mainittava hänen työnsä karjalaisen kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana; hän on m. m. esittänyt eteläkarjalaisen runonlaulajan Parasken suuren merkityksen vanhan runon viljelijänä. Lähemmin hänenkin työstään kerrotaan A. R. Saarensepän esityksessä VII osastossa. — Neoviuksen yleiselämäkerrasta mainittakoon: Syntynyt Uudessakaupungissa 20 p. kesäk. 1858, tullut yliopp. 1880, papiksi 1885, ollut pappina Sakkolassa (1885—1889), piispa C. H. Alopaeuksen yksityissihteerinä (1889—92), Porvoon tuomiokapit. notaarina y. m. Teoksia esim. »Kalevalan kotiperästä» (1890).

Relander on julaissut useita teoksia Karjalan tutuksitekemisen tarkotuksessa. Hän alotti sen miellyttävällä, hienolla kuvateoksella »*Karjalan kuvia*», joka ilmestyi 1893. Tämä teos vetää vertoja Hainarin samoihin aikoihin julkaisemalle Karjala-teokselle ja rinnan tämän kanssa sitä on Sortavalanseutujen luontoon ja Raja-Karjalan kansanelämään perehdyttäessä käytettykin. Kymmenen vuotta myöhemmin julkaisi hän sitten Kansanvalistusseuran maakuntakuvaussarjassa suurehkon, laajempaa aluetta käsittävän, melko tyhjentävän teoksen »Pohjois- ja Itä-Karjala», joka on näihin asti ollut ainoana yhtenäisenä esityksenä noista seuduista. Yht'aikaa näiden kanssa ja myöhemmin julkaisi R. pienempiä kirjotuksia Karjalasta »Valvojassa», »U. Suomettaressa» y. m. V. 1907 jouluksi julkaisi hän soman karjalaisen asutusromaanin »Sissisotien ajoilta».

Relander (synt. 1863), samoinkuin moni muukin, on saanut Karjala-innostuksen kreikanuskoisten karjalaisten maille tekemistään matkoista. Niitä hän on tehnyt vuosina 1882, 1883, 1887 ja 1893.

Lopuksi emme malta olla tässä yhteydessä esittämättä professori, valtionarkeologi *J. R. Aspelinin*, arkkitehti *Jac Ahrenbergin*, tohtori *J. W. Juveliuksen*, opettaja *Lauri W. Pääkkösen*, arkkitehtien *Yrjö Blomstedtin* ja *Victor Sucksdorffin* ja kansakoulujentarkastaja *Hjalmar Basilierin* nimiä. *Aspelin* on suuriarvoisessa teoksessaan »Korsholman linna ja lääni» (1869) esittänyt hyvin paljon Karjalan entisyyden aineksia, väitöskirjassaan »Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita» (1875) julaissut kaikki siihen asti tunnetut

J. R. Aspelin.

tiedot Aunuksen- ja Vienan-Karjalan muinaisuudesta sekä kuvateoksessaan »Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta» (I—V, 1877—84) esittänyt kuvin suuren määrän karjalaisia muinaisesineitä. Sitäpaitsi hän on julaissut lukuisia pikkuartikkeleita Karjalan alalta, etupäässä Karjalan muinaisuuden ja historian alalta, sekä lisäksi suosinut tutkimusretkeilyjen toimeenpanoa Karjalaan, etenkin rajantakaiseen. »Vienan Karjalaisten Liiton» toimiessa oli hän sen hartaita suosijoita. *Ahrenberg* on kirjottanut useita hauskoja karjalaisaiheisia teoksia, tri *Juvelius* julaissut ansiokkaan, Vienan Karjalan tuntemukselle varsin tärkeän teoksen »Muistoja pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta» (1889). Opettaja *Pääkkönen* teki vuosien 1891—1902 välillä lukuisia matkoja Suomen- ja rajantakaiseen Karjalaan muinaistieteellisissä tarkoituksissa, risteillen sen pitkin ja poikki niin tarkkaan kuin ei kukaan suomalaisista Karjalankävijöistä ole tehnyt ja matkojensa tuloksena toi runsaat määrät Karjalan muinais- ja kansatieteellisiä esineitä suomalaisiin museoihin ja julkaisi v. 1898 laajan, havainto- ja ainesrikkaan matkakirjan »Kesämatkoja Venäjän Karjalassa sekä hajanaisia kuvauksia sen nykyisyydestä ja entisyydestä». Sitäpaitsi ovat hänen painamattomat matkamuistelmansa, joita säilytetään historiallisessa museossa, huomattavat. *Blomstedt* ja *Sucksdorff* ovat julaisseet suurta uhrausta kysyneen, loistokkaan kaksiosaisen kuvateoksen *»Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja»* (1901), jonka Karjala-rakkaudella kirjotettu (Blomstedtin) teksti on erikseen mainittava. Maisteri *Basilier* on tehnyt useita matkoja sekä Suomen- että rajantakaiseen Karjalaan, perien niiltä lämpimän innostuksen kaikkiin Karjalan kansanvalistusharrastuksiin ja tuoden joukon runoja, kansatieteellisiä esineitä ja matkamuistelmia. Erikseen on mainittava hänen työskentelynsä Viipurin läänin kansansivistysseurassa ja Raja-Karjalan kansanopetusolojen selvittelyssä. W. 1884 joulukuulla julkaisi hän »U. Suomettaressa» huomattavan, tärkeän kirjotussarjan »Kansakouluja Itä-Suomen kreikkalaiskatolisiin seurakuntiin».

Iivo Härkönen.

VI

KARJALA KUNNITTAIN ESITETTYNÄ

SUOMEN ETELÄ-KARJALA.

Etelä-Karjalaan luemme paitsi Karjalan kannasta Kurkijoen kihlakunnan sekä suurimman osan Jääsken kihlakuntaa ja Kymin kihlakunnan itäisen puoliskon. Lännessä se rajottuu Uuteenmaahan — historiallinen raja käy pitkin Virolahden ja Miehikkälän pitäjän länsirajoja — pohjoisessa Savoon, josta erottava raja käy Miehikkälän, Säkkijärven, Viipurin ja Nuijamaan pitäjien pohjoista rajaa myöten, kääntyen Saimaan kanavan keskivaiheilta Imatraa kohti, josta se Rautjärven ja Parikkalan länsirajaa myöten kulettuaan yhtyy Viipurin läänin luoteisrajaan. Idässä on rajana Laatokka, kaakossa Venäjä sekä etelässä jotenkin saaririkas ja mutkarantainen Suomenlahti.

Etelä-Karjala kuuluu Viipurin läänin kuvernöörin alueeseen ja luetaan siihen Rannan, Äyräpään, Käkisalmen ja Kurkijoen *kihlakunnat* sekä suurin osa Jääsken kihlakuntaa ja noin puolet Kymin kihlakunnasta. Näitten kihlakuntien alueet määriteltiin nykyisikseen v. 1816. Jääsken ja Äyräpään nimiset kihlakunnat ovat vanhimmat, ehkä jo pakanuuden ajoilta, Rannan ja Kurkijoen nuorimmat. Kihlakunnat on jaettu *nimismiespiireihin* ja on niitä Etelä-Karjalassa 25, käsittäen, paria poikkeusta lukuunottamatta, kukin yhden pitäjän.

Etelä-Karjalan puolista K y m i n kihlakuntaa ovat Virolahden, Miehikkälän, jotka ovat yhtenä nimismiespiirinä, ja Säkkijärven pitäjät. R a n n a n kihlakuntaan luetaan Viipurin, Koiviston (Lavansaari ja Seiskari eri nimismiespiirinä), Johanneksen (Koiviston nimismiespiiriin kuuluva), Kuolemajärven ja Uudenkirkon pitäjät. Kaksi viimemainittua vasta v. 1816 erotettiin Ä y r ä p ä ä n kihlakunnasta, johon nykyisin kuuluvat Muola, Kyyrölä, Heinjoki (kaikki Muolan nimism. aluetta), Valkjärvi, Kivennapa (Terijoki ja Raivola muodostavat kumpikin eri nimismiespiirin) ja Rautu, viimemainittu vasta v:sta 1816. Sakkolan, Metsäpirtin (Sakkolan nimismiesp.), Pyhäjärven, Räisälän, Käkisalmen, Kaukolan (Käkisalmen nimismiesp. kuuluva) ja Hiitolan pitäjät ovat K ä k i s a l m e n kihlakuntaa. K u r k i j o e n kihlakunnan muodostavat Kurkijoki, Parikkala ja Jaakkima. J ä ä s k e n kihlakunnasta kuuluvat Etelä-Karjalaan Jääski, Antrea, Kirvu ja Rautjärvi.

Oikeudenkäyttöön nähden kuuluu Etelä-Karjala, niinkuin Pohjois- ja Raja-Karjalakin, Viipurin hovioikeuden piiriin ja muodostaa kihlakuntia vastaavat ja niiden nimiset *tuomiokunnat.* Tuomiokunnat ovat jaetut *käräjäkuntiin,* joiden alueet vastaavat yleensä nimismiespiirejä, paitsi että Lavansaari ja Seiskari kuuluvat Koiviston, Terijoki ja Raivola Kivennavan ja Rautjärvi Ruokolahden käräjäkuntaan.

Kirkollisessa suhteessa Etelä-Karjala kuuluu Savonlinnan hiippakuntaan. *Rovastikuntia* on Etelä-Karjalassa ensinnäkin H a m i n a n rovastikunta,

johon m. m. kuuluvat Virolahden, Säkkijärven ja Miehikkälän seurakunnat, Viipurin rovastikunta, johon luetaan Rannan kihlakunnan seurakunnat sekä Muola, Heinjoki ja Kivennapa, Käkisalmen rovastikunta, jonka muodostavat Rautu, Valkjärvi sekä Käkisalmen kihlakunnan seurakunnat, paitsi Hiitolaa, joka on kirkollisesti Jääsken rovastin aluetta. Viimemainittua ovat myös Jääsken kihlakunnan Etelä-Karjalaan kuuluvat seurakunnat sekä Nuijamaan uusi seurakunta. Kurkijoen kihlakunnan seurakunnat luetaan Sortavalan rovastikuntaan.

Etelä-Karjalassakin on viime aikoihin asti pyritty jakamaaan suuria seurakuntia pienemmiksi. Niinpä on Nuijamaa äskettäin eronnut Viipurin, Lappeen, Joutsenon ja Jääsken seurakunnista eri kirkkoherrakunnaksi, samoin Terijoki Kivennavan seurakunnasta. Samanlaisia hankkeita on parhaillaan vireillä Viipurin pitäjän eri kulmilla sekä Valkjärven ja Muolan vuoksentakaisilla kylillä. Luterilaisia maaseurakuntia on Etelä-Karjalassa 31 ja kaupunkiseurakuntia 3 Viipurissa (suomen-, ruotsin- ja saksankielinen). Käkisalmen kaupunki kuuluu samannimiseen maaseurakuntaan.

Kreikkalais-katolisia rovastikuntia on yksi, nim. Viipurin, ja seurakuntia 10, nim. Kyyrölän Muolaassa, Kaukjärven ja Halilan Uudellakirkolla, Terijoen ja kaksi Raivolan Kivennavalla, Palkealan Raudussa, Tiurulan Hiitolassa sekä Viipurin ja Käkisalmen kaupunkiseurakunnat.

Roomalais-katolisia seurakuntia on vain yksi, nim. Viipurissa. Vapaakirkollisilla on seurakunta Koivistolla.

Etelä-Karjalan kunnat ja kaupungit.

Viipurin kaupunki, 10,3 km² pinta-alaltaan, 19,335 as. Rautatieasema, posti- ja sähkölennätinkonttorit, tullikamari, pankinkonttoreita; lääninhallitus, Viipurin hovioikeuden istuin, kreikk.-kat. hengell. konsistori ja piispanistuin; suomal. klassill. lyseo, ruotsal. klassill. lyseo, suom. reaalilyseo, suom. tyttökoulu, ruots. tyttökoulu, 2 suom. yhteiskoulua, suom. merikoulu, suom. teollisuuskoulu, lukkari- ja urkurikoulu, kauppakoulu; 7 kirkkoa, 8 kirjapainoa; museo; Mikael Agrikolan, Tyrgils Knuutinpojan ja Pietari I:n kuvapatsaat; Viipurin linna, Monrepoon puisto, erinomainen esplanaadi; mekaninen ja valtionrautateiden konepaja, sähkötehdas, Nevskyn kynttilätehdas, Havin saippuatehdas ja hyvä vesijohto. — Viipuri on ollut karjalaisten vanhimpia liikekeskuksia sekä rauhan että sodan toimissa. Jo pakanuuden aikoina mainitaan karjalaisten Vuoksea pitkin kulkeneen *) nykyisen Monrepoon puiston tienoilla olleeseen vanhaan Viipuriin — niinkuin paikkaa myöhemmin nimitetään — eli Linnasaareen, millä nimellä he sitä kutsuivat, tekemään kauppaa sinne saapuneiden skandinavilaisten viikinkien kanssa. Paikka oli siksi tärkeä Karjalan kaupan avain, että ruotsalaiset kauppansa suojaksi — joskin myös käännytystarkotuksessa — Tyrgils Knuutinpojan johdolla vallottivat sen ja perustivat sen läheisyyteen nykyisen Viipurin linnan v. 1293. Linnan muurien suojaan ja sen ympäristölle syntyi kohta uusi kaupunki, joka elok. 19 p:nä 1403 sai kaupunginoikeudet. Vanha Viipuri joutui vähitellen syrjään ja lopulta hävisi kokonaan. Linna ja

*) Vuoksella oli silloin laskuhaara myös Suomenvedenpohjaan.

Viipurin satama.

Viipurin kauppatori.

uusi kaupunki saivat monta kovaa kokea. Venäläiset sitä tuon tuostakin ahdistelivat. Siinä suhteessa mainittavin tapaus keskiajalla oli n. s. »Viipurin pamaus» marrask. 30 p:nä 1495, jolloin linnan puolustajat räjäyttämällä ruutisuonen saivat suurilukuisen venäläisjoukon luopumaan piirityksestä.

Koko keskiajan oli Viipurin merkitys kauppapaikkana sangen suuri. Olipa se 15:nnen vuosisadan alkupuolella koko Koillis-Europan kaupan keskuksena. 17:nnellä vuosisadalla Viipurin kauppa — etenkin tervakauppa — niinikään oli varsin huomattava. Ruotsin vallan aikana Viipuri oli kohonnut maamme toiseksi kaupungiksi, jonka asukasmäärä lähenteli neljää tuhatta. Mutta suuren pohjoismaiden sodan aikana, jouduttuaan kesäk. 13 p:nä 1710 venäläisten valtaan, Viipurin merkitys vähenee. Venäläisten mielivaltaisten määräysten alaisena Viipurin kauppa hupeni perin vaatimattomaksi. Samoin heikkeni myös henkinen viljelys. Keskiajalla siellä oli ollut kaksi luostaria, joista toisen kirkkoa käytetään yhä maaseurakunnan kirkkona, henkistä elämää kohottamassa ja uskonpuhdistuksen toimeensaatua Viipuri tuli uuden

Agrikolan patsas Viipurissa.

hiippakunnan pääkaupungiksi, sai oman katedraalikoulun ja v. 1641 lukion. Molemmat koulut lakkasivat kaupungin jouduttua venäläisten valtaan. Jonkunlaisia kouluntapaisia siellä kyllä toimi 18:nnellakin vuosisadalla, mutta vasta v. 1805 Viipuri pitkästä aikaa sai ajanmukaisen lukion. Venäläinen sensuuri taas esti sivistyselämää kirjallisuuden kautta virkoamasta. Viipurin entisen väestön, suomalaisten, ruotsalaisten (peräisin Ruotsin aikaisesta linnaväestä ja virkamiehistä) ja saksalaisten (alkuisin etupäässä keski- ja myöhemmän ajan saksalaisista kauppiaista), lisäksi tuli uusi kansanaines, venäläiset, vieläpä suomenkielisten jälkeen lukuisimmaksi.

Uudelleen jouduttuaan muun Suomen yhteyteen v. 1811 Viipuri alkoi taas edistyä. Ja tässä ovat auttaneet paljon sellaiset tapaukset kuin Viipurin hovioikeuden perustaminen (v. 1839), Saimaan kanavan avaaminen, uuden

kunnallisasetuksen voimaan astuminen Viipurissa v. 1876 sekä Helsingin—Pietarin ja Karjalan rautatieratojen valmistuminen. Uusia teollisuuslaitoksia on perustettu (Viipurin valmistetun tavaran arvo v. 1907 — järjestyksessä viides koko maassa — oli noin 19 milj. mk.), kauppa nopeasti kasvanut (tullituloihin nähden v. 1907 kolmas Suomessa, yli 6 milj. mk.), monenlaisia uusia sekä ammatti- että yleissivistystä jakavia kouluja syntynyt, uusi komea luteril. kirkko rakennettu, museo perustettu j. n. e. Nykyään on Viipurissa meneillään suuret satamanlaajennuspuuhat.

Viipurin esikaupungit Kolikkoinmäki, Tiiliruukki, Rosuvoinmäki, Kelkkala, Sorvali, Likolampi ja Pikiruukki kuuluvat Viipurin pitäjään, mutta ollaan puuhissa liittää ne kaupunkiin.

Viipurin pitäjä, 1096 km², 38,924 as. — Parisenkymmentä tehdaslaitosta ja useita suuria hovitiloja, joista monet ovat entisiä lahjotusmaahoveja; kaunis Saimaan kanava, joka on 59 km pitkä ja käsittää 28 sulkulaitosta. Äskettäin on Häyrynmäen luota löydetty jälkiä noin 4000 vuotta vanhasta asutuksesta. Viipurin seurakunta lienee Itä-Suomen kristillisistä seurakunnista vanhin. Se kuului ensin Äyräpään kihlakuntaan, mutta 1540-luvulla erotettiin erityiseksi Rannan kihlakunnaksi (kihlakunnan nimi johtuu sanasta »karjalaisten ranta», jota nimeä jo pakanuuden ajalla käytettiin Suomenlahden itärannasta).

Käkisalmi.

Saman vanhan karjalaisten kauppatien varrella kuin Viipuri, vaikka Karjalankannaksen toisella puolella, oli Käkisalmikin jo pakanuuden aikana jonkunlaisena kaupungin tapaisena. Käkisalmen kaupunki, 13,7 km², 1,469 as. Posti- ja sähkölennätintoimistot, tulliasema; maistraatti ja raastuvanoikeus; pankin konttoreja; kylpylaitos; suomal. yhteiskoulu; 2 kirjapainoa, 2 kirkkoa; vanha linna (yksi linnotuksista kaupungin turvalaitoksena, päälinna museona, pihaa käytetään juhlapaikkana); Suotniemen vanha saha, tiilitehdas ja mylly. — Kun Vuoksen käyttäminen kauppatienä vähitellen lakkasi, niin Käkisalmikaan vähäpätöisen asemansa takia ei ole voinut suureksi sukeutua. Jo keskiajalta asti on sen asujamisto ollut etupäässä kalastajia ja kauppiaita, pääasiassa karjalaista sukuperää. Keskiajalla siellä sanotaan olleen kolme venäläistä luostaria. Ruotsalaisten hallussa ollessa vv. 1580—97 ja 1611—1710 Käkisalmessa oli elämä vilkkaampaa: linnaa korjailtiin ja kaupunkia linnotettiin. Mutta sekin vasta jouduttuaan uudelleen muun Suomen yhteyteen v. 1811 alkoi paremmin edistyä. Vuoksen veden johtaminen Suvannon kautta Laatokkaan v. 1857 antoi kuitenkin miltei kuoliniskun Käkisalmen lohikalastukselle ja useiksi vuosikymmeniksi ehkäisi kaupungin vaurastumisen. Vähäpätöiseksi kaupunki jäänee edelleenkin, kunnes se saa rautatien. Lähimmälle rautatieasemalle, Hiitolaan, on nykyisin lähes 40 km. Käkisalmen vanha satama Vuoksen suulla on mataloitunut. Kivisalmessa, muutamia kilometrejä kaupungin pohjoispuolella, on kuitenkin syvempi suojattu sata-

mapaikka. Käkisalmesta kulkee laivoja paitsi Laatokalle myös Räisälään ja Kaukolaan.

Tehdessämme selkoa Karjalan vanhasta kauppatiestä emme mitenkään voi unhottaa mainitun kaupan vanhaa myrskyiltä suojattua ulkosatamaa Koivistoa. (304,8 km², 8,490 as.; postitoimisto, sähkölennätinasema, tullivartioasema, lääkäri, apteekki.) — Sinne poikkesivat ennen kaikki Viipuriin kulkevat alukset ja sinne keskiajalla asettui asumaan m. m. saksalaisia kauppiaita, joitten jälkeläisiä siellä vieläkin elelee. Nykyisinkin on Koiviston salmella vilkas laivaliike, jota sekä kalastusta paikkakuntalaiset suuresti harjottavat. »Koiviston hailit» ovat Viipurissa hyvin tunnettuja. Paikkakunnalla on hyvin suuria kehittymismahdollisuuksia, jahka sinne rakennetaan rautatie. Venäjän sotilaspiireissä nykyisin suunnitellaan Koiviston salmen linnottamista ja sen muodostamista siten Viipurin ja sen ulkosataman Uuraan kanssa lujaksi Pietarin etuvarustukseksi. Koivisto oli ensin Viipurin seurakunnan kappelina, josta 16:nnella vuosisadalla muodostettiin itsenäinen seura-

Pitkäpaaden kylä Virolahden pitäjässä.

kunta; oma kirkkoherra sillä on ollut ainakin v:sta 1575. — Seiskarin (Seitsenkari; 4,0 km², 784 as.) saari kuului ensin Koivistoon rukoushuonealueena, mutta v. 1896 tuli itsenäiseksi seurakunnaksi. Sen vanha kirkko lienee Suomen pienin luterilainen kirkko. Samana vuonna kuin Seiskari sai Lavansaarikin (oik. Lavassaari; 15,9 km², 1,085 as.) oman pappinsa, kuuluttuaan sitä ennen Vehkalahden, Kakin kappelin, Viipurin ja vihdoin sekin Koiviston seurakuntaan.

Johannes (221,8 km², 6,620 as.; postitoimisto, Uuraan tullivartiop.) oli lähes pari vuosisataa Viipurin seurakunnan Kakki niminen kappeli, tullen nykyisen nimiseksi kirkkoherrakunnaksi v. 1859. Pitäjässä on suurenlainen toista sataa vuotta vanha Rokkalan lasitehdas ja vanha Rokkalan lahjotusmaahovi, jonka aluetta oli ennen melkein koko mannerpuoli pitäjää, sekä komea Kirjolan hovi. Koivisto ja Johannes ovat kesäisin säännöllisessä höyrylaivayhteydessä Viipurin kanssa. Johannekseen luetaan myös Viipurin linnotettu ulkosatama Uuras, jota lienee tarkotukseensa käytetty jo 16:nnelta vuosisadalta alkaen ja Viipurin lahden mataloitumisen takia tullut yhä enemmän käytetyksi. Uuraassa on

Viipurin kauppiasten suuria lautatarhoja ja siellä näkee paljon suuria ulkomaan höyrylaivoja. Uuraan lähistöllä on Venäjän sotalaivojen asemapaikka.

Viipurin lahden toisella puolella on Säkkijärven pitäjä (873,0 km², 12,566 as.; postitoimisto, yhteiskoulu, lääkäri, apteekki), joka on ensin ollut Viipurin kappelina, mutta v:sta 1572 itsenäisenä seurakuntana. Uudenkaupungin rauha jakoi pitäjän v. 1721 kahtia, mutta Turun rauhassa v. 1743 toinenkin puoli pitäjää joutui Venäjän haltuun. Kalastusta ja merenkulkua säkkijärveläisetkin harjottavat huomattavassa määrässä. Säkkijärvelle on Viipurista kesäisin säännöllinen höyrylaivaliike ja siellä on pari pientä sahalaitosta. Säkkijärven reet ja veneet ovat lähipitäjissä ja Viipurissa hyvin suosittuja, mutta myöskin saaveja ja muita puutavaroita siellä valmistetaan. Säkkijärveläisten käyttämiä rautatieasemia ovat Simola ja Viipuri.

Viereisessä Virolahden (471,0 km², 8,239 as.; postitoimisto, Pitkäpaaden tullivartiop., apteekki) pitäjässä niinikään harjotetaan kalastusta ja laivaliikettä, mutta varsinkin on sieltä mainittava Pyterlahden höyrysaha ja kuulu granittilouhimo, josta Venäjällekin viedään paljon kiveä. Pyterlahdella sijaitsee myös v. 1895 perustettu Lounais-Karjalan kansanopisto ja Harjussa maanviljelyskoulu. Keskiajalla on Virolahdella ollut virolaisten (josta nimi Virolahti) paljon käyttämä satama. — Virolahden seurakunnasta, joka on Karjalan vanhimpia (synt. v. 1370 tienoilla) lohkaistiin v. 1863 annetulla määräyksellä sen pohjoinen osa Miehikkälän nykyiseksi pitäjäksi (391,1 km², 4,211 as., postitoimisto). Kummassakin pitäjässä on entisiä lahjotusmaahoveja ja Miehikkälässä Kalliokosken lasitehdas. Virolahdelle mennään Haminan, Miehikkälään Taavetin aseman kautta. Säkkijärvellä ilmestyi vv. 1898—1905 Säkkijärven, Virolahden ja Miehikkälän pitäjäin äänenkannattaja »Säkkijärven Sanomat».

Uudenkirkon kirkkomäki.

Viipurin pitäjään on hallinnollisessa suhteessa kuulunut ennen Kuolemajärven nykyinen pitäjä (367,6 km², 4,844 as., postitoimisto, apt.), joka kirkollisesti oli yhteen aikaan samalla Uudenkirkon kappelina. Oman kirkkoherran se sai v. 1863. Kuolemajärvi kuului ennen Äyräpään kihlakuntaan, mutta Uudenkirkon kanssa siirrettiin v. 1816 Rannan kihlakuntaan. Kuolemajärvellä tapaa vielä käytännössä vanhoja karjalaisia kansallispukuja. Sen ja Uudenkirkon rantavedet ovat matalia, laivaliikkeelle sopimattomia, mutta kalastukselle hyvin suotuisia. Seivästössä on kuitenkin vanha satamalaituri. Pitkin rantoja on kymmeniä kilometrejä pitkältä laajoja lentohiekkatöyrämiä. Kuolemajärven pohjoisnurkassa on Kämärän asema, mutta Perkjärven asemaa pitäjäläiset melkein yksinomaan käyttävät.

Uusikirkko (820,0 km², 13,983 as., postitoim., lääkäri, apteekki, pari tullivartiop.) kuului alkuisin Äyräpään vanhaan pitäjään, mutta mainitaan erillisenä seurakuntana jo v. 1445. Kaukjärven tienoot lienevät — asiakirjoista päättäen — olleet 16:nnella vuosisadalla erityisenä hallinnollisena pitä-

jänä. Talpolan kylän lähettyvillä oli pari vuosisataa 18:nnen vuosisadan loppupuolelle asti pieni puukirkko. Nyt on niillä seuduin venäläinen kirkko ja toinen samanlainen Halilassa, jossa on niinikään venäläispiireissä suosittu keuhkotautiparantola. Kanneljärvellä on kansanopisto ja kirkonkylässä maamieskoulu. Pitäjässä on ollut ennen lahjotusmaita. Kirkonkylän lähettyvillä lienee ollut joskus myös linnan tapaisia. Kauniit Halilan, Halolan, Suulajärven, Kanneljärven ja Rieskjärven rantamat ovat nykyisin kokonaan venäläisten huvila-asukkaitten hallussa ja on niitä kesäisin tuhansia muuallakin ympäri pitäjää. Kaukjärvellä on laaja sotaväen leiripaikka. Pitäjän läpi kulkevan rautatien asemia ovat Lounatjoki, Uusikirkko ja Mustamäki. Siellä on myös muutamia teollisuuslaitoksia m.m. Merisuon turvepehkutehdas.

Huvila-asutukseen nähden on Kivennapa (733,1 km², 15,772 as., postitoim., Terij. sähkölenn., Terij. tullitoim., Kuokkalan ja Rajajoen tullivartiop., lääk., apt.) vielä paljon edellä Uudestakirkosta. Varsinkin Terijoki ja Raivola ja melkeinpä Kuokkalakin ovat kesäisin kuin venäläisiä kaupunkeja, joissa asuu kymmeniä tuhansia venäläisiä huvila-asukkaita. Kivennapakin mainitaan jo v. 1445 itsenäisenä seurakuntana, käyden milloin nykyi-

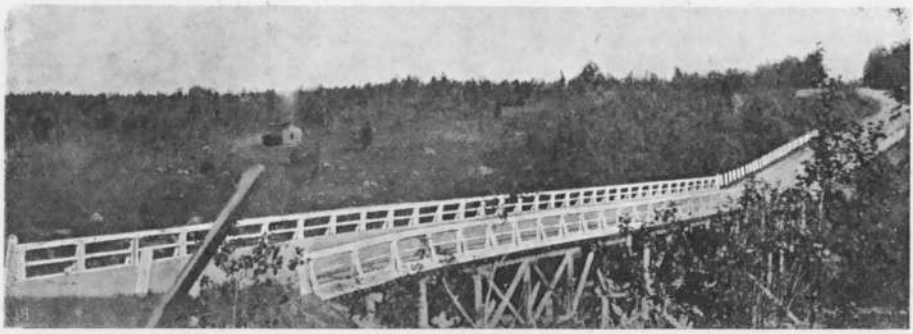

Suomen ja Venäjän raja Kivennavan pitäjän kohdalla.

sellä, milloin Hanttulan nimellä. Terijoki sai oman kirkkoherran v:n 1904 määräyksellä ja on nyttemmin jo eri kuntanakin. Kivennavan kirkkoherran puustellin nykyisellä paikalla on jätteitä vanhasta Kustaa Vaasan aikaisesta linnotuksesta, puhuen niistä kovista kohtaloista, joilla sodat ovat pitäjää runnelleet. Entisistä lahjotusmaaoloista muistuttaa vielä Lintulan venäläinen naisluostari. Kivennavalla on puolenkymmentä sahaa, höyrymylly ja Terijoella oluttehdas.

Entisistä lahjotusmaapitäjistä mainittavimpia on Valkjärven pitäjä (453,2 km², 7,984 as., postitoimisto). Viistossa kirkon vastaisella puolella järveä on kuuluisa Veikkolan hovi, joka nyt on jo rappiolla. Kivennavan ja Valkjärven itäraja on vanhan Pähkinäsaaren rauhan rajoja. Valkjärvi kuului ensin Muolan pitäjään, vaan erotettiin v. 1738 eri kirkkoherrakunnaksi, oltuaan satakunta vuotta Muolan kappelinakin. Valkjärveläiset käyttävät enimmän Perkjärven asemaa. Valkjärven kaksipyöräiset rattaat ovat yli Suomen tunnetut.

Äyräpään kihlakunnan vanhin pitäjä on Muola eli Pyhäristi (820,0 km², 15,668 as.; postitoim., lääkäri, apteekki) eli vanhimmalla nimellä Äyräpään seurakunta, joka on Itä-Suomen vanhimpia seurakuntia, perustettu 1300-luvun alkupuolella. Pitäjän vanhin kirkko lienee ollut Muolan kylän luona Äyräpään ja Muolan järvien välillä. Samoilla seuduilla on nykyisin

venäläisten v:n 1710 aikoina rakentamien linnavallitusten jätteitä. Suuren pohjoismaisen sodan aikana siirrettiin Kyyrölän hovin alueelle venäläisiä orjia, joista sikäläinen venäläinen seurakunta sai alkunsa. Vanhoja lahjotusmaahoveja ovat Kuusan, Kyyrölän, Ventelän ja Pällilän hovit. Pitäjässä on myös suuret Pölläkkälän ja Suursaaren sahat ja niiden yläpuolella Vuoksen varrella Paakkolan kanavan kauniit seudut. Muolalaiset ovat nykyisen suuren Äyräpään järven laskuhommissa. Pitäjän alueella ovat Perkjärven ja Galitzinan rautatieasemat ja huvila-asutusseudut. Muolasta erotettiin Heinjoki (310,0 km² 3,442 as., postitoimisto) 18:nnen vuosisadan alkupuolella kappeliksi ja v. 1868 itsenäiseksi seurakunnaksi. Siellä on Ristseppälän vanha lahjotusmaahovi.

Äyräpään kihlakuntaan on v:sta 1816 kuulunut Raudun pitäjä (336,6 km², 5,359 as., postitoimisto, Raasulin ja Sirkiänsaaren tullivartiop.) oltuaan sitä ennen Käkisalmen kihlakunnan yhteydessä. Raudussa oli ensin vain kreikkal.-katol. seurakunta, jonka jätteitä on nykyisen Palkealan kreikkal.-katol. asujamisto, mutta Stolbovan rauhan jälkeen, kun se joutui Ruotsille, sinne rakennettiin luterilainen kirkko, ensin nykyisen kirkkoherran puustellin tienoille, sitten v. 1822 nykyiselle paikalleen. Uudelleen siirryttyään Venäjän valtaan Rautu joutui kokonaan lahjotusmaaherrojen käsiin, joitten ajoista puhuvat vielä Sumpulan, Vehmaisten, Leinikkälän y. m. hovit. Leinikkälän järven ympäristö on luonnonkaunista. Rautatieltä rautulaiset palaavat Raivolan kautta.

Naapuripitäjät Sakkola (398,6 km², 5,800 as., postitoim., lääkäri, apteekki) ja Metsäpirtti (187,2 km², 4,379 as., postitoim.) olivat yhtenä seurakuntana v:een 1902, jolloin viimemainittu, oltuaan pari vuosisataa kappelina, pääsi itsenäiseksi seurakunnaksi ja pitäjäksi. Ensin oli kreikkal.-katolinen kirkko nykyisessä Sakkolan kirkonkylässä ja kappeleita eli sässynöitä Taipaleessa, Petäjärvellä, Keljassa ja Riiskassa, mutta sotien ja Venäjälle siirtymisten takia kreikkal.-katolinen väestö hupeni vähitellen, niin että kirkko hävisi ja että vain yksi kyläkunta, Metsäpirtin Vaskela, on nykyisin enää kokonaan mainitun uskonnon tunnustajia. Ensimäinen luterilainen kirkko oli v:n 1600 vaiheilla Kiviniemen kylässä ja jo 17:nnen vuosisadan alkupuolella rakennettiin toinen Sakkolan kirkonkylään. Suvannon rantamat ovat olleet sangen kauan asuttuja, jota todistavat hyvin lukuisat kivi- ja rautakauden löydöt näitten pitäjien kaikilta kulmilta, varsinkin Vaskelasta ja Lapinlahdesta. Varhain tällä Karjalan vanhan liiketien varrella syntyi myös kehittyneempiä yhteiskuntamuotoja. Taipaleen kyläkunta Metsäpirtissä oli aikaisin keskiajalla ja uudellakin ajalla jonkunlaisena kauppalana, jopa 17:nnen vuosisadan alkupuolella oikein kaupungin arvoisenakin, jonka asukkaat olivat enimmäkseen kalastajia. Sen merkitys myöhemmin heikkeni, kohoten taas viime vuosikymmeninä Vuoksen vesien ruvettua Suvannon kautta virtaamaan. Tämä tapahtui v. 1857 valtion kaivatettua Kiviniemeen lasku-uoman. Taipaleen jokea ei ollut ollenkaan ennen v. 1818, jolloin Suvanto Taipaleen kyläläisten auttamana purki vetensä Laatokkaan, laskien pintansa useita metrejä alemmaksi ja jättäen itäpäähän laajoja lietemaita. Sitä ennen Suvannon vesi oli juossut Kiviniemen kautta Vuokseen. Nykyään on Kiviniemessä ja Taipaleessa lohenkalastuspadot. Suvannolla ja Vuoksella on kesäisin Antrean asemalle asti säännöllinen höyrylaivaliike. Kiviniemen kosken yli vie komea riippusilta. Suuren pohjoismaisen sodan muistoja ovat Taipaleen ja Kiviniemen linnat ja lahjotusmaa-aikojen kärsimyksistä muistuttavat Petäjärven kunnossa ja Sakkolan rappiolla oleva hovi. Sak-

Jääsken maantiesilta (Vuoksen yli).

kolalaiset käyttävät etupäässä Perkjärven ja Sairalan, Metsäpirttiläiset Raivolan asemaa rautatielle pyrkiessään.

Sakkolan kreikkal.-katoliseen seurakuntaan ja pitäjään on kuulunut alkuisin myös Pyhäjärven pitäjäkin (521,6 km², 6,425 as. postitoim.), jolloin Keljassa oli sässynä. 17:nnen vuosisadan alussa siellä syntyi luterilainen seurakunta, joka oli ensin itsenäinen, mutta v. 1642 yhdistettiin Käkisalmen seurakuntaan. V:sta 1735 Pyhäjärvi on ollut itsenäisenä seurakuntana. Konevitsan saarella on yli 500 vuotta ollut luostari, jossa käypi venäläisiä pyhiinvaeltajia. Saaprun »Kalmiston pelto», Montruan »Kalmoin mäki» y. m. puhunevat seudun sotaisista vaiheista. Pyhäjärven vanhoja lahjotusmaahoveja ovat Taubila (Toupila), Vernitsa, Kiimajärvi ja Konnitsa. Kolmen viimemainitun alueet ovat äskettäin jaetut pikkutiloiksi. Konnitsan hovirakennukseen on v. 1907 sijotettu yksitalvinen maamieskoulu. Laatokan rannalla on Konevitsan saaren kohdalla Sortanlahden myrskyiltä suojattu, syvä satama, joka odottaa vain rautatietä kehittääkseen ympärilleen sievosen kauppapaikan; siellä on tullivartiopaikka. Sairala lähin rautatieasema.

Räisälä (363,3 km², 6,184 as., postitoim., apteekki) ja Kaukola (264,3 km², 3,975 as., postitoim.) ovat myös olleet asuttuja jo varhain pakanuuden ajalla. Kivi- ja rautakauden löytöjä on kummastakin saatu harvinaisen paljon. Parhaita löytöpaikkoja ovat olleet kivikautta koskevia Räisälän Tiuri ja Kaukolassa Riukjärven ympäristöt, rautakautisia Räisälän Särkisalossa Hovinsaari ja Tiurissa Linnasaari sekä Kaukolan Koverila. Tiurin linna lienee Suomen vanhin linna ja kaupungin tapainen ollen Karjalan vanhimman kaupan pääpaikkoja. Keskiajalla Räisälä ja Kaukola muodostivat Käkisalmen kanssa yhden kirkollisen sekä hallinnollisen alueen. Särkisalon kylässä oli silloin sässynä. Kun 1600-luvun alulla luterilaisuus voitti alaa, niin kohta (noin v. 1635) Räisälä erosi itsenäiseksi seurakunnaksi, jonka kappelina Kaukola oli vv. 1693—1849. Viimemainittuna vuonna Kaukola siirrettiin Käkisalmeen kuuluvaksi ja v. 1869 erilliseksi pitäjäksi. Räisälästä on vielä mainittava suuri Räisälän kartano, kauniit Vuoksen rannat sekä v. 1908 perustettu kansanopisto. Räisäläisten käyttämiä rautatieasemia ovat Sairala ja Inkilä, kaukolaisten Ojajärvi ja Hiitola.

Antrean kirkonkylä.

Kurkijoen kirkonkylä.

Käkisalmen kihlakunnan pitäjistä on jälellä vielä Hiitola (463,8 km², 6,855 as., postitoim., lääkäri, apteekki), joka muodostettiin luteril. seurakunnaksi 17:nnen vuosisadan alussa. Keskiajalla Hiitola kuului Kurkijoen pitäjään. Siellä on ollut kreikkal.-katol. säsynöitä tai kirkkoja Veijolan Rekonmäellä, Tenholassa ja Tiurulassa ja kalmistoja hyvin monessa kylässä, kuten Veijolassa, Kilpolansaaressa, Mustolassa, Petkolassa y. m. Vanhoja »linnamäkiä» on Veijolassa ja Hiitolan aseman luona. Lahjotusmaa-aikojen muistoja ovat Asilan, Laurolan, Tiurulan ja Pukinniemen hovit. Useista teollisuuslaitoksista on mainittavin Sahankosken saha. Rautatieasemia on Hiitola ja Ojajärvi.

Hiitolan pitäjään on v:een 1900 kuulunut Ilmeen rukoushuonealue, mutta mainittuna vuonna se yhdistettiin Rautjärven pitäjään (402,7 km², 4,804 as., postitoim.), joka oli yli puolitoista vuosisataa Ruokolahden kappelina, vaan v. 1859 erotettiin eri seurakunnaksi. Kirkonkylä on syrjäkylä, Miettilän kylä sen sijaan pitäjän keskus. Viimemainitussa on entiset reserviväen kasarmit ja harjotuskentät paikoilla, joissa venäläisillä jo ennen oli sotaväen asuntoja ja varustuksia. Rautjärvelle mennään Vuoksenniskan tai Hiitolan asemilta.

Naapuripitäjä Kirvu (649,7 km², 8,455 as., postitoim., lääkäri, apteekki, luonnonparantola) on puolen kolmattasataa vuotta ollut Jääsken (429,0 km², 9,293 as., postitoim., lääkäri, apteekki) kappelina; vasta v. 1858 siitä tehtiin itsenäinen seurakunta. Kirvussa on Inkilän saha ja pari muuta tehdaslaitosta. Sairalan ja Inkilän asemat ovat myös Kirvun rajojen sisällä. Jääski on Itä-Suomen vanhimpia kristillisiä seurakuntia, perustettu jo v:n 1400 vaiheilla, ja on siihen aikoinaan kuulunut melkein koko nykyinen Jääsken kihlakunta. Jääskestä ovat muistettavat suuri Enson puuhiomo ja kirkon kohdalta Vuoksen yli vievä mahtava maantiesilta. Imatran rautatierata kulkee pitäjän halki, joten kaksi sen asemista, Jääski ja Enso, ovat Jääsken pitäjässä.

Jaakkiman kirkkomäki.

Antrean (687,2 km², 11,989 as., postitoim., lääkäri, apteekki) pitäjä lohkaistiin Jääskestä kohta ison vihan jälkeen (v. 1724) Venäjän haltuun jouduttuaan. Vilkasliikkeisen Antrean aseman lähellä on ko-

mea rautasilta, jonka viereiseltä höyrylaivalaiturilta lähtee kesällä joka päivä useita höyrylaivoja alas Vuoksea pitkin. Paitsi yllämainittua luetaan pitäjään vielä Kavantsaaren, Hannilan ja Koljolan asemat. Ensinmainitun lähettyvillä on suuri Kavantsaaren kartano. Kaikkien asemien ja Vuoksen varsilla on kaupunkilaisten huviloita. Kiviniemen kosken avattua on pitäjän eteläosissa saatu paljon heinämaita Vuoksen lietteistä. Kaukasen kylän luona on omituinen muinoisina aikoina veden kallioon kaivertama »hiiden kirnu» Sokan linna, jonka onkaloissa sanotaan paikkakuntalaisten piilleen sodan aikoina. Sen lähellä on myös korkea kallioinen »linnamäki».

Samanlaisia korkeita kallio-linnamäkiä on Kurkijoen pitäjässä (537,7 km², 8,409 as., postitoim., lääkäri, apt.) useitakin, esim. kirkonkylän luona, Kuuppalassa ja Soskuassa. Useissa paikoissa tavattavista vanhoista kalmistoista lienevät myös monet entisten sota-aikojen muistoja. Monet kalmistoista taas ovat entisten kreikanuskoisten kylien hautuumaita, joitten likellä on ollut myös joku hautakappeli, sässynä, tai oikein kirkkokin, niin esim. Kannansaaressa, Soskuassa, Lapinlahdessa, Tervussa y. m. Pitäjän jouduttua Ruotsille Stolbovan rauhassa sinne kohta muodostui luterilainen seurakunta. Jo keskiajalta alkaen Kurkijoen kirkonkylän tienoilla on ollut jonkunlainen kauppapaikka — niiltä ajoilta on kirkonkylää sanottu »lopotiksi» ja nytkin sen syvästä satamasta on laivaliikettä Laatokalle. Kurkijokelaiset toivovat Savonlinnan—Elisenvaaran radan jatkamista kirkonkyläänsä, jonka kauppa siten vilkastuisi. Elisenvaaran ja Alhon asemat sekä Sorjo Savonlinnan radalla ovat pitäjän alueella. Niinikään siellä on Elisenvaaran maamieskoulu ja Kurkijoen maamiesopisto sekä meijerikoulu ja suuri osuusmeijeri.

17:nnellä vuosisadalla oli Jaakkimankin(776,8 km², 12,237 as., postitoim., lääk., apt.) kirkonkylän seutuvilla kauppala, joten sitäkin yhä sanotaan »lopotiksi». Lahdenpohjan kylän laitureissa käy nykyisinkin Laatokan höyryjä purjelaivoja. Jaakkiman luterilainen seurakunta perustettiin samoihin aikoihin kuin Kurkijoenkin. Samanlaisia vanhoja linnamäkiä, kalmistoja ja kirkkokappelien paikkoja kuin viimemainitussa pitäjässä on Jaakkimassakin, esim. Rukolassa, Miinalassa, Miklissä, Kalksalossa, Kesvalahdella, Sorolassa y. m. Jaakkimassakin oli ennen lahjotusmaita.

Suurin Kurkijoen kihlakunnan pitäjistä on *Parikkala* (802,2 km², 13,729 as., postitoim., lääk., apt.), jonka nimenä entisten kirkonpaikkojen mukaan oli ensin Joukio ja Koitsanlahti ja vasta lähemmä sata vuotta nykyinen nimi. Ennen Stolbovan rauhaa seudulla oli pari kreikkal.-katolilaista seurakuntaa, jotka sittemmin hävisivät luterilaisen tieltä. Parikkalassa on monenlaisia ja monta tehdaslaitosta, joista tunnetuin on huopa- ja harjatehdas ja myllyjä lähes 30. Pitäjän halki kulkee Savonlinnan rautatierata, jonka asemista Syväoro, Parikkala ja Särkisalmi ovat Parikkalan aluetta. Simpeleen järvellä on kesäisin säännöllinen höyrylaivaliike. Muistettava on vielä v. 1905 perustettu yhteiskoulu ja pitäjässä ilmestyvät »Parikkalan Sanomat» ja »Parikkala» nimiset sanomalehdet.

Vesitiet olivat Karjalan vanhimpia *liiketeitä*. Ja niistä tärkeimpiä kautta koko keskiajan, vieläpä kauan uudellakin ajalla, olivat Vuoksen virta laskuhaaroineen sekä Laatokka ja Suomenlahti ja pohjoiseen Saimaan vedet. Niistä on jo edellä puhuttu. Maanteitäkin oli sentään jo varsin varhaisina ai-

koina, mutta ne olivat vuosisatoja huonoja, vain ratsain ja talvella rein kulettavia. Vasta uudella ajalla varsinaisia maanteitä ruvettiin rakentamaan. Jo keskiajalla käytettyjä maanteitä olivat Suomen vanhin maantie Turusta Viipuriin vievä rantatie, Viipurista Inkeriin, Viipurista Lappeen kautta Hämeeseen ja Savoon johtavat tiet sekä Viipurista Muolan ja Kiviniemen kautta Käkisalmeen ja sieltä Kiviniemen kautta Inkeriin vievä tie. Toiset maantiet ovat myöhempiä. Maanteitten parannuttua tuli rahdinkuletus maitse yleisemmäksi, mutta rannikoilla varsinkin ovat laivat pysyneet luonnollisimpina kulkuneuvoina, kunnes rautatiet ovat ruvenneet rannikkoliikettä vähentämään. Saimaan kanavan avaaminen v. 1856 on suuresti vilkastuttanut vesiliikettä Savoon. Viipurin—Pietarin rautatierata valmistui v. 1870, Karjalan rata v. 1894 ja Savonlinnan rata v. 1907. Etelä-Karjalan radat ovat Suomen radoista kannattavimpia.

A. A. Niskala.

POHJOIS- JA RAJA-KARJALA.

Pohjois-Karjalalla tarkoitetaan Kuopion lääniin kuuluvaa pohjoista Karjalaa, sitä osaa, joka Uudenkaupungin rauhassa jäi Ruotsille. Nimityksellä Raja-Karjala, minkä ohella myös käytetään Itä-Karjalaa, ei ole yhtä vakiintunut merkitys: usein ymmärretään sillä seutuja niin hyvin Suomen kuin Venäjän puoleisessa Karjalassa kahden puolen valtiollista rajaa, joskus muutamia rajapitäjiämme Salmin kihlakunnassa; tässä teoksessa on nimitystä Raja-Karjala käytetty merkitsemään nykyisiä Sortavalan ja Salmin kihlakuntia.

Edellä Karjalan historiaa käsittelevässä osastossa on jo osoitettu, kuinka asutus Laatokan rantamilta on jokia ja järviä myöten vähitellen levinnyt pohjoiseen päin. Vuoden 1500 vaiheilla mainitaan pohjoisimpana asutuspaikkana Vie'insuun nykyinen kylä Pielisjärvellä ja asutuksen läntisenä rajana oli Pielisjoki ja Pielisjärvi, joiden länsipuolella ei näy olleen mitään asutusta. Mutta seuraavana viitenä vuosikymmenenä on asutus jo siirtynyt mainitun rajan länsipuolelle, niinkuin käy selville n. s. Nousia Venäläisen kertomuksesta v:lta 1556, missä sanotaan Pielisjoen kummallakin puolen asuvan »150 Rydzer», s. o. Venäjän vallan alle kuuluvia karjalaisia. Mainittu kertomus on myös toisessakin suhteessa tärkeä, sillä siinä annetaan kuvaus eräästä vanhasta kauppatiestä, joka kulki Käkisalmesta Oulunsuuhun. Ensin kuljettiin vesitse Käkisalmesta »Nevajärven» (Laatokan) pohjoisrannalle, siitä maitse Pyhäjärvelle, mistä vesitse ja kapean (Puhoksen) kannaksen poikki Orivedelle, Pielisjoelle ja Pielisjärvelle, jonka pohjoispäästä maitse Nuasjärvelle ja siitä vesitse Pohjanlahteen. Pielisjärven rannasta haarautui toinen tie, joka kulki Lieksan jokea pitkin Repolaan ja sieltä edelleen Kiimasjärveen, Jyskyjärveen, Paanajärveen ja Kemiin Vienan meren rannalla.

Varsinaisia *maanteitä* on Karjalaan rakennettu verrattain myöhään. Vallin arvelee tutkimuksessaan »Suomen maantiet», että Laatokan puoleisen Karjalan tiet ennen Ruotsin vallan aikaa ovat olleet järjestetyn hoidon puutteessa. 1600-luvulla mainitaan Käkisalmesta Aunukseen kulkeva tie, josta Kustaa Horn v. 1658 kirjoitti Ruotsin kuninkaalle: »Maantie Käkisalmesta Salmiin on kesällä senlaatuista, ettei sitä voi ratsastaa muuta kuin peräperää ja tiet ovat sen lisäksi niin huonoja ja kivisiä, että on vaikea päästä eteenpäin ja varsin mahdotonta kuljettaa mukanansa rattaita, sitä vähemmin tykkejä.» Vasta 1700-luvun loppupuolella on Pohjois-Karjalaan ryhdytty perustamaan oikeita maanteitä. Huomattavin niistä on n. s. Karjalan emätie, joka kulki Kuopiosta Kaavin ja Pielisenjoen suun kautta Tohmajärvelle ja jatkui sieltä Sortavalaan. Tähän päätiehen liittyi Savonlinnan—Tohmajärven tie, joka kulki Kerimäen ja Kiteen kautta, sekä Pielisensuusta Pielisjärvelle ja Nurmekseen vievä »Lieksan tie». Samoihin aikoihin ovat seuraavat paikallistiet

olleet kunnossa: Kitee—Kesälahti—Humuvaara, Kitee—Rääkkylä—Tutjunniemi—Liperin Taipale, Tohmajärvi (—Ilomantsi—) Eno, Kiihtelysvaara—Hammaslahti. 1800-luvun alkupuolella rakennetuista maanteistä on epäilemättä Kontiolahden—Juuan—Nurmeksen tie tärkein.

Yhteydessä maanteiden kera mainittakoon tässä jokunen sana muustakin liike-elämää koskevasta. Stolbovan rauhan jälkeisenä aikana Karjalassa oli kolmet markkinat: 8 p. syysk. Kurkijoella, Mikkelinpäivänä Jaakkimassa ja loppiaisena Ilomantsissa. Samaan aikaan perustetaan myös Sortavalan, Salmin ja Brahean kaupungit, joista kahden viimeksi mainitun merkitys kuitenkin on vähäinen ja lyhytaikainen. Uudenkaupungin ja vielä enemmän Turun rauhan jälkeen käyty raja katkaisi kauppatien ja hallitus koetti suunnata kaupan Pohjois-Karjalasta ensin Haminaan ja sitten Loviisaan, mutta kauppa kääntyi myöhemmin itsestään Pohjanmaan kaupunkeihin. 1731:n valtiopäivillä anoi Pohjois-Karjalan rahvas uutta markkinapaikkaa Kiteen Puhokseen ja Ilomantsin markkinain pysyttämistä entisellään. Näihin anomuksiin on suostuttu: Ilomantsissa pidettiin markkinat loppiaisena ja Puhoksessa 10 p. elokuuta. Viimeksimainitut muutettiin 1766 Liperin kirkonkylään, jossa niitä pidettiin 19 p. tammik., kunnes ne v. 1799 siirrettiin Pielisen suuhun eli Joensuuhun, mikä näihin aikoihin on alkanut muodostua Pohjois-Karjalan liikekeskustaksi.

Pohjois-Karjala kuuluu *hallinnollisessa suhteessa* Kuopion lääniin ja on jaettu seuraaviin kihlakuntiin: *Pielisjärven kihlakunta* (Pielisjärvi, Nurmes, Valtimo, Juuka ja Rautavaara), *Ilomantsin kihlakunta* (Eno, Ilomantsi, Kovero, Kiihtelysvaara, Tohmajärvi, Pälkjärvi) ja *Liperin kihlakunta* (Kesälahti, Kitee, Rääkkylä, Liperi, Kontiolahti, Polvijärvi, Kuusjärvi, [Kaavi]). Raja-Karjala kuuluu Viipurin lääniin ja ovat siinä seuraavat kihlakunnat: *Salmin kihlakunta* (Impilahti-Kitelä, Salmi-Mantsinsaari, Suojärvi, Korpiselkä, Soanlahti, Suistamo) ja *Sortavalan kihlakunta* (Sortavala, Ruskeala, Uukuniemi). *Oikeudenhoidon* kannalta luetaan alueemme Viipurin hovioikeuden piiriin ja on jaettu Sortavalan, Salmin, Pielisjärven, Ilomantsin, Liperin ja Kiteen tuomiokuntiin. *Kirkollisessa* suhteessa kuuluvat evankelisluterilaiset seurakunnat *Savonlinnan* ja kreikkalaiskatoliset *Viipurin hiippakuntaan.*

Pohjois-Karjalan pinta-ala on yhteensä 20,219,6 km² ja asukasluku 136,578 ja Raja-Karjalan 10,737,7 km² ja asukasluku 67,821 henkeä (Tilastollisen vuosikirjan 1909 mukaan).

Pohjois- ja Raja-Karjalan kunnat ja kaupungit (aakkosellisessa järjestyksessä):

Eno (Enontaipale), 915,7 km² pinta-alaltaan; 6,446 as. Postitoimisto; Ylikaltimon harkkohytti (1854), Herajoen kuparhytti (per. v. 1811, lakk. 1844 jälkeen), Kaltimon puuhiomo (1897); Pamilon koski Koitajoessa. — Kuului aikoinaan Ilomantsin seurakuntaan. 17:n vuosisadan keskipaikoilla mainitaan siellä olleen rukoushuone. Tuli kirkkoherrakunnaksi 1857. Sarvingin järvi laskettiin 1743, Keskimäinen Sarvinki 1860. Kaltimon Valliniemessä taistelu $\frac{2}{9}$ 1808 ja Ahvenisella $\frac{8}{9}$ 1808. Ensimäinen kansakoulu 1880.

Ilomantsi, 4,135,8 km²; 10,014 as. Postitoimisto, lääkäri, apteekki, Ilajankosken harkkohytti (per. 1836, lakk. 1879), Möhkön masuuni (per. 1837,

Hattuvaaran kylä Ilomantsissa.

lakk. 1907), Käenkosken harkkohytti ja kankirautapaja (per. 1839, lakk. 1879). Hiiskosken harkkohytti (per. 1875). Megrin ja Pahkalammin luostarien rauniot. Koitajoki koskineen. — Ilomantsin »pogostaan» kuului 1500-luvun lopulla kuusi kappelia: Pälkjärvi, Soanlahti, Tohmajärvi, Liperi, Lieksa (Pielisjärvi) ja Repola. 1600-luvun keskivaiheilla luterilainen kirkko, johon v. 1653 oma kirkkoherra. 1700-luvun alkupuolella piti Liperin Taipaleen kreikanuskoinen pappi huolta Ilomantsin kreikanuskoisten tarpeista. Ilomantsin kirkonkylässä pidettiin 1600- ja 1700-luvuilla markkinat loppiaisen aikaan. Tervapolttimoita 1600-luvulla. Ensimäinen kansak. 1875.

Impilahti-Kitelä, 889,4 km²; 11,067 as. Postitoimisto, lääkäri, apteekki ja Itä-Karjalan kansanopisto (1906) kirkonkylässä. Lupikon masuuni ja rautakaivo (per. 1860, lakk. 1876), Pitkärannan kuparitehdas (per. 1823, lakk. 1906) ja siihen kuuluva. Ristojan rautatehdas, Pitkänrannan lasitehdas (per. 1887), Nurmisaaren saha (per. 1876). — Kuului 1500-luvun lopulla kappelina Sortavalan pogostaan, lännessä oli rajana Läskelän joki ja idässä Uuksunjoki; Sortavalan saaristosta luettiin siihen Mäkisalo. Impilahti tuli luterilaiseksi seurakunnaksi 1630-luvulla saaden kirkkoherran 1638. Kitelän kreikkalainen seurakunta on syntynyt 1700-luvulla. Ensimäinen kansakoulu 1871

Katu Joensuun kaupungissa.

Joensuun kaupunki, 15,1 km²; 3,610 as. Postikonttori (avattiin 1852), sähkölennätinkonttori, lääkäri, sairashuone, apteekki; tullikamari, raastuvanoikeus ja maistraatti (1860); klassillinen lyseo, tyttökoulu (v:sta 1866, v:een 1881 ruotsinkielinen, valtion koulu v:sta 1899), yhteiskoulu ja kauppakoulu. Hasaniemen saha (1861—75),

Impilahden kirkkomäki.

Penttilän saha (per. 1872), Karsikon saha (per. 1876), kirjapaino (per. 1874). — (Pielisen) Joensuuhun sijotettiin ruunun viinapolttimo v. 1786, ruunun varastomakasiini v. 1788 ja yleiset markkinat pidettiin siellä vv. 1799—1821. Kaupungin perustamiskirja $\frac{29}{11}$ 1848. Oman saarnaajan sai kaupunki v. 1851 ja kirkon 1864. Kaupungissa toimi yksityinen pienten lasten koulu vv. 1852—63, 1856—1889; yksityinen poikakoulu 1852—57; alkeiskoulu 1857—1889, jonka jälkeen se muuttui klassilliseksi lyseoksi. Ensimäinen kansakoulu 1877.

Juuka, 1477,8 km²; 10,121 as. Postitoim., lääkäri, apteekki, Nunnanlahden vuolukivitehdas (per. 1898). — Eroitettu Pielisjärven ja Nurmeksen pitäjistä; rukoushuone 1741, oma kirkko 1748, kirkkoherrakunta 1851. Sorveusjärvi laskettiin 1806. Ensimäinen kansakoulu 1880.

Kesälahti, 371,9 km²; 3,576 as. Postitoimisto. — 1500-luvulla kuuluivat Kesälahti ja Uukuniemi yhtenä kappelina Kurkijoen kreikkalaiseen emäseurakuntaan. Stolbovan rauhan jälkeen muodostettiin niistä luterilainen seurakunta, jonka nimenä oli Uukuniemi. Tämän nimen rinnalla käytettiin myös nimeä Kesälahti, jonka puoleisella alueella ensimäinen kirkko on ollut. Uudenkaupungin rauhan jälkeen tuli Kesälahti kirkkoherrakunnaksi 1728. Ensimäinen kansakoulu 1886.

Kiihtelysvaara, 752,4 km², 7,869 as. Postitoimisto, Pohjois-Karjalan kansanopisto Niittylahdella (v:sta 1899). — Kuului aikaisemmin Tohmajärven seurakuntaan. Mainitaan kappelina v. 1693. Tuli kirkkoherrakunnaksi 1857. Kiihtelysvaaran Oskolassa kahakka $\frac{3}{4}$ 1742, jolloin talonpojat pitivät urhoollisesti puoliaan venäläisiä vastaan. Ensimäinen kansakoulu 1877.

Joensuun uusi kirkko.

Kitee, 952,2 km²; 12,562 as. Postitoimisto, lääkäri, apteekki, Puhoksen kansanopisto (1907); Puhoksen saha (per. 1774, lakk. 1900), laivatelakka (rak. 1829) ja konepaja (per. 1774, lakk. 1893). Pajarin mäki lähellä Kiteen kirkkoa ja lehtikuusimetsä Niinikummun kylässä. — Kuului 1500-luvun lopulla Sortavalan kreikkalaiseen emäseurakuntaan ja käsitti nykyiset Kiteen, Rääkkylän ja Ruskealan pitäjät ja osia Uukuniemestä (Ännikänniemi). Tuli luterilaiseksi seurakunnaksi 1630-luvulla. 1700-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla pidettiin kesämarkkinat (elokuussa) Kiteen Puhoksessa, missä

Juuan kirkko.

myös oli rajatullikamari. Taistelu Kiteen pappilassa $\frac{1.9}{3}$ 1742. Ensimäinen kansakoulu 1868. V. 1833 N. L. Arppe rakennutti Puhoksessa ensimäisen suomalaisen höyrylaivan »Ilmarisen». Puhoksen kanavaa, jonka piti yhdistää Pyhäjärvi Oriveteen, alkoi Mustonen rakennuttaa v. 1876; työ keskeytyi hänen kuolemansa jälkeen.

Kontiolahti, 879,3 km²; 10,903 as. Postitoimisto, Utran vesisahat (per. 1780), Paiholan harkkohytti (1850), Utran lasitehdas (1874). — Kuului aikaisemmin Liperin seurakuntaan, mistä erosi kappelina 1737. Tuli kirkkoherrakunnaksi 1857. Nykyisen Kukkosen saaren nimi oli aikaisemmin Kuhasalo ja mainitaan siellä olleen luostari 1589. Kontiolahden Mönninvaaralla taistelu $\frac{3.1}{8}$ 1808. Höytiäinen laskettiin v. 1859. Ensimäinen kansakoulu 1869, Pohjois-Karjalan kansanopisto toimi kunnassa vv. 1895—99, Kuurnan saha 1832—1849. V. 1832 rakennutti Arppe Utran koskeen sulullisen kanavan.

Korpiselkä, 1,308,5 km²; 2,374 as. Postitoimisto. — Luettiin 1500-luvun lopulla kuuluvaksi Suojärven kappeliin. Kreikkalainen seurakunta syntynyt 1700-luvulla. Luterilainen rukoushuone 1890. Ensimäinen kansakoulu 1887.

Kovero, 501 km²; 4,021 as. Postitoimisto. — Koveron kylä mainitaan Ilomantsiin kuuluvana jo 1500. Eroitettiin Ilomantsista erityiseksi seurakunnaksi 1896. Koveron Öllölässä kahakka 4 p. huhtik. 1742, jolloin talonpojat pitivät urhoollisesti puoliaan venäläisiä vastaan.

Kuusjärvi, 317,9 km²; 3,438 as. Postitoimisto; Outokummun kukkula. — Liperin kappeli 1863, oma kirkkoherrakunta 1879. Ensimäinen kansakoulu 1873.

Liperi, 753,7 km²; 10,207 as. Postitoimisto, lääkäri, apteekki; maanviljelys- ja karjanhoitokoulu; Siikakosken saha (per. 1837; uudelleen rakennettu 1892) ja verkatehdas (per. 1897); Sukkulakosken saha (per. 1830-luvulla). — Kuului 1500-luvun lopulla Ilomantsin kreikkalaiseen emäseurakuntaan, mutta tuli 1630 luterilaiseksi seurakunnaksi, johon silloin luettiin nykyiset Liperin, Kaavin, Kontiolahden, Kuusjärven ja Polvijärven pitäjät. 1600-luvun kuluessa on Liperin (Taipaleen) kreikkalainen kappeli muuttunut itsenäiseksi seurakunnaksi. 1700-luvun loppupuolella pidettiin Liperissä talvimarkkinat, mitkä 1799 siirrettiin Pielisjoen suuhun. Liperissä oli postikonttori vv. 1763—1781, jonka jälkeen se siirrettiin

Nurmeksen kauppalasta.

Tohmajärvelle. Pohjois-Karjalan ensimäinen apteekki 1834—1850. Ensimäinen kansakoulu 1869.

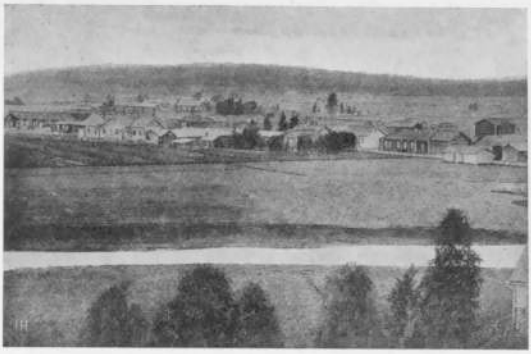

Lieksasta.

Nurmes, 2,335 km²; 12,527 as. Posti- ja sähkölennätinkonttorit, lääkäri, sairashuone, apteekki, Nurmeksen yhteiskoulu (per. v. 1898). Kuokkasten kosken saha (per. 1780; uusi saha 1876) ja rautatehdas (per. 1875—76). — »Nurmexen» kylä mainitaan jo 1556. Erosi Pielisjärvestä omaksi kappeliseurakunnaksi 1651; oma kirkkoherrakunta 1810. Aikoinaan oli Luostanjärven läheisyydessä vankisiirtola, jonka toimeksi ajateltiin soiden ojittamista ja kuivaamista. Nurmeksen kauppala, per. $\frac{5}{12}$ 1876. Viinapolttimo ja spirttutehdas 1884 (5) — 1889. Ensimäinen kansakoulu 1880.

Pielisjärvi, 3,328,8 km²; 13,709 as. Posti- ja sähkölennätinkonttorit, lääkäri, apteekki; Pankakosken harkkohytti (per. 1825), saha (per. 1836). Koli, 142 metriä Pielisjärven pinnasta ja 337 m:iä meren pinnasta. — »Pelissenieruj» eli »Pilassieruj» sekä »Pilass» kylä ja »Leexsa» kylä mainitaan jo 1556. Lieksa (Pielisjärvi) kuului 1500-luvun lopulla Ilomantsin kreikkalaiseen emäseurakuntaan. 1638 oli aikomus liittää Pielisjärvi Liperin äsken muodostettuun luterilaiseen seurakuntaan, mutta jo seuraavana vuonna 1639 tuli se itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi. Lieksajoen suuhun perustettiin Brahean kaupunki 1653, mutta venäläiset hävittivät sen kolme vuotta myöhemmin; kaupunki rakennettiin kyllä uudelleen, mutta reduktsioniaikana 1680 peruutettiin siltä kaupunkioikeudet. Taistelu Vornan sillalla $\frac{2}{9}$ 1808 ja Jauhiaisen salmella $\frac{10}{9}$ 1808. Ensimäinen kansakoulu 1873.

Polvijärvi, 780,4 km²; 6,233 as. Postitoimisto. — Eronnut Liperistä rukoushuonekunnaksi 1805. Tuli kappeliseurakunnaksi 1856 ja kirkkoherrakunnaksi 1879. Ensimäinen kansakoulu 1876.

Pälkjärvi, 263,6 km²; 2,638 as. Postitoimisto; Alahovin kartano. — Kuului 1500-luvun lopulla Ilomantsin kreikkalaiseen emäseurakuntaan. Muodostui luterilaiseksi seurakunnaksi 1635, mutta kun Uudenkaupungin rauhan jälkeen eteläosa pitäjästä (Leppälahti) jäi Venäjän puolelle, liitettiin Pälkjärvi kappelina Tohmajärveen 1727. Tuli uudelleen kirkkoherrakunnaksi 1794. Pälkjärven Hiekoilla taistelu $\frac{10}{8}$ 1808, jolloin kapteeni Malm voitti kaksi kertaa lukuisamman vihollisen. Ensimäinen kansakoulu 1885.

Polvijärven kirkonkylää.

Rautavaara, 1,092,8 km²; 2,159 as. Postitoimisto. — Erotettu Nurmeksesta rukoushuonekunnaksi 1816, kappeliksi 1849. Tuli kirkkoherrakunnaksi 1894. Ensimäinen kansakoulu 1888.

Hämekosken tehdas Ruskealassa.

Ruskeala, 405,8 km²; 5,112 as. Postitoimisto; Ruskealan marmorilouhos (toimessa jo 1768); Hämekoski (aiottu kalciumkarbiiditehtaaksi, mutta muutettu paperin valmistajaksi), Leppäkoski (paperitehdas, per. 1893—94); Ilmakosken kehruulaitos. — Kuului 1500-luvun lopulla Kiteen kappeliin ja 1600-luvulla Kiteen luterilaiseen seurakuntaan. Uudenkaupungin rauhan jälkeen tuli omaksi kirkkoherrakunnaksi ja siihen liitettiin samaan aikaan Pälkjärvestä erotettu Leppälahden rukoushuonekunta (päätetty lakkauttaa 1830, päätös toimeenpantu noin 1870). Ensimäinen kansakoulu 1872.

Rääkkylä, 442,9 km²; 6,896 as. Postitoimisto. — Kuului aikaisemmin Kiteen seurakuntaan. Vv. 1739—93 oli kirkko Oravilahden kylässä, millä nimellä tätä kappeliseurakuntaa myös mainittiin. Määrättiin kirkkoherrakunnaksi 1857. Ensimäinen kansakoulu 1892.

Salmi-Mantsinsaari, 1440,1 km²; 10,378 as. Posti- ja sähkölennätinkonttorit. — 1500-luvun lopulla muodosti Salmi kreikkalaisen emäseurakunnan, johon kuului suunnilleen sama alue, kuin nykyiseen Salmin pitäjään. 1630-luvulla syntyi sinne pieni luterilainen seurakunta, joka sai oman kirkkoherran 1639 ja pysyi semmoisena ison vihan aikoihin asti. 1632 perustettiin Salmin kauppala, joka kuitenkin pian rappeutui. 1500-luvun lopulla mainitaan Salmissa olleen Orusjärven luostari. Ensimäinen kansakoulu 1886.

Soanlahti, 433,3 km²; 2,056 as. Postitoimisto; maanviljelys- ja karjanhoitokoulu. — Soanlahti kuului 1500-luvun lopulla Ilomantsin kreikkalai-

Salmin kirkonkylä Tulemajoen suilla (1).

seen emäseurakuntaan. Nykyinen Soanlahden pitäjä on muodostettu v. 1885, liittämällä siihen osia Ruskealan, Korpiselän ja Suistamon pitäjistä. Korpiselän ja Suojärven luterinuskoiset kuuluvat Soanlahden luterilaiseen seurakuntaan. Ensimäinen kansakoulu 1886.

Näköala Mantsinsaaren kirkkomäeltä.

Sortavala (seurakunta), 806,6 km²; 17,770 as. Sähkölennätinkonttori Läskelässä; Läskelän manufakturipaja (per. 1875; nykyisin paperitehdas); Välimäen kaivokset (nykyisin seisauksissa), savenvalutehdas Uudessakylässä, Myllykylän puunjalostusliike sekä Niemiskosken ja Tuokslahden paperitehtaat; emäntäkoulu. Pötsövaara, noin 190 metr. korkea; Linna-, Riutta- ja Kalmanvuori ynnä Linnasaari Riekkalansaaressa; Kaarnesaaren rantalouhe ja Kaarnesalmi. — Sortavalan pogostaan kuului 1500-luvun lopulla seuraavat kappelit: Otsoinen, Suistamo, Impilahti, Kitee, Mönsölä (Möldzälä) ja Suojärvi. Varsinainen Sortavalan emäseurakunta, jossa oli 24 kylää (nk. Kymölä, Karmala, Hympölä, Latvasyrjä, Helylä, Riekkala, Tuokslahti, Nukuttalahti) käsitti osia nykyisistä Sortavalan ja Uukuniemen pitäjistä. Otsoisten kappeliin luettiin nykyisestä Sortavalan pitäjästä Otsoisten ja Kuokkaniemen kylät ja Jaakkimasta Ahvenjärvi. Mönsölän pienoinen kappeli oli Sortavalan saaristossa ja kuuluivat siihen Tulolan, Mönsölän ja Pellotsalon saaret sekä Janaslahden kylä mantereelta. Sortavalan pitäjästä muodostettiin 1630-luvulla luterilainen seurakunta, joka sai kirkkoherran 1639. 1700-luvun lopulla oli Läskelässä saha. Siitosen koulu 1863. Ensimäinen kansakoulu 1872.

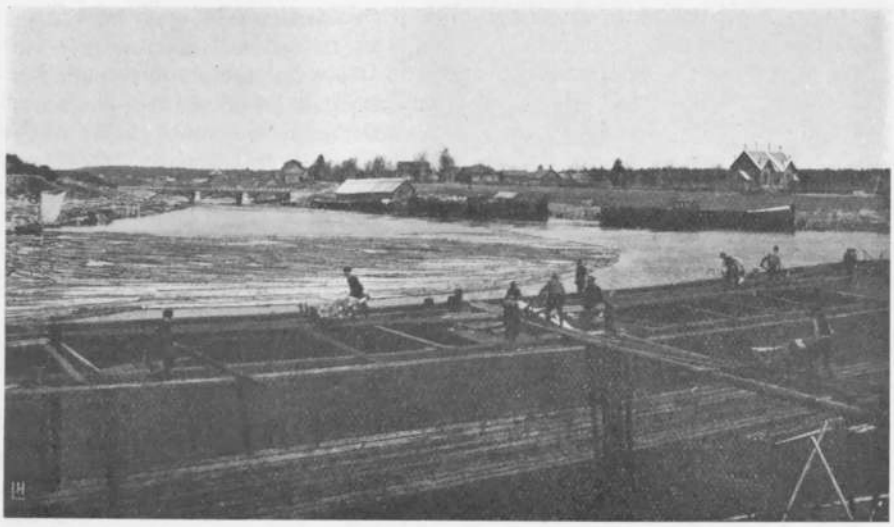

Salmin kirkonkylä Tulemajoen suilla (2).

Sortavalan kaupunki Kuhavuorelta katsottuna.

Sortavala (kaupunki), 1,4 km²; 2,395 as. Posti- ja sähkölennätinkonttorit, lääkäri, sairashuone, apteekki. Raastuvanoikeus ja maistraatti, tullikamari (1894), kierto- ja kansakouluseminaari (ed. 1887, jälk. 1880), reaalilyseo, tyttökoulu, kauppakoulu, merimieskoulu, historiallis-kansatieteellinen museo, 3 kirjapainoa (vanhin per. 1881).— Sortavala sai 1600-luvun alussa oikeuden käydä kauppaa Ruotsin kanssa. Kaupungin perustamisvuodeksi mainitaan 1632. Isonvihan aikana kaupunki hävitettiin ja alkoi vaurastua vasta 18:nnen vuosisadan lopulla. Kaupungin oikeudet sai Sortavala jälleen $\frac{4}{10}$ 1816. Ensimäinen kansakoulu 1902.

Suistamon kirkonkylää.

Suistamo, 1,507,7 km²; 6,332 as. Postiasema, lääkäri, apteekki. — Kuului 1500-luvun lopulla Sortavalan kreikkalaiseen emäseurakuntaan; useimmat kylät olivat Jänisjärven rannalla, mutta jo Semeikassa ja Muuannossa mainitaan silloin muutamia asukkaita. Suistamon kappeli on 1600-luvulla muuttunut itsenäiseksi seurakunnaksi. Ensimäinen kansakoulu 1886.

Suojärvi, 3,433,2 km²; 5,179 as. Postitoimistot Leppäniemessä ja Annantehtaalla, apteekki. Annan rautaruukki Karatsalmen kylässä (perustuslupa 1809, tullut käyntiin 1814, osittain lakkautettu 1881, nyt lepotilassa). —

Suojärven kirkonkylästä.

Suojärven kappeli (siihen luettuna Korpiselkä) kuului 1500-luvun lopulla Sortavalan kreikkalaiseen emäseurakuntaan. Suojärven kappeli on 1600-luvulla muuttunut itsenäiseksi seurakunnaksi. Luterilainen rukoushuone rakennettiin 1890. Ensimäinen kansakoulu 1887.

Tohmajärvi, 903,8 km²; 9,649 as. Postikonttori (1781, siirretty Liperistä); Sähkölennätinkonttori (Värtsilä), lääkäri, apteekki, yhteiskoulu Värtsilässä (1907); Värtsilän saha (per. 1783), rautatehdas (per. 1850); Jouhkolan tila. Tohmajärveen kuuluu Värtsilän seurakunta, v. 1865 tehtaan seurakunta, 1904 itsenäinen. — Kuului 1500-luvun lopulla Ilomantsin kreikkalaiseen emäseurakuntaan. 1650-luvulla muodostettiin luterilaiseksi seurakunnaksi. Ensimäinen kansakoulu 1868 (Värtsilässä).

Uukuniemi, 511, 7 km²; 5,158 as. Postitoimisto, lääkäri. — Uukuniemen (Kesälahden) kappeli kuului 1500-luvulla Kurkijoen kreikkalaiseen emäseurakuntaan. Tuli 1635 luterilaiseksi seurakunnaksi, jonka ensimäinen kirkko sijaitsi nykyisessä Kesälahden pitäjässä. Uudenkaupungin rauhan jälkeen 1721 jaettiin Uukuniemi (Kesälahti) siten, että varsinainen Uukuniemi, jossa jo oli kirkko v:sta 1694, jäi Venäjän puolelle. V. 1614 oli Uukuniemellä tappelu, jossa Hannu Munck voitti venäläiset. Ensimäinen kansakoulu 1880.

Valtimo, määrätty v. 1894 erotettavaksi Nurmeksesta omaksi kirkkoherrakunnaksi. Toimii tänä v. (1910) erityisenä kuntana.

Annantehdas Suojärvellä.

*

Helpommin kuin kenties muualla huomataan tämänkaltaisessa luettelossa puutteellisuudet ja monessa suhteessa se onkin jäänyt vaillinaiseksi. Yhä yksi-

tyiskohtaisempiin tutkimuksiin kehoittaa se kaikkia karjalaisia ja Karjalan ystäviä. Toivottavasti tämä »Karjalan kirja» on oleva voimakkaana kehoittimena karjalaiseen kotiseutututkimukseen samoinkuin se on luova lujemman karjalaisen heimohengen. Jo 1756, erääseen (Pohjois-)Karjalan taloudellisia oloja koskevaan yliopistolliseen tutkimukseen liittyvässä omistusrunossa on lausuttu ilo siitä, että tämän seudun olot tulevat tunnetuiksi, ja tavallaan voimme me sovittaa tuon runon alkusäkeet myöhempäänkin aikaan. Suomennettuina kuuluvat ne seuraavasti:

»Kaukaisen Karjalanmaan pian loistavan nähdä jo saamme,
mietinnöt painatetaan parahaks Savon-takaisen maamme;
kolmannes tuskin on tuo koko entistä Karjalan kantaa,
surkean muistelon nuo ajat äskeisen sortajan antaa.
Maa koki hirmuja tää, tuvat ihmisineen sytytettiin,
laps sekä harmajapää, sadat armotta korvennettiin.»

U. Karttunen.

VIENAN KARJALA.

Vienan-Karjalalla käsitetään nykyään maa-aluetta, jonka rajat ovat: pohjoisessa Kantalahden perukka, idässä Vienan meri ja Uikujoki (Wyg), etelässä Aunuksen läänin raja ja lännessä Suomen raja (Kuusamon, Suomussalmen ja Kuhmoniemen pitäjät). Muinoin on Vienan Karjalan piiri ollut monta vertaa suurempi, ulottuen idässä aina Vienan joen taakse, eli likimäärin sama kuin nykyinen Vienan lääni. Nyt kuuluu siihen Vienan läänistä vain *Kemin kihlakunta* (kihlakunta = ujesd), ei aivan kokonaan sekään.

Kemin kihlakunnan pinta-ala on 35,675 neliövirstaa ja sen koko asukasluku 42,242 henkeä (v. 1907 tehdyn laskelman mukaan). Varsinaista, karjalaista, kansaa on siinä kuitenkin vain 28,022 henkeä (saman laskelman mukaan). Muut ovat venäläisiä, Uikujoen itäpuolella asuvaa ja Vienanmeren rannoille kalastajiksi ja virkamiehiksi siirtynyttä kansaa.

Hallinnollisessa suhteessa kuuluu Vienan Karjala, niinkuin jo viitattiinkin, Vienan lääniin, Kemin kihlakuntaan. Kihlakuntaa pienemmät hallinnolliset piirit rajan takana ovat kunnat (voolost). Näitä on Vienan Karjalassa 20. Kunnat jakaantuvat kyläkuntiin (obshtshestvo), joihin kuuluu keskimäärin kolme, neljä kylää. Muuten on nykyinen kuntajärjestys Vienassa varsin myöhäistä muodostumaa; vanhempina aikoina oli siellä kuntia sangen vähän ja nekin luonteeltaan epämääräisiä. Itse Vienan pääkuntakin, Uhtua, on verrattain nuori; ennen se kuului Paanajärven kuntaan, joka käsitti silloin melkein koko Vienan Karjalan sisämaan.

Vienan Karjalan kunnat (ja kaupungit) ja mitä huomattavaa niissä on.

Vuokkiniemen kunta (Woknavolotskaja) — Ylä-Kuittijärven ympärillä (länsirajana Suomen raja Suomussalmen kohdalla); kunnanhuone (»pravlenja») Vuokkiniemellä. Asukkaita *) 3525—3525; kouluja 2. **) — Kunnassa useita vanhoja runokyliä, niinkuin Vuonninen, Latvajärvi. Latvajärvellä Miihkali Arhippaisen hauta ja muistokivi. Kunnan läpi kulkee vanha valtatie (jalkatie) Suomussalmelta Uhtuaan; myöhemmin muodostunut postinkantotieksi. Kunta on laukunkantajain kotipaikkoja.

Uhtuan l. Uhtuon kunta (Uhtinskaja) — Keski-Kuittijärven ympärillä, Vuokkiniemen itäpuolella; kunnanhuone Uhtuan Lamminpohjassa. As. 3005—3005; kouluja 7. — *Uhtuan kylä*, viisiosainen, 300-taloinen, kunnan sekä koko V.-Karjalankin pääkyliä. Siinä postitoimisto, välskärin asema, apteekkilaatikko, stanovoipristavin virasto, karjalainen nahkuri ja jalkineliike. Kylästä

*) Ensimäinen luku osottaa koko asukaslukua, toinen karjalaisten lukumäärää. Molemmat luvut vuodelta 1907.

**) Kaikki koulut venäläisiä.

Osa Vuokkiniemen kylää.

jatkuu Suomesta tuleva tie samanlaisena valtatienä suuria järviä ja Kemijokea myöten Vienan Kemiin. Uhtuankin kunta on laukunkantajain kotipaikkoja.

Pistojärven l. Piston kunta (Tihtozerskaja) — pohjoispuolella Vuokkiniemen kuntaa (länsirajana Suomen raja Kuusamon kohdalla); kunnanhuone Sepänniemellä. As. 1318—1318; kouluja 1. — Kunta on eteläisin seutu Vienan Karjalassa, missä poronhoitoa harjotetaan. Sen läpi kulkee tuoppajärveläisten ja uhtualaisten laukkutie Kuusamoon.

Kiestingin kunta (Kestengskaja) — Tuoppajärven tienoilla; kunnanhuone Kiestingissä. As. 3,586—3,586; kouluja 3. — *Kiestingin kylä*, jossa välskärin asema ja apteekkilaatikko; *Saaren monasterin rauniot* Tuoppajärven Suuressa saaressa ynnä papiston hävittämän *Skiitan* naisluostarin rauniot Tuoppajärven länsirannalla. Kunnassa on staroverilaisuuden (vanhauskolaisuuden) jäljet myöhimpään pysyneet, sen »henki-isiä» piillyt vielä viime aikoihin kunnan metsissä. Kunta on laukunkantajain kotipaikkoja.

Oulangan l. Oulungan kunta (Olangskaja) — Pääjärven ympärillä (länsirajana Suomen raja Kuusamon kohdalla); kunnanhuone Oulangassa. As. 1906

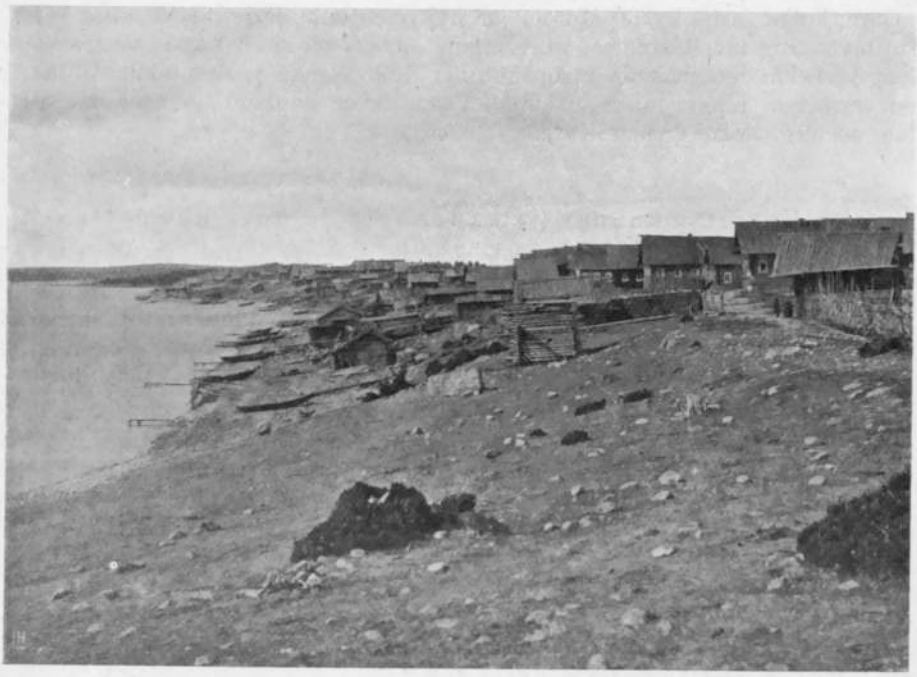

Osa Uhtuan kylää.

—1906; kouluja 2. — *Kivakan* ja *Päänuorusen* tunturit, *Kivakka-* ja *Kuma*-koski. Kunnassa on vielä nyt staroverilaisuutta; yhtyy Suomeen (Kuusamoon) monien jalkateitten kautta.

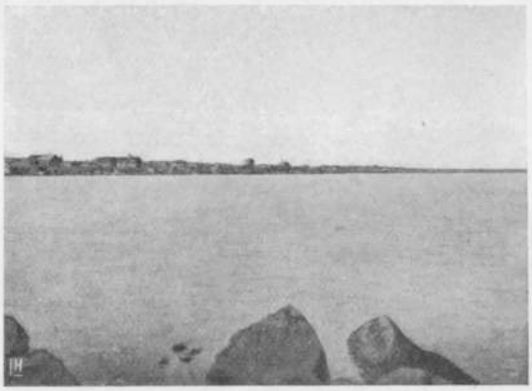

Kiestingin kylä Tuoppajärven rannalla.

Koudan kunta (Kovdskaja) — Koutajoen suujuoksun eteläpuolella Vienan meren rannalla; kunnanhuone Koudan kauppalassa. As. 713—94; kouluja 1. — *Koudan kauppala* (Kovda), Koutajoen suussa, jossa posti- ja sähkölennätinasemat, välskärin- ja tullitoimistot ja sahalaitoksia. Se on myös pohjoisen Vienan Karjalan nuorukaisten arvannostopaikka sekä muutenkin pohj. V. Karjalan keskus.

Kantalahden kunta (Kandalakskaja) — Kantalahden perukassa; kunnanhuone Kantalahden kauppalassa. As. 586—121, kouluja 2. — *Kantalahden kauppala* (Kandalaksha), Imandrajärvestä laskevan joen suussa, jossa posti- ja sähkölennätinasemat. *Knäsee*, hyvä satamapaikka, kalastusasema ja liikekeskus, josta esim. kemijärveläisetkin hakevat ruisjauhoja.

Kieretin kunta (Keretskaja) — Koudan kunnan eteläpuolella Vienanmeren rannalla; kunnanhuone Kieretissä. As. 1089—548; kouluja 2. — *Kieretin kylä*, hyvä satama- ja kauppapaikka, keskisen Vienan Karjalan keskuksia. Siinä posti- ja sähkölennätinasemat, tullitoimisto, stanovoipristavin virasto, sahalaitos.

Vitsataipaleen kunta (Witshetaibalskaja) — Enki- ja Kieretti-järvien ympärillä; kunnanhuone Pilsjärven kylässä. As. 912—912; kouluja 2. — Kunnan läpi kulkee Kemin Kantalahden talvinen postitie.

Ponkaman kunta (Ponjgamskaja) — Ponkamajoensuun kahden puolen Vienan meren rannalla; kunnanhuone Ponkamassa. As. 1892—326; kouluja 1.

Usmanan kunta (Poduzhemskaja) — Kemijoensuujuoksun pohjoispuolella; kunnanhuone Usmanassa. As. 555—555; kouluja 1. — *Usmanan kylä*, hyvä lohenkalastusasema, jossa viinamyymälä, ainoa Vienan-Karjalan sisämaassa. Kuulu Usman koski. Kunnan läpi kulkee Uhtuan-Kemin valtatie.

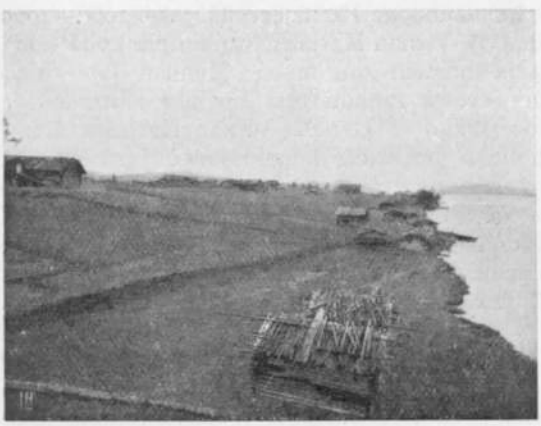

Osa Oulangan kylää.

Sorokan kunta (Sorotskaja) — Uikujoen suujuoksun kahden puolen Vienanmeren rannalla; kunnanhuone Sorokassa. As. 3,406—614 (kunta suuresti venäläistynyt); kouluja 2. — *Sorokan kauppala* Uikujoen

Kieretin kylä.

suussa, eteläisen Vienan Karjalan keskuksia, jossa 614 karjalaista, posti- ja sähkölennätinasemat, useita sahalaitoksia.

Tunkuen l. Tunguon kunta (Tungutskaja) — Uikujoen länsipuolella (etelä- ja länsirajana Aunuksen läänin raja); kunnanhuone Tunkuessa. As. 2286—2286; kouluja 2.

Suikujärven kunta (Letnjekonetskaja) — Uikujoen länsipuolella Suikujärven ympärillä; kunnanhuone Suikujärvellä (Suigarvi). As. 1075—1075; kouluja 2.

Voijärven kunta (Maslozerskaja) — Usmanan kunnan länsi-, Suikujärven kunnan pohjoispuolella; kunnanhuone Voijärvellä. As. 1052—1052; kouluja 1. — *Ofonanniemi* ja *Uskela* huomattavia kyliä.

Kesäjärven kunta (Sujeretskaja) — Suikujärven kunnan länsi- ja Tunkuen kunnan pohjoispuolella; kunnanhuone Kesäjärvellä(?) As. 1844—1844; kouluja 2.

Paanajärven kunta (Ponozerskaja, Pogodskaja) — Kemijoen kahden puolen Paanajärven ympärillä; kunnanhuone Paanajärvellä. As. 1066—1060; kouluja 1. — *Paanajärvi* (Poanarvi), Vienan Karjalan vanhimpia kyliä samaten kuin kuntakin vanhimpia ja muinoin suurimpia. Kunnan läpi kulkee Uhtuan-Kemin valtatie. Paanajärvessä rauhotettuja, »pyhiä» joutsenia.

Jyskyjärven kunta (Jushkozerskaja) — keskellä Vienan Karjalaa, Kemi- ja Tshirkkakemijoen yhtymäkohdan ympärillä; kunnanhuone Jyskyjärvellä. As. 1734—1734; kouluja 2. — *Jyskyjärvi*, vanha, muinoin varakas kylä kauniilla muotoaan muuttelevalla suistomaalla. Kts. kuvaa I, s. 25.

Kontokin kunta (Kondokskaja) — Vienan Karjalan lounaisessa osassa (länsirajana Suomen raja Kuhmoniemen kohdalla); kunnanhuone Kontokissa. As. 1872—1872; kouluja 2. Kunta yhtyy Suomeen (Kuhmoniemeen) monien polkuteitten kautta.

Kihlakunnan keskus on

Kemin kaupunki (Kemj) — Kemijoen suussa Vienanmeren rannalla. As. 2870, niistä karjalaisia 364. Siinä posti- ja tullitoimistot, sähkölennätinasema, lääkäri, apteekki, sairashuone, kihlakunnankaupungin hallintovirastot, poliisi-

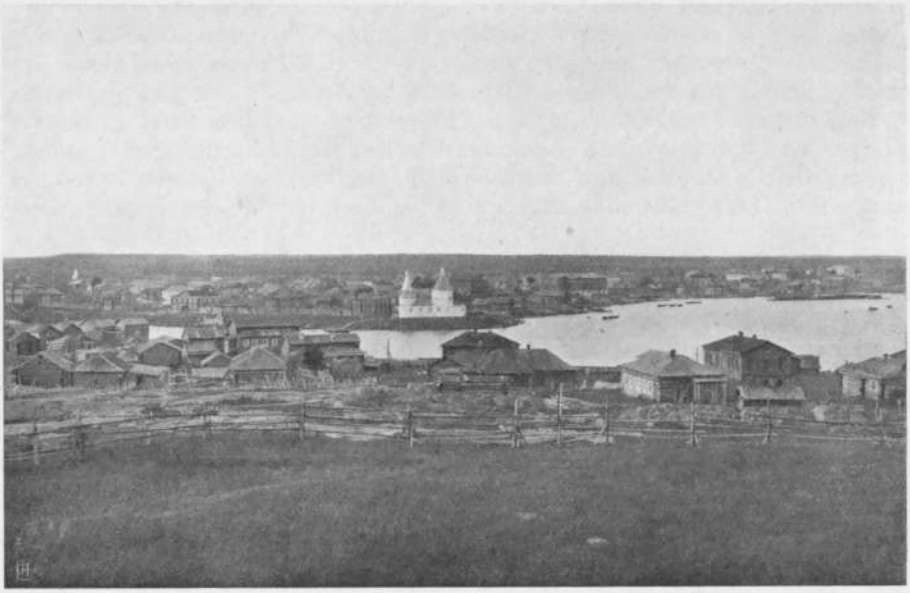

(Vienan) Kemin kaupunki.

laitos, vankila, sahalaitoksia. Eteläisen ja keskisen Vienan Karjalan nuorukaisten arvannostopaikka. Linnanjätteitä sanotaan olevan eräässä saaressa Kemijoen suulla. — V. 1591 mainitaan Kemi kuntana, joka samana v. lahjotettiin Solovetskin luostarille. Pietari I:n aikana siirrettiin Kemin linna luostarin alta Petroskoin rautavalimon piiriin, v. 1711 annettiin takaisin luostarille. 1700-luvulla oli Kemissä laivatelakka, jossa työskentelijöinä usmanalaisia. Kaupungin oikeudet sai Kemi 1785 ja samalla siirrettiin kihlakuntineen »Aunuksen käskynhaltijakuntaan». V. 1787 sai kaupunki kihlakunnan virastot, kihlakunnan, joka v. 1802 palautettiin Vienan lääniin. V. 1825 suuri tulipalo kaupungissa.

Mainitsemista ansaitsee myös *Suman kauppala*, vaikka se nykyään onkin Vienan Karjalan ulkopuolella. Siellä on asukkaita 1427, joista 219 karjalaista.

Niinkuin jo edellisestäkin vähin näkyy, ei Vienan Karjalassa ole yhtään oikeata tietä, maantietä. Tämä pitää etenkin kesäisin täällä kaiken liikkeen seisauksissa varsinkin kun mitään laivaliikettäkään ei ole, ja lamauttaa myöskin yritteliäisyyttä. Kalat ja metsänriistakin hyvin usein pilaantuvat ja melkein aina menettävät arvonsa myöntipaikoille tuotaessa. Vienanmeren rannoillakin on liike huononpuoleinen, vaikka siellä laivaliikettä on. Tämä tulee siitä, että laivat eivät pääse lähelle rantoja, joten täytyy usein monen virstan päästä hakea niistä tavaroita ja ihmisiä. Suuria uudistuksia joka suhteessa kaipaisi Vienan Karjala, vasta sitten se voisi kohota jaloilleen ja liittyä muuhun edistyneempään maailmaan.

Paavo Ahava.

AUNUKSEN KARJALA.

Sanalla Aunus tarkotetaan nykyään joko Aunuksen kaupunkia tai erästä suomensukuista kielimurretta tai Aunuksen maakuntaa, joka osapuilleen on sama kuin Aunuksen (Olonetsin) lääni.

Aunuksen lääni muodostaa melkein tasakylkisen kolmion, jonka kantasivuksi voipi ajatella Laatokan itäistä rantaa ja Suomen rajaa Kuhmoniemen kohdalle asti ja jonka pystysivut yhtyvät kaukana Äänisjärven (Onegan) takana, Onega- ja Vienajokien keskivälillä. Se käsittää Aunuksenkannaksen, Vienankannaksen eteläisen puolen ja Äänisentakaiset laajat maat Onegajoen latvapuolen varsilla. Sen pinta-ala on 130,719 neliövirstaa, tehden siis enemmän kuin ⅓ Suomea tai noin Uudenmaan, Viipurin, Mikkelin ja Kuopion läänien yhteenlasketun alan. Tähän kuitenkin ovat luetut läänin suuret sisäjärvetkin, Ääninen niiden joukossa; ilman niitä on läänin pinta-ala 114,929 neliövirstaa. Tällä alueella asuu 364,156 ihmistä (v. 1897 tilaston mukaan).

Lääni ei enää nykyään ole kokonaisuudessaan suomalainen; ainoastaan neljässä sen seitsemästä kihlakunnasta asuu nyt suomensukuista kansaa. Ne kihlakunnat ovat *Aunuksen*, *Petroskoin*, *Poventsan* ja *Lodinqpellon*. Niiden yhteenlaskettu pinta-ala tekee 66,438 neliövirstaa. Eivätkä nekään enää ole kokonaan suomalaisia. Niiden koko asukasluku tekee 192,338 henkeä (Aunuksen kihlakunnassa 39,990, Petroskoin 79,712, Poventsan 26,381, Lodinapellon 46,255), mutta suomensukuista kansaa on niissä 77,751 henkeä, nimittäin:

Aunuksen kihlak.	28,532	karjalaista,	1	vepsäläinen,	581	luteril.	suom.
Petroskoin	,,	17,643	,,	7,257	,,	837	,,	,,
Poventsan	,,	13, 106	,,	4	,,	190	,,	,,
Lodinapellon	,,	106	,,	8,880	,,	218	,,	,,
	Yht.	59,387	,,	Yht. 16,538	vepsäl.	Yht. 1,826	h.	,, ,,

Suomalaisen yhtenäisen asutuksen rajat Aunuksessa käyvät seuraavia kyliä myöten. Viimeinen suom. kylä etelässä on 26 virstan päässä Aunuksen kaupungista, siitä Lodinapeltoon vievän maantien varrella oleva »Silloin hieru» (venäl. kartalla Ustje-Enema). 2 ½ virstaa tästä eteenpäin kohtaa meitä jo ensimäinen venäläinen kylä Bjelozero (kartalla Utozero), josta on noin 12 virstaa Syvärijoelle. Ahlqvistin käynnin aikana (1858) oli viimeinen suom. kylä, omituista kyllä, Mägriä, joka on paljon tännempänä Silloin hierua. Mutta silloinhan ei viimeksimainittua kylää ollutkaan. Maantiestä Bjelozeron kohdalta 7 virstaa itäänpäin mentyä kohtaa meitä ryhmä kyliä: Stroitshan konnut. Näistä pohjoisemmat, kuten esim. Karjazhen kylä ja Angzhul, ovat suomalaisia. Tästä idempänä seuraa vielä Kuujärven (Lojanskojen) vepsänmurteiset suomalaiset seudut, joista lähtien kieliraja kääntyy pohjoseen.

Äänisjärven puolella kulkee raja 10 virstan päässä Petroskoin kaupungista eli Suollusmäen ja Poshtan (Polovina) kylien välillä, niin että Poshta jää suomalaisen asutuksen puolelle. Tästä pohjoseen mennessä ovat äärimmäiset suomal. kylät: *Wiidana* (ja osin Bessoutsoi) Suojun varrella, sitten Suurilahti, Honkaselkä (Honguselgy), Kentjärven länsikylä, Toisniemi, Perttiniemi, Tjype, Viiksjärvi, Suopohja, Kaukoselkä, Lizhmojärvi (Lizhmärvi) ja Saravaara (Sharavoara), kulkien siis raja pitkin Uuks,- Kent- ja Perttijärviä, sitten halki Sandalojärven Sees- ja Uukujärvien välimaille. (Vrt. teoksemme I, s. 5—8, II, s. 163.)

Aunuksessakin kihlakunnat (ujezd) jakaantuvat hallinnollisesti kuntiin (voolost), nämä taas puolestaan kyläkuntiin; seurakunnat (prihod) sitävastoin ovat aivan riippumattomia kunnista. Käykäämme luettelemaan Aunuksen karjalaisia (ja lyydiläisvepsäläisiä kuntia [ja kaupunkeja]) ja katsomaan, mitä merkittävää niissä kussakin on.

Widelen kunta (Widlitskaja) — Laatokan rannalla (pohjoisrajana Suomen raja), Wiel- ja Tuulosjokien suupuolten ympärillä; kunnanhuone Widelen kirkonkylässä. As. 3,819—5,694; kouluja 7.*) — *Putilovan uusi teräsvalimo*, aivan Laatokan rannalla; *Sändämän luostari* Tuulosjoen eteläpuolella sivujoen varrella.

Tulemajärven kunta (Tulomozerskaja) — sisämaassa Widelen kunnasta pohjoseen (länsirajana Suomen raja) Tulemajärven ympärillä; kunnanhuone Pallahdessa. As. 3,258 (v. 1905); kouluja 3.

Vieljärven kunta (Wedlozerskaja) — sisämaassa, Widelen kunnan pohjoispuolella, Wieljärven ympärillä; kunnanhuone Joensuussa. As. 4,826 (v. 1905); kouluja 8.

Riipushkalan kunta (Rypushkaljskaja) Widelen kunnasta etelään, Yllösen—Alavoisen joen ympärillä; kunnanhuone Riipushkalassa. As. 5,360—6,218; kouluja 9. — *Ondrusovan luostari*, Laatokan rannalla, kivisellä niemellä Alavoisenjoen suun eteläpuolella; Lapinin takomatehdas Kuittisen kylässä ja Holopainin samanlainen Yläagjan kylässä.

Kotkatjärven kunta (Kotkozerskaja) — sisämaassa, Riipushkalan kunnasta koilliseen, kahden puolen Aunuksesta Petroskoille vievää maantietä; kunnanhuone Kotkatjärvellä. As. 2,583—3,325; kouluja 7.

Nekkulan kunta ((Nekkuljskaja) — kahdenpuolen Aunuksesta etelään vievää maantietä, länsirajana Laatokka; kunnanhuone Nekkulan kylässä. As. 5,469—7,312; kouluja 10. — *Stroitsan* eli Aleksanteri Sviriläisen *luostari*, maantien varrella, Nekkulasta etelään.

Wazhinan kunta (Wazhinskaja) — Syvärin keskikohdalla, pohjoispuolella; kunnanhuone Skuratovassa. As. 4,004—5,559; kouluja 16. — *Wazhinan satama* Syvärin rannalla Wazhinkajoen kohdalla, halkokaupan keskus, lastaus- ja laivainkorjauspaikka. — Kunta osittain venäläinen.

Mätusovan kunta (Mätusovskaja) — edellisestä itään; kunnanhuone Mätusovassa. As. 3,987—5,334; kouluja 6. — *Mätusova*, jossa kappeli Aleksanteri II:sen pelastumisen muistoksi v. 1866 murhayrityksestä. Kun kylän alapuolelta alkavat vaaralliset koskipaikat, lähtevät alukset luotseineen tästä alaspäin vain yksitellen, joten kylän edustalle kertyy paljon odottavia laivoja. — Kunta enimmästään venäläinen.

Tähän asti mainitut kunnat kuuluvat Aunuksen kihlakuntaan. Kihlakunnan pääpaikka:

---

* Asukasluvuista ensimäinen on v:n 1873 tilastosta, toinen v:n 1905, kouluja esittävä luku v:lta 1905, milloin ei toisin osoteta.

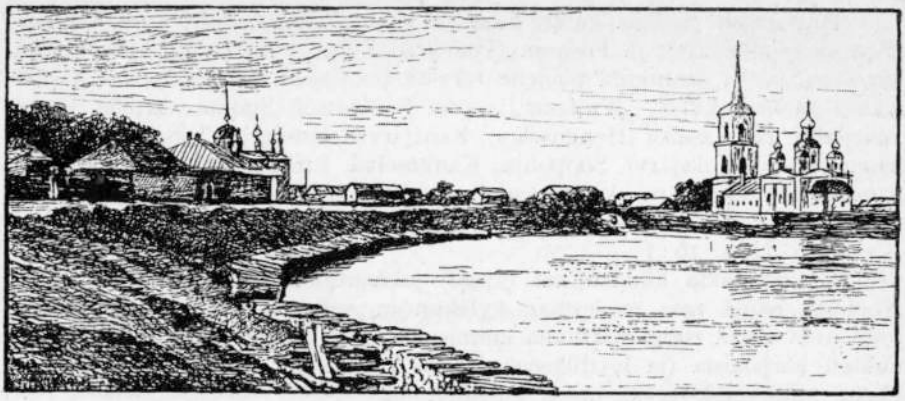

Aunuksen kaupungista.

Aunuksen kaupunki (Anuksen linnu; Olonets) — Yllösen ja Mägriäjoen yhtymäkohdassa eli missä Alavoisenj. syntyy. As. 1,816 henkeä (v. 1907); niistä 400 venäl. — 2-luokkainen kaupungin koulu; 2 kirkkoa; erinäisiä hallintolaitoksia; kauppahalli. Muuten ei kaupunki suuresti eroa ympäröivistä kylistä. — »Suuri proazniekku» ($\frac{8}{21}$ p. syyskuuta) kokoaa tänne suuret joukot maalaiskansaa ja kauppiaita lähikaupungeista. Praasniekan yhteydessä pidetään useita päiviä markkinoita; talonpojat tuovat sinne kaupaksi m. m. kärrynpyöriä, rekiä, satuloita, valjaita y. m. ja ostavat niiden sijaan kauppiailta rihkamaa; myös Suomesta tuodut hevoset saavat täällä kauppansa. Ennenaikaan oli näillä markkinoilla suurempikin merkitys: tuotiin kaupuksia aina Tihvinan, Staraja Russan, Valkeajärven ja Laatokan kaupungeista, jopa ulkomailtakin, ja karjalaiset kaupitsivat niillä kalaa, nahkaa, turkiksia, rautaa, visakoivuisia kuppeja, suolatölkkejä ja lusikoita. — Paikka on varsin vanha. Ensikerran se mainitaan historiassa Novgorodin ruhtinaan Svätöslavin asetuksessa v. 1137.*) V. 1582 maakirjan mukaan oli »Syntymän pogostassa Aunuksen varrella» kaksi puista kirkkoa. Nykyiset Alavoisen (Iljinsk), Widelen, Tulemajärven ja Säämjärven pogostat olivat siihen aikaan Aunuksen kappeleita. V. 1647 liitettiin Aunuksen pogosta (kappeleineen) kruununmaihin ja korotettiin kaup. arvoon. V. 1649 rakennettiin Yllösen ja Mägriän muodostamalle niemelle puinen linnotus; sen jälkiä vieläkin huomataan. 1600-luvun loppupuolisko oli kaupungin loistokautta; se oli tällöin Aun. maakunnan sekä sotilas- että siviilihallinnon keskus ja vilkas kauppapaikka, jonka porvarit kävivät laivoillaan aina Tukholmassa asti. Pietari Suuren vallotettua Viipurin läänin hävisi linnotus; — nyt on sen sijalla Aleksanteri Nevskijn kappeli y. m. V. 1782 siirrettiin maakunnan hallinto Petroskoille ja Aunus alennettiin kihlakunnan kaupungiksi.

Säämjärven kunta (Sjamozerskaja) — Suojärven kohdalla Säämjärven, Sotjärven ja Vahatjärven tienoilla; kunnanhuone Säämjärven pogostalla. As. 7,122 henkeä (1905); kouluja 8.

Mundjärven kunta (Spaso-Preobrazhenskaja) — edellisen pohjoispuolella, Mund-, Kent-, Vuoht- ja Päl-järvien tienoilla; kunnanhuone Mundjärven Lahdessa. As. 4,296—6,342 h.; kouluja 9. — *Kentjärven rautasulatto*, Kent- ja Perttijärven välisellä kannaksella, per. v. 1707, Pietari I:n toimesta, alkuaan vaskivalimoksi. V. 1719 tehtiin siitä raudan sulatto; v:n 1763 jälkeen valettiin

*) Vrt. I, s. 176.

täällä kanuunia ja kuulia. Viime aikoina hankki se harkkorautaa Petroskoin tehtaalle. V:sta 1905 seisauksissa. — *Raudansekainen terveyslähde*, Dvortsan (=Linnan) kylässä; v. 1714 löysi sen eräs tehtaan työmies. Sen yhteydessä v:sta 1751 vihtrillitehdas. Lähteellä kävi Pietari Suuri (perheineen) useat kerrat terveysvettä juomassa; viimeksi viipyi 1 p:stä marrask. 15 p:ään maalisk. 1724, sorvaten sillä tiellä luusta kynttelikön häntä varten rakettuun kirkkoon ja omistaen sen muistokirjotuksella: »Tämä lahjotetaan kiitollisuuden osotteeksi Jumalalle terveysvedestä, tehty veden luona 14 p. maalisk. 1724.» Häntä varten rakennettiin aikoinaan paikalle myös 3 linnaa, joista nyt ei kuitenkaan ole yhtään jälellä. V. 1854 rakennettiin paikalle Aleksanteri II:sen tuloa varten paviljonki. — *Kivatsu* (kts. teoksemme I siv. 50—53).

Pyhäjärven kunta (Svjatozerskaja) — Säämjärven kunnan kaakkoispuolella, Pyhäjärven ja Suojun keskijuoksun varrella; kunnanhuone Pyhäjärven kylässä. As. 3,425 (v. 1905); kouluja 7.

Suojun kunta (Shuiskaja) — pohjoseen Petroskoista, Suoju- ja Sunujokien varsilla; kunnanh. Ivanovskajassa. As. 6,324—7,361 h.; kouluj. 16. *Shuojun kylä*, vanha; mainitaan jo Äänisen viidenneksen maakirjoissa v. 1496. — Gromovin ja Beljaijevin suuret lautasahat Solomannin (Salmi?) kylässä, Lohmoisenjärven ja Äänisjärven välisen salmen rannoilla. — Kunta enimmäkseen venäläinen.

Sholtjärven l. *Soutjärven kunta* (Sheltozersko—Berezhnaja) — Äänisen läntisellä rannalla, Petroskoin eteläpuolella; kunnanh. Sholtjärven kylässä. As. 6,891—9,330 h.; kouluja 7. — *Porfyyrilouhos*, 5 virstan päässä Shokshun pogostasta. Tämä porfyyri on kaunis, luja ja tulenkestävä; siitä on saatu monet Iisakinkirkon sisäiset koristeet, Nikolai I:n kuvapatsaan jalusta, kivet Pietarin kivisiltaan, jopa Napoleon Bonaparten kiviarkkuunkin Pariisiin. — *Habukkalahden satama*, Äänisen rannalla, 2½ virst. päässä Sholtjärven kylistä. Sen järjesti 3—4 vuotta sitten Aunuksen semstvo ja on se tuonut laivaliikkeineen monta etua seutulaisille. — Kunta vepsäläinen.

Kontupohjan kunta (Kondopozhskaja) — Äänisen rannalla Shuojun kunnan pohjoispuolella; kunnanh. Kontupohjassa. As. 6,302—8,249 h.; kouluja 22. — *Tiudien marmorilouhos*, Sandalojärven pohjoispäässä. Marmori keksittiin täällä jo v. 1757. Sitä on täällä jo likeisessä Valkeassamäessä monenmoista: vaaleanpunaista, valkeasuonisen tummanpunaista, mustanruskeaa, kirjavaa, valkeanpilkkuisen tummanruskeaa, lakkapunaista y. m. Tiudien marmoria on käytetty akkunanlaudoiksi, seinäpylväiksi ja muiksi koristeiksi moniin suuriin rakennuksiin, niinkuin Pietarin Talvi- ja Marmoripalatseihin, Aleksanteri III:n Venäläiseen museoon, Valtakunnanneuvoston linnaan ja Kasanin ja Iisakin kirkkoihin. Nykyään on louhos seisauksissa. — Semjonov & K:n rautasulatto Pyhäniemen (Svätnavolok) lähellä; sen vuotuinen valmistusarvo on 40,000 rpl. — Brandt & K:n suuri sahalaitos Lizhmon kylässä. Huomattava on myös eräs autioksi jäänyt vaskikaivos Päljärven saaressa. Päättäen lohkeaman suuruudesta lienee siinä aikoinaan kaivettu vaskea suuressa määrin; nyt on kaivoksen täyttänyt järven vesi tullen kaivokseen dioriitin halkeamia myöten. Kunta enimmästään venäläinen.

Nämä kunnat kuuluvat Petroskoin kihlakuntaan. Kihlakunnan ja läänin keskus:

Petroskoin kaupunki (Petrozavodsk) — Äänisjärven länsirannalla Suojun laskemakohdan eteläpuolella Neglinka- ja Lososinnajajokien varsilla. As. 13,807 h. (v. 1907). Kaupungissa on Aunuksen luonnontieteellis-teollinen ja historallis-kansantieteellinen museo, monta suurta kirkkoa ja

Petroskoin kaupunki.

Pietari I:n ja Aleksanteri II:n kuvapatsaat. Oppilaitoksia: hengellinen seminaari, opettajaseminaari, poika- ja tyttölukio (7-luokkainen), hengellinen (»hippakunnallinen») tyttökoulu (6-luokkainen, papinlapsia varten), 3-luokkainen »kaupunginkoulu», hengellinen koulu, käsityökoulu, haavurinkoulu y. m. Kesällä vilkas höyrylaivaliike: Pietarin—Petroskoin väliä kuljetaan kolmasti viikossa. Tämä kulkuyhteys alkoi v. 1861, jolloin tehtiin kaksi matkaa kuukaudessa. Tätäpaitsi on määräaikaiset vuorot Voznesenjaan, Poventsaan ja Pudoshiin. — Kaupunki syntyi kun Pietari I v. 1703 käski tänne rakentaa rautatehtaan. Kohosipa sitten linnakin keisarin käyntejä varten, rakennettiin temppeli Pietarin ja Paavalin kunniaksi, istutettiin puisto, ja tehdas varustettiin maavallilla, kanuunilla ja miehistöllä. Mutta v. 1724 siirrettiin kivääritehdas Siestarjoelle ja kolmen vuoden kuluttua muukin toiminta taukosi. V:sta 1755 toimi täällä jonkun aikaa vaskivalimo ja v. 1763 eräs ranskalainen yhtiö rakensi tänne tehtaan, missä valmistettiin rautaa, astioita y. m. V. 1774, Katariina II:n käskystä, rakennettiin nykyinen Aleksanterin kanuuna- ja ammustehdas. V. 1777 sai tehtaan viereen muodostunut kylä kaupungin arvon ja v. 1782 siirrettiin tänne maakunnan hallitus. 1784 tehtiin Petroskoista hallintokaupunki käskynhaltijakuntaan, johon kuuluivat Aunuksen ja Vienan läänit. Aunuksen ensimäisenä kuvernöörinä oli kuuluisa G. P. Derzhavin, tosin vain vuoden ajan. V. 1796 alennettiin kaupunki Novgorodin läänin kihlakunnankaupungiksi, mutta pääsi v. 1802 uudestaan hallintokaupungiksi — nyt Aunuksen läänin.

Pietari Suuren aikoja muistuttavat kaupungissa puinen Pietarin ja Paavalin kirkko ja yleinen puisto, johon tsaari on omakätisesti istuttanut koivuja. Pietarin tehtaasta on sensijaan jälellä vain kuoppia ja padon jälkiä. Tehtaassa säilytetään kahta valurautaista kanuunaa, joista toinen on valettu keisarin läsnäollessa ja toista hän on omakätisesti takonut.

Porojärven kunta (Porosozerskaja) — Suomen rajalla Viipurin—Kuopion lääninrajan kohdalla; kunnanh. *Porojärvellä*. As. 2,333 h. (v. 1905); kouluja 9.

Repolan kunta (Reboljskaja) — Suomen Pielisjärven ja osin Kuhmoniemen pitäjäin kohdalla; kunnanh. Repolan kylässä. 1,379—2,116 h.; kouluja 6.

Mäntyselän kunta (Mjanduseljskaja) — Porojärven kunnan itäpuolella; kunnanhuone Mäntyselän kylässä. As. 3,705—4,087 h.; kouluja 8.

Paadenen kunta (Bogojavlenskaja) pohjoseen Mäntyselästä suuren Seesjärven ympärillä; kunnanhuone Paadenen kylässä. As. 3,126—4,064 h.; kouluja 13. — *Paaden*, Seesjärven länsirannalla, suuri, kaunis kylä. »Mainov sanoo Paadenta Karjalan kauneimmaksi paikaksi ja sen nimen se paikka ansaitseekin.» Saipa tämä paikka kerran, Katariinan aikana senkin kunnian, että sille annettiin kaupungin oikeudet, mutta v. 1782 otettiin ne pois ja siirrettiin Poventsalle. Ennen on kirkonkylän paikalla ollut luostari. Huomattava on myös *Selkien kylä* (Selgi), joka sijaitsee saman järven rannalla, Paadenen eteläpuolella. Pääkkönen kertoo siitä, että sen ennen Ruotsi kaksi

kertaa »sorti» ja että kylän rahvas vihdoin hylkäsi koko kylän ja pakeni Tverin lääniin. — Tänne perustettiin v. 1908 koulu lähetyssaarnaajain valmistamiseksi karjalaisiin seurakuntiin.

Rukajärven kunta (Rugozerskaja) — Repolan kunnan pohjois- ja itäpuolella; kunnanh. Rukajärven kylässä. As. 1,788—2,229 h.; kouluja 7.

Edellämainitut kunnat kuuluvat Poventsan kihlakuntaan; kihlakunnan pääpaikka:

Poventsan kaupunki (Povenets) — Äänisjärven pohjoisperukassa. As. 1,372 h. (v. 1907). Sai kaupungin arvon v. 1782; kylä oli jo 1500-luvulla olemassa erään Novgorodin luostarin omaisuutena. Pietari Suuri matkatessaan v. 1703 Vienanmereltä Poventsaan perusti liki kylää rautasulaton ja muutti asujat luostarin alta »kauppalan kauppiaiksi». Sulatto kuului valtiolle v:een 1726, joutui sittemmin vähäksi aikaa yksityisille ja on nyt raunioina. Kaupungin luona on Lebedjev'in sahalaitos, jonka valmistusarvo on 65,000 r.

Lodinapellon kihlakunnan suomalaiset (vepsäläiset) ovat ulkopuolella Karjalaa, sentähden emme käsittele tässä heidän asumiaan kuntia. Kuitenkin esitämme kihlak. pääpaikan, Lodinapellon, koska se on aivan Karjalan rajalla.

Lodinapellon kaupunki (Pellonlinnu; Lodeinoje pole) — Syvärijoen varrella. As. 1,581 (v. 1907). Pietari I:n muistopatsas, valuraudasta. — Matkatessaan Vienanmereltä pysähtyi Pietari Suuri tänne ja määräsi rakennettavaksi laivatelakan Mokrishvitsan kylään. Tämä, »Aunuksen telakka», alkoi toimintansa v. 1702. Myös rakennutti Pietari tsaari tänne Pietarin ja Paavalinkirkon ja linnan. Mainitussa telakassa rakennettiin fregatteja, joista tuli Itämeren ensimäiset venäl. sotalaivat. — V. 1785 korotti Katariina II paikan kihlakunnan kaupungiksi.

E. Ahtia.

VII

KIRJOITUKSIA ERI ALOILTA

LISIÄ KARJALAN MAANTIETEESEEN.

1. Karjalan pinnanmuodostuksesta.

Karjalan geologiset vaiheet ovat pääpiirteissään samanlaiset kuin koko Fenno-Skandian, jonka itäisin osa se on (ks. I, s. 5). Tämä taasen on äärettömän pitkiä ajanjaksoja ollut kiinteänä, kaikilta puolin meren ympäröimänä maakappaleena, horstina, kuten geologit sitä nimittävät. Ympäröivien seutujen vajottua ja meren alle jäätyä se on säilyttänyt entisen korkeutensa. Mutta ei se silti ole pysynyt koskemattomana, vaan ovat ne voimat, jotka muovailevat maanpintaa ja pyrkivät alituiseen muuttamaan sen korko-kuvaa, hävittäneet sitäkin. Sen äyräät ja muinoiset vuoriselänteet ovat moninpaikoin aivan kokonaan kuluneet ja siten syntynyt sora on täyttänyt alavammat tienoot.

Karjala, jonka luonto näyttää tehneen rajamaaksi ja joka sellaisena on saanut kestää lukemattomia hyökkäyksiä niinhyvin vuoriperustaansa kuin kansaansa vastaan, on luonnollisesti vielä vähemmän kuin muut Fenno-Skandian osat säilynyt vahingoittumattomana taistelussa luonnonvoimia vastaan. Sen pinta muistuttaa suuresti Suomen maita, koska molemmat ovat olleet samojen voimien vaikutuksille alttiina.

Tunnettua lienee, että Suomen vuoriperusta kuuluu maapallomme vanhimpiin vuorimuodostumiin. Me sanomme alkuvuoreksi niitä gneissejä, kidemäisiä liuskeita ja vanhoja graniitteja, jotka milloin muodostavat kokonaisia vuoria milloin taasen ovat tunkeutuneet käytävinä ja suonina liuskeisiin tai niitten kerrosten väliin. Nimen tulisi osottaa näiden vuorilajien olevan alkuperäisiä maapallollamme ja muodostuneen aikojen alussa. Kuitenkin on huomattu, että ne vuorilajit, jotka esiintyvät Karjalan vaaroissa molemmin puolin Suomen rajaa, olisivat vielä suomalaista alkuvuorta vanhempia. Tosin eivät geologit ole yksimielisiä tämän karjalaisen graniittigneissin selittämisessä, mutta varmaa kuitenkin on, että se on vanhin tähän saakka tunnettu vuorilaji.

Herättänee ehkä ihmettelyä se, ettei tuo gneissigraniitti suunnattomasta ijästään huolimatta ole kokonaan kulunut pois rapautumisen

ja muiden vuoria hävittävien voimien vaikutuksesta. Karjala saa vaaroistaan kiittää myöhempiä maankamarassa tapahtuneita liikkeitä, joista enemmän tuonnempana. Tässä vaan mainittakoon, että samoinkuin Fenno-Skandia on suunnaton horsti, niin löytyy sillä lukuisasti pienempiä horsteja.

Karjalan pinnan ulkonäöstä sinä aikana, jolloin nämä vanhimmat alkuvuoret ovat muodostuneet, ei ole vähintäkään aavistusta. Luultavasti ovat ne syntyneet muodonvaihdoksen kautta toisista vuorilajeista hyvin suuressa syvyydessä. Se ainoastaan tiedetään, että ne tulivat hyvin aikaisin kulutukselle alttiiksi, ja että myöhemmin maanpinnan kokoonvetääntyessä länsipuolella olevat liuskemuodostumat peittivät ne allensa, että Laatokan pohjoispuolella arkeiset liuske- ja kalkkikivet ovat kerrostuneet niitten päälle sekä että graniittijoukkoja on niinhyvin aikaisempina kuin verrattain myöhäisinäkin aikajaksoina tunkeutunut niitten läpi.

Yllämainittua arkeista liusketta on sanottu laatokkalaiseksi, koska se esiintyy Laatokan pohjoispuolella ja leviää sieltä aina Pielisjärven länsipuolella oleviin seutuihin. Näitten liuskeitten ja kalkkikivien alimpien kerroksien paksuus on jo yli 1000 m ja voi tämä jo antaa jonkinmoisen käsityksen siitä, mikä suunnaton aika on täytynyt kulua ennenkuin ne ovat ehtineet laskeutua alkumeren pohjalle. Tässä laatokkalaisessa liuskemuodostumassa löytyy yleensä paljon hyödyllisiä vuorilajeja (Ruskealan marmori, Nunnanlahden vuolukivi y. m.) ja vieläpä rautamalmia (Pitkäranta), josta jo aikaisemmin on kerrottu (ks. I, siv. 10).

Laatokkalaiset liuskeet painavat leimansa koko luontoon sentähden, että niitten kulkusuunta on aina luoteesta kaakkoon. Sanotaan Suomen Karjalan samoinkuin pohjoissavolaisenkin maiseman olevan »raitaista», koska kaikki selänteet ja niitten väliset laaksot kulkevat tuossa suunnassa. Vesistötkin seuraavat selänteitten pakottamina samalle päin (ks. esim. kartalta Pielisjärven ja Ilomantsi-Suojärven reittejä) ja siellä, missä ne koettavat päästä yhdestä luoteis—kaakon suuntaisesta laaksosta toiseen, syntyy tavallisesti voimakkaita koskia (esim. Pamilonkoski). Huomaa selvästi, kuinka ihmisenkin toiminta suuntautuu »raitaisuuden» mukaisesti, mitenkä maantiet kulkevat korkeita selänteitä pitkin ja kuinka niityt saavat laaksoja muistuttavan pitkulaisen ulkonäön.

Kun lisäksi nuoremmatkin vuori- ja maalajit asettautuvat samaan suuntaan, josta myöhemmin enemmän, niin tulee »raitaisuus» monin paikoin vielä paljon selvemmäksi, esim. Seesjärven luoteispuolella, Kuusamon rajaseuduissa j. n. e. Aunuksen Karjalassa kohtaamme alkuvuoriliuskeissa suunnan, joka käy lounaasta koilliseen, kun taasen Vienan Karjalassa esiintyvä suunta on enemmän lännestä itään. Nämä viimeksi

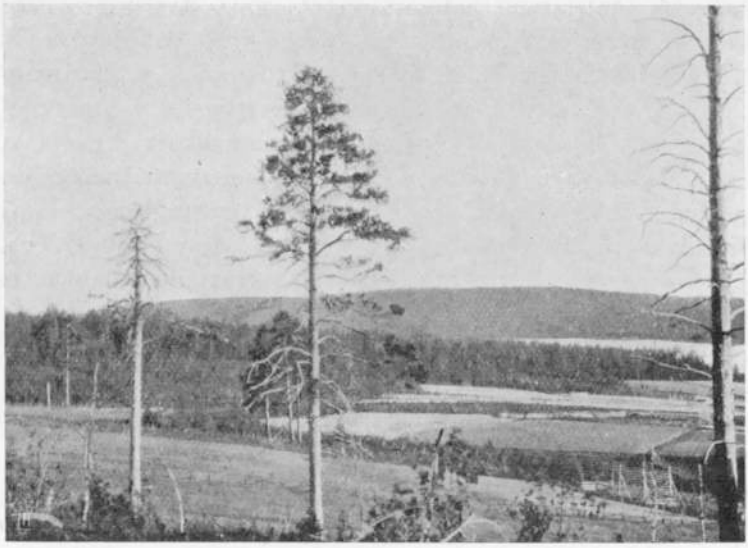

Maisema keskisestä Venäjän Karjalasta.

mainitut antavat kyllä verrattain huomattavan piirteen koko seudulle ja vaikuttavat myöskin osaltaan jokien ja vesistöjen suuntaan, mutta eivät paina missään tapauksessa niin selvän jyrkkää »raitaista» leimaa maisemaan, kuin luoteisesta kaakkoon käyvät selänteet tekevät Suomen Karjalassa ja Seesjärven tienoilla.

Arkeisten vuorilajien läpi on paikoittain tunkeutunut mahtavia graniittimassoja, mutta aikojen kuluessa ovat ulkonaiset voimat niitä siihen määrin syöneet, etteivät ne enään nykyään voi mitenkään huomattavammin vaikuttaa maan ulkomuotoon. Kuitenkin ovat ne apuna muodostettaessa esim. tuota aina 200 m korkeata kynnystä Sees- ja Äänisjärven väliin; mutta toisin paikoin taasen ovat ne melkein kokonaan hävinneet, niinpä esim. Pielisjärvestä pohjoiseen, missä on tuo n. s. Egyptinkorpi laajoine suomaineen.

Yllämainittujen vuorilajien esiintyminen todistaa, että Karjalan ulkomuodon on täytynyt alkuaikoina olla toisen kuin nykyään. Vuorikerrostumien kaltevuus ja muut suhteet saavat meidät aavistamaan, että täällä n. s. postbotnisena aikana on tapahtunut suurenmoisia poimuutumisia ja että tulivuoret moninpaikoin ovat syösseet hehkuvaa magmaa (sula-aine maan sisässä) maan uumenista. Voimme niin muodoin kuvitella mahtavia vuoria löytyneen siihen aikaan Karjalassa, mutta mitään enempää emme niistäkään tiedä.

Tämän jälkeen seurasi tuntuvasti rauhallisempi ajanjakso. Vuoriselänteet ja huiput tasoittuivat rapautumalla ja niitten jätteille levisi tuo n. s. kalevalainen kerros, joka puolestaan joutui hyvin voimakkaan poimuutumisen alaiseksi. Syntyi mahtava vuorijono, joka ulottui

Laatokan ja Äänisjärven pohjoisrannoilta aina Ruijaan saakka. On erittäin ihmeellistä, että vielä nyt miljoonien vuosien kuluttua voi kalevalaisten konglomeretien laadusta päättää, mimmoinen oli tämän maan luonto. Konglomeraatit ovat nimittäin kovettuneita vierinkivimuodostumia. Voi nähdä, että on täytynyt olla voimakkaita virtoja kulettamassa uomissaan kiviä ja että aallot ovat ankarasti hyökkäilleet sen ajan järvien rantoja vastaan. Sademäärän on täytynyt noina kaukaisina aikoina olla myöskin runsaan. Meidän päivinämme on kalevalaisten vuorilajien merkitys pinnan muodostajina verrattain vähäinen; ne ovat enimmäkseen pehmeitä liuskeita, joita tasottavat voimat helposti hävittävät, niinpä jo ennen kambrista aikaa (siis ennenkuin maan n. s. vanha aika oli alkanut) olivat ne niin rapautuneet, että seuraava sarja, jatulinen, levisi yhtä hyvin kalevalaisten jäännösten kuin niitten rapautumisesta paljastuneen alkuvuoren yli.

Karjalan korkokuvaan vaikuttavat jatuliset vuorilajit vielä tänä päivänäkin piirrettä antavasti, jonka tähden tarkastakaamme niitä lähemmin. Ne ovat laadultaan osaksi kerrostuneita vuorilajeja, jotka todennäköisesti ovat kerrostuneet suureen mereen ja osaksi purkautuneita vuorilajeja, jotka osottavat, että Karjalassa tulivuoret ovat olleet ahkerassa toiminnassa tällä ajalla. Edellisistä ovat kvartsitit nykyajalle huomattavimmat, koska ne suuren vastustuskykynsä tähden hävittäviä voimia vastaan ovat säilyneet jotenkin hyvin ja muodostavat nyt Karjalan korkeimpien vuorien sisimmän osan. Kvartsitin hiekkakivenkaltainen rakenne osottaa, että se on kovettunutta valkoista merihiekkaa. Kun irroittaa kerroksen toisesta, saa sangen usein nähdä laineitten loiskunnasta syntyneitten merkkien säilyneen kivikirjoituksen tavoin. Kvartsitia on monin paikoin kahdessa tai kolmessa kerroksessa päällekkäin. Kerroksien väliin on asettunut purkautunutta basalttia tai laavaa. Voi hyvin kuvitella, kuinka vuorilajien muodostuminen on silloin tapahtunut. Syviin lahtiin ja parhaiten jokisuitten edustalle on hieno, valkoinen hieta vuosituhansien kuluessa laskeutunut, mutta sitten on tullut tulivuorista rikas aika, jolloin niitten purkautumistulokset ovat levinneet hiekan yli. Tämä on toistunut pari kolme kertaa, ja että siihen on täytynyt kulua kauan aikaa, näkee siitä, että tämmöinen kerrostuma on paikoittain 600 m vahvuinen. Sitten on meri pohjan vajoamisen kautta tullut syvemmäksi, savea on laskeutunut hiekan yli ja lopuksi on kalkkiliejua (ehkä elimellistä syntyperää) asettunut päällimäiseksi muodostuen myöhemmin erilaisiksi dolomiteiksi ja kalkkikiviksi, joita nyt tapaa hiottuina monissa Pietarin marmoripalatseissa.

Dolomittikerroksien päällä on hiilimäisiä aineita sisältäviä kerroksia ja niinpä tapaa Shungun kylässä sekä Suojärven pitäjässä eräänkin 2 m vahvuisen kerroksen antrasitihiiltä, jonka arvo polttoaineena on kuitenkin vähäinen. Tästä voi hyvin huomata, että meri oli tullut

Kolinvuori matkailijakotineen.

matalammaksi ja muuttunut suomaaksi. Tämän ajan lopulla ilmaantui yksi tai useampia mahtavia tulivuoria Petroskoin pohjoispuolella oleviin seutuihin. Jatulisia vuorilajeja löytyy Suomen Karjalassa ainoastaan kapealla alueella Jänis- ja Pielisjärven välillä, mutta Venäjän Karjalassa sen sijaan laajalla alalla. Niinpä esim. täyttävät ne suuren osan Äänis- ja Seesjärven välisestä seudusta, viimeksimainitun järven länsipuolella olevat suuret erämaat sekä Sees- ja Alakuittijärven väliset tienoot, jonka jälkeen ne katoavat tullakseen uudelleen esille Kuusamossa ja Venäjän Karjalan rajaseuduissa, joissa ne muodostavat kaikki korkeimmat vuoret. Ne sisältävät myöskin hyödyllisiä mineraaleja ja metalleja, m. m. kuparikiisua toivoatuottavin määrin.

Jatuliset vuorilajit eivät ole joutuneet niin voimakkaitten vuoripoimuutumisien alaisiksi kuin kalevalaiset. Usein on poimu suunnassa NNW—SSE ja lisää senkautta tuntuvasti tienoon »raitaisuutta», esim. Seesjärven luoteisissa seuduissa. Sen lisäksi seuraavat vuorijonoja siirrosviivat, jotka enimmäkseen kulkevat niitten kanssa yhdensuuntaisesti. Sellaisten siirrosviivojen välistä on usein vajonnut kapeita maakappaleita synnyttäen siten pitkiä, usein hyvinkin syviä laaksoja. Sellaisen laaksoryhmän muodostavat Äänisjärven pohjoiset lahdet, jotka kiilamaisesti tunkeutuvat pitkien, vuoristen maakielekkeiden väliin.

Suomen Karjalassa on puristus tapahtunut lounaasta koilliseen, mutta Venäjän Karjalassa on paine tullut enimmäkseen idästä päin.

Jatulisista kvartsitivuorista tulee meidän ennen kaikkea muistaa Koli Pielisjärven rannalla (noin 337 m korkea, meren pinnasta lukien). Sieltähän on niin ihana näköala yli seutujen. Suomen valtiokin on tunnustanut sen erikoisuuden lunastamalla Kolialueen »kansallispuistokseen». Jatulista diabasia näyttävät myöskin Kivakka (noin 575 m), Päänuorunen (noin 550 m) ja muut lähellä kohoavat vuorijättiläiset olevan. Sokeria muistuttavasta kvartsitista ovat Voivaara, Tuhkavaara y. m. Seesjärven länsipuolella olevat korkeat vuoret. Korkein jono tässä on Jolmavaara, noin 300 m korkea. Voijärvi ja Ondajärvi y. m. ovat samanlaisia muodostumia kuin Äänisjärven pohjoiset lahdet. Sellaiset järvet ovat tavallisesti erittäin luonnonkauniita, kun niitä reunustavat korkeat, synkän havumetsän peittämät vuoriselänteet, joitten rinteille sinne tänne on kasken poltto avannut säännöllisiä, vihreistä

vivahduksista rikkaita aukkoja. Yleensä on koko jatulinen maaalue erittäin suurenmoista (Selkivaara 247 m, Vottavaara 285 m korkea), mutta kvartsitiselänteet tekevät maan tavattoman karuksi ja ellei onnistuta löytämään tuottavia metalleja suuremmassa määrässä, niin saa tuo seutu olla vielä kauvan erämaan hiljaisuudessa.

Äskenmainitut vuorijonot olivat Karjalassa viimeiset poimuutumistuotteet. Sitävastoin tunkeutui n. s. rapakivigraniittia suunnattomissa määrin sen ajan vuorilajien väliin täyttäen halkeamia ja tullen aina pinnalle saakka. Löydämme Karjalassa kaksi laajaa rapakivialuetta, joista itäisintä sanotaan tavallisesti Pitkänrannan rapakivikentäksi, koska se muutamien mielipiteiden mukaan on siellä malmin tuojana. Se peittää suuren osan Salmin ja Impilahden pitäjiä antaen seudulle monin paikoin vuorisen luonteen.

Tuntuvasti laajempi on läntinen eli viipurilainen rapakivikenttä, joka levittäytyy yli koko eteläisen Karjalan Heinjoen, Suomenlahden ja Saimaan väliselle alueelle. On jotain vallan erikoista rapakivimaisemassa tuon vuorilajin voimakkaan rapautumisen tähden. Viipurilaisella rapakivialueella on joskus maailmassa tapahtunut tuntuva halkeileminen sitä seuraavine siirroksineen. Voi nähdä monasti, kuinka maa on hyvin tuntuvasti vajonnut jättäen tavallisesti etelään päin jyrkän kallioseinämän. Näihin seiniin on rapautuminen kyennyt niin sanoakseni syöpymään, muttei se kuitenkaan kaikkialla ole saavuttanut samanlaista menestystä. Siitä seuraa, että vuorenseinämä saa rapautuneitten tuulen muodostamien osien sekä välillä olevien ehjien pintojen kautta tavattoman rikkoutuneen näön. Matkustettaessa Saimaan ja meren välisen alueen läpi näyttää — yleisesti katsottuna — ikäänkuin rapautuminen vähenisi huomattavasti mereen päin. Tämä on myöskin helposti selitettävissä, sillä mitä lähempänä joku seutu on merta, sitä myöhemmin on se ollut veden peittämä ja myös sitä lyhyemmän ajan rapautumiselle alttiina. Toiselta puolen löytyy lukuisia poikkeuksia tästä säännöstä. Virolahden ja Vehkalahden rajamailla löytyy voimakkaasti rapautuneita rapakivivuoria, kun taasen päinvastoin Miehikkälässä ja Luumäellä kohtaa hyvinkin ehjäpintaisia rapakivimuodostumia.

Vielä enemmän ovat irtonaiset lohkareet rapautuneet. On omituista nähdä miesten keväällä tienkorjuussa ollessaan astuvan näöltään aivan eheän tienvarressa olevan siirtolohkareen luo, työntävän lapionsa voimakkaasti kiven etelänpuoleiseen kylkeen, josta silloin alkaa ravista oivallista maantiesoraa. Rapautumalla on monta suurta kivilohkaretta hävinnyt muodostuen omituisen näköisiksi röykkiöiksi. Sellaisia näkee usein esim. Etelä-Savon rajamaissa.

Senjälkeen kun vuoripoimuutuminen aikoja sitten oli lakannut ja myöskin tulivuorien toiminta lamaantunut, laskeutui n. s. jotunilaista

hiekkakiveä Äänisjärven länsipuolella mereen. Siitä on m. m. Napoleon I:n komea sarkofagi Pariisin Invalidikirkossa. Etteivät suinkaan tuliperäiset voimat olleet tyystin sammuneet, sitä osottavat tummat melkein mustat diabasijoukot, jotka ovat tunkeutuneet hietakiven läpi ja osaksi säilyneet mahtavissa vuorissa. Sellaisia ovat esim. Valamon saaret ja Mantsinsaari, joista erittäinkin on tullut kuuluisaksi Pyhityssaari (kohoaa 40 m korkeuteen Laatokan pinnasta) jylhien äkkijyrkkien diabasiseiniensä kautta. Näitä vielä tuntuvasti nuorempi on se purkautunut vuorilaji (ijoliti), josta Kuusamossa Iivaara (noin 460 m korkea), Penikkavaara ja Ahvenvaara ovat muodostuneet.

Täten on siis syntynyt Karjalan kiinteä vuoriperusta. Tämän jälkeen ei ole tapahtunut poimuutumisia eikä tulivuorien purkauksia, mutta todenmukaisesti siirroksia ja vajoamisia paljon myöhemminkin, ehkäpä vielä maajään suunnattoman painon alla, tai vielä, vaikkakin verrattain vähäpätöisiä tämänkin ajan jälkeen. Niin paljon kuitenkin tiedetään, että meren ja maan väliset korkeussuhteet ovat olleet monien muutoksien alaisina. Niinpä oli esim. paleozoisen eli vanhan ajan varhaisimpana, n. s. kambrisena, aikana osa Etelä-Karjalaa veden alla, jolloin sinne kerrostui eräs savilaji, joka ihmeellistä kyllä on monin paikoin suuresta ijästään huolimatta pysynyt pehmeänä. Karjalan kannaksella muodostaa tämä savi kovettuneempina muunnoksina sisuksen useissa nuorempien kerrostumien peittämissä kummuissa. Kiviniemen koskessa on Vuoksi saanut nähtäville tätä savea.

Näitten aikojen jälkeen ei siis ole enään mitään vuorenmuodostuksia tapahtunut Karjalassa. Sen sijaan ovat tasottavat voimat työskennelleet. Me olemme ennen nähneet, että jo esikambrisena aikana vuoriperustan tasottuminen tapahtui vähintäin neljässä eri jaksossa: Kuinka äärettömien aikamäärien kanssa me olemme nyt tekemisissä, käy selville siitä, että otaksutaan kunkin tuollaisen aikajakson käsittäneen miljoonia vuosia. Kambrisen ajan jälkeen aina jääkauteen saakka on tuota vuoriperustan tasottumista yhä jatkunut. Voinee kuitenkin ajatella, että jotkut osat Karjalaa tälläkin aikaa olivat meren peitossa ja että sinne syntyneet kerrostumat ovat myöhemmin kuluneet.

Karjalan laaksomuotoja on siksi vähän tutkittu, ettei saata varmuudella osoittaa sen pitkän ajanjakson jokilaaksoja, jolloin suurin osa tästä maasta kohosi kiinteänä mannermaana merestä, mutta uskottavaa on, että sellaisia löytyy, jos kohta siirrokset ovat voineet monin paikoin pirstoa ne, sillä sellaisiahan löytyy, kuten on ennen mainittu, verrattain paljon ja ovat juuri ne monesti suuressa määrin vaikeuttaneet vanhojen vuorimuotojen tutkimista.

Moni suuri järviallas ja alava maakaistale Karjalassa saa synnystään kiittää siirroksia. On ajateltu Vienanmeren altaan olevan siirroksien välissä vajonneen maa-alueen ja erittäinkin voi näin sanoa Kanta-

lahdesta, joka on verrattain syvä (yli 200 m). Äänisjärven altaan reunamat ovat myöskin siirroksien rajoittamat. Kaunis esimerkki vajoamishaudasta on Seesjärvi. Erittäin sen pohjoisrannalla näkee jyrkkiä siirrosseinämiä, kohoten aina 250 m korkeuteen meren pinnasta ja 133 m Seesjärven pinnasta, joita tosin nykyään rapautuminen ja muut hävittävät voimat ovat jossain määrin pyöristäneet. Rantaviivan suora kulku myöskin osaltaan todistaa siirroksen tapahtumista ja järven pohjoisosassa olevat yksinäiset korkeavuoriset saaret näyttävät pienemmiltä horsteilta. Vajoamisen kautta on kai ainakin Uikujärven pohjoinen osa syntynyt; eteläinen onkin matalampaa ja rikasta saarista. Uikujärven pinta on vaan 87 m meren pinnan yläpuolella, kannas sen ja Seesjärven välillä 100—150 m. Laatokan pohjoisosa asettuu luontonsa puolesta Äänis- ja Seesjärven pohjoisten osien välille. Sen allas on syntynyt siten, että osa maakamarasta on vajonnut. Sen pohjoinen osa, jonka pohja ulottuu syvemmälle kuin Suomenlahden (suurin mitattu syvyys 260 m) muodostaa ikäänkuin suorakulmaisen leikkauksen alkuvuoren tasoon ja sen jyrkät rannat osoittavat vajoamisen tapahtuneen verrattain myöhään.

Useimmat suurimmat siirrokset näyttävät sattuneen tertiäriaikana, siis geologisesti katsottuna juuri vähää ennen suurta jääkautta.

On jo ennen näytetty (I, s. 14), mitä tuo suuri jääkausi vaikutti Karjalan vuoriperustaan ja kuinka se siirsi irtonaiset maalajit. On varmaa, että Karjalan korkeussuhteet tänä aikana tuntuvasti muuttuivat. Aina Moskovassa ja Nischnij Novgrodissa saakka on tavattu Viipurin rapakivialueen erratisia lohkareita ja idässä päin Vjatkasta saakka on löytynyt Äänisjärven rannoilta peruisin olevaa jotunilaista hiekkakiveä j. n. e. Tiedämmehän, että laaksot ovat täyttyneet yli sadankin metrin paksuisilla morenijoukoilla, jotka jää on kulettanut pohjoisesta.

Karjalassa löytyy paljon seutuja, joissa jääkauden kerrostumat ovat siihen määrin vallitsevat ettei kiinteätä vuoriperustaa saa nähdä ollenkaan; niinpä esim. Valkjärven pitäjässä ei ole yhtään vuorta. Kuusamosta kaakkoon leviää monen neliöpeninkulman alalle eräs maisematyyppi matalampine morenisoraselänteineen, jotka kaikki kulkevat keskenään yhdensuuntaisesti jääuurteitten kanssa. Milloin ovat nämä selänteet hyvin lyhyitä milloin taasen monen kilometrin pituisia. Leveys on yhtä vaihteleva. Morenisoraa kaivettaessa on löydetty kiinteää vuorta näitten selänteitten sisässä ja niin on maanpinnan aaltoilu tässäkin tapauksessa näyttänyt seuraavan kiinteää vuoriperustaa.

On myöskin todistettu, että maajään uloin reuna viipyi kauan Karjalassa jään sulaessa. Sulavan jään alla vuolaissa joissa virtasi äärettömät joukot jäästä syntynyttä vettä levitäkseen sitten morenialustojen yli ja kerrostaen niille hienompaa tai karkeampaa hiekkaa. Näin ovat Karjalan laajat kankaat syntyneet.

Siellä, minne jään reuna pysähtyi pitemmäksi aikaa, on muodostunut kokonainen sarja päätemoreneja milloin pitkiksi, morenisoraa sisältäviksi selänteiksi kuten osa Salpausselkää, milloin mahtaviksi deltakerrostumiksi jäänreunan edustalla olleisiin järviin tai mereen. Salpausselkää ei voi seurata pitemmälle kuin Tohmajärven tienoille, jossa se katoaa todennäköisesti sentähden, että siitä itään olevat seudut ovat olleet jäänsulaessa maana ja jäänreuna ei ole jäänyt pitkäksi aikaa samalle paikalle. Mutta sen sijaan voi siellä täällä Karjalassa löytyä suuria jääjokien deltamuodostuksia, jotka kartalta tutkittaessa näyttävät olevan joko Suuren- tai Pienen-Salpausselän jatkeella ja niin ollen ovat todennäköisesti päätemoreneja.

Sellainen jääkauden delta on esim. Jaamankangas Höytiäisen ja Pyhäselän välillä. Sen sisäisestä rakenteesta tultiin selville kun Höytiäinen mursi uuden lasku-uoman Jaamankankaan läpi. Toinen deltamuodostuma sijaitsee Koitereen eteläpuolella. Molemmat ovat erittäin tyypillisiä kankaita kanervoineen ja komeine mäntymetsineen, siellä missä vaan tuli ei ole niitä hävittänyt.

Keskisen Karjalan suurissa erämaissa häviää sitten Salpausselän jatko laajoilta aloilta. Osaksi on seutu vielä puutteellisesti tutkittu, osaksi on se siksi korkeaa (200—250 m) ja runsasmäkistä, ettei voi odottaakaan mitään suurempia säännöllisiä äskeisten kaltaisia päätemoreneja. Vasta maan jälleen laskeutuessa ja tasoittuessa huomaa uudelleen sellaisia deltapäätemoreneja. Voisi siis otaksua jäänreunan täällä, samoinkuin Suomen Karjalassa, olleen veden alla siihen aikaan.

Erittäin laaja deltamuodostuma tahi päätemoreni löytyy Uikujärven ja -joen itäpuolella. Se ulottuu pienen Korasjärven luota Suman kauppalan lähettyville, siis aivan lähelle Vienan merta. Tämä päätemoreni vastaa luultavasti Suurta-Salpausselkää. Kaukana sisämaassa Tshirkkakemin ja Alakuittijärven rannoilla löytyy samantapaisia, vaikka tuntuvasti vähäpätöisempiä päätemoreneja, jotka lienevät Pienen-Salpausselän vastineita, jolloin kuitenkin molempien Salpausselkien välimatka täällä tulee suuremmaksi kuin Suomessa. Me tapaamme täällä sarjan päätemoreneja, jotka ulottuvat Muujärveltä yli Tshirkkakemin sekä tästä joesta itäänpäin Suopassalmelle ja sieltä vähäisen keskeytymisen jälkeen Alakuittijärven itäpuolitse kohti keskimäistä Tuoppajärveä. Tutkimatta on vielä kuitenkin, ovatko myöskin ne harjumaat, jotka lähtien Tuoppajärvestä pohjoista kohti saapuvat aina Kantalahden rannoille, katsottavat edellämainittujen päätemorenien jatkoksi. Tietämättä on myöskin, kulkevatko Uhtuan pitäjässä olevat harjut näitten delta- ja päätemorenien kanssa yhdensuuntaisesti ja kuuluvatko ne siis niihin.

Nämä suuret harjut, jotka muodostuivat maajään sulaessa, vastustavat suuressa määrin viljelyksen levenemistä. Monesti karjalainen koet-

taessaan yksinkertaisilla maanviljelyskeinoillaan saada harjua viljelykseen, onkin tämän kautta muuttanut hienon hiekan lentohiekaksi. Monin paikoin on myöskin luonto itse synnyttänyt lentohiekkakenttiä, mutta useimmin on ihminen sitä tässä työssä auttanut hävittämällä metsiä. Sellaiset lentohiekkakentät ovat hyvin tavallisia juuri mainittujen harjumuodostumien lähettyvillä tai suorastaan niillä. Varsinaisia lentohiekkakinoksia löytyy tuskin missään, mutta kyllä lentohiekkakumpuja eli oikeammin pieniä kasoja, joita tuuli usein muuttelee. Paremmin kuin ihminen viihtyy poro avoimilla harjuilla erittäinkin pohjoisessa, jossa jäkäläkasvullisuus on rikkaampi. Villiporo on näitä harjuja myöten tullut Keski-Karjalaan, jossa se on joutunut halutuksi metsäriistaksi. Hirvi pysytteleiksi sitävastoin lehtevimmissä vaara-seuduissa.

Erittäin huomattavat ovat karjalaisessa maisemassa myöskin vierinkiviharjut, jotka siellä ovat yleensä komeammat ja yhtenäisemmät kuin Suomessa. Vierinkiviharjut muodostuivat jääjokien suuaukkoihin siitä ainehistosta, jonka joet kulettivat mukanaan. Kun aukot jään sulaessa vetääntyivät taaksepäin tai painautuivat sivuille jatkui harju yhteen tai toiseen suuntaan. Nämä joet ovat kulettaneet mukanaan ja laskeneet Karjalan mailla vallan äärettömiä vierinkivi-sorajoukkoja. Tshirkkakemi katkaisee erään tuollaisen pitkän harjun, Viihtyssyrjän, ja paljastaa siten sen sisimmän rakenteen. Koko tuon n. 40 m joen pinnasta kohoavan harjun keskuksen muodostavat päänkokoiset pyöristyneet kivet. Toisin paikoin ovat harjut hienompaa ainehistoa. Milloin kulkevat ne suoraan eteenpäin uurteiden suunnassa (siis Etelä- ja Keski-Karjalassa enimmäkseen luoteesta kaakkoon, Pohjois-Karjalassa enemmän lännestä itään) milloin heittäytyvät ne lakkaamatta sivuille muodostaen kokonaisia jonoja kumpuja ja harjuja, milloin taasen yhtyy niihin vinosti sivultatuleva sivuharju, kuten joessa sivujoki.

Parhaiten ovat harjut muodostuneet alavammille tienoille. Siis siellä missä on päätemoreneja löytyy myöskin tavallisesti harjuja. Molemmillahan on osittain samantapainen synty ja niitten muodostuminen tapahtui siellä voimakkaimmin, missä jäätikön alainen joki laski mereen. Niinpä ovatkin pisimmät ja korkeimmat harjut Suomen Karjalassa ja Venäjän Karjalan pohjoisosissa. Asian laatuun kuuluu luonnollisestikin, että harjujen yhteydessä on yleensä laaksoja, joissa useinkin joukko pieniä järviä muodostaa kokonaisia helminauhoja. Välistä sukeltavat harjut järviin (Tolvajärvi, Megrijärvi) ja näyttäytyvät ainoastaan niiden korkeimmat kohdat saarijonoina niitten kulkiessa järven läpi.

Suomen Karjalan pisin harju on todennäköisesti Suistamo—Salmin harju, jonka kaksi haaraa alkavat jo Korpiselältä. Se on samalla Suomessa kaunein esimerkki jokimaisesti haaraantuneesta harjuryh-

mästä. Kelsimäen särkäksi sanotaan muuatta useampia kymmeniä peninkulmia pitkää harjua, joka kulkee Ilomantsin halki ja jatkuu läpi Tolvajärven. Monin paikoin voi se kauneudessa kilpailla Punkaharjun kanssa ja jollei se olisi suurimmaksi osaksi kätkettynä erämaahan, niin varmaan moni matkailija rientäisi sitä ihailemaan. Erästä sen kanssa yhdensuuntaista harjua, joka kulkee Ilomantsin itäosassa läheltä Möhkön tehdasta, nimittää kansa Orisärkäksi. Useasti on sen korkeus hyvinkin huomattava.

Pohjois-Karjalan pisimmistä harjuista mainittakoon Simananharju, joka määrää ylisen Tshirkkakemin suunnan ja joka paikottain kohoaa n. 30 m yli ympäristön; Rukajärvenharju, joka kulkee halki suuren osan Karjalaa aina Ondajärvelle saakka saavuttaen yli 20 m korkeuden; yllämainittu Viihtyssyrjä, Padanpahtasyrjä, jonka samanniminen joki katkaisee ja joka myöskin on 35 m korkuinen; pitkä Kinesyrjä, joka tulee aina 30—40 korkuiseksi ja muodostaa hyvän ja kuivan tien Suopassalmen ja Koivuniemen suurien kylien välille; sekä Haikola—Paanajärven harju, joka kulkee halki äärettömien suomaitten.

Venäjän Karjalan eteläosassa löytyy pitkiä harjuja Äänisjärven länsipuolella ja Uikujärven ympärillä.

Kun meri on huuhdellut sekä harjuja että päätemoreneja, ainakin suurimmaksi osaksi, niin ovat sen allot irroittaneet niistä suunnattomia määriä hiekkaa, joka on sittemmin laskeutunut ympäristöön. Sillä tavoin ovat ennestään laajat kangasmaat yhä vaan suurenneet, samalla kun harjut alenivat ja niiden jyrkät seinämät kävivät yhä loivemmiksi. On epäilemätöntä, että niin hyvin harjut kuin päätemorenitkin ovat suuressa määrin vaikuttaneet Karjalan vesistöihin. Monin paikoin on vesi sentään kyennyt murtautumaan harjujen poikki ja saanut kulkunsa siten suunnatuksi enemmän luonnollisen kaltevuuden mukaan.

Maajään sulamisen jälkeen oli suuri osa Suomen Karjalaa ja melkein koko pohjoinen Venäjän Karjala sekä tuntuva osa Keski-Karjalaa veden alla. Mereen laskeutui suuret määrät hienoa hietaa ja kauemmaksi savea, joka asettui kerroksittain jokaiselle harjulle ja saa siitä nimen kerrossavi. Sellaiset kerrostumat täyttävät Karjalassa lukuisia syvänteitä ja ovat antaneet erittäin luonteenomaisen piirteen sille leveälle Vienan meren rannikon edustalla olevalle vyöhykkeelle, jota nykyään peittävät äärettömät suot. Ei ole epäilystäkään siitä, ettei näitä alavia maita voisi viljellä; ja vastaisuudessa Venäjän Karjalan väestön lisäännyttyä moninkertaiseksi täytyneekin sen oppia niittyviljelyksen ja meijeritalouden avulla hankkimaan itselleen rikkauksia ja asumapaikkoja, sillä nykyäänkään eivät laihojen viljavainioiden tuotteet yksinään riitä kansalle elatukseksi, vaan täytyy mennä muihin töihin toisille paikkakunnille (tavallisesti kaupantekoon) tahi sitten siirtolaisuuden kautta vähentää väenpaljoutta saadakseen välttämättömän tarpeellisen ylläpidon.

Jääkauden aikuisen hiedan ja saven muodostamaa maavyöhykettä jatkavat rantaanpäin nuoremmat kerrostumat. Täten voi helposti ymmärtää, miksi Venäjän Karjalan Vienanmereen viettävä rannikko on matalapohjaista ja alavaa. Siellä täällä voi se olla pirstaantunut kuten Virolahden rannikko tai saattaa sillä löytyä lentohietakinoksia niinkuin Uudellakirkolla, mutta missään tapauksessa se ei muodosta kauniita vuonomaisia lahtia ja vuorisia maakielekkeitä, jollaisia on Laatokan, Äänis- ja Seesjärven Karjalan puoleisilla rannoilla.

Maankohoamista jatkuu yhä Karjalassa, muttei ollenkaan samassa määrin kuin Suomessa esim. Pohjanlahden rannalla. Enimmän näyttää sen sisimmät osat kohoavan. Sen kautta vesi aivan kuin kallistuu järvistä, jotka sen tähden saavat uusia parempia laskujokia. Joskus voi kuitenkin käydä niin, että suurempi kohoaminen tapahtuukin laskujoen luona, jolloin veden kulku tulee estetyksi kuin padolla ja järven rantamat alkavat muuttua suomaisiksi. Niinpä on esim. Höytiäinen joskus tullut sillä tavoin suletuksi, sillä kun v. 1859 järveä laskettiin tuli esille vanhan metsän jätteitä, joka siis joskus on kasvanut tämän järven pohjalla.

Voidaan kysyä, eikö sitten täällä, kuten muissa maissa, juokseva vesi vaikuta mitään pinnan muovailemiseen ja sen korkokuvan syntyyn. Kyllä tietenkin, vaikka suuremman erosionin (liikkuvan veden syövä voima) on täytynyt toimia niin kauan aikaa sitten, että sen jäljet suurimmaksi osaksi ovat hävinneet. Onhan luultavaa, että saattaisi löytyä vanhoja erosionilaaksoja, vaikkei niitä ole läheskään aina helppo tuntea, sillä ne voivat olla siirrosten särkemiä ja osaksi täyttyneet morenilla, jääkauden jälkeisellä hiekalla ja savella tahi myöhemmin muodostuneella turpeella. Ehkäpä monella Laatokan ja Äänisjärven vuonomaisella lahdella on todellakin ollut samanlainen synty kuin vuonoilla s. o. ovat muodostuneet syvälle kulutettuihin erosionilaaksoihin. Siinä tapauksessa voi jään ajatella puhdistaneen ne. Tunnettuahan myöskin on, että jää monin paikoin on synnyttänyt laaksoja ja syvennyksiä maahan kulettamalla pois rikkilouhiintuneita vuoria tahi varhaisempien aikojen irtonaista rapautumissoraa.

Meidän päivinämme on veden kuluttava vaikutus voimakas, jos kohta se on kohdistunut pääasiassa irtonaiseen perustaan. Karjalan kannaksella löytyy monin paikoin syviä erosionileikkauksia ja Etelä-Karjalan pehmeisiin savikerroksiin ovat joet syöneet hyvinkin selviä erosionilaaksoja. Ainoastaan lukuisissa koskissa pääsee veden kuluttava voima tuntuvammin vaikuttamaan vuoriperustaan. Tämän näemme esim. Imatrassa ja Uikujoen Niskakoskessa, joissa on syviä uomia syöpynyt kallioon ja lukuisia koskihiidenkirnuja muodostunut.

J. E. Rosberg.

2. Karjalan vesistöistä.

Karjalaisen alueen maantieteellinen erikoisasema kuvastuu myös sen vesistöissä. Karjalassa emme tapaa pitkiä, järvettömiä jokialueita emmekä myös yhtäjaksoisia, laajoja järvireittejä, vaan sen sijaan tuhansia suurempia ja pienempiä järviä, joita yhdistävät toisiinsa mitä erilaisimmat, useinkin hyvin koskirikkaat joet. Tämä alue käy maantieteellisessä suhteessa yhä mieltäkiinnittävämmäksi siitä syystä, että Vienan- ja Itämeren välinen vedenjakaja kulkee sen halki, osittaen sen kahteen suureen vesistöalueeseen. Eteläisempään, Itämereen viettävään, kuuluvat Pohjois-Euroopan suurimmat sisäjärvet, Laatokka ja Äänisjärvi. Mutta yleensä on vedenjakajan pohjoispuolella tuntuvasti enemmän suuria ja keskikokoisia järviä kuin eteläpuolella.

Selvimmän kuvan Karjalan järvien suuruussuhteista ja laadusta antaa oheenliitetty taulukko, johon järvet on järjestetty pinta-alojensa laajuuden mukaan:

	Nimi	Pituus km	Leveys km	Pinta-ala km²	Korkeus y. m. p. metreissä
	Laatokka	207	130	18004	5
	Äänisjärvi	235	81	9751,6	34
	Orivesi (ynnä Pyhäselkä ja -järvi)	—	—	1580,3	78
	Seesjärvi	45	39	1246	117
5	Pielisjärvi	100	40	1094,9	94
	Tuoppajärvi	80	32	1065,1	—
	Uikujärvi	54	29	861	85
	Koutajärvi	—	—	584,2	—
	Pääjärvi	—	—	559,9	92
10	Keski-Kuittijärvi	41	22	493	—
	Höytiäinen	41	15	456	87
	Kieretti	—	—	404,3	—
	Sandalajärvi	—	—	296,3	—
	Ylä-Kuittijärvi	62	10,5	291	—
15	Tuulijärvi	45	12,5	279,9	—
	Enkijärvi	36	13	273,8	—
	Kivijärvi	31,5	12,5	244,9	192
	Lieksa	37,5	16	241	—
	Ala-Kuittijärvi	28	10,5	237,5	—
20	Tiiksjärvi	—	—	234,5	—
	Njuokkijärvi	34	15,5	206,2	128
	Pistojärvi	26	18	204,8	—
	Koitere	22	16,5	203,5	145
	Ondajärvi	32,5	9	178,9	117
25	Jänisjärvi	30	15	177,4	67
	Viinijärvi	22	18	144,3	84

Karjalassa on siis 23 järveä, joitten pinta-ala on yli 200 km² — näitten joukossa ei ole vielä Tervanto- eikä Säämjärvi, joitten suuruutta allekirjoittanut ei tunne — ja pienempiä järviä on alueella monisatakertaisesti. Onhan yksin Aunuksen läänissä yli 2000 järveä. Ei ole epäilemistäkään, ettei Karjala ole Europan ja ehkäpä koko maailmankin järvirikkain seutu, mutta sitä kummallisempaa on, että se on niin vaillinaisesti tutkittu juuri tässä suhteessa. Useimmat sen järvet ovat vain nimiltään tunnettuja; ainoastaan muutamia on tieteellisesti tutkittu. Senpätähden ei voikaan antaa täydellistä kuvausta niistä, vaan täytyy, esim. syvyyssuhteista puhuttaessa, rajoittua selostamaan vain muutamia huomattavimpia järviä.

L a a t o k k a jakaantuu syvyytensä puolesta kahteen jyrkästi erilaiseen osaan, joista eteläinen on hyvin matalaa (10—100 m) ja pohjoinen taas syvää (100—260 m), täynnä suuria hautoja ja niitten reunoilla kohoavia, korkeita horsteja. Kolme suurta syvännettä sieltä tapaamme: matalin (252 m) on Kurkijoen edustalla, sitä lähellä sijaitsee Jaakkiman lahden suulla oleva hauta, joka saavuttaa suurimman syvyyden (260 m), mutta melkeinpä yhtä syvä (258 m) on kolmaskin laskeuma, sijaitseva Sortavalan ja Valamon välillä.

Ä ä n i s j ä r v i muistuttaa syvyyssuhteiltaan paljon Laatokkaa. Senkin eteläosa on matalaa — enimäkseen 20—50 m — keskiosa jonkun verran yli 50 m, kun sen sijaan luoteisosassa pitkien, vuonomaisten lahtien suulla vajoaa luoti jopa 124 m ja vielä Suurlahden pohjukassa tapaa 80 m syvyyden.

S e e s j ä r v i k i n on syvintä luoteisosassaan (99 m). Seuratessa pohjoisrantaa on yleinen syvyys 50—90, etelärannalla taas huomattavasti pienempi.

Sikäli kuin tunnetaan, ovat Karjalan muut järvet edellisiä tuntuvasti matalammat, mikä onkin luonnollista, koska ne ovat niitä aika lailla pienempiäkin. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin P a a n a j ä r v i, joka ansaitsee tulla mainituksi muista eroavan laatunsa tähden. Se on pieni ($22,_8$ km²) syvälle reunavuorten väliin jäänyt, kapeahko ($0,_{78}$—$1,_{46}$ km) ja suhteellisesti pitkä ($23,_5$ km) jäte muinaista vuonoa. Siitä muistuttavat järven syvyyssuhteetkin. Sen länsiosassa on useampia, yli 100 m syviä kuoppia, joista keskikohdalla oleva painuu aina 128 m vedenpinnan alle. Sen itäpuolella on matala kynnys, joka sulkee järven toiseen päähän suuren syvänteen.

Karjalan järvissä ei vedenpinta kuitenkaan säily aina samalla korkeudella, vaan se yhtämittaa v a i h t e l e e. Silti ei ole tosi kansassa vallitseva usko, että vedenpinta muka 7 v. yhtämittaa nousisi ja saman ajan jälleen laskisi. Järvien vedenpinnan korkeus riippuu suorastaan silloisen ja edellisen vuoden ilmastoseikoista — sateesta, kosteudesta tuulista, haihtumisista y. m. s. — ja kun näiden muutoksia ei vielä ole

voitu todistaa jaksollisiksi, ei järvienkään vedenpinnan vaihteluissa esiinny mitään varmaa, pitempiaikaista säännöllisyyttä. Tosin vuosittain Karjalankin vedet lumen sulamisen tähden keväisin tulvivat ja syyspuoleen taas kesäisen, runsaan haihtumisen tähden alenevat, mutta sehän on aivan toista kuin luuloteltu, monivuotinen jaksollisuus. Tämä vuosivaihtelu on eri järvissä erilainen aina sen mukaan, mikä asema on järvellä koko vesistöön nähden. Suurin ja aikaisin on kevättulva vesistöjen latvajärvissä, mutta mitä kauemmaksi tulva-aalto ehtii, sitä vähäpätöisemmäksi se käy, sillä matkan varrella olleet järvet ovat toimineet tulvan tasoittajina. Sentähden että Karjalassa on runsaasti järviä, ei tulva siellä voi koskaan kehittyä niin vaaralliseksi kuin esim. Pohjanmaalla. Muutamia numeroarvoja, jotka kuvaavat pinnanvaihtelujen laatua, voi tässä esimerkin vuoksi mainita. Ne ovat Laatokasta, sillä se on tässä suhteessa parhaiten tutkittu. 50 vuoden aikana on korkeimman ja alhaisimman vedentilan väli 232 sentimetriä,

suurin	vuosivaihtelu	(v. 1899)	132 sm.
pienin	,, ,,	(v. 1887)	34 ,,
keskiarvoinen	,, ,,		78 ,,
suurin yhtämittainen kohoaminen			30 ,,
pisin yhtämittaa vallinnut tyyni			9 vrk.

Korkeimmillaan on Laatokan vesi kunakin vuonna keskiarvoisesti kesäkuun 8 p:nä ja alhaisimmillaan samoin keskiarvoisesti joulukuun 25 p:nä.

Kuuluisa on Karjala kauneista järvistään, mutta maailman kuuluksi se on tullut mahtavien koskiensa kautta. Sadattuhannet matkailijat ovat rientäneet ihailemaan niiden valtavia näkyjä, mutta vähänpä on niitäkin tieteellisesti tutkittu. Erittäinkin koskee tämä Vienan- ja Aunuksen Karjalan tuhansia, nimeltään monesti hyvinkin tunnettuja koskia, kuten Usmankoskea, Kivakkaa, Kivatsua, Porokoskea ja Hirvasta, puhumattakaan muista. Sentähden täytyy pakostakin jättää Venäjän puoleiset kosket käsittelemättä ja luoda lyhyt katsaus Suomen Karjalan koskiin.

Vuoksen kautta virtaa Laatokkaan Salpausselän poikki suurin osa Savon ja Karjalan vesiä. Vuoksen sadealue on 67345 km² laaja ja siksi on luonnollista, että Vuoksessa on maakunnan mahtavimmat kosket. Niitten kauneutta on jo tässä teoksessa aikaisemmin kuvattu (ks I, ss. 90—94 ja 98—100) mutta tulkoon tässä julaistuksi seuraava taulukko niiden suuruudesta.

Joki	Koski	Pituus m	Leveys m	Putous m	Hevos-voima*)
Vuoksi	Niskakoski	180	—	1,83— 2,65	52600
,,	Tainionkoski	550	70	5,78— 6,01	31400
,,	Linnankoski	720	170	5,46— 5,02	33000
,,	Imatra	1300	20	18,25—18,47	117700
,,	Vallinkoski	120	115	5,55— 5,75	48200
,,	Kyyrönkoski	—	—	2,7	16600
,,	Enson t. Räikkölänkoski	1160	45	8,9	31700
,,	Haikolankoski. . . .	—	—	1,2	7400
,,	Rouhialan koski . . .	1000	60	7,6	44300
,,	Kiviniemi	880	80	2,74— 3,04	33000

Saimaan vedentilan mukaan vaihtelee se vesimäärä, joka sekunnissa syöksyy Vuoksen koskista alas. Vähän veden vuosina menee esim. Imatrasta 392800 litraa sekunnissa (v. 1902), kun taas tulvavuosina tämä määrä saattaa olla kolminkertainen, niinpä v. 1899 oli vastaava luku 1206400 l.

Joskaan toiset Karjalan kosket eivät vedä vertoja Vuoksen putouksille, niin onpa niittenkin joukossa huomattavia ja osaksi kuuluisiakin koskia. Seuraava taulukko esittäköön tärkeimmät:

Joki	Koski	Putous m	Hevcsvoima
Kesk. Koitaj.	Jaaniskoski	—	1400
,, ,,	Niemiskoski	—	1100
Yl. Koitaj.	Mäntykoski	—	2600
,, ,,	Kalliokoski	—	2000
,, ,,	Kuusamonkoski	—	6100
,, ,,	Pamilokoski	—	6300
Jänisjoki	Läskelänkoski	11,7	9400
,,	Yläsahankoski	2,9	2170
,,	Vuislemankoski	3,6	2890
,,	Leppäkoski	6,2	4820
,,	Somerokoski	5,8	4580
,,	Sarkankoski	4	3140
,,	Kaarpankoski	3,9	3135
,,	Hämekoski y. m	13,8	11100

*) Koskien hevosvoimasta ei ole olemassa uusia tietoja, joten täytyy tyytyä vanhoihin, vaikkeivät ne olekkaan aivan luotettavia.

Joki	Koski	Putous m	Hevosvoima
Jänisjoki	Omosunkoski	1,3	1080
,,	Myllyojankoski	1,4	1085
,,	Kolukoski	1,9	1515
,,	Värtsilänkoski	1,3	170—1000
Uuksujoki	Ruhankoski	13	4500
Tulemajoki	Pieni Jukakoski	11,1	744
,,	Suuri Jukakoski	15,3	1132
Ilmeenjoki	Tiippasenkoski	18,7	690
Hiitolanjoki	Ketranvaarankoski	12,8	258

Viljo Pelkonen.

KARJALAN KASVILAJEISTA.

On jo, maantieteellisestä Karjalasta puhuttaessa, mainittu, että Euroopan luoteiskulma muodostaa luonnonsuhteiltaan yhtenäisen alueen, jolle on annettu nimeksi Fenno-Skandia. Tämän alueen kasvistollinen itäraja kulkee Vienanmereen virtaavan Onegan ja Äänisjärveen laskevan Vodlajoen tienoilla, nimittäin siten, että varsinainen Onegajoen laakso laajoine tulvaniittyineen, jotka ovat Fenno-Skandialle täysin vieraita kasvullisuusmuodostumia, jo kuuluu Pohjois-Venäjään, Vodlajoen laakso sen sijaan kokonaan Fenno-Skandiaan. Syvärin rannat ja tasaiset, aaltoiset maat tämän joen pohjoispuolella, niiden mukana Salmin pitäjän äärimäinen kaakkoinen kolkka, kuuluvat luonnoltaan lähinnä Pohjois-Venäjään.

Samoin kuin Fenno-Skandian läntinen osakas, Skandinaavian niemimaa, jakautuu kahteen pitkittäiseen puoliskoon, Ruotsiin ja Norjaan, samoin voidaan sen itäisessäkin puolikkaassa, »luonnonhistoriallisessa Suomessa», erottaa kaksi rinnakkaista osaa: Suomi ja Suomen itäpuolinen Fenno-Skandia, joka käsittää Venäjän Karjalan ja Kuolan niemimaan. Mistään erityisestä yhtenäisestä karjalaisesta kasvistoalueesta ei siis voi puhua; Suomen puoleinen Karjala liittyy kasvistoltaan lähemmin läntiseen Suomeen kuin Venäjän Karjalaan. Ei tietenkään ole mitään jyrkkää rajaa Suomen ja Venäjän Karjalan kasvistoalueitten välillä, eihän semmoisia voi määrätä millekään luonnolliselle alueelle. Raja vedetään jotakuinkin valtiollista rajaa pitkin; Suomen itäisin pullistuma, Suojärven seutu, kuuluu paraiten Venäjän Karjalan puolelle; siellä kasvaa esim. sinimarjainen kuusamapensas (Lonicera coerulea), joka on Venäjän Karjalan tunnusmerkillisimpiä erikoiskasveja, se kun rajan takana on yleinen etelästä Kuolaan saakka, mutta meidän puolellamme, Suojärveä lukuunottamatta, kasvaa ainoastaan Kuusamossa ja muutamissa paikoin itäisessä Lapissa.

Suomi jaetaan kasvistollisesti useihin maakuntiin, joita tietysti ei pidä luulla toisistaan jyrkästi eroaviksi eikä selvärajaisiksi. Karjalan alueella on nykyisen jaotuksen mukaan, jota ei tarvitse pitää lopullisena, kymmenen tällaista maakuntaa. Alkaaksemme rajan takaa, on

pohjoisinna, Kantalahden lounaispuolella Kieretin Karjala. Se vastaa Suomen puoleista, monista harvinaisista kasvilajeista kuulua Kuusamoa, on luonnoltaan sangen vaihtelevaa, ja pohjoisia lajeja sekä tunturikasveja siellä tapaa verraten paljon. Sen eteläpuolinen Vienan Kemijoen alue, jolle kasvitieteellisessä kirjallisuudessamme käytetään nimeä »Pomorian Karjala» taikka, nykyisemmin, »läntinen Pomoria», on yksityisiä rikasluontoisia paikkakuntia lukuun ottamatta jotenkin köyhää ja yksitoikkoista, suurimmaksi osaksi laajojen erämaitten peittämää. Sitte seuraa etelään päin rehevälehtoinen ja kasvirikas Äänisen Karjala, joka käsittää Äänisjärven vuorisen ja syvälahtisen luoteisrannikon ja sen luoteispuoleiset seudut, sekä lopuksi Äänisen eteläosasta itään Uuksun jokeen ulottuva tasaisempi Aunuksen Karjala, joka jo vastaa eteläisintä Suomea ja missä tapaammekin useita eteläisiä lajeja. Äänisjärven ja Uikujoen itäpuolella, missä meikäläisiä luonnon tutkijoita toistaiseksi vielä on käynyt sangen vähän, on pohjoisempana »itäinen Pomoria» ja etelämpänä »Äänisentakainen Karjala» — Suomen puolella vastaa köyhähköluontoista »Pomorian Karjalaa» verraten yksitoikkoinen ja lajiköyhä Pohjois-Karjala, hedelmällistä ja runsaslajista Äänisen Karjalata melkein yhtä reheväluontoinen Laatokan Karjala, johon kuuluu Laatokan vuorinen ja saaristoinen pohjoisrannikko Uuksunjoelta Käkisalmen paikkeille sekä sisämaa Jänisjärven pohjoisrantaa ja Parikkalaa myöten. Vuoksen alue idässä ja Viipurin lahden ja Kymijoen välinen rantamaa lännessä, missä merenrantakasvien ohessa kasvaa monta ainoastaan eteläisimmässä Suomessa esiintyvää lajia, kulkevat yhdessä Etelä-Karjalan nimellä. Karjalan kannaksen erikoisuutena ovat taas särkkäiset hiekkarannat niille ominaisine kasvilajeineen, ja toiseksi se Inkerin ja Suomen välisenä siltana on saanut kaakosta päin lajeja, jotka eivät ole päässeet tätä maakuntaa pitemmälle.

Kun Karjalaan kuuluu Suomen itäisin osa, esiintyy siellä luonnollisesti itäisiä lajeja, joiden varsinaiset kasvualueet ovat Fenno-Skandian itärajan takana, ja jotka muussa Suomessa ovat harvinaisemmat tai tykkönään puuttuvat sieltä. Muuttuuhan Suomen ilmasto itään päin yhä enemmän Itä-Euroopan manner-ilmaston kaltaiseksi ja siis pohjois-venäläisille kasvilajeille suotuisammaksi. Jo pelkän naapuruutensakin voimalla Pohjois-Venäjä vaikuttaa itäisen Karjalan kasvistoon. Tänne on itäisillä lajeilla aina ollut lyhin matka tulla, ja jo yksistään tämän vuoksi löydämme ainoastaan täältä sellaisiakin lajeja, joita ei ilmasto estäisi kasvamasta hyvän matkaa lännempänäkin. Eikä liene vallan mahdotonta, että monet itäiset lajit parastaikaa ovat länteen päin leviämässä, eivätkä vielä ole kerinneet pitemmälle kuin itäiseen Suomeen. — Karjalan itäisen aseman ansiota on välillisesti sekin, että siellä, varsinkin Venäjän puolella, tapaamme monta pohjoista lajia. On näet yleinen ilmiö että useat tällaiset lajit mannerilmastossa viih-

tyvät paljon alempana etelässä. Näiden pohjoisten kasvilajien rinnalla näemme Karjalan hedelmällisemmissä seuduissa useita eteläisiä, jotka Länsi-Suomesta puuttuvat tai siellä pysyttelevät etelämmässä. Juuri tämä omituinen pohjoisten ja eteläisten lajien sekotus hämmästyttää Laatokan ja varsinkin Äänisen Karjalassa lännempää tulevaa kasvientuntijaa. Osaksi johtunee tämä suorastaan Karjalan maantieteellisestä asemasta. Kasvithan leviävät maitse, ja Suomeen noustessaan eteläisten lajien, mikäli eivät ole voineet käyttää hyväkseen lounaista saaristosiltaa, täytyy kiertää Suomenlahden ja Laatokankin itäpuolitse. Vielä enemmän Karjala saanee eteläisistä lajeistaan kiittää monien seutujensa verrattain suurta hedelmällisyyttä, mihin taasen on syynä niiden kalkkiperäisyys. Kalkki sinänsä ei suinkaan aina ole hedelmällistä, mutta meillä, missä maa yleensä on kalkista perin köyhää, kovaa graniittia tai karua hiekkaa, kalkkiperäisyys aina merkitsee tavallisesta poikkeavaa maanlaatua, hedelmällisyyttä ja suotuisia elinehtoja, ja siksipä monet eteläiset lajit, vaikkapa ne Keski-Euroopassa eivät olisikaan kalkinvaatijoita, meillä kasvavat ainoastaan kalkkiseuduissa. Tämä koskee suuressa määrin itäisiäkin lajeja, niistäkin monet löytyvät ainoastaan ja säännöllisesti kalkkiperäiseltä maalta; eroohan sitäpaitsi Pohjois-Venäjä Suomesta suureksi osaksi juuri runsaamman kalkkipitoisuutensa kautta. Myöskin Lounais-Suomessa on kalkkiperäisiä tai muutenkin hedelmällisiä seutuja, ja niin on sielläkin paljon eteläisiä lajeja, enimmäksi osaksi toisia kuin idässä, siellähän ilmasto kaikkein eniten eroaa itäsuomalaisesta, mutta näin selviää se ensi huomaamalta oudoksuttava seikka, että jotkut lajit meillä kasvavat ainoastaan uloinna lounaassa ja uloinna kaakossa.

Kun kerran Karjala ei ole mikään yhtenäinen kasvistollinen kokonaisuus, emme luonnollisesti voi mainita mitään kasvilajia, joka olisi erikoinen kaikelle Karjalalle muun Suomen vastakohtana. Koko itäisemmälle Suomelle luonteenomaisina lajeina voidaan mainita pientareita peittävä, valkokukkainen paimenmatara (Galium mollugo), punainen nurmikaunokki (Centaurea phrygia) ja ahorinteitten karvainen maitiainen (Leontodon hispidus). Kaikkia näitä kasvaa kyllä läntisessäkin Suomessa, paikoin paljonkin, mutta idempänä niitä on runsaammin, ja huomaavat niitä muutkin kuin kasvien tuntijat. Isolehtinen komea ukonhattu (Aconitum lycoctonum), jonka sininen kukkaterttu kohoo miehen pituutta korkeammalle, kasvaa Venäjän puolella Kuolaan asti, mutta tulee rajan poikki ainoastaan Laatokan rantaseuduille, missä se muheamultaisissa lehdoissa runsaana kasvaen ensimäisenä pistää muualta tulevan luonnontuntijan silmään. Eteläisemmässä Venäjän Karjalassa rehoittaa niityillä vaaleanpunainen konnantatar (Polygonum bistorta), jota Suomen puolella ei näe ensinkään, paitse joskus puutarhassa koristuskasvina, ja tievieriä ja rinnemaita peittää

pensaikkona Karjalan ruusu (Rosa acicularis), joka kyllä ulottuu länteen Pohjois-Ruotsiin saakka, mutta jo Suomen Karjalassa käy harvinaiseksi. Näihin runsaana esiintyviin erikoislajeihin kuuluu vielä sinikuusama (Lonicera coerulea), jonka jo alussa mainitsimme. Kaikista tässä luetelluista ainoastaan nurmikaunokki, Karjalan ruusu ja sinikuusama ovat varsinaisia itäeurooppalaisia lajeja, muut kasvavat kaikessa Keski-Euroopassa, ukonhattu lisäksi Skandinaavian tuntureilla Ruijaan saakka, vaikkapa ne meillä esiintyvätkin itäisinä.

Kun koko Karjala kerran kuuluu samaan kasvistoalueeseen kuin läntinenkin Suomi, ovat Karjalan yleiset kasvilajit yleisiä muussakin Suomessa. Karjalalle erikoiset lajit ovat täälläkin harvinaiset tai kasvavat runsaammin ainoastaan joissakin erikoisluontoisissa seuduissa, joten ne enimmäkseen ovat tutut ainoastaan varsinaisille kasvientuntijoille. Itäisten lajien joukosta voimme ensinnäkin erottaa ryhmän, mihin kuuluu verraten pohjoisia lajeja, jotka kasvavat kautta koko Siperian ja Pohjois-Venäjän ja usein Itä-Suomen lisäksi myös Pohjois-Suomessa tai Lapissa. Näihin kuuluvat jo parikin kertaa mainitut sinikuusama ja Karjalan ruusu, lisäksi esim. mukulakirveli (Chaerophyllum bulbosum * Prescottii), jonka juurimukuloita kehutaan hyviksi syödä, ja joka Lapissa kasvaa viljelysmaissa Tornion joelle saakka, mutta etelämmässä pysyy rajan takana, isokukkainen pulska neilikka (Dianthus superbus), joka on tuttu pohjoispohjalaisillekin, ja siperialainen sinivalvatti (Mulgedium sibiricum), jonka paitse Pohjois-Suomessa tapaa Suomenkin Karjalassa ja joskus lännempänäkin. Näitten verrattain laajalle levinneitten lajien ohessa tapaa tietysti rikasluontoisissa suotuisissa seuduissa vielä muitakin, mainittakoon eteläisemmän Venäjän Karjalan rehevistä korpimetsistä Siperian lillukka (Rubus humulifolius). Myöskin Vienanmeren rannoilla esiintyy joitakuita erikoisia lajeja, esim. iso, leveälehtinen pohjoinen pärskäjuuri (Veratrum Lobelianum) sekä muuan putki, joka käy nimellä Fischerin tuholatva (Cenolophium Fischeri; yleisen levenemisensä puolesta se ei kuulu tähän vaan seuraavaan, eteläis-itäiseen ryhmään), ja Fenno-Skandian äärimäisillä itärajoilla, Äänisen ja Uikujoen takaisissa maakunnissa, kohtaamme rajantakaisen kasviston etujoukkoja, muun muassa lehtikuusen ja puutarhoistamme tutun korkean kukonkannuksen (Delphinium elatum). Mainita ansainnee vielä Siperian humala (Atragene alpina v. sibirica), joka kasvaa Äänisjärven saarilla asti, ainoa köynnöskasvi, jonka voimme sanoa kasvistomme jäseneksi.

Edellisiä vähän eteläisempi on Saksan hanhenjalka (Potentilla thuringiaca * Goldbachii), sortavalaisten kasvinkerääjäin hyvä tuttava ja kenties verrattain myöhäinen tulokas, se kun Karjalassa — Äänisjärven pohjoisessa niemistössä, Aunuksessa ja Sortavalassa — kasvaa etupäässä kylätienoilla ja muusta Suomesta on otettu joskus satunnaisena.

Se on tavallaan siltana juuri puheena olleesta pohjoisesta ryhmästä eteläisempään itäisten lajien ryhmään, jonka edustajat muualla kasvavat enimmäkseen itäisessä Keski-Euroopassa ja sieltä itään, ja jos ulottuvat Skandinaaviaan, pysyvät siellä paljon etelämmässä kuin meillä. Tähän ryhmään kuuluu jo mainittu nurmikaunokki sekä tummamarjainen tuhkapuu (Cotoneaster vulgaris * nigra), joka Venäjän puolella nousee Jäämeren rannoille asti, mutta Suomen puolella pysyy Laatokan Karjalassa (löydetty myös Suursaarelta). Venäjän Karjalan lajeista ansaitsee mainita Siperian nauhus (Ligularia sibirica), joka siellä kasvaa monin paikoin kalkkiperäisillä seuduilla. Tähän kuuluu myös Laatokan saaristolle luonteenomainen jäykkälehtinen laukka (Allium strictum), joka siellä rantavuorten, riuttojen, pengermillä joskus kasvaa niin runsaana, että sitä kuuluu kootun ruohosipuliksi, mutta jota ei ole missään muualla Fenno-Skandiassa. Se kasvaa Laatokan saarilla eristettynä, kaukana varsinaiselta kasvualueeltaan ja lienee se, samoin kuin jotkut muutkin tämän ryhmän lajit, pidettävä jätteenä ammoin menneiltä ajoilta, jolloin Karjalan ilmasto oli enemmän nykyisen Keski-Venäjän ilmaston kaltaista, ja jolloin se voi levitä tänne sen välimaan poikki, mistä se sittemmin on hävinnyt.

Sortavalan kasvinkerääjöille tuttu mykerösara (Carex cyperoides), joka muussa Euroopassa ulottuu sangen pitkälle länteen, mutta Fenno-Skandiassa kasvaa vain kaakkoisemmassa Suomessa, varsinkin Laatokan rannoilla, johtaa meidät eteläis-itäisistä lajeista sellaisiin varsinaisesti eteläisiin, jotka Suomessa esiintyvät etupäässä tai ainoastaan alueemme itäosissa. Mainitsimme jo aikaisemmin laajimmalle levinneet tällaiset (paimenmatara, karvainen maitiainen, ukonhattu, konnan tatar). Niihin kuuluu myös kaksi Laatokan rantojen luonteen omaista vesikasvia, komea sorsimoheinä (Glyceria aquatica) ja iso sorsanputki (Sium latifolium). Edellinen rehoittaa Laatokan rannoilla suojaisissa rantavesissä yleisenä ja runsaana, tiheää ja rehevää ruovikkoa muodostaen, Äänisen tienoilla sitä on vähemmän ja Lounais-Suomessa tuskin muuten kuin alkuaan ihmisen viljelemänä. Jälkimäinen, sorsanputki, kasvaa Venäjän puolella monin paikoin runsaana vielä »Pomorian» Karjalassa, Suomessa se pysyy Laatokan rantaseuduissa (on löydetty myös Kavantsaaresta, s. o. Laatokan muinaisen laskureitin varrelta!). — Erikoisen suotuisissa seuduissa tapaamme luonnollisesti enemmän eteläisen kasviston etujoukkoja; niinpä kalkkirikkaassa Ruskealassa ja eteläisemmän Venäjän Karjalan reheväluontoisemmissa tienoissa kasvaa iso ja hienolehtinen akileiaängelmä (Thalictrum aquilegiifolium). Mainittakoot vielä isokukkainen ja usein koristuskasvina viljelty ukonkello (Campanula latifolia), joka on löydetty luonnonvaraisena Ahvenanmaalta ja muutamista paikoista eteläisestä Karjalasta — sekä Suomen että Venäjän puolelta — sekä kimalaisorho (Ophrys myodes), joka luon-

nonhistorialliselta alueeltamme tunnetaan Ahvenanmaalta ja Mundjärjärveltä Äänisen Karjalasta.

Jotkut eteläiset ja itäiset lajit ovat yrittäneet Suomeen Karjalan kannasta myöten pääsemättä tätä maakuntaa pitemmälle; osittain Karjalan kannas saa näistä erikoiskasveistaan kiittää rantojensa hiekkasärkkiä. Mainitsemme tässä ainoastaan kangasvuokon sukulaisen, ahojen kylmänkukan (Pulsatilla pratensis) sekä hiekkasärkille luonteenomaisen, maidonkarvaisista oksistaan helposti tunnettavan, itäisen härmäpajun (Salix acutifolia).

Mainitsimme jo, että Karjalassa eteläisten kasvien ohessa ja joskus aivan kirjaimellisesti niitten rinnalla tapaa pohjoisia lajeja. Nekin kasvavat täällä, samoin kuin puheena ollut jäykkälehtinen laukka, eristettyinä ja kaukana varsinaisilta asuinaloiltaan, ja nekin ovat samoin kuin se ja kait useat eteläisetkin lajit muistoja menneiltä ajoilta, mutta vielä paljon ammoisemmilta kuin lämpimäin aikojen todistajat. Ne ovat tähteitä siitä kasvistosta, joka jääkauden jälkeisenä kylmänä aikana oli maassamme vallalla. Tällaisia pohjanperän kasveja ovat Laatokan Karjalan kasvinkerääjille tutut kivirikot, mätäsrikko (Saxifraga caespitosa) ja lumirikko (S. nivalis), joita löytää Laatokan ja Äänisjärven rantavuorilta ja kallioilta, jälkimäistä muutamilta Pohjois-Karjalankin korkeilta vaaroilta, esim. Kolilta. Kaikista merkillisimmät näistä ovat sievä sinilatva (Polemonium humile v. pulchellum), jota kasvaa runsaastikin pohjoiseen Äänisjärveen pistävän niemistön hiekkarannoilla, mutta sitten on lähimpää tavattu vasta Jäämeren rannikolta (tai kenties, Jäämeren rannoilla kasvava muoto kun näet ei ole aivan sama, luultavasti toistaiseksi varmasti vasta Altailta), ja Siperian hanhikki (Potentilla sibirica), joka Euroopasta tunnetaan ainoastaan Uralista, Novaja Semljasta ja yhdeltä Sortavalan saariston riutalta. — Jotkut Karjalan pohjoisista jätekasveista ovat samalla varsinaisia alppi- tai ainakin vuoristokasveja. Soma harmaalehtinen, valkokukkainen tunturihärkki (Cerastium alpinum) esim. kasvaa kaikilla Euroopan alpeilla ja tuntureilla etelästä aina Lappiin saakka. Karjalasta sen löytää samoilta seuduilta ja samanlaisilta paikoilta kuin äsken mainitut kivirikot, toiset tällaiset lajit suosivat suoniittyjä, niin esim. tunturiyökönlehti (Pinguicula alpina) ja tunturilääte (Saussurea alpina). Edellinen laskeutuu Äänisen Karjalaan, jälkimäinen Aunuksen ja Laatokan Karjalaan saakka, molemmat ovat yleis-eurooppalaisia alppi- ja tunturikasveja.

Kun jääkauden jäät ilmaston lämmetessä väistyivät pohjoiseen, jäi enin osa maatamme meren peittoon, ja kun maa sitten kohosi ja Suomi saaristosta jälleen muuttui mantereeksi, jäi vielä pitkäksi aikaa Äänisjärven ja Laatokan yli kulkeva salmi yhdistämään Suomen lahtea Vienanmereen. Näiltä meriajoiltakin on näitten järvien rannoilla muis-

toja, joskin vain heikkoja. Niitä ovat hiekkasärkille luonteenomaiset rantavehnä (Elymus arenarius) ja merinätkelmä (Lathyrus maritimus), niihin kuuluu myös rantakallioiden siro nyyläharikko (Sagina nodosa), vaikkapa viimemainittu kasvaa monin paikoin sisämaassakin.

Lopuksi vielä pikainen silmäys puulajien levenemiseen. Suomenlahden rannikkoseudussa, muutamin paikoin Karjalan kannaksen eteläosissa ja varsinkin Viipurin lahden tienoilla tapaa tammia ja saarnia, tosin perin harvinaisina ja yksitellen, jälkimäistä puulajia kasvaa sitäpaitsi Sortanlahdessa Laatokan puolella. Myöskin omenapuu kasvaa luonnonvaraisena ainoastaan yksityisissä, erillisissä paikoissa eteläisessä Suomen Karjalassa, pohjoisimmat löytöpaikat ovat Taipalsaari, Kirvu ja Kaukola (kirjallisuudessa mainitaan aina myös Sortavala, mutta tämä tieto kaivannee varmistusta). Pähkinäpuu sen sijaan on yleinen kannaksella ja kasvaa siellä monin paikoin metsikköinä, läntisessä Etelä-Karjalassa ei sitä kasva, ja nousee se pohjoiseen vain Laatokan Karjalan etelärajoille, mistä se tunnetaan Parikkalasta ja Hiitolasta. Venäjän Karjalasta nämä puulajit kaikki puuttuvat. Kannaksen eteläosissa ja Viipurin seuduilla tapaa ennen mainittujen jalojen lehtipuitten lisäksi vielä kynäjalavan, eniten sitä on Pyhäjärven ja Suvannon rannoilla. Mutta tämä puulaji kasvaa sitäpaitse myös Äänisjärven pohjoisessa niemistössä. Vuorijalava on etelämpänä edellistä harvinaisempi mutta nousee Suomen puolella ylemmäs pohjoiseen, se on tavattu muutamista paikoista kannakselta ja Laatokan sekä Äänisen Karjalasta, Suomen puolelta pohjoisimpaa Ruskealasta ja Suistamolta. Vaahtera kasvaa Laatokan rantaseuduissa sangen yleisenä, mutta ei kohoa pitemmälle pohjoiseen kuin jalavakaan ja puuttuu Äänisen Karjalasta. Saman rajan paikkeilla lehmuskin, joka Laatokan rantamilla ja alisen Vuoksen tienoilla vielä joskus kasvaa metsikköinä, käy sangen harvinaiseksi, mutta kasvaa sitä joku puu vielä Nurmeksessa ja Lieksassa. Tervaleppä, viimeinen puulajimme, jota ei kasva Lapin perille saakka, käy vasta pohjoisemmassa Pohjois-Karjalassa harvinaiseksi, Suomen puolella sitä kasvaa Karjalan pohjoispuolelle asti (Sotkamoon), Venäjän Karjalassa se tunnetaan pohjoisimpaa Repolasta ja Seesjärven pohjoisrannalta.

K. H. Hällström.

VIIPURIN LÄÄNIN JÄRJESTÄMISESTÄ MUUN SUOMEN YHTEYTEEN.

Julistuskirjalla 23 p:ltä jouluk. 1811 keisari Aleksanteri I juurikuin joululahjaksi Suomen kansalle palautti n. s. Vanhan Suomen eli Viipurin läänin muun, äskettäin Ruotsilta valloitetun Suomen yhteyteen, suurentaen siten Suomen aluetta 380$\frac{3}{7}\frac{6}{0}\frac{1}{0}$ neliöpenink:lla ja sen asukaslukua 208,619 hengellä. Tärkeät olivat epäilemättä ne syyt, jotka saattoivat keisarin ryhtymään moiseen valtatekoon — liittämään osan rajattomalla itsevaltiudella hallitsemaansa keisarikuntaa perustuslaillisesti rajoitetulla ruhtinasvallalla hallittavaan Suomen suuriruhtinaskuntaan. Pääsyynä olivat selvästi Kaakkois-Suomen surkeat lahjoitusmaaolot, joiden korjaamiseksi keisari kyllä oli koettanut käytettävissä olevia venäläisiä keinoja, mutta perin huonolla tuloksella. Maakunnan kurjuus oli vain enennyt. Silloin kai ylevämielinen keisari päätti koettaa vastakkaista keinoa — asettaa läänin suomalaisen hallinnon alaiseksi. Siihenhän oli nyt hyvä tilaisuus, kun Suomen pääosakin, jolle hän oli säilyttänyt sen ruotsinaikuisen perustuslaillisen yhteiskuntalaitoksen, nyt kuului hänen valtikkansa alle. Valtiollisestikin oli tietysti edullista, että saman kansan toisistaan irti revityt osat jälleen yhdistettiin toisiinsa; siitähän tämän kansan luottamus ja kiitollisuus jaloa hallitsijaa kohtaan vain kasvaisi. Eikä aate suinkaan ollut uusi ja outo. Jo 1700-luvun loppupuolella olivat n. s. Suomen itsenäisyysmiehet, Yrjö Maunu Sprengtporten etupäässä, saattaneet tämän ajatuksen itämään. Tosin heidän unelmansa menivät myttyyn, mutta parin vuosikymmenen kuluttua, kun n. s. Suomen sota 1808 puhkesi, Sprengtporten keisarille jälleen esitti saman tuuman entistä laajemmassa muodossa. Sellaisenaan ei Sprengtportenin suunnitelmaa voitu hyväksyä, se kun tarkoitti aivan itsenäisen Suomi-valtion perustamista, mutta epäilemättä se keisarissa piti yhdistämisajatusta oraalla, varsinkin kun läänin surkeat olot samalla voimakkaasti puhuivat yhdistämisen puolesta. Lisäksi keisarin puheilla käyneiden suomalaisten, kuten K. M. Armfeltin ja J. F. Aminoffin, lausunnot lienevät kypsyttäneet keisarin hiljaista päätöstä Suomen molempien osien yhdistämisestä.

Keisari Aleksanteri I.

Ensimäinen näkyvämpi merkki keisarin aikeista oli n. s. »Suomen asiain komissionin» asettaminen syksyllä 1809. Mainittu komissioni sai näet varsinaisen tehtävänsä — uuden Suomen asiain lopullisen käsittelyn — ohella toimekseen tehdä parannusehdotuksia myös Vanhan Suomen suhteen. Samaan suuntaan viittasi sekin että keisari ukaasillaan keväällä 1811 toistaiseksi pidätti enemmästä voimasta ne ankarat asetukset lahjoitusmaaseikoista, joita vuosisadan vaihteessa oli annettu. Samaan aikaan hän olikin jo varmasti päättänyt toteuttaa yhdistämisaikeen — sen sai K. M. Armfelt, joka tällöin siirtyi Ruotsista synnyin-

maahansa, kuulla keisarin omasta suusta. Ja Armfelt se sitten tulikin, päästyään heti keisarin läheiseksi luottamusmieheksi, tämän puuhan tarmokkaimmaksi edistäjäksi. Hän se laati lähemmät suunnitelmat, ja keisari ne hyväksyi, pitämättä lukua venäläisten neuvonantajainsa huomautuksista. Myöskin valistuneella ja vapaamielisellä valtiosihteeri Speranskilla, joka näinä vuosina oli ollut paljon tekemisissä Suomen asiain kanssa, näyttää olleen arvokas osansa yhdistämisen toteuttamisessa. Syksyllä marraskuussa 1811 asetettiin Pietariin suomalaisista miehistä kokoonpantu uusi »Suomen asiain komitea» k o k o Suomea varten, ja samaan aikaan Porvoon piispa M. J. Alopaeus keisarin käskystä sai ottaa hoitoonsa myös Vanhan Suomen kirkolliset asiat. Vihdoin sitten joulahjaksi seurasi tuo alussa mainittu keisarillinen (Speranskin laatima) julistuskirja, joka teki keisarin jalon ja kaukonäköisen tahdon kaikkien tiettäväksi. Siinä keisari sanoo katsovansa »Vanhan Suomen paikalliseen asemaan nähden sen yhdistämisen Suomen suuriruhtinaskuntaan hyödylliseksi» ja antaa muutamia yleisiä määräyksiä yhdistyksen toimeenpanosta. Tämä manifesti oli kuitenkin monessa suhteessa puutteellinen, siinä kun m. m. ei puhuttu sanaakaan läänin asukasten uusista yhteiskunnallisista oikeuksista, entisen venäläisen virkamiehistön kohtalosta, kireästä lahjoitusmaakysymyksestä y. m. tärkeistä asioista. Armfelt huomautti siitä keisaria antamalla hänelle seikkaperäisen esityskirjoituksen; keisari hyväksyi sen, vieläpä sitä parantelikin selvemmäksi niissä kohdin, jotka koskivat Suomen valtiollista asemaa, ja seurauksena annettiin 12 p. tammik. 1812 uusi julistuskirja, joka entistä tarkemmin määritteli yhdistyksen luonteen ja toimeenpanon.

Oli tietysti selvää, ettei tuota vuosisadan kuluessa ainakin ulkonaisesti miltei venäläistynyttä maakuntaa voitu yhdellä kynänvedolla jälleen suomalaistuttaa. Laajaperäinen järjestely- ja sovittelutyö oli tässä tarpeen. Senpätähden olikin molempien manifestien tärkeimpiä säädöksiä käsky erityisen »järjestämiskomitean» asettamisesta Viipuriin itse paikalla oloja tutkimaan ja niiden muun Suomen kannalle muuttamisesta ehdotuksia tekemään. Tämän järjestämiskomitean puheenjohtajaksi oli määrätty Viipurin läänin uusi maaherra, joksi sitten tuli everstiluutnantti Kaarle Stjernvall, ja jäsenet siihen nimitettiin osaksi uudesta, osaksi vanhasta Suomesta. Uudesta Suomesta olivat komitean lopullisessa kokoonpanossa paitsi puheenjohtajaa esittelijäsihteeri Stierwald, laamanni v. Kothen ja lääninkamreeri Wacklin, Viipurin läänistä tod. valtioneuvos v. Friccius, hovineuvos Björkqvist ja kolleeginasessori Europaeus. Pari nimitettyä jäsentä, kruununvouti Wallenius ja kapteeni Zatrapeznoi, saivat terveydellisistä syistä heti alussa jäsenyydestä vapautuksen. Komitean sihteerinä toimi suurimman osan komitean koossaoloaikaa laamanni Leopold.

Järjestämiskomitea kokoontui ensi kerran Viipurissa 5 p. maalisk. 1812 ja alkoi seikkaperäisen ohjesääntönsä mukaisesti laajan kyselykirjevaihdon avulla heti hankkia tarkkoja tietoja läänin oloista, voidakseen sitten niiden perusteella ehdotella tarpeellisia yhdenmukaistuttamistoimenpiteitä. Tietoja pyydettiin pääasiassa läänin entisiltä virkamiehiltä ja virastoilta. Sen mukaan kuin tietoja karttui komitea sitten suunnitteli järjestämisehdotuksiaan ja lähetti niitä hallituskonseljille tarkastettaviksi. Kun työtä oli ylen runsaasti, jatkui komitean koossaolo, kolmikuukautista kesälomaa v. 1813 lukuunottamatta, 31 päivään joulukuuta 1813. Silloin oli komitea ollut työssä kaikkiaan lähes 19 kuukautta ja pitänyt yhteensä noin 240 istuntoa. Niiden tuloksena oli ollut 360 vastaanotettua ja 423 lähetettyä toimituskirjaa, jälkimäisten luvussa komitean päätyö, 34 hallituskonseljille lähetettyä mietintöä ja lausuntoa. Komitean koossaolo maksoi valtiolle 22,649 rpl 26 kop. hopeassa. Sen järjestelyehdotukset koskettelivat läänin rajoja, hallintoa, oikeuslaitosta, venäläistä aatelia, kaupunkeja ja kauppaa, kirkkoa ja koulua, taloudellisia oloja, kuten lahjoitusmaakysymystä, maatiloja, verollepanoa, metsätaloutta, viinan valmistusta ja myöntiä, sahoja, sotalaitosta j. n. e., sekä erityisiä virkakuntia, kuten lääkintö-, tulli-, posti-, luotsi- ja majakkalaitosta. Komitean mietinnöt ja lausunnot joutuivat ensin hallituskonseljin tarkastettaviksi ja menivät sitten sen muutoksilla ja huomautuksilla varustettuina Pietariin, jossa Suomen asiain komitea niitä vielä lopullisesti käsitteli ja muovaili, ennenkuin ne esitettiin keisarin hyväksyttäviksi. Tähän kaikkeen kului kosolta aikaa, varsinkin kun keisari näinä vuosina oli kiinni ulkomaisissa sodissa ja poissa Pietarista. Vasta v. 1816 hän ratkaisi useimmat Viipurin läänin järjestämistä koskevat asiat, mutta sittenkin meni vielä jopa vuosia ja vuosikymmeniäkin, ennenkuin kaikki järjestelytoimet lopullisesti ehdittiin suorittaa. Viipurin lääni sai siis melko kauan, jopa muutamissa suhteissa milt'ei meidän päiviimme saakka, elää jonkinlaista välitila-elämää, jonka aikana se ei vielä ollut täysin Suomea, mutta ei enää Venäjääkään.

Tietysti tarvittiin läänin muuhun Suomeen yhdistämisen jälkeen ensi aikoina koko joukko alustavia järjestelytoimia, ennenkuin järjestämiskomitean työstä ennätti valmista. Läänin hallinto oli etusijassa saatava, vaikkapa vain väliaikaisesti, suomalaiselle kannalle. Siihen saakka läänin venäläiset hallintoviranomaiset hoitivat asioita edelleen Suomen kenraalikuvernöörin valvonnan alaisina. Tärkeintä oli saada läänille tarmokas, järjestelytoimiin pystyvä suomalainen maaherra. Armfeltin toimesta keisari tammikuun lopussa 1812 nimitti edellämainitun, kyvykkääksi upseeriksi ja järjestäjäksi tunnetun everstiluutnantti Kaarle Stjernvallin Viipurin läänin maaherraksi. Hän saapui seuraavan maaliskuun alussa Viipuriin ja ryhtyi heti tarmokkaasti työhönsä

maaherrana ja järjestämiskomitean puheenjohtajana. Mukanaan hän toi pari uuden Suomen hallinnollista virkamiestä väliaikaisiksi apulaisikseen, kunnes ennätettiin nimittää vakinaisia lääninhallituksen virkamiehiä. Mutta sellaisten saanti ei ollut suinkaan helppo, sillä työn paljous, oudot olosuhteet, läänin monikielisyys ja kallis elanto pelottivat. Sentähden luvattiin halukkaille kehotukseksi erityisiä etuja. Stjernvall itse huomasi kyllä, miten työläihin oloihin hän oli joutunut, kun ensin oli ennättänyt vähän tutustua asioihin. »Oi veliseni», hän kirjoitti langolleen eversti Palmfeltille, »Viipurin läänistä ei tule koskaan muun Suomen veroista — varjelkoon Jumala tapahtumasta päinvastoin! Tunnen olevani melkein kuin rutolta säästynyt merimies aaltojen mereen heittämällä laivalla.»

Pitkin vuotta 1812 nimitettiin sitten vähitellen suomalaisia virkamiehiä Viipurin lääniin, mikäli sopivia ehdokkaita ilmestyi. Nimityksissä ei aina voitu ihan tarkasti noudattaa laillisia muotoja avonaisuuden, hakuajan, ehdokasten pätevyyden y. m. s. suhteen. Kruununvoudeiksi nimitettiin yleensä vastaavat entiset venäläisajan virkamiehet, maakomissarit. Samoin henkikirjurien virat täytettiin enemmälti entisillä vastaavilla virkamiehillä. Nimismiehet jäivät myös entiselleen. Maaherran-virasto sen sijaan täytettiin uusilla suomalaisilla virkamiehillä, jotka täällä saivat hirveän työtaakan hartioilleen, kun asioita oli suunnattomasti, rahvas tottumaton uuteen järjestykseen, lääni monikielinen ja siellä vallalla »venäläinen tapa kirjoittaa tyhjästä». Sattumalta avoinna olevat tuomarinvirat täytettiin heti uusilla suomalaisilla miehillä ja muihin asetettiin Suomen lakeihin ja oikeudenkäyntilaitokseen perehtyneitä viranhoitajia. Entisen laamannin parahiksi kuoltua toukokuussa 1812 keisari nimitti edellämainitun parooni v. Kothenin Viipurin läänin laamanniksi. Täten läänin siviilihallinto ja oikeuslaitos vähitellen jo ilman järjestämiskomitean tointakin saatiin ulkonaisesti Suomen mukaiseksi. Mutta niiden rinnalla pysyi aluksi edelleen toimissaan vielä entisiä venäläisiäkin laitoksia ja viranomaisia, niistä kun ei ollut lähempiä määräyksiä. Niinpä koululaitos, metsänhoitovirasto, lääkintälaitos, posti, tulli, luotsi- ja majakkalaitos, joutuen tosin muut paitsi viimemainittu kohta Suomen hallituksen alaisiksi, kunnes niiden asema ja tehtävät lopullisessa järjestämisessä tarkemmin määrättiin. Samoin kaupunkien viranomaiset toisen yhdistämismanifestin nojalla saivat jäädä edelleen toimiinsa.

Pitäen läänin tavattoman suurilukuista venäläistä virkamiehistöä yhtenä läänin kurjuuden lähteenä oli keisari sille toisessa yhdistämismanifestissa luvannut entiset palkat ainoasti heinäkuun 1 päivään 1812 saakka. Tämä määräys oli epäilemättä liian kova ja kohtuuton ja olisi voinut tuossa mahtavassa virkamiesryhmässä herättää katkeruutta ja juonittelua uutta järjestystä kohtaan, jos se kaikessa ankaruudessaan

olisi pantu voimaan. Niin ei kuitenkaan käynyt, kiitos Stjernvallin, Armfeltin ja kenraalikuv. Steinheilin yhteisten ponnistusten. Suuri osa entisiä hallinnollisia virkamiehiä nimitettiin, kuten ylempänä mainittiin, vastaaviin uuden järjestyksen virkoihin. Toiselle osalle taas keisari, jonka mieli sill'aikaa ennätti lauhtua, armollisesti myönsi heidän entiset palkkaetunsa elinkautiseläkkeinä, jotka (yhteensä 10,965 seteliruplaa vuodessa 21 eläkkeensaajalle) oli heille suoritettava Suomen valtionvaroista. Kolmas osa taas, joka ei sisältynyt edellisiin ryhmiin, sai keisarin suosiosta nauttia täysiä palkkojaan vuoden 1813 alkuun saakka, ja senkin jälkeen heistä koetettiin pitää huolta, kunnes pääsivät muihin toimiin. Tähän ryhmään kuului enimmäkseen eri virastojen vähäpalkkaisia alivirkamiehiä. Kaikkiaan oli läänissä venäläisiä järjestyksen aikana ollut yksistään hallinnollisia virkamiehiä yhteensä 217; järjestämiskomitea ehdotuksessaan supisti niiden luvun 89:ään, koska se määrä suomalaisen hallintojärjestyksen mukaan aivan hyvin riitti läänin tarpeihin.

Käännymme nyt lyhyesti katsomaan tärkeimpiä tuloksia järjestämiskomitean ehdotuksista, sittenkuin ne, hallituskonseljin ja Suomen asiain komitean kiirastulen kautta kuljettuaan, olivat vihdoin saaneet keisarillisen ratkaisun. Samalla mainittakoon, että myös maaherra Stjernvall omasta puolestaan toimitteli vähäisempiä järjestelyjä, missä sellaiseen oli tilaisuutta, varsinkin läänin talousasioissa, sekä jätti komitean ohella omia ehdotuksiaan korkeimpaan paikkaan menemään.

Viipurin läänin a l u e e n suhteen tehtiin seuraavat vähäiset muutokset. V. 1816 yhdistettiin Turun rauhassa 1743 siihen liitetyt osat Mäntyharjua, Puumalaa ja Sulkavaa jälleen mainittujen pitäjäin pääosiin ja Heinolan lääniin sekä Savonlinna ympäristöineen Kuopion lääniin, jotka seudut olivatkin oikeastaan Savoa. Läänin o i k e u s l a i t o s taas ei kaivannut suuria järjestelyjä, kun se koko venäläisajan oli pysynyt pääasiassa vanhalla ruotsinaikuisella pohjalla. Ja olihan ensimäinen yhdistämismanifesti siirtänyt läänin oikeusasiat Turun hovioikeuden alaisiksi. Ne pienet eroavaisuudet, joita oli Viipurin läänin ja muun Suomen oikeuslaitoksen välillä, tasottuivat vähitellen, kun muun Suomen lakeja ja asetuksia ruvettiin ohjeina noudattamaan. Mutkallisempi oli sen sijaan kysymys läänin monilukuisen venäläisen aatelin oikeuksista. Oliko nyt tuo suuri ja vieras aateliryhmä päästettävä, sen aatelisten oikeuksien nojalla, nauttimaan täysiä Suomen aatelin oikeuksia ja siis myös saamaan sijan Suomen säätyvaltiopäivillä, vai oliko sen suhteen tehtävä joitakin rajoituksia? Tästä ilmeni eri mielipiteitä järjestämiskomiteassa, hallituskonseljissa, kenraalikuvernöörillä ja Suomen asiain komiteassa. Keisari hyväksyi viimemainitun mielipiteen, siten tyydyttävästi ratkaisten tämän valtiollisestikin arkaluontoisen kysymyksen. Sen mukaan tuli niiden aatelismiesten, joilla oli perinnöllinen aate-

lisdiplomi tai jotka kuuluivat n. s. ikivanhaan, diplomittomaan aateliin, pyrkiä ja päästä Suomen uuteen ritarihuoneeseen muun Suomen aatelin joukkoon. Sitä varten määrättiin heille 2 vuoden aika, jonka kuluessa heidän oli anottava pääsyä Suomen ritarihuoneeseen. Muut läänin entiseen venäläiseen aateliin kuuluvat henkilöt sekä edellisistä ne, jotka ehkä eivät käyttäisi hyväkseen yllämainittua oikeutta, saivat Viipurin läänissä edelleen nauttia kaikkia venäläisten aatelismiesten oikeuksia, mikäli ne eivät olleet vastoin Suomen lakeja ja valtiosääntöä. Jälkeen läänin yhdistämisen lääniin muuttaneet venäläiset aatelismiehet saivat vain Suomen ulkomaisen aatelin oikeudet.

Läänin melkoisesti venäläistyneiden ja saksalaistuneiden kaupunkien suhteen tehtiin koko joukko uudistuksia, etupäässä lakkauttamalla niissä voimassa olleet kauppaa ja elinkeinoja koskevat monimutkaiset venäläiset asetukset. Kaupunkien hallinto ja oikeuslaitos oli sen sijaan pysynyt yleensä ruotsinaikuisella pohjalla ja tarvitsi siis vain pieniä järjestelyjä. Enimmän aikaa ja vaivaa otti kaupunkien talouden järjestäminen, se kun läheisesti riippui mutkallisesta viinakysymyksestä. Kruunu oli näet vuokrannut viinan myöntioikeuden läänin kaupungeissa yksityiselle henkilölle, joka siitä suoritti kaupungeille korvaukseksi isohkoja vuokramaksuja. Ja juuri näillä tuloilla olivat kaupungit pääasiassa suorittaneet vakinaiset menonsa. Suomen asetusten vastaisena olisi tällainen järjestelmä ollut poistettava, mutta kun kaupungeilla ei ollut juuri ollenkaan maatiluksia tai muita tulolähteitä, eikä takseerausta nykyaikaisessa mittakaavassa käytetty, tehtiin tässä asiassa poikkeus ja pysytettiin viinanvuokrausjärjestelmä läänin kaupungeissa yhä edelleen voimassa, kunnes kaupunkien muut tulolähteet ehdittiin järjestää tuottavammiksi. Vasta 1865 tämä tapa (1867) lakkautettiin, ja läänin kaupungit siinäkin suhteessa joutuivat silloin muun Suomen kannalle.

Myös läänin kreikkalaiskatolisen kirkon aseman järjestely vei kauan aikaa, siinä kun Venäjän hengelliset viranomaiset pääsivät osaltaan määräämään. Luterilaisessa kirkossa ei sen sijaan ollut suuria järjestelyjä, sillä sen olot olivat yleensä säilyneet ruotsinaikuisella kannalla. Vasta 1823 seurasi keisarillinen ratkaisu, joka vihdoin järjesti läänin kreikanuskoisen kirkon olot ja aseman. Vielä kauemmin pysyivät Viipurin läänin koulut muusta Suomesta eroavalla kannalla. Ne olivat näet jo entuudestaan uudenaikaisemmin ja paremmin järjestetyt kuin muun Suomen vanhentunut koululaitos, ja lisäksi niillä oli takanaan läänin mahtava saksankielinen sivistyneistö, jonka kieli oli koulujen opetuskielenä. Olikin ensin tarpeellista saada muun Suomen koululaitos ajanmukaisemmalle kannalle, ja sill'aikaa sai Viipurin läänin koululaitos pysyä koskematta entisellään, tullen kuitenkin tietysti suomalaisten viranomaisten ylihoidon alaiseksi. Vasta

1840-luvun alussa, kun koko Suomen koululaitokselle vihdoin säädettiin uusi ajanmukaisempi järjestysmuoto, saksa lakkasi olemasta Viipurin läänin koulujen opetuskielenä, ja ne pääasiassa järjestettiin muun Suomen koulujen malliin.

Tärkein järjestämiskysymys ja samalla pitkällisin oli kuitenkin lahjoitusmaakysymys, sillä sehän oli ollut pääsyynäkin läänin yhdistämiseen. Sen onnellisesta ratkaisusta riippui lähes puolen läänin alueesta ja kolmanneksen sen väkiluvusta (noin 60,000 hengen) vastainen kohtalo. Järjestämiskomitea teki tässäkin asiassa perinpohjaista työtä, ja sen enemmistö asettui yleensä talonpoikien oikeuksia puolustavalle kannalle. Hallituskonseljin enemmistö sen sijaan kannatti donatarien riidanalaisia oikeuksia, joskin tahtoi suoda kaikkea laillista turvaa heidän talonpojillensakin. Suomen asiain komitea Pietarissa puolestaan yhtyi pääasiassa järjestämiskomitean enimmistön mielipiteeseen, ja tuloksena kaikesta tästä oli sitten v:n 1817 lahjoitusmaa-asetus, joka koetti olla mahdollisimman tasapuolinen ja oikeudenmukainen molempien riitapuolien eduksi. Tämä asetus jäi kuitenkin käytännössä toteuttamatta, sillä ennen sen toimeenpanoa oli läänissä pidettävä perinpohjainen maan tutkimus, jotta saataisiin varmasti selville jokaisen maatiluksen kameraalinen luonto sekä mihin ryhmään mikin lahjoitustila oli luettava. Sitten vasta oli mainitun asetuksen perustuksella määrättävä molemminpuoliset oikeudet ja velvollisuudet. Tutkimus vei aikaa vuosikausia ja johti jotensakin odottamattomaan tulokseen: ainoasti 145 lahjoitustilaa huomattiin rälssinluontoisiksi, muut 2,400 olivat sellaisia, joista vain vero oli lahjoitettu, eikä tutkimus edes vielä käsittänytkään kaikkia lahjoitusryhmiä. Sill'aikaa olivat rettelöt lahjoitusmailla yhä jatkuneet, ja kun donatarit huomasivat, mihin suuntaan asiat rupesivat kallistumaan, käyttivät he Pietarissa suurta vaikutusvoimaansa omaksi edukseen ja saivatkin asialle aivan toisensuuntaisen käänteen. V. 1825 asetettiin uusi komitea tutkimaan kysymystä vielä kerran kaikessa laajuudessaan, ja ylempää saamansa ohjeen nojalla se — kai kerrankin tehdäkseen lopun noista ikuisista rettelöistä — julisti enimmät lahjoitusmaat rälssinluontoisiksi. Uusi lahjoitusmaamanifesti v:lta 1826 antoi talonpojille 10 vuotta aikaa todistaa tiloihinsa perintöoikeutensa tai sitten sopia kontrahdeista donatarien kanssa. Olipa jo kysymys siitäkin, että se osa Viipurin lääniä, jossa useimmat lahjoitusmaat sijaitsivat — siis itä- ja eteläpuoli — jälleen yhdistettäisiin Venäjään. Onneksi Karjalalle tämä leikkaus toki jäi tekemättä, pääasiassa sentähden, että se Suomen perustuslakien mukaan olisi vaatinut valtiopäivien myötävaikutusta, ja sitäpaitsi lahjoitusmaakysymys uudella asetuksella nyt näytti lopullisesti järjestyneen. Se oli kuitenkin turha luulo. Rettelöt yhä jatkuivat, varsinkin v:n 1836 jälkeen, jolloin isäntien rälssioikeus astui täydellisesti voi-

maan. Talonpojat pitivät sitkeästi kiinni todellisista tai luulotelluista oikeuksistaan, ja vasta Suomen valtiopäivien väliintulo v:n 1867 jälkeen johti kysymyksen silloin ainoaa tyydyttävää ratkaisua kohti. Lunastamalla donatarit pois lahjoitusmailta ja jakamalla nämä niitä viljeleville talonpojille saattoi valtio paremman ajan koittamaan kovia kärsineelle Kaakkois-Suomelle.

Tärkeä ja pitkällinen oli myös verollepanokysymys, Viipurin lääni kun siinä suhteessa oli jäänyt muusta Suomesta kokonaan jälelle. Ennenkuin mihinkään mainittaviin muutoksiin läänin maanverotusoloissa voitiin ryhtyä, oli ensin toimitettava uusi yleinen maantutkimus (nim. maan verotuskelpoisuuden suhteen), jonka tuloksien nojalla sitten uusi verollepano oli suoritettava. Siinä tarvittiin vielä useita komiteoita ja toimenpiteitä, ja vasta 1828 annettiin asetus Viipurin läänin uudesta verollepanotavasta, joka oli oloihin katsoen kylläkin ajanmukainen. Mutta asetuksen täytäntöönpanoa hidastutti alustava paikallinen verollepanotoimi, ja sill'aikaa pantiin muussakin Suomessa toimeen verotusuudistuksia. Lahjoitusmaakysymys ja lahjoitusmaiden lunastus osaltaan pitkistyttivät verollepanoa, niin että vihdoin säätyjen suostumuksella 1886 muun Suomen ja Viipurin läänin verotus yht'aikaa voitiin asettaa samalle uudenaikaisemmalle kannalle 1889 v:n alusta. Silloin siis vasta Viipurin lääni tässäkin suhteessa tuli samojen asetusten alaiseksi kuin muu Suomi.

Muista vähemmän tärkeistä järjestämisasioista mainittakoon tässä vain muutamia. Entiset sotilasvirkatalot ja kruununtilat, jotka eivät kuuluneet lahjoitusmaihin, vakuutettiin niiden silloisille haltijoille edelleen vakaalla hallinto-oikeudella, huolimatta siitä, miten he olivat ne haltuunsa saaneet, jopa muutamissa tapauksissa täydellä perintöoikeudella. Ruotu- ja ratsutilalaitos oli Porvoon valtiopäivillä muussa Suomessa toistaiseksi lakkautettu ja sijaan määrätty sotilasrahastoon maksettavaksi n. s. vakanssivero. Tästä verosta sai Viipurin lääni — toimitettavan uuden ruodutuksen ja verollepanokysymyksen vuoksi — olla kauan vapaa. Vasta 1841 määrättiin mainittu vero suoritettavaksi myös Viipurin läänistä, siten että 2 manttaalia vastasi yhtä n. s. sotilasruotua — lääniä kun ei vielä ollut ehditty uudelleen ruoduttaa.

Läänin venäläinen metsänhoitovirasto, mikä sekin oli niitä pahoja paisumia, joita lääni poti, jatkoi noina välivuosina edelleen toimintaansa, kunnes se v. 1816 vihdoin lakkautettiin; samalla senaatti sai toimekseen ehdottaa keinoja koko Suomen huonossa kunnossa olevan metsänhoidon parantamiseksi. Samaan aikaan läänin lääkintälaitos asetettiin suomalaiselle kannalle; ja läänin postilaitos, tultuaan jo v. 1812 Suomen uuden postihallituksen alaiseksi, sovitettiin muun Suomen postilaitoksen mukaiseksi samalla kuin koko Suomen postilaitos v. 1816 uudelleen järjestettiin. Viipurin läänin venäläisaikuiset postimestarit eivät alussa

tahtoneet taipua käyttämään ruotsia virkakielenään, kuten hallituskonselji v. 1814 oli määrännyt, vaan valittivat siitä Suomen viranomaisten ohi entiselle ylipäällikölleen, Venäjän sisäasiain ministerille. Tämä ei valitusta puolustanut, koska oli »katsonut sitä vallan toiselta näkökannalta kuin mitä valittajat olivat tarkoittaneet». Eikä postimestarien valituksella ollutkaan toivottua tulosta, vieläpä vaadittiin valittajat pantaviksi syytteeseen vääristä ilmiannoista, joita olivat vastoin Suomen nyt Viipurin lääniinkin ulotettua hallintojärjestystä tehneet Venäjän sisäasiain ministerille. Yleensä keisari tällöin kaikissa kohdin, mikäli se vain oli mahdollista, koki pitää Suomen ja Venäjän asiat erillään toisistaan. Ja juuri Viipurin läänin suhteenhan ne tietysti useimmin pyrkivät toisiinsa sotkeutumaan ja olisivat epäilemättä pahastikin sotkeutuneet, jollei keisarin selvä ja horjumaton tahto olisi tullut väliin. Yksi laitos Viipurin läänissä kuitenkin vastoin tavallisuutta erityisistä syistä pysytettiin edelleen venäläisen hallinnon alaisena. Se oli läänin luotsi- ja majakkalaitos. Kaikellaisten selkkausten ja rettelöjen välttämiseksi, joita Suomen viranomaiset pelkäsivät syntyvän venäläisten viranomaisten kanssa, se jätettiin edelleen Venäjän amiraliteettikolleegin ja meriministerin hoitoon. Vasta 1857, kun Suomen luotsi- ja majakkalaitos uudelleen järjestettiin, Viipurin lääninkin siinä suhteessa määrättiin, tosin muutamilla poikkeuksilla, Suomen luotsihallituksen hoitoon.

Olemme edellisessä lyhyesti kosketelleet tärkeimpiä niistä toimenpiteistä, joita Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen aiheutti. Järjestämistyö oli epäilemättä paljoa laajaperäisempi kuin alussa osattiin arvatakaan, sillä verrattain suuriksi olivat jo erokohdat muun Suomen ja Viipurin läänin välillä ennättäneet 100 vuoden kuluessa käydä. Kaakkois-Suomi oli jo kauaksi vierautunut oikeasta emämaastaan. Mutta onneksi Suomen alueelliselle ja kansalliselle eheydelle keisarin ylevä tahto saattoi nuo irtautuneet osat jälleen yhteen. Vuosisadan kuluessa Viipurin lääni, tosin paljolla vaivalla ja suurilla uhrauksilla, on sitten uudelleen sulatettu elimelliseen yhteyteen muun Suomen kanssa — Suomi-emo on saatu eheäksi ja kokonaiseksi.

O. A. Kallio.

Touvilan (Taubilan) hovin päärakennus.

MITEN TOUVILAN HOVIN TALONPOJAT MUUTTUIVAT LAMPUODEIKSI.

Se taistelu, mitä 1700-luvun viimeisellä ja 1800-luvun ensimäisellä neljänneksellä käytiin Karjalan talonpoikien ja venäläisten aatelisherrain kesken maan omistuksesta, kuvastuu selväpiirteisimmin Pyhäjärven pitäjässä sijaitsevan Touvilan (Taubilan) hovin alustalaisten vaiheissa.

V. 1734 lahjotettiin kreivi Pietari Soltikowille elinajaksi mainitusta pitäjästä $52\frac{3}{16}$ aaterin suuruinen alue, jota jo Ruotsinvallan aikana muodostuneen kantatilan mukaan ruvettiin nimittämään Touvilaksi tahi Touvilan vallaksi.

Kreivin kuoltua jäi lahjoitus hänen vaimolleen ja tämän kuoltua heidän tyttärelleen, kreivitär Scherniseville, joka sen 1774 möi 25,000 ruplasta hovipankkiiri paroni Juhana Freedericksziille.

Touvilan joutuessa Soltikowille oli talonpoikien velvollisuudet lahjoitustilojen haltioihin nähden suurimmassa osassa Karjalaa määritelty n. s. 1728:n revisionissa. *) Näihin tyytyivätkin lahjoitustilojen haltiat pääasiassa koko 1700-luvun alkupuolen. Mutta kun haltijaoikeudet

---

* 1728:n revisionin mukaan oli lahjoitusmaatalonpoikien maksettava isännilleen vuosittain aaterilta: 2 r. 56 kop. rahaa, 4 tynn. rukiita, 2 tynn. ohria, 1 tynn. kauroja, 20 puutaa heiniä, 10 naulaa voita, 3 naulaa villoja $1\frac{1}{3}$ lammasta, 5 kanaa ja 100 kananmunaa sekä tehtävä 60 päivätyötä puolittain jalan, puolittain hevosella.

kaupan ja perintöjen kautta alkoivat siirtyä rikkailta ylhäisaatelisilta, jotka eivät kovinkaan paljon välittäneet venäläisiin oloihin nähden pienistä ja köyhistä suomalaisista alueistaan, köyhemmille ja alemmille aatelismiehille sekä porvareille, puhkesi sillä taholla tyytymättömyys piankin ilmoille. Lahjoitustilain isännät siirtyivät joko koko vuodeksi tahi osaksi vuotta asumaan suomalaisille lahjoitusalueilleen, rakennuttivat sinne itselleen »hovin» ja muodostivat sen ympärille talonpoikain tiloista suuren »hovileirin», s. o. kantatilan. Mutta hovileirin hoitoon tarvittiin enemmän työväkeä kuin 1728:n revisioni oli myöntänyt. Uusien isäntien ensimäisenä pyrkimyksenä oli siksi saada alueensa talonpojat lisäämään päivätyövelvollisuuttaan isäntien ja talonpoikien välisillä välikirjoilla. Tämä yritys onnistuikin monella lahjoitustilalla (etupäässä niillä, jotka oli lahjoitettu ikuisiksi ajoiksi), mutta muutamilla, niinkuin juuri Touvilassa, rupesivat talonpojat sitkeään vastarintaan.

Touvilassa oli nim. Juhana Frederickszin poika Andreas isännäksi päästyään 1785 esittänyt talonpoikien hyväksyttäväksi välikirjan, jossa muiden pienempien muutosten lisäksi päivätyövelvollisuus korotettiin kymmenkertaiseksi. Kun tätä, hovinhoitaja Ersbergin mielestä mitä helpointa ja talonpoikien hyväksi tarkoitettua välikirjaa ei yksikään allekirjoittanut, vetosi Ersberg alimaaoikeuden »oikeuden mukaiseen» apuun ja haastatti talonpojat kirkonkuulutuksella käräjiin. Heinäkuun 3 p. mainittuna vuonna oli sitten välikirja-asia oikeuden käsiteltävänä. Talonpojat selittivät, etteivät he tee päivätöitä enempää kuin mitä revisionikirjan mukaan ovat velvolliset. Mutta alimaaoikeus oli toista mieltä. Se katsoi paroni Freedericksin vaatimukset oikeutetuiksi ja kehoitti talonpoikia ne hyväksymään; jos eivät hyväksyisi, olisi heidän laillisen muutto-ajan kuluttua lähdettävä tiloiltaan.

Siitä huolimatta pysyivät talonpojat kannallaan, eikä muutostakaan tullut mitään. Sen sijaan esitti paroni Freedericksz vuoden perästä talonpojille uuden välikirjan, hiukan edellisenä vuotena esitetystä eroavan. Tätäkään eivät talonpojat hyväksyneet, ja taasen heidät haastettiin käräjiin samalla tavalla kuin edelliselläkin kerralla. Sekä ali- että ylimaaoikeus tekivät talonpojille velvoittavia päätöksiä, mutta nimiään eivät nämä vain välikirjoihin panneet.

Asia kulki sitten useammissa oikeuslaitoksissa ja sai talonpojille suopean käänteen. Kun juttu tuli hallitsevan senaatin tutkittavaksi, ei se siihen ruvennut käsiksi, vaan määräsi kenraalikuvernöörin, kameraalihovin, kuvernementin hallituksen ja tribunaalit sitä tutkimaan. Ja nämä tulivatkin tutkimuksissaan siihen tulokseen, ettei paroni Freedericksziillä, enempää kuin muillakaan lahjoitusmaaisännillä Viipurin läänissä ollut oikeutta ottaa alueillaan olevilta talonpojilta muuta kuin revisionissa määrätyt verot.

Tämä talonpoikien voitto toiselta puolen joudutti heidän tulevaa, vieläkin kovempaa kohtaloaan. Mainittu oikeus- ja hallintolaitosten päätös tuntui hallitsevasta senaatista mahtavien venäläisten tilanhaltijain pyyteisiin ja lahjoituskirjojen sananmuotoihin nähden liian jyrkältä. Senaatti rupesi hakemaan kärjistyneelle lahjoitusmaakysymykselle uutta ja parempaa ratkaisua ja muutaman vuoden tutkimusten perästä luuli se sellaisen löytäneensäkin. Verraten Ruotsin lakeja venäläisiin ja ottaen huomioon Uudenkaupungin ja Turun rauhojen määräykset Vanhan Suomen erikoisoikeuksista se päätti, että siksi, kunnes uusi asetus talonpoikien veroista saataisiin, ne oli määrättävä alioikeuksissa, jolleivät talonpojat sopineet niistä muuten herrojensa kanssa. Tämän senaatin päätöksen vahvisti keisari helmikuun 12 p. 1798 päivätyllä ukaasilla.

Touvilan talonpojat olivat saaneet jo pari vuotta maksaa 1786 määrättyä pakkoveroa, ennenkuin vapauttava päätös tuli, ja tultuaankaan ei se näytä kyenneen heitä täydelleen suojaamaan herransa tahdolta. V. 1798 valittavat nim. erään kylän talonpojat kihlakunnanoikeudelle, että heiltä on kannettu liikoja veroja jo 13 vuotta, aina »Hesperin ajoista asti».

Kun paroni Freedericksziin ei ollut onnistunut saada talonpoikia joukkosopimukseen, koetti hän heitä yksityisesti sitoa välikirjoilla mahdollisimman monta. Sellaiset talonpojat, jotka eivät kyenneet maksamaan revisionissakaan määrättyjä veroja ajatti hän 1681 annetun talonkatselmusohjesäännön perustalla »kelvottomina» pois tiloiltaan ja antoi sitten näiden tilat niille, jotka suostuivat tekemään välikirjat. 1785:n ja 1788:n välillä siirtyi täten tietääksemme 6 talonpojan kontua vuokrasopimuksen varaan. Mutta aina ei tämä paroni Freedericksziin toimenpide onnistunutkaan. Köyhtyneet talonpojat koettivat myydä talopahasensa varakkaammille naapureilleen,*) ja vuokrasopimus meni siten tavallisesti myttyyn. Niinpä v. 1789 teki eräs talonpoika tällaisen tilakaupan, mutta saman tilan antoi paroni Freedericksz myös vuokralle. Asia jäi oikeuksien selvitettäväksi ja kulkikin useimmista sen aikuisissa oikeuslaitoksissa. Kihlakunnanoikeudenpöytäkirjoissa olemme tavanneet piirioikeuden päätöksen, mikä tuomitsee paroni Freedericksziin tekemän vuokrasopimuksen mitättömäksi ja vahvistaa kaupan, huomauttaen samalla, ettei vuokrasopimuksia maan lakien mukaan saa lahjoitusherrojen ja talonpoikien kesken tehdä. V. 1798 annetun ukaasin jälkeen tarvittiin taasen paroni Freedericksziin tahi hänen edustajansa hyväksyminen kaikkiin Touvilan alueella tehtyihin tilankauppoihin.

Jo kahden kuukauden perästä siitä, kun hallitsija vahvisti äsken

---

* Hinta vaihteli 6—15 ruplan välillä.

mainitun senaatin päätöksen, pyysi Touvilan hovinhoitaja Ivan Schdanwsky herransa puolesta kihlakunnanoikeutta määräämään päivän, jolloin mainitun tilan alustalaisille määrättäisiin uudet, sanotun päätöksen edellyttämät verot. Ja seuraavan kesäkuun 12—14 päivänä oli sitten veroasia välikäräjillä esillä.

Nyt eivät paroni Freedericksziä tyydyttäneet enää 1786 ehdottamansa verokorotuksetkaan. Vilja-, heinä-, voi-, liha- ja rahaveroja vaati hän tuntuvasti korotettavaksi ja päivätyövelvollisuuden kokonaan alustalaisten henkilöluvusta riippuvaksi.

Kihlakunnanoikeus hyväksyi paroni Freedericksin muut vaatimukset, mutta ei päivätöitä eikä matkoja koskevia. V:n 1728 revision määräämiä päivätöitä lisäsi sanottu oikeus kuitenkin tuntuvasti. Asia meni laamannioikeuteen, missä päivätyövero vieläkin korkeni. Laamannioikeuden päätöksen vahvisti senaatti 1801. Jo laamannioikeuden päätöksen perästä otti paroni Freedericksz sen määräämät arentimaksut käytäntöön.

Talonpojat turvautuivat vielä keisariin, mutta 1806:n alussa julisti oikeusasiain ministeri keisarin nimessä heidän valituksensa aiheettomiksi.

Tällä tavoin tuli voimaan n. s. T o u v i l a n k o n t r a h t i,*) jonka mukaan seuraavina aikoina järjestettiin melkein kaikkien lahjoitustilojen alustalaisten verot Karjalassa.

Kun Touvilan talonpojat eivät saaneet oikeuslaitoksista hakemaansa oikeutta, päättivät he sen ottaa omin käsin. He kieltäytyivät menemästä työhön. Jo 1798:n syksyllä valittaa paroni Freedericksz talonpoikiensa uppiniskaisuuden tähden jääneen lumen alle kaurapellon, josta arviolta olisi pitänyt saada 70 kulia kauroja. Ja samasta syystä sanoo hovinhoitaja Kruse samana vuonna rukiinleikkuun myöhästyneen kuusi viikkoa ja viljan suurimmaksi osaksi karisseen maahan, sekä 1801 jääneen 8000 päivätyötä tekemättä.**) Uskalsivatpa muutamat rohkeimmat kieltäytyä maan tavan mukaan lähtemästä riiheen puolen yön aikana selittäen, ettei ukaaseissa mainita mitään yötyöstä.

Niskoittelevat pakotti kihlakunnanoikeus raippojen uhalla taipumaan, ja jos kuka yritti käyttää viimeistä keinoa: laiskottelua työmailla, teki tarkastusmiehen keppi siitä pikaisen lopun. Saipa samasta

---

*) Touvilan kontrahdin mukaan täytyi talonpoikien maksaa Freedericksille aaterilta: 4 kulia rukiita, 2 kulia ohria ja 2 kauroja, 30 puutaa heiniä, 20 naulaa voita, 5 kanaa, 2 lammasta, 100 kananmunaa, 3 ruplaa rahaa sekä tehdä 326 päivätyötä puoleksi jalan, puoleksi hevosella ja vedättää kaikki hovin maalla kasvaneet viljat, olet ja heinät joko Pietariin tai johonkin Viipurin läänin kaupunkiin, jos hovinomistaja niin tahtoi.

**) Kaikkiaan oli tehtävä noin 13,000 päivätyötä.

selkäsaunasta nähtävästi sivullinenkin osansa, sillä päivänpitkään pieksi vouti useampia keppejä palasiksi.

Mutta vähitellen palasikin järjestys ja rauha hovin alueelle. 1800-luvun ensimäisinä vuosina ei vouti uskaltanut liikkua missään ilman asestetun sotilaan turvaa, pidettiinpä Touvilassa silloin tällöin useampiakin sotilaita vartiona, kymmenkunnan vuoden perästä ei enää sellaisia tarvittu. Kunhan vain »kaikkein kovimala tavala tuli tygösanotuksi» — niinkuin eräässä nimismiehen kuulutuksessa vuodelta 1816 sanat kuuluvat, että sen ja sen kylän miehet silloin ja silloin »varhain mahtavat löyvytä itsens kyndämäsä» tahi muussa työssä, niin totteli jokainen ja saapui, jos kykeni.

Viimeiset suuremmat riitaisuudet johtuivat kaskenkaadannasta. Tätä vanhaa viljelystapaa vastusti paroni Freedericksz jo 1790-luvun puolivälissä pyytäen m. m. kihlakunnanoikeudelta lupaa kieltää talonpoikia sitä tekemästä. Kun hänen valtansa 1801 laajeni tuntuvasti entuudestaan, rupesi hän talonpoikia tässäkin kohden ankarasti kovistelemaan. Kesti kuitenkin tavattoman kauan, ennenkuin mainittu viljelystapa kokonaan lakkasi. Vuosina 1813, 1814, 1815 ja 1816 sakotettiin vielä kolmattasataa talonpoikaa Touvilan alueella kaskenkaadannasta.

Viimeisen asteen Touvilan talonpoikain itsenäisyydestä vei sitten 1826 annettu asetus, joka teki melkein poikkeuksetta kaikki lahjoitusmaiden talonpojat lampuodeiksi. Touvilan talonpojille ei tuo muutos kuitenkaan ollut enää muuta kuin muodollista laatua. Heidän »kontrahtinsa» oli jo entuudestaan niin kova, ettei suuri osa kyennyt sitä täyttämään. Jo kymmenenä ensimäisenä vuotena välikirjan voimaan tultua joutui Touvilan alueella kolmattakymmentä taloa (4 aateria) autioksi, eikä tämä luku seuraavina vuosinakaan pienentynyt. Kun sen lisäksi Touvilan omistaja ei lampuotiasetuksen voimaan tultua koettanutkaan arentia korottaa, pysyivät alustalaiset rauhallisina. He olivat taistelunsa jo taistelleet.

Antti Komonen.

VIIPURIN MUSEO.

Kansallisen herätyksen kevätpäivinä vilkastui uinuva isänmaallinen mieli. Näköpiiri laajeni, katse kiintyi kotikynnyksen ulkopuolella olevaan maailmaan. Huomio kääntyi silloin myös maamme muinaismuistoihin, kansamme käyttämiin pukuihin ja muihin esineisiin — elpyi museoharrastus.

Jalmarinpäivänä v. 1886 oli useita suomalaisuudenystäviä koolla maisteri A. J. Sallménin luona Viipurissa. Täällä opettaja J. Häyhä nosti kysymyksen museon perustamisesta Viipuriin. Ehdotus herätti vilkkaan keskustelun ja päätökseksi tuli, että sen tekijä uudistaisi sen Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran tulevassa vuosikokouksessa helmik. 3 p. 1887. Silloin ei kuitenkaan opettaja J. Häyhä voinut olla saapuvilla. Sentähden runoilija J. H. Erkko hänen puolestaan teki ehdotuksen. Seura sen hyväksyi mielihyvällä, mutta sen toteuttaminen tuotti kylläkin paljon päänvaivaa, sillä seuralla ei ollut omia varoja tarkoitukseen käytettäväksi.

Kysymys oli sitten pohdittavana monessa valiokunnassa. Usein tapahtui näet, että valiokunta hajaantui syystä, että joku sen jäsen muutti pois paikkakunnalta. Kun kirjallisuusseura tavallisesti toimittaa vaalinsa vuosikokouksessa, ei valiokunta ennen sitä voinut päästä täyslukuiseksi ja työkuntoiseksi. Vihdoin sai se tehtävänsä suoritetuksi. Helmik. 10 p. 1891 kirjallisuusseura hyväksyi sen tekemän ehdotuksen ja lähetti sen kaupunginvaltuusmiesten harkittavaksi.

Ensi kerran käsitteli valtuusto kysymystä kokouksessaan huhtik. 10 p. 1891, mutta lykkäsi asian ratkaisun seuraavaan syksyyn. Silloin valtuusto asetti erityisen valiokunnan ja tämän ehdotuksen mukaan se sitten ratkaisi asian kokouksessaan huhtik. 22 p. 1892.

Kaupunkiin oli valtuuston päätöksen mukaan perustettava historiallis-kansatieteellinen museo, jonka tehtävänä on »koota, säilyttää ja järjestää kaikki, mikä tavalla tai toisella valaisee Viipurin ja Itä-Suomen historiallisia vaiheita ja sivistysoloja, herättää yhä laajemmissa piireissä harrastusta menneiden aikojen tapoihin ja pitämyksiin, levit-

tää tietoja tapauksista ja oloista entisinä ja nykyisinä aikoina.» Museon hoito ja johto oli uskottava toimikunnalle, johon valtuusto valitsee kolme ja kirjallisuusseura niinikään kolme jäsentä, jonka jälkeen yksi kummastakin ryhmästä kunakin vuonna eroaa, ollen yllämainittujen viranomaisten tehtävänä täyttää avoimiksi joutuneet sijat. Toimikunnan velvollisuutena oli vuosittain tehdä toiminnastaan ja käyttämistään varoista tili kahdessa kappaleessa, joista toinen jääpi valtuustolle ja toinen menee kirjallisuusseuralle, sekä tarpeen vaatiessa tehdä valtuustolle ehdotuksia tarvittavien varojen myöntämisestä.

Kun sekä valtuusto että kirjallisuusseura olivat edustajansa toimikuntaan valinneet, piti tämä perustavan kokouksensa maalisk. 2 p. 1893.

Kokoelmien pohjaksi sai toimikunta kirjallisuusseuralta ne esineet, jotka tämä valtuuston myöntämillä varoilla oli koonnut. Niitä oli 238 numeroa. Katsoen museon varsinaiseksi vaikutuspiiriksi Viipurin läänin eteläisen osan toimikunta lähetti kesäksi joukon stipendiaatteja tutkimaan Rannan, Äyräpään, Jääsken, Lappeen ja Kymin kihlakuntia. Näin toimeenpantu tutkimus tuotti 2,124 numeroa, joista useammat olivat kansatieteellisiä.

Täydellisin ryhmä oli pukukokoelma. Viipurin läänin hauskat kansanpuvut oli ainakin osaksi saatu pelastetuiksi häviöstä. Nyttemmin niitä olisi vaikea, jopa mahdotonkin saada.

Myös muita kansan käyttämiä esineitä oli riittävä valikoima. Sitävastoin saatiin kulttuuriesineitä aivan vähän, tuskinpa ollenkaan. Niitä näkyykin museon vaikutuspiirissä olevan niukalti.

Kokoelmat järjestettiin vanhan raatihuoneen n. s. nurkkasaliin ja maalisk. 10 p. 1895 avattiin museo yleisölle.

Tilan ahtaus oli kuitenkin suuri, paljon esineitä täytyi yhä edelleen säilyttää pakkalaatikoissa. Sentähden valtuusto ryhtyi rakennuspuuhiin. Vanha raatihuone oli korotettava ja muovailtava sopivaksi tyyssijaksi kokoelmille.

Työ alkoi kesällä v. 1897 ja päättyi v. 1899. Tähän melkein uuteen hansalais-renessansin tyyliä olevaan kolmikertaiseen rakennukseen sijoitettiin nyt kokoelmat ja museo avattiin uudessa asussaan yleisölle helmik. 18 p. 1900.

Tuskin oli museo päässyt vakaantuneisiin oloihin, kun sen järjestelyä täytyi ruveta muuttamaan. Aiheuttajana oli se meidän oloihimme verrattuna sangen arvokas lahjoitus, jonka taidemaalari Villiam Grommé teki museolle elokuussa v. 1899 päivätyllä testamentillaan.

Grommén suku on kotoisin Bremenin vanhasta hansakaupungista, mutta lahjoittajan isä Tilman Grommé siirtyi Pietariin avaten siellä oman kauppaliikkeen v. 1833. Taidolla hoidettu liike menestyi ja tuotti varallisuutta sen perustajalle. Mieltyneenä taiteellisiin harrastuksiin

voi tämä mielihalujaan tyydyttääkin. Hän rakensi tuttavuutta Pietarin taideakademian jäsenten kanssa kaunistaen kotinsa niiden tuotteilla.

Lahjoittaja sai siten jo varhaisesta lapsuudestaan taiteellisia vaikutelmia ja maalaustaiteelle hän elämänsä pyhittikin. Pietarin ja Düsseldorfin taideakademioissa hän sai kasvatuksensa. Vaikka hän myöhemmin asusti pääasiallisesti Pariisissa, ei ranskalainen koulu näy häneen juuri suuriakaan vaikuttaneen. Taiteellisessa tuotannossaan hän pysyi puhtaana Düsseldorfin koulun miehenä.

Maahamme lahjoittaja tutustui jo lapsuusajoillaan. Hänen vanhemmillaan oli sukulaisia Viipurissa ja he omistivat Onnela nimisen huvilan Lavolan sulun luona. Täällä he kesillä asustivat ja paikka kävi lahjoittajallekin rakkaaksi. Huvilan hän piti hallussaan kuolemaansa saakka.

Hänellä oli epäilemättä tiedossa museomme perustamispuuhat. Kenties hän oli myös nähnyt sen vaatimattomat kokoelmat. Kun sitten routavuodet käänsivät sivistyneen maailman huomion kaukaiseen maahamme, kypsyi hänessä ajatus tehdä lahjoituksensa sen paikkakunnan hyväksi, joka hänelle poikavuosilta oli rakkaaksi käynyt.

Grommén lahjoitus käsittää 2,561 numeroa ja 3,264 esinettä. Arvokkaimmat ovat taulut, astiat ja aseet. Kokoelma on järjestetty museotalon ensimäiseen kerrokseen.

Kotimainen osasto taas on sijoitettu museotalon toiseen ja kolmanteen kerrokseen ja käsittää se nykyään 6,265 numeroa tehden koko numeroluku yhteensä 8,826.

Toimikunta on tehtävästään huolehtiessaan kaiken aikaa pysyttäytynyt siinä piirissä, jonka se on käsittänyt museon vaikutusalaksi. On kyllä tämän ulkopuoleltakin otettu esineitä, mutta ne ovat tavalla tai toisella paikkakunnalle kulkeutuneet.

Seurauksena tästä menettelytavasta on ollut, että museo yhä edelleenkin on uskollinen kuvastin Suomen Etelä-Karjalan sivistysoloista. Sen kansatieteelliset esineet näyttävät, miten yksinkertaisilla välineillä Karjalan vaikeissa oloissa elävä kansa on koettanut kutsumustansa täyttää.

Kansanpuvut osottavat, että naisten työtaito on melkoinen. Ikävä vaan, että niihin kuuluvat, aikaa ja vaivaa kysyvät koruompelukset vaikeuttavat niiden ottamista käytäntöön nykyaikana.

Miesten kätevyys on sitä vastoin vähäinen. Missä liitokset ovat tarpeen, ovat ne kömpelösti tehtyjä. Mieluimmin käytetään kasvannaisia.

Eivät kulttuuriesineetkään osota huomattavampaa hyvinvointia. Jos vertaa niitä Grommén osaston esineisiin, niin huomaa helposti, miten suuresti lännen rikkaampi ja täyteläisempi sivistys eroaa meidän köyhemmästä.

Viipurissa 24. 4. 10. Antti Helander.

Aunukselaisen talon pääty. Rukavaara.

KARJALAISTEN RAKENNUS- JA PUUKORISTEISTA.

Alkuperäisten kansanrakennusten teknillistaiteellinen tutkimus on vasta viime aikoina joutunut erikoisemman huomion esineeksi. Eikäpä järjestelmällisiä kansatieteellisiäkään tutkimuksia rakennusalalla ole aijemmin suoritettu siinä määrässä ja sillä tavalla kuin todella olisi sietänyt. Sen vuoksi onkin pätevien vertailevien tutkimusten tekeminen tällä alalla ainehiston puutteessa vaikeata. Samaa on sanottava muittenkin kansanomaisten puuesineitten etnografiasta, etenkin niitten muoto- ja koriste-tutkimuksiin nähden.

Karjalaisalueella aikaisemmin suoritetut rakennus- ja puuveistotutkimukset supistuvat vain niihin vähiin yleis-etnografisiin muoto- ja koristehuomioihin, joita mm. Harusin, Heikel, Suslow ja Uwarow ovat esittäneet tai joita siellä täällä venäläisissä y. m. kuvallisissa aikakauskirjoissa on julkaistu. Sentähden on allekirjoittaneen turvauduttava tässä esityksessään etupäässä niihin tuloksiin, joita olen itse esittänyt teoksessa »Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja». *)

*) Yrjö Blomstedt ja Victor Sucksdorff, Helsingissä 1900. Kuvasto sisältää 90 isoa, kokosivun kuvataulua, tekstiosa (kirj. Yrjö Blomstedt) kuvineen 200 sivua. Sama teos ilmestyi myös saksaksi 1903.

Puurakennustaidolla ja veistolla metsärikkaassa Karjalassa on ollut aivan erikoiset kehitysmahdollisuudet. Tämän vuoksi noissa seuduissa — Uvarovin mukaan — »muistomerkeistä päättäen, rakennustaide puutöitten alalla ei ottanut itselleen vieraita muotoja, niinkuin oli asian laita kivirakennuksissa, vaan jääden aina uskolliseksi itselleen kehittyi se omintakeisesti, nojaten omiin kansallisiin voimiihsa».

Karjalaisten puuveistosten koristelussa, semmoisena kuin se esiintyy tutkimissamme rakennuksissa ja muissa esineissä, on todellakin nähtävänä omaperäisiä piirteitä ja verrattain kukoistaneen kansallisen kansantaiteen jäännöksiä, — jäännöksiä, jotka johtavat meitä muistelemaan, että ne ovat tuon saman aaterikkaan sukulaisheimon säilyttämiä ja kukaties osittain luomiakin, joka on kaunoaiheisen Kalevalankin jälkimaailmalle tallentanut. Vertaillessa sitä esim. hämäläisheimollamme tavattavaan kansanesineitten puukoristeluun, havaitsemme heti sen osoittavan suurta mielikuvituksen rikkaammuutta. Kuitenkin on siinäkin tietysti sama yksinkertainen aistisuunta ja mittausteelmällinen sommittelutapa vallalla, mikä esiintyy yleensä suomensukuisten heimojen koristelutavoissa.

Karjalan puukoristeellisuus ilmenee seuraavissa yhteyksissä:

a. *rakennuksissa*, nim. niiden muoto- ja koriste-osissa, kuten kantavissa, tukevissa, esiinpistävissä, päättävissä ja kehystävissä y. m. rakenteellisuutta ilmaisevissa kohdissa;

b. *hautapylväissä*, samoissa kohdissa kuin rakennuksissa, ja

c. *talous- ja muissa käytäntöesineissä*, kuten kesräintä-, kataintaja pesentäpoalikoissa (keträpuut, kaulauslaudat ja pyykkikartut), haravanlavoissa y. m., joissa ulkomuodolla on tarkoituksen mukainen valintansa ja koristeella pintaa somistava merkityksensä.

Muuten on huomattava, että karjalainen puunveistotaide on yleensä jäänyt alkuperäisemmälle kannalle, kuin heidän naiskäsitöissä ilmenevä ornamentiikkansa. Mutta tämä johtunee siitä, että se perustuu etupäässä löysäsyisiin puulajeihin, mäntyyn tai kuuseen, sitäpaitsi ovat alkuperäiset työkalutkin estäneet rikkaamman muotoilun syntymistä.

Sitäpaitsi näkyy heidän puukoristelunsa johtavan alkunsa rakennustaiteesta, jonka erikoisosat puuaineen mukaisesti käsiteltyinä useimmiten osoittavat hillittyä, rakennetarkoituksellista koristeaistia. Tosin irrallisissa esineissä, kuten kuosaleissa, pesinkartuissa y. m. semmoisissa, joita nuoret miehet morsioilleen tai vaimoilleen lahjoiksi valmistelevat, näkee rikkaampaakin koristelua. Mutta tämä aiheutuu kai sommittelijassa sillä kertaa vallinneesta vilkkaammasta mielikuvituksesta. Tosin myöhempiaikaisissa rakennuksissakin näemme tätä tällaista, usein liialliseenkin koreiluun jopa epäsuhdallisuuteen ja mauttomuuteenkin menevää koristeellisuutta, esim. räystäs- ja ikkunalau-

doissa. Mutta silloin niissä nähtävästi piilee vieraita vaikutelmia, joita ovat tänne mukanaan tuoneet kiertävät ammattitaiturit. (Ikkuna sivulla 488.)

Välittömästi ympäröivää hirsiseinää ei karjalaisrakennuksissa ole koskaan koristeilla varustettu. Sen sijaan on muotoaihe ja koristelu sijoitettu aina semmoisiin ulkoisiin kohtiin, joissa se taiteellisesti tulkitsee itse rakenteen sisäistä tarkoitusta ja tehtävää, niinkuin kantaviin, tukeviin, esiinpistäviin, päättäviin ja kehystäviin osiin. Mutta tässäpä ilmeneekin tärkeä teknillistaiteellinen seikka, joka antaa karjalaiselle puurakentelulle sen alkuperäisen ja samalla

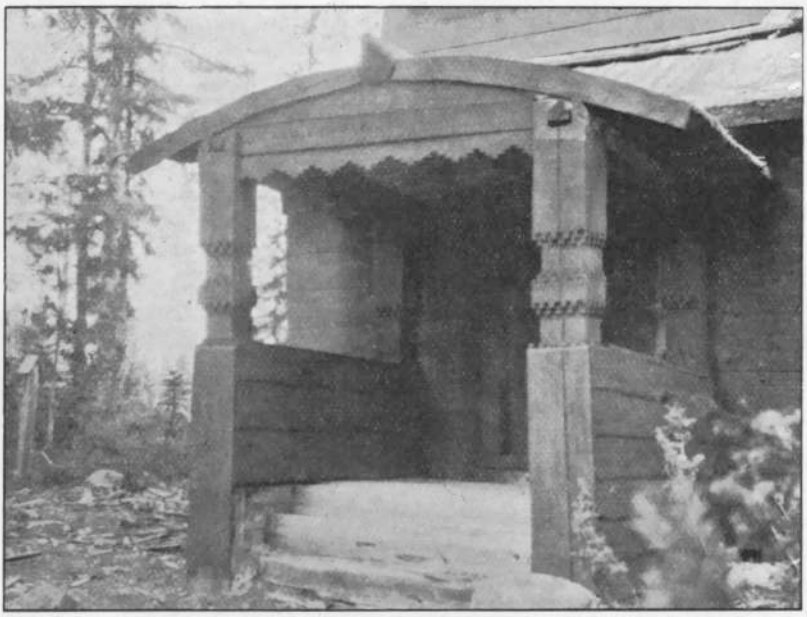

Rukoushuoneen kuisti pylväineen. Miinoa.

ikiaikaisen kulttuuriarvon, ja juuri tämä seikka se on kiinnittänyt ja epäilemättä yhäkin kiinnittää taiteilija-arkkitehtiemme huomiota Karjalan kansanrakennuksiin. Ja se myös on vaikuttanut ja edelleen vaikuttaa suomalaisen puurakennustaiteen kehitykseen.

Ruvetessamme yksityiskohtaisesti ainetta käsittelemään on meidän ensiksi kiinnitettävä huomiomme painoa kantavaan *pystysuoraan tukipatsaaseen*. Tämä nelitahkoinen pylväs saapi rakenteellisen taideluonteensa koristemuodon kautta, joka sijoitetaan pylvääseen keskikohtaa korkeammalle. Koriste on aikaansaatu varsin alkuperäisillä, viistoilla tai kohtisuorilla leikkauksilla ja loveamisilla tai taltatuilla hammastuksilla.

Myöhäisempää, nähtävästi vierasta vaikutusta saanutta tekoa

ovat sen laatuiset kuistinpylväät, jotka käyräviivaisina, pullistuneine muotoineen, edellyttävät kehittyneempää tekotapaakin.

Painoa välittävä *vaakasuora tuki* taas, milloin se esiintyy esim. katon alaisena, päätyräystästä kantavana ja sivuseinästä esiinpistävänä hirrennenäkoristeena, on muodostettu yksinkertaisin leikkauksin koristetuksi kaarikannikkeeksi tai yhdestä tai useammasta S:n muotoisesta konsoolista kokoonkyhätyksi, enemmän tai vähemmän joustavaksi vuollenenäksi.

Toisinaan havaitaan noissa konsooleissa selvää yhtäläisyyttä antiikkiajan konsoolien kera.

Onpa hirrenpään nuppuloiminen ja koverteleminen joskus siihenkin määrään ulkonaista koristeluhalua viehättänyt, että se on johtanut sopusuhtaisuuden ja ulkomuodon kantavuutta tulkitsevan ilmeen hävittämiseen.

Räystäshirren vuollenenä.

Yhdistetty vaakasuora ja pystysuora tukirakenne esiintyy ve-

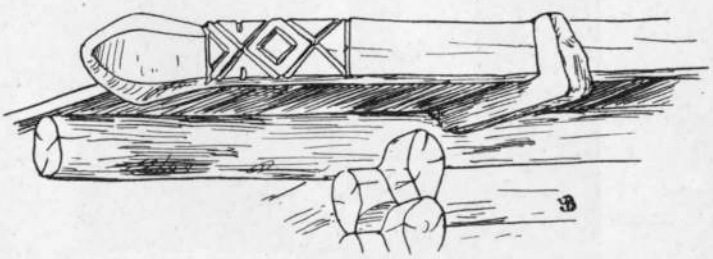

Räystäshirren pää. Akonlahti.

Kuistinpylväs. Nokeus.

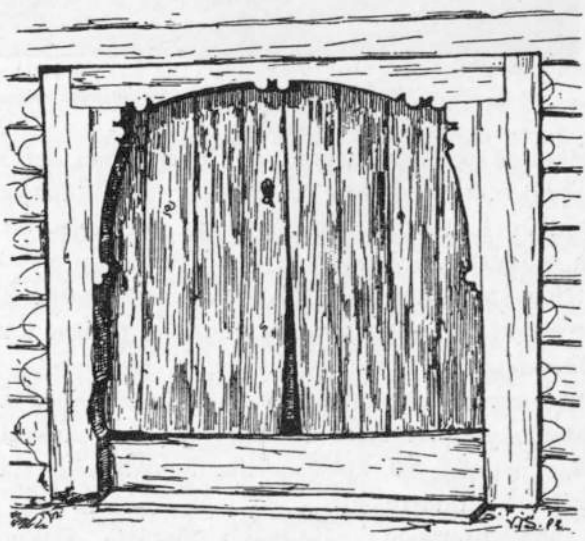

Tanhuenveräjä. Rukajärvi.

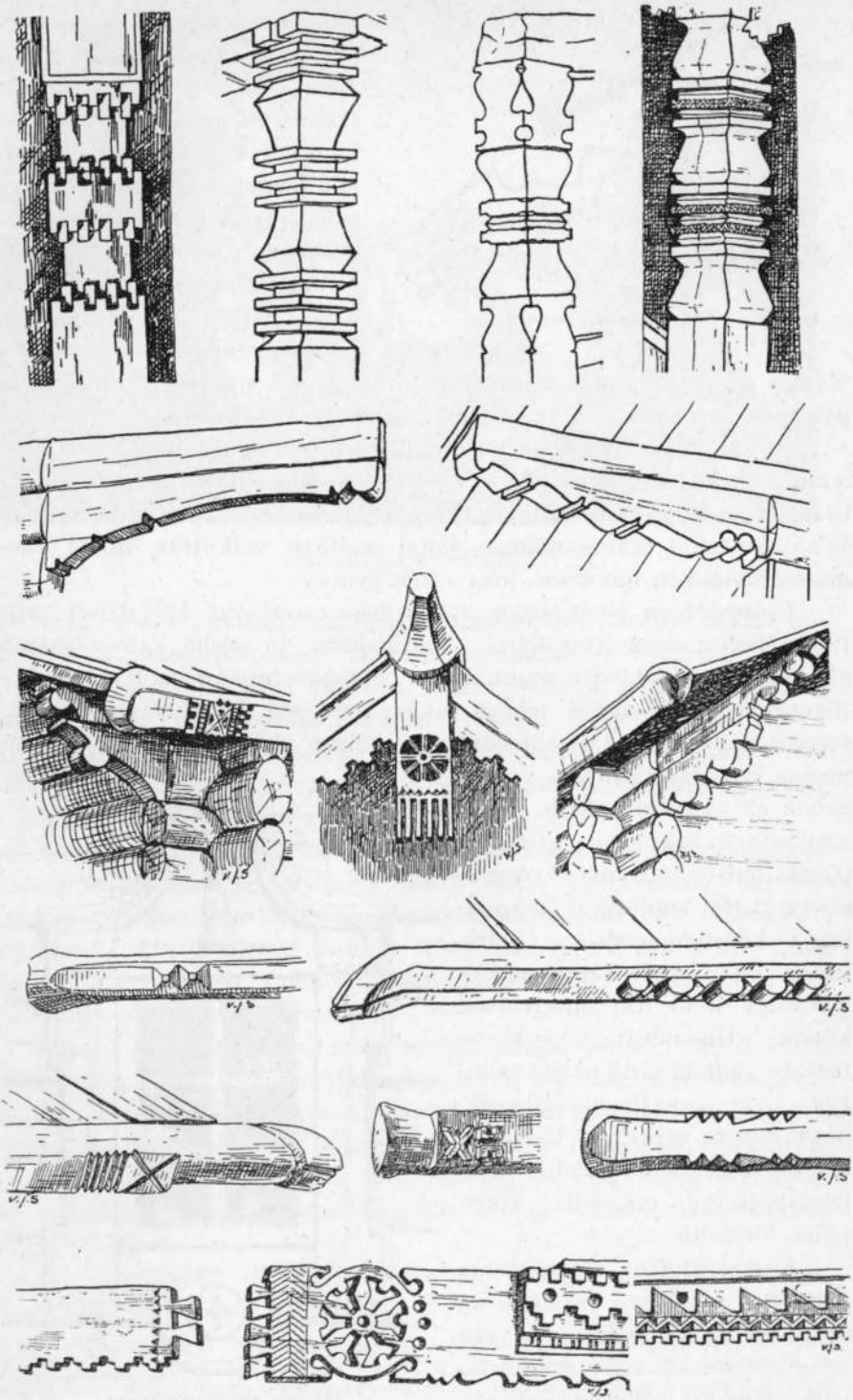

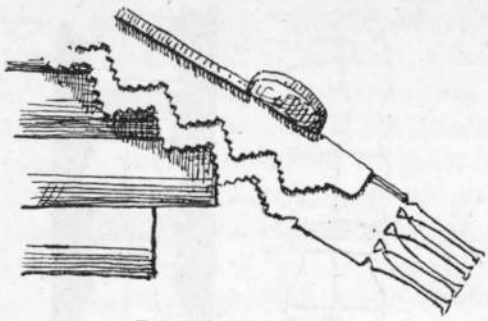

Potsaralaudan nenä.

näjän-karjalaisessa ulko-ovien pihtipieli- ja kamanasovituksessa. Tällöin kamanaa kantavana tukena on pihtipieleen kiinnitetyt pystykonsoolit, jolloin nämä kaarevaksi veistetyn kamana-hirren kera muodostavat jonkinlaisen segmentinmuotoisen oviaukon ääriviivan. Sangen kauniskaarisen ja koristeellisen muodon tapaa eräässä tanhuenveräjässä Rukajärvellä. (Kuva siv. 486.) Siinä otsapelkan kaarevuus on ikäänkuin kahdesta vaakasuorasta, toisiaan vastaan puskevasta, siropiirteisestä konsoolista syntynyt. Nämä molemmat lepäävät tyvipäällään pystypielesten liitoslovessa ja niitä lisäksi tukee pieleksiin kiinnitetyt pystykonsoolit. Kaareva irtonainen kynnyslautakin (käytännöllinen laite) osaltaan vaikuttaa siihen kauniiseen oviaukon muotoon, joka täten syntyy.

Esiinpistävien hirrenpäitten koristelussa osoittavat karjalaiset erittäin vilkasta sommitteluaistia. Mainitsimme jo edellä katonräystään alaisten sivuseinähirsien muotoilusta. Samaan tapaan vuolevat he koristeneniä päätyseinälle tehtyä lakkaparveketta kannattaviinkin hirrenpäihin. — Mutta taiteellisestipa käsitellään niinkin mitätöntä rakenneosaa kuin räystäshirren vuollenenää eli »potokan» päätä. Leikkaukset näissä ovat paraasta päästä nuiste- tai viiste-loveamisia tai ristiin vuoltuja teräväpohjaisia kouruvuolemisia. Useimmiten on hirren käyrä nokka leveämpi, kuin itse hirren runkopuu. Ulkonevat korkokoristeetkin, milloin niitä näissä esiintyy, ovat suurella vaivalla yhdestä puusta veistetyt. Usein on rakennuksen kaikki neljä räystäspuunpäätä erilaisilla koristeilla kirjaeltu.

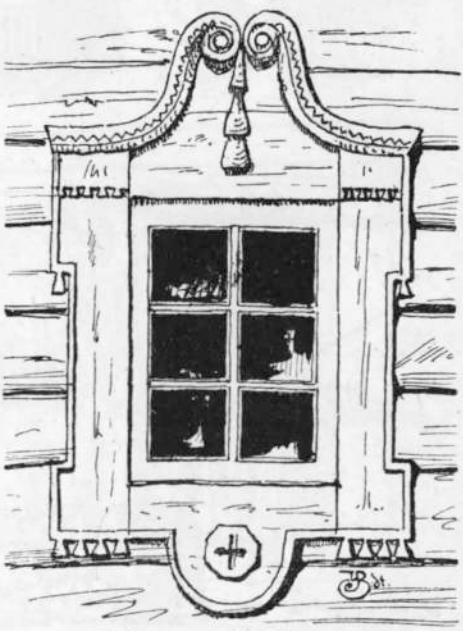

Ikkuna vuorilautoineen.

Kattolautojen suojaksi ja painoksi asetettu harjakourun nenä eli »solomanpeä» on veistetty voimakkaasti esiinpistäväksi nokaksi. Yhdessä otsikon

Luvajärven kalmistosta.

räystäslautojen eli »potsaralautojen» ja alasriippuvan koristelaudan, »liemun» kera muodostaa tämä rakennuksen *päättävän koristeen.*

»Potsaralauvat», jotka ulottuvat pitkin räystään pituutta, ja »liemu» ovat suurella taitavuudella kirjaellut. Niissä on reunustava tarkoitus aikaansaatu pitsintapaisilla vinkkura-, käyrä- tai hammaskoristeilla ja kevytaiheisuus esitetty lävistekirjauksilla ja tippuvilla pisamakoristeilla. (Kuvat ss. 485—486.)

Toiset otsikoista ovat kokonaisuudessaankin aistikkaasti laitettuja. Eräissä tapauksissa on sentään menty aivan ylellisyyteen, barokkimaiseen kirjailuun, ja lienee se vieraasta, itämaalaisesta vaikutuksesta johtunutta. Aivan alkuperäistäkin tekoa silti tapaa, niinkuin eräässä Miinoan »tsassounan», rukoushuoneen juurelta löytämässämme puolimädänneessä potsaralaudassa.

Katon ja otsikon omituinen somistelutapa johtaa ajatuksemme aiheen alkuperään: katon harjalla lepäävään kokkolintuun, joka levittää kauniskirjaisesti sulitetut siipensä ikäänkuin rakennuksen suojaksi. — Huomattava on, että esim. mordvalaisilla (ja pohjoisvenäläisillä) tavataan samallainen otsikon koristelutapa ja että niissä on linnun pää soloman päänä ja potsaralaudoilla nimitys linnun siiven mukaan (kriljo=siipi). *)

Lautakoristeissa on ääriviivamuotoilu yleensä aikaansaatu reuna-

*) Vertaa: A. O. Heikelin teokseen Die Gebäude der Ceremissen, Mordminen j. n. e. s. 39, 40, kuvat 31 ja 41—43, 87 ja 108 sekä V. V. Suslowin: О древныхъ постройкахъ сѣверныхъ окраинъ Россіи s. 265 ja kuvataulut 1: 18 ja 2.

Karjalaisnainen kehräämässä kuosalilla.

sahauksella. Paitsi potsaralaudoissa esiintyy tätä reunasahausta ikkunain vuorilaudoissa. Toisissa vuorilaudoissa huomaamme yksinkertaisesti ja kansanomaisesti vaikuttavaa vuorituskoristelua, toisissa luonteenomaista, siropiirteistä ulkoreunaloveamista; eräissä taas pitsin tapaista hammastelua, sovitettuna kehyslaudan sisäpuolelle. Muutamien kehysten otsakoristeissa on kiemuravoluutit, nähtävästi hollantilaisen (tai italialaisen) barokkityylin merkkeinä. (s. 488.) Ne ovat noita kiviarkkitehtuurista aiheutuvia vaikutuksia, joita vain harvoin karjalaisrakennusten koristeissa esiintyy. Eräissä näistä, niinkuin juuri kuvaamassamme, voisi myös huomata tyyliteltyä yhtäläisyyttä niitten karjalaisten ompelukirjojen aiheitten kanssa, joissa kaksi lintua, kääntyneinä vastakkain, on kahden puolen puun tai kukan — aihe, joka muuten johtaa alkunsa jo egyptiläisestä ja assyrialaisesta koristetaiteesta, vaikkakin esim. kuosien tutkija Stasoff sanoo sitä aitokarjalaiseksi.

Sisäporrasten (»sintso l. etehinen») ja päädyn lakkaparvekkeitten, (»kaljedora eli kaldari») kaidepuut, jotka ovat tehdyt laudoista, koristellaan myös loveamalla hammastellen ja pyöröleikkauksin sekä lävistäen, niin että ne muodostavat yhtenäisen sievän kirjokkaan täytekoristeen.

Karjalaisissa *hautapylväissä*, joita ristin verosta pystytetään kalmistoihin vainajien haudoille, havaitaan samallaisia koristemuotoja,

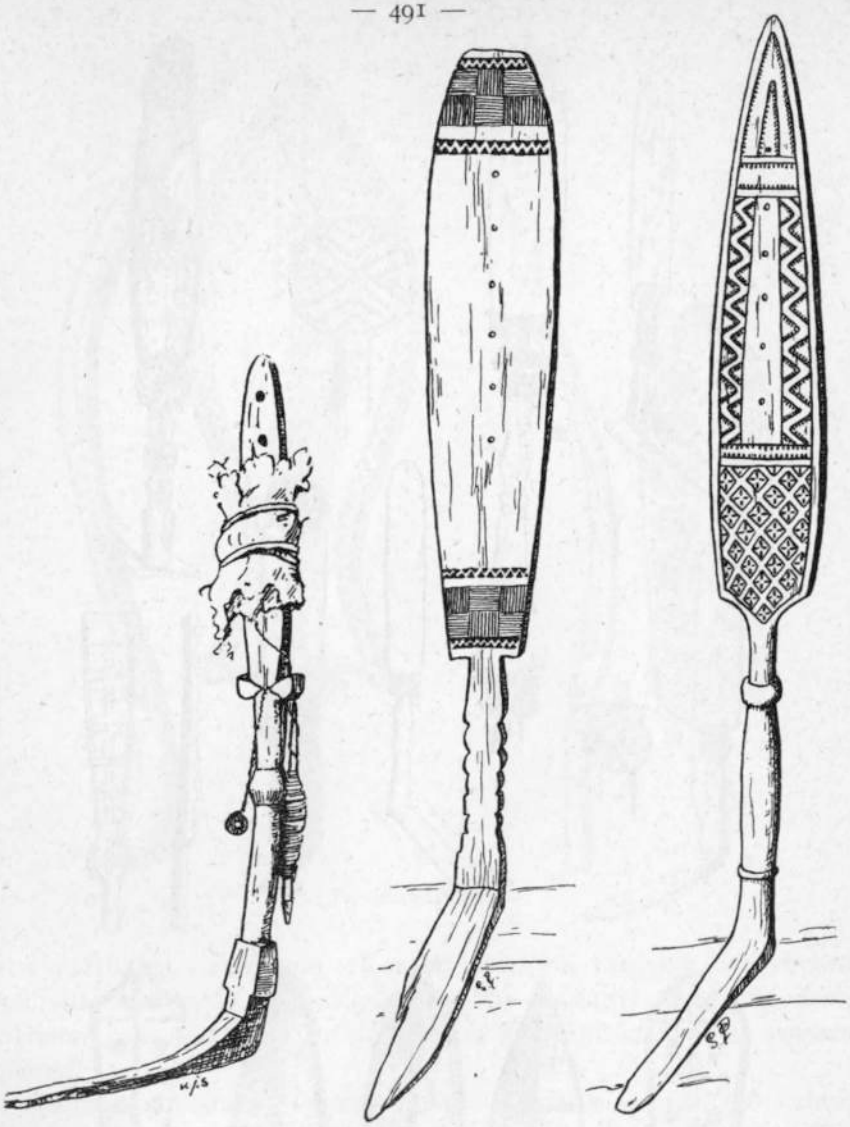

Kesräintäkuosaleja.

kuin rakennuksissa. Tämmöisessä maahan upotetussa pylväässä näet on kattolaitos ja sen rakenteina reunakoristeiset ja lävistetyt potsaralauvat ja liemu sekä koukkunoukkainen soloma aivan samoinkuin rakennuksissa. Räystäskourut kirjaeltuine nenineen tosin puuttuvat, mutta sen sijaan ovat kattolautojen nenät useimmiten sangen sievästi pääteleikkauksilla koristellut. Omituinen ja vaikuttava ilmiö on soloman selkään kiinnitetty korulauta, jonka päätteinä, samoinkuin rakennustenkin harjakourujen, ovat pienet »pulpukat» eli pyöreäpäiset nuppulat. Erään Luvajärven kalmiston hautapylvään katonharjalle oli ase-

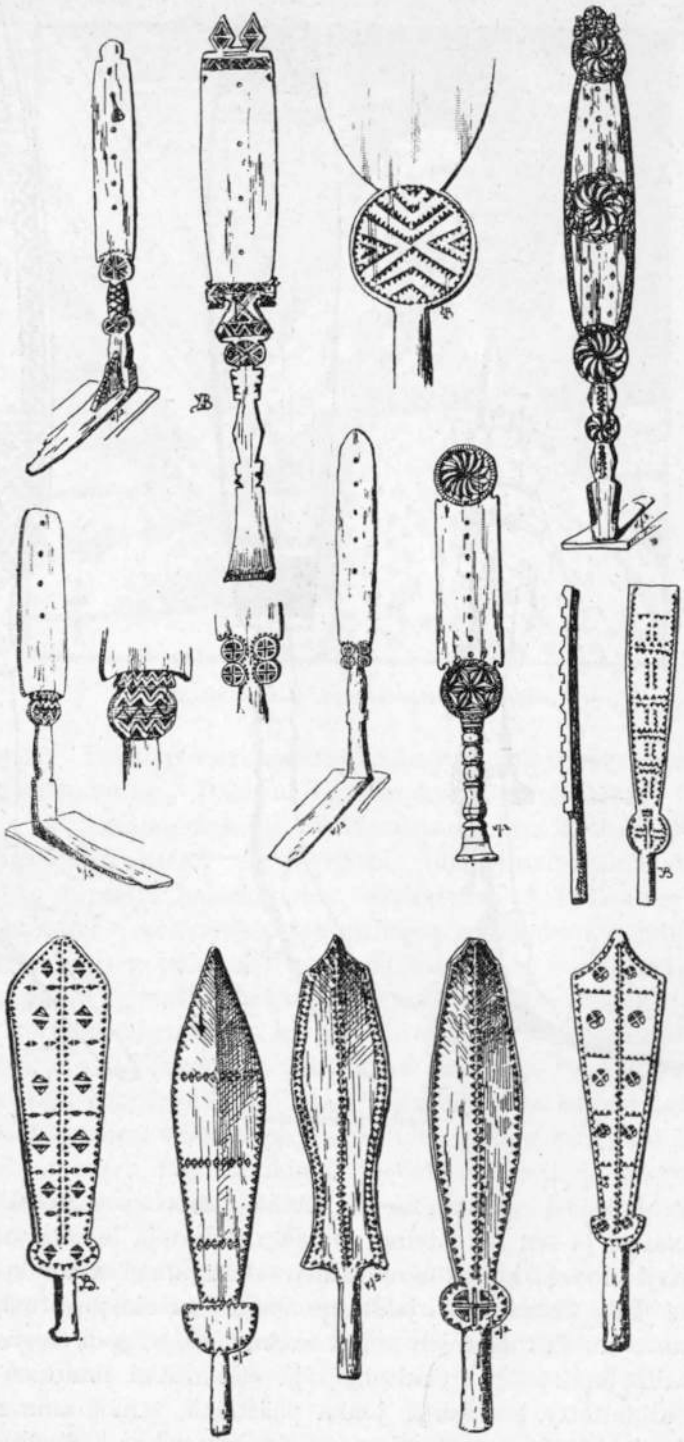

Kuosaleja ja poalikoita.

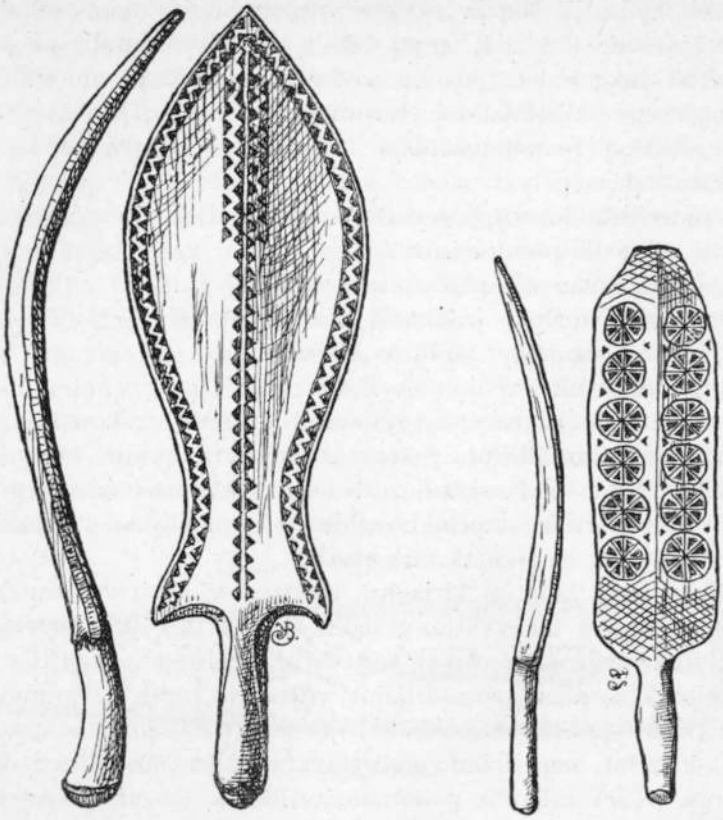

Pesentäpoalikoita.

tettu omituinen eläinmuoto. Kenties tämä oli vainajan hengenvartijaksi siihen asetettu, samoinkuin muihin hautapylväisiin tuo koruharjainen solomalintu hänen suojakseen levittämään kirjavia potsarasiipiänsä.

Tärkeän huomion voimme tehdä vertaillessamme eri kalmistojen hautapylväitten koristelu- ja muotoilutapaa keskenään, sen nim., että jokaisen kylän kalmistolla näkyy hautapylväissä olevan oma paikallinen tyylileimansa. Myös edellä mainittuihin porrasten pylväisiin nähden huomaamme niissä paikallista tyylin sukulaisuutta, vieläpä ompelu- ja pukukuoseihinkin niitä vertaillessa.

Talous- ja *käytäntöesineissä* eivät karjalaiset, yhtävähän kuin muutkaan suomiheimon kansat käytä yleisemmin koristelua. Esim. astiat ja huonekalut, jotka viimemainitut muuten Karjalassa ovat sangen niukat, harvoin saavat osakseen huomattavampaa koristelua. Sitävastoin naisten käyttämät esineet, semmoiset kuin »kuosalit», »pesentä»- ja »kataintapoalikat» ovat sangen aistikkaasti, joskin useimmiten säästellen kirjaellut.

Vanhimpiin ijältään ja alkuperäisimpiin muodoltaan kuuluu edellä kuvattu kuosali (kuva s. 497). Näille alkuperäisimmille on yhteistä koristeeton lapa ja sen alaosassa ympyräpuolikkaan muotoinen olka sekä solakka keskikohdaltaan hammasteltu varsi, joka sulavasti polvistuu pitkäksi luonnonvääräksi hännystäksi, minkä päällä kehrättäissä istutaan.

Koristeelliset kuosalit (kuvat ss. 491—492) voimme jakaa neljään ryhmään, nimittäin semmoisiin,

a., joissa lavan olkapinta on kirjaeltu,
b., joissa lavan ylä- ja alapää ovat koristetut,
c., joissa koko lavan pinta on kirjaeltu ja
d., joissa lavan varsikin on koristeltu.

Ensimäisessä ja toisessa ryhmässä näyttävät koristeet olevan alkuperäisintä, kansallisinta laatua: kolmiosyvennyksin tai viiva- tai kouruleikkauksin aikaansaatuja. Niitten sommittelun synty viittaa selvästi suomalaisiin ompelukuoseihin ja semmoisina ne tulkitsevat hyvin kehräyskojeen sisäistä tarkoitusta.

Milloin koko lapa on kirjaeltu, osoittaa se kehittyneempää koristeluhalua, joka ei ole välittänyt edes siitä, että keskikoristeet ketrapuulla työskennellessä joutuvat pellavatutin peittoon. Eräitten edellä kuvattujen kuosalien pintakirjailut viittaavat mitä selvimmin ompelutekniikkaan ja kuosikoristeihin. Eräät »kesbschnitt»-tapaan leikatut koristelut sen sijaan oikeuttavat epäilemään aiheen kotoista alkuperää. Tätä tällaista puuornamenttiikkaa on nim. suurella loistolla harjoitettu ja tavataan vieläkin viljalti pohjoisessa keski-Euroopassa, Itämeren ja Skandinaavian maissa, Islannissa, Länsi-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla (esim. rukinlavoissa y. m.).

Milloin kuosalin varsi esiintyy sorvattuna, täytyy myös edellyttää ulkoapäin tullutta vaikutusta, etenkin, jos lapa on koristeltu aistittomilla pintamaalauksilla. Tämmöisiä kansallisille taideluomille vieraita teelmiä ovat miltei kaikki uudenaikaiset kuosalit, joita tukuttain kauppatavarana tuodaan Sungusta, Venäjän Karjalan uusmuotisemman ompelu- ja pitsitavaran tehdas- ja markkinapaikasta, missä nähtävästi jossakin määrin on karjalaista kansan ornamenttiikkaakin tuotteisiin lainaeltu. Kuosalien päämuotojen ja kirjausten vaihtelevaisuus on niin suuri, että tuskin kahta samallaista voi tavata edes samasta talosta, jossa niitä on useampiakin. Kun sulhasmiehet näitä armailleen »kostintshoiksi» valmistelevat, kilpailevat he luonnollisesti lahjansa kauneudella, valaen niihin oman yksilöllisen kekseliäisyytensä leiman. Toisinaan ovat nämä kotoisetkin kuosalit sopusointuisilla väreillä (punaisella, vihreällä, sinisellä ja keltaisella) maalatut.

»Pesentäpoalikkoihinsa» (kuvat ss. 492—493) ovat karjalaiset nuorukaiset myöskin koetelleet veisto- ja kirjokykyään uhrata, eikä ilman

menestystä. Näissä piilee mitä alkuperäisin polvesta toiseen kulkeutunut »lehtosilla» leikattu koristelutapa, joka johtaa lähinnä ajattelemaan esim. lappalaisten vanhaa luukoristelua tai hämäläisheimon tuohikoristeita. Tämä puukonkärkitekniikka on saanut aikaan ompelukoristeita muistuttavia reuna- ja pintakirjoja. Makusuunta näkyy näissä yleensä olevan hillitty. Tavataanpa usein kokonaan koristamattomiakin karttuja. Yleisimmin käyvät kirjat pitkin kartun somamuotoista reunaa ja pitkin sen keskiharjaa, mutta myöskään yleisempi pinnan koristelu ristittäisillä tai poikittaisilla lehtosilla eli kolmikas-rivilöillä ei ole harvinaista. Vieläpä näitten väliset pinnatkin somistellaan mielimaun mukaan ympyrä- tai neliöaiheisilla täplillä. Samantapaista koristeleikkausta esiintyy »kataintapoalikoissakin». Tavallisimmin on venäjän-karjalaisen kataintapoalikka varustettu samallaisella kädensijavarrella kuin kartutkin, mutta näytäänpä Etelä-Aunuksessa käytettävän tavallista kahvalla varustettua kaulauslautaakin. Haravanlapakoristeet ovat ylipäänsä samallaiset kuin meillä tavalliset.

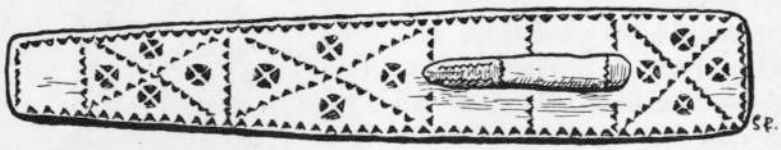

Kataintapoalikka.

Kun nyt lopuksi tarkastelemme niitä koristeita, joita edellä esitetyissä rakennusosissa ja esinemuodoissa nähdään, saatamme epäilyksettä sanoa, että ne leimaa läpikäyvä kansallinen koristelutapa ja alkuperäinen aistisuunta. Totta kyllä, että vieraita vaikutuksia on eri suunnilta ajoittain Karjalaan eksynyt. Niinpä pohjoisesta lienee tullut skandinaavilaista vaikutusta ja etelästä päin venäläisten kautta muita taidetyyliaiheita. Näyttääpä renessansinkin sirpaleita eksyneen tänne erämaitten keskuuteen. Uvaroff ja Susloff osoittavat hollantilaisten ja nowgorodilaisten kirkkorakentaja-mestarien suoranaista vaikutusta, mestarien, jotka jäivät tänne pohjoisille maille asumaan, ottaen kuitenkin paikallisia, kansallisia koristeaiheitakin käytäntöön. Mutta noitten yksinkertaisten koristelajien ominainen, vaihteleva käyttely viittaa varmasti itsenäisesti kehittyneeseen ja luonteenmukaiseen karjalaiseen taidekäsitykseen — suomalaisugrilaisella pohjalla.

Erikoiskohtainen etnografinen- ja taidetutkimus yhä uusien karjalaisten rakennus- ja esinemuotojen kuvakeräysten pohjalla on kuitenkin johtava varmempiin päätelmiin.

Avautukoon entistä paremmin vertailevan etnografisen tutkimuksen veräjät, joitten kautta päästään Karjalan kirjotaiteen kuva-

rikkaille kankaille ihailemaan sen muinaisia kalevaisia kauneuksia! Avautukoot, niinkuin karjalaisystäville aikoinaan avautui runolaulaja Iivana Shemeikan kaunis juurikasportti Suistamon Muuannon saloilla noille sävel- ja runorikkaille seuduille!

Yrjö Blomstedt-Ojoinen.

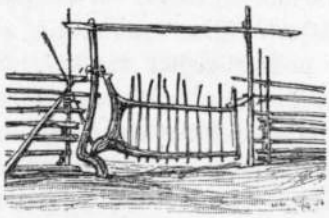

Shemeikan juurikasportti.

HAAPAS-MARI.

Runonlaulajatar-kuvaus.

Haapas-Mari Uudeltakirkolta.

Haluatko kuulla lauleltavan vanhoja kansanrunoja ja muinaisia paimenlauluja sekä viritettävän somia liekkuvirsiä, mielitkö tutustua satuihin taikka kuulla joukottain sananlaskuja sekä arvoituksia taikka tahdotko kaameihin taikoihin ja jylhiin loitsuihin perehtyä? Siihen saat tilaisuuden, kun lähdet puhuttelemaan Haapas-Maria Karjalankannaksen Uudellakirkolla.

Siellä hän elelee mökkisessään Haapalan kankaalla ja, vaikka jo on seitsemissäkymmenissä, on vielä reipas eukko, iloinen ja tyytyväinen.

Pyydät häntä kertomaan vanhoja muistojaan ja kokemuksiaan ja tietojaan, ja jos hän sinut tarkkaavaiseksi kuulijaksi huomaa ja näkee, että annat arvoa vanhan kansan aikuisille asioille, niin eipä hän ystävyyttään kielläkään, vaan rupeaa luettelemaan, laulamaan, mitä tietää, taitaa.

Kovin suuri ei kyllä Haapas-Marin muistamain vanhojen runojen lukumäärä ole, noin puolisentoista tuhatta säettä vain hänellä on säilössään, mutta mieltäkiinnittävää on kuitenkin niitä kuunnella.

Hän laulaa esim. luomisrunoa, kuinka

»pääskyläinen päivälintu
lenteli kesäisen päivän» . . .

laulaa Kullervo-runoihin liittyviä katkelmia, niinkuin:

»Käi mie lassa paimenessa,
tei mie luikun lehmänluista,
torven Torstikin jalasta . . .»

tai:

»Paimenel o pitkä päivä,
pitkä päivä, kuiva kaakku — — —
ei kulu kivine kaakku . . .»

laulaa laivaretkestä, miten

»laivat lilli muile maile,
muile maile vierahille . . .»

virittää virren isosta tammesta, jonka kaatoi

»oiva veikko ja väkevä»,
joka »viikon hivo kirvestänsä,
toisen viikon toista puolta,
kolmannen koko teräjä»,

ja Pohjolan matkasta ja Väinämöisen kanteleen teosta kertoo kokonaisen tarinan. Siinä Sammon sijasta ryöstetään impi, joka palattaessa mereen hukkuu.

Vielä laulaa Mari neidoista, joita oli

»kaksi kuin kanaista,
kolme korven lillukaista»

ja jotka tekivät kivisen linnan.

Laulaapa myös Anni-tytöstä, joka istui kivellä ja itki, ja kuinka

»tuli aalto, aika laine,
otti Annikin kiveltä».

Marin lyyrilliset laulut ovat etupäässä hää- ja paimenrunoja sekä lasten liekkuvirsiä. Häissä on Mari aikoinaan ollut paraita laulajia. Sulhaselle sanoo hän morsiustalossa vastaanotettaessa lauletun:

»Mistä tunsit, turnus, tulla,
siankärsä, tänne käyä?
Sikako siule tietä neuvoi,
porsas porttia avasi?»

Paimenessa oli pilvipäivinä laulettu:

»Paista päivänen Jumalan,
hellittele Herra Kiesus,
polosille paimenille.»

Tuutilauluja laulaa Mari hyvin somia. Niinpä:

»Tuo (tule) sä nukku naapurista,
torkku toisesta talosta,
sio lapsen silmät kiini,
sio, sio, kuro, kuro,
sio silkkirihmoillasi,
kuro kultaneuloillasi!»

Satuja ja tarinoita taitaa Mari pariin sataan. Ne ovat enimmäkseen eläinsatuja. Arvoituksia osaa saman määrän kuin satuja. Sananlaskuja sitävastoin sanelee hän parisen tuhatta.

Vaikka Mari ei ole mikään ammattiloitsija eikä taikojen tekijä, on hänellä kuitenkin myös paikkakuntansa poppakonstit ja »maajumalain» voimaluvut tarkasti muistissa. Ja niinpä hän tietää karjanhoito-, kalastus-, metsästys-, maanviljelys- y. m. taikoja sekä loitsuja, niitäkin parisen tuhatta.

Nuorena ollessaan on Mari ottanut innokkaasti leikkeihin ja »tantsuihin» osaa. Siksipä hän vielä hyvin muistaa sen ajan leikit ja kisat. Silloin sitä oli leikittykin. Oli oltu »naurehisil» »hanhisil», »voutisil», »paistisil». »omasil», »laivasil» y. m. kisasilla. Ja tanssittu oli »morkotnat», »hapanlohkot», »pitkät piijat», »vaaluringit», »aalistuulit», »tallaliilit», »Wiipurin alut», »tuvannuohoomiset», »pukkitantsut» ja muut. Ja tanssiessa ja kisatessa oli aina laulettu. Laivasilla oltaessa laulettiin laivaretki-laulua ja tupaa nuohottaessa »pääskyläistä päivälintua». Hapanlohkossa laulettiin:

»hai hai hapanlohkoo,
hapanlohkoo pironaa» . . .

Morkotnassa taas:

»hoi morkokka molotokka,
niekar mestar nannaituu.
Kappa käes kaivolle mennööt
koukku seläs kotia tulloot.»

Tanssien ja kisojen välillä huvittivat poikaveitikat leikkirahvasta

tuomalla tupaan milloin »karhun», milloin »kuurneherran», »kuren» tai »varvalin». Väliin taas tuli leikkiseuraan »surma», väliin »vainajaakin» kannettiin, jopa joskus »talutettiin lehmääkin». Kysymyksessä olevana oliona oli aina joku pojista: »karhuna» turkki nurin päällä, »surmana» valkeissa lakanoissa, vaate silmillä j. n. e.

Näistä kaikista saat Marilta kuulla.

Mummo-vainajaltaan on Mari useimmat kaskunsa, runonsa ja muut tietonsa oppinut. »Sitä se mummoikii enne ai kaskuis, ku iltasi istuttii pärevalkean ääres», tapasi Mari sanoa esityksensä lomassa.

Paljon on Mari saanut elämässään kovaa kokea, monta surun päivää nähdä. Yksin on hän saanut, mies-vainajansa pitkät ajat sairastaessa, elämisestä huolehtia, raataa päivät pitkät. Mutta tyytyväisen mielen on hän aina koettanut pitää. Sanoi sentään joskus, kun elämä oikein synkältä tuntui, ajatelleensa:

»Miks' on miut jumala luonut
näille päiville pahoille,
näille puille pyöriville?»

Mutta sitten taas lohduttelihe:

»älä huoli huolistaisi,
anna huolia hevosen,
murehtia mustan ruunan,
suuripäisen päivitellä,
huoli huonoksi vetääpi,
mure muita mustemmaksi!»

Harras ja uskonnollinen on Mari mieleltään. Mutta ei semmoinen ahdasmielinen kuin paikkakuntansa muut »uskovaiset», joitten pilkan ja kiusottelun esineeksi hän on joutunut sen takia, että on kerääjälle runojaan laulanut, tietojaan jutellut. Paikkakuntansa kolmatta sataa nidosta sisältävän lainakirjaston on hän melkein läpi lukenut.

Samuli Paulaharju.

KARJALAN HISTORIA JA SEN TUTKIMUS.

Kansallinen historiantutkimus, jonka perustaja Henrik Gabriel Porthan on, jäi perustajansa kuollessa vielä niin heikolle oraalle, että lähes puoli vuosisataa sen jälkeen suomalaiset oppineet pitivät keskenään kiistaa siitä, onko kansallamme historiaa vai eikö. Vasta kun Yrjö Koskinen oli koonnut tiedot kansamme vaiheista selväksi kokonaisuudeksi ja punonut historiamme hajalliset säikeet johtaviksi langoiksi, kävi kaikille, sekä oman maan lapsille että ulkomaalaisille, selväksi, että Suomen kansalla on historia. Silloin oli myös vankkumaton perustus kansalliselle historian tutkimukselle laskettu; nyt elpyy maamme vaiheitten kuvailu, ilmestyy tutkimuksia eri aikakausilta ja eri maakuntien vaiheista, käydään käsiksi sivistys-, sota- ja taloushistoriaan — itsenäisten erikoistutkimuksien aikakausi alkaa.

Mutta jo ennen tätä olivat jotkut suuren Porthanin esimerkin elähyttäminä käyneet tekemään tällaisia erikoistutkimuksia. Niinpä Karjalankin historian alalla.

Erikoisteosta, joka koskisi Itä-Suomen vaiheita ei Porthanin kädestä ole lähtenyt; sitä vastoin on hän »Åbo Tidningareissa» julkaissut monia kirjoitelmia Karjalan historian alalta. Niinpä oli vuonna 1789 mainitussa sanomalehdessä historiallis-tilastollinen tutkielma Ruotsin Karjalan kreikanuskoisista seurakunnista ja kolmea vuotta myöhemmin valaiseva kirjoitus »Utkast till en beskrifning öfver svenska Karelen», jonka Porthan pani kokoon Pielisjärven kirkkoherra Jaakko Stenius-nuoremman hankkimien tietojen perustuksella. Me emme voi ruveta luettelemaan kaikkia kirjoituksia, joita on arveltu Porthanin kädestä lähteneiksi ja jotka kuuluvat Karjalan historian alaan, mainitkaamme vaan vielä vuonna 1793 samassa lehdessä ollut kirjoitus »Anmärkningar angående de första biskoparne öfver Wiborgs stift».

Porthanin aikalaisista on Maunu Jaakko Alopaeus († Porvoon piispana 1818) jättänyt arvokkaassa teoksessaan Borgå gymnasii historia, (1804—1817) jälkimaailmalle suuren aartehiston Itä-Suomen sivistysoloja koskevia tietoja menneiltä vuosisadoilta.

Porthan kuoli aivan vuosisadan alussa v. 1804. Hän jätti jälkeensä innostuneen koulukunnan, joka jatkoi suuren opettajan jälkiä. Porthanin

varsinaisista oppilaista ei sentään kukaan ole nimenomaan Karjalan historiaa teoksillaan valaissut. Sellaisiksi tulivat miehet, jotka eivät olleet Suomen historian isän personallisia oppilaita, vaan jotka olivat hänen herätyshuutonsa ymmärtäneet. Sellaisiksi tulivat ennenkaikkia Hipping, Rein, von Knorring ja Europaeus.

Anders Johan Hippingin tutkielmat eivät suorastaan koske Karjalan historiaa, vaan ovat silti erittäin tärkeät tämän maakunnan vaiheitten valaisijoille. Tutkielma venäläisten retkestä Suomeen vuonna 1311 on vähäpätöinen, mutta sitä merkillisempi ja huomattavampi on »Neva och Nyenskans intill S:t Petersburgs anläggning. I», joka ensimäinen osa ilmestyi 1836. Toinen osa on pysynyt painamatta meidän päiviimme asti, kunnes se äsken pääsi ilmestymään Pietarin tiedeakatemian kustannuksella. Tämä esitys Nevasta ja Nevanlinnasta on tärkeä Laatokan eteläisen rintamaan tuntemiselle ja koskettelee usein Karjalankin oloja. Kuudettakymmentä vuotta myöhemmin (1891) käsittelee suomalainen tutkija Carl von Bonsdorff Nevanlinnan kaupungin historiaa, sen ympäristön vaiheita ja vaikeuksia teoksessaan Nyen och Nyenskans.

Gabriel Rein otti ensimäisen kuvauksensa aiheeksi Karjalan vanhimman historian. Teos — »de vetere Carelia ante occupationem svecanam» (muinaisesta Karjalasta ennen ruotsalaista valloitusta) — ilmestyi vuosien 1825—30 välillä ja herätti huomiota suuren oppineisuutensa takia ja oli varsin lupaava esikoisteokseksi. Siinä oli tosin käytetty vain painetuita lähteitä, mutta tarkasti ja taidolla, ja voimmepa sanoa, että Reinin teos on ensimäinen itsenäinen teos Karjalan historian alalta.

Reinin kirjallinen toiminta on varsin suuri ja huomattava, mutta puhtaasti sille alalle, millä esikoisteos liikkui, ei tekijä enään antautunut. Tosin on hän esimerkiksi muutamassa kirjoitelmassaan vuodelta 1835 tehnyt tutkimuksia Karjalan ristiretkestä, mutta se ei muuta väitettämme.

Frans Petter von Knorring kirjoitti Haminan kadettikoulun opettajana kuvauksen suomalaisista sotakouluista, kuvaillen siinä Haapaniemen ja Haminan koulujen vaiheita. Verrattoman paljoa tärkeämpi on hänen merkillinen teoksensa »Gamla Finland eller det fordna Wiborgska gouvernementet I». Tämä teos — se pääsi tekijänsä kädestä vuonna 1833 — on yhä vieläkin lähdekirja, johon tutkija käy kunnioituksella käsiksi, ja tulee sellaisena aina olemaan. Teos on laaja tilastollis-historiallinen kuvaus, jossa Viipurin läänin oloja perinpohjaisen tarkasti kuvaillaan. Verrattoman paljon arvokkaita tietoja, jotka mahdollisesti olisivat muuten menneet tutkimukselta hukkaan, on von Knorring kerännyt teokseensa. Tiedot ovat järjestetyt pitäjittäin, joka tosin ehkä hiukan vaikeuttaa yleiskatsauk-

sen saantia, mutta samalla tarjoaa mitä parhaimman tilaisuuden tutustua eri pitäjäin vaiheisiin ja oloihin.

v. Knorring oli merkinnyt 1833 julkaisemansa teoksen ensimäiseksi osaksi laajemmasta kuvauksesta. Jatkoa ei kumminkaan teokseen tullut. Tekijä joutui kauvas pois Karjalan mailta käytännöllisen papin toimeen Ahvenanmaalle ja suunniteltu työ keskeytyi. Mutta sinänsäkin muodostaa kirja kokonaisuuden ja käy täydellisestä teoksesta.

Anders Josef Europaeuksen on liittänyt Karjalan tutkijoitten joukkoon etupäässä teos »Karjalan ajantiedot», päässyt painosta 1859. Teos on suppea esitys Karjalan vanhimmista vaiheista Täyssinän rauhaan asti. Paitsi muita painetuita lähteitä on Europaeus käyttänyt teostaan varten Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirjaa 1500, jonka Moskovan historiallinen ja muinaistieteellinen seura vähää ennen oli julkaissut. Tämän kautta sai Europaeus paljon ennen tuntemattomia tietoja teokseensa, joka huolimatta silittämättömästä asustaan oli kauvan tärkeä lähdekirja tutkijoille. Uusi tutkimus mainitusta vatjalaisen viidenneksen verokirjasta on vienyt »Karjalan ajantiedoilta» paljon siitä merkityksestä, mikä sillä on ollut.

19:n vuosisadan toisella puoliskolla ilmestyi mies, joka teki arvaamattoman arvokkaan työn Karjalan ja Itä-Suomen historian alalla. Hän oli Matthias Akiander.

Akiander ei ollut historiantutkija siinä merkityksessä kuin tätä sanaa tavallisesti tulkitaan, hän oli ainoastaan innostunut keräilijä, joka kokosi yhteen suunnattomat aarteet tietoja painetuista ja painamattomista lähteistä tulevien tutkijoitten työn helpottamiseksi, muodostamatta tutkimuksiaan yhtenäisiksi esityksiksi.

Akianderin ensimäinen huomattava tuote on »Utdrag ur ryska annaler», joka ilmestyi »Suomi»-kirjassa vuonna 1848. Niinkuin ymmärrettävä on, valaisevat nämät otteet suuressa määrässä Karjalan historiaa, jonka olot parhaiten ovat olleet venäläisten aikakauskirjailijoitten mielessä. M. m. sisältävät ne useita kertomuksia Karjalaan tehdyistä retkistä ja niitten onnistumisesta.

Julkaistuaan laajan lähdekokoelman Suomenmaan uskonnollisista liikkeistä eri aikoina, ryhtyi Akiander yksinomaan Itä-Suomen oloja tutkimaan ja järjestämään suuria kokoelmiansa tältä alalta. Lahjoitusmaaolot Viipurin läänissä olivat jo kauvan herättäneet huomiota ja oli niiden korjaamista varten ryhdytty toimenpiteisiin. Historiantutkijamme, joka tunsi synnyinseutunsa olot tarkkaan, oli ottanut historialliseltakin kannalta näitä asioita valaistaksensa, ja niinpä ilmestyi vuonna 1864 hänen kädestään tutkimus »Om donationerne i Wiborgs län», jossa hän yksityiskohtaisesti valaisi tätä perin sotkuista ja vaikeaa kysymystä. Tämä kirja on erittäin tärkeä lisä Wiipurin läänin historian tuntemiseen ja onkin saavuttanut tutkijain suuren kiitoksen osakseen.

Itä-Suomen oloja tutkiessaan oli Akiander välttämättömyydellä kiinnittänyt huomiota myös Inkerinmaan oloihin ja niinpä hän v. 1865 julkaisi Inkerinmaan hiippakunnan evankeelis-luteerilaisten seurakuntien paimenmuiston. Seuraavana vuonna ilmestyi paimenmuisto entisen Viipurin, sittemmin Porvoon hiippakunnan koulunopettajista. Ja heti sen jälestä lahjoitti hän tutkimukselle kaksiosaisen itäisen hiippakuntamme paimenmuiston. Sarja oli tällöin täysinäinen, ja verraton lähdekokoelma Itä-Suomen sivistys-olojen, kirkon ja koulun historian tuntemiseksi oli tutkijoitten käsiin päässyt. Kaikissa oli ensin laajoin asiakirja-ottein valaistu alustava historiallinen katsaus ja sitten itse paimenmuistot, haalitut omantunnon mukaisesti hankittavissa olevista painetuista lähteistä ja lukemattomista painamattomista, vanhoista tilikirjoista, manttaaliluetteloista, tuomiokirjoista ja muista historiallisista käsikirjoituksista. Mitään sellaista ei tämä benediktiläismunkin tapainen työntekijä ollut jättänyt käyttämättä, missä vaan oletti löytyvän tietoja.

Akianderin työ alkaa uuden vaiheen Karjalan historiantutkimuksessa tai paremmin sanoen Akiander laskee perustuksen sille.

Heti Akianderin perästä alottaa kirjallisen toimintansa mies, jonka kynästä ovat lähteneet useimmat tähän asti ilmestyneet tutkimukset Itä-Suomen historian alalta. Tämä mies on Johan Magnus Saleniuus.

Saleniuksen esikoisteokset olivat karjalaisia pitäjänkertomuksia, historialliset esitykset Muolan ja Valkjärven pitäjistä. Ne ovat rakennetut tuohon tavalliseen pitäjänkertomuksen malliin, jommoisten tyypillinen edustaja Yrjö-Koskisen kertomus Hämeenkyrön pitäjästä on. Saleniuksen kertomuksia ei haittaa liiallinen kotiseudun ja syntymäpaikan ylistäminen. Kaikesta kumminkin huomaa, että nuori kirjoittaja on sydämellisesti kiintynyt sen kansan vaiheisiin ja kohtaloihin, joita hän on ottanut kuvataksensa. Kirjoitustavan puolesta ovat nämät pitäjän kertomukset, niinkuin yleensä Saleniuksen kirjoitukset, ehkä hieman raskaat ja hajanaiset, mutta se tavaton harrastus, joka ilmenee hänen tutkimuksissaan, saattaa meidät unohtamaan tämän.

Seuraava merkittävä Saleniuksen kynän tuote on »Historiallisia tietoja Äyräpään vanhasta kihlakunnasta», missä kuvauksessaan tekijä taas pääsee liikkumaan vanhan Karjalan riitamailla. Sotatietoja eniten tuo lukijalleen eteen historioitsija, mutta mitäpä tietävät maineet Karjalan historiasta muuta kuin kalskeesta kalpojen ja verileikistä veljien kesken.

Merkittävin teos Saleniuksen tuotannossa lienee hänen tutkimuksensa »Kreikanusko Suomessa, historialliselta kannalta», joka tuli painosta 1873. Tässä teoksessa, jossa tekijä on käyttänyt myöskin

Venäjän historioitsijoitten teoksia hyväkseen, on hän ottanut kuvataksensa sitä äärettömän tärkeätä puolta Karjalan kansan elämässä, nim. kreikkalaiskatolilaisen kirkon vaikutusta, joka aina ja aina käy tutkijain silmäin eteen heidän käydessä selailemaan Karjalan aikakirjoja. Tämä teos on arvellaksemme hyvää täydennystä Akianderiin. Aine on ollut kuitenkin liian laaja suppean esityksen kannettavaksi. Siten lienee selitettävissä se, että tekijä on ainakin paikka paikoin vain kokoomalla koonnut tietonsa yhteen, sulattamatta niitä siloiseksi kokonaisuudeksi ja valmistamatta esitystä sellaiseen muotoon, jollaista nykyajan historiantutkimus toivoo ja vaatii. Silti on teos Karjalan historian arvokkaimpia ja siihen turvautuu jokainen, joka käy sitä tutkimaan.

Yhdessä jaksossa edellisten kera seurasi Saleniuksen ahkeran kynän tuotteina vuosina 1875—77 »Niitä näitä Itä-Suomesta I—III» kuvauksia Itä-Suomen historian alalta. Nekin ovat parhaasta päästä, kuten edellisetkin, ahkeran arkistotutkimuksen tuotteita.

Vuonna 1878 muutti Salenius historian kolleegaksi Savon pääkaupunkiin Kuopioon. Hänen harrastuksensa kääntyivät nyt yhä enemmän Savon historiaan, miltä alalta hän vuosien vieriessä on julkaissut useita tutkielmia. Silti ei hän unohtanut Karjalankaan historiaa, siitä ovat todisteena hänen lukuisat tutkielmansa tältä alalta aikakauskirjallisuudessa. Varsinkin »Historiallinen Arkisto» sisältää runsaasti näitä kirjoitelmia ja tiedonantoja. Mainitkaamme niistä »Några spår af krigen i Jääskis härad» (1878), »Om tillståndet i Östra Finlands några prestgäll närmast före och efter freden i Åbo» (1898), »Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon ensimäisiä koulumestareita» (1900), »Lukkareista Karjalassa ja Savossa menneillä vuosisadoilla» (1902). Sitäpaitsi sisältävät muut aikakauskirjat, kuten Suomen Museo — Finskt Museum, Historiallinen Aikakauskirja, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat, vuosikertomukset, albumit, sanomalehdet y. m. niin useita kirjoituksia tämän ahkeran miehen kynästä, ettemme voi parhaalla tahdollammekaan käydä niitä kaikkia luettelemaan.

Saleniuksen kestävyys ja uupumaton ahkeruus antaa meille toiveita siitä, että häneltä vielä on odotettavissa tutkimuksia siltä alalta, mikä hänelle näyttää olevan rakkain, nimittäin Karjalan historian alalta. Tätä toivovat kaikki historian harrastajat ja Karjalan ystävät.

On vielä kolme nimeä, joilla Karjalan historian tutkimuksessa on hyvä kaiku, nimittäin Adolf Neoviuksen, Theodor Schwindtin ja O. A. Hainarin (Forsströmin).

Adolf Alarik Neovius tuli nuorena pappina Karjalaan ja innostui ensiksi Itä-Suomen huonossa kunnossa olevia arkistoja tutkimaan. Seuratessaan Porvoon piispaa tämän tarkastusmatkoilla sai hän tähän erinomaisen tilaisuuden ja niinpä hän tutki ne ja laati niistä luettelot. Jouduttuaan Porvoon tuomiokapitulin notaarioksi pääsi hän

sitten Porvoon tuomiokapitulin runsaihin asiakirjoihin käsiksi. Tulokset tästä ovat olleet harvinaisen runsaat.

Jo vuonna 1890 julkaisi hän »Suomi»-kirjassa tutkimuksen »Kalevalan kotiperästä», jossa hän paljon käyttää historiallisia lähteitä ja joka on historiallisesti tärkeä juuri arkistotietojen takia.

Hänen ahkeran arkistotyönsä tuloksena on sitten ilmestynyt moniosainen »Specialkatalog öfver Borgå domkapitelsarkiv», missä hän tutkimukselle tarjoo luetteloita mainitusta arkistosta ja kirkon arkistoista. Varsin huomattava on se osa, jossa kaikkien Porvoon hiippakunnan kirkkojen omaisuus luetellaan. Niille, jotka Itä-Suomen historiaa tutkivat, on luettelo, joskin siinä epätäydellisyyksiä ja vikoja löytynee, erittäin tärkeä.

Tärkeimmän Neoviuksen työn muodostaa kumminkin hänen julkaisunsa »Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska pappren». Julkaisu sisältää pääasiallisesti eri Alopaeus-suvun jäsenten tekemiä muistoonpanoja tai heille osotettuja papereita, jotka ovat säilyneet suvun hallussa. Neovius huomasi, miten tavattoman suuriarvoinen tämä kokoelma on Itä-Suomen historiantutkimukselle ja julkaisi siitä ne osat, jotka hänestä olivat tärkeimmät, ottaen kumminkin myös kokoelmiinsa paljon sellaista, jolla on merkitystä koko maan historialle. On huomautettu, että julkaisua on hajanaisuutensa ja kirjavuutensa takia vaikea käyttää, mutta niin oikea kuin tämä muistutus onkin, on »Alopaeuksen papereilla» kumminkin suuri lähdekokoelman arvo ja jokaisen Karjala-tutkijan harras toivomus lienee, että sen julkaisija jatkaisi aloitettua työtänsä ja toisi yhä uutta esiin näistä kätköistä.

Neoviuksen kirjoitelmia on paljon ja useimmat juuri Karjalan historian alalta. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjoissa ja »Suomen Museossa» niitä eniten tavataan. Tutkijan verraton työkyky takaa sen, että jos hänelle elonpäiviä vielä suodaan, hän suurista kokoelmistaan toimittaa tätä alaa harrastaville vielä useita uusia tutkimuksia Karjalan historian alalta.

Petter Theodor Schwindt antautui jo aivan nuorena Karjala-tutkimuksen alalle ja on sitten koko ikänsä pysynyt aatteelleen uskollisena.

Hänen ensimäinen huomattava tieteellinen tutkimuksensa käsittelee hänen syntymäseutujensa, Käkisalmen-Karjalan historiaa. Se on 1876 Viipurilaisen osakunnan albumissa julkaistu »Ajanjakso Käkisalmen läänin historiasta 1580—1597». Tutkielma valaisee juuri niitä aikoja, jolloin tästä rajalinnasta taisteltiin, taisteltiin siitä Laatokan meren rintamaasta, joka oli ollut ainaisena riitamaana Ruotsin ja Venäjän välillä.

Schwindtin pääteos lienee hänen laaja tohtoriväitöskirjansa »Tie-

toja Karjalan rautakaudesta», ilmestynyt 1892, jossa tutkija omien kaivauksiensa nojalla selostaa Karjalan pakanuuden ajan viimeistä jaksoa. Tutkimus on ensimäinen tällä alalla; tosin se ei käsitä muuta kuin Laatokan luoteisrannan alueen, etupäässä Käkisalmen kihlakunnan, vaan siihen nähden, että juuri tämä alue muodostaa tärkeimmän Karjalan rautakautisen asumakeskuksen, tarjoaa Schwindtin tutkimus sangen täydellisen kuvan Karjalan pakanuuden ajan loppupuolesta.

Toinen puolittain historiallinen, puolittain arkeolooginen on mainitun tutkijan v. 1898 julkaisema teos Käkisalmen linnan ja kaupungin historiasta. Useita muitakin, vaikka vähäisempiä, kirjoitelmia on Schwindt julkaissut.

Oskar Adolf Hainarilla oli jo runsas yhteiskunnallinen, suureksi osaksi Karjalan hyväksi suunnattu työ takanaan, kun hän julkaisi ensimäisen historiallisen, Karjalaa koskettavan teoksensa, tohtoriväitöskirjansa »Kuvaus Inkerinmaan oloista Ruotsinvallan aikana I». Huolimatta siitä, että teoksessa päähuomio kiinnitetään Inkerinmaan oloille, on kuvaus sangen tärkeä myös Karjalan historian tutkijoille, sillä esitys koskettelee tuontuostakin entisen Käkisalmen läänin oloja. Tämä onkin luonnollista, sillä onhan Inkerillä ja Karjalalla ja varsinkin Inkerinmaalla ja Käkisalmen läänillä ollut niin paljon yhteistä, vaiheet niin samallaisia monissa kohdin.

Varsin ansiokkaasti ja ensi kerran tällä alalla perinpohjaisesti on Hainari kuvannut Karjalan keskiaikaisia oloja suuressa, varsin arvokkaassa »Suomen keski-ajan historiassa». Luvut »Länsi-Karjalan valloitus ja Pähkinäsaaren rauha» sekä »Inkerinmaan ja Länsi-Karjalan keski-ajan vaiheet» ovat sellaisella lämmöllä kirjoitetut ja niin hellällä kädellä — ja kuitenkin tosihistorioitsijan puolueettomuudella ja varmuudella — että ainoastaan Hainarin-moinen mies, joka koko sielullaan oli Karjalaan kiintynyt, sellaista kykeni tekemään.

Hainarin vähemmistä tutkielmista, jotka koskevat Karjalan historiaa, mainittakoon hänen »Historiallisessa Arkistossa» vuonna 1891 ollut tutkimuksensa »Tietoja eräästä Pohjois-Karjalassa vuonna 1697 tapahtuneesta talonpoikaismetelistä», jossa hän kuvaa Simo Hurtan aikaisia oloja ja kansan tilaa noina pimeinä aikoina.

Hainarin tuotanto Karjalan historiaan nähden ei ole ollut suuri, vaan se lämpö ja hartaus, millä hän on sitä kuvannut, on hänelle vaatinut sijan varsinaisten Karjala-tutkijoiden joukossa.

Olemmepa täten luetelleet ne, joita sanan varsinaisessa merkityksessä voidaan sanoa Karjalan tutkijoiksi. Mutta sitten on joukko historian tutkijoita, jotka ovat tuotteen, pari tältä alalta julkaisseet tai toisin sanoen enemmän ohimennen liikkuneet sillä.

Näistä on meidän ensin mainittava Karl Konstantin Tiger-

stedt, joka valaisevalla ja seikkaperäisellä teoksellaan »Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering» — ilmestyi liitteinä Turun ruotsalaisen klassillisen lyseon vuosikertomuksiin 1877—87 — on liittänyt nimensä Karjalan historian tutkijoitten sarjaan. Teos, joka perustuu pääasiallisesti painamattomiin lähteisiin, on varsin arvokas lisä Karjalan historialliseen kirjallisuuteen. Vahinko vaan, että sitä ainoastaan suurissa kirjastoissa voi saada käsiinsä.

Erikoisesti Pohjois-Karjalan historiallisten muistojen kertojana esiintyi Karl Mortimer Kivinen (Stenius), julkaisten vuonna 1865 runollisen lennokkaasti kirjoitetun ja synnyinseudun rakkautta uhkuvan kuvauksen »Anteckningar om de nordkarelska frikorpsernas företag 1808». Kuvaus liikkuu pääasiallisesti, kuten nimikin jo osoittaa, Suomen viimeisen sodan ajalla, mutta esitetään siinä sentään Pohjois-Karjalan vaiheita vanhemmiltakin ajoilta.

Karjalan historiaa ovat tutkimuksillaan tulleet valaisseeksi myös nykyiset historian edustajat yliopistossamme. Johan Richard Danielson-Kalmari on selväpiirteisessä tutkimuksessaan »Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen» (1894), torjunut niitä hyökkäyksiä, joita visseiltä tahoilta tehtiin maatamme vastaan 1880 luvun lopulla ja 1890-luvun alussa. Ernst Gustaf Palmén taas on tutkimuksellaan »Lisiä lahjoitusmaakysymyksen historiaan», julkaistu »Historiallisessa arkistossa» 1896, ja muutamilla vähäisillä erikoistutkimuksilla, joista mainitsemme »Poimintoja Pälkijärven Alahovin arkistosta» (Historiallinen Arkisto 1894) liikkunut Itä-Suomen historian alalla.

Vanhan Käkisalmen läänin historiaa on valaissut teoksellaan »Novgorodin Vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus» J. V. Ronimus-vainaja käyttäen hyväkseen samaa lähdettä, johon aikoinaan A. J. Europaeus oli kiinnittänyt huomiota. Niin paljon vaillinaisuuksia ja virheitä kuin Ronimuksen teoksessa onkin, on tutkimus kuitenkin saanut runsasta valaistusta siitä.

Vanhan Suomen historiaa taas ovat valaisseet O. Hannikainen ja O. A. Kallio, edellinen väitöskirjallaan »Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla», maakunnan oloja Venäjän vallan aikana, jälkimäinen erittäin selväpiirteisessä teoksessaan »Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen» sillä tärkeällä ajan jaksolla, jota Danielson-Kalmari oli aikaisemmin kuvannut.

Kirkollisista kuvauksista, jotka Karjalan historian alalle kuulu-

vat, voidaan mainita äskettäin ilmestynyt Albin Simolinin »Viborgs stifts historia» ja aivan uusi Antti Pietilän teos »Daniel Jusleniusa» jossa esitys paljon liikkuu Itä-Suomen mailla.

Kaupunkihistorioitakin jo on Itä-Suomesta kirjoitettu. Niinpä on olemassa J. W. Ruuthin erittäin arvokas ja sisältörikas »Viipurin kaupungin historia», Sigurd Nordenstrengin vielä keskeneräinen Haminan kaupungin historia (mikäli tahdomme Haminan lukea Karjalaan kuuluvaksi) ja T. Könösen perinpohjainen »Joensuun kaupunki» (1848—98), jossa tavataan yleissilmäys koko Pohjois-Karjalan historiaan. Viimemainittu tutkija on muuten ennenkin liikkunut Karjalan historian alalla kirjoittaen pirteän kuvauksen »Pälkjärven pitäjästä» (1891), puhumatta hänen useista lyhyistä historiallisista kuvauksistaan syntymäseutunsa vaiheista.

Tässä lyhyt esitys tärkeimmästä, mitä Karjalan historian alalta suomalaiset miehet ovat kirjoittaneet. Me tiedämme, että Ruotsin historiallinen kirjallisuus sisältää yhtä ja toista Karjalan historian alalta ja vielä enemmän Venäjän historiallinen kirjallisuus. Edellinen on kuitenkin siksi vähäistä, ettei kannata käydä sitä arvostelemaan, jälkimäisen selosteluun emme pysty.

Uusi polvi kasvaa vanhojen historioitsijain ympärillä ja se on valmis jatkamaan työtä, jota vanhukset vaivojaan kysymättä, itseään säästämättä ovat tehneet. Karjalan historiallinen kirjallisuus on vielä köyhä, tämä maakunta ja sen vaiheet ovat kaikesta huolimatta olleet unohduksissa, mutta aika on koittava, jolloin historian soihtu pääsee täydellä kirkkaudellaan valaisemaan tämänkin maakunnan kohtaloita ja sen kovaa kokeneen kansan kulkua, ja silloinpa huomataan, miten rikas ja täyteläinen sekin elämä on ollut, jota Karjalan mailla on eletty. Silloin havaitaan ne tiet, joitten kautta Karjala on länsimaitten sivistyksestä osalliseksi tullut, silloin keksitään ne yhdyssiteet, jotka historia on kutonut Karjalan ja muun Suomen välille ja joita oikea osa Karjalan kansasta aina on tahtonut lujittaa. Eikö olekin tutkimuksistaan historian tutkijalle, joka nämät tosiasiat saa todentaa, palkkaa kyllä, eikö voikin hän olla tyytyväinen tietäessään osoittaneensa kansalle ne historian johtavat langat, jotka ovat erilaiset kohtalot kokonaisuudeksi sovittaneet.

A. R. Saarenseppä (Cederberg).

KARJALAISET AIHEET SUOMEN KAUNOKIRJALLISUUDESSA JA TAITEESSA.

I. Kaunokirjallisuudessa.

Jo siitä saakka kuin suomalaista taidetta varsinaisesti on ollut olemassa on Karjala ja karjalaisuus kiihottanut Suomen taiteilijoitten mielikuvitusta toimimaan. Enemmän kuin muitten sukulaisheimojen kanssa oli Suomella aina ollut tekemistä juuri karjalaisten keralla. Asuivathan karjalaiset aivan läheisinä naapureina, olivathan he vanhoina vihamielisinä aikoina tunnetut rohkeista partioretkistään, kulkihan heistä rauhan tultua suuret joukot Suomessa kauppamatkoillaan, herättäen huomiota pehmeällä kielimurteellaan, muille suomalaisille vieraalla uskonnollaan ja silmiinpistävillä puvuillaan. Enemmän kuin nämä ulkonaiset seikat herätti juroissa suomalaisissa huomiota karjalaisten käytöksen hilpeys, laulun ja soiton rakkaus, heidän Lemminkäis-luonteensa. On mieltäkiinnittävää huomata kuinka ruotsalainen Runeberg löytäessään Suomen kansanelämän kuvaamisessa taiteelleen uuden esteettisen arvon, viehättyy myöskin kertomaan »Arkangelin ryssistä», s. o. vienankarjalaisista laukkukauppiaista, jotka vierailevat hirvenhiihtäjien luona ja tuovat mukanaan reippautta, tanssia, soittoa heidän yksivakaiseen ympäristöönsä. Runeberg on esittänyt karjalaisensa kuitenkin kuriooseina ilmiöinä, olentoina, jotka humalasta hullautuneina ihastuvat kukkeaan Helviin, kosivat häntä, hyppivät pitkin pirttiä, itkevät, laulaa hoilailevat ja nauravat hänen edessään. Laukkunsa loistavat huivit, neulat ja lasihelmet lupaa Topi uljas Helville yhdestä suudelmasta, vaan ruso-partainen Ontro tarttuu veljensä tuuheaan tukkaan ja kuljettaa väentupaan sekä kesselin että miehen. Pyytäessään Helviä lähtemään ihanaiseen rihkamamaahan, missä saisi »sulkkua vaatteeks ja ruplia ruuaks» Ontro kehuu Topin kauneutta näin:

> Näit, kuin paksu hän on, punahuul', punapulleaposki,
> näit tasatukkaa myös, joka näädännahkana kiiltäin
> riippuvi otsallensa ja niskaa, poskia peittää.

Leuass' sankan näit utuparran: rintahan asti
kuin revon uljas häntä se taajana kohtaki roikkuu.
Josp' on tanssiminen joko varpaillaan tai kannoin,
ei Topin arvoist' oo, jos rinkelirentona tullee
painua lattiahan tahi nuolena kimmota jälleen.
Tanssi se verraton on, kun viskoo kättä ja säärtä,
laulaa, potkivi, näppiä lyö, hymyääpi ja viljuu.

Vienalaiset tuskin tunnustanevat tätä mies-ihanteekseen. — Kuitenkaan ei Runeberg anna laukkumiehiltään puuttua kaikkia korkeampia tunteita, sillä kuulemmehan vihkiäisjuhlassa Ontron lausuvan:

— kolmast' autuas oot, joka istut kunniakasna
ystäväpiirissäis, etk' outoja seutuja astu . . .

ja surkuttelevan omaa kohtaloaan, joka on kulkea kuin arvotus outo vierailla mailla, kaukana Vienasta, missä puoliso ja lapset odottavat.

Tämä Runebergin luoma laukunkantajatyyppi on sittemmin tunkeutunut suomenkieliseenkin kirjallisuuteen. Viipurin pitäjästä kotoisin ollut Aleksanteri Rahkonen kirjotti vuonna 1869 osaksi tanskalaisen aiheen mukaan Laukkuryssä nimisen näytelmän. Viime aikoina on taas Larin Kyösti näytelmässään Juhannustulilla tuonut näyttämölle saman henkilön, sovittaen hänen suuhunsa omia kulkuritunnelmiaan ja sijottaen hänen kotiseutunsa

Luadogan meren randamill . . .

Hänkin on esittänyt laukunkantajan haikeasti kotiseutuaan Karjalaa ikävöitseväksi. Maaseudun näyttämöllä on tämä henkilö kuitenkin säännöllisesti tehty naurettavaksi — seikka, johon aiheen on antanut itse kirjailija, joka panee reppurinsa puhumaan kummallista sukkapellin kieltä, millä ei ole oikean karjalankielen kanssa mitään tekemistä. Myöskin Ontrei Gaurilovits-runossaan — sikermässä »Laatokan rannoilla» — on Larin Kyösti esittänyt »Hirvenhiihtäjien» kauppiastyypin. Tässä varsinkin on sukulaisuus Runebergin käsitystavan kanssa ilmeinen. Edelleen voimme huomauttaa että myöskin Arvid Järnefelt on kuvannut niitä vaikutelmia, joita karjalaiselle tunteelle vieras toisheimoinen saa tutustuessaan rajan rahvaaseen pintapuolisesti. Kirjassaan Maaemon lapsia on hän esittänyt erään laukunkantajan, liittäen miehen kertomukseen aivan aiheettomasti.

Mutta Karjala ei ole ainoastaan puoleksi leikillä, puoleksi oudoksuen katsottujen laukkumiesten kotimaa, vaan se on myöskin kalevalaisten laulujen maa. Kun Sakari Topelius vanhempi kesäkuussa 1820 sai laulattaa paria vienankarjalaista kulkukauppiasta, jotka kertoivat että heidän kotisijoillaan vielä vanhoja runoja yleisesti laulettiin, oli kuin joku uusi kaunis sanoma olisi saapunut väärin ymmärretyn heimon keskuudesta. Karjalaisten laukunkantajien runot vahvistivat hänessä ajatusta runojen painoon toimittamisesta, ja näin ilmestyneet julkaisut taas viittasivat Lönnrotille tien Karjalaan. Lönnrotin suurta mielenkiintoa Karjalaa kohtaan kuvaavat monet senaikuiset lausunnot. Vienan-Karjala tulee hänelle unelmien maaksi, johon hän kerta toisensa perästä pyrkii ja jonka hän vasta v. 1833 saavuttaa. Kuinka Karjala runojensa vuoksi noina vuosina herätti maassamme erikoista huomiota, siitä on todistuksena sekin seikka, että noihin aikoihin ilmestyneessä Gottlundin »Otavassa», jossa oli kirjoituksien esineinä ajan polttavat harrastukset, oli eräs artikkeli »Venäjän-Karjalaisista ja heidän kielestään». Kalevalan ilmestyminen toi viimein yleiseen tietoisuuteen Karjalan erikoisena runojen kotiseutuna, laulun ja soiton maana — käsitys, joka tältä ajalta johtaa juurensa. Vaikkakin myöhäisempi tutkimus on tullut siihen tulokseen, että muillakin suomalaisilla heimoilla on osansa Kalevalan aiheitten keksimisessä, on kuitenkin vakaumus karjalaisten erikoisesta kalevalaisuudesta yhä vallalla kansamme tietoisuudessa. Karjalaisuus ja kalevalaisuus ovat jotain yhteen kuuluvaa, toisistaan erottamattomia käsitteitä. Tästäpä johtuu se alussa kummalliselta tuntuva seikka, että kun parhaat taiteilijamme ovat tahtoneet luoda jonkun kalevalaisen teoksen, ovat he hakeneet siihen ainehiston Karjalasta, s. o. sulattaneet karjalaiset aiheet kalevalaisiin, esittäneet karjalaiset ihmiset kalevalaisissa puvuissa. On tällä hetkellä mahdoton sanoa kuinka äärettömän laajasti karjalaisuus on tällä tavoin välillisesti tuonut lisiä suomalaiseen kultuuriin. Mutta tässähän ei ole tarkoituskaan tarttua tämän kysymyksen selvittelyyn; tahdomme mainita vain taideteoksia, joissa karjalainen paikallisväri on erikoisesti silmiinpistävä.

Karjalaiset aiheet suomalaiseen taidekirjallisuuteen ovat tulleet aivan luonnollista tietä, nimittäin Karjalassa eläneitten kirjailijoitten mukana. He ovat luonnollisesti kuvanneet tapahtumien tantereiksi ne seudut, jotka heillä olivat silmien edessä alati. Kuvaavaa tässä suhteessa on esim., että Kontiolahdella syntynyt kapteeni Jaakko Fredrik Lagervall mukaillessaan Shakespeare'n Machbeth'ia sijottaa Ruunulinnansa (1834) näyttämön asumaseutunsa Kurkijoen tienoille. Karjalaisen kotiseudun rakkaus esiintyy Lagervallilla niinkin voimakkaana, että hän käyttää sen leveää, ytimekästä murretta kirjoissaan. Lagervall on »murteitten taistelun aikana» karjalaisuu-

den aina uskollinen esitaistelija. Hänen näytelmäkuvauksensa ovat karjalais-kansallisia runoelma-yrityksiä, hänen Satunsa Sallisesta ensimäinen karjalaisen eepoksen koe, hänen Jaakot-kirjansa — kertomus Pielisjärven Stenius kirkkoherroista — ensimäinen karjalainen kotiseutututkimus.

Tämän karjalaisuuden ensimäisen pääpuolustajan rinnalla elää Karjalassa muitakin kykyjä, jotka paikkakunnalla syntyvissä sanomalehdissä käsittelevät karjalaisia aiheita. Viipurissa syntyy Itä-Suomen ensimäinen sanomalehti, ja Viipurin seudut historiallisine muistoineen esiintyvät ensimäisten karjalaisten kertomusten näyttämöinä. Sanansaattajassa Viipurista (1833—1841) tapaamme kirjoitelmia »Karjalaisten käändymisestä Kristin oppiin», Viipurin pamauksesta y. m. historiallisista aineista ja tässä myöskin löydämme nimimerkki n. r.:n (Konstantin Schröder, † 1868) ensimäiset runot (esim. Imatralle) ja kertomukset (esim. kuvaus Valamon matkasta).

Näissä runoissa on avomielisyyttä ja kuohuvaa tunnettakin toisinaan, herkkyyttä, mikä on karjalaista perintöä. Myöhemmin kansallisen herätyksen kohotessa julkaisi Schröder myös kirjoitelmia Pietari Hannikaisen »Kanavassa» (ilm. 1845—47), josta muodostui Itä-Suomen kansallisen herätyksen äänenkannattaja. Tämä lehti sisälsi »hyödyttävää lukemista kaikille säädyille», ja siinä julaistiin ahkerasti runoja, novelleja ja näytelmiä, sekä alkuperäisiä että käännöksiä. »Kanavan» suojissa kehittyi karjalaisaiheinen novellikirjallisuus ja kuten jokaisen lapsen niin senkin pilpatukset olivat kovin naiveja ja vähäpätöisiä. Lukijain hauskuudeksi, jotka enimmäkseen olivat Viipurin tienoilta, sijotettiin ulkomaisista sanomalehdistä käännetyt seikkailujutut Viipuriin — niin esim. kertomuksessa »Veljekset Viipurista». Siinä ei Viipurista muistuta muu kuin kertomuksen nimi. »Kanavan» toimittaja Pietari Hannikainen sepitteli vakavampien töiden lomassa sellaisia fantastisia satuja kuin »Torkel ja Viipurin Linna», missä kuvataan karjalaisten päällikön, hänen sisarensa sekä Torkelin ja hänen sisarensa merkillisiä vaiheita. Hiukan totisemmalta kannalta on otettava Hannikaisen kertomus Punainen lähde. Siinä on tekijöinä kartanon-omistaja Kulakow, hänen paennut orjansa, poliisipristavi Iivana, vanginvartija Ivonen, Iivanan tytär, joka rakastaa paennutta orjaa, Viipurin Punainen lähde, Pyhä Synodi, valhepuku j. n. e. Nämä Hannikaisen kertomukset ovat merkillisiä siitä että niissä on ensikerran koetettu esittää Viipurin läänin Venäjän vallan aikuista kirjavaa elämää, missä orjuus ja venäläiset herrat olivat jyrkkinä vastakohtina. Näiltä kertomuksilta ei puutu kaikkea sivistyshistoriallista arvoa, ja monet terävät huomautukset siellä täällä todistavat että kirjoittaja on sama Hannikainen, jonka valtiollisia artikkeleja byrokraattien piireissä niin peljättiin.

Hannikaisen »Kanava» oli Viipurissa syntyneen innokkaan, lyyrillisiä runoelmia sepitelleen (Mansikoita ja Mustikoita 1860—61, nimimerkki Santala) Kaarle Aleksanteri Slöörin herättäjä, ja Slöör on taas puolestaan ratkaisevasti vaikuttanut Viipurin lähellä lapsuutensa viettäneen Julius Krohnin kehitykseen. Etupäässä sukulaistensa kertomusten johdosta tuli Savo ja Pohjois-Karjala Krohnille siksi luvatuksi maaksi, johon hänen henkensä lapsena halasi, ja Viipurin seutuihin kiintyi hän siksi että siellä oli hänen lapsuutensa leikkitantereet. Krohnin ihanteellinen, serafinen isänmaanrakkaus, joka sulki syliinsä kaikki suomalaiset heimot, on sijoittanut syksyllä 1860 ilmestyneiden »Kuun tarinoiden» tapahtumapaikan joskus Karjalaan (V ilta, VI ilta, VII ilta) ja joissakuissa muissakin kertomuksissa — esim. Viimeinen rekryytinotto — tapahtumapaikka on Viipurin tienoilla. Suonion kertomuksissa tapaamme jo hiukan enemmän todellista luonteenkuvausta kuin edellisen ryhmän kirjoittajilla, mutta hänen varsinaisessa viipurilais-aiheisessa kertomuksessaan »Viimeinen rekryytinotto» on Hannikaisen tapaan sankari tehty ulkonaisten tapahtumien leikkikaluksi. Kaksi miestä rakastaa samaa naista, toinen niistä toimittaa venäläiset rekryytinottajat kilpaveljensä kimppuun, joka joutuu täten »Punaparran» sotaan. Hän palaa kuitenkin sodan loputtua ja tapaa lemmittynsä terveenä, ja häät vietetään. — Eräs Suonion aikalainen, Aleksanteri Rahkonen, on tehnyt Antrean ja Suistamon pitäjistä kansatieteellisiä kertomuksia ja 1860-luvun alkupuolella näemme hänen esiintyvän runoniekkana (Sääskiä vv. 1865—67). Tämän kauden karjalaisessa kirjallisuudessa saatamme sanoa päättyvän uukuniemeläisen Olli Vuorisen Sepitelmiin ja »pieniin pakinoihin», vaikkei niissä, enemmän kuin edellisenkään runoissa, ilmaannu juuri paikallista sävyä.

Vanhan Suomen yhteiskuntakuvausta jatkaa Kaarlo Bergbom lähtien siitä mihin Hannikainen ja Suonio olivat sen jättäneet. Tosin hän selvittelee ainetta ainoastaan yhdessä novellissa — Sydämmiä ihmistelmeessä, Kirjallinen Kuukauslehti, 1869 — mutta hänen terävästi kirjoitettu kertomuksensa, joka on hänen novelleistaan paras, on kuin valonsäde yössä. Tutustumme siinä W:n (epäilemättä Viipurin) kaupungin henkiseen köyhyyteen, täti Auroraan — syntyisin von Sportensköld —, hänen mieheensä tullivartija Pomeranslundiin, heidän renttujuttuja kertoelevaan poikaansa, joka on venäläinen luutnantti, tytär Constance'en, joka nauttii katrilli-sukkeluuksista ja pitää Puolan vapaushymnistä masurkaksi mukailtuna. Terävällä ivalla on kuvattu tuo vetelyyden ja tyhmyyden seurakunta, jonka ajatusten esineinä on paalit, valkoiset tyllihameet, luutnantti Dunasjeff, ensimäinen valssi, kaupunkiin sijoitettu Mirgorodin rykmentti. Katkeruudella myös: huomaa selvästi että kirjottaja kärsii maan kansallisuuden

ala-arvoisesta asemasta ja kansasta vierautuneiden sivistyneiden äärettömästä hengettömyydestä. Kannelta soittavan vaimon Vapun laulussa on Bergbom merkinnyt vihdoin ne positiiviset arvot, joiden kuvaukseen hän toivoi nuoren suomalaisen kirjallisuuden ryhtyvän.

1880-luvulla tapahtuu virkeä nousu kirjallisuudessamme ja taiteessamme, Skandinavian maista ja Ranskasta tulevien herätysten ja suomalaisen kansallisuustunnon kohoamisen kautta. Viipurin tienoillakin, josta edellisessä on ollut puhe, nousee tästä lähtien suomalainen kulttuuri sävyn-antavaksi, ja se eri kansallisuuksien sekotus, joka ennen oli viipurilaiselle maailmalle ominaista, tulee ainakin pienemmäksi. On mieltäkiinnittävää huomata kuinka noiden katoavien sivistysolojen paras kuvaaja ei ole kieleltään suomalainen, vaan kuuluu itsekin kansallisuuteen, joka on Viipurin tienoilta häviämässä. Jac. Ahrenbergin alkuperäisesti ruotsiksi kirjoitetuilla kuvauksilla itä-Suomesta — Hihhuleita, Tukkijunkkari, novellikokoelma Idästä, muotokuva-kokoelma Ihmisiä, joita olen tuntenut — on monesti enemmän kultuurihistoriallista kuin kaunokirjallista arvoa, mutta niiden merkitys ei ole silti vähäisempi. Tapaamme noissa kirjoissa kuvattuna Ahrenbergin nuoruuden aikuisen Viipurin—Pietarin välisen maailman moninaiset tyypit lähtien seudun saksalaisista kauppiaista ja heidän ruotsalaisista rouvistaan ja suomalaisista tukkipomoistaan tatarilaiseen harjassaksaan ja venäläiseen hevoskauppiaaseen saakka. Näemme hajoavat kauppahuoneet, tukkihuijaukset, omituiset uskonnolliset liikkeet, rapistuneet talonpojat, hulttio-papit, kilpa-ajot — kaikki etnografisen tarkan, realistisen koulun käyneen, laajasti sivistyneen kynän piirtäminä. Joskus Ahrenbergin kuvaukset kohoavat huomattaviksi kaunokirjallisiksikin saavutuksiksi — »Idästä» — ja hän saattaa keksiä suurenmoisen traagi-koomillisen tyypin kuin »Ilman äidinkieltä» kertomuksen sankari, jonka kaikki onnettomuudet johtuvat siitä ettei hän osannut oikein mitään kieltä. Viipurin sekakielisissä oloissa lienee se ollut hyvin yleistä. Suomenkielisellä taholla ei ole ollenkaan Ahrenbergiä vastaavaa ilmiötä. Ne Samuli S:n novellit, jotka kuvaavat tekijän lapsuudenaikuisia muistoja Inkeristä ja Pietarista (Kevätajoilta), ovat vähäpätöisiä ja niiden sivistyshistoriallinen arvokin on pieni.

Viipurin seutujen synnyttämä suomalainen kaunokirjallisuus on viime aikoina ollut köyhää verrattuna siihen melkoiseen lisään, jonka viime vuosisadan jälkimäisellä puoliskolla useat Viipurin seudun miehet toivat alottelevaan kirjallisuuteemme.

Tavataan kyllä joku historiallinen romaani, joku näytelmä, runoja, mutta mitään yhtenäistä virtausta ei ole huomattavissa. J. V. Ronimus on kirjoittanut Kaarle herttuan ja Sigismundin taisteluja kuvailevan kertomuksen Antonio Bröijer, jonka näyttämönä on

Viipurin vanhat, muistorikkaat seudut. Hannikaisen ja Krohnin alkamaa yhteiskunnallista kuvausta ovat jatkaneet Matti Kurikka ja Santeri Ivalo. Orjien vapauttaminen Inkerissä on antanut edelliselle aihetta näytelmään Viimeinen ponnistus, joka toistaiseksi on paras Inkerin olojen kuvaus. Hän on kuitenkin tarttunut kevyenpuoleisesti vakavaa tekotapaa vaativaan aineeseen, ja on antanut kansanelämän kuvaukselle näytelmässään liian suuren sijan, jättäen luonteiden kehityksen syrjemmälle. Santeri Ivalon myöhemmin kirjoitettu draama Lahjoitusmailla, jossa kuvataan lahjoitusmaajärjestelmän tuottamia epäkohtia, muistuttaa rakenteeltaan jossain suhteessa Kurikan näytelmää, mutta kohoo vaikuttavaisuudessa sen yläpuolelle. Kurikka on yhtä välinpitämättömästi kuin näytelmässään kuvannut muutamissa novelleissa (Pilvenhattaroita) inkeriläisiä aiheita. Ivalolla tavataan kokoelmassa Saaristosta lastuja Virolahden rannoilta ja Onnenaalloissa pari karjalaista kertomusta.

Köyhää ja satunnaista on ollut myös Käkisalmen seutujen tuottama kirjallisuus ja se liittyykin läheisesti edelliseen. Vuoksen seutujen vanhanaikuisia oloja ja kansantapoja on kaunokirjallisessa muodossa esittänyt Johannes Häyhä*) Kuvaelmissa itä-suomalaisten vanhoista tavoista. Ne ovat entnografisina kuvauksina huomattavia. Kaunokirjallisia käkisalmelais-aiheisia yritelmiä ovat tehneet Aatto S. ja Vilho Summa. Juhani Sjöströmistä, joka syntymänsä ja »Salmin tyttönsä» kautta kuuluu tähän seutuun, tulee tuonnempana puhe. Seudun suuria historiallisia muistoja on laulanut Kasimir Leino (»Käkisalmen linnan raunioilla»).

Viipurin seutujen jälkeen tulee Suomen Pohjois-Karjala suomalaiseen kirjallisuuteen erään miehen kautta, joka samalla on yksi aikansa suurimpia suomalaisia kirjailijoita. Juho Reijonen**) on

---

*) Häyhä, Johannes, syntynyt 17. 6. 1839. Suoritettuaan tavallisen opettajantutkinnon tuli hän lasten opettajaksi Viipuriin, n. s. Innasen kouluun. Erottuaan virastaan asettui maatilalleen Rautjärvelle, jossa on näihin päiviin asti elellyt. Kirjalliseen työskentelyyn sai Häyhä sysäyksen matkoistaan, joita hän vuosien 1860 ja 1882 välillä ahkerasti teki koti-Karjalaansa, nim. Rautjärven, Ilmeen, Hiitolan, Kurkijoen, Parikkalan, Joutsenon, Ruokolahden, Jääsken, Antrean ja Kirvun pitäjiin, kansantapojen tutkimisen ja vanhain runojen keräämisen tarkotuksessa. Kaikkiaan on hän »kuvaelmiaan» julaissut 6 vihkoa, nim.: »Joulunvietto», »Maahanpaniaiset», »Kylänluvut», »Talvitoimet», »Kevä-askaret» ja »Naimistavat».

**) Reijonen, Juho, syntynyt Nurmeksessa 27. 4. 1855. Suoritettuaan ylioppilastutkinnon 1872 vihittiin hänet papiksi 14 p. syysk. 1881. On ollut apulaispappina Kivennavalla, Hiitolassa, Jyväskylän maaseurakunnassa ja kappalaisena Virolahdella (1. 5. 1891—1. 5. 1908). Nykyään toimii Valkjärven kirkkoherrana. —»Silloin kun oli tosipuute kotoisista novelleista, ja kun sekä Päivärinta että K. J. Gummerus alkoivat vanheta, eikä tietty tuleeko nuoresta polvesta kirjailijoita, vai ovatko ne vain virvatulia», silloin kokosi R. tuttaviensa toimittamissa sanomalehtien alakerroissa olleet novellinsa yh-

lähtenyt suoraan pohjois-karjalaisen kansan keskuudesta, ja hänellä on sen mehevä sanontatapa ja savokarjalainen huumori vallassaan. Reijosen kertoelmat (1885—90) ovat vaivatta tehtyjä ja joskus hyvinkin hauskoja lukea (»Ensimäiset ystäväni»), mutta niistä puuttuu syvempää aineeseen antautumista, ja siksi niissä välistä voi olla tilapäisyyden leima. Hänen karjalais-aiheisista kertomuksistaan mainittakoon etupäässä Kosto, Miksi Jaakko muutti, Huonona aikana, Nälkävuonna. Parissa viimeisessä kertomuksessa on Reijonen esittänyt Pohjois-Karjalan takalistojen synkkää taistelua nälkää vastaan. Merkilliseksi tulee Reijosen asema suomalaisessa kirjallisuudessa sen kautta että hän on kansan- ja luonnonkuvauksissaan osaksi Juhani Ahon edeltäjä. Kauemmaksikin ulottuu Reijosen vaikutus: »Kymmenniekka» kertomuksen sankari on ollut Linnankosken Olavin prototyyppi. Reijosen kymmenniekka on vain naturalistinen, huolettomasti tehty, jotavastoin Linnankosken Olavi on Selma Lagerlöfin sankarien tapaan ihannoitu, paatoksellinen.

Reijonen on kirjoittanut myös rajan kahden puolen liikkuvan karjalaisen kertomuksen Tuulivaaralaiset, jossa sota, rakkaus ja kosto kutovat lankojaan. Huolimatta muutamista epätodennäköisyyksistä esim. kertomuksen lopussa, kohoo Reijonen tässä muiden Karjalaa käsittelevien sotakertojain yläpuolelle, joista mainittakoon vain Kustavi Saarni. Ruotsalaisen Åbergin tapaan, Vänrikki Stoolin paatosta tavotellen on viimeksimainittu tehnyt kertomuksen Suomen sodan karjalaisesta sankarista Pekka Sallisesta, osaksi nojautuen kansan sotamuistoihin.

Reijosen pohjois-karjalaista kertomusta on jatkanut K. A. Järvi Opettaja ja Loinen nimisissä kirjoissaan. Viimeksimainittu teos on realistisesti tehty psykoloogginen kuvaus eräästä yhteiskunnan hylkiöstä loismiehestä, joita Karjalassa tavataan paljon. Kirja on Järven paras ja yleensä myös parhaita pohjois-karjalaisia kansankuvauksia. Myöskin Järven kirjallinen sukulainen Kalle Kajander on Vala-nimisessä kertomuksessa käsitellyt pohjois-karjalaista aihetta. Tämän ohella mainittakoon että Pohjois-Karjala on Rafael Engelbergin kotiseutu. Kotona käymässä kirjassaan on hän esittänyt karjalaisia luonnontunnelmia, samoin osaksi novelleissaan.

---

teen, ja niin alkoi hänen kirjallinen uransa. Ensimäinen novellikokoelma ilmestyi v. 1885 nimellä »Kertoelmia», seuraava teos oli pitempi kertomus »Vaihdokas, joka ilmestyi v. 1886. Sitten ilmestyivät »Uusia kertoelmia» (v. 1889) »Suuteita», (1891) ja »Kulku-ukon kertomuksia» (1905). Enimmät hänen kertomuksensa on julaistu uudestaan yhtenäisessä teoksessa: »Juho Reijosen Kertoelmia ja kuvauksia» (v. 1900). Näiden ohella on hän julaissut eräitä uskonnollisia kirjoja, niinkuin »Saarnoja» (1891), »Kotilukemista Herran päivinä» (1895) ja »Filip Melanchtonin elämä» (1897).

I. H.

Ylä-Karjalan menneisyys, hajoava pakanuus, koittava kristinoppi, maakunnan laajat metsät ovat Juhani Ahon Panussa saaneet suurimman muistomerkkinsä. Yhtä vähän kuin kuitenkaan esim. Kalevalaa saatamme nykyään omistaa karjalaisten yksityisomaisuudeksi, yhtä vähän voimme tehdä sitä Panun suhteen. Kuvauksen paikalliset rajat ovat tässä avartuneet ja esille on tullut laaja eepos pakanuuden ja kristinuskon välisestä taistelusta Suomessa.

Ennenkuin jätämme Pohjois-Karjalan on meidän muistettava eräs aihe, joka on saanut varsin huomattavan käsittelyn osakseen. Tarkoitamme Simo Hurtta-tarinaa. J. A. Bergman on kertomuksessa Nevalaiset seikkailuromaanin tapaisesti käsitellyt Affleckin historiaa ja Anni Kepplerus on Hovin Inkeristä laittanut nuorisolle sopivan kirjasen. Myöhemmin on väkevämmin tarttunut juoneen Eino Leino. Hänen Simo Hurtassaan (kokoelma runoja ja näytelmä) sekä muutamissa Helkavirsien karjalais-aiheisissa runoissa on huomattavissa uudenaikaisen kultuurin ja Karjalan kalevalaisen hengen yhtyminen. Puhtaasti esteettistä tietä on Leino oppinut ihailemaan katoolisen Karjalan mystillistä henkeä, ja hän on saapunut siihen, mihin katoliselta pohjalta nouseva karjalainen kirjallisuus näyttää pyrkivän.

Raja-Karjalan tuopi suomalaiseen kaunokirjallisuuteen vanhemman polven mies, Arvi Jännes. Hän on ensimäisen kerran itsetietoisen voimakkaasti, vakuuttavasti kaiuttanut sen maan ylistystä.

Kuss' aallot Laatokan vuoriin lyö,
Kuss' Imatran innot raukes,
Kuss' uurtaa vaaroja Pielisvyö —

Kuten Jänneksestä on »Herää Suomi» laulun kautta tullut suomalaisen kansallisuustunnon ja heimoushengen korkein tulkitsija, niin on hänestä tullut myös Karjala-runossa tämän maakunnan mahtavin ylistäjä. Häiritseviä hänen laulussaan ovat pari värsyä, joissa hän aineesta poiketen lausuu sanansa Lutheruksen puhtaan uskon puolesta ja subjektiivisesti varoittaa materialistisista aatteista. Runoilijalla ei näy olleen, niin Karjalassa (Impilahdella) kuin hän onkin syntynyt, ymmärrystä näitten seutujen katolista uskontoa ja karjalaisten panteistista luonnonvoimien palvelusta kohtaan. Niinpä hän on tyytyväinen siihen, kun vanha suistamolainen palvelijatar Opri »Lutherin virret veisaeli ja taika-uskot unhotteli».

Rajapitäjien kieltä koskevien tutkimusten kautta on Jännes kääntänyt myös tiedemiesten huomiota näihin seutuihin. Useat raja-Karjalan ystävälliseen, luonnonraikkaaseen kansaan ihastuneet suomalaiset ovat

tässä suhteessa jatkaneet hänen työtään. Näiden joukossa on mainittava tri O. A. Hainari ja seminaarinjohtaja O. Relander. Hainari on piirtänyt lämpimiä, innostuttavia Kuvia Raja-Karjalasta, ja kirjoituksissa sekä puheissa selvitellyt tämän seudun menneisyyttä ja tulevia elinehtoja. Relander on kirjoittanut useita Karjala-esityksiä — esim. »Suomen Maakunnat» sarjassa. Hänen karjalais-aiheisella kertomuksellaan Sissisotien ajoilta on enemmän kansatieteellistä kuin kaunokirjallista arvoa.

Näiden tunnustähtien alla ja ottaen oppia nuoren Suomen kirjailijoista on Raja-Karjalassa varttunut pari kansankuvaajaa, joiden ansio on siinä että he ovat tuoneet kirjallisuuteemme noiden seutujen korpitunnelmat ja muutamia onnistuneita karjalaisia tyyppejä. Juhani Sjöströmin kirjassa Korpien povessa tapaamme hartaudella kuvattuja maisemia Korpiselkien salomailta ja etnograafisen tarkasti muistiinpantuja vanhan kansan tapoja, etupäässä Pedri Shemeikan ympäristöstä. Samoille seuduille sijoitettu näytelmä Mari, missä kuvataan Tolstoin Pimeyden vallan tapaan nuorta naista vanhan miehen vaimona ja nuoren renkipojan rakastettuna, on kokoonpanoltaan heikko. Sjöström, joka on useita vuosia oleskellut Raja-Karjalassa, on näissä teoksissa osannut hyvin painautua noiden seutujen tunnelmaan. Karjalainen aiheeltaan, vaan Vuoksen seuduille sijoitettu on Sjöströmin kolmas teos Salmin tyttö, jolla on arvoa kansanelämän kuvauksena. Irja on myöskin karjalaissävyinen.

Toinen näistä nuorista on Suistamolta kotoisin oleva Iivo Härkönen. Hän on isovanhemmiltaan, jotka olivat runolaulajia, saanut vielä elävän kalevalaisen runon perinnön. Hänen kielessään on karjalaista vilkkautta, sanat juoksevat melkein levottomina. Hänen kalevalainen runomittansa liittyy läheisesti laulettuun karjalaiseen muinaisrunoon, hänen aiheensa ovat karjalaisia, jotkut Karjalan kohottamis-pyrinnöistä saatuja. Runonsa on Iivo H. julaissut kahtena vihkona Rajamailla ja Karjalan virsiä. Rakenteellisessa suhteessa korkeammalle kohoavia ovat hänen novellinsa (Tulia, Syystarinoita korvesta), joissa tapaamme noiden saloseutujen puoleksi katoolista, puoleksi pakanallista, synkkää mystiikkaa, ja tutustumme salokarjalaiseen sielunelämään (esim. kertomukset Luostariin, Korvenkolme ääntä, Vieras vaimo). Ollen ensimäinen katoolisesta Karjalasta kotoisin oleva kirjailija on Iivo H. näillä esikoistuotteillaan osoittanut, kuinka paljon uutta suomalainen kirjallisuus voi vielä näiltä seuduilta odottaa.

Vienan-Karjala on ollut monien suomalaisten taiteilijain kesäisten matkojen päämäärä ja useat heistä ovat sitä matkakertomuksissa kuvanneet. Viehättävin ja taiteellisesti ehein on Juhani Ahon

lastu Synkän korven sydämeen. Useita reippaasti piirrettyjä Pikakuvia Vienan Karjalasta on Ilmari Kianto julkaissut kokoelmassa Pikkusyntejä. Nämä ovat kuitenkin käymätien vaikutelmia ja yksikään suomalainen kirjailija ei ole ryhtynyt noiden runoseutujen elämää laajemmin kuvailemaan. Santeri Ivalo on kyllä antanut Juho Vesaisensa tehdä partioretken sinne, ja A. W. Ervasti kirjoittanut Muistelmia matkaltani Venäjän Karjalassa ja painattamattoman romaanin Ahma vastaukseksi Ivalon kirjalle, mutta siinäpä lieneekin kaikki, mitä on tehty niiden seutujen kuvaamiseksi, mistä kalevalaiset laulut suurimmaksi osaksi on saatu. Asia ei kumminkaan vierasten avulla parane, ei, elleivät vienalaiset itse ryhdy tätä epäkohtaa korjaamaan. Mutta mitenpä ryhtyisivät? Kansallisen kirjallisuuden ensimäinen ehto on kansallinen sivistys, mutta siitä ei Vienan-Karjalassa nykyisissä valtiollisissa oloissa ole toivoakaan. Että noissa seuduissa, joissa kalevalaiset laulut kukkaansa ovat puhjenneet, maan uumenissa elää henki, joka kerran vielä suomalaisen ja erityisesti karjalaisen kultuurin hyväksi on jotain tekevä, sen huomaamme vienalaisten kansanmiesten lähettämistä tilapäisistä kirjoitelmista Karjalaisten Pakinoissa ja Karjalankävijässä. Noilla ihmisillä on luontainen sujuva kirjoitustapa ja herkkä kielenkäyttö, josta tulevaisuudessa voi toivoa paljon. Mainitsemme näistä tilapääkirjottajista Paavo Afanasjeff—Ahavan ja Iivana Arhippaisen.

II. Taiteessa.

Karjalaisista aiheista suomalaisessa kuvanveistossa luonnollisesti tuskin voi ollenkaan puhua. Mitä vaikutelmia suomalaiset kuvanveistäjät Karjalasta ovat saaneet, sen ovat he esittäneet Kalevala-aiheisissa teoksissaan — niin esim. Emil Wikström. Ainoiksi karjalais-aiheisiksi veistoksiksi jäänevät ne rintakuvat, jotka Alpo Sailo Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta on valmistanut eräistä rajakarjalaisista ja Karjalan kannaksen runolaulajista. Kuvien näköisyys ei liene aina erittäin tarkka, ei myös varsinaista eläytymistä runolaulaja-maailmaan ole niissä huomattavissa, mutta jonkunlaista ryhtiä ja homerisuutta on sentään näissä veistoksissa, varsinkin Onoilan kuvassa.

Suomenkarjalais-aiheisissa maalaustaiteen tuotteissa on luonnollisesti tuon maan erikoissävy päässyt paremmin esille kuin kuvanveistossa. Jo vanhastaan ovat muutamat Karjalan seudut kuten esim. Vuoksen ja Laatokan rantamaat, olleet kuuluja luonnonkauneudestaan ja houkutelleet taiteilijoita luoksensa. Näissä seuduissa on

väestöllä säilynyt kauan vanha, värikäs vaatteenparsi, joka etnografisesti on erittäin merkittävä. On huvittavaa huomata kuinka maalaustaiteemme ollessa alkuasteellaan taiteilijoita enemmän kiinnittääkin täällä kansatieteellinen kuin puhdas maalaustaiteellinen puoli. Niin on laita M. von Wrigtin *) karjalaisissa pukukuvissa. Yhdessä R. W. Ekmanin kanssa on tämä taiteilija maalannut kuvan Kurkijoelta — merkitty v. 1866, nykyään Taideyhdistyksen kokoelmissa — missä näemme kansallispuvuissa olevia eri-ikäisiä ihmisiä seisomassa vuoren harjalla, taustassa ihanteellinen maisema. Saadakseen taulussa kuvatuksi kansatieteellisesti merkillisen naisen hunnun, on taiteilija esim. sijoittanut erään naisen selin katsojaan.

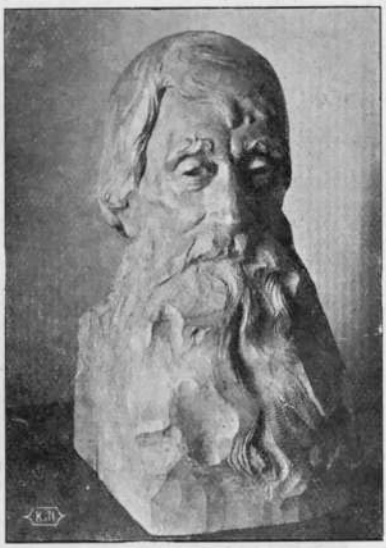

Sailon veistämä Onoilan kuva.

Useat muutkin ovat tehneet piirustuksia näiden seutujen puvuista, mutta tässä mainittakoon vain taiteilija, joka on vanhemmista Suomen Karjala-kuvaajista merkillisin. Severin Falkman kiintyi ruotsalaisesta sukuperästään huolimatta suuresti Karjalaan ja rajaseutujen metsästäjäihmisiin — kts. Jac. Ahrenbergin Ignoi Vornasen elämäkertaa. Viipurin historiasta on Falkman ottanut aiheen historiakuvaansa: Kaarlo Knuutinpoika Bonde lähdössä kuninkaanvaaleihin Tukholmaan (1885). Kansatieteellinen enemmän kuin taiteellinen merkitys on Falkmanin kuvateoksella »Itä-Suomesta, Viikkokausi Siitolan kestikievarissa». Kirja on v. 1880 Vuoksen seutuihin tehdyn matkan tulos. Johdatuksessa on tekijä antanut seitsemään »päivään» jaetun runollisen kuvauksen noista seuduista. Nykyaikaisesta katsojasta tuntuu Falkmanin ihmisten piirtämiskyky kovin alkeelliselta — Tilgmanin »chromolitografi» painos lisää naivia vaikutusta — mutta muutamissa maisemakuvissa on tekijä onnistunut paremmin. **)

Falkmanin jälkeen merkittävin näiden seutujen kuvittajista ei ole vähempi kuin Albert Edelfelt. »Ruokolahden eukoissa» (1887) (Taideyhdistyksen kokoelmissa) on hän aivan toisenlaisella taidolla kuin Falkman kuvannut samoja ryppyisiä akkoja ja vereviä morsiamia kirjavissa karjalaisissa puvuissaan. Useissa etsauksissa on hän

*) Wrigthin kuvia kts. tämä teos II, s. 31 j. n. e. kuvat 7, 8, 9, 13, 14, 23, 27, 33.
**) Falkmanin kuvia kts. tämä teos II, s. 30 ja 57 esim. kuvat 1—6, 12, 24, 32.

Edelfelt: Ruokolahden akkoja.

esittänyt Vuoksen huntuniekkoja emäntiä ja »Torpan tytön» äidille — piirustus Vänrikki Stoolin tarinoihin — on hän antanut karjalaisen puvun. Edelfelt on lisäksi sielukkaasti maalannut runolaulaja Parasken istumassa kivellä niityn keskellä, kädet ristissä, katse kaukana harhaillen.

Sortavalan seutujen lapsi oli lahjakas August Fredrik Soldan, joka poikana vietti Helylässä aikansa. Ollessaan vierailla mailla — kts. Juhani Ahon elämäkertaa — keskittyi tämän monipuolisen miehen kotikaipaus Helylän seutuihin. Ikäväänsä hän koetti tyydyttää siten että muistista piirteli ja maalaili kotiseudun näköaloja. Hänen kuvansa ovat reippaan luonnontunteen takia viehättävämpiä kuin ajan akateemikkojen, esim. Wrigtin. Hauska on esim. Helylä-akvarelli vuodelta 1843—46.

Myöhemmin on Pekka Halonen kuvaillut noita samoja seutuja useissa maalauksissa milloin kevätkirkasten hankien peittäminä, milloin kesän puhjetessa, milloin syksyn keltaamina. Syvemmältä Karjalasta on Halosen »karjalainen maisema» — nykyään Turun taidekokoelmissa—, josta näemme vesivärimukailun tämän kirjan alussa. Useiden Halosen taulujen taustat lienevät karjalaisia ja joskus viittaa nimikin Karjalaan — »Tienraivaajia Karjalassa». Viimeksimainitussa taulussa

Pekka Halonen: Tienraivaajat Karjalassa.

on kuvattu sarja voimakkaita miehiä raatamassa tietä kivilouhikkoon; luonto, tyypit johdattavat siinä heti mieleen Karjalan. Halosen rinnalla ovat Väinö Hämäläinen, Br. Pakarinen, V. Ylinen maalanneet laatokkalaisten seutujen maisemia.

Pohjois-Karjalan kuvaajista on ennen kaikkea muistettava Eero Järnefelt, jonka luonteessakin on paljon näiden seutujen sävyä, kuten Halosella Laatokan rannikon. Järnefelt on ollut ihastunut varsinkin Kolin jylhän luonnon kuvaamiseen. Hänellä on pari suurenmoista Koli-maisemaa, toinen hienon lyyrillinen, sateenjälkeistunnelmainen, toinen draamallinen, rohkea väritykseltään, molemmat syyskuvia. Pohjois-Karjalan synnyttämistä omista pojista on mainittava maalaaja M. Oinonen, joka useissa maisemissa on kuvannut Pielisjärven laajoja näköaloja.

Raja-Karjala on saapunut suomalaiseen kuvaamataiteeseen samoihin aikoihin kuin kirjallisuuteen ja osaksi samojen miesten kautta. Juhani Sjöström, josta on edellä ollut puhe karjalaisena kirjailijana, oleskeli vv. 1894—95 Salmin kihlakunnan pohjoisosissa Kalevala-kuvien piirtämistä varten. Hänen taidostaan piirtäjänä näemme näytteitä Kalevalan viimeisten painosten kansatieteellisissä kuvissa ja Kor-

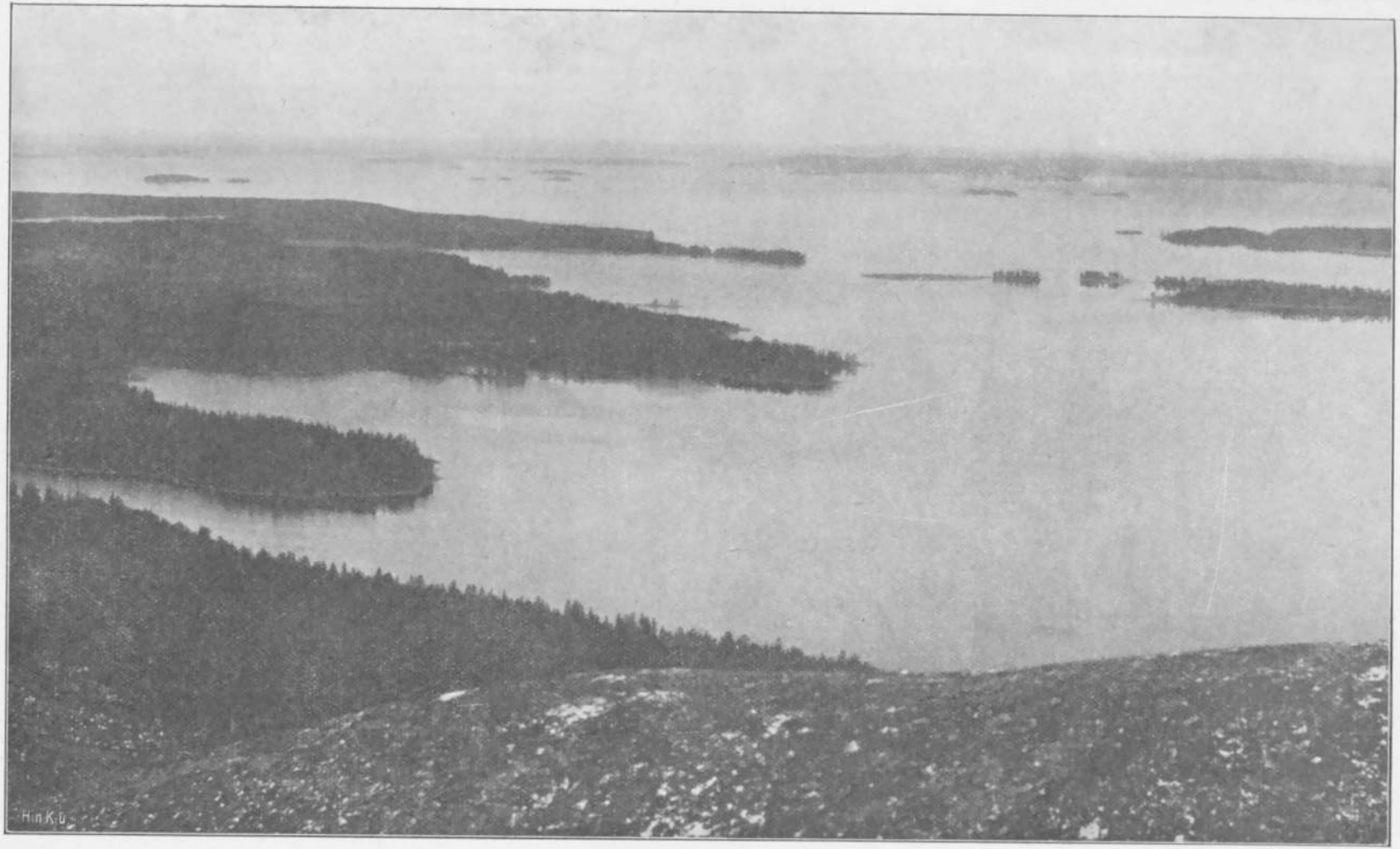

Eero Järnefelt: Näköala Kolilta.

W. Salo: Kalastaja salolammella.

pien povessa kirjansa vigneteissä. Suuri se ei ole ollut, mutta joskus on kuviin tullut samaa korpitunnelmaa, joka hänen kirjoissaan on merkittävintä. Hänen seurassaan oleskeli Raja-Karjalassa eräs toinen taiteilija, jonka saavutukset ovat korkeammat ja herättivät aikoinaan ansaittua huomiota. Vuonna 1900 oli Vilho Salolla Helsingissä näytteillä useita rajapitäjistä, etupäässä Korpiselilta, maalattuja tauluja, joista mainittavimmat olivat »Teerenkuvattajia» ja »Kalastaja salolammilla». Jälkimäisessä taulussa näemme aamu-sumuisella järvellä, keloista tehdyllä lautalla seisomassa onkivan miehen. Synkkää korpien henkeä huokuu taulun maisemasta, primitiivisiä oloja todistaa lautta,

virsut miehen jaloissa. Tämä sekä »Aterialla» ovat etnografisestikin karjalaisimpia — viimeksimainitussa taulussa kuvataan suoniityllä olevan korpiselkäläisen perheen aterioimista — taiteellisesti korkeimmalle kohoaa Teerenkuvattajat. Karjalaisessa koivikossa, talvisessa aamuhämärässä näemme siinä pari metsästyspaikalta poislähtöä tekevää rajakarjalaista metsästäjää. Täydellisesti on Salo näissä sekä muissa karjalaisissa tauluissaan eläytynyt rajapitäjien tunnelmaan ja ne maalaukset, jotka hän siellä on suorittanut, ovat hänen onnistuneimpiaan.

Suuri, kerrassaan vaihteentekevä, on se vaikutus, jonka Vienan-Karjala on jättänyt suomalaiseen taiteeseen, mutta äärettömän harvat ovat siitä huolimatta vienankarjalais-aiheiset taideteokset olleet. Tämä johtuu siitä että Vienan-Karjala esiintyy taiteilijoillemme etupäässä Kalevalan laulujen maana, sen nykyisyyden kuvaamiselle ei ole vielä osattu panna kylliksi arvoa. Vienan-Karjalasta saadut vaikutelmat ovat pukeutuneet etupäässä kalevalaiseen muotoon niinkuin jo edellä olemme huomauttaneet — kuinka esim. Akseli Kallela ja Emil Vikström ovat siirtäneet karjalaista nykyisyyttä Kalevala-maailmaan, siitä saamme hauskoja viittauksia hra Yrjö Blomstedtin herrojen Sparren, Kallelan ja Vikströmin Vienan-matkoja koskevasta kirjoituksesta. Vienan-Karjala on Kalevalan kautta määrättömästi vaikuttanut Suomen kultuuriin, samoinkuin se myöhemmin on vielä vaikuttanut siellä käyneihin kirjailijoihin — Juhani Aho —, säveltäjiin — Sibelius, Armas Järnefelt — kuvanveistäjiin — Emil Vikström —, maalaajiin — Akseli Kallela — mutta yhtä vähän kuin esim. kirjailijamme ovat käsitelleet vienalaisia aiheita yhtä vähän on taiteemme antanut vienalaisille vastalahjoja saamistaan suurista antimista.

Ja kuitenkin näyttää siltä että nuorella kultuurillamme olisi vielä paljon vaikutelmia saatavana tuolta kullasta köyhältä, mutta henkisesti niin rikkaalta kansalta. Venäjän puoleinen Karjala on esim. luonut itselleen puuarkkitehtuurin, jonka saavutukset, esim. tsasouna-rakennuksen alalla ovat usein sangen taitehikkaat ja varmaan kelpaisivat esikuviksi monille suomalaisillekin rakennuksille, esim. huviloille. Muutamat suomalaiset taiteilijat ovatkin Karjalan pyhimysmatkoillaan älynneet näiden rakennusten uuden kauneuden ja he ovat huviloita rakennuttaessaan ottaneet aiheita karjalaisesta arkkitehtuurista — niin Vikström, Kallela, Halonen y. m. Yleisemmin tuli karjalainen rakennustaide puheeksi maassamme sen arvokkaan teoksen johdosta, jonka vuonna 1901 herrat Yrjö Blomstedt ja Victor Sucksdorff julkaisivat nimellä Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Lukuisat, onnistuneet kuvat, joille antaa eloa hra Blomstedtin vilkkaasti kirjoitettu esilause, tempasivat laajemmatkin piirit mukaansa ja joku aika näytti siltä kuin karjalaisesta rakennustaiteesta olisi tullut se ihmelähde, josta Suomen heräävä

kansallinen arkkitehtuuri aarteensa ammentaisi. Useissa tuona aikana syntyneissä rakennuksissa onkin karjalaisia aiheita viljelty. Ikävä kyllä: tämä virtaus ei ollut kovin pitkäikäinen, osaksi siitä syystä että karjalainen puurakennustyyli oli sopimaton esikuvaksi syntyvälle suomalaiselle kiviarkkitehtuurille, osaksi kenties senkin vuoksi että karjalaisen tyylin alkuperä on novgorodilainen. Toiseltapuolen on kuitenkin varmaa että tämä tyyli on Karjalassa täysin kotoistunut ja karjalaiset ovat panneet kappelirakennuksiinsa omankin henkensä leimaa, niinkuin useat suomalaiskarjalaiset ominaisuudet niissä osoittavat. Tuskinpa länsisuomalaisissa kirkoissammekaan lienee sen enemmän kansallista — mallithan ovat likinnä Ruotsista tulleet.

Pysyväisemmin on Vienan- ja yleensä koko Karjala vaikuttanut taiteeseemme omaperäisillä k o r i s t e m u o d o i l l a a n.

Ne todistavat ennen kaikkea venäjänkarjalaisen kansan suurta taiderakkautta. Pirtin ikkunat, kuistin päädyt ja patsaat, tuulilaudat ja räystäännurkkaukset, huonekalut, haravat, kuoselit ja pesukartut, kalmiston hautaristit, käsipaikat ja kintahat, rätsinät, kaikki on tämä kansa kirjoin kirjaellut. Kansatieteilijäin ja myöhemmin Karjalassa kulkeneiden taiteilijain kautta ovat nämä koristeet löytäneet tiensä Suomeen — etenkin hra Sparre Suomen Käsityön Ystävien kautta on niitä suuresti levittänyt — ja ilahuttavaa on huomata, kuinka rakastettuja karjalaiset aiheet ovat olleet taiteellisissa käsitöissämme.

Vienankarjalais-aiheiset m a a l a u k s e t eivät ole monet. Useimmat maalaajat ovat Vienan matkoillaan tehneet luonnollisesti piirustuksia ja luonnoksia sikäläisistä aiheista, mutta ne ovat joko sulaneet Kalevala-aiheisiin kuviin — Akseli Kallela — tai jääneet julkaisematta luonnosvihkoihin — Louis Sparre, Emil Vikström. Hra Sparre on kuitenkin vuoden 1892 »Nuoressa Suomessa» julaissut muutamia lehtisiä piirustuskirjastaan. Siellä tapaamme jäljennöksen taulusta »Karjalainen mies metsäpuvussa», sekä muutamia piirustuksia: Noita-akan mökki, Häät Nokeuksen kylässä. Varsinaiseksi Karjalan maalaajaksi ei vielä kukaan suomalainen ole ryhtynyt, niin värillisessä suhteessa kiitollisia kuin olisivatkin iloiset karjalaiset puvut, praasniekkain loistavat värit, niin paljon esteettisesti kaunista kuin tarjoisivatkin Karjalan pakanallis-katooliset uskonnolliset menot. Täälläkin täytyy meidän lausua sama ajatus mihin tulimme karjalaisaiheisesta kirjallisuudesta puhuessamme: mitään karjalaista taidetta ei synny ellei itse karjalainen kansa sitä synnytä. Ja että karjalainen heimo on kenties herkempi värien välkkeelle ja viivojen kauneudelle kuin suomalainen naapurinsa, sen on se meille jo osoittanut. Kalevalassa, kaikessa elämässään on se luonut värikkäitä kuvia, muovaellut ihmisiä ja kohtauksia, jotka tulevat kestämään kauemmin kuin tummuvat maaliaineet ja hauras marmori.

O n n i O k k o n e n.

Gallénin Aino-taulu.

VIENANKARJALAISESTA VAIKUTUKSESTA GALLENIN, VIKSTRÖMIN JA SPARREN TAITEELLISESSA TUOTANNOSSA.

Annapas ajan kulua,
Päivän mennä, toisen tulla,
Taas minua tarvitahan,
Katsotahan kaivatahan
Uuen Sammon saattajaksi,
Uuen soiton suorijaksi,
Uuen kuun kulettajaksi.
Kalevala.

Voimakkaasti viriävä kansallistaiteellinen henki, joka v. 1890 tienoilla »laski kuun kivestä irti, päästi päivän kalliosta» luoden uutta eloa ja innostusta kaikkialle, juontaa mielestäni herätyksensä Karjalan ja ehkä etupäässä Vienan-Karjalan kaukaisilta kankahilta. Vaelsivathan tänne pimeähän Pohjolahan, summahan Sariolahan noina aikoina melkein kaikki johtavat taiteilijamme ja kirjailijamme etsimään sieltä taiteellisia, todellisia vastineita Kalevalan kauniisiin luonnon- ja kansanluonne-kuvauksiin. Eivätkä he turhaan noita pyhiinvaellusmatkoja tehneet. Aina runsas saalis mukanaan he sieltä palasivat.

Vienan-Karjalassa kävivät noina aikoina kuvaamataiteilijamme Gallén, Vikström ja Sparre. Etelämpää, Aunuksesta ja Raja-Karjalasta, etsivät aiheita taas Sibelius, Järnefeltit ja Juhani Aho.

Varsin voimakas näyttää se herätys olleen, minkä ainakin kolme ensinmainittua saivat.

Ensimäisen matkan rajan yli Kajaanista koilliseen päin tekivät kreivi Louis Sparre ja taiteilija Akseli Gallén yhdessä v. 1891. »Se vähäinen» — sanoo kreivi Sparre yksityiskirjeessä allekirjoittaneelle — »minkä tuon yhden viikon aikana näin, herätti siihen määrään huomiotani, että suunnittelin pitempää matkaa näihin seutuihin.»

Toisen retkensä teki kreivi Sparre kuvanveistäjä Emil Vikström in kanssa kesällä 1892, ja kesti matka silloin 6 viikkoa, käyden halki Vienan läänin etelästä pohjoiseen. Tällä matkalla valmisti ensinmainittu suuren määrän piirroskuvia, valokuvia ja luonnoksia sekä piti sangen tarkkaa päiväkirjaa. Retkeilyistään hän kertoili pitempisarjaisessa kirjoituksessa Hufvudstadsbladetissa syksyllä 1892 otsakkeella »Kalevan kansan jälkeläisten luona». Hauskasti esitti hän myös saman vuoden Nuoressa Suomessa sanoin ja kuvin muutamia muistiinpanojaan matkalla kohdanneista tapahtumista ja henkilöistä. Matkansa varsinaiset tulokset, runsaat kuvavarastonsa ja järjestetyt kuvauksensa oli hänellä aikomus tarjota jollekin isänmaalliselle seuralle. »Kun ajattelee, mitenkä vähän tunnetut ja mitenkä omituiset olot ovat noissa rajantakaisissa maissa, joissa asuu meidän esiisiemme läheisimmät jälkeläiset ja joissa Kalevalan aikuisia tapoja, pukuja ja oloja vielä on osaksi tavattavana, niin olisihan suuri onni, jos ne kuvallisinakin saataisiin suurelle yleisölle esitetyiksi. Ja suuri vahinko, jos jo tehty työ kannattajain puutteessa jäisi hedelmättömäksi!» Näin kirjoittaa Nuoren Suomen toimitus. Kuitenkin ovat nuo arvokkaat kokoelmat julkaisematta yhä vieläkin!

Kolmannen matkan noille rakkaille seuduille teki tämä vienan-karjalaisille tuttu »kreivi» syksyllä 1893, ollen silloin tavallaan häämatkallaan nuorikkoineen.

Vaikutus, minkä tämä alkuaan muukalainen (ruotsinmaalainen) maalarimme sai tuolla Kalevalankansan jälkeläisten parissa liikkuessaan ja sen luontoa ihanaa ihannellessaan, ei ollut vähäinen. Täällä oppi hän aitokarjalaisesti suomen kieltä puhumaan. Täällä hän kaiketi saavutti sen kansanomaisen esiintymistavan, joka noina aikoina leimasi hänen olemuksensa. Täältä hän sai alkuaiheita moniin kansallisiin taideteoksiin, kirjain kuvitusteelmiin, huonekalu- y. m. taideteollisuus-esineihin, joita hän niin suurella rakkaudella ja herättävällä voimalla sittemmin suunnitteli. — Valittaa täytyy vain, että olemme kadottaneet hänet kotimaisten taiteilijaimme riveistä hänen siirryttyään entiseen kotimaahansa!

Kunnioituksella kertoili kansa Suomen rajan kahden puolen rakastettavasta »kreivistään», kun kesällä 1894 rakennustutkimusmatkoilla näillä seuduilla liikuskelin, arkkitehti V. J. Sucksdorffin keralla. Lentualainen oppaamme torpanmies Renne Haverinen, joka myös aina oli kreivillä oppaana Vienan puolella toiminut, ylisteli itkussa silmin pil-

Akseli Gallén-Kallela.

viin asti hänen toverillista, kansanomaista luonnettaan. Ja Härköniemen talossa Vienan puolella emäntä elävästi esitti, mitenkä »kreivi» vaimoineen reippaasti ja vapaasti kuljeskeli soiden poikki pitkospuita myöten raskaat kantamukset selässä. Heidän auttavaisuuttaan ja sydämmellisyyttään ovat nuo salojen köyhät asukkaat saaneet kokea sekä noilla matkoilla että monasti jälkeenkinpäin.

Rajan kahden puolen Lentuan ja Kuusamon kohdilla elää kuuluisana maine taiteilija A k s e l i G a l l é n i s t a noilta ajoilta, jolloin hän »Pohjolan kivimäestä, vaaran vaskisen sisästä» etsiskeli aiheita kuutamoisille kuvilleen, haeskeli herätystä päivöläiselle hengenhehkulleen.

Gallén-Kallela: Sammon taonta.

Tarumaisia kertomuksia kiertelee siellä, mitenkä hän monilukuisen kantajajoukon saattelemana suurine sälyineen ja tavaravarustuksineen samoili erämaiden halki, innostuneena pysähtyen mielipaikoilleen ja suuremmoisia alkuvalmistuksia tehtyään maalaili kalevalaisia luonnoksiaan. Mutta hänhän liikkuikin täällä itsetietoisissa tarkoituksissa:

»Jos ma nyt lähen Pohjolahan
Pohjan poikien poluille,
Saan ma kuun kumottamahan,
Päivä kullan paistamahan.»

Täällä Suomen rajan tienoilla Gallén kesällä 1891 sommitteli kuuluisan Aino-taulunsa. Ensimäisessä, Suomen puoleisessa, vienankarjalaisessa Rimmin talossa kaavailtiin kankaalle nuo ihanat Väinämöisen ja Ainon lemmenkohtaukset. Ilmetty Väinämöinen oli Rimmin tuuheapartainen ja valkohapsinen, vilkasluonteinen ja hellämielinen isäntä, »Ullaska» nimeltään. Hänen valoisa, runollinen ja melkeinpä naiivin lapsellinen mailmankatsomuksensa lienee heti tehnyt otollisen vaikutuksen Gallénin herkkään taiteilijasilmään. Ainakin vaikutti tämä Ullaska-Väinämöinen välittömästi allekirjoittaneeseen, kun kolme vuotta myöhemmin matkalla rajan yli tuota pikaa kohtasin hänet Rimmin talon portailla iltaa istumassa. Reippaana kätteli ukko tervehyisiksi ja kuultuaan mitä miehiä oltiin, kehoitteli jäämään pieneen pirttiinsä yöksi. Kun kuitenkin lähtöä tehtiin, ei ukko malttanut olla pidättämättä meitä kertomalla, mikä mainio mies hän oikeastaan oli. Vilkastuen, silmät säihkyen innostuksesta hän nyt hypähti pihamaalle ja mitä elävimmillä liikkeillä selitteli, mitenkä hän oli ollut »Kalleenilla» Väinämöisen mallina. Hupaisesti hymähdellen näytteli hän, kuinka hän Väinöksi puettuna salometsässä hiljaa hiiviskellen oli leheksiä kantavan, kainon »Ainotytin» (Gallénin nuori rouva) jälestä mairitellen kulkenut. Ja metsänkin pitkine petäjineen, nuorine näreineen, punertavine taivaineen loihti hän aitokarjalaisella kuvakielellä eteemme. Veitikkamaisesti virnistellen osoitteli hän vinoon kumartuen ja ojennetuin käsin, mitenkä hän Väinönä järveen hypännyttä Ainotyttiä oli veneen perästä tavoittelevinaan. Esittipä, mitä hänen piti silloin ajattelemankin taiteilijan kehoituksesta.

Kun katselen tuota kolmiosaista Gallénin Aino-taulua, esim. sen keskiaihetta, en voi olla ilmielävänä näkemättä ja muistelematta hilpeätä Ullaskan ukkoa, joka veneensä perässä, taustanaan ihmeen ihana, kuulakka vienan-karjalainen maisema, mielikuvituksissaan tavoittelee udunomaista, hienohipeistä väistyvää veden neitoa. Voineehan tuo ukko vieläkin yksinään kalamatkoillaan soudellessaan loihtia itselleen tuollaisia mielitunnelmia, esim. lohen loiskahtaessa hänen käsistään veneen perästä järveen ja hänen turhaan sitä tavoitellessaan. Niin runollisena luonteena opin pikaisen tuttavuuden nojalla tuntemaan Gallénin Väinämöisaiheen, Ullaska-ukon.

Paitsi Aino-tauluunsa, jonka kehyskin, taiteilijan itsensä tekemänä, on karjalaisaiheinen, on Gallén saanut suoranaista herätystä täältä päin monen muun kalevalaisen aiheen elävöittävään syntyyn. Väri-

soinnuissa, maisema-aiheissa, puvuissa ja koristeissa, milloin niitä Gallénin taiteessa esiintyy, kaikissa näemme pohjois-karjalaisen luonnon ja kansallissävyn säveliä, jotka niin herkänhienosti koskettavat kaukaiseen kalevalaiseen muinaisuuteen liitelevän tunteemme kieliä.

Epäilemättä Karjalassa käynti vaikutti välittömästi Gallénin n. s. naturalistisen taideajan tuotteisiin, paitsi mainittuun hienosointuiseen Ainotauluun, myöskin v. 1893 syntyneeseen voimakkaan alkuperäiseen »Sammon taontaan.»

Ja myöhemmissäkin Kalevala-aiheisissa suurteoksissaan huomaa Gallénin Karjalasta imeneen itseensä pysyvän syväaatteisen loitsun- ja taianomaisen mietiskelyn, tuon tyynen muinaisaikaisesti tyylitellyn kuvaamatavan. Tätä todistavat mielestäni hänen taulunsa »Sammon puolustus (1896)», »Velisurmaaja» (1897), »Lemminkäisen äiti» (1897), »Joukahainen väijyy Väinämöistä» (1898), ja »Kullervon sotaan lähtö» (1901).

»Väinämöisen lähdössä», joka on huippukohta Gallénin koristeellisessa taiteessa, karjalais-kalevalainen runollisen rikas kuva- ja väriloisto milteipä häivyttää ajatuksen vakavuuden ja syvällisyyden. Mutta kenties hän ulkonaisella loistoesityksellään lie tarkoittanutkin Väinämöisen ylvästelevää, prameata lähtöä »Karjalan kuninkaan» tieltä »yläisihin maaemoihin, alaisihin taivosihin.» Ja ehkenpä tätä maalatessa Gallénilla itsellään on pilkistänyt pieni ivanilme suupielestä.

Milloin Karjalan vaihteleva l u o n t o, milloin sen k a n s a n t y y p i t tai k a n s a l l i s e t p u v u t, e s i n e e t j a k o r i s t e e t, milloin taas s o i n n u k k a a t v ä r i t tarjoavat tenhoa Gallénin taiteelliselle hengenherätykselle hänen kalevalaisia aiheita esittäessään. Omaperäisellä, kansallisella luomakyvyllään sovelluttaa hän niitä taideluomiinsa niin että ne synnyttävät erilaisia tarkoitettuja tunnevaikutelmia. Toisaalta tietysti on selvää, että kaikkien näiden syvämielisten aiheiden itsenäisenä synnyttäjänä on ollut Gallénin oma taidesielu, hänen suuri kalevalainen henkensä.

Gallén on itse, kun häneltä kerran kirjeellisesti kysyin, mihin tauluihin hän on aiheensa saanut Karjalasta, ilmilausunut: »Koko minun tuotannossani näkyy karjalaista vaikutusta, sen jälkeen kuin siellä kävin.»

E m i l V i k s t r ö m i n lyhytaikainen matkustus Vienan-Karjalassa on jättänyt jälkiä hänen kalevala-aiheiseen kuvanveistoonsa, vaikkakin hänen lienee ollut vaikea välittömiä karjalaisia vaikutelmiaan kiveen kuvata. Monipuolisesti käytännöllisenä miehenä hän sitä paitsi piirteli luonnoksia tyypillisistä henkilöaiheista ja koristeista, keräili kansan pukuja ja ompelukoristeita sekä kuvasi omaperäisellä tavallaan karttoja kulkemistaan alueista, esim veneen perässä istuen

Emil Wikströmin huvila (palanut) Visavuorella.

saarien ja niemien avulla, kuten hän on kertonut.*) Hänen keräelmänsä ja muovailemansa aiheet joutuivat kuitenkin ikävän kohtalon alaisiksi. Hän kirjoittaa tästä kirjeessä: »Jos ehkä muistat, kävi minun niin hullusti, että piirustusvihkoni hukkui matkoilla ja mitä sitten pelastui sieltä, se paloi täällä Visavuorella (taiteilijan kodin palossa Sääksmäellä), niin että minulla ei siltä Karjalan matkalta ole muuta jäljellä, kuin hauska nuoruuden muisto.»

Ensimäinen näkyvä ilmaus Vikströmin saamista karjalaisista vaikutteista lienee se, että hän kotiin palattuaan ryhtyi suunnittelemaan karjalaistyylistä rakennusta omaksi työhuoneekseen, jossa hän kaikessa rauhassa saisi kalevalaisia aiheitaan muovaella. Rakennusta varten tehdyt piirustukset olivat näytteillä taitelijain kevätnäyttelyssä 1893 ja samana kesänä kohosi Rautunselän kallioisella niemekkeellä, »Visavuorella», upea karjalaismallinen hirsisalvos. Tämä oli ensimmäinen itsenäinen yritys karjalaisen rakennustyylin sovelluttamiseen puurakennuksissamme. Ja se elvytti aikanaan eloon nuorissa arkkitehdeissämme ennen olemattoman halun saada kansallisia aiheita rakennusluomiinsa. — Tässä Vikströmin »huvilassa» näemme karjalaisia kuistin ja hautapylväiden koristeellisia muotoja sangen nerokkaasti sovitetun eteisen pilareihin, lakkaparvekkeihin ja luhteihin y. m. Ikkunoissa ja räystäissä olivat koristeet niinikään aitokarjalaisia j. n. e. Kuten jo mainittiin paloi eräänä kesäisenä päivänä poroksi tämä taiteilijan kaunis koti. Siinä hävisi tyyten puolivalmiit kalevalaiset luonnokset, huonekalut ja valmiit taideteokset sekä kaikki kalliit muistot.

* Olkoon tässä mainittu, että hän mainiolla, innostuttavalla kertomistavallaan sai tämän kirjoittajassa v. 1894 heräämään vastustamattoman halun matkustamaan tuonne Karjalan maille tutkimaan ja keräämään rakennus- ja koristeaiheita, joita hän siellä oli runsaasti nähnyt.

Lönnrotin patsas Helsingissä.

Mutta sitkeänä miehenä ryhtyi Vikström uutta kotia luomaan ja kohta kohosi uusi karjalaisilla aiheilla koristeltu koti entistään ehompana Visavuorelle.

Vikströmin oman taiteen, kuvanveiston laatu on sellainen, ettei se aina tarjoa tilaisuutta kalevalaiskarjalais-aiheiseen käyttelyyn. Mutta, joka on perehtynyt hänen luomiensa sävyyn, hän on näkevä karjalaisuutta Vikströmin kuvanveistosten luonteessa. Ja alati tuumailee hän jotakin itsenäistä teosta, jossa Kalevalan urhot puetaan aito karjalaiseen asuun. Sitä todistaa nim. äsken mainitussa kirjeessä (v. 1907) oleva pyyntö: »Jos, kuten luonnollista on, tulet karjalaisia tapaamaan, niin tilaappas heiltä minulle yksi miehen kesäpuku kotikutoisesta liinasta ja täydellinen »kukkeli» (-sääskipuku) hatusta tuohivirsuihin asti, paita, kintaat, sukat, vyö, tulukset, y. m., niin täydellinen kuin mahdollista. Tahdon tehdä L e m m i n k ä i s e n i ja tarvitsen siihen täydellisen puvun.»

Kaikille on tuttu Emil Vikströmin suurisuuntainen taideluoma, Lönnrotin kuvapatsas Helsingissä. Sen monumenttaalisesta kivipaadesta kohoava Väinämöinen on perikuvallinen karjalaisen runolaulajan tyyppi, samoin »Kanteletar» karjalaisen naisen. —

Etsikäämme yhäti Karjalasta uuden päivän nousussa kadonneen Sampomme siruja!

»Terve kuu kumottamasta,
Kaunis kasvot näyttämästä,

Päivä kulta koittamasta,
Aurinko ylenemästä!
  Kuu kulta kivestä pääsit,
Päivä kaunis, kalliosta,
Nousit kullaisna käkenä,
Hopeisna kyyhkyläisnä
Elollesi entiselle,
Matkoillesi muinaisille!»

Yrjö Blomstedt-Ojoinen.

SUOMEN KANSALLISMUSEO JA KARJALAN MUINAISUUS.

Jokainen maa säilyttää povessaan jätteitä ja jälkiä siitä kansasta taikka niistä kansoista, jotka aikoinaan ovat siinä asuneet ja toimineet. Niitä jätteitä ja jälkiä, entisiä aseita, tarvekaluja, esineitä ja koristuksia, keräilee muinaistutkimus museoihin valaistaksensa niiden avulla kansallisia oloja ja rientoja aikoina, joilta ei muita tietolähteitä ole säilynyt.

Karjalankin muinaisuuden valaisemiseksi on Suomen kansallismuseon talteen aikojen kuluessa kerääntynyt tuhansia muinaislöytöjä. Runsaita ovat varsinkin kivikautiset löydöt Suomen Karjalasta, Aunuksesta, jopa Vienastakin. Runsaita ovat niinikään myöhemmän rautakauden eli pakanuudenajan löydöt Suomen Karjalasta, mutta ne puuttuvat vielä kokonaan Vienasta ja Aunuksesta, eivätkä mitkään löydöt vielä ole valaisseet rautakauden alkuaikoja Karjalassa.

Toivokaamme nyt, että karjalaisissa herännyt kansallistunto on ennen pitkää muinaislöytöjen talteenottamisella ja keräämisellä täyttävä nykyiset vajanaisuudet Karjalan muinaistieteessä.

Suomen kansallismuseoon edelleen kerätään ja ostetaan valtion- ja lahjavaroilla kansamme ja sukumme entisyyttä ja oloja valaisevia esineitä, muinaiskaluja ja löytöjä sekä Suomesta että Suomen suvun asumusaloilta. Vanhoista hopea- y. m. kallisarvoisista löydöistä maksetaan ostettaessa ainakin täysi raha-arvo ja yksi neljännes lisäksi. Vaski- ja rautalöytöjä, joilla ei ole mainittavaa raha-arvoa, lunastetaan tieteellisen arvostelun mukaan, joka saattaa nousta kymmeniin, jopa satoihin markkoihin. Ehjistä kiviastioistakin maksetaan 2 mk., harvinaisista monenkertainenkin hinta, ja särkyneistä arvostelun mukaan. Hintaa koetetaan arvostella yleensä niin edulliseksi, että tuojan tai lähettäjän kannattaa mielestämme palvella kansallismuseota. Esineitä Helsinkiin lähetettäessä on löytö- eli saantipaikka aina ilmoitettava ja yhdessä löydetyt kalut aina yhdessä lähetettävä.

J. R. Aspelin.

JÄLKILAUSE.

Tämän teoksen julkaisemisaate syntyi syksyllä 1907 allekirjottaneen toimittaessa Wienan Karjalaisten Liiton joulujulkaisua »Karjalaisten Joulu II». Silloin eräät lehden ystävät, etupäässä lehtori Yrjö Blomstedt Jyväskylästä, kehottivat minua edellämainitusta julkaisusta muodostamaan etupäässä tietokirjotuksia sisältävän albumin, »Karjalaisten Pakinoiden» päättymisen muistoksi. Tätä tuumaa ei kuitenkaan voitu toteuttaa. Mutta sen sijaan päätettiin seuraavana vuonna julaista laajahko »Karjalan albumi», johon koottaisiin tietokirjotuksia niin usealta Karjalan elämän alalta kuin mahdollista ja lisäksi, lomiin, karjalaisaiheisia kaunokirjallisia pätkiä. Tämän tuuman ympärille kertyivät vuosien 1907—1908 vaihteessa lehtori Blomstedt, kauppias Paavo Ahava, op. A. Kuronen ja allekirjottanut, ja samoihin aikoihin teki allekirjottanut Werner Söderström Osakeyhtiölle Porvoossa tarjouksen mainitun julkaisun kustantamiseksi. Kevättalvella 1908 kustannusyhtiö suostui ehdotukseen, esittäen kuitenkin että teoksesta laadittaisiin järjestelmällinen heimokirja.

Siitä alkoivat »K a r j a l a n k i r j a n» varsinaiset suunnittelut ja valmistelut, jääden työ pääasiassa allekirjottaneen kannettavaksi, ja lähes kolme vuotta siitä jätetään nyt »Karjalan kirja» valmistuneena suomalaisen yleisön käsiin.

Täydelliseksi ei teos ole voinut tulla huolimatta siitä, että sen hyväksi on pantu paras. Tähän on ollut syynä teoksen käsittelemän alueen suuri laajuus ja hajanaisuus ja sitä koskevan tutkimuksen vaillinaisuus, jonka vuoksi ei ole ollut aivan helppoa saada kaikille aineille esittäjiä. Tästäpä syystä myös on täytynyt eräitä Karjalan elämän puolia jättää varsin vähäisen käsittelyn varaan, jopa näkymättömiinkin. Eräistä muista syistä, joista yksi on ollut teoksen suuri paisuminen, on täytynyt elämäkerrallista osastoa suuresti supistaa. — ottaa siihen pääasiallisesti vain kuolleet merkkimiehet — ja jättää kirjallisuusluettelo kokonaan pois. Jälkimäisen sijaan on kuitenkin järjestetty kaksi karjalaisaiheista kirjallisuutta koskevaa artikkelia. Muutamia esityksiä, niinkuin esitykset lahjotusmaista, luostareista ja tehtaista, on jätetty siitä syystä

pois, kun muissa artikkeleissa on asioita huomattavasti käsitelty. Touvilan (Taubilan) talonpoikain taistelusta on kuitenkin hankittu teokseen pieni lahjotusmaahistoriallinen erikoisesitys. — Tässä yhteydessä mainittakoon, että kun m a a- ja l u o n t o-osastoa ei voitu aikanaan täydelliseksi järjestää, on sen täydennykseksi hankittu kirjan viimeiseen, »Eri aloilta» -osastoon kolme maan- ja luonnontieteellistä artikkelia, nim. Karjalan maanpinnan muodostuksesta, vesistöistä ja kasvilajeista.

Samalla olkoon mainittu sananen teoksessa esiintyväin rajantakaisten paikannimien kirjottamisesta. Luonnollisempaa olisi ollut ne kirjottaa kansan lausumisen mukaan, mutta se menettelytapa osottautui ennen pitkää mahdottomaksi, sillä ei läheskään aina tiedetty mikä vakinainen kansannimi kullakin paikkakunnalla on. Sentähden tultiin Suomen kirjakielen mukaiseen kirjotustapaan, jota sitten noudatettiin kaikissa muissa tapauksissa, paitsi missä kansannimeä oli varsin vaikea selittää tai oli se yleinen. Nykyisen karjalaisen asutuksen ulkopuolella olevat paikannimet on kirjotettu suomalaisen käytännön mukaan milloin sellainen on ollut vanha ja vakiintunut, muulloin venäläisen. Niinpä: Äänisjärvi, Kantalahti, Petroskoi, Vienankaupunki, mutta toisaalta: Novgorod, Solovetski. Venäläisten äänteiden merkinnässä on noudatettu seuravaa kaavaa:

с = s, ш = sh, з = z, ж = zh, ц = ts, ч = tsh, щ = shtsh,
й= j, ы = y, ѣ = je, я = ja, jä.

Vihdoin pyydän saada sydämestäni kiittää niitä arv. henkilöitä jotka ovat olleet apuna tämän teoksen aikaansaamisessa, nimittäin aputoimituskunnan jäseniä

valtionarkeologi, professori J. R. Aspelinia,
kansakoulujentarkastaja, maisteri Hj. Basilieria,
lehtori, arkitehti Yrjö Blomstedtia ja
kauppias Paavo Ahavaa,

auliiden ja arvokkaiden neuvojen antajia professoreja K. Grotenfeltia, K. Krohnia, E. G. Palménia ja J. E. Rosbergia, tohtoreita K. F. Karjalaista, A. R. Nientä, Onni Okkosta, maistereita E. Ahtiaa ja J. Jänttiä sekä opettajia P. Puhakkaa, A. Kurosta ja Samuli Paulaharjua, joista jälkimäinen on etenkin kuvituksen suhteen apuaan antanut.

Helsingissä, 10 p. marrask. 1910.

Iivo Härkönen.

OIKAISUJA

I osaan:

Siv. 25: kuvan allekirjotuksena: Jyskyjärven hietaranta. Pitää olla: J:n lieteranta

Siv. 64: Kuvan allekirjotus pitää olla: Jaakkiman saaristosta (Sumuntulo Laatokalle). Kuvan alla olevan ensi kappaleen 4 viimeistä riviä ovat kuuluvat näin:

jonka asuttuja rantoja vartioivat lahden suilla seisovat jylhät Linnavuoret. Saaren eteläpuolella on useita pienempiä saaria, joista ovat mainittavat Honkasalon kujien lukuisat pikkusaaret, Heposaaret, Mustasaari y. m.

Seuraavan kappaleen tulee kuulua näin:

Riekkalansaaren länsipuolella on, aivan rannassa kiinni kaunis Haavuksensaari, jonka kapeat, haaveelliset salmivedet ovat ihanat ja jonka itärannalta kohoaa korkeahko Haukkariutta, jolta on valtavat näköalat itään ja etelään. Eteläiset näköalat antavat auermaisena välkkyvälle Laatokan ulapalle. Haavuksensaaren eteläpuolella on Tamhangan saarimaailma, jonka keskeen muodostuu kuin suuri sisäjärvi, ja sen jatkoina matalat, kallioiset Markatsunsaaret.

Siv. 77: Siitä tulemme Jakokoskelle. Se pauhaa j. n. e. Pitää olla: — — Jakokoskelle. Siinä pauhaa Häihä j. n. e.

Siv. 79: Sauvankalliolta. Pitää olla: Saavankalliolta j. n. e.

Siv. 112: — — — mutta niitäkin tavataan lännempänä, aina Pohjan merelle saakka — —. Pitää olla: — — — aina Pohjanlahdelle saakka. — —

Siv. 227: Liperin ja Kaavin pitäjät joutuivat v. 1671 j. n. e. Pitää olla: — — —joutuivat v. 1651 j. n. e.

Siv. 228: V. 1680 peruutettiin valtiolle koko Brahen rälssi j. n. e. Pitää olla: V. 1681 j. n. e.

Siv. 230: Kansa katkeroitui — — että se 1697—98 vaihteessa j. n. e. Pitää olla: — — — 1696—97 j. n. e.

Siv. 232: Häntä vastusti Tiainen ja talonpoikaisjoukot Kontiolahden Mönnivaaralla $\frac{3}{8}\frac{1}{8}$; pitää olla — — — $\frac{3}{7}\frac{1}{7}$.

Siv. 233: Tiainen pakeni Ruotsiin — — — nauttien siltä 150 riksin vuotuista eläkettä. Pitää: olla: — —180 riksin vuotuista eläkettä.

Siv. 234: — — Joensuun kaupunki perustetaan v. 1849. Pitää olla: — — — v. 1848.

Siv. 261: — ja taas sammuu yöhön vaiheiden valaisijan loihtu. Pitää olla: — soihtu.

II osaan:

Siv. 5: Tämän rajaviivan pohjoispuolella (Piljärven seutuja lukematta) j. n. e. Pitää olla: — — — (Pilsjärven seutuja lukematta) j. n. e.

Siv. 9: ensi sana: Suistamalla; pitää olla: Suistamolla.

Siv. 17: Suomalaisten nykyinen kota (kuva 2) j. n. e. Pitää olla: — — (kuva 1) j. n. e.

Siv. 94: Vienan Karjalassa leikkivät nuoret praasniekoissa n. s. käsikiskaa. Pitää olla: — — — käsikizhaa.

Siv. 97: Niinpä esim. vainajanpalvelukseen j. n. e. Pitää olla: vainajainpalvelukseen j. n. e. Seur. lause: Tässä yhteydessä mainittakoon — — — tuntuen tämä enemmän tuonen kuin vainajain palvelukselta. Pitää olla: — — tuntuen tämä jonkinlaiselta tuonen palvelukselta.

Siv. 260: varsinaisesta toimitustyöstä pitivät huolen kapteeni T. Warén j. n. e. Pitää olla: — — — J. Warén j. n. e.

Sama sivu: Lehti lakkasi v. 1906:n lopussa, — — »Karjalan Sanomia». Pitää olla: — — »Käkisalmen Sanomia.»

Siv. 301: Mutta Pedrihän ei enää elä Suistamolla, — elää Ilomantsin laimilla. Pitää olla: — — — Ilomantsin laitamilla.

KUVIEN LUETTELO.

I osassa:

Karjalainen maisema, Pekka Halosen maalaama . . . . . .
Rajakivi Laatokan rannalla . . . 5
Äänisjärvi 6
Syvärijoki 7
Uikujoki 8
Karjalainen salomaisema 9
Äkkijyrkkä vuorenseinä Laatokan pohjoisrannalla 10
Ruskealan marmorilouhimo . . . 11
Komeroita Pitkänrannan kaivoksessa 12
Järvimalmin nosto Karjalassa . . 13
Kangasharjanne Karjalassa . . . 14
Tahkokoski Tshirkkakemijoessa . . 16
Rämeikköpuro Vienan Karjalassa . 18
Kumolan laakso Jaakkimassa . . 19
Palanut kangas Kellovaaralla Vienan Karjalassa 24
Lehtimetsäinen rotko Vienan Karjalassa 24
Jyskyjärven lieteranta Vienan Karjalassa 25
Tshirkkakemijoen rantapenger . . 25
Suistamon salolta 27
Aunuksen joutsen 28
Laatokka 29
Pohjois-Laatokan saaristosta . . . 30
Laatokan ulapalta 31
Vienanmeren rannalta 33
Maisema Kivijärven rannalta, Akonlahdesta 39
Rämeikköjoki Karjalassa . . . 41
Simpukan pyytäjä lautallaan . . 42
Usman koski 43
Kivakkakoski (I) ja Kivakkatunturi 44
Uhutjoki 45
Aunuksen kaupunki (Alavoisenjoen alkukohta) 48
Kivatsukoski Sunujoessa 49
Porokoski 51
Hirvaskoski 52
Paanajärveltä 55
Rajalan talo Paanajärvellä . . . 55
Oulankajoen lähtökohta Paanajärven päässä 56
Kivakkakoski II 57
Näköala Lukkolaisten perältä (Oulankajoelle) 58
Jaakkiman saaristosta (Sumuntulo Laatokalle) 64
Kirjavalahti (Sortavalan saaristosta) 65
Kaarnesalmi, Kaarnesaaren rotkosta katsottuna (Sortav. saarist.) . . 66
Tolvajärven »kivisilta» Korpiselällä . 70
Jänisjoelta (Hämekoski) 71
Pyhityssaaren rantaäyräs 72
Valamon saaristosta 73
Lehtikuusimetsä Puhoksessa . . . 75
Pielisjoki Vallinniemen kohdalla Enossa 76
Koli 78
Koitere, Huhuksesta katsottuna . 83
Pamilo Koitajoessa 84
Höytiäisen rannalta (etualalla entistä pohjaa) 86
Monrepoosta 88
Koiviston kirkonkylän ranta . . . 89
Saimaan kanavan varrelta 90
Imatra 91
Jääsken kirkonkylä ja Vuoksi . . . 93
Vuoksi Räisälän kohdalla 95
Pyörökirves ja suippokantainen kirves 105
Kivikirves Sakkolasta, näkinkengästä tehty kirves puuvarsineen ja kivikirves puuvarsineen Engl. . . 107
Kehdonjalaksen muotoinen kirves Kaukolasta, samanlainen Aunuksesta ja tuura Aunuksesta . . . 108
12 kiviesinettä (talttoja, veitsiä, renkaita y. m.) 110
9 kiviesinettä (keihään- ja nuolenkärkiä, kirveitä y. m.) 111
5 (kivistä) koruasetta 113
Bjesovetsin kalliopiirustuksia . . 114
Minusinskin kalliopiirustuksia . . 114
Kivisaha, hioinkivi ja saviastia . . 116
Saviastianpala ja kivinen epäjumalan kuva 117
4 pronssiesinettä (solki ja kirveitä) . 119
Alkukuva kirj. »Suomen Karjalan rautakaudesta» 121
Kaarisolki (rautanen) 123

Kupurasolkia (2 kuvaa) 124
Valli Mäkisalon Linnavuorella Sortavalan saaristossa 126
Pukukoristeita (2 kuvaa) 128
Riipusketjunosa, hunnunsolki, päänkoriste ja kappale naisen puvusta 129
Muinaissuomalainen vaimo ja mies (2 kuvaa) 131
10 rautaesinettä (kirveitä, helyjä, rahoja y. m.) 132
Loppukuva edellämain. kirj. . . . 134
Alkukuva kirj. »Rajantakainen Karjala ja muinaistiede» 135
Rannerengas; Sokkelolatomus Jänissaarella 142
Sokkelolatomus Harlovkassa . . . 143
Valitinkivi Varanginvuonon rannalla 144
Hopeaesineitä Ozerkin kylän löydöstä (2 kuvaa) 145
Esineitä Syvärin ja Olhavan välisen maakunnan löydöistä (25 k.) 146—147
Loppukuva edellämain. kirj. . . . 152
Alkukuva kirj. »Perman kauppavalta ja karjalaiset» 153
Permalaisia hopea-astioita (kaksi kokosivunkuvaa) . . . . . 154—155
Vaskisia koriste-esineitä (2 kuvaa) . 158
Loppukuva edellämain. kirj. . . . 164
Muinaiserakko Laatokalla 192
Kizhin kirkkopiha Aunuksessa . . 200
Solovetskin luostari: Pyhä portti . 207
Viipurin linna 213
Veikkolan hovin päärakennus . . 221
Pielisjärven kirkko 229
Olli Tiaisen hauta Nurmeksessa . . 233
Valamon luostari 234

II osassa.

Aunuksenkarjalainen kylä 4
Aunuksenkarjalainen perhe . . . 5
Eteläkarjalainen ukko 6
Rajakarjalaisia naisia 7
Saattomiehiä Jyskyjärveltä Vienan Karjalasta 9
Kota 17
Maasauna 18
Metsämaja 19
Metsämaja sisältä 19
Keittokota 20
Pirtin uuninurkka (Kangasniemi) . 20
Lavalla varustettu pirtti 21
Luukkuakkunoilla varustettu pirtti . 21
Pirtin läpileikkaus 22
Pirtin uuninurkka (Kirvu) 23
Kolpitsalla varustettu uuni . . . 23
Kosinokolpitsa 24
Savutupa ja aitta 25
Härköniemen talo Vienan Karjalassa 26
Talo Rukajärveltä 27
Joutsenolaisia tyttöjä (3 kuvaa) . . 30
Ruokolahtelainen tyttö päähineineen ja pääkoristeineen (2 kuvaa) . . 30
Ruokolahtelaisia tyttöjä. 31
Antrealaisia tyttöjä 31
Kaukolaista nuorta väkeä . . . 31
Räisäläinen vaimo ja tyttöjä . . . 31
Säppälejä 32
Muolaalainen tyttö 33
Joutsenolainen vaimo ja poikanen . 33
Antrealaisia 33
Kaukolaisia 34
Kuolemajärveläinen vaimo . . . 34
Koivistolainen, pyhäjärveläinen ja sakkolainen vaimo (3 kuvaa) . . 35
Pikku huntuja 36
Joutsenolainen ja rautjärveläinen nuorikko (2 kuvaa) 37
Pyyhkeitä 37
Kurkijokelaisia vaimoja ja tyttöjä . 38
Jaakkimalainen vaimo 38
Pyyhkeitä ja lakkeja 39
Patero ja pateroneula 39
Tykkimyssyinen nainen 39
»Natsi»-pää vaimo 39
»Sorokkoja» eli »harakkoja» . . . 40
Vaimo ja pikkutyttö Vienan Karjalasta 41
Naisen talvipäähine Kurkijoelta . . 41
Hurstutpäinen tyttö 42
Nuori mies ja nuori nainen Viipurin tienoilta 42
Karjalaisia vöitä y. m. (2 kuvaa) . . 45
Karjalaisia esiliinoja y. m. (2 kuvaa) 47
Tuohijalkineita; nahkajalkineita; naisen rukkaset (3 kuvaa) 49
Naisten rintasolkia (6 kpl) 51
Karjalaisia sormuksia (10 kpl) . . 52
Karvahattu Lappeelta y. m. (4 kuvaa) 52
Loppukuva kirjotukseen »Karjalaisten puvuista» 57
Kuvattamassa, jälj. V. Salon maalauksesta 61

Eräs nuottaranta Aunuksessa . . 62
Huopateosten tekijä 67
Lastauspaikka Tulemajoen suussa Salmissa 70
Kaksi vienankarjalaista miestä lähdössä laukunkantoon 71
Kalamiehen maja salolla Venäjän Karjalassa 73
Karhun pyytöä 74
Tukkijoelta (venäjänkarjalainen k.) 75
Ajohaukan pyytöä esittävä medaljonki 77
Karjalainen talonpoika pellollaan . . 79
Karjalan karjaa 80
Nuotanvetäjiä Salmin rannalla . . 81
Kohtaus karjalaisista häämenoista (»Kihlontavirsi») 86
Sama (»Varotus») 89
Sama (»Kassan riitsiminen») . . . 91
Sama (»Hääpäivällinen») 92
Käsikisha praasniekassa 93
Keilan lyöntiä Vienan Karjalassa . . 94
Kanteleensoitto 95
Mantsinsaaren Työmpäisten uhrikalmisto 98
Uhrilihojen säilytyspaikka Työmpäisten kalmistossa 99
Haudalla itkijöitä 106
Rukous 114
Loppukuva kirj.-sarjaan »Karjalaisten luonteesta» (Vienan karjalaisen miehen rintakuva) 120
Pihakuva Tverin Karjalasta . . 138
Tverinkarjalainen talo 144
Tverinkarjalainen pirtti sisältä . . 145
Kaprionlinna 1600- ja 1900-luvulla (2 kuvaa) 149
Reikäkirveitä Kosemkinasta (2 k.) . 150
Luisia ja kivisiä esineitä (3 kuvaa) . 151
Soikea tuluskivi Kosemkinasta . . 151
Riipusrengas Valkealtakirkolta . . 153
Soikeita kupurasolkia Inkeristä (2 k.) 154
Hopeinen riipuslevy Inkeristä . . 154
Vatjalaisnainen 156
Äyrämöisvaimo ja -tyttö (2 kuvaa). 158
Naisia Kosemkinasta 159
Pähkinän- l. Lyyssinlinna 1600-luv. 161
Osa Pyhäjärven kylää Aunuksessa . 162
Tiudien kylä Aunuksessa 163
Heinäväki lähdössä niitylle Preäzhän kylässä 164
Viidanan kylä Aunuksessa . . . 165
Vanha talo Tiudien kylässä . . . 171
Niittylahden kansanopisto . . . 183
Jukolan osuusmeijeri Nurmeksessa 185
Uudenkirkon kansanopiston päärakennus 195
Räisälän kansanopisto 196
Itä-Karjalan kansanopiston vuokratalo 205
Suojärven ja Ägläjärven edistysrahastojen toimikunta 208
Vienankarjalaiset valitsijamiesten valitsijat (Vienan) Kemissä 1906 216—217
Uhtuan kansanjuhlilta kesällä 1907 . 218
Tuleman kansakoulu Salmissa . . 220
Pällin sulku Saimaan kanavassa . . 237
Saimaan kanava Taipaleen kohdalla . 238
Kuurnan kanava 240
Pielisen kanavan eteläpää 246
Antrean rautatiesilta 248
Jamani-veljekset runoa laulamassa . 269
Hilippä Huotarini ja Hoto Nykäni . 270
Poahkomie Omenaini arpomassa . . 272
Miina Huovinen 273
Ontro ja Maura Marttini 275
Latvajärven rukoushuone ja kalmisto Vienan Karjalassa . . . 276
Arhippaini Miihkali 278
Arhippaini Miihkali syömässä . . 279
Arhippaisen Miihkalin muistokivi . 281
Ontreini Jyrki ja Homani Ohvo . . 284
Jamani Triihvo 285
Jamani Poavila 286
Kontiovaaran talo Koiteren rannalla 290
Shemeikan runokylä nykyään . . 293
Vornasten sukupirtti Korpiselän Tolvajärvellä (jo hävitetty) . . . 295
Pekka Torvinen 300
Pedri Shemeikan kotitalo 301
Pedri Shemeikka 302
Iivana Shemeikka (Jehkin Iivana) . 303
Iivana Härkönen ja Palaga Saharjoff 304
Iivana Onoila 305
Ontrei Vannisen kotitalo 306
Larin Paraske 316
Iivana Onoila ja Iivana Shemeikka Jyväskylän seminaaril. museossa . 320
Karhuja 324
Tuomas Lempinen ja Taavetti Juottonen (2 kuvaa) 325
Ignoi Vornanen 326
Miihkali Timoskainen 328

Ilvesjahdissa 329
Kolme karhua kolmella laukauksella 335
Antti Puhakka 351
D. E. D. Europaeus 357
Mathias Akiander 361
Antti Juhana Mustonen 364
Aatto Suppanen 366
Antti Kaksonen 368
W. Jeremejeff-Räihä 369
Pietari Hannikainen 374
Gabriel Wallenius 383
N. L. Arppe 385
Värtsilän tehdas 388
A. W. Ervasti 389
Herman Hallonblad, Elisabeth Hallonblad (2 kuvaa) 391
O. A. Hainari 393
Arvi Jännes 394
Theodor Schwindt 396
E. G. Palmén 397
J. M. Salenius 397
J. R. Aspelin 399
Karjalan vaakuna 401
Viipurin satama 405
Viipurin kauppatori 405
Agrikolan patsas Viipurissa . . . 406
Käkisalmi 407
Pitkäpaaden kylä Virolahden pitäjässä 408
Uudenkirkon kirkkomäki 409
Suomen ja Venäjän raja Kivennavan pitäjän kohdalla 410
Jääsken maantiesilta 412
Antrean kirkonkylä 412
Kurkijoen kirkonkylä 413
Jaakkiman kirkkomäki 413
Hattuvaaran kylä Ilomantsissa . . 418
Katu Joensuun kaupungissa . . . 418
Impilahden kirkkomäki 419
Joensuun uusi kirkko 419
Juuan kirkkomäki 420
Nurmeksen kauppalasta 420
Lieksasta 421
Polvijärven kirkonkylästä . . . 421
Hämekosken tehdas Ruskealassa . 422
Salmin kirkonkylä Tulemajoen suilla (1) 422
Näköala Mantsinsaaren kirkkomäeltä 423
Salmin kirkonkylä Tulemajoen suilla (2) 423
Sortavalan kaupunki Kuhavuorelta katsottuna 424
Suistamon kirkonkylästä 424
Suojärven kirkonkylästä 425
Annantehdas Suojärvellä 425
Osa Vuokkiniemen kylää 428
Osa Uhtuan kylää 428
Kiestingin kylä Tuoppajärven rannalla 429
Osa Oulangan kylää 429
Kieretin kylä 430
(Vienan) Kemin kaupunki . . . 431
Aunuksen kaupungista 434
Petroskoin kaupunki 436
Maisema keskisestä Venäjän Karjalasta 443
Kolin vuori matkailijakotineen . . 445
Aleksanteri I 466
Touvilan (Taubilan) hovin päärak. 475
Aunukselaisen talon pääty . . . 483
Rukoushuoneen kuisti pylväineen (Miinoa) 485
Kuistinpylväs 486
Räystäshirren vuollenenä 486
Räystäshirren pää 486
Tanhuenveräjä 486
Kuistinpylväitä, vuolleneniä, päätykoristeita y. m. (17 kuv.) . . . 487
Potsaralaudan nenä 488
Ikkuna vuorilautoineen 488
Luvajärven kalmistosta 489
Karjalaisnainen kehräämässä . . 490
Kesräintäkuosaleja (3 kuvaa) . . 491
Kuosaleja ja poalikoita (16 pikkuk.) 492
Pesentäpoalikoita (2 kuvaa) . . . 493
Kataintapoalikka 495
Shemeikan juurikasportti 496
Haapas-Mari 497
Sailon veistämä Onoilan kuva . . 521
Edelfelt: Ruokolahden akkoja . . 522
Pekka Halonen: Tienraivaajat Karjalassa 523
Eero Järnefelt: Näköala Kolilta . . 524
W. Salo: Kalastaja salolammella . . 525
Gallénin Aino-taulu 527
Akseli Gallén-Kallela 530
Gallén-Kallela: Sammon taonta . . 531
Emil Wikströmin huvila (palanut) Visavuorella 534
Lönnrotin patsas Helsingissä . . . 535

ASIALUETTELO.

Akiander, Mattias II: 361, 503—504.
Arppe, N. L. I: 233, II: 241, 385—388.
Asumukset II: 17—28.
Asumustavat II: 6—7.
Asutuksen alkuperä ja ryhmitys I: 229, II: 3—6, 162—163.
Aunus (-sanan selitys ja eri merkitykset) I: 167, II: 432.
Aunuksen kieli II: 5, 10—16.
Aunuksen historia I: 165—204, II: 211—214, 434—437.
Aunuksen kapina I: 198—200.

Croëll, Samuel, I: 237.

Edistyshistoriaa II: 181—263.
Elinkeinot I: 211, II: 58—82, 145—146, 184—185, 204.
Eläimistö I: 23—28, II: 324.
Ervasti, A. W., II: 219, 389—391, 520.
Esihistoria I: 103—172.
Europaeus, D. E. D., I: 135, 148, II: 356—360.
Europaeus, A. J., I: 151, II: 360, 503.
Etelä-Karjala (käsite) II: 403.
Etelä-Karjalan historia I: 183, 184, 187, 188, 190, 212—223, 255—260, II: 188—202, 220, 223, 251—257, 259—260, 262, 338—339, 340, 365, 375, 404—415, 475—479.
Etelä-Karjalan nuorisoseura II: 188—192, 205.

Hallinnollinen (valtiollinen, kunnallinen) Karjala II: 3, 403—437.
Hainari, O. A. II: 205, 206, 208, 209, 210, 218, 225, 393—394, 507, 519.
Hallonblad puolisot II: 224, 391—392.
Hannikainen, Pietari II: 252, 253, 254, 374—377, 513.
Herännäisyys Karjalassa II: 362—363.
Historia I: 103—280, II: 141—144, 157, 181—263, 337—348, 378—388, 403—426, 431, 434—437, 465—479.
Historioitsijat ja historian kirjotus II: 360—361, 396—398, 501—509.
Häkli, Jaakko II: 367.

Ilmasto, I: 19—21, II: 459—460.
Inkerinmaa II: 149—161.
Inkerin historia I: 182, II: 149—159, 339—340.
Iso viha I: 204, 218—219, 230, II: 181, 341, 378.
»Itä-Karjalan maanviljelysseura» II: 203—204.
Jaatinen, Heikki II: 367—368.
Jeremejeff-Räihä, W. II: 217, 369.
Juhlat II: 93—94.
Jännes, Arvi II: 394—395, 518.
Järvenlaskut II: 369—372.

Kaksonen, Antti II: 203, 368.
Kanavat I: 76—77, 89—90, 234, II: 182, 187, 236—247, 387.
Kansan karttuminen I: 211, II: 9.
Kansan ulkomuoto II: 6.
Kansan luonne II: 108—120, 144—145, 182, 318—323.
Kansan runollisuus II: 86—88, 90—91, 95, 102, 109, 115, 125—127, 269—325, 349—355, 497—500, 512.
Kansan siveellisyys II, 109, 114, 116, 119, 147—148.
Kansan sivistyskanta II: 9, 88, 97—100, 113—114, 119, 146—147, 148, 187, 191, 203—204, 234—235.
Kansan tavat II: 85—107.
Kansallistunto, rajantakaisten karjalaisten, II: 128—129.

Kansanrunoilijat II: 349—355.
Kansanopistot II: 182, 186, 187, 195, 205.
Kansankirjastot II: 194—195, 213, 215, 365—366.
Karjalan kieli II: 4—5, 10—16.
Karjalankielen ja karjalaisen kansallisuuden asema rajan takana I: 202, 211, II: 128—133, 140—141.
Karjalan rata I: 234, II: 182, 187, 248—250.
»Karjalan kuningas» I: 232, II: 383—385.
Karjalaisuus ja suomalainen kulttuuri II: 125—127, 510—536.
Kasvistollinen (luonnontieteellinen) Karjala I: 22—23, II: 458—459.
Kasvikunta, I: 22—23, II: 459—464.
Kaupungit, mitä huomattavaa niissä on ja niiden historiaa II: 404—408, 418—419, 424, 430—431, 434, 435—436, 437.
Kielellinen Karjala I: 6—7, 135, II: 3—5, 138—139, 432—433.
Kielimurteet, joita Karjalassa puhutaan, II: 2—5.
Kirjallisuus, karjalankielinen, II: 129—131.
Kirjallisuus, suomen- ja ruotsinkielinen (karjalaisaiheinen) II: 501—520.
Kirjailijat (karjalaiset) II: 363—364, 366, 373—377, 512—513, 514, 515—517, 519, 520.
Kivikausi, I: 103—117.
Koulut (ja koululliset valistus) I: 202—203, 211, 216, 222—223, 253—254, II: 131—132, 187, 203, 211—213, 215, 220—235, 365, 375, 391, 393, 471—472, lueteltuina ss. 404—437.
Kunnat, mitä huomattavaa niissä on ja niiden historiaa II: 403—437.
Kreikanusko Karjalassa I: 179, 182, 184—185, 191—194, 202, 205—207, 216, 225, 228—229, 236, 245—254, II: 99—100, 113—114, 119, 471.

Lagervall, Jaakko Fredrik II: 363—364, 512—513.
Lahjotusmaahistoria I: 220—221, 239—242, II: 472—473, 475—479.
Linnavuoret ja linnat I: 94, 123—124, 126—127, 131, 212, 213, 255—260.
Lukumäärä (asukkaiden) II: 8, 138—139, 427, 432.
Luonnonkauneudet ja matkailijatiet I: 38—95, II: 238.
Luostarit I: 36—37, 72—73, 142, 170, 179, 184—185, 189, 191, 194, 195, 196, 204, 205, 208, 235, 241, 245, 246, 254, II: 213, 433.
Luterinuskoiset suomalaiset Aunuksessa II: 172—173.
Lyly, J. A., II: 255.
Lyydiläisalue ja lyydiläiset II: 163—166.
Lyydin kieli II: 4, 163, 167—171.
Läänityslaitos Karjalassa I: 217, 227—228, 237—238.

Maa ja luonto I: 5—95, II: 264—265, 441—464.
Maaperä ja sen muodostus, I: 9—19, 22, 37—43, 47—50, 63, II: 441—457, 460.
Maantieteellinen Karjala I: 5—8, II: 3.
Metsämiehet II: 324—336.
Muinaisuskonto II: 97—107.
Museot II: 394, 480—482.
Mustonen, A. J., I: 234, II: 242, 364—365.

Neovius, Ad. II: 398, 505—506.
Novgorodin karjalaiset II: 138—139.
Osuustoiminta Karjalassa II: 182, 185—186, 199—202.

Palmén, E. G., II: 397, 508.
Perman kauppavalta ja permalaiset I: 153—164, 172, 174.
Pikku viha I: 231.
Pohjois-Karjala (käsite) II: 416.
Pohjois-Karjalan historia I: 216, 218, 224—234, 261—267, II: 181—187, 240—247, 260—262, 341—347, 364—365, 369—372, 378—388, 416—425.
Pohjois-Karjalan maanviljelysseura II: 182—185.
Pohjois-Karjalan nuorisoseura II: 182, 186.
Pohjois-Karjalan osuusmeijeriliitto II: 182, 185,—186.
Pronssikausi I: 117—120.
Puvut ja pukukoristeet I: 127—130, 133, II: 29—57.
Pynninen, Juho II: 194, 365—366.

Raja-Karjala (käsite) II: 416.
Raja-Karjalan historia I: 188, 190, 195, 216, 235—254, II: 203—210, 224—235,

257—259, 368, 391—393, 416—418, 420, 422—425.
Raja-Karjalan kunnalliset rahastot II: 205, 207—210.
Raittiusseurat II: 192—194, 205.
Rakennus- ja puukoristeet II: 483—496, 526.
Reijonen, Juho II: 262, 516—517.
Relander, O., II: 398, 519.
Renqvist, Henrik II: 362—363.
Ronimus, J. W., II: 508, 515.
Runoalueet ja runous II: 121—124, 309.
Runonlaulajat II: 269—323, 497—500.
Ruuakset II: 83—84.

Salenius, J. M., II: 397—398, 504—505.
Salmin kapina I: 244.
Sanoma- ja aikakauslehtikirjallisuus II: 251—263, 375, 513.
Schwindt, Th., I: 125, II: 40, 396, 506—507.
Sergein ja Hermanin veljeyskunta I: 253.
Sissi- l. varassodat I: 187—190, 226, II: 337—348.
Sjöström, Juhani II: 373—374, 519.
Sotaväen otto Karjalassa I: 222, 242—244.
Stenius-veljekset, I: 231—232, II: 181, 240, 378—383.
Suolakeittimöt I: 163, II: 76.
Suppanen, Aatto II: 366.

Talonpoikaissankarit I: 231, 232—233, 337—348.
Tehtaat, I: 13, 198—200, 233, II: 64—65, 82, 264, 365, 386—388, lueteltuina ss. 404—437.
Tiet Karjalassa I: 13, 34, II: 414—415, 416—417, 431.
Tverin Karjala I: 247, II: 138—148.

Uskontunnustussuhteet Karjalassa I: 207, II: 7—8, 146,

Vanhauskolaisuus Karjalassa I: 205—207, II: 119, 146, 215, 428, 429.
Vesistöt (ja suot), I: 15—19, 29—32, 38—44, 47—52, 71, 74—77, 80—87, 90—95, II: 264—265, 453—457.
Vienan Karjala (käsite) II: 427.
Vienan Karjalan historia I: 153—196, 204—211, II: 214—219, 369, 431.
Vienan Karjalaisten Liitto II: 215—218.
Viipurin kirjallisuusseura II: 365, 375.
Viipurin läänin maanviljelysseura II: 196—199.
Viipurin läänin maatalouskomissioni II: 205—207, 393.
Väentiheys Karjalassa II: 8—9.

Yhteiskunnalliset olot Karjalassa I: 202, 209, 210, II: 58—59, 134—137, 148
Yhdistäminen, Viipurin läänin muuhun Suomeen, I: 223, II: 465—474.
Ylioppilasosakuntien työ Karjalassa II: 195—196, 205.

II 96 1
2